

T.C
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK MASALLARINDA KELOĞLAN TİPİ

Doktora Tezi

Meriç HARMANCI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İZMİR 2010

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK MASALLARINDA KELOĞLAN TİPİ

DOKTORA TEZİ

Tezi Hazırlayan: Meriç HARMANCI

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarihi ve No: 06.07.2010 – 2010/18

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Prof. Dr. Metin EKİCİ

Prof. Dr. Aynur KOÇAK

Prof. Dr. Nuray SUNGUR

Prof. Dr. İ. Güven KAYA

KOCAELİ 2010

T.C
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK MASALLARINDA KELOĞLAN TİPİ

Doktora Tezi

Meriç HARMANCI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Aynur KOÇAK

İZMİT 2010

ÖN SÖZ

Bu çalışma, anlatı ormanının kapısını aralayarak, ormanda yolculuğa çıkan Keloğlan'ı tanımaya ve anlamaya yöneliktir. Keloğlan masalları, kahramanın bireyselleşme yolculuğu ve bu yolculuktaki argümanları odağında çevrelenmiştir. Mitik dönemden başlayarak görülen bu yapı destan, masal, halk hikâyesi gibi türlerin temelini oluşturur. Keloğlan padişahla, ağayla, Ali Cengiz'le, haramilerle, devlerle mücadele ederken kendilik bilinciyle hareket ediyor gibi görünse de aslında bu güce itaat etmeyen oğlanın biz'e yürüyüşüdür. Keloğlan ismini duyunca yüzlerde beliren küçüksemeyle karışık alaycı gülümseme, güç sahiplerinin kendilerine itaat etmek yerine savaşmayı seçen bu silütle yüzleşmek yerine onu görmezden gelmeyi yeğlemelerindedir.

Keloğlan masalları, Türk dünyasından Balkanlara kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış isimsiz höyükler gibi zamana karşı varlığını sürdürmektedir. Ortak kültürün alelade taşları gibi yeryüzüne dağılmış bu höyüklerdeki çoğu kitablesiz taşlar, her gün üzerine basıp geçtiğimiz köhne ve değersiz bir kalıntı gibi durmaktaydı. Toprağın üzerinde duran ve onlarca yıldır ikide bir ayağımıza takılan bu kültür varlıklarının ne kadar değerli olduğunu veya ne ifade ettiğini pek sorgulamadık. Bu höyüklerin Anadolu'daki kalıntılarını bile bir araya getirip adını koyamadık. Keloğlan masalları ile ilgili çalışmaya başladığım sırada kültürel arkeoloji çalışmasından böylesine büyük bir malzeme elde edeceğimi beklememiştim. Toprağı kazdıkça karşıma kıymetli bir hazine çıktı. Dağınık haldeki onlarca Keloğlan masal metnini bir araya getirince bu hazinenin kahramanı daha da belirginleşmeye başladı.

Halk edebiyatı alanında uzunca bir süreçte yapılan masal metinlerini derleme çalışmaları ve Türkiye Türkçesine yazı aktarımı sonucunda ortaya çıkan metinler bugün için bir tip bağlamında metin merkezli çalışma yapmaya imkân sağlayacak durumdadır. Anadolu dışındaki coğrafyalarda yaşayan Türkler arasında anlatılan Keloğlan tipine ait masal metinlerinin bir bütünlük içinde değerlendirilmemiş olması; bu tipin sınırları, oluşum süreci, donanımları

konusunda sistematik ve kapsamlı bir çalışma yapılmaması beni böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

Bu çalışmada, sözlü folklor yaratmalarından biri olan Keloğlan masalları, taşıdığı zengin malzeme açısından değerlendirilirken Keloğlan'ın tipolojik özellikleri de ortaya konmaya çalışılmıştır. Metin merkezli yapılan bu çalışmada, öncelikle Türk masalları arasında masalın ve kahramanının adına bakılmaksızın Keloğlan tipine ait ve bu masal formuna uyum gösteren metinler tespit edildi. Yaptığım çalışma bir metin yayını olmadığı için tespit ettiğim bazı masalları ve bunları temsil eden varyantları Keloğlan tipini ortaya çıkarırken değerlendirmeye alsam da çok yer kaplayacağı için hepsini tezime almadım. Yayınlanmış masal kitaplarını ve hazırlanan tezlerdeki masalları inceleyerek tipin izini sürmeye çalıştım. Varyantların ve artık aşına olduğum tipin kılavuzluğunda, adı ve kahramanı Keloğlan olmayan bazı masalların da Keloğlan masalı olduğunun farkına vardım.

Çalışmanın esası, Keloğlan tipi üzerinde derinlemesine bir tahlil yapmak olduğu için Türk dünyasında ve Anadolu coğrafyasında anlatılan, tip incelemesine özellikle katkıda bulunacak masal seçkisi merkez alınarak işlevsel halkbilimi kuramından, yorumbilimden, eşzamanlı, artzamanlı olarak karşılaştırmalı yöntemlerden faydalandım. Ayrıca simgesel anlamın çözülmesinde uygulanan yöntemlerden biri olan arketipsel yaklaşımdan ve modern derinlik psikolojisinden yararlandım.

Çalışma, *Giriş* dışında altı bölümden oluşmaktadır. *Giriş* kısmı üç başlık altında ele alınmıştır. *Keloğlan Masalları Üzerine* isimli birinci başlık altında Keloğlan masalları hakkında bir değerlendirme yapılmış ve bu masalların genel masal yapısı içindeki yeri değerlendirilmiştir. *Masal Hakkında* adlı ikinci başlıkta, çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan masal tanımları ortaya konmuş, Keloğlan masallarının bu tanımlarla örtüşen ve farklılaşan yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü başlık olan *Keloğlan Masalları ile İlgili Yapılan Çalışmalar* bölümünde konu üzerinde yapılan çalışmalar sıralanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü *Kel Tip* adını taşımaktadır. Bu bölüm *Kel Tipin Doğuşu* ve *Köroğlu'ndan Keloğlan'a* adlı iki alt başlıktan oluşmaktadır. *Kel Tipin Doğuşu* kısmında Keloğlan tipinin ortaya çıkış süreci, Keloğlan tipinin çekim gücü, kel tipin hariç çizgisi ve düzmece Keloğlan masalları üzerinde durulmuştur. *Köroğlu'ndan Keloğlan'a* kısmında Köroğlu destanının Keloğlan masallarına etkisi irdelenmeye çalışılmıştır.

Kel Kahramanın Kimliği başlıklı ikinci bölümde, Keloğlan'ın adı, annesi, babası, kardeşleri, medeni hali, mesleği, memleketi ve fiziksel özellikleri ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm *Kel Başa Şimşir Tarak* adını taşımaktadır. Bu bölümde Keloğlan'ın bilişsel, sosyal ve ruhsal özellikleri yirmi bir alt başlıkta incelenmiştir.

Kahraman Oğlan adını taşıyan dördüncü bölümde kel tip, kahramanlık mitosu ekseninde ele alınmış; onun ironik cengâverlikleri, stratejileri, kahramanlaşma yolunda yardımcıları sıralandıktan sonra macerasının sosyal haydutlukla ilişkisi sorgulanmıştır.

Beşinci bölüm *Kahramanın Mitik Yolculuğu* adını taşır. Bu başlık altında mitolojik simgecilik bağlamında kel kahramanın davası, aşamaları, imtihanları değerlendirilmiş, kel tipin mitik aynadaki görüntüsü ve gölgesi Köse üzerinde durulmuştur.

Masal Metinleri isimli altıncı bölümde Anadolu coğrafyası, Balkanlar, Irak ve Türk dünyasından seçilen temsilci metinler yer almaktadır. Bu metinlerin seçiminde, varyantlar arasından kel tip açısından en yaygın, kapsamlı ve tip bağlamında donanımlı temsilcilerin yer almasına özen gösterilmiştir. Metinlerin hangi kaynaklardan alındığı başlıklardaki dipnotlarda belirtilmiştir. İnceleme kısmında ise tekrar bu kaynaklara gönderme yapılmamış, masal isimleri zikredilmiştir.

Sonuç kısmında çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular, yaptığımız değerlendirmeler toplu olarak verilmiştir.

Çalışmam sırasında bana masalların sembollerle dolu dünyasının kapılarını aralama fırsatı veren ve her aşamada yol göstericiliğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Aynur Koçak'a değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Minsk, 2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	9
ABSTRACT.....	10
GİRİŞ	
1. Keloğlan Masalları Üzerine.....	11
2. Masal Hakkında	16
3. Keloğlan Masalları ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	22
3.1. Tezler	22
3.2. Makaleler	23
3.3. Bildiriler	26
3.4. Masal Kitapları.....	27
3.5. Filmler.....	33
3.6. Tiyatrolar.....	34
I. KEL TİP	
1. Kel Tipin Doğuşu	36
1.1. Tipe Dair.....	36
1.2. Keloğlan Doğuyor.....	42
1.3. Keloğlan'ın Çekim Gücü.....	51
1.4. Kel Tipin Hariç Çizgisi.....	56
1.5. Düzmece Keloğlan.....	65
2. Köroğlu'ndan Keloğlan'a	70
II. KEL KAHRAMANIN KİMLİĞİ	
1. Adı	78
2. Annesi	85
3. Babası	94
4. Kardeşleri	100
5. Medeni Hâli ve Eşleri.....	105
6. Mesleği	112
7. Memleketi	118
8. Fiziksel Özellikleri	122
III. KEL BAŞA ŞİMŞİR TARAK	
1. Akıllı Oğlan	134
2. Aptal Oğlan	142
3. Âşık Oğlan	150

4. Cahil Cesareti ya da Pervasız Oğlan	153
5. Bilge Oğlan	160
6. Deli Oğlan	164
7. Derviş Oğlan	172
8. Dürüst Oğlan	175
9. Hilebaz Oğlan	177
10. İnsafsız Oğlan	190
11. Komik Oğlan	192
12. Mahir Oğlan	198
13. Merhametli Oğlan	200
14. Oyuncu Oğlan	204
15. Şamar Oğlanı	213
16. Şanslı Oğlan	215
17. Tembel Oğlan	219
18. Uyanık Oğlan	224
19. Vefalı Oğlan	234
20. Yalancı Oğlan	237
21. Yoksul ve Yoksun Oğlan	242

IV. KAHRAMAN OĞLAN

1. İronik Cengâver	248
2. Kahramanın Stratejileri	259
3. Kahramanın Yardımcıları	264
4. Keloğlan Sosyal Haydut mu?	278

V. KAHRAMANIN MİTİK YOLCULUĞU

1. Kel Kahramanın Davası.....	286
2. Kel Kahramanın Aşaması.....	295
3. Kel Kahramanın İmtihanları.....	302
4. Kel Tipin Mitik Aynadaki Görüntüsü.....	328
5. Keloğlan'ın Gölgesi: Köse	338

VI. MASAL METİNLERİ

1. Keloğlan ile Devler	346
2. Keloğlan ile Köylüler	350
3. Köse Değirmenci ile Keloğlan	355
4. Dev Anası ile Keloğlan	362
5. Keloğlan ile İki Padişah.....	366
6. Keloğlan Para Kazanıyor.....	373

7. Keloğlan ile Üç Cambaz.....	377
8. Keloğlan Hiç Alıyor.....	390
9. Keloğlan ile Kırk Haramiler.....	394
10. Keloğlan ile Kardeşi.....	404
11. Keloğlan ile Padişah.....	408
12. Keloğlan ile Kötü Hasan.....	418
13. Keloğlan Defineci.....	425
14. Keloğlan ile Devler Ağası.....	429
15. Keloğlan'ın Nohudu.....	438
16. Keloğlan ile Kargası.....	443
17. Keloğlan ile Köy Ağası.....	448
18. Keloğlan ile Ali Cengiz.....	458
19. Keloğlan ile Padişahın Kızı.....	468
20. Hızır'ı Bulan Keloğlan	474
21. Keloğlan 1.....	476
22. Keloğlan ile Hazal.....	482
23. Keçelce.....	489
24. Tembel Keloğlan	500
25. Açıl Sofram Açıl.....	504
26. Aycemal ile Kel.....	512
27. Keloğlan 2.....	515
28. Kirnik Kuşu.....	522
29. Semed'in Nağılı.....	533
30. Eloğlu	543
31. Çımıbek.....	555
32. Keloğlan 3.....	566
33. Dazlağın Macerası	577
34. Ki Keçel Matalı.....	583
35. İsfahan Keçeli.....	586
SONUÇ.....	590
KAYNAKÇA.....	596
ÖZGEÇMİŞ.....	610

ÖZET

Türk masalları içinde müstakil bir yere sahip olan masallardan biri de Keloğlan masallarıdır. Bunlar, Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde ve Anadolu coğrafyasında benzer veya farklı adlarla anlatılsa da Keloğlan tipi ekseninde birleşmektedirler. Dünya edebiyatlarında da benzerleri bulunan bu tipin Türk kültüründeki karşılığı Keloğlan'dır. Bu çalışmada, Keloğlan tipinin fiziksel, sosyal ve ruhsal olarak çizdiği tablolar üzerinde durulmaya çalışılmış, tipi hazırlayan donanımlar ve mitik göstergeler değerlendirilmiştir. Çalışma metodu olarak da dağınık halde bulunan örnek masal metinlerinden yola çıkılarak kahramanlık mitosu ekseninde masal kahramanı Keloğlan'ın aşamaları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Masal, kel tip, Keloğlan, kahraman, mitik simgecilik

ABSTRACT

Keloğlan tales have a place within the self is one of the Turkish folk tales. These are in various parts of Turkish world and the Anatolia is described with similar or different names but this type are united in the axis of Keloğlan. This type has a similar of world literature; his name is Keloğlan in the Turkish culture. In this study, the protagonist's physical, social and spiritual focused on the design of the table, type of equipment has been prepared and evaluated mythical indicators. The study as the method of sample dispersed in fairy tales are set out in the text, myth of heroic tales in the axis of the late stages of the hero is trying to put forward.

Key words: Tale, bald type, Keloğlan, heroic, mythic symbolism

GİRİŞ

1. Keloğlan Masalları Üzerine

Sembol dilinin hayaller, korkular, istekler ve fantastik öğelerle yoğrulup oluştuğu dönemin hayata ve olaylara bakışının eklenmesiyle şekillenen masallar, yüzyıllar ötesindeki mitlerin günümüze uzanan izdüşümleridir.

Halk edebiyatının, önceleri keyifle dinlenen sonraları okuyucuyla da buluşan türlerinden olan masal, her geçen gün araştırmacıların dikkatini daha çok çekmektedir. Masalların içindeki gizli hazineleri bulup çıkarmanın, bir taraftan devletlerle savaşırken diğer yandan Zümrüdü Anka kuşunun kanatlarında Kafdağı'na ulaşarak sırlar âleminin kapılarını aralamanın verdiği keyif belki de bu ilgiyi arttırmıştır. Umberto Eco, her ne olursa olsun, kurmaca yapıtların okunacağını çünkü onlarda yaşamımıza anlam verecek formülü aramakta olduğumuzu söyler ve insanların, yaşamı süresince, neden dünyaya geldiğini ve yaşadığını söyleyecek bir ilk öykünün arayışı içinde olduğunu belirtir. Eco, bu yapıtlarda bazen kozmik bir öykü aranırken, bazen de kendi bireysel öykümüzü aradığımızı, kimi zaman kendi bireysel öykümüzü evrenin öyküsüyle karşılaştırmayı umduğumuzu ifade eder.¹

İnsanın hayal dünyasını, zihninin öteki yüzünü ortaya çıkaran masallarda imkânsız aşklar mutlu sonla biterken fakir delikanlılar padişahlık tahtına oturur, hiç kimsenin yenemediği devler bir kel oğlanın oyuncağı olurken dağların zirvesinden getirilen çiçekler amansız dertlere deva olur, zalimler cezasını bulur, mazlumlar sevinir. Gerçek hayatta olmasını istediğimiz her şey masallarda gerçekleşir ve masal yüzü kaplayan kocaman bir gülümsemeyle son bulur. İnsan ruhuna ilaç olan masallar dinleyenler için bir terapi gibidir. Kolektif bilinçdışının ürünleri olan masallar, mitler, halk hikâyeleri, ait olduğu

¹ Umberto Eco, **Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti**, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can Yayınları, 2009, s. 159.

topluluğun bireye sunduğu, bin yıllar boyunca yaşana gelmiş, sınanmış zihin modellerini sergilerler.²

Anlatı türlerindeki kahramanlar, destanlar döneminden itibaren çoğunlukla fiziksel olarak göz dolduran ve olağanüstü güçlerle donanmış tipler olduğundan, Keloğlan tipi gibi halk kahramanları alışılmış kahraman modelinin gölgesinde kalmıştır. Keloğlan doğumları bile olağanüstü biçimlerde gerçekleşen destan kahramanları yanında yoksunluklarla bezenmiş bir delikanlı, sıradan bir köylü çocuğu olarak sahneye çıkar. Masallarda onun nasıl doğduğu anlatılmadığı gibi sıradanlaştırmanın sınırları öylesine zorlanır ki ona bir ad bile verilmez. Çocukluğu tamamen karanlıklar içinde geçen bu delikanlı en yalnızı, en fakiri, en çirkini bünyesinde toplayarak ironiyi zirveye taşır. Keloğlan, yolculuğuna sahip olduğu *en*'lerle çıkmaya hazırlanırken bu serüvende karşısına çıkacak rakipler de *en*'lerle donanmıştır: en zengin, en güçlü, en tanınmış... Masalların hemen tamamında görülen bu karşıtlıklar, Keloğlan'ın mücadelesini daha zorlu kılarken başarısını da daha muhteşem hale getirmek içindir. Bu başarı özünde, *ben*'in *öteki*'ler ile savaşını kurgulamaya yöneliktir.

İnsanlar hayata eşit şartlarda başlamazlar. Yaşam kimileri için güllük gülistanlık bir bahçe iken, kimileri çalılar içinde yol almak zorundadır. Kel oğlanın bireyselleşme süreci bu çalılar arasında başlar. Öncelikle kendini tanımalı ve sahip olduğu cevheri açığa çıkarmak için egoyu harekete geçirmelidir. Kel oğlanın umuda erişmek için yolculuğa çıkmasıyla ego harekete geçer. Bu serüvende, “bilincin de biçimlendiricisi olan ve yeni yaşam olanaklarının tohumlarının içinde bulunduğu bilinçdışı”³ kahramana eşlik eder. “Erişilmesi gereken muayyen bir hedefe yönelmiş atılgan kişi olan masal kahramanı, âb-ı hayat, şeytanın altın saçları, güzel kral kızı ya da yolundaki sihirli varlıklardan yardımcı veya düşman bulur, ama bunlar kahramanı

² M. Bilgin Saydam, **Deli Dumrul'un Bilinci**, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, s. 7.

³ Frieda Fordham, **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**, çev. Aslan Yalçın, İstanbul: Say Yayınları, 2008, s. 24.

gayesine ulaşmıca kadar ilgilendirir.”⁴ Sahip olduklarıyla yetinmeyip dünya metandan daha çok pay almak isteyen Keloğlan, bazen toplum normlarını çiğnemek pahasına da olsa hedeflerine ulaşmak için çabalar. Keloğlan, hayatın adaletsizliğine tüm gücüyle direnerek yoktan var olmayı başarır. Bu bakımdan Keloğlan masalları bireylerin içinde gölgelenmiş durumda olan *idi* ışığa çıkaran bir fonksiyon görür. “İd; zaman, mekân, ahlak, mantık gibi kavramlardan yoksundur. Onda sebep-sonuç ilişkisi, suçu veya cezayı kabullenme, suçluya ceza verirken denge aranmamalıdır.”⁵

Türk halkının muhayyilesi, anlatı türü değişse de bu her koşulda hak ve adelet savaşçısı kahramanını ortaya çıkaran bu formu dinamik tutmuştur. Fakat dönemin değişen şartlarında halk, karşı koymakta zorlandığı egemen güçlere karşı tepkisini dile getirmek ve yerel değerlerini vurgulamak üzere daha yumuşak tipler üzerinden anlatılar oluşturmaya başlamıştır. Zülfüyâre pek dokunmadan, egemenliği hoyratça kullananların hışmına uğramadan oluşturulan bu eğreti kahramanlar, ince bir siyasetle bu geçiş sürecinde ortaya çıkmışlardır. Bu eğreti tiplerden biri olan kel kahraman, padişahı ya da fazla güçlü sosyal dinamikleri doğrudan hedef almadan, başlangıçta budalaca bulunacak yöntemlerle kansız, kavgasız, sessizce muhatabını mağlup etmeye çalışır. Meydanlar dolusu orduların başaramayacağı zaferleri, çoğu komik ve çocukça oyunlarla kazanır. Bu oyun kurgusu öyle ustalıkla tasarlanmıştır ki ince bir dikkatle bakılmazsa hesaplaşma sonundaki büyük zaferler bile anlaşılmayabilir. Çünkü masal yaratıcısı halk, dinleyicinin dikkatini, masal kurgusunun iskeletini, kel tipin bu aykırı mantığı üzerinde yoğunlaştırdığı için algı da hep bu çizgide kalır. Böylelikle masal, önemli bir işlevi gördüğü halde, bu işlevsellik kimsenin rahatını kaçırmamış olur. Kahramanın, dikkatleri üzerinde toplayan ve duygusal tepkileri yumuşatan duygu sömürüsü, genellikle hesabı görülen büyük davayı perdelemek üzere iş görür. Böylelikle üstü örtülü yürütülen esas mesele, engelsiz hedefine ulaşmış olur. Belirtmeye çalıştığımız bu durum, daha çok cılız

⁴ Ursula Ewig, “Masal, Masal Araştırması ve Masal Derlemesi Üzerine”, çev. Zeki C. Arda, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2, haz. Gülin Ögüt Eker vd., Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005, s. 379.

⁵ Tahir Özakkaş, **Bütüncül Psikoterapi**, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004, s. 95, 109.

kahramanın devletlilere karşı mücadelesinde karşımıza çıkar. Kel kahramanın devletin varlığına karşı bir kastı yoktur, o gücü kullananların ehliyetsizliği ile ilgilenir. Bu bakımdan onu bir anarşist olarak görmek de yanlıştır.

Zaman ve koşullar değişse de kahramanların yolculuğu devam etmektedir. Mitik dönemlerin olağanüstü kahramanları yerine arketiplerin yeni dönemlere ve yeni şartlara uygun kahramanları, dönüşüm yoluyla silsileye tabi olmaktadır. Devletin gücünün ve zenginliğinin uzağında, köy şartlarında yaşayan halkın kahramanı ve ideali de kendi şartlarına uygun olmak durumundadır. Bu bakımdan devlet, köylünün Kafdağı anlamına gelmektedir. Devlete ulaşmak, devlete yaklaşmak ya da devleti yenmek bu kültür ortamı için dağın zirvesi demektir. Kel kahramanı yaratan kolektif bilinç için sembolik bir zirve anlamına gelen devlet ve onun temsilcileri Keloğlan'ın önemli davalarından birini teşkil etmektedir.

Devlet, Keloğlan için güç, zenginlik ve iktidar anlamına gelmektedir. Bu anlatıların oluştuğu dönemlerde adaleti, güvenliği, zenginliği, gücü ve kamu idaresini temsil eden mekanizma saray merkezli devlettir. Dolayısı ile iktidarın ve azametın padişahıta toplanması kaçınılmazdır. Keloğlan'ın temsil ettiğı sosyal konumdan ve yaşadığı yerden en uzak ve en uç kavramlar da bunlardır.

Devletin kahramanın zorlu yolculuğunda Anka kuşu olması yanında toplumsal bir terapi işlevi gördüğünü de söyleyebiliriz. Halkın, korku ve celalle andığı bu soyut güç, ona ulaşmak ve onu elde etmekle duyulan korkuyu da ortadan kaldırmış olur. Çünkü kel kahraman, bir anarşist duygusuyla devletle mücadele etmek yerine çoğu zaman sembolik de olsa devletin en değerli varlığını elde ederek onunla bütünleşir. Keloğlan'ın hak ederek elde ettiğı bu değerler padişahın kızı ve vezirlik makamıdır. Devletin maddi ve manevi değerleri olan bu iki figür sevgi, uzlaşma ve hak etme duyguları ile kazanılır. Böylece zorlamadan, kaba güç kullanmadan emanet ehline verilmiş olur. Bu yönüyle kel kahraman şahsında devletle, en aşağı statüdeki bireyin bir araya geldiğı bir yakınlaşmayı başarmış olmak sosyal faydalar da sağlar. "Halk yakın döneme kadar aşağı tabakayı oluşturan, genel nüfus içinde bir sürü, bayağı ve

kaba bir grup” olarak tanımlanmış, “medeniyetin kenarında yaşayan eski moda bir kısım gibi kabul edil(miş) ve köylü kavramıyla eş değer görül(müştür).”⁶ En aşağı tabaka olarak kabul edilen halk, bu masallarla zirveye çıkmayı başarır.

Keloğlan masallarını her zaman devletle ilişkilendirmek doğru olmaz. Kel kahramanın Kafdağı’nda birçok zalim güç vardır. Bunlar ağa, köse, harami, dev gibi çeşitli kılıklarda Keloğlan’ın karşısına çıkar. Bu masallar bir taraftan Keloğlan’ın mücadelesini anlatırken diğer yandan da döneme tutulan ayna gibidir. İnsana ve topluma ait ne varsa masallarda gün ışığına çıkmıştır. “Aile ve toplum düzeni, doğum, ölüm, iç güdüler ve insan hayatını tayin eden olaylar halinde ilk fenomenler, alın yazısının yanı sıra mutluluk ve felaket halinde ahlaki değerler ve onların karşı değerleri”⁷ gibi insan mevcudiyetinin bütün hayati unsurları masallarda bulunur.

⁶ Alan Dundes, “Halk Nedir?”, çev. Metin Ekici, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1, haz. Gülin Öğüt Eker vd., Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003, ss. 12-13.

⁷ Ursula Ewig, a.g.e., s. 381.

2. Masal Hakkında

Ülkemizde 20. yüzyılın başında başlayan masal çalışmaları bugün daha da artarak devam etmektedir. Masal üzerinde yapılan çalışmaların artmasıyla yapılan masal tanımları da farklılaşmıştır. Araştırmacılar belki de kendi inceledikleri masalları yol haritası olarak kabul edip bu tanımlara vardıkları için aralarında bazen keskin diyebileceğimiz ayrışmalar olmaktadır.

Araştırmacılarının ortak bir tanımda uzlaşamadıkları türlerden olan masal için Türkçe Sözlük'te üç karşılık bulunmaktadır: "1. Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların veya tanrıların başından geçen, olağandışı olayları anlatan hikâye. 2. Öğüt verici, ahlak dersi veren alegorik eser. 3. mec. Boş ve yalan söz."⁸

Pertev Naili Boratav, masalın nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı olduğunu ifade eder ve masalı efsaneden, hikâyeden, destandan ayıran niteliklerin başında hayal yaratması olduğu izlenimini vermesine bağlar.⁹

Saim Sakaoglu masalı, kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü olarak tanımlarken Boratav'ın tanımını da eleştirir: "Bu tarifteki, '...inandırmak iddiası olmayan' ibaresi müşahedelerimize pek uymamaktadır. Çünkü masalın hakiki dinleyicisi olarak kabul edeceğimiz medeni imkânlardan hemen hemen hiç istifade etmeyen, kültür ve tahsil yönünden zayıf olan insanlar, masalların gerçekten olduğuna inanıyorlar, haksızlığa uğrayan masal kahramanları için üzülüyorlardı. Masalın iddiası 'inandırmamak' olsa bile, bu, anlatandan çok dinleyeni ilgilendirir. Belki kültürlü kimseler masalı dinlemek bile istemezler; ama, boş vakitlerini masal dinleyerek geçiren, şehir görmemiş kimseler bilhassa kadınlar,

⁸ Türkçe Sözlük, <http://www.tdkterim.gov.tr>, erişim tarihi: 24.01.2010.

⁹ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973, s. 80.

masallardaki olaylara inanmaktadır.”¹⁰ diyerek masalı, her ne kadar hayal mahsulü olarak tanımlanmış olsa da dinleyicisinin masalı ciddiye aldığını ifade eder.

Bilge Seyidoğlu, masalın halk arasında yüzyıllardan beri anlatılan, içinde olağan üstü olaylar bulunan, belli bir uzunlukta, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan bir sözlü anlatım türü olduğunu belirtir ve masalların “bir varmış bir yokmuş” gibi klişe bir anlatımla başladıklarını ve ‘Yediler içtiler muratlarına erdiler.’, ‘Onlar erdi muradına biz çıkalım kerevetine.’, ‘Gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana.’ gibi belirli sözlerle sona erdiğini ifade eder.¹¹

Esmâ Şimşek, “genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içinde yaşanan, hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği hayal mahsulü sözlü anlatım türü(dür)”¹² diyerek daha kapsamlı bir masal tanımı ortaya koyar.

Umay Günay, bütün masalarda, iyilik ve kötülüğün, güzellik ve çirkinliğin, zenginlik ve yoksulluğun, bir başka deyişle olumlu ile olumsuzun mücadelesinin anlatıldığını, çok az istisnalar dışında masalların, mutlu sonla, iyilerin, güzellerin, akıllıların kazanması ile bittiğini belirtir. Masalarda talihsizlik ve aksiliklerin gerçek hayattan farklı olarak arka arkaya ortaya çıktığını, ancak bunlar çözümlendikten sonra yeni sıkıntıların söz konusu olmayacağını, iktidarı, başarıyı ve mutluluğu sembolize eden taç ve evliliğin bir daha zarar görmeyeceğini ifade eder.¹³

Yukarıda aktarmaya çalıştığımız tanımların hemen hepsinde masalların hayal ürünü ve olağandışı oluşu vurgulanmaktadır. Ursula Ewig ise masalın,

¹⁰ Saim Sakaoğlu, **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, s. 13.

¹¹ Bilge Seyidoğlu, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985, s. 149.

¹² Esmâ Şimşek, **Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 12.

¹³ Umay Günay, “Masal”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992. s. 326.

‘gerçekliğin şartlarından bağımsız, fantastik bir hikâye’ olduğu tanımlamasını kabul etmez. Ona göre, çoğu masallar üç bölümlüdür. “Gerçekçi başlar, sonra fantastik gelişir ve idealistçe sona ererler. Gerçeğe uygun başlangıç (ekseriya maddi, sosyal, manevi bir zaruret, fakirlik, adaletsizlik ya da yalnızlık olabilir bu) sıklıkla tarihî bir belge değerindedir... Masalın ortasında yer alan fantezi oyunu da hiçbir şekilde gerçeklikten bağımsız değildir... Masalın ‘insanüstü’ figürleri de insan imkânlarını temsil etmektedir. Masallar, çocuklara basit, somut, gözle görülür, takip edilebilir ferdî ve sosyal hayattan bilgi modelleri sunar... Masalın tabiatı gerçek dışı fanteziden doğmaz, daha çok için için gerçekle bağlantılıdır. Fakat gerçek, oyunsu bir tarzda ‘ortadan kaldırılır’... Masal oyun oynar. Ve bir oyun olarak değerlendirilmek ister.”¹⁴ diyerek masalın gerçekle ilgisi olmadığını, hayal ürünü olduğunu söyleyenlere itiraz eder.

Eliade de masalların içeriğinin son derece ciddi bir gerçekle ilgili olduğunu ifade eder. Bu gerçek, inisiyasyon yani simgesel bir ölüm ve dirilme aracılığıyla bilgisizlik ve olgunluğa erişmemişlikten yetişkin insanın akıl çağına geçiştir. Masal inisiyasyonu yeniden ele alır ve imgeler düzleminde sürdürür. Bir eğlence ya da bir dinlenme aracı oluşturmasıysa yalnızca basitleştirilmiş bilinç, özellikle de modern insanın bilinci içindir; derinliklerdeki psikede, inisiyasyon senaryoları önemini korur ve mesajlarını aktarmayı, değişmeler gerçekleştirmeyi sürdürür.¹⁵

Aykırı kahramanın anlatısının da nispeten sıra dışı olacağı şüphe götürmez bir gerçektir. Bu tanımlar ışığında, Keloğlan masalları özelinde yeni bir masal tanımlaması yapmak da mümkündür. Keloğlan masalları, destandan hikâyeye geçiş sürecinde kahramanın destansı macerasının, olağanüstü olaylar silsilesine bağlı masal formunda hikâyeye edildiği bir anlatı türü olarak karşımıza çıkmaktadır. O nedenle klasik masal tanımlamaları Keloğlan masalları ile örtüşmemektedir. Bu duruma sadece Keloğlan masallarında rastlanmaz.

¹⁴ Ursula Ewig, **a.g.e.**, ss. 357-358.

¹⁵ Mircea Eliade, **Mitlerin Özellikleri**, çev. Sema Rifat, İstanbul: Om Yayınevi, 2001, ss. 245-246.

Mehmet Aça, *Tıva Destan ve Masallarının Araştırılmasında Tür Sorunu* adlı makalesinde, Tıva ve Güney Sibiryasahasında yaşayan diğer Türk toplulukları (Altay, Hakas, Şor) destan ve masallarının birbirine karıştığını; bazı metinlerin konu, biçim ve hacim bağlamlarında masal ya da destana ait net özelliklere sahip olmadığını belirtir ve bu tür anlatı metinlerini adlandırma ve belli bir türe dahil etme konusunda sıkıntılar yaşandığını ifade eder. Aça, Türkiyeli araştırmacıların, büyük oranda Batıdan aldıkları masal türünü tanımlama ve masal metinlerini sınıflandırma sistemine yeni bir ilave yaparak “kahramanlık masalı” terimini kullanmalarını ve zikredilen Türk topluluklarına ait kahramanlık konulu mensur ve ezgisiz anlatıları, masal türü içerisine dâhil ederek buna göre incelemelerini önerir. Bir dönem manzum ve ezgili bir şekilde anlatılan destan metinlerinin zamanla masallaşmış olduğunu kabul etmek gerektiğini, bu durumun hiç de yadırganacak bir şey olmadığını belirtir ve bazı Sibiryalı ve Rus araştırmacıların hem destanın hem de masalın özelliklerini içeren bir “ara tür” teklifini hatırlatır.

Aça, epik karakter arz etmeyip de daha çok masalsı-fantastik bir karakter taşıyan, destan motiflerinden büyük oranda mahrum olan, daha çok masal anlatımı için gerekli olan anlatım öğeleriyle donanmış olan, hacmi en fazla sekiz on sayfaya kadar ulaşabilen kahramanlık konulu metinleri ise eskiden daha hacimli, manzum ve ezgili bir şekilde anlatılmış olmalarına bakmaksızın, “masal” terimiyle adlandırmak ve buna göre incelemek gerektiğini ifade eder.¹⁶

Keloğlan masallarına dönecek olursak, bu metinlerin yukarıda masal formunun genel özellikleri yanında taşıdığı birtakım farklı karakterlere de işaret edilecektir. Aça’nın belirli bir süreçte, dilden dile aktarılan destan metinlerinin dönüştürdüğü bir “kahramanlık masalı”, muhteva ve işlevsellik açısından Keloğlan için dahi düşünülse de bunu tür adlandırmasının sınırlarını zorlamamak için gündeme almayı düşünmüyoruz. Ama, Alangu’nun da bu

¹⁶ Mehmet Aça, “Tıva Destan ve Masallarının Araştırılmasında Tür Sorunu”, Millî Folklor, sayı 72, (Kış 2006), ss. 91- 92.

masalların “bir anlamda masal karakterinden ayrılmaya yöneldiğini”¹⁷ değerlendirmekle yetineceğiz.

Alangu'nun itirazı daha çok tipin sahip olduğu niteliklerle ilgilidir. Alangu, genel masal yapısında masal kahramanının seçkin, soylu, üstün nitelikleri olan, sevimli ve talihli kişiliği ile masal dinleyicisinin ülkülerine ve özlemlerine hitap eden karakterler etrafında şekillendiğini vurgular. Ona göre bu masal kahramanları, “halktan çok soylu kişilerin hâkim durumda oldukları bir toplumun yaşayışını yansıtır.” Keloğlan masallarında ise kel kahraman, “artık birçok örneklerinde görüleceği üzere, ideal-moral ölçüleriyle iyi bile değildir. Hatta ona kötü-ahlaksız da denilebilir.” Yazar, yeri geldiğinde “törelere ve genel ahlaka uymayan”, “en çok rastladığımız masal tipindeki padişahın en küçük oğlu” olan bu karakter çevresinde şekillenen masalların destan çağındaki niteliklerinden ayrılarak gerçekçi bir varlık kazanmaya doğru yöneldiğini dile getirir.¹⁸

Genel geçer karakterdeki masallarda, daha mütevekkil, kurulu düzenin kanunlarına bağlı kahraman yerine Keloğlan masallarında, “bu dünyanın haksızlıklarına karşı alttan ve derinden gelen sinsi ve kinle karışmış bir saldırı ya da direnme ihtiyacı(na)” işaret edilir. Alangu, bu direnme ve başkaldırma duygusunu “sosyal bir yenilenmenin, bir evrimin, sonunda kurulu düzene karşı çıkacak bir oluşumun önce halk rivayetlerinde kendini gösteren bir başkaldırma ifadesi” anlamına geleceğini ve bu yönüyle de bu masalların, “mitosa bağlı ve epikayla anlatılan dünya görüşünden iyice kopmuş, bizim insanımızın varlığını anlamaya başladığı yeni bir çağa doğru yaklaşmakta” olduğunu iddia eder.¹⁹

Görüldüğü üzere, masalın gerçekle ilişkisi, konjonktüre göre toplumsal gerçekliğe kadar yol bulmaktadır. Alangu'nun, pek çok açıdan çağdaşlarından ayrılmakla birlikte bu konuda Keloğlan masallarını, dönemin siyasi koşullarında, dönüşen toplumun evrimine katkıda bulunan, aktif ve güncel

¹⁷ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, s. 169.

¹⁸ Tahir Alangu, **a.g.e** ss. 169-170.

¹⁹ Tahir Alangu, **a.g.e.**, ss. 169-170.

metinler olarak yorumlamış olması farklı çalışma konusudur. Keloğlan masallarının, kahramanlık masalları ya da gerçekçi halk masalları arasındaki düzlemde hangi noktada yer alması gerektiği konusu gelecekte de tartişılacaktır. Fakat bu bağlamda Tahir Alangu'nun itirazlarını genel geçer masal tipinin dışında duran aykırı kahramanın tarifi olarak anladığımız zaman, bizim bu çalışma için çıktığımız noktayı tekrar işaretlemiş oluruz. Aşağıda, tipin oluşumunda ayrıntısına gireceğimiz bölümde hem türe hem de tipin farklılığına yönelik değerlendirmeler yapılacaktır. Nitekim yaptığımız bu çalışma, kel tipin sınırlarını çizmeye çalışırken Keloğlan masallarının genel masal türlerinden farkını da ortaya koymaya yöneliktir.

3. Keloğlan Masalları ile İlgili Yapılan Çalışmalar

3.1. Tezler

Türk üniversitelerinde 1940 yılından itibaren masal konulu bitirme tezleri yapılmaya başlanmıştır. Masal alanındaki ilk doktora tezi, Saim Sakaoğlu'nun 1971 yılında tamamladığı *Gümüşhane Masalları/ Metin Toplama ve Tahlil* adlı çalışmadır. Bu yıldan sonra masal konulu pek çok doktora ve yüksek lisans tezi yapılmıştır²⁰ ve yapılmaya devam etmektedir. Bu tezlerin bazılarında Keloğlan masalları ve Keloğlan'la ilgili tespitler bulunmaktadır. Ancak biz burada doğrudan Keloğlan masalları ile ilgili olan tezlerden söz edeceğiz. Keloğlan masallarını konu alan bir doktora, üç yüksek lisans tezi yapılmıştır.

Nazlı Kırmızı'nın 1989 yılında yaptığı *Geleneksel Anlatılar ve Söylen: Türk Güldürü Filmleri Üzerine Yapısalcı Bir Çözümleme*²¹ isimli doktora tezinde Şaban filmlerinin ve Keloğlan masallarının bağlantıları incelenmiştir. Seçilen on bir Şaban filminin öyküleri kısaca anlatıldıktan sonra, bu filmlerde ortak olan dokuz işlev belirlenmiştir. Sonraki bölümde on beş Keloğlan masalının özeti verilerek Şaban filmleri için belirlenen işlevler bu masallara uygulanmış ve aralarındaki benzerlikler ortaya konulmuştur. Çalışmada, Keloğlan ve Şaban söylenlerinin anlamı verilerek, Keloğlan masallarının devlet ile toplum arasındaki, Şaban söylenlerinin de köy ile kent arasındaki çatışmayı çözümleyecek, çelişki ve karşıt olanları uzlaştıracak örnekler sunduğu ifade edilmiştir. Çalışmada önceleri sözlü dil ürünleriyle aktarılan bu tür anlatıların sinemaya uyarlanmasıyla Keloğlan'dan Şaban'a söylenin dönüşümü açıklanmıştır.

Akgül Özcan'ın 1991 yılında yaptığı *Eine Vergleichende studie der ausgewählten original türkischen "Keloğlan Masalları" von T. Alangu mit den neuen deutschen Versionen "Keloğlan in der Bundesrepublik" und "Keloğlan ile*

²⁰ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz.; Saim Sakaoğlu, **Masal Araştırmaları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, ss. 50-56.

²¹ Nazlı Kırmızı, **Geleneksel Anlatılar ve Söylen: Türk Güldürü Filmleri Üzerine Yapısalcı Bir Çözümleme**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1990.

Silvia" von Y. Feyzioğlu²² isimli yüksek lisans tezi Almanca olarak hazırlanmıştır. Çalışmada, Tahir Alangu'nun *Keloğlan Masalları* isimli kitabındaki masallar ile Yücel Feyzioğlu'nun kaleme aldığı *Keloğlan Almanya'da* ve *Keloğlan ile Silvia* masalları karşılaştırılmıştır.

Lazzat Ourakova'nın 2001 yılında hazırladığı *Anadolu'daki Keloğlan Masalları ile Kazakistan'daki Tazşa Bala Masallarının Mukayesesi*²³ isimli yüksek lisans tezinde Anadolu sahasından seçilen on Keloğlan masalı ile Kazakistan'tan seçilen on Tazşa Bala masalının metinleri verilmiş; bu masalların benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur.

Aysun Dursun'un 2008 yılında yaptığı *Keloğlan Masallarının Tespiti ve Tasnifi*²⁴ adlı yüksek lisans tezinde eş metinleri olan ve olmayan Keloğlan masallarının tespiti ve tasnifi yapılmıştır. Çalışmada, ele alınan masalarda Keloğlan'ın birinci dereceden bir tip mi yoksa ikinci dereceden bir tip mi olduğu belirlenmiştir. Seçilen masallar; başlangıç durumu, Keloğlan'ı harekete geçiren unsur/olay, Keloğlan'ın serüvenleri/aştığı engeller ve sonuç durumu başlıklarında incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmaya kılavuzluk eden kırk bir masal metnine de yer verilmiştir.

3.2. Makaleler

Keloğlan masalları hakkında ilk müstakil makale Tahir Alangu tarafından yazılmıştır. Tahir Alangu, 1967 yılında yayımlanan *Keloğlan Masalları*²⁵ adlı eserinin sonuna "*Keloğlan Masalları Mitostan Kurtuluş- Gerçeğe Yöneliş*" isimli bu makaleyi de eklemiştir. Makale aynı isimle 1968 yılında Türk Dili

²² Akgül Özcan, "Eine Vergleichende studie der ausgewaehlten original türkischen 'Keloğlan Masalları' von T. Alangu mit den neuen deutschen Versionen 'Keloğlan in der Bundesrepublik' und 'Keloğlan ile Silvia' von Y. Feyzioğlu", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991).

²³ Lazzat Ourakova, "Anadolu'daki Keloğlan Masalları ile Kazakistan'daki Tazşa Bala Masallarının Mukayesesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).

²⁴ Aysun Dursun, "Keloğlan Masallarının Tespiti ve Tasnifi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

²⁵ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Yayılcık Matbaası, 1967.

dergisinde de yayımlanmıştır.²⁶ Makalede Keloğlan masallarının nitelikleri üzerinde durularak bu masalların, genel masal yapısından farkları anlatılmıştır. Yazar, Keloğlan'ı 'sırası gelince kötülük yapmaktan çekinmeyen, katı yürekli, kaba bir tip' olarak tanımlamış ve onun haksızlıklara karşı direndiğini belirtmiştir. Çalışmada Keloğlan masalları, 'asıl Keloğlan masalı ya da kelli Keloğlan masalı' ve 'düzmece Keloğlan ya da tebdil gezen Keloğlan masalı' olarak ikiye ayrılmıştır.

Ertuğrul Önalp'in *Pikaresk Edebiyat ve Keloğlan Masalları*²⁷ isimli makalesinde Keloğlan masallarının bazı pikaresk unsurlar taşıdığı ve Keloğlan'ın da bir picaro olduğu anlatılmıştır. Çalışmada 15. yüzyılın sonundan itibaren İspanya'da başlayan ekonomik çöküntünün toplumun ahlakını da olumsuz etkilediği ve o dönemi anlatan romanlara sonradan pikaresk roman adı verildiği belirtildikten sonra bu romanların kahramanlarına picaro denildiği, bu kelimenin dolandırıcı, düzenbaz veya serseri anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. Makalede picaronun üç temel özelliğinin çalışmaktan kaçınma, başkalarının malına göz dikme ve başkalarının saflığından yararlanma olduğu belirtilmiş, bu özelliklerin Keloğlan'da da bulunduğu ve onun bir picaro olduğu iddia edilmiştir.

Hasan Köksal'ın "*Halk Masalları ve Hikâyelerinin Değişmez İki Karakteri: 'Keloğlan' ve 'Köse'*"²⁸ adlı makalesinde Keloğlan karakterinin doğuş sebepleri üzerinde durulmuştur. Makalede Keloğlan ve Köse'nin "halkı temsil eden karakterler" olduğu belirtilir ve "'Keloğlan', 'Köse' Türk halkının kendisidir; bu sebeple ölümsüzleşmişlerdir. Bu karakterleri konu alan masal ve hikâyeleri dinlerken hem 'Keloğlan' gibi güçlüler ve güçlükler karşısında ince zekâsımızı kullanmayı, hem de 'Köse' gibi egoist insanlara karşı tedbirimizi almayı öğreniyoruz." sözleriyle bu tiplerin toplumun içinden çıktığı vurgusu

²⁶ Tahir Alangu, "Keloğlan Masalları Mitostan Kurtuluş-Gerçeğe Yöneliş", Türk Dili Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, sayı 207 (Aralık 1968), ss. 458-469.

²⁷ Ertuğrul Önalp, "Pikaresk Edebiyat ve Keloğlan Masalları", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt 5, sayı 2 (Aralık 1988), ss. 233-238.

²⁸ Hasan Köksal, "Halk Masalları ve Hikâyelerinin Değişmez İki Karakteri: 'Keloğlan' ve 'Köse'", Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, sayı 4 (1991), ss. 241-254.

yinelenmiştir. Makalede masallardan örnekler verilerek her iki karakterin özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve Keloğlan “sürreal bir dünyanın insanı” olarak değerlendirilmiştir.

Ahmet Ali Arslan’ın “‘Keloğlan ve Anası’ adlı Masalın Sibirya’daki ‘Ostyak’ Varyantı Üzerine”²⁹ adlı makalesinde “Keloğlan ve Anası” masalının varyantları karşılaştırılmıştır.

Yıldız Cıbroğlu’nun “Keloğlan’ın ‘Saçsız’ Başı ve Tanrıçalar”³⁰ adlı makalesinde Keloğlan’ın neden kel olduğu üzerinde durularak Keloğlan’ın mitsel arka planı çözümlenmeye çalışılmıştır.

Evrin Ölçer Özünel’in “Kel Ata’dan Keloğlan’a ‘Hilebaz’ Dönüşüm”³¹ isimli makalesinde Keloğlan’ın hilebaz arketipi ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmada “Hilebaz figürünün özellikleri göz önüne alındığında, Türk kültüründe karşımıza çıkan ilk figürler arasında Keloğlan ve Köse bulunmaktadır.” denilmekte ve “Taz Kan”dan hareketle bunun mitolojik arka planı ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Pervin Ergun’un “Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay- Keloğlan”³² başlıklı makalesinde Altay destanlarındaki Tastarakay ile masalarda gördüğümüz Keloğlan’ın benzer ve farklı yönleri üzerinde durulmuş ve pek çok benzerlik tespit edilmiştir. Aradaki tek fark “Tastarakay tekrar eski hâline döner, kutlu yaratılışlı han olur. Keloğlan ise bazı masalarda aynı şekilde kalarak kutlu han olur.” şeklinde izah edilmiştir. Makalede Keloğlan masallarının destanların bir parçası mı olduğu sorusunun cevabı da aranırken “Keloğlan masalları, aslında eski Türk destanlarında gördüğümüz

²⁹ Ahmet Ali Arslan, “‘Keloğlan ve Anası’ adlı Masalın Sibirya’daki ‘Ostyak’ Varyantı Üzerine”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı 120 (1996), ss. 43-48.

³⁰ Yıldız Cıbroğlu, “Keloğlan’ın ‘Saçsız’ Başı ve Tanrıçalar”, Evrensel Kültür, sayı 101 (2000), ss. 58-61.

³¹ Evrim Ölçer Özünel, “Kel Ata’dan Keloğlan’a ‘Hilebaz’ Dönüşüm”, Millî Folklor, sayı 67 (Güz 2005), ss. 47-52.

³² Pervin Ergun, “Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay Keloğlan”, Millî Folklor, sayı 68 (Kış 2005), ss. 78-84.

kutlu hanların, kötülerle mücadele ederken kılık değiştirerek mücadele ettikleri bölümün günümüze gelen uzantılarıdır.” denilerek Keloğlan masallarının kaynağı belirtilmeye çalışılmıştır.

Esmâ Şimşek’in “*Masalların Sembolik Dili Bağlamında Keloğlan Tipi Üzerine Bir Değerlendirme*”³³ adlı makalesinde Keloğlan tipinin genel özellikleri çizildikten sonra düşmanları ve yardımcıları belirtilmiştir. Çalışmada, masalarda biri düzmece/sahte/yalancıkta, diğeri asıl/gerçek Keloğlan olmak üzere iki tip bulunduğu ifade edilmiş; asıl Keloğlan masalarında alt tabakadan bir kişinin, üst sınıftakilerle mücadelesinin anlatıldığı, masalların sonunda soy, makam ve mevkiye bakılmaksızın, ehil olan ve görevini yapanların kazandığı belirtilmiştir. Çalışmada, masalardan verilen örneklerle Keloğlan’ın olumlu ve olumsuz yönleri ortaya konulmuştur.

Ahmet Uysal’ın “*Keloğlan Masalları Üzerine*”³⁴ isimli çalışmasında Tahir Alangu, Pertev Naili Boratav, Erdal Öz’ün Keloğlan masalları üzerine yaptığı bazı değerlendirmeler aktarıldıktan sonra, yazarın konu ile ilgili fikirleri belirtilmiştir. Makalede Keloğlan, “yoksul, kendi yağıyla kavru lan” biri olarak tanımlanmış, bu tipin bazı “masal anlatımcıları ve yazıcıları” tarafından “yozlaştırıldığı” eleştirisinde bulunulmuştur.

3.3. Bildiriler

Bahaeddin Ögel’in “*Keloğlan Masal Motifinin Eski Türk Kökenleri*”³⁵ adlı bildirisinde Keloğlan’ın kökeni izaha çalışılmıştır: “Eğer Keloğlan motifi Türk kökenli ise, onu yalnız masalarda değil; eski Türk dininde, inanışlarında, aile ve devlet düzeninde de görebileceğimize inanırız. Eğer bulamaz isek, bunun yabancı bir motif olması nedeni ile araştırma dışı bırakırız.” demiş ve “Orta

³³ Esmâ Şimşek, “Masalların Sembolik Dili Bağlamında Keloğlan Tipi Üzerine Bir Değerlendirme”, İtaki, yıl 1, sayı 2, Ankara (Şubat-Nisan, 2007), ss. 61-73.

³⁴ Ahmet Edib Uysal, “Keloğlan Masalları Üzerine”, e-kutuphane.egitimsen.org.tr, erişim tarihi: 24.11.2009.

³⁵ Bahaeddin Ögel, “Keloğlan Masal Motifinin Eski Türk Kökenleri”, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II, Halk Edebiyatı, Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1976, ss. 265-268.

Asya tarihinde kel veya dazlak atalar” ve “Orta Asya’da kel veya dazlak Tanrılar ile Alpler” üzerinde durulmuştur. Çalışmada Radloff’un Proben serisinden seçilen masal örnekleri bu bağlamda değerlendirilerek “masalların hepsi de tam bir mitoloji örneği(dir)” tespiti yapılmıştır.

Nuri Taner’in “*Türk Masallarında Anlatım Biçimlerine Göre Köse Tipi ve Keloğlan ile Köse Tipinin Karşılaştırılması*”³⁶ adlı bildirisinde masallardan örnekler verilerek Keloğlan ve Köse tiplerinin özellikleri anlatılmıştır.

3.4. Masal Kitapları

Keloğlan masalları pek çok kişi tarafından gerek müstakil olarak gerekse başka masallarla birlikte yayımlanmıştır. Tarih sırasıyla bunların önde gelenlerini şöyle sıralayabiliriz:

Ziya Gökalp, Küçük Mecmua’da “Keloğlan” ve “Nar Tanesi yahut Düzme Keloğlan” adlarıyla biri asıl, diğeri düzmece iki Keloğlan masalı yayımlamıştır. Bu masalları 1924 yılında yayımlanan *Altın Işık*³⁷ isimli masal kitabına da almıştır.

Naki Tezel, 1936 yılında Halk Bilgisi Haberleri dergisinde sekiz Keloğlan masalı yayımlamıştır.³⁸ Aynı yıl bu masalları *Keloğlan Masalları*³⁹ adlı kitapta bir araya getirmiştir. Naki Tezel, iki ciltten oluşan *Türk Masalları*⁴⁰ adlı kitabına bu sekiz masalı almış ve dört yeni masal daha eklemiştir. Eserin birinci cildinde üç, ikinci cildinde dokuz Keloğlan masalı bulunmaktadır.

³⁶ Taner, Nuri, “Türk Masallarında Anlatım Biçimlerine Göre Köse Tipi ve Keloğlan ile Köse Tipinin Karşılaştırılması”, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi / Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri II, Ankara, 1997, ss. 273- 280.

³⁷ Ziya Gökalp, *Altın Işık*, Ankara: Maarif Vekaleti Neşriyatı, 1924.

³⁸ Naki Tezel, “Keloğlan Masalları”, Halk Bilgisi Haberleri, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1936.

³⁹ Naki Tezel, *Keloğlan Masalları*, İstanbul: Eminönü Halkevi, 1936.

⁴⁰ Naki Tezel, *Türk Masalları 1-2*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971.

1939 yılında F. Celâliddin Göktulğa tarafından yazılan *Keloğlan Çanakkale Muharebelerinde*⁴¹ isimli kitap, Matbuat-ı Umumi Müdürlüğünün halkın okuma ihtiyacını karşılamak üzere muharrirler arasında açtığı ‘halk romanı müsabakası’nda kabul edilip yayımlanmış bir eserdir. Yazar, Keloğlan’ı grup kumandanlığını Mustafa Kemal Paşanın yaptığı Anafartalar’da 128. alayın birinci taburunun birinci bölüğünde bir nefer olarak ele alır. Keloğlan tarihsel tipolojisinin kendisinde topladığı bütün özellikleriyle Çanakkale Muharebesinde destansı kahramanlıklar gösterir.

İbrahim Zeki Burdurlu’nun 1949 yılında yayımladığı *Keloğlan*⁴² adlı şiir kitabı dönemin aydını gözüyle Keloğlan masallarının yeri ve Keloğlan tipi hakkında bilgiler de vermektedir. Çocukluğundan beri bu masallarla büyüyen Burdurlu, şiirlerinden anlaşıldığı üzere Keloğlan’ı bir fenomen olarak görür. Onu bir iyilik abidesi olarak kabul edip örnek alır. Keloğlan’ı tanımak ve onu sevmekle mutlu olur. Onun sıcaklığı ile karamsarlıktan kurtulur. Zenginden alıp fakire vermesi ile adalet duygusunu, padişahı muhtaç kılması ile hürriyeti, sonsuz sıkıntılara karşı direnci ile sabrı, vefayı, cefayı onda bulur. Özellikle yüzyılın başından itibaren savaşlar görmüş bir kuşağın ferdî olarak onda büyüklerinin anlattığı masalsı huzuru, belki de kendi çocukluğunu bulur. Baştan sona kadar Keloğlan’a hitap edilen bu kitap sevgiliye yazılmışçasına içten ve hasret dolu şiirleri ihtiva etmektedir.

Eflâtun Cem Güney’in *Akıl Kutusu*⁴³ adlı masal kitabında aynı adı taşıyan tek masal vardır. Güney’in *Açıl Sofram Açıl ve Congoloz Baba*⁴⁴ isimli kitabı iki Keloğlan masalından oluşmaktadır. Güney 1967 yılında da *Keloğlan Masalları*⁴⁵ adlı kitabı yayımlamıştır.

⁴¹ F. Celâliddin Göktulğa, **Keloğlan Çanakkale Muharebelerinde**, İstanbul: Ülkü Bâsimevi, 1939.

⁴² İbrahim Zeki Burdurlu, **Keloğlan**, Burdur: Yeni Burdur Basimevi, 1949.

⁴³ Eflâtun Cem Güney, **Akıl Kutusu**, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1955.

⁴⁴ Eflâtun Cem Güney, **Açıl Sofram Açıl ve Congoloz Baba**, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1953.

⁴⁵ Eflâtun Cem Güney, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1967.

İbrahim Zeki Burdurlu 1966 yılında tamamı Keloğlan masallarından oluşan ve içinde altı masal bulunan *Keloğlan Masallarını*⁴⁶ yayımlamıştır.

Ayşe Bakı, 1966 yılında *Keloğlan'ın Meraklı Masalları*⁴⁷ isimli kitabı yayımlamıştır.

Tahir Alangu'nun 1967'de yayımlanan *Keloğlan Masalları*⁴⁸ adlı kitabında 18 masal bulunmaktadır. Ancak kitabın 1990 yılında yayımlanan baskısına Alangu'nun notları arasında bulunan bir Keloğlan masalı daha eklenerek masal sayısı 19'a çıkarılmıştır.⁴⁹ 19. masalın başlığına bir yıldız konularak verilen dipnotta "Bu masal Tahir Alangu'nun notları arasında bulunup kitaba eklenmiştir." cümlesi yazılmıştır.

İgnacz Kunos'un *Keloğlan Masalları*⁵⁰ isimli kitabında iki masal vardır ve her iki masal da Keloğlan'a aittir.

Bedrettin Danışman, 1969 yılında *Keloğlan Masalları*⁵¹ adlı kitabı yayımlamıştır.

Hilmi Dilibal, 1970 yılında *Keloğlan Kuyumcu Çırağı*⁵² isimli kitabı yayımlamıştır.

Emin Aksu, 1972'de *Keloğlan*⁵³ isimli kitabı yayımlamıştır.

S. Metin Yetkili, 1973 tarihinde *Bütün En Güzel Masalları İle Keloğlan*⁵⁴ isimli kitabı yayımlamıştır.

⁴⁶ İbrahim Zeki Burdurlu, **Keloğlan Masalları**, İzmir: Karınca Mataacılık, 1966.

⁴⁷ Ayşe Bakı, **Keloğlan'ın Meraklı Masalları**, İstanbul: Renk Yayınevi, 1966.

⁴⁸ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Yayıncılık Yayınları, 1967.

⁴⁹ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990.

⁵⁰ İgnacz Kunos, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1968.

⁵¹ Bedrettin Danışman, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Danışman Yayınları, 1969.

⁵² Hilmi Dilibal, **Keloğlan Kuyumcu Çırağı**, İstanbul: Renk Yayınevi, 1970.

⁵³ Emin Aksu, **Keloğlan**, İstanbul: Aksu Yayınevi, 1972.

Numan Kartal, 1976 yılında *Keloğlan'ın Allı Gelini*⁵⁵, 1978 yılında *Keloğlan Geldi*⁵⁶, 1987'de *Aslan Keloğlan*⁵⁷ isimli masal kitaplarını yayımlamıştır.

Nebil Fazıl Alsan, 1977'de *Kel Oğlan*⁵⁸ adlı kitabı yayımlamıştır.

Münir Hayri Egeli, 1977 yılında *Keloğlan Masalları*⁵⁹ adlı kitabı yayımlamıştır.

Kerim Aydın Erdem, 1977 yılında *Keloğlan ile Anası*⁶⁰ isimli masal kitabını yayımlamıştır.

Hakkı Özcan, 1979 yılında *Keloğlan Masalları*⁶¹, 1980 yılında *Keloğlan'ın Talihi*⁶², 1981'de *Keloğlan Masalları: Altın Kuş*⁶³ isimli kitaplarını yayımlamıştır.

Hasan Lâtif Sarıyüce, 1982 yılında *Keloğlan: Tabla Kavuk*⁶⁴, 1987'de *Keloğlan Deliler Ülkesinde*⁶⁵ ve *Keloğlan'ın Seçme Hikâyeleri*⁶⁶, 2001'de *Keloğlan Masalları: Büyülü Sofra*⁶⁷ isimli kitapları yayımlamıştır.

⁵⁴ S. Metin Yetkili, **Bütün En Güzel Masalları ile Keloğlan**, İstanbul: Şenyıldız Yayınevi, 1973.

⁵⁵ Numan Kartal, **Keloğlan'ın Allı Gelini**, İstanbul: Çeltüt Matbaa, 1976.

⁵⁶ Numan Kartal, **Keloğlan Geldi**, İstanbul: Koza Yayınları, 1978.

⁵⁷ Numan Kartal, **Aslan Keloğlan**, İstanbul: Yuva Yayınları, 1987.

⁵⁸ Nebil Fazıl Alsan, **Kel Oğlan**, İstanbul: Gül Matbaası, 1977.

⁵⁹ Münir Hayri Egeli, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitâbevleri, 1977.

⁶⁰ Kerim Aydın Erdem, **Keloğlan ile Anası**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.

⁶¹ Hakkı Özkan, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Nil Yayınevi, 1979.

⁶² Hakkı Özkan, **Keloğlan'ın Talihi**, İstanbul: Nil Yayınevi, 1980.

⁶³ Hakkı Özkan, **Keloğlan Masalları: Altın Kuş**, İstanbul: May Yayınları, 1981.

⁶⁴ Hasan Lâtif Sarıyüce, **Keloğlan: Tabla Kavuk**, Ankara: Anadol Matbaacılık, 1982.

⁶⁵ Hasan Lâtif Sarıyüce, **Keloğlan Deliler Ülkesinde**, Ankara: Anadol Matbaacılık, 1987.

⁶⁶ Hasan Lâtif Sarıyüce, **Keloğlan'ın Seçme Hikâyeleri**, Ankara: Anadol Matbaacılık, 1987.

⁶⁷ Hasan Lâtif Sarıyüce, **Keloğlan Masalları: Büyülü Sofra**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001.

Olcaý Göçmen, 1981 yılında *Mini ocuk Dizisi Kelođlan Serisi*'nden on ayrı masal kitabı ıkarımıştır.⁶⁸

Erdoğan Tokmakioğlu, 1982 yılında *Keloğlan Masalları: Ali Cengiz Oyunu*⁶⁹ adlı kitabı yayımlamıştır.

Hlyla Fikri, 1984 yılında *Keloğlan Koca Devin İninde*⁷⁰ isimli kitabı yayımlamıştır.

Bahtiyar Babacan 1982 yılında *Keloğlan ile Köse*⁷¹, 1985 yılında *Keloğlan Masalları I: Ali Cengiz Oyunu*⁷², *Keloğlan Masalları II: Keloğlan ile Kırk Haramiler*⁷³ ve *Keloğlan Masalları III: Altın Heybe*⁷⁴ olmak üzere dört ayrı masal kitabı yayımlamıştır.

Melih Ergun, 1984'te *Keloğlan ile Dev Anası*⁷⁵ ve 1987 yılında *Keloğlan Deve Karşı*⁷⁶ adlı masal kitaplarını yayımlamıştır.

Mehmet Güler 1986 yılında *Keloğlan Keleşoğlan*⁷⁷ isimli kitabı yayımlamıştır.

Bahaettin Coşkun, 1986 yılında *Keloğlan Oyuncu*⁷⁸ isimli kitabı yayımlamıştır.

⁶⁸ Olcaý Göçmen, **Kelođlan Masalları**, İstanbul: Oda Yayınları, 1981.

⁶⁹ Erdoğan Tokmakioğlu, **Keloğlan Masalları: Ali Cengiz Oyunu**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1982.

⁷⁰ Hlyla Fikri, **Keloğlan Koca Devin İninde**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1984.

⁷¹ Bahtiyar Babacan, **Keloğlan ile Köse**, İstanbul: Danışman Yayınları, 1982.

⁷² Bahtiyar Babacan, **Keloğlan Masalları I: Ali Cengiz Oyunu**, İstanbul: Erdem Yayınları, 1985.

⁷³ Bahtiyar Babacan, **Keloğlan Masalları II: Keloğlan ile Kırk Haramiler**, İstanbul: Erdem Yayınları, 1993.

⁷⁴ Bahtiyar Babacan, **Keloğlan Masalları III: Altın Heybe**, İstanbul: Erdem Yayınları, 1993.

⁷⁵ Melih Ergun, **Keloğlan İle Dev Anası**, Ankara: Ergun Yayınları, 1984.

⁷⁶ Melih Ergun, **Keloğlan Deve Karşı**, Ankara: Ergun Yayınları, 1987.

⁷⁷ Mehmet Güler, **Keloğlan Keleşoğlan**, İstanbul: Özyürek Yayınevi, 1986.

⁷⁸ Bahaettin Coşkun, **Keloğlan Oyuncu**, İstanbul: Yüksel Yayınevi, 1986.

Ergin Aydın, 1988 yılında *Keloğlan Masalları*⁷⁹ kitabını yayımlamıştır.

Yılmaz Elmas, 1990 yılında *Bizim Keloğlan*⁸⁰ adlı kitabı yayımlamıştır.

M. Cumhur Aksu, 1990'da *Keloğlan*⁸¹ isimli kitabı yayımlamıştır.

Atila Çakıroğlu, 1996 yılında *Keloğlan: Şiir Diliyle Masallar*⁸² isimli kitabı yayımlamıştır.

Mehmet Azim, 2000 yılında *Keloğlan ve Sihirli Değnek*⁸³ isimli kitabı yayımlamıştır.

Merve Bostan, 2002 yılında *Keloğlan Masalları*⁸⁴ isimli kitabı yayımlamıştır.

Mehmet Başaran, 2004 yılında *Keloğlan*⁸⁵ isimli kitabı yayımlamıştır.

Burada aktarmaya çalıştığımız kitaplar dışında çoğu çocuklar için olmak üzere pek çok masal kitabı daha yayımlanmıştır. Sayıları yüzleri bulan bu kitap adlarının hepsini burada sıralamayı gerekli bulmadığımız için bu örneklerle yetiniyoruz.

⁷⁹ Ergin Aydın, **Keloğlan Masalları**, Ankara: Gaye Matbaacılık, 1988.

⁸⁰ Yılmaz Elmas, **Bizim Keloğlan**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1990.

⁸¹ M. Cumhur Aksu, **Keloğlan**, İstanbul: Selahattin Yayın Dağıtım, 1990.

⁸² Atila Çakıroğlu, **Keloğlan: Şiir Diliyle Masallar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

⁸³ Mehmet Azim, **Keloğlan ve Sihirli Değnek**, İstanbul: Zambak Yayınları, 2000.

⁸⁴ Merve Bostan, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2002.

⁸⁵ Mehmet Başaran, **Keloğlan**, İstanbul: Papirüs Yayınları, 2004.

3.5. Filmler

İlk Keloğlan filmi 1948 yılında Vedat Örfi Bengü tarafından çekilmiştir. Senaryosunu da Bengü'nün yazdığı *Keloğlan* isimli bu filmde Keloğlan'ı İsmail Dümbüllü canlandırmıştır.

İkinci film yine *Keloğlan* adıyla Yavuz Yalınkılıç tarafından 1965 yılında çekilmiştir. Senaryosunu da Kılınç'ın yazdığı bu filmde Keloğlan'ı Öztürk Serengil oynamıştır.

Keloğlan ve Yedi Cüceler filmi 1971 yılında çekilmiştir. Filmin senaryo yazarı ve yönetmeni Semih Evin'dir. Filmde Sami Hazinses, Keloğlan'ı canlandırmıştır.

1970'ler oyuncu Rüştü Asyalı'nın rol aldığı Keloğlan filmleri ile yankılanır. Etkisi bugüne kadar devam eden bu filmler Keloğlan tipinin temsili açısından da son derece başarılı çalışmalar olmuştur.

Keloğlan isimli film 1971 yılında çekilir. Senaryosunu Turgut Özakman'ın yazdığı filmin yönetmeni Süreyya Duru'dur. Filmde Keloğlan'ı Rüştü Asyalı oynamıştır.

Keloğlan Aramızda filmi de 1971 yılında çekilmiştir. Senaryosunu Turgut Özakman'ın yazdığı filmi Sırrı Gültekin yönetmiştir. Filmdeki Keloğlan, Rüştü Asyalı'dır.

Keloğlan ile Cankız filmi 1972 yılında çekilmiştir. Keloğlan'ı Rüştü Asyalı'nın oynadığı filmi Metin Erksan yönetmiştir. Filmin senaryosu Turgut Özakman'a aittir.

Keloğlan İş Peşinde filmi 1975 yılında çekilmiştir. Senaryosunu Turgut Özakman'ın yazdığı filmi Nuri Ergün yönetmiştir. Rüştü Asyalı bu filmde de Keloğlan'ı canlandırmıştır.

Ben Bir Garip Keloğlanım filmi 1976 yılında çekilmiştir. Rüştü Asyalı'nın Keloğlan'ı canlandırdığı filmin senaryosunu Suavi Sualp yazmıştır. Yönetmeni Sürayya Duru'dur.

Keloğlan Kara Prense Karşı filmi 2006 yılında çekilmiştir. Tayfun Güneyer filmin senaryosunu yazıp yönetmiştir. Filmde Mehmet Ali Erbil Keloğlan'ı canlandırmıştır.⁸⁶

3.6. Tiyatrolar

Keloğlan'ın maceralarını konu alan pek çok tiyatro eseri yazılmış, bunlardan bazıları da sahnelenmiştir. Devlet Tiyatroları tarafından 1949 yılından itibaren sahneye konan Keloğlan konulu oyunlar şunlardır:

Keloğlan, Yazar: Ziya Demirel, Sezon: 1949-1950

Keloğlan Ses Arıyor, Yazar: Ali H. Özgentürk, Sezon: 1979-1980

Keloğlan, Yazar: Fikret Terzi, Sezon: 1981-1982-1983-1999-2000-2001

Keloğlan'la Zülfüsarı, Yazar: Kenan Işık, Sezon: 1986-1987-1988-1989-1990-1998-1999

Keloğlan'ın Eşeği, Yazar: Lale Oraloğlu, Sezon: 1994-1995-1996-1997-1998

Keloğlan Oyuncaklar Ülkesinde, Yazar: Asuman Fırtına-Perran Ersan, Sezon: 1996-1997-1998

Keloğlan, Yazar: Ümit Denizler, Sezon: 2002-2003-2004

Keloğlan Keleşoğlan, Yazar: Ulviye Bursa, Sezon: 2005-2006-2007-2008-2009-2010⁸⁷

Keloğlan Senfoni'de, Yazan-Yöneten: Alper Akdeniz, Sezon: 2006-2007. İzmir Devlet Senfoni Orkestrası tarafından sahneye konan oyun müzikli bir çocuk oyunudur.⁸⁸

⁸⁶ <http://onlineturkfilmleri.blogcu.com/keloglan-filmleri>, <http://blog.milliyet.com.tr>, <http://www.xyesilcam.com/keloglan-is-pesinde>.

⁸⁷ <http://www.devtiyatro.gov.tr/web/dramaturgi.html>.

Yukarıdaki eserlerin dışında Devlet Tiyatroları arşivinde sahnelenmemiş Keloğlan tiyatroları da mevcuttur. Bunlar da şöyle sıralanabilir:

Keloğlan, Oyunlaştıran: Mehmet K. Dostay

Keloğlan Hekimbaşı, Yazar: Cemalettin E. Kavaklıgil

Kendi Düşen Ağlamaz, Yazar: Fikret Terzi

Keloğlan ve Büyülü Fasulyeler, Yazar: M: Zeki Gülsoy

Keloğlan ve Devlet Kuşu, Yazar: Nihat Asyalı

Keloğlan Yanlılıklar Güldürüsü, Yazar: Mahmut Tunaboşlu

Sapaneli (Keloğlan'ın Rüyası), Yazar: Osman Güngör Feyzoğlu⁸⁹

⁸⁸ <http://www.tiyatrodunyasi.com>.

⁸⁹ <http://www.devtiyatro.gov.tr/web/dramaturgi.html>.

I. KEL TİP

1. Kel Tipin Doğuşu

1.1. Tıpe Dair

Destandan romana kadar gerçekçi ya da muhayyel olaylar ekseninde teşekkül eden edebî eserler, şahıslar ya da insan dışı varlıklar üzerinden ete kemiğe bürünmektedir. Bu metinlerde rol alan ön plândaki kahramanlar, çoğunlukla tip ya da karakter kavramları üzerinden sorgulanır. Genel olarak kullanılan “aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelere temel özelliklerini büyük ölçüde kendinde toplayan örnek”⁹⁰ anlamı yanında cins, tür, numune, örnek anlamlarına da gelen *type* kelimesinin ana dilindeki karşılıklarının getirdiği anlam ve çağrışımlar yanında bizim ona yüklemeye çalıştığımız terimsel karşılığın yarattığı semantik zenginlik, sosyal bilimlerde farklı kullanımlara neden olmuştur. Konu ile ilgili çalışmalarda, daha çok tip ve karakter ayırımına ilişkin sınırlar çizilmeye çalışılmıştır. Bugün için tip sözcüğü özellikle sosyal bilimlerde alanında, terim anlamına dikkat edilmeden çoğu zaman sözlük anlamıyla yanlış kullanılıyor olsa da araştırmacıların aşağıda aktaracağımız tanımlamalarından bu teriminin sınırlarının yeterince çizilmiş olduğu anlaşılacaktır.

Türk edebiyatı özelinde yapılan araştırmalarda tipin tanımı büyük oranda Mehmet Kaplan’ın *Tip Tahlilleri* adlı eserinden yola çıkılarak sorgulamaya tabi tutulur. Kaplan, eski çağlara ait destanlar ile mesnevilerde yer alan tipi, yegâne olan ‘şahsiyet’ten farklı olarak, karakterleri aynı, basit, sabit karakterli, küçük farklarla aynı devirde yazılan başka eserlerde de rastlanan kişiler olarak tanımlar. Yazar, bu tiplerin sosyal bakımdan mânâlı olduğunu, onların muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ettiğini ve bunlar arasında

⁹⁰ Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr>, erişim tarihi: (22.05.2010).

toplumun sevmediği, küçük gördüğü, alay ettiği tiplerin de yer aldığını belirtir.⁹¹

Kaplan, ‘karakter’i, ferdî yönleri ağır basan tipler olarak ele alırken şahsiyette de ferdilik ön plana geçse de tip ve karaktere nazaran içinde yaşadığı özel durumlara göre davranması bakımından onlardan ayrıldığını dile getirir. Ona göre, “şahsiyeti belli bir kalıba sokmak çok güçtür. Onu tip ve karakterden ayıran da bu ‘belli bir kalıp’a girmeyiştir. Bununla beraber, en orijinal şahsiyetler dahi, bazı yönleriyle toplumun belli inançlarını benimseyebilirler. Fakat onların davranışları hiçbir zaman basmakalıp değildir.”⁹² Şu halde, ‘şahsiyet’ zaman zaman tip elbisesine bürünse de esas olarak ortaya çıktığı özel şartlarla eşsiz olması bakımından başka eserlerde de rastlanan, aynı ya da sabit karakterli, muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil eden kişiler olan tiplerden ayrılmaktadır.

Eserde oluşturulup sunulan bireyler söz konusu olduğunda çoklukla kişi kavramının kullanılması gerektiğini, karakter kavramıyla sanatsal bilginin nesnesini, yani bir insan grubunun o bireylerde somutlaşmış olan, toplum tarafından koşullu, genel, asal niteliklerin ifade edildiğini anlıyoruz.⁹³ Duyuş, düşünüş ve eylem itibarıyla; meslek, mizaç ve işlevleriyle ötekilerden ayrılan, toplumsal kimliğiyle ‘temsili’ bir nitelik taşıyan, kendinin dışında kalan değerleri temsil eden bir kişi⁹⁴ olarak sınırları belirginleşen tip de, “edebî eserde toplumsal bir değerın kişileşmesi ve bir değer yoğunluğunun insanlaşması anlamına gelmektedir... Yoğunluk kazanan değer, nitelik, ölçü tipin genel karakterlerini belirleyen anlam yüklü özellikler bütünüdür.”⁹⁵

⁹¹ Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985, s. 5.

⁹² Mehmet Kaplan, **a.g.e.**, s. 7.

⁹³ Gennadiy N. Pospelov, **Edebiyat Bilimi II**, çev. Yılmaz Onay, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 1985, s. 9.

⁹⁴ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004, ss. 98-99.

⁹⁵ Ülkü Eliuz, “Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler”, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 139.

Tip, doğduğu ve yaşadığı cemiyetin ortak yönlerini temsil ettiği ölçüde yayılma, tanınma ve kabul edilme imkânına kavuşur. Tipe ait özellikler ona halk tarafından atfedilmiş, böylece kalıcılık ve ebedilik kazanmıştır. Halk, onu görmek istediği kalıplar içinde kabul etmiştir. Bu nedenle de halkın gözü, kulağı, hissiyatı, akli, yargı gücü, zekâsı ve sesi olma görevini yürütmüştür. Hiçbir tip, ferdî bir şahsiyet olarak ifade edilemez. Tipin şahsiyeti cemiyetin ve bu cemiyette yaşayan insanların ortak eğilimlerine göre şekillenir. Toplumdaki gelişim ve değişime paralel olarak tipe yeni unsurlar eklense de, bu durum hiçbir zaman tipin belirgin vasıflarını değiştirmez. Tipin yaratılması ve tip olarak kabul edilmesinde en önemli etken, halkın yarattığı tipe sahip çıkması ve onu zamanın şartlarına göre yenileyebilmesidir.⁹⁶

Anlatı türlerinden olan masalarda da “hayatın çeşitli tabakaları basit hatlara ve tezatlara indirilmiştir. Gerçekte karışık olarak ortaya çıkan insan karakterleri masalda ayırt edilmiş ve zıt tipler halinde dağıtılmıştır: ‘Kahramanlar’ ve ‘Korkaklar’. Masal tasvir ve tarif etmez, aksine sadece beyan eder. İşte bu yüzden tiplerin (figürlerin) keskin hatları, görünüşleri ve katiyetleri etkili olur.”⁹⁷ Masal türünde de, zaman içerisinde toplumun üzerinde uzlaştığı yoğunlaşmış değerlerle şekillenen tip, gerçekte karışık olan karakterleri güçlü karşıtlıklar üzerinden tarifsiz ve tasvirsiz temsil etmiş olur.

Alangu, Ignoş Kunoş’tan başlayarak Keloğlan tipinin “yalnız bize has yerli ve millî” bir tip olarak halk masallarının karakteristik bir tipi olarak kabul edilmesine itiraz ederek “masallar ve ona yakın sözlü gelenek türlerinin, eski ticaret, göç ve savaş yolları boyunca yayılışlarını gösteren monografya araştırmaları, hepsinden çok masal türündeki temlerin, motiflerin ve tiplerin çoğunun, yerli ve millî sayılamayacak kadar yayıldıklarını ortaya koy(duğunu)” dile getirmiştir.⁹⁸ Nitekim Antti Aarne ve Stith Thompson’ın yaptıkları tip

⁹⁶ Dursun Yıldırım, **Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, s. 17-18.

⁹⁷ Ursula Ewig, “Masal, Masal Araştırması ve Masal Derlemesi Üzerine”, çev. Zeki C. Arda, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, haz. Gülin Ögüt Eker vd., Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005, s. 380.

⁹⁸ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, s. 168

katalogundan da anladığımızı göre bugün yeryüzünün pek çok yerinde kurnaz ve hilekâr tip çerçevesinde benzer motiflerle yüzlerce yıldır anlatılan aptal oğlan masallarını görmekteyiz.

M. Luthi'ye göre, Avrupa masallardaki kahramanlar birer şahıs değildir. Masal kahramanlarına verilen Hans, İvan, Jean gibi adlar Ortaçağ'dan sonra masallardaki yerini almıştır ve bunlar bir bireyi değil tipi temsil etmektedir. Hans ismi nerdeyse bütün Alman masallarının İvan da Rus masal kahramanlarının ismidir. Hans ismi için kullanılan büyük Hans, küçük Hans, zayıf Hans gibi sıfatlar bu isimlerin bireylere değil tiplere verildiğini göstermektedir. Masallarda karşılaştığımız kral, küçük kardeş, üvey anne, bahçıvan gibi kişiler ise isimlidir.⁹⁹

Farklı bölgelerde değişik isimlerle karşımıza çıkan Keloğlan, Alangu'ya göre bizdeki genel masal şemasının dışına çıkarak bir anlamda masal karakterinden de ayrılmıştır. Masal kahramanı seçkin, soylu, üstün nitelikleri olan, sevimli ve talihli bir kişidir. Başlarından geçen birçok olay ve serüvenden sonra, masalın sonunda amaçlarına ulaşırlar. Önlerine çıkan engeller, tabiatüstü yaratıklar, kötü kişiler ve tabiat afetleriyle çarpışır ve onları aşarlar. Kötüler ve kötülüklerle savaşa giren masal kahramanı, iyi kalpli, cesur, masum, akıllı ve saf, becerikli, sabırlı, çalışkan bir delikanlıdır.

Ona göre bir masal kahramanı, bağlı bulunduğu toplumun ve masal dinleyicilerinin ülkelerine ve özlemlerine uygun düşen kişidir. Bu tip, bütün özellikleriyle epika nitelikleri taşır, halktan çok, soylu kişilerin hâkim durumda oldukları bir toplumun yaşayışını yansıtır. İşte, masalların ortak niteliklerini belirleyen kahramanın bu temel özelliklerinin, Keloğlan masallarında yapıyı yeni bir kılığa ve büyük değişikliklere uğratarak baştan aşağıya değiştirdiği görülecektir.

⁹⁹ Max Luthi, "Avrupa Masal Tipleri ve Kişileri", çev. Sevgül Sönmez, Millî Folklor, sayı 36 (Kış 1997), s. 73.

Yazar, Keloğlan masallarındaki kahramanın, sırası gelince kötülük yapmaktan çekinmeyen, katı yürekli ve kaba bir tip olduğunu dile getirir. Bu çizgilerle beliren karakter, bizim en çok rastladığımız masal tipindeki padişahın en küçük oğlu olan kahramanın tam karşıtıdır. Keloğlan, hemen daima sert, merhametsiz, kaba-grotesk yöntemlerle serüvenlerini başarılı bir şekilde sona erdirebilmektedir. Ama asıl masal kahramanı, törelere ve genel ahlaka uymayan çarelere başvurmaz. Tabiatüstü güçlerin katılmalarıyla dolu, bu niteliklerini epika-destan çağının ilk devirlerinden alan masallardaki temel niteliklerin bu soy masallarda yavaş yavaş değişmeye doğru gittiğini görüyoruz. Masalın bir aşamadan sonra mitos-epos'dan koparak gerçekçi bir varlık kazanmaya doğru yöneldiği burada açıkça göze çarpıyor.¹⁰⁰

Alangu'nun, Keloğlan masallarının genel masal karakterinden farklılığına ilişkin bu görüşlerini Keloğlan masallarının formel yapısından çok tip bağlamında yorumlamak gerekmektedir. Bu masallarda farklı ya da aykırı olan kel tipten başkası değildir. Tip, oluşturduğu geleneksel formu, aykırı misyonu ve işlevi doğrultusunda etkilemiştir. İlgili bölümlerde ayrıntılı olarak ele aldığımız bu tip, ilk görünüşte kaba, merhametsiz ya da kötü bir karakter olarak algılanabilir. Fakat tipin bu masallarda esas işlevi sistematik olarak ortaya konduğunda -nitekim yaptığımız çalışmanın da temel amacı budur- karşımıza; önüne çıkan engelleri tabiatüstü yaratıklar, kötü kişiler ve tabiat afetleriyle çarpışarak aşan, kötüler ve kötülüklerle savaşa giren, iyi kalpli, cesur, masum, akıllı, saf, becerikli, sabırlı, çalışkan bir delikanlı çıkar.

Keloğlan masallarındaki kahraman, pek çok sebepten benzerlerinden farklı bir esrar perdesi ile gizlenmiştir. Bu perde kimi zaman çatışmanın ve dolayısı ile başarının abartılmasına, kimi zaman da bu başarı ile tipin temsil ettiği sosyal tabakanın biraz da eğlendirilmesine yöneliktir. Onun macerası, bazen böyle bir gizemle yürütülürken bazen de tıpkı Melamilerdeki gibi bir kasıtlı kınanma hali bu kel tipi geleneksel masal kahramanlarından çok farklı değerlendirmemize neden olmaktadır. Halbuki, form alışıl gelmiş masal formu, misyon da aynı

¹⁰⁰ Alangu, **a.g.e.**, ss. 169-170.

misyonudur. Fakat farklı olan kel tipin donanımları, takdimi ve yöntemidir. Zaten kel oğlanları tiplendiren de bu ihtiyaç olmalıdır.

1.2. Keloğlan Doğuyor

Anlatı türleri arasında tip etrafında kümelenen metinlerden biri de Keloğlan masallarıdır. Türk masallarında tipler, W. Eberhard ile P. Naili Boratav tarafından yapılan sınıflandırılma çalışması sonrasında ortaya çıkarılan 378 tip üzerinden değerlendirilir.¹⁰¹ Bu masal metinleri üzerinde kapsamlı bir analitik çalışma yapılmadığı için bir tip ekseninde şekillenen masalların çoğu genellikle kahramanın adlandırılması ile sınırlı kalmıştır. Bu bakımdan, kel tipin etrafına topladığı Keloğlan masalları da tip bağlamında pek sorgulanmamıştır. Her ne kadar *Keloğlan* ve *Köse* masallarının özel bir grup meydana getirdiği belirtilmiş ve bu seçereye bağlı bazı derlemeler yapılmışsa da tipin soy kütüğü bağlamında ilk ciddi araştırma Tahir Alangu tarafından ortaya konmuştur.

Alangu, *Keloğlan Masalları* adlı çalışmasının sonunda da yer alan makalesinde, Keloğlan tipinin masal dışında diğer halk edebiyatı ürünlerinde de yer aldığını ve bunun halkın dilinde ve belleğinde uzunca bir süreçte yer etmiş olması ile ilişkili olduğunu dile getirir.¹⁰² Kel tipin özellikle Köroğlu anlatmalarında, Âşık Garip, Tahir ile Zühre, Nevruz Bey, Hurşit ile Mahmihri gibi halk hikâyelerinde boy göstermesi, onun tarih yolculuğu açısından da önem arz etmektedir. Bugün için, hikâye ve destan metinlerinde yer alan kel tipin, bu anlatı türlerine hangi süreçte ve ne sıfatla girdiği belirsizdir. Bu görüntü, şöhretli tipin kendi tipik kimliği ile çevresinde anlatı metinleri oluşturan başka türlerde gezintisi mi yoksa henüz kendi manyetik alanını oluşturamamış ya da tipleşmemiş kelin anlatı türlerinde gezinme sürecinin silik izleri midir?

Bu sorgulamanın bütünüyle aydınlanmasını beklemek yanlış olur. Fakat ilk bulgu olarak kel tipin Köroğlu anlatmalarındaki izdüşümü oldukça önemlidir. Bu örnekleri Keloğlan tipinin kronolojik başlangıcı için tek dayanak olarak değerlendirmenin eksikliği ve yanlışlığı göz ardı edilmeksizin tipin varlığı ve oluşum süreci bakımından taşıdığı önem kuşkusuzdur. Bu dikkatle kel tipin ayak izlerini takip ederken Azerbaycan masalları arasında karşımıza çıkan *Eloğlu*

¹⁰¹ W. Eberhard, ve P. N. Boratav, **Typen Türkischer Volksmärchen**, Viesbaden 1953.

¹⁰² Tahir Alangu, **a.g.e.**, s. 167.

masalı, değerli bir kilometre taşı olarak çalışmamıza kılavuzluk etmiş oldu. Farklı ad ve san ile kendisini gizlese de kel tipe yoğunlaştığımız için biz onu tanımakta zorlanmadık ve incelemeye aldık. Bu konu *Köroğlu'ndan Keloğlan'a* bölümünde ayrıntılı olarak ele alındığı için burada tekrar etmeyi gerekli görmüyoruz.

Tip, toplum belleğinde o tipe ilişkili unsurlarla donandıktan ya da tipeleştikten sonra artık onun dönemsel ya da bölgesel şartlarda tanınmaması mümkün değildir. O kültürü oluşturan toplum tarafından özümşenen bu tip her zaman benzer bir şöhretli ad ya da nam ile anılmak durumunda değildir. *Keloğlan ile İki Padişah* masalında Keloğlan şöhretin uzağında ne varsa donanmış durumdadır. Öksüz ve kimsesiz bir halde gün bulup gün yiyerek yaşamını sürdürür. *Sırtına bir yama vuran eline bir dilim ekmek veren olmadan bir garip başı ile bir yırtık peşi yaşayıp gider.* İşte bu imaj Keloğlan'ın toplumda tanınmasını ve şöhretten gizlenmesini sağlamak üzere ortaya konan en abartılı tasvirlerden birini oluşturmaktadır.

Padişah avdan dönüşünde Keloğlan'ı hayran şaşkın, pencere önünde görünce, *Ne ararsın a Keloğlan, pencerenin dibinde?* diye sorar. Padişah daha önce karşılaşmadığı ve ilk kez gördüğü zavallı oğlanı ilk görüşte, hiç zorlanmadan tanımış ve ona adıyla sanıyla hitap etmiştir. Bu durum masalcının gözünden kaçan bir mantık hatası değildir. Şöhretsiz şöhret diyebileceğimiz bu kimlik, toplumsal uzlaşa ile ete kemiğe bürünen ortak bir tipin adıdır. Tıpkı Deli Karçar'ın Dede Korkut'u ilk görüşte tanıdığı gibi bir şeydir bu. Keloğlan, kel olduğu için adı konulmuş ya da kelliği ile şöhret bulmuş ve o gösterge ile tanınan bir tip değildir. Onu tipeleştiren, değişmeyen karakter özellikleri ile olaylar ve durumlar karşısındaki işlevi, toplumun ona yüklediği misyondur. Bu yönüyle pek çok masalda karşımıza çıkan deli, fakir gibi zavallı görünümlü uyanık genç, bu tip ekseninde şekillenmiştir.

Şamandan aşığa, Deli Dumrul'dan Köroğlu'na kadar geniş bir kültürel arka planda Anadolu sufizminin vülgarize şeklinden de beslenen Keloğlan, köylü halkın perdesinden halkın üstü örtülü zekâsı ile şekillenmiş bir tip

olmuştur. Bu masalda Keloğlan, şöhreti padişaha kadar ulaştığı için tanınan bir tip değil, masal yaratıcısının padişahı bile onu tanımak zorunda bıraktığı bir tiptir. Çünkü bu iddiasız Keloğlan'ın iddiası padişahla olacağı için masalci, Keloğlan'ın şöhretini teslim etmek istemiştir. Nitekim Keloğlan'ı da yaratan kültürdeki temel öğreti, şöhretten kaçınmak üzerinedir. Ama bu öğretinin şekillendiği temel doktrinlerden birisi olan Melamilik yolunda bile istemeden meşhur olan onlarca melamiden bahsetmekteyiz. Siz istemeseniz de kimi durumlar sizi şöhretli kılabilmektedir.

Keloğlan masallarında Keloğlan'ın en belirgin işi, kötülerle, güçlülerle savaşmak ve sonunda en umulmayacak başarılarla ulaşmaktır. Türk masal geleneğinde Keloğlan öyle önemli bir yer elde eder ki şehzadeler, soylarından gelme bütün imtiyazlarını yitirip sıfırdan başlamak zorunda kaldıklarında, amansız güçlülere göğüs germeleri, aynı zamanda da herkesin küçümsediği bir garip delikanlıya yarayacak araçlara baş vurmaları gerektiğinde 'Keloğlan' kılığına girerler.¹⁰³

Anadolu ve Türk dünyası coğrafyalarında Keloğlan kılığında gezinen bu tip, ortak kültür kodlarından beslenerek kel tipe uygun anlatımlar devşirmeye başlamıştır. Bu tipin çevresinde şekillenen masal metinleri gözden geçirilirken önümüze en kapsamlı ve tip bağlamında sorgulama yapan ilk çalışma olarak Tahir Alangu'nun çalışması çıkmıştır. Masallara sosyal gerçeklik açısından bakarak onlara toplumu dönüştürmede bir misyon yükleyen altmışlı yılların, masal metinlerinin orijinalliği ya da otantik metin arayışı üzerinden yapılan sorgulamaları geride kalmışsa da Alangu'nun yayımladığı masal metinlerinin dil, üslup ve tip özellikleri bakımından otantik Keloğlan masallarına en yakın örnekler olup olmaması bizim için de üzerinde durulması gereken bir konudur. Çalışmamızda yararlandığımız, Keloğlan tipine dair son derece önem taşıyan bu metinler üzerinde, özellikle masalların otantikliği bağlamında, ayrıntıya fazla girmeden durmak istiyoruz. Çünkü bugün için konu ile ilgili yapacağımız her

¹⁰³ Pertev Naili Boratav, **Zaman Zaman İçinde**, Ankara: İmge Kitabevi, 2009, ss. 21-22.

türlü araştırma, bizi yine bu metinlere, özellikle de Tahir Alangu'nun *Keloğlan Masalları* adlı kitabına yönlendirecektir.

“Folkloru yurttaki fikir hareketlerinin hizmetinde bilen” misyoncu anlayış, folkloru oluşturan ve aktaran halkın anlatmalarına da aşırı duyarlılık göstererek masal metinleri üzerinde “masalın sözlü gelenekte gitgide bozulup soysuzlaştığı düşüncesiyle, kendi anlayışlarına göre onlara biçim vererek yazıya geçirmek suretiyle bu felaketi önlediklerini san(arak)” tasarrufta bulunan derlemecilere ve araştırmacılara tepki göstermiştir.¹⁰⁴

Tıpkı edisyon kritikte otantik ya da orijinal metne ulaşma yönteminin izlendiği el yazması metinlerde olduğu gibi sözlü edebiyat ürünlerinde de böyle bir çalışma yapılabilir mi? Farklı dönemlerden ve coğrafyalardan derlenen anlatmalardan yola çıkarak anlatı türlerinin yol haritası çıkarılabilir mi? Halk bilimi kuramcılarının tarihsel metod teorisi ile bu konu ile ilgilenmişlerdir. Fakat farklı varyantlardan kapsamlı bir üst metin oluşturma çalışması rastlanılan bir yöntem olmadığı gibi bunun yanlışlığına ilişkin bir değerlendirmeye de henüz karşılaşmadık.

Kanaatimize göre bir Keloğlan masalının farklı varyantlarından daha kapsamlı son metin oluşturmak mümkündür. Hatta dil ve üslup bakımından birlik sağlanarak bu masal ortak bir anlatı metnine dönüştürülebilir. Bazı araştırmacıların farklı bölgelerden derledikleri metinlerde böyle bir tasarrufa girdiklerini de düşünüyoruz. Örneğin Tahir Alangu'nun Keloğlan masalları aynı mahalli dilden derlenmişçesine benzerlik gösterdiği için bu tasarrufa maruz kaldığı izlenimini vermektedir. 1980 ve 90'lı yıllarda yapılan derlemelerin 1960'lı ve 70'li yıllarda yapılanlara göre daha dejenere görünmesi bu dil ve üslup karşılaştırmasından mı kaynaklanmaktadır? Bugünün araştırmacısı için 1960'lı yıllarda yayımlanan masal metinlerinin daha otantik görülmesinin popüler kültürle elbette ilişkisi vardır. Kitle iletişim araçlarının homojenleştirdiği kültür çevrelerinin anlatılarının, televizyon öncesi kuşağın dil,

¹⁰⁴ Pertev Naili Boratav, *a.g.e.*, ss. 11-12.

üslup ve hafızası ile ortaya çıkan metinlerden büyük farklılık göstermesi doğaldır.

Varyantlardan bir metin oluşturmak teknik olarak mümkünse de bunun faydalı olacağı tartışmalı bir durumdur. Keloğlan örneği üzerinden devam edecek olursak *Keloğlan ile Dev Anası* masalının başka adlandırmalarla da aktarılan onlarca varyantından yeni ve kapsamlı metin, halkın bu örnek üzerinden kolektif hayal gücü ile yarattığı bir metin olur. Bu masal metinlerini yayımlayanların da yaptığı gibi eğer *Keloğlan ve Dev Anası* masalını biz de yayımlayacak olsak onlarca varyanttan hangisini seçmeliyiz. En otantik olanı mı, en eski olanı mı, yoksa en ayrıntılı olanı mı? Bu sorulara eklenecek pek çok sorudan hiç biri tek başına kriter olmayacaktır. Araştırmacılar, adını koymadıkları “iyi” kriteri ile kendilerince “güzel” varyantı seçmişlerdir. Çoğunda kaynak kişilerden ve yerlerden bahsedilmemiş olması o yıllardaki yayımcıların da kendilerini mutasarrıf sayan kaynak kişilerden görmelerinden ileri geliyor olmalıdır.

Mircea Eliade, halk masallarının, kahramanlık sagası ve mitlerle olan bağlantısını inceleyen J. de Vries’in Finlandiya okulunun, bir masalın bütün varyantlarını inceleyerek “en eski biçimi”ne (urform) ulaşabileceğine inandıklarını fakat bunun boş bir hayal olduğunu belirttiğini aktarır. Vries, urformun ancak bugüne kadar aktarılan çok sayıda “önbiçim”den biri olduğunu söyleyerek “en eski biçim”in ancak varsayımsal olduğunu ekler.¹⁰⁵

Masal metinleri üzerinde tasarrufta bulunanlara karşı tepki gösterenlerin başında Pertev Naili Boratav gelir. Boratav; masalların, efsanelerin, fıkraların kendi biçim ve söylenişlerini olduğu gibi bırakarak, temalarını ve motiflerini değiştirmeden, yalnız konuları üzerinde oynayarak anlatan yazarların başında Eflatun Cem Güney’in geldiğini; onun, masalları birbirine ekleyerek ve dilediği bölümlerini uzatıp kısaltarak anlattığını belirtir. Tahir Alangu’nun da *Keloğlan Masalları*’nda böyle bir yöntem uyguladığını; masalın bir varantını değil de birçok varyantları birbirine tamamlamak suretiyle meydana gelen en iyi -ideal-

¹⁰⁵ Mircea Eliade, **Mitlerin Özellikleri**, çev. Sema Rifat, İstanbul: Om Yayınevi, 2001, s. 238.

biçimi ile yeni metin vermeyi denediğini söyler. Kendisinin hem genel olarak masal okuyucusunun, hem de halkbilimi incelemelerinde Türk masalının somut, yeri yurdu belirli belgelerine başvurmak isteyeceklerin yararlanabilmelerini sağlamak amacını gözettiğini ifade ederek Güney ve Alangu'yu eleştirir.¹⁰⁶

Tahir Alangu'nun *Keloğlan Masalları* bu bakımdan tek elden çıkmış metin özelliği göstermektedir. Alangu bugünün derleyicisi gibi masal kültürünün dışında değildir. Çocukluğundan beri dinlediği Keloğlan masalları üzerinde kafa yormaya başladığı günden itibaren her duyduğu varyantı kendi anlatımı gibi içselleştirdiği için kendisini masal derleyicisi olarak düşünmemiştir. O, hafızasında ve estetik dünyasında kültürü yoğurduğu için masal metninin yazıya geçirilmesi sırasında anlatım birliği, dil, üslup ve en önemlisi homojen kültür muhitinin havasının yansıması söz konusudur. Bugün için yayımcının tasarrufu gibi algılanacak bu durum dönemin doğal sonucu olarak görülmelidir.

Nitekim Tahir Alangu, 1920'li yıllarda, 'masal anlatma geleneği'nin 'masal anaları' vasıtasıyla tüm canlılığıyla yaşatıldığı Mersin-Anamur bölgesindeki çocukluk günlerine dem vurarak arkadaşı Mehmet Seyda'ya folklorla karşı duyduğu ve ölünceye kadar devam edecek ilgiyi, "Anamur'da geceleri fenerler yakılarak kadınların ev ev dolaşmaları, 'kırıntı sofraları' adını taşıyan töresel şöenlerde önlerine tabaklar dolusu kuru yemişlerin gelip yığılışı ve o tadına doyum olmaz masalların ballandıra ballandıra anlatılışı"nın belleğinden hiç silinmediğini ifade etmektedir.¹⁰⁷

Varyantların kılavuzluğunda kapsamlı metin oluşturma çabası, birtakım farklı bulgulara ulaşmamızı sağlayabilir. Tarihî dönemler, coğrafi bölgeler, kaynak kişiler üzerinden bir anlatı türünün tarih, coğrafya, dil ve kültür değişimi ile farklılaşmasını, anlatının yol haritasını vb. görebiliriz. Bu, bir anlatı türünden yararlanmak için izlenecek yöntemlerden biri olabilir. Fakat bizim

¹⁰⁶ Pertev Naili Boratav, *Az Gittik Uz Gittik*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008, ss. 358-359.

¹⁰⁷ İsmail Görkem, "Tahir Alangu'nun Folklor Anlayışı", Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2005, s. 293.

çalışmamızda önemli olan Keloğlan'ın bir tip olarak yer aldığı masal metinleri olduğu için herhangi bir dönemde ve bölgede "kel oğlan" tipi ekseninde gelişen her metin otantik, değerli ve güzeldir. Yüzlerce yılda oluşan bu tip, pek çok faktöre göre değişiklik göstermek durumundadır.

Eğer bir kültür muhiti kel oğlan tipi ile bir metin aktarıyorsa elbette bu tipi biliyor ve tanıyor demektir. Fakat pek çok varyantta bahsedilen tipin, tanınıp biliniyor olmasına rağmen farklı farklı adlandırıldığını da görüyoruz. Tipe dair sorgulamalarımız sırasında, farklı varyantlarına dikkat edilmediği durumlarda, bazı masalların farklı adlandırmalar yüzünden Keloğlan masalları dışında kalabileceğini gördük. Bu bakımdan deli, fakir, hilebaz oğlan kılığında karşımıza çıkan bu metinler, Keloğlan tipolojisi açısından özel bir önem taşımaktadır.

Adlandırma bir aşamadır. Kültür, yarattığı tipe uzun bir süreçte ad vermektedir. Bu bakımdan içerisinde kel ya da keçel oğlan geçmeyen birçok masal Keloğlan masalı olarak sayılmalıdır. Propp, masalarda değişken ve değişmez değerlerin olduğunu, kişi adları ve kişilerin niteliklerinin değişken, kişilerin eylemleri ya da işlevlerinin değişmez olduğunu; birbirinden ne kadar değişik olurlarsa olsunlar masal kişilerinin aynı eylemleri yerine getirdiklerini, masalarda işlevlerin son derece az, kişilerin ise son derece çok olduğunu ifade eder.¹⁰⁸

Şu halde Keloğlan tipi çevresinde anlatılan her masal, Keloğlan tipinin tanımı açısından bir kilometre taşı özelliği göstermektedir. Kültürsüz saydığımız bir kaynak kişinin ağzından, yakın dönemde derleyeceğimiz bir Keloğlan masalı da bu tipin kültürel hafızada yaşadığını ve işlevini sürdürdüğünü göstermesi bakımından önemlidir. En azından o muhitin ortak kültür ile kılcal damarlarla bağlı olduğunun işaretidir.

¹⁰⁸ Vladimir Propp, **Masalın Biçimbilimi**, çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Bilim Felsefe Sanat Yayınları, 1985, s. 30.

Kel tip ekseninde birleşen masalarda defalarca gördüğümüz şey adlandırma farkından başkası değildir. Kanaatimizce bu, yörenin tiplerle tanışıklığı ile ilgilidir. Kimi yörelerde kel tipe ait hiçbir anlatı yer almazken kimi yörelerde de Keloğlan adındaki tipten habersiz kel oğlan masalları anlatılmaktadır. Zaten bizim bugün özel bir adla Keloğlanlaştırdığımız tip, adsız ve namsız şöhreti ifade eden bir tiptir. Yani onun şöhreti adında ve saçsızlığında değildir. Böyle olduğu takdirde ona tip diyemeyiz. Keloğlan, kendisinde topladığı ruhsal ve fiziksel özellikleri ile, adı her ne olursa olsun aynı kalan anonim bir karakterdir.

Anadolu’da ve Anadolu dışında deli oğlan ve salak oğlan eksenli masalların pek çok örnekte Keloğlanlı varyantlarını görmekteyiz. *Akıllı Kardeş ile Deli Kardeş*¹⁰⁹ adıyla anlatılan Niğde masalında, masalının başında küçük kardeş, “deli Keloğlan” olarak tanıtılır. *Akıllı Kardeş ile Deli Kardeş*¹¹⁰ adıyla anılan bir başka masalda ise küçük kardeş “deli oğlan” olarak anılmaktadır. Taşeli masalları arasında yer alan *Akıllı ve Akılsız Kardeş*¹¹¹ masalında iki kardeşten biri “Keloğlan”, diğeri de “akıllı oğlan” olarak tanımlanır. Bu masalların varyantlarından olan *Keloğlan Defineci* masalında küçük kardeş “Keloğlan”dır.

Anadolu’nun pek çok yerinde farklı isimlerle karşımıza çıkan masalların aslında aynı olduğu ve bu masalarda yer alan kahramanın adının da değişebildiği görülmektedir. Örneğin saf görünüşlü fakat uyanık ve akıllı yeğenin, karısı tarafından aldatılan dayısının intikamını alma mücadelesinin anlatıldığı masallar da bu yeğenin adı bazı varyantlarda Keloğlan iken bazılarında farklıdır. Yozgat yöresinde bu masal, kurnaz ve akıllı yeğen *Godu*¹¹² nun adıyla anılırken, Van yöresinde yeğen *Dencihelo*’dur ve masal *Dencihelo*

¹⁰⁹ Nedim Bakırcı, “Niğde Masalları,” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2000), ss. 387-390.

¹¹⁰ Seher Demirbaş, “Sütçüler Masalları”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006), ss. 342-346.

¹¹¹ Ali Berat Alptekin, **Taşeli Masalları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, ss. 345-347.

¹¹² Namık Aslan, “Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması: İnceleme-Metinler”, (Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), ss. 317-320.

ile *Ahlaksız Yenge*¹¹³ adıyla anılmaktadır. Yine Van masallarından olan *Eco ile Ahlaksız Yenge*'de¹¹⁴ yeğenin adı *Eco*'dur. Erzincan'da masal, yeğen *Keçelce*'yle¹¹⁵ aynı adla anlatılmaktadır. Kars'ta bu masal *Keloğlannan Dayısı*¹¹⁶ adı ile anlatılır ve dayısını aldatılmaktan kurtaran yeğen *Keloğlan*'dır. Besni'de *Keloğlan ile Zilli Yenge*¹¹⁷ adı verilen masalda dayıya yardım edip yengenin oyununu ortaya çıkaran bir gözü görmeyen *Keloğlan*'dır.

Başka varyantları da bulunan bu masal, yukarıda da bahsettiğimiz gibi her zaman *Keloğlan* adına bağlı olarak anlatılmaz. Fakat isimleri farklı olsa da kahraman, *Keloğlan* tipine özgü özellikler gösterir. Bu varyantlardaki kahramanlardan bir kısmının *Keloğlan* olarak adlandırılmaması yörenin bu tipe farklı ad vermesi ile açıklanacağı gibi *Keloğlan*'ın o yörede tip olarak tanınmıyor olması anlamına da gelebilir.

Hayat, mitik dönemlerden bugüne kadar insanlara bazı simgesel kodlamaları öğretmektedir. Fakat her kültür çevresi homojen bir şekilde aynı ya da benzer tip veya karaktere sahip olmadığı gibi, bu tiplerin özel adlandırmaları ile ilgili ve bilgili de olmayabilir. Halk iyi tanıdığı ve adlandırdığı tipe benzeyen karakterleri üzerinde uzlaştığı tip üzerinden anlatmaya çalışarak, hayal gücünün ve yaşananların katkısıyla tipin alanını da genişletmiş olur. Ya da başka bir kahraman ekseninde anlatılan bir masal, birtakım benzerlikleri sebebiyle egemen tipe ait kılınabilir. Pek çok deli, fakir ve tembel oğlan masallarının *Keloğlan*'la ilişkisi bu bağlamda değerlendirilmeli diye düşünmekteyiz.

¹¹³ Yılmaz Önay, "Van Masalları Üzerine Bir Araştırma", (Basılmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), ss. 334-340.

¹¹⁴ Yılmaz Önay, a.g.e., ss. 341-346.

¹¹⁵ Ruhi Kara, "Erzincan Masalları: Metinler ve İncelemeler", (Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), ss. 546-553.

¹¹⁶ Ahmet Ali Arslan, Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar, 2. cilt, Ankara: AKM Yayınları, 2000, ss. 470-473.

¹¹⁷ Yağın Korkmaz, "Besni Masallarının Sözlü Kompozisyon Teorisine Göre İncelenmesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005), ss. 381-384.

1.3. Keloğlan'ın Çekim Gücü

Kel tip ekseninde şekillenen masallar arasında yer alan fakat değişik ad ve karakterlerdeki kahramanlar etrafında da farklı varyantları veya epizotları bulunan masallarla karşılaşmaktayız. Bu masalların Keloğlanlı varyantları kurgu, işlev ve tip özellikleri bakımından diğer Keloğlan masallarından ayırt edilemeyecek yetkinlikte bir temsil niteliğine sahiptir. Bu masal gruplarından bir kısmı, sonradan daha çok Ali Cengiz adıyla şöhret bulan bir kahramanın ya da onun sergilediği oyunun bir epizot şeklinde yer aldığı masallardır.

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında Keloğlan padişahın kızıyla evlenmek ister. Padişah da Ali Cengiz oyununu öğrenmesi koşuluyla buna razı olur. Keloğlan, Ali Cengiz'den oyunların tüm inceliklerini öğrendiği halde öğrenmemiş gibi yaparak ölümden kurtulur. Keloğlan bu oyunları kullanmaya başlayınca Ali Cengiz gerçeği anlar ve Keloğlan'ı bulur. Aralarında geçen şekil değiştirme yarışının sonunda tilki kılığına giren Keloğlan, tavuk kılığındaki Ali Cengiz'i yiyerek yarışı kazanır.

Ebu Ali Sinâ hikâyelerinde ve pek çok masalda karşılaştığımız usta çıracak, hoca öğrenci ilişkilerinde karşıtların birbiri ile mücadelelerini ele alan bir dönüşüm oyunu yer almaktadır. Bu oyun, İbn Sînâ hikâyelerinde, İbn Sînâ ile sihir ilimlerinden anlayan vezir Yuhanna ve daha sonra da Câlût arasında üstünlüğü ispat etme şeklindeki hadiselerle karşımıza çıkar. Anlatı metinlerindeki; kedi/fare, güvercin/şahin, sansar/horoz şeklindeki çarpaz dönüşümler ile; her şeyin zıttıyla var olduğu, kaçanın kovalandığı, güçsüzün ezildiği dünya aleminde, akıl, zekâ ve bilginin en değerli şey olduğu anlatılmaktadır.¹¹⁸

Pek çok masalda da farklı adlandırmalarla karşımıza çıkan bu değişim oyunu, bazı masalarda Ali Cengiz oyunu adı ile anılmaktadır. Keloğlan masalları arasında da bu motifle kurgulanan masallar bulunmaktadır ve bunlar,

¹¹⁸ Ebru Şenocak, "İbn Sînâ Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma", (Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005), s. 284.

kahramanlarının adlandırılması dışında benzerlik gösterirler. Hemen hepsinde padişahın kızını almak isteyen kahraman bu zorlu oyunu geçerek ustasından hünerli olduğunu ispat edip elde etmek istediği şeye ulaşır. Keloğlan masalı başlangıçta küçük sayılabilecek farkla bu gruptaki anlatı metinlerinden ayrılır. Ali Cengizli Keloğlan masalındaki fark, Ali Cengiz'in sadece oyunun adı değil, bu zorlu oyun ustasının da adı olmasıdır.¹¹⁹ Keloğlan masalındaki Ali Cengiz büyü ilimlerinin şahı olan kötü bir karakterdir. Kel kahraman, bu şöhretli değişim oyuncusunu yenerek padişahın kızını elde eder ve kel tip, tipleştirilerek yüceltilen Ali Cengiz'e de galip gelmiş olur. Bu bakımdan, tipleşen Keloğlan'ın oluşturduğu çekim gücünün, bu değişim oyununun kahramanını Ali Cengiz adlı bir şahsa dönüştürerek kendi masalında bir figür olarak bünyesine kattığını söyleyebiliriz.

Keloğlan tipinin uyanıklıkta ve oyunculukta mahareti temsil eden bu değişim oyuncularını ile birinin diğerine dönüşümü ya da etkileşimi yönündeki ilişkilerinden bahsedecek bulgulara bugün için sahip değiliz. Ali Cengizli masaların farklı varyantlarında yeni bir uyanık oğlan tipinin varlığına tanık olup olamayacağımız şüphesini saklı tutmakla birlikte, güçlü ihtimalin uyanıklıkta daha baskın olan Keloğlan tipinin benzer anlatılardaki deli, derviş, çoban, küçük ve fakir fakat akıllı, uyanık, kurnaz ve oyuncu oğlanları kendinde topladığını düşünmekteyiz.

Postmodern edebiyat kuramcılarının da belirttiği üzere hiçbir metin tek başına özgün bir metin olamaz. Her metin bir önceki metnin kat ettiği kültür ve edebiyat birikimi üzerine kurulmuştur. Bu yönüyle dev anası, kırk haramiler gibi varyantları bulunan masaların Keloğlanlı varyantlarının bulunması doğaldır. Ali Cengiz de Keloğlan'ın paratoner olarak kendisine çektiği bir figür olmalıdır.

¹¹⁹ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990 (*Keloğlan ile Ali Cengiz*) ve Naki Tezel, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Kenan Matbaası, 1945 (*Keloğlan'ın Ali Cengiz Oyunu*) masallarında oyunu öğreten ustanın adı da, oyunun adı da Ali Cengiz'dir.

Bir zorluğu aşarak yükselecek olan Keloğlan için masal yaratıcısı bir anlatı coğrafyasında Ali Cengiz'i uygun görmüştür. Çünkü o kültürde Ali Cengiz oyunu zorlu bir aşama kriteri olarak yaşıyordu. Hâl böyleyken Ali Cengizli masallar ile Keloğlan masalının farklılığından bahsetmek de mümkün olmayacaktır. Çünkü halk edebiyatı araştırmacısının masal yaratıcısına oluşturduğu metnin kaynağından dolayı güvensizlik duyma hakkı yoktur. Metin, o şartların oluşturduğu bir metindir. O metindeki tip de o yörenin sınırlarını çizdiği bir tipi karşılamaktadır. Hangi kaynaktan ve hangi metinlerdeki karakterlerden esinlendiği ya da beslendiği ayrı bir soruşturmanın soruları olmalıdır. Propp, masalarda masal kişilerinin adı, yaşı, cinsiyeti, durumu, dış görünümü gibi niteliklerin değişebileceğini, ancak kişilerin yaptığı eylemlerin temel yapısı ve işlevleri değişmez olduğunu belirtir.¹²⁰

Yukarıda bahsedilen tipin çekim gücü ile ilgili belki de en ilginç örnek *Keloğlan Çanakkale Muharebelerinde*¹²¹ isimli kitaptır. Kitap, 1939 yılında F. Celâliddin Göktulğa tarafından yazılan Matbuat-ı Umum Müdürlüğünün halkın okuma ihtiyacını karşılamak üzere muharrirler arasında açtığı 'halk romanı müsabakası'nda kabul edilip yayımlanan bir eserdir. Yazar, Keloğlan'ı grup kumandanlığını Mustafa Kemal Paşanın yaptığı Anafartalar'da 128. alayın 1. taburunun 1. bölümünde bir nefer olarak ele alır. Keloğlan tarihsel tipolojisinin kendisinde topladığı bütün özellikleriyle Çanakkale Muharebesinde destansı kahramanlıklar gösterir. Anadolu'nun adı bilinmeyen bir köyünden çelimsiz bir yetim olarak cepheye gelen Mehmet, bu dış görünüşü sebebiyle Keloğlan olarak şöhret bulur. Bu görüntüye rağmen olağanüstü güç ve kuvvete ve akıl almaz cesarete sahip Keloğlan, komutanlarının kendisinden beklediği her türlü görevi kayıtsız şartsız yerine getirerek tek başına bir ordu başarısı gösterir. Hoyratça gözü karalığı, uyanık zekâsı ve teslimiyetçi sadakati ile elde ettiği başarılarından ötürü grup kumandanı Mustafa Kemal Paşanın huzuruna çıkarılarak manevi olarak taltif edilir.

¹²⁰ Vladimir Propp, **Masalın Biçimbilimi**, çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Bilim Felsefe Sanat Yayınları, 1985, s. 91.

¹²¹ F. Celâliddin Göktulğa, **Keloğlan Çanakkale Muharebelerinde**, İstanbul: Ülkü Basımevi, 1939.

Yazar, büyük bir kurtuluş mücadelesinden çıkmış millete hem de kurtuluş öncüsü olan liderinin huzurunda dönemi için değerli bir metin hazırlarken Keloğlan'dan yararlanmak istemiştir. Bugün için belki de ironi olarak algılanacak bu kurgu, döneminde Keloğlan'a büyük bir değer yüklemektedir. Keloğlan, zaten savaştan çıkmış, yorgun ve fakir bir görünüm arz eden Mehmetçik'in içinde taşıdığı cevheri sembolleştirmektedir. Bu bakımdan masal, Keloğlan'ın tarihî süreçte kazanmış olduğu tipik değerlerden yararlanarak kurtuluş mücadelesinde yer alan Anadolu gencinin yüceltilmesi amacına hizmet etmektedir.

*Keloğlan*¹²² masalında ailesinin geçimini odunculukla sağlayan Keloğlan, elindeki ekmek parasını vererek kedi, köpek ve yılan yavrusunu yaramaz çocukların elinden kurtarır ve onları besleyip büyütür. Yılan bir gün dile gelir, Keloğlan'ı yılanlar şahı olan babasına götürür ve Keloğlan'a, babasından yaptığı iyilikler karşılığında sihirli bakır mührü istemesini tembih eder. Keloğlan, bu bakır mühürle olağanüstü güçlere kavuşarak istediklerini elde eder. Sonuçta saray sahibi bir padişah olmayı ve padişahın kızıyla evlenmeyi başarır.

Keloğlan'ın bu başarısı, tümüyle yılan yavrusu aracılığı ile olmuştur. Bir iyilik karşılığında bu yavru Keloğlan'ı, babası Şahmeran'la tanıştırmak insanoğlunun gücünün üstünde bir yardım ile yüceltmek istemektedir. Keloğlan, sıradan bir insan olarak yoksun bir hayat sürerken onun kendi çabası ile aşama kaydedemeyeceğini ya da doğal aşama ile mesafe kat edemeyeceğini düşünen masalcı, kahramana dönüştürmek ve bu arketipsel aşamayı sağlamak için onu Şahmeran'la karşılaştırır. Kahraman, Şahmeran'ın insanüstü yetenekleri ile donanarak yüce mertebelere erişir.

Yılanların padişahı olarak bilinen şahmeran, pek çok farklı ad ve tipteki kahramanlar ekseninde şekillenen masal türlerinde bir motif olarak yer

¹²² Namık Aslan, "Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması: İnceleme-Metinler", (Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), ss. 136-141

almaktadır. Yukarıda özet olarak aktardığımız Keloğlanlı şahmeran masalından farklı bir masal olan *Takke ile Kese*¹²³ masalının kahramanı bir çiftçidir. Bu masalda çiftçi yanan ateşteki iki yilandan birini kurtarmayı başarınca yılan kendisinin Şahmeran'ın kızı olduğunu söyler ve yardım teklif ederek iyiliğini karşılıksız bırakmaz. Yukarı Çukurova masalları arasında bulunan *Şahmeran*¹²⁴ masalında da bu kez kahraman bir kadının oduncu oğlu Lokman'dır. Lokman, oduna giderken bir bal kuyusuna rastlar. Arkadaşları balı alıp Lokman'ı kuyuya kapatıp giderler. Lokman da bir delik bulup Şahmeran'a ulaşır. Orada yılanlarla bir süre yaşadıktan sonra izin alıp yeryüzüne çıkar. Ülkenin padişahı hasta olunca hekimler Şahmeran'ın eti ile iyileşeceğini söyler. Şahmeran'ı bulacak birini ararlarken, kendisini gizlese de Lokman'ı bulurlar. Lokman hiç istemeden Şahmeran'ın yerini gösterir. Fakat Şahmeran, Lokman'ın iyi niyetini bildiğinden onu korur ve padişahın zehirlenip ölmesini sağlar.

Yukarıdakilerden başka onlarca varyantı ve epizodu bulunan bu masallar Şahmeran kültü ile yaygın ve sembolik bir şöret kazanmış olduğu için Keloğlan tipini ortaya çıkaran kültür, anonim özellik kazanan bu güçlü kültürten yararlanarak Keloğlan'ın gücüne güç, şöhretine şöret katmak istemiştir. Bu Şahmeranlı masal formu, tipleşen Keloğlan'ın oluşturduğu manyetik alanın zenginleştirerek bünyesine kattığı bir varyant olarak değerlendirilmelidir. Bir kült olarak girdiği masalları ölümsüzleştiren Şahmeran, artık yücelmeyi hak eden şöreti ile Keloğlan'ın kahramanlığına da kalıcılık sağlamaktadır. Bu bakımdan bu masalları Keloğlan ile Ali Cengiz, Keloğlan ile Köse, Keloğlan ile Dev Anası, Keloğlan ile Kırk Haramiler gibi masal grupları içerisinde değerlendirmek daha doğru olacaktır kanaatindeyiz.

¹²³ Satı Kumartaşhoğlu, “Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 453.

¹²⁴ Esmâ Şimşek, “Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması”, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), s. 519.

1.4. Kel Tipin Hariç Çizgisi

Tahir Alangu'nun Keloğlan Masalları adlı kitabında son masal olan *Keloğlan ile Padişahın Kızı* masalının altında "Bu masal Tahir Alangu'nun notları arasında bulunup kitaba eklenmiştir." notu yer almaktadır. Kitabı yayımlayan, Tahir Alangu'nun bu masalı sonradan bulduğu için kitaba koyamadığını düşünerek ekleme tasarrufunda bulunmuştur. Kanaatimize göre Tahir Alangu bu masalı bilinçli olarak kitabına almamıştır. Başkaca varyantını da şimdilik öğrenemediğimiz bu masal, kitaptaki masal örneklerinden farklılık arz etmektedir.

Keloğlan ile Padişahın Kızı masalı tipik bir Keloğlan tasviri ile başlar. O, kimsesiz, fakir ve garip fakat gözü tok, gönlü yüce bir delikanlıdır. Padişahın kızına âşık olur ve çaresiz kızı istemeye karar verir. Padişah önce öfke ile çıkışınca Keloğlan bilgece bir soğukkanlılıkla padişaha karşılık verir. Padişah da yerine getirilmesi imkânsız bir şartla kızını vereceğini söyleyerek Keloğlan'dan kurtulmaya çalışır, ondan anası ile babasının cennette olup olmadığını öğrenmesini ister. Buraya kadar pek çok örneğini görerek tanıdığımız bir tip olan Keloğlan'la karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. Ama bundan sonra Keloğlan'ın, çaresizlik içerisinde düşünürken uykuya dalıp gördüğü rüya ile başlayan uzunca bölüm masalın iskeletini oluşturur. Masalda rüya motifi kahramanın yardımcısı durumundadır ama bu motifinin yer alması bu masalı farklı kılmaz. Kahramanın yardımcısı olarak uygun bile düşebilmektedir. Fakat bu masalın başkalığı, rüyanın içeriği ve masalın bu rüya ekseninde şekillenmesidir. Bu rüyada Keloğlan edilgendir, bir özne gibi yer almaz ve rüyanın amacı Keloğlan'ın kahramanlığına katkıda bulunmasından çok, insanlara iyi bir birey olmayı öğütleyen işlevselliği öncelemesidir.

Masal, hayırsız evlat yetiştiren ana-baba, cimri-zengin, cimri ev sahibi, kıskançlıkla geçimsizlik çıkaran kuma ve saygısız evlat üzerinden kişilerin öteki dünyada yaptıkları kötülüklerden dolayı cezalandırılmalarını işleyerek insanlara olumlu davranışlar sergilemeyi öğütlemektedir. İnsanlara iyilik yapmalarını, onların iyi birer insan olmalarını öğütleyen bu anlatı, menkıbelerde çokça

örneğine rastladığımız bir formdur. Didaktik olması bakımından kuşaktan kuşağa tekrarlarla aktarılırken formel özellik bakımından egemen bir anlatı formu olan masala dönüşmüştür diye düşünmekteyiz. Metin, esas gövdesini korumakla birlikte birtakım şahıslara bağlı kalınarak öyküleştirilmiştir.

Bir fakir, bir gezgin, bir dilenci, bir derviş veya *Keloğlan ile Padişahın Kızı* masalında görüldüğü gibi bir kel oğlan bu masalda yer alabilirler. Zaten pek çok anlatıda olay kahramanı olarak adı sanı belli olmayan sıradan bir kişi yer alıyor olmalıdır. Bu masalın anlatıldığı çevre Keloğlan tipini tanıdığı ve bu tipe dair masallar anlattığı için özel bir tipe ya da karaktere ait olmayan anlatıları da Keloğlan'a mâl edebilir. Deli, derviş, fakir köylü karakteri ve tiplerine ait pek çok masalın Keloğlanlı varyantlarından bahsetmiştik. Özellikle deli ve salak oğlan masallarının bu yönü ile iki taraflı bir özellik gösterdiğini görüyoruz. Belirli bir süreçte yaşanan bu geçiş Keloğlan tipini oluşturan bir süreç olmalıdır. Toplumda farklı şekillerde gerçekliği olmayan bir karakterin tipe dönüşmesi, ihtiyaç teorisi açısından anlamlı olmayacaktır. Toplum, anlatıyı sadece gülüp eğlenmek için bile olsa bir ihtiyaç üzerine yaratmakta ve hafızasında saklamaktadır.

Bu masalı Keloğlan masalı olarak görmemek elbette bir araştırmacının haddini zorlayan bir durumdur. Masal anlatıcısı pek çok görüntüsü ile karşımıza çıkan Keloğlan tipini bu örnekle aktarmışsa buna itiraz hakkı sınırlı olacaktır. Toplum, pek çok koldan esinlendikleri arasından istediği metni yaratarak tipleşen bir kahramanda sembolleştirilebilir. Bu sınırsız özgürlük alanı ortada iken ortaya çıkan ürünü geçersiz ve değersiz saymak mümkün değildir. Ama türler ve anlatılar arası ilişkiler, tiplerin oluşumu ve etkileşimi, arketiplerle bağları elbette araştırmacının sorgulayacağı yönleridir. Bu bakımdan *Keloğlan ile Padişahın Kızı* masalı Keloğlan tipine ait bulgulardan yararlanmakla birlikte bunun başka bir anlatının zenginliği ile Keloğlan masalına dönüştürüldüğünü düşünmekteyiz.

Bu masal Keloğlansız Keloğlan masallarından farklı olarak Keloğlan tipinin çekim gücü sebebiyle adlandırılmış olmalıdır. Bu masalın giriş ve sonuç

kısımları tipik bir Keloğlan masalıdır. Ama masalın esas gövdesi Keloğlan tipine ait özellikleri barındırmaz. Başlangıç ve sonuçtan oluşan bu forma başka bir masal ya da farklı bir anlatı türünün eklemelendiği başkaca örnekler de bulunduğu için bunu Keloğlan tipinin oluşturduğu çekim alanı ile açıklamak istiyoruz. Keloğlan tipinin yarattığı bu manyetik alan sahte ya da düzmece Keloğlanların oluşmasını sağladığı gibi yukarıda işaret ettiğimiz motif ya da figürleri de bünyesine almıştır. Sonuç olarak aslında Keloğlan masalı olmayan Keloğlan masal anlatmalarının varlığından bahsedebiliriz. Kel tipin sınırlarını çizdiği her anlatı Keloğlan masalı olarak kabul edilmeli, bu tipin özelliklerini yansıtmayan masallar da tipin dışında tutulmalıdır.

Bazı masal metinlerinde de iki veya daha çok “kel oğlan” yer almaktadır. Bu masallar, tip bağlamında Keloğlan’ın öne çıkarılmak istendiği ve taklitlerinden ayırt edildiği örneklerdir. Masallarda geçen kellerden birinin Keloğlan olduğu, diğerlerinin ise sadece fiziksel olarak ve adlandırma yoluyla anıldığı ve kel tipe ait özellikleri taşımadığı görülür.

Kerkük masalları arasında yer alan *Ki Keçel Matalı*, kel tipin halk nezdindeki imajı açısından son derece önemli bir örnektir. Masalda yaşlı bir kadının iki kel oğlu vardır. Bu yetim oğlanların geçime katkıda bulunacak bir meslekleri yoktur ve aylak aylak gezmektedirler. Bir gün oğlanlardan birinin aklına kendince parlak bir fikir gelir. Evdeki horozu kesip pişirtirerek padişaha götürmek için ninesini ikna eder. Saraya gelen Keçel’i görevliler içeri almak istemezlerse de padişah *keçeller keyf olur* diyerek onu huzuruna kabul eder. Keçel, iki veziriyle birlikte oturan padişaha hediyesini takdim edince padişah, *üç biziğ bir de sen, dörde taqsim ele yağın* diyerek ondan horozu dörde bölmesini ister. Keloğlan, horozun başını padişaha, sağ kanadını sağ vezire, sol kanadını sol vezire verir, gövdesini kendisine alır. Padişah neden böyle bir taksimat yaptığını ve horozun asıl büyük kısmını neden kendisinin yediğini sorar. Keçel oğlanın verdiği, *Sen başsan, baş ye, o da sağ vezirdi sağ qanadı yesin, bu da sol vezirdi sol qanadı yesin. Men de yetimçeyem gevdeni yerem.* cevabı hem padişahı hem de vezirleri memnun eder, güldürür. Padişah Keçel’in zekâsına hayran kalır ve onu yüz altınla ödüllendirir.

Kardeşinin macerasını duyan diğer Keçel, haset ederek evdeki tosunu kestirir, pişirtip padişaha götürür. Horoz yüz altın ettiyse, benim tosun iki yüz altın eder, diye düşünmekte ve daha çok para ummaktadır. Padişah aynı taksimatı bu kelden de ister. Kel, etin büyük kısmını padişaha kalanı da vezirlere verir, kendisine bir şey almaz. Bu paylaşımı beğenmeyen padişah Keçel'i yüz tekme ile cezalandırılır.

İkinci kel ağlaya ağlaya eve gelip durumu anasına anlatır. Anası da padişahın karısına bu işin aslını öğrenmeye ve padişahı şikayete gider. Padişah da karısının huzurunda iki keli benzer bir imtihanla sınar. Önce birinci keli çağırır ve beş yumurta verir. Keçel, bu yumurtaları padişah, karısı ve kendisine eşit olarak dağıtacaktır. Kel, bir yumurtayı padişaha verir, birini kendisine alır, üçünü de padişahın karısına verir. Padişah, neden böyle bir paylaşımı yaptığını sorunca, *Patışahım demisen taqsim eyle? Seniv ki yumurtav var üç. Menim ki yumurtam var, bu ki üç. Xanımda yoxtı, xanım da üç.* Padişah, testis eşitliğine dayanan bu paylaşımı çok beğenir ve yüz altın verir. İkinci Keçel'e paylaşımı geldiğinde Keçel, yumurtanın üçünü padişaha, ikisini karısına verir, kendisine bir şey almaz ve bu dağılıma da hiçbir mantıksal izah getirmez. Padişahın karısı da kocası gibi kelin aptallığına kızar ve yüz tekme de o attırır. Birinci kel yine hem akıllı hem de gülünç çözümü ile güldürerek eğlendirirken diğeri sadece aptalca tembellik gösterir.

Bu masal, kel tipin uyanıklığı ve hilebazlıklarındaki inceliği göstermesi açısından önemlidir. Aslında ödüllendirilmek için elde çok da mantıklı bir sanat yokken birinci birader olan Keloğlan, değerli bir mükafata layık görülür. Çünkü padişahın içinde bulunduğu psiko-sosyal ortam ve temsil ettiği devlet geleneğindeki değerleri takdir makamı, Keloğlan'ın akıl hünerini boş çevirmemiştir. Fakat tip bağlamında bu masalda üzerinde durulması gereken husus dış görünüş ve imaj bakımından farklılık göstermeyen iki kel kardeşten sadece birinin Keloğlan olarak kabul görmesidir. Masalcı, her iki kardeş için sadece "keçel" sıfatını kullanarak tipe yönelik özel bir adlandırmada bulunmaz. Masalın sonunda da bu iki birader sıfat ve tip bakımından sözel olarak ayrıştırılmaz.

Masalcı, önce evdeki horozu kesip padişaha götüren oğlanı; buluş, akıl, hüner ve pratik zekâ bakımından kolektif kültürdeki Keloğlan'ı sahneye çıkarır. Sonra da kardeşi keçeli tipin taklitçisi olarak ileri sürer. Fakat Keloğlan olmak için kel olmak yetmez. Kelin, kel kahraman olabilmesi için görsel donanımları yanında tip özellikleri bakımından da donanımlı olması gerekmektedir. Taklitçi keçel, tipe işlevsel olarak uymadığı için padişah tarafından cezalandırılmıştır. Hâlâ kültürdeki tipik konumunun farkında olmayan ve kolayca kazanç elde etmek isteyen taklitçi kel bu sonuca itiraz eder. Bu kez padişahın karısı her iki keçeli ortak bir imtihanda, yumurta testinde buluşturur. Bunun sonucunda da taklitçi keçel, Keloğlan'ın taklitlerinden sakındırılmak üzere son kez cezaya uğratılır.

Masalcının, padişahın ve karısının, elbette masal dinleyicisinin de emin olduğu şey, Keloğlanlığın istenildiğinde elde edilecek bir meziyet olmadığı, sadece keçellikle olunmayacağı, tipe ilişkin muhtevaya sahip olunması gerektiğidir. Bu yönüyle masal, kel tipin işlevsel açıdan da sınırlarının belirlendiği ve sahtelerinden ayrılmak istendiği bir örnek olarak anlaşılmıştır.

İsfahan Keçeli masalında da iki keçel bulunur. Keçel Oğlan, anasıyla yaşarken buldukları yerde köreldiklerini, İsfahan'a gitmenin doğru olacağını söyler. Keçel'e anasının verdiği cevap hayli ilginçtir: *A Keçel İsfahan'da öyle serseri, avareler var ki seni kişniş yerine ceplerine koyup yerler, biz orada baş edemeyiz, yerinde rahat otur.* Anası ile İsfahan'a göçünce zaten yoksul olan aile elindeki dört tavuğu satmak zorunda kalır. Keçel oğlan da tavukları pazara çıkarır. Hem uyanık hem de hilekâr alıcı, bunları Keçel'in elinden alıp suratına da bir şaplak atar. Keçel, bu haksızlık ve mağduriyet üzerine harekete geçer. Her ne kadar masalın başında İsfahanlı avarelere oyun edeceğini söylemişse de bu alışverişteki hile ya da oyunda Keçel yenilmiştir. Keçel, sadece kendisine yapılan karşılık vermek için plan hazırlar ve kazançlı çıkar. Bu zeki ve uyanık keçel, masalda "bayag keçel" olarak adlandırılır.

Masaldaki ikinci keçel hilebaz ağanın hizmetçisi olan "nohdu keçel"dir. Daha çok zavallı, kimsesiz ve aptal kellerin temsilcisi olan "nohdu keçel" ile

gerçek bir Keloğlan tipi olan “bayag keçel” farklı kişiliklerdir. Ağanın hanımı bu iki keçeli karşılaşma sırasında evdeki hizmetçi keçelin yüzüne dikkatlice bakınca onun “nohodu keçel” olduğunu anlamıştır. Bu imajdan anlaşılan o ki “bayag keçel”in yüzünde daha zekice bir ifade bulunmaktadır. Nohodu Keçel ise safça ve salakça tembelliği çağrıştırır. Bu iki keçellik belki dikkat ile bakılınca anlaşılabilir bir durumdur. Masala göre “bayag keçel”(lik) terlemeden, bedenen güç harcamadan akıl yardımı, zekâ oyunu ile kolay geçim sağlamak gibi bir anlama gelmektedir.

Burada belirtilmesi gereken bir konu da Keloğlan yerine Köse'nin yer aldığı masallardır. Boratav'ın “insanın piçi” diye adlandırdığı bu “baş belası, şirret, kötülük etmekten zevk duyan insan” biraz da “oyunun daha cümbüslü olması” için konuşlandırılmıştır. Aynı zamanda bu karakter üzerinden “sanki toylara, hayatta karşılaşılabilecekleri türlü hainliklerin provası gösterilir.”¹²⁵ Esas olarak bu karakterin Keloğlan masallarında bulunma sebebini *Keloğlan'ın Gölgesi: Köse* başlığı altında değerlendirdiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

Köse'nin yukarıda aktarılan özellikleri sebebiyle ister kendi ismiyle isterse adı anılmadan Keloğlan masallarında yer alması bu masalların Alangu tarafından “Keloğlan-Köse Masalları” şeklinde anılmasına ve Keloğlan'dan farklı bir tip varmış gibi algılanmasına neden olmuştur. Bu adlandırma, kel tipin Keloğlan ve türevleri ile anılmadığı kimi yörelerde bu masalların sadece Köse üzerinden anlatılmasından kaynaklanmaktadır.

Yaptığımız metin okumaları sırasında, Köse'nin adının geçtiği kel tipe ait saydığımız hiçbir masal “Köse masalı” değildir. Bu metinlerin hepsi de birer Keloğlan masallarıdır. Birkaç istisna ise Köse'nin, tip olarak ne Keloğlan'ı ne de kendisini karşıladığı masallardır. Orada bir tip özelliği bulunmamaktadır. Bu masallardaki kahramanın yerine herhangi bir ismi yazdığımızda masalın işlevinde ve kahraman kişisinde herhangi bir noksanlık bulunmaz.

¹²⁵ Pertev Naili Boratav, **Zaman Zaman İçinde**, Ankara: İmge Kitabevi, 2009, s. 25.

Bu masallardan biri, sakalı ve bıyığı olmayan Köse'nin sakal ve bıyık umuduyla bir büyücü çingeneye pılımı pırtısını kaptırması masalıdır. Bu masal, bir yoksunluk zafiyeti ile büyücüden medet uman herhangi bir bireyin hikâyesidir. Burada bir tip tarifi ve özelliği söz konusu değildir. Bu yönüyle Köse'yi Keloğlan'ın benzeri farklı bir tip olarak değerlendirmek yerine kel tipin farklı zamanlarda ve coğrafyalarda Köse adıyla anılması şeklinde algılamalıyız.

Keloğlan, bazı masalarda da ikinci derecede bir tip ya da yardımcı karakter olarak yer alır. *Hüsnü Yusuf Şehzade*¹²⁶ masalı, kel kahramanın konuk olduğu masallardandır. Bir padişahın çok güzel bir kızı vardır. Kız pencerenin önünde gergef işlerken gelen bir kuş önce makasını, sonra yüzüğünü, daha sonra da gergefini alır kaçar. Kız, bu kuşu aklından çıkaramaz ve hasta olur. Kız her yerde beyaz kuşu arar, bulamayınca da bir hamam yaptırır. *Her kimin ne derdi varsa, başından ne geçmişe gelsin anlatsın; anlatacak şeyi olan bu hamamda bedava yıkanacak* diye her yana haber salar. Bir köyde anası ile yaşayan Keloğlan da bu hamamda bedava yıkanmak üzere anasıyla yola çıkar. Gece Keloğlan kırk sahipsiz deve görür, onları takip eder ve develerle birlikte bir mağaraya girer. Mağaraya üç kuş gelir, kuşlardan birisi ortada bulunan su dolu leğene girip yakışıklı bir delikanlıya dönüşür. Delikanlı eline aldığı makas, yüzük ve gergefi hem öper hem de ağlar. Delikanlı bir süre sonra kuşa dönüşür ve uçar, Keloğlan da anasının yanına gider. Keloğlan hamama gidip akşam gördüklerini sultana anlatınca kız önce bayılır, sonra da hamamı Keloğlan'a bağışlayıp kendisini o mağaraya götürmesini ister. Keloğlan, sultanı o mağaraya götürüp bırakır. Kız da aynı manzaraları görür ve delikanlı ağlarken karşısına çıkar. Delikanlı, aslında bir padişah oğlu olduğunu, periler tarafından büyülendiği için kuşa dönüştüğünü, ailesinin de durumunu bilmediğini anlatır. Delikanlı, kızla birlikte olup onu babasının sarayının yakınına bırakıp uçar; kız *Hüsnü Yusuf Şehzadenin başı için* deyince ona samanlıkta yer verirler. Kız, bir erkek çocuk dünyaya getirir. Delikanlı geceleri kuş şeklinde kızın penceresine gelir, konuşurlar, delikanlının annesi ve babası bu konuşmaları dinleyip onun oğullarının sevgilisi olduğunu anlarlar ve saraya alırlar. Kızı samanlıkta

¹²⁶ Pertev Naili Boratav, *a.g.e.*, s. 170-178.

göremeyen delikanlı saraya girip kızı bulur ve kuş kıyafetinden çıkar. Oğlan, anne-babasına bu kılıktan nasıl kurtulacağını anlatır, büyük bir ateş yakıp *Hüsnü Yusuf Şehzade kendini ateşe attı* diye bağırınca bütün peri kuşları da ateşe atlayıp yanarlar. Böylece perilerin elinden kurtulur, kırk gün kırk gece düğün yapıp ömürlerinin sonuna kadar yaşarlar.

Bu masalın esas kahramanları Hüsnü Yusuf Şehzade ve padişahın kızıdır. Keloğlan, kendi tip özelliklerine uygun davranarak tıpkı Keloğlan masallarında olduğu gibi bu maceraya dahil olur. Köyde anası ile yaşamaktadır ve duyduğu bu ilan üzerine hamamda bedava yıkanmak için yola çıkar. Bu tipik girişim, şansın ve tesadüfün yardımı ile Keloğlan'ı esas kahramanlara götürür ve kel tip bundan sonra da macerayı terk eder. Fakir ve yalnız oğlan, yoksunluğun zorlaması ve uyanıklığın iştah kabartan cazibesi ile maceraya girmiş ve şansıyla bir hamam sahibi olmuştur. Onun macerası masalın içinde bir iç metin olarak tamamlanmıştır. Fakat esas macera hâlâ devam etmektedir.

Koroğlu'nda ya da Tahir ile Zühre'de olduğu gibi kel tip, kahramanların yardımcısı rolünde masallarda da yer almaktadır. Bu masallar, öncelikle kel kahramanın macerasını ele almadığı ve başka kahramanları öncelediği için onları Keloğlan masalları olarak değerlendirmek yerine kel kahramanın boy gösterdiği masallar olarak kabul etmenin daha doğru olduğunu söylemeliyiz. Keloğlan, bu tür masallarda değişik rollerde ve fonksiyonlarda ve genellikle de kel tipe uygun özelliklerde yer almaktadır. Fakat, sadece adının geçtiği ama tipin yansımadığı örnekler de bulunmaktadır.

Sözlü folklor ürünlerinde yer alan kahramanlar zaman içinde bazı değişimlere uğrayarak farklı görüntülerde karşımıza çıkarlar. Toplumda karşılığı bulunan, o toplumu temsil eden ve dolayısıyla toplumun meydana getirdiği bu tipin ortadan kaybolması mümkün değildir. Toplum, modern zamanlarda da kel tipin çevresine topladığı işlevsel formu çağdaş karakterler üzerine giydirmeye devam etmektedir. Aziz Nesin Zübük'ü yazarken, Şener Şen'in karşısına İlyas Salman'ı Dolap Beygiri olarak ortaya çıkarırken hep bu işlevsel forma başvurulmuştur. Kel kahramana duyulan ihtiyacın da bir

göstergesi olarak yetmişli yılların başından itibaren Keloğlanlı filmlerle çokça karşılaşmaktayız. Özellikle Rüştü Asyalı'nın temsilinde tipin neredeyse en canlı haliyle yaşatıldığı görülmektedir.

Bu tipin son zamanlarda en uzun soluklu temsilcisi de elbette Kemal Sunal filmleri olmuştur. İnek Şaban karakterinde, geleneksel halk kahramanlarının ve halk felsefesinin günümüzdeki izlerini, bir başka deyişle, modern yorumlarını görürüz. İnek Şaban kimi zaman Keloğlan edasıyla masalsi bir anlatının saf ve temiz kahramanı, kimi zaman Nasrettin Hoca'nın nüktedanlığıyla modern bir komedyen, kimi zaman da Koroğlu'nun sosyal düzene baş kaldırısında kişileştirilen sosyal eşkıya olarak görüntülenir.¹²⁷ Keloğlan masalları ve Şaban filmleri arasında konu ve tip bakımından benzerlikler vardır: “Keloğlan ve Şaban söylenleri belirli bir toplumsal kümenin ekonomik, kültürel ve toplumsal ilişkilerinden kaynaklanan sorunlarına çözüm önererek onlarına hoşlarına gidecek birer örnekçe sunuyor.”¹²⁸ Pek çok örnekle tiyatrodan da mahrum bırakılmayan kel tipin beyaz perdedeki en son örneği, ninesinin yanında üç aşamalı macerası ile Recep İvedik tiplemesinde yaşatılmıştır. O, hâlâ aramızda dolaşmakta, kentlileşmiş de olsa zamana aldırmadan kolektif yolculuğuna devam etmektedir.

¹²⁷ Hande Birkalan, “Gelenek, Halk Kahramanları, Popüler Medya ve İnek Şaban”, Folklor/Edebiyat, cilt 6, sayı 23, (2000), ss. 47-53.

¹²⁸ Nazlı Kırmızı, **Geleneksel Anlatılar ve Söylen: Türk Güldürü Filmleri Üzerine Yapısalcı Bir Çözümleme**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1990, s. 81.

1.5. Düzmece Keloğlan

Masallarda, destanlarda, halk hikâyelerinde sıklıkla karşımıza çıkan motiflerden biri, kılık değiştirme motifidir. “Kahraman, kayıp olan birilerini bulmak, zor bir durumdan kurtulmak, kötülük yapanları tespit etmek, verilen bir işi yapabilmek için kılık değiştirirken, padişahlar memlekette nelerin olup bittiğini anlamak için, memleketinden isteği dışında uzak kalanlar da memleketine dönüp olup bitenleri görmek için kılık değiştirirler.”¹²⁹

Kılık değiştirmenin uygulama şekillerinden biri de Keloğlan kılığına girmektir. Anlatının başında kel olmayan kahraman, herhangi bir nedenle kimliğini gizlemek istediğinde kılık değiştirip Keloğlan olur. Bahaeddin Ögel, Kuzey Türk masal ve destanlarında kel olmayan normal alplerin ve yiğitlerin, büyük savaşlar ve yarışlar için giderlerken don değiştirip kel olduklarını ve böylece de ilahî bir güç aldıklarını belirtir.¹³⁰

Anlatılarda karşımıza çıkan Keloğlan kılığına girme Türk hakanlarının da kılık değiştirmek için kullandıkları bir yöntemdir. “Dünya nizamını sağlamakla görevlendirilen Türk hakanları, hak düzene uymayan bir durumla karşılaştıklarında Tanrı vergisi kutlu özelliklerini kullanırlar. Kılık değiştirirler; tebdil-i mekân gezerler; Keloğlan-Tastarakay olurlar. Toplum içinde hata yapanları bu şekilde tespit ettikten sonra, suçluları cezalandırır ve tekrar eski hâllerine geri dönerler.”¹³¹ Çünkü kıyafet değiştirme, bir ilahîlik belirtisi olarak düşünülür. Sadece en üst mertebeye ulaşmış olan şaman, bir kıyafetten diğer bir kıyafete geçebilir.¹³²

¹²⁹ Saim Sakaoglu, “Bey Böyrek Hikâyesindeki Kıyafet Değiştirme Motifi ile Diğer Bazı Motiflerin Anadolu Masallarında Görülmesi”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988, s. 132.

¹³⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 84.

¹³¹ Pervin Ergun, “Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay Keloğlan”, Millî Folklor, sayı 68, (Kış 2005), s. 79.

¹³² Cabbar İşankul, “Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı’ndaki Mitolojik Motifler”, aktaran Selami Fedakar, Millî Folklor, sayı 52, (Kış 2001), s. 65.

Bu epizota halk hikâyesi ve destanlarda da rastlanır. Şah İsmail hikâyesinde kuyuya atılan Şah İsmail, kuyudan kurtulunca Keloğlan kılığına girerek bir değirmenciye çırak olur.¹³³ Destanlarda da görülen kahramanların esirlikten sonra başka bir kıyafete bürünmeleri, Türk boylarının eski düşünceleri ile doğrudan ilgilidir ve bu düşünceler destanlara sembolik olarak yansımıştır.¹³⁴

Hem erkek hem de kadın kahramanlar, tanınmamak üzere Keloğlan kılığına girmek için başlarına işkembe ya da bir deri parçası geçirirler. Herhangi bir baskı ya da büyülenme yüzünden, yerini yurdunu bırakmak zorunda kalan, toplumdaki eski yeri ile uygun düşmeyecek iş görmek zorunda kalan bir kahraman, baba ocağını ya da sarayını bırakmak zorunda kalmıştır. Bahtını arama yolunda bir süre için tebdil gezmeyi, Keloğlan kılığına bürünmeyi uygun bulur.¹³⁵ Bu masallardaki bu geçici rol, “sahte” ya da “yalancıkdan” gibi isim örnekleri bulunmakla birlikte çoğunlukla *düzmece Keloğlan* adıyla anılmaktadır.

*Keloolan*¹³⁶ masalında çocuğu olmayan padişah, bir dervişin verdiği elma sayesinde erkek çocuk sahibi olur. Çocuk biraz büyüyünce derviş, padişahın oğlunu kaçıır. Oğlan, sihir yardımıyla dervişin evinden kaçar ve tanınmamak için kafasına bir işkembe geçirip Keloğlan olur. Bir sarayda bahçıvanlık yapmaya başlar. Padişahın küçük kızı, evleneceği kişiyi seçmek için top atar, top Keloğlan’a denk gelir ve padişah hiç istemese de kız bu bahçıvanla evlenir. Padişah, kendisine karşı yapılan savaşta tek başına düşmanı yenen bir kahramanla karşılaşır ve eli yaralanan bu kahramanın eline kızının işlediği mendili bağlar. Kahraman evine gelince kız mendili tanır, durumu babasına anlatır ve onun Keloğlan olduğu anlaşılır. Oğlan başındaki işkembeyi çıkarır ve gerçek haline döner. Padişah, sarayının karşısına bu oğlan için bir saray yaptırır ve mutlu yaşarlar.

¹³³ Saim Sakaoğlu ve diğerleri, **Meddah Behçet Mahir’in Bütün Hikâyeleri I**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997, s. 216.

¹³⁴ Cabbar İşankul, a.g.e., s. 67.

¹³⁵ Tahir Alangu, a.g.e., s. 177.

¹³⁶ Ahmet Öcal, “Karakuyu Köyü (Boğazlıyan-Yozgat) Çevresi Masalları”, (Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), ss. 222-227.

Masalın başında padişahın oğlu, dervişin kendisini bulamaması için Keloğlan kılığına girer. Masal boyunca Keloğlanlık rolü bütünüyle bu gizlenme durumu üzerinden yürütülür. Fakat, bu görüntünün arkasında başka bir işlev daha vardır ki masalın iskeletini oluşturan da bu misyondur. Aslında kendisi de bir padişah oğlu olan ve sihirli nesnelere yoluyla olağanüstü yardım alan kahraman, kafasında işkembe ile güçlü, dirayetli, cengaver ve yakışıklı yiğit görüntüsünü gizlemek ister. Kahramanlığa yaraşan bütün üstün meziyetler, masal sonundaki şaşırtıcı başarı ile ortaya çıkarılacağı için bu esrar sürdürülmek istenir. Nitekim Keloğlan kılığında iken hor görülüp beğenilmeyen kahraman, yiğitliğini ispat ettikten sonra gerçek kimliği ile ortaya çıkar.

Burada belirtilmesi gereken temel nokta, başlangıçta gizlenmek için Keloğlan kılığına girmiş olan şehzadenin, masalı ortaya çıkaran kültürde var olan kel tipin imaj ve işlevlerinden masal boyunca yararlanmış olmasıdır. Bu oğlana güzel bir padişah kızının yakıştırılmaması, padişahın diğer kızlarının düğünlerinde esrarengiz kahramanlıklar sergilemesi, padişahın küçük kızının bu kel kafalı oğlanla evlenmek istemesi, savaşta yardım teklif edince herkesin ona alaycı yaklaşımı gibi olaylar zincirini oluşturan motif ve epizotlar hep bildiğimiz tanıdığımız bizim “Kelli Keloğlan” tipi üzerinden ele alınır. Bu yöntem, bazı yörelerde kahramanın yolculuğunun beklenmeyen büyük başarı olarak algılanması, anlatmanın daha gülünç kılınması, olaylardaki esrarın sürdürülmesi için merak unsurunun dinamik tutulması, özellikle de köylü halkın yoksun karakterinin yüceltilmesi gibi sebeplerden kahraman, Keloğlan kılığına sokulmaktadır.

*Anka Kuşu*¹³⁷ masalında padişahın üç oğlu bahçelerine musallat olan deviyi yakalamak isterler. Dev, bir kuyuya girince küçük oğlan da onu takip eder. Oradaki üç kız devin elinden kurtarır, ağabeyleri kızları yukarı çektikten sonra kıskançlığa kapılıp kardeşlerini orada bırakırlar. Oğlan kuyudan çıkmayı başarır ve Keloğlan kılığına girip memleketine döner. Ağabeyleri bu kızların ikisiyle evlenmiştir. Küçük kızla da bir padişah evlenmek istemektedir. Kızın evlilik

¹³⁷ Ruhi Kara, “Erzincan Masalları: Metinler ve İncelemeler”, (Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), ss. 392-398.

için ileri sürdüğü şartları Keloğlan yerine getirir. Keloğlan gerçek kimliğini açıklar, başından beri bu oğlanı tanıyan kız onunla evlenir, babası da padişahlığı oğluna bırakır.

Bu masalda ağabeylerinin kıskançlığı sonucu kuyuda ölüme terk ettikleri küçük kardeş, memleketine dönerken tanınmamak için Keloğlan kılığına girer. Keloğlan olarak kardeşlerinin, babasının ve kuyudan kurtardığı kızın durumunu öğrenir. Böylece tehlikelere karşı tedbir alırken kahramanlaşması için gerekli donanımı hazırlayacak süreyi de kazanmış olur. Kuyudan kurtardığı ve aslında kendinin evlenmesi gereken kızla evlenebilmek için gerekli şartları yerine getirdikten sonra kimliğini açıklar, istediği kızla evlenir ve babasının yerine padişah olur. Bu masalda da şehzade, daha Keloğlan kılığına girmeden bu tipin imaj ve rollerine sahip durumdadır. Padişahın küçük oğlu olması ve bu kahramanlaşan oğlanı kıskanan ağabeyler bulunması gibi epizotlar oğlanın bu kılığa yaraşırılığının göstergeleridir. Kahraman, bu masalda da bu göstergeler üzerinden başarılı yolculuğu sürdürmekte ve yükselmesini de destansı kılmaktadır. Şu halde, masalda Keloğlan kılığına girmek, sadece kamüfle olmak anlamına gelmemekte, bir misyon yüklenme, kahramanlık yolunda donanma, kahramanın kolektif kültür birikiminden yararlanma anlamına gelmektedir.

*Helvacı Güzeli*¹³⁸ masalında hacca giden baba kızını imama emanet eder. İmam, kıza âşık olur, kız ona karşılık vermeyince babasına kızın kötü yola düştüğünü bildiren mektup yazar. Baba, kızını öldürtmek için oğlunu gönderir. Oğlan, kardeşinin suçsuz olduğunu anlayıp onu ormanda bırakır. Kızı ormanda gören bir padişahın oğlu ona âşık olur ve evlenirler. Kız memleketini ziyaret etmek isteyince kocası padişah, çocuklarını ve karısını veziriyle yollar. Yolda vezir kadınla birlikte olmak ister, kadın kaçır. Yolda rastladığı bir çobandan aldığı işkembeyi başına geçirir, çobanın kıyafetlerini de giyerek Keloğlan olur. Bu kılıkta bir helvacının yanına çırak girer. Karısını ve çocuklarını aramak için yola çıkan padişahın yolu helvacı güzeli olarak tanınan Keloğlan'ın dükkânına düşer. Helvacı güzeli; babasının, imamın, vezirin ve padişahın bulunduğu

¹³⁸ Saim Sakaoglu, **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, ss. 445-450.

ortamda hikâyesini anlatır. Başındaki işkembeyi çıkarıp kendini tanıtır. İmam ve vezir öldürülür; padişah, karısıyla memleketine döner.

Bu masalda kimliğini gizleyen bir kadındır. Erkeklerde olduğu gibi kadınlar da tanınmamak için Keloğlan kılığına girmektedirler. Vezirin elinden kaçan padişahın karısı, vezirin kendisini bulup kötülük edeceğinden korktuğu için, bu zor durumdan kurtuluş çaresi olarak kılık değiştirmiştir. Keloğlan kılığına giren kadın, bu kimliğinden ancak gerçekler ortaya çıkınca vazgeçer. Bu kadını Keloğlan kılığına sokan temel faktör, karşı cinslerinin kendisine yönelik saldırısıdır. İmamın ve vezirin cinsel istismarından sonra kendisini korumak ve bir kadın olarak cinsiyet çağrışımlarını gizlemek üzere Keloğlan kılığına girer.

Keloğlanlık, dikkat çekmemek, iddiası olmamak, cinsiyet dışı algılanmak ve yoksunluğu sebebiyle kendisine ilişilmemek imajları üzerinden kahramana katkı sağlamaktadır. Bu yönleri ile bu masaldaki düzmece Keloğlan, tipin işlevselliği dışında kelin imajı bağlamında yukarıdaki örneklerden ayrılmaktadır.

2. Koroğlu'ndan Keloğlan'a

Masal ile destan türü arasındaki fark; masal motif ve tipleri mit kökenli olsa da mitin sosyal anlamından, toplumdaki fonksiyonundan masalda vazgeçilmiş olmasıdır. Masaldaki kahraman, insanlık için değil, ferdi maksadına göre (evlenmek, ilginç eşyaları elde etmek, zenginlik ve hanlığa özenmek) hareket eder. Destan kahramanı ise mitte olduğu gibi, toplum faydasını ilk sıraya koyar.¹³⁹

J. Campbell'e göre destan veya masal gibi türlerin kahramanları kendi bölgeleri ile sınırlı mikro kozmik zaferlerin, mitin kahramanı ise dünya tarihine ait makro kozmik zaferlerin sahibidir. Yerel kahramanlar olarak betimleyebileceğimiz destan ya da masal gibi türlerin kahramanları sınırlı zorbalıklara karşı mücadele verirken, mitin kahramanı macerasından toplumun yenilenme araçları ile birlikte döner.¹⁴⁰

Azerbaycan masalları arasında yer alan *Eloğlu* masalı, Koroğlu anlatması ile Keloğlan masalları ve masal kurgusu açısından oldukça ilgi çekicidir. Özetle masal şöyledir:

Eskiden zalim bir hükümdar ve onun zalim bir de veziri vardır. Vezirin adamları bir kılıç ustasının elinde padişahlarda bile olmayan çok güzel bir kılıç olduğunu söylerler. Vezir de nüfuzunu kullanarak o kılıcı almak için padişahтан habersiz ustanın yanına gider. Usta, kılıcı vermeyince vezir adamlarına şehri talan ettirip iftira ile suçu kılıç ustasına atarak padişaha gammazlar. Padişah da bu ustanın evini ve dükkânını dağıttırıp kendisini de diri diri duvar arasına koyup öldürtür. Bu ustanın yedi yaşında bir oğlu vardır. Oğlanın saçı kirden döküldüğü için Keçel Eloğlu diye çağrılır. Eloğlu, atları çok sevdiği için kimin atı varsa sabaha kadar onların hizmetini görür ve ahırda yatar. Eloğlu bu işte şöhret olunca da zalim vezir onu atlarına bakması için baş seyis yapar.

¹³⁹ Şakir İbrayev, **Destanın Yapısı**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1998, s. 258.

¹⁴⁰ Joseph Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, çev. Sabri Gürses, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2000, s. 51.

Bu vezir, kızını şahın oğluna vermek ister. Fakat oğlan avda başka bir kız görüp ona âşık olur. Kız mendilin bir ucuna saman bir ucuna da buğday bağlayıp oğlana verir. Oğlan, aşk derdi ile deli divane olunca padişah, vezirden bu mendilin sahibini bulmasını ve ucunda bağlı olan samanla buğdayın anlamını öğrenmesini ister. Vezir bu iş için kırk gün mühlet ister. Aradan otuz yedi gün geçmesine rağmen hiçbir şey öğrenemez. Keçel Eloğlu bir iş için vezirin evine gelir, kızını ve karısını ağlarken görür, nedenini sorar. Onlar da dertlerine ilaç bulamayacağı yerde dertlerini tazelememesini isteyip oğlanı azarlarlar. Keçel Eloğlu da “Hanım vallah Keçel baş dolu olar.” diyerek çare bulabileceğini söyler. Kadın durumu anlatınca Eloğlu bu işi çözmesi karşılığında kızını kendisine vermesini şart koşar. Kadın durumu kocasına anlatır. Vezir, zorla Eloğlu’nu ikna edemeyeceğini anlayınca kızını vermeyi kabul eder. Eloğlu, mendile bağlı olan saman ve buğdayın (semen-gend) Semergend ülkesi olduğunu söyler. Meğer Semergend padişahının kızı evlenmek üzeredir. Evlenmeden önce dünyayı dolaşmak için babasından izin istemiş, yolda zalim padişahın oğlu ile karşılaşınca da o mendili kendisine vermiştir. Zalim padişah, Semergend ülkesi uzak olduğu ve padişahı kendisinden güçlü olduğu için Keçel Eloğlu’nun oyunla bu işi başaracağını düşünerek oğlunu da Eloğlu’nun yanına katarak gitmelerine izin verir. Eloğlu kırk çift sandık yüklü katırla bir kervan hazırlatıp tacir kılığında yola çıkar. Bu şatafatlı kafile Semergend’e ulaşır ve ünü padişahın kulağına kadar gider. Eloğlu tacirbaşı, şehzade de mirzası kılığında hanın huzuruna hediyeleriyle çıkarlar. Gösterişli hediyelerini verip altı ay şehirde kalmak için müsaade isterler. Eloğlu her gece kılık değiştirip şehzadeyle şehri gezer. Şehrin kenarındaki bir evde yaşlı bir kadın yaşamaktadır. Eloğlu bu kadına altın verip evine misafir olur ve kadından padişahın kızına gitmesini ister. Kadın, kızın yanına gider ve Eloğlu’nun verdiği mendili kıza teslim eder. Kız, mendilin kendi bağladığı mendil olduğunu anlar, kadını gül bahçesinden getirttiği çubukla dövürür. Kadın olanları anlatınca Eloğlu mesajı alır, şehzadeyi kızı görmesi için gül bahçesine gönderir. Şehzade orada uyuyakalır, kızı göremeden gelir. Eloğlu kadını ikinci kez kıza gönderip mendil verir. Kız, onu elma bahçesinden getirttiği çubukla dövürür. Eloğlu kızı beklemesi için şehzadeyi elma bahçesine gönderir. Şehzade yine uyuyakalır.

Bir süre sonra kadını tekrar kıza gönderir. Kız yaşlı kadını bu kez har bağından getirttiği çubukla dövdürünce Eloğlu şehzadeyi har bağına yollar. Şehzadenin uyumasını önlemek için de kendi yüzüğünü ona takar ve kaybetmesi halinde onu öldüreceğini söyler. Şehzade ve kız bu kez buluşurlar. Semergend vezirinin oğlu da evleneceği kıızı takip ettiğinden bu durumu görüp padişaha haber verir. Padişahın kızının bir oğlanla yattığını görünce ikisini sarıp bir meydana getirirler. Kız kendisini takip eden gözcüye rüşvet verip “iki bülbül bir kafeste” diye bağırtır. Eloğlu şifreyi çözer ve gözcüleri uyutup prensesin yerine bir hizmetçi kıızı bağlar. Adamlarına da birbirlerini yaralayıp etrafı talan etmelerini söyler. Sonra padişaha gidip mallarının yağmalandığını, askerlerinin dövüldüğünü anlatır. Padişah meydana sarılı kızın kendi kıızı olmadığını görünce vezirin oğlunu öldürür, vezirden de tacirin zararını karşılamasını ister. Vezir bunu karşılayamayınca da Eloğlu, kendisini zengin bir padişah olarak tanıtır ve kızının kendi oğlu ile tanışıp seviştiğini, vermezse zararını karşılamasını ister. Padişah kızına bunları sorar, kız doğrulayınca da kıızı şehzadeye verir. Şehzadenin memleketine giderler, babası padişahlığı oğluna verir, Eloğlu da vezir olur. Şehzade bir daha Eloğlu’nun sözünden çıkmaz.

Köroğlu destanının bütün varyantlarında ortak olan epizotlardan biri Köroğlu’nun babasının usta bir seyis olmasıdır.¹⁴¹ Yukarıda bahsettiğimiz Azerbaycan masalında da Eloğlu, seyislikte şöhret derecesinde mahir ve onlarla ahırda yatacak kadar at sevgisi taşıyan bir delikanlıdır. Her iki anlatıda da mesleğinde yetkin birer seyis/sınış ile karşılaşırız. Köroğlu’nun Kuzey ve Güney Azerbaycan varyantlarında bu usta seyisin adı “Ali”, “Ali Kişi” veya “Alı Kişi”dir. Bu seyisin atlara ilişkin pek çok hüneri yanında Korkut Ata’yı andıran bazı üstün meziyetleri vardır. Bunlar arasında Eloğlu’nun babasının mesleği ile ilişkili olan motif, “Rövşen’in çocukken bulduğu taşın yıldırım parçası olduğunu ve bu taştan yapılacak kılıcın dünyada eşi benzeri bulunmayacağını”¹⁴² bilmesidir. Masalda Eloğlu’nun babası da dünyada eşi benzeri padişahta bile olmayan bir kılıç yapma yeteneğine sahiptir. Her iki

¹⁴¹ Zekeriya Karadavut, “Köroğlu’nun Zuhuru Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma”, (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), s. 55.

¹⁴² Zekeriya Karadavut, a.g.e., s. 81.

anlatıda ortak olan bir diğler husus da bu iki ustanın zalim padişahlar tarafından zulme uğramasıdır. Ali Kişi'yi Hasan Han kör ederken Eloğlu'nun babasını da zalim padişah öldürtür. Ali Kişi, ustalığı, bilgeliği yanında, devletliler tarafından başına gelecekleri öngörmesine rağmen sözünü esirgemeyen, kararlı ve tavizsiz bir destan kahramanı olarak karşımıza çıkarken Eloğlu'nun babası da vezirin, nüfusunu kullanarak emsalsiz kılıcı almasına izin vermez. Evi ve dükkânı talan edildikten sonra çevresine duvar örülerek öldürölür.

Eloğlu masalında kahramanın özel bir adı yoktur ve bu çocuğa neden Eloğlu denildiğine ilişkin bir ibare yer almaz. Her iki anlatı da Azerbaycan yöresinden derlendiğine göre Eloğlu'nun Köroğlu destanındaki Alı veya Ali adlı kahramandan Alı oğlu, Aloğlu ve Eloğlu dönüşümü ile ortaya çıkmış bir isim olabileceğini düşünmekteyiz. Her iki kişinin ortak kültürdeki tipik destan kahramanı özellikleri taşımasının bu olasılığı güçlendirdiğini söylemek sanırız yanlış olmayacaktır. Her iki baba da geride birer kahraman bırakır. Alı Kişi'nin gözleri kör edilir ve babasının intikamını almak için gücünü kullanan bir Köroğlu ortaya çıkar, masalda da adsız babanın yedi yaşında geride bıraktığı Eloğlu kahramanlaşır. Eloğlu, Köroğlu gibi intikam uğruna bir mücadele işaretleri göstermez ve kaba güç yerine akılı ve zekâsı ile üstünlüğünü kabul ettirerek yükselir.

Her iki anlatı metnini karşılaştırmak suretiyle yapmaya çalıştığımız şey, bu iki farklı tür arasında var olan benzerliği ortaya çıkarmaktır. Eloğlu, destanlaşan Köroğlu anlatısından beslenerek zaman içerisinde daha farklı bir tip olan Keloğlan tipini hazırlamış olmalıdır. Keloğlan, gerek kendisi gerek sosyal donanımları bakımından adsız ve iddiasız bir tipi karşılar. O, hesabını görmek istediği güçlere karşı mücadelesini, intikam duygusunu gizleyerek, üstü örtölü bir şekilde sessizce icra eder. Köroğlu, destanlaşan macerasında kahramanlığın nam salan bütün özelliklerini ortaya çıkarırken, halkın farklı bir işlev için ortaya çıkardığı Keloğlan, düşmanını uyandırmadan, kaba güç kullanarak gürültü patırtı ile sesini duyurmadan destan kahramanının elde edeceği ideali sessiz bir zaferle dillendirir.

Eloğlu masalı ile Koroğlu destanının ilişkilendirilmesinin temel nedeni, Eloğlu karakterinin Keloğlan tipini karşılamasındandır. Bunu söyleten, masalda Eloğlu'nun sadece *natemizlikten başına keçel duiř(mesi)* değildir. Semergend padişahının kızını seven oğluna, bu kızını almak isteyen padişah, kendisi Semergend padişahının gúcünden korktuğu için *Keçel hile işledip bir iş gőrebilir.* diye duişunerek Keçel Eloğlu'na bu işi havale eder. Yani padişahın gúc yetiremeyeceği bir mőcadeleye, aklı ve oyunbazlığı ile Keçel oğlan uygun gőrölür.

Anadolu masallarında Kelođlan zor işlere talip olduğunda nasıl tepki gősterilmiřse bu masalda da kızını kendisinin bulacağını söyleyen Keçel Elođlu'na önce tepki gősterilir. Keçel de *Vallah keçel bař dolu olar.* diyerek bu derde derman olacağını söyler. Nitekim onlarca masalda olduğu gibi ilk bakışta kimse gūvenmese de kendine gūvenen Kel/Keçel oğlan, sonunda herkesi muradına erdirdiği gibi kendisi de vezir kızını ile evlenmekle kalmaz bir de vezir olarak aşama kaydetmiş olur. Kelođlan'daki akli yeteneği anlayan padişah, hazinesini de Keçel Elođlu'na emanet ederek onun ũstũnlőđünü kabul eder.

Bu masalın Keloğlan masalı olarak kabul edilmesinin en önemli nedenlerinden birisi de Eloğlu'nun mőcadeledeki yöntemidir. O, aşık şehzadenin sevdiği kızını elde edebilmesi için bir senaryo hazırlar. Kendisi zengin bir tőccar kılığına girer, şehzade de onun mirzasını olur, gösterişli bir kervan hazırlatarak yola çıkarlar. Semergend ũlkesine vardıklarında ũlkenin padişahını etkilemek için stratejiler geliştirir ve kızını şehzade için hazırladığı akıl oyunlarını çözer. Karşılarına çıkan bũtũn oyunları ustaca yőneterek son kertede kıvrak bir hamle daha yaparak kendisinin bir padişah olduğunu söyler. Nitekim bu oyun ile hem şehzadeye kızını alır hem de ũlkenin yönetimini ele geçirirler. Bũtũn bu oyun kuralları ve kriz yőnetimi ile Keçel Eloğlu pek çok masal ile tanıdığımız tipik bir Keloğlan özelliği gösterir. O, kendisini öne çıkarmak suretiyle rakibini azdırmayan sinsili bir oyuncu duruşu ile tanıdık Keloğlan'dır.

Bu iki anlatı tũrüne ait metin ũzerinden Azerbaycan coğrafyasının tanıklığında, destandan masala yumuşak geçiş kollarının yapılanmaya

başladığını söyleyebiliriz. Köroğlu destanının Anadolu varyantında Keloğlan'ın, Köroğlu'nun Kırat'ını kaçırmaması epizodu bu iki tipin dönemsel ilişkisini işaret etmekteydi. Bu kronolojik ilişkiden daha önemlisi Keloğlan tipini hazırlayan tipolojik arka plandır. Tezimiz, kör edilen bir meslek ustasının destanlaşan intikamını gören bir Köroğlu'ndan, isimsiz şahısların ve kötülüklerin hesabını gören iddiasız Keloğlan'ın esinlenmiş olmasıdır. Kör+oğlu söz grubu ile kel+oğlan unvanının fonetik ve semantik oluşumu bile bir tesadüfle açıklanamaz. Körlük ve kellik bile tek başına onların yoksunlukta birleştiğini çağrıştırmaktadır.

Köroğlu'nun babası ve Eloğlu'nun babasının mesleki yetkinliklerine işaret etmiştik. Köroğlu, Bozat ve Kırat figürü ile kahramanlığına yandaş figürler taşıırken Keloğlan'ın da ironik ve en az Kırat kadar işlevsel “Boz” eşeği sadece renk benzerliği ile ya da adlandırma tesadüfü ile açıklanamaz. Bu iki rengi birbirinden ayıran fark, Keloğlan tipinin saray merkezli istiareler halkasında yaratılmış estetik alandan yararlanmamış olmasıdır. Boz eşeği oluşturan kültürel zemin daha kırsal bir alandır. Demek istediğimiz o ki, Keloğlan anlatmalarını aktaran masal yaratıcısı, önünde duran güçlü ve iddialı bir tip olan Köroğlu'nu tanımaktadır. Fakat zaman ve coğrafya, siyasal merkezin uzağında, taşrada, fakir ve zayıf halk arasında kendine benzeyen, kendisinden olan, kendi içinden çıkıp onları mutlu edecek bir kahramanı yaratmak istemiştir. Köroğlu ve onun paşalarla olan destansı mücadelesi halk arasında yaşamakla birlikte tam olarak kasabalının ihtiyacını karşılamamaktadır. Taşra halkı, devletin gücünü ispat edip kuruluş dönemini geride bıraktığı fazla egemen ve güçlü çağında, adsız ve renksiz kahramanı ile ince bir siyaset gütmek ister. Bu mücadele, zayıfların ve fakirlerin ihmal edilmiş aklının ve hünelerinin değerini işaret eden bir toplumsal terapi işlevi görmektir. Merkezî yönetimlerin ulaşamadığı bu alanlarda halk, kötülerle ve kötülüklerle, kendi değer yargıları ile oluşturdukları manevi milis güçleriyle baş etmeye çalışmaktadır. Keloğlan, halkın kendi yarattığı, siyasal ve sosyal eleştiri olarak algılanmasına özen gösterdiği, eleştirmekle birlikte güldüğü bir kahramandır.

Keloğlan, Koroğlu Destanı'nda da zorlu bir imtihan sonrası paşanın kızı ile evlenmeyi başarır. Koroğlu'nun Anadolu anlatmasında Hınıs aşiretinin lideri Hasan Paşa, Kırat'ın şöhretini iştir, bu atı getirene yedi kızından birini ve devletinin yarısını vermeyi vaat eder. Bu zorlu işe kimse cesaret edemez fakat aşçı çırağı Keçel Hamza tıpkı masalarda Keloğlan'ın yaptığı gibi kel başına bu işe girişir. Keçel Hamza hiçbir güç ve şiddet kullanmadan sadece aklını kullanarak bu işi başarır. Kırat'ı çalmak çok zor olduğundan önce Doru atı kaçıır, sonra da basit bir oyunla Kırat'ı Koroğlu'nun elinden alır. Koroğlu'nun yalvarması üzerine durumu anlatır ve birlikte Hasan Paşanın oyununu bozup devletini ele geçirirler. Keçel Hamza da Koroğlu'na vezir olur.¹⁴³

Bu anlatmada yer alan Keçel Hamza hikâyesi, tipik bir Keloğlan masalının destan metnine karışması mıdır, yoksa Keloğlan tipi Koroğlu destanından mı çıkmıştır? Bunun cevabını kesin olarak vermek de güç görünmektedir. Tıpkı Ali Cengiz masalı ile Keloğlan masalındaki Ali Cengiz ilişkisinde olduğu gibi, Keloğlan'ın zorlu imtihanlarından biri de Koroğlu'nun Kırat'ı olmuştur.

Masal yaratıcısı, döneme ve yerel kültüre göre aktüel zorlu sınavı ile Keloğlan'ı imtihan etmektedir diye düşünmekteyiz. Bu sınav, bir yörede Ali Cengiz olurken başka bir kültür muhitinde Koroğlu olabilmektedir. Bu çekim her iki taraf için de geçerlidir. Böylesine dinamik bir zeminde referans adı işaret edilmeden, bütün kültür kodları ortak bir malzeme olarak kullanılırken, Keloğlan yaratmasında Koroğlu'ndan yararlanılması da doğal karşılanmalıdır. Fakat bu ilişkinin başkaca dikkate değer tarafı, Keloğlan tipinin kronolojisi açısından değerlendirilmiştir. Tahir Alangu da yaptığı çalışmada Keloğlan tipinin Koroğlu anlatması sayesinde şimdilik 17. yüzyıldan itibaren varlığından emin olduğumuzu ifade etmektedir.¹⁴⁴ Koroğlu destanının Anadolu anlatmasında yer alan Keloğlan, tipik bir Keloğlan masalının destan metnine eklenmesi yöntemiyle yer alır. Yani bu ilişki, Keloğlan'ın tip özelliklerine

¹⁴³ Pertev Naili Boratav, **Koroğlu Destanı**, İstanbul: Adam Yayınları, 1984, s. 24.

¹⁴⁴ Tahir Alangu, **a.g.e.**, s. 181.

uygun düşmesi bakımından dikkat çektiği gibi destan metnindeki motif de biçimsel olarak Keloğlan masallarına uyum gösterir.

Hınıs aşireti reisi Hasan Paşanın yedi kızından birini ve devletinin yarısını ödül olarak ortaya koyması, zorlu sınav sonunda bu ödülün alınacak olması, imkânsız başarımadaki bu iradeyi bir Keçel Hamza'nın göstermesi, başarıdan öteye Keçel Hamza'nın Koroğlu'nu yalvartması ve sonunda bu keçel oğlanın hem kızı hem de devleti elde etmesi Keloğlan masallarındaki motiflerden farklı değildir.

Bu bakımdan, Koroğlu destanlarının Anadolu dışındaki kimi anlatmalarında Keçel Hamza yerine yaşlı bir kadının bulunması, o anlatmanın ana erkil destanlar dönemine işaret eden eski bir anlatma olduğuna işaret ettiği gibi o anlatmanın ortaya çıktığı mahalli kültürde kel ya da keçel oğlan tipinin bilinmediğini ya da henüz Keloğlan tipinin oluşmadığı bir dönemde ortaya çıktığını düşündürmektedir.

II. KEL KAHRAMANIN KİMLİĞİ

1. Adı

Ad verme, anlatı geleneğinin önemli motiflerinden biridir. Fikret Türkmen, doğumdan sonra çocuğa ad vermenin Oğuznâme dâhil pek çok epik eserde görülen kurumlaşmış bir töre olduğunu belirtir.¹⁴⁵ Destan kahramanları güç, cesaret, soylu bir aileye mensup olma gibi özelliklere sahip olarak doğarlar. Bazen doğumlarındaki olağanüstülükler onların ad alıp kahramanlığa başlamaları için yeterli olurken bazen de ad almak için belli şartları yerine getirmeleri beklenir. Oğuz Kağan Destanı'nın Reşideddin nüshasında Oğuz Kağan doğar doğmaz dile gelerek adının *Oğuz* olmasını ister.¹⁴⁶ Manas Destanı'nda Manas, bir avucunda *Manas* yazılı kâğıt ve diğer avucunda kan pıhtısıyla doğar.¹⁴⁷ “Bir ağzı dualının duasının Tanrı tarafından kabul edilmesiyle” doğan Boğaç Han, arkadaşlarının görünce kaçtığı bir boğayı öldürür ve gösterdiği kahramanlıktan dolayı düzenlenen toyda ismini Dede Korkut'tan alır.¹⁴⁸

“Yakut Türklerinde çocuğun ismi, doğumundan birkaç gün sonra yapılan düğünde verilir. Ziyafetten sonra ebe ya da baba, ihtiyarlardan birine müracaat ederek çocuğa ad vermesini ister. Ancak Eski Yakutlarda küçükken verilen bu ad gerçek ad sayılmaz. Gerçek ad, yay çekip ok attıktan sonra verilir. Altay destan kahramanları adlarını Tanrılardan, ruhlardan alırken, Müslüman Kırgız destanlarında ise peygamber, ak sakallı evliyalar ad verir.”¹⁴⁹

¹⁴⁵ Fikret Türkmen, “Manas Destanı ve Anadolu Halk Hikâyeleri”, Manas 1000 Bişkek Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997, s. 245.

¹⁴⁶ A. Zeki Velidî Togan, **Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982, s. 18.

¹⁴⁷ Fikret Türkmen, “Manas Destanı ve Anadolu Halk Hikâyeleri”, s. 245.

¹⁴⁸ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı I**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994, ss. 81-82.

¹⁴⁹ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 173.

Çok eski dönemlerden beri görülen ad verme törenleri ve toy düzenleme, mitolojilerle ilişkilendirilebilir. “Mitolojiler, insanlığın ilk dönemlerinde onların maddi ve manevi hayatlarına ait kuralları içeren kanunlardır. Bu kanunların kutsal kişilerce konulduğuna inanıldığı için değiştirilemezler ve kutsaldırlar. Aynı zamanda bu kuralların etrafında bir sır vardır. Esrarengiz âlemin varlıkları bu sırları bilirler. Fakat insanlar ancak onları yerine getirmekle yükümlüdürler. Nedenini niçinini soramazlar. Bunları ne kadar çok yerine getirirlerse olağanüstü güçlere o kadar yakın olacaklarına inanırlardı. İşte, giriş merasimleri de mutlaka yerine getirilmesi gereken inançlar çerçevesindedir. Başlangıçta gizli ve esrarengiz olan olağanüstü âleme giriş merasimleri daha sonra hayatın bütün safhalarına ait merasimler şekline dönüşmüştür. Çocukluğa, gençliğe, evliliğe ve ölüme giriş merasimlerinde olduğu gibi. Yeni doğan çocuk bilinmeyen esrarengiz âlemden sırları bilen varlıktır. O âlemden yeni uzaklaştığı için hatıraları tazedir. İsim verilirken de geldiği yeri hatırlatan kutlu bir isim verilir ve törenler düzenlenir.”¹⁵⁰

Metin Ekici, halk hikâyelerinde kahramanın ad almasıyla ilgili şu tespitlerde bulunur:

1. Cemiyet hayatında mevcut geleneğe göre çocuğun gösterdiği başarıya uygun olarak, nüfuslu bir kişinin ad vermesi. Dede Korkut hikâyelerindeki gibi.
2. Çocuğun doğumunda olağanüstü tesiri bulunan veya çocuğun doğumunu sağlayan kutsal bir kişinin ad vermesi. Bey Büyrek, Şah Yusuf, Tahir ve Zühre, Melik Şah ile Güllü Han hikâyelerinde olduğu gibi.
3. Hiç bir geleneğe bağlı olmaksızın çocuk doğar doğmaz ebeveynlerin ad vermesi. Gül ile Sitemkâr, Hüyrlük Hemra hikâyelerinde olduğu gibi.¹⁵¹

Masallarımızın kahramanı Keloğlan, ne olağanüstü bir şekilde doğar ne de ad alması için tören düzenlenir. Abdülkadir İnan’ın Altay ve Yenisey destanlarına göre yaptığı tespitte belirttiği “bayağı adamların özel adları

¹⁵⁰ Bilge Seyidoğlu, “Manas Destanında Giriş Merasimleri”, Bozkırdan Bağımsızlığa Manas, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, ss. 1-2.

¹⁵¹ Metin Ekici, “Halk Hikâyelerinde Ad Verme Geleneği”, Palandöken Dergisi, İzmir, sayı 4, 1989, ss. 12-13.

olmamış, yalnız kabilesinin adını taşımışlardır. Gerçek ad almak için kahramanlık göstermek gerekti.”¹⁵² yargısı masal başında sıradan bir kişi olan Keloğlan’ın neden özel bir adı olmadığını açıklamaktadır.

Keloğlan, kel olduğu için bu ismi almakla birlikte, esas olarak başkaca niteliklerden ve davranışlardan dolayı şöhret bulmuş, kelliği ve karakter özellikleri ile bütünleşmiş bir tipi karşılamaktadır. Bazı masalların başlangıcında *Evvel zaman içinde, memleketin birinde bir Keloğlan varmış.* denir ve kahramanın kimliğine ilişkin bir açıklama ihtiyacı duyulmadan olay anlatımına geçilir.

Keloğlan masallarının başlangıç formellerinin pek çoğunda yer alan bu *Evvel zaman içinde, memleketin birinde bir Keloğlan varmış.* ifadesi Keloğlan’ın kimliği ya da Keloğlan tipolojisi açısından oldukça önemlidir. Örneğin *Köse Değirmenci ile Keloğlan* masalının başında yer alan bu formelle özel olarak adı sanı belli bir kişi karşılanmamaktadır. Masal metinlerini yayına hazırlayanların kelimeyi özel ad olarak büyük harfle yazmalarının nedeni bir tipi temsil etmesindedir. Onun “herhangi” bir kel oğlan olmasının özel bir nedeni vardır, “Keloğlan” evvel zamanlarda, memleketlerden bir memlekette yaşayan bir kişilik değildir. Fakat bu adın özel oluşu yazılışı ile ilgili değil, tipin karşıladığı fonksiyon ile ilgilidir. Daha bu cümle ile, zamanı ve coğrafyası farklılık gösterse de tipolojik açıdan kamuoyunda uzlaşmış bir tip kastedilir. Anlatıcının ve dinleyenlerin aklına bu tiple alakalı bir soru gelmez ve zihinlerde şüphe uyanmaz. Çünkü yukarıdaki cümleyi izleyen, *Bu Keloğlan’a babası...* diye başlayan cümle, masalların arifane tecahüllerinden başka bir şey değildir. Bu tip, fıkradaki Nasrettin Hoca’lardan bir Hoca Nasrettin gibidir. Nasrettin Hoca fıkralarında macera; adı, sanı ve dönemi yaklaşık olarak sınırlandırılan Hoca’nın etrafında şekillenir. Hoca, on üçüncü yüzyılda yaşayan gerçek bir şahsiyet olmasına rağmen kendisi ile farklı yüzyıllarda yaşayan Timur’la macerası fıkralarında anlatılır.

¹⁵² Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, ss. 173-174.

Keloğlan adıyla, sanıyla ve bütün meziyetleri ile kamuoyunun uzunca bir süreçte masallarla öğrendiği tanıdık bir tiptir. *Köse Değirmenci ile Keloğlan* masalında değirmene un öğütmeye giden Keloğlan'ın daha önce hiç karşılaşmadığı değirmenci Köse onu, *Hoş vardın, safalar getirdin Keloğlan* hitabıyla karşılar. Yani ona kim olduğunu, nereden geldiğini ve özellikle de adını sormadan “Keloğlan” diye hitap eder. Çünkü bu görüntüsünün çağrışımı ile onu masal dinleyen herkes gibi Köse de çok iyi tanımaktadır.

Keloğlan her dönemde ve her coğrafyada herkesin tip özellikleri bakımından adı üzerinde uzlaştığı bir masal kişisidir. Farklı coğrafyalardaki adlandırmalar, onun farklı fiziksel veya ruhsal özellikleri ile ilişkili olsa da ortak tipi karşılarlar. Mesela *Keloğlan ile İki Padişah* masalında da sarayın penceresinin dibinde *hayran ve şaşkın* bir zavallı görünümündeki genç adam, padişahın bile gözünden kaçmaz. Padişah, *Ne ararsın, a Keloğlan, pencerenin dibinde?* diye söylenir. Çünkü kel oğlan bu adla ün kazanmıştır. Böylesi namlı Keloğlan'ın hikâyesi anlatılırken *Keloğlan ile Üç Cambaz* masalında *Vaktin birinde bir Keloğlan varmış.* cümlesi ile “bir tarihte ‘kel bir oğlan’ varmış” demeye getirilir. Bu bilinçli sıradanlaştırma ve tanınan şöhret, anonim bir uzlaşma ekseninde yürütülür. Aslında kimsenin görmediği ve karşılaşmadığı “Keloğlan” ile farklı ad ve görünüşte herkesin çok iyi tanıdığı “kel oğlan” arasında bir kültürel alışveriş söz konusudur. Bu bilinçli sıradanlaştırma, masalların öğreticilik işlevine uygun bir üslup özelliği olmalıdır. Bu yöntem dinleyicide, herhangi bir muhatap göstermeksizin bir durumu somutlaştırmak üzere oluşturulmuş form olarak değerlendirilebilir.

Keloğlan ile Kardeşi masalında Keloğlan'ın neden bu adla anıldığına dair ileri sürülen gerekçe onun “kel” olmasıdır. *Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok demesi de, çok yemesi de günahmış. Vaktin birinde bir kocakarı ile iki oğlu varmış. Bunlardan birinin adı Hasan, ötekinin de, başı kel olduğundan, Keloğlanmış.* denilerek neden bu adı aldığı açıklanır. *Keloğlan ile Köylüler* masalında da aynı durum söz konusudur. *Vaktin birinde bir ananın bir kel oğlu varmış. Günlerden bir gün bu Keloğlan...* şeklinde devam eden masalda adın verilmesi Keloğlan'ın fiziki görünüşüne bağlanır.

Keçelce masalında çocukları olmayan dayı ve yenge *başı kel olan yeğenlerini* evlatlık alırlar. Masalda, *Hem gendileri hem de bütün köy bu oğlana Keçelce lağabını tahmışlar. Gel zaman get zaman sorna oğlanın başındaki yaralar eyi olmuş amma başundaki saruğu heç çiharmazmış. Herkes de Keçelce diye çağururmuş.* cümlesiyle kahramanın başında yaralar olduğu ve bu yüzden de saç bulunmadığı için bu isimle anıldığı belirtilmiştir. Keçelce'nin başındaki yaralar bir süre sonra iyileşir ancak o, başına taktığı sarığı çıkarmaz ve herkes de onu Keçelce olarak çağırmaya devam eder.

Bu genel durum dışında Keloğlan, bazı masalarda gerçek ismi ile de karşımıza çıkmaktadır. *Keloğlan ile Kötü Hasan* masalında anası ile yaşayan, yirmi yaşında, çobanlıkla geçinen yetim bir köylüdür. Gerçek ismi Ahmet olsa da herkes onu Keloğlan olarak tanır. Keloğlan anasının isteği üzerine eş bulmak için köyden ayrılır. Bu yolculuk sırasında gece konakladığı mağarada cücelerin konuşmalarına şahit olur ve gizli hazinelerinin yerini duyar. Sabah olunca hazineyi alıp köyüne döner. Zengin olan Keloğlan'a herkes *Ahmet Ağa* diye hitap etmeye başlar. Artık kimse *delikanlı iken çobanlık ettiğin(den)* bahsetmiyor, *adını bir yana koyup Keloğlan de(miyor)*. Çünkü "Keloğlan" adı, ona fakir bir çoban iken yakışan bir lakaptır ve biraz gülümsemeye karışık hafife almaya yönelik bir işlev taşır. Fakat Keloğlan zengin olunca herkese gerçek ismini öğretmekle kalmaz, her ne kadar başına *yeni yetme* sıfatı eklense de bir de *ağa* olur.

Eloğlu masalında Keloğlan tipini temsil eden kahramanın adı Eloğlu'dur. Bu kişi, yedi yaşında babasız kalır *çoh ağıllı kamallı, göyçek bir uşak(tır ve) natemizlikten başına keçel düştü(ğü için) onu Keçel Eloğlu* olarak adlandırılır. Keloğlan'a bu adın verilmesinin "Eloğlu" kelimesinin fonetik ve semantik çağrışımları ile ilişkili olduğu, bu adın anlamsız bir tesadüften ibaret olmadığı *Köroğlu'ndan Keloğlan'a* başlığı altında ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Eloğlu, sadece başına keçel düşmesi sebebiyle "kel oğlan" değil, pek çok masallardan tanıdığımız karakter özellikleri, tip ayrıntıları kahramanın işlevsel davranışları ve masalın epizotları bakımından da keçel/kel oğlandır.

Semed'in Nağlı'nda Keloğlan tipini temsil eden kahramanın adı Semed'dir. Keçel oğlana neden bu ismin verildiğine ilişkin bir kayıt yer almaz. Masalda Semed'in babasının adı, padişahın, kızlarının, vezirin isimleri de belirtilmiştir.

Çınıbek masalında kahraman, masalın başında babası Cüzbay'ın adı ile Cüzbay'ın oğlu olarak anılır. Fakat babasının adı ona bir üstünlük kazandırmaz. Babası bin koyun sahibi Minbay'ın karşısında yüz koyunu olan Cüzbay'dır. Masalda baba Cüzbay, oğlunu evden kovar, *Çocuk günlerce, aylarca yürü(r). Baş kel oldu, karnı aç ol(ur)*. Masalın sonraki bölümlerinde kel oğlan diye anılmaya başlayan kahraman daha sonra da Çınıbek Kel olarak adlandırılır. Çınıbek Kel, rakibi ve düşmanı Kara Han'la giriştiği mücadeleden başarıyla çıkınca Kara Han ona Çınıbek Bahadır diye hitap eder. Yani onun bahadırlığını, düşmanı ve rakibi olan Kara Han teslim eder. Gösterdiği üstün başarı sonunda düşmanlarının bile onaylaması ile kel çocuk, Çınıbek Bahadır'a dönüşmüştür. Bu epizot destanlarda altı çizili bir şekilde yer alan ad verme motifinden farklı bir şey değildir. Dede Korkut'ta yer alan Bamsı Beyrek anlatısında, Bamsı Beyrek'in oğlu Bay Büre'nin ad alması baş kesme, kan dökme şartına bağlanmıştır: "Ol zemanda bir oğlan baş kesmese, kan dökme ad komazlarıdı. Bay Büre Begin oğlu atlandı ava çıktı."¹⁵³ Çınıbek de Kara Hanı yendikten sonra adıyla anılmaya başlar. Ama bu masaldaki fark, ad almaya gerekçe olarak eylemin ve ad vermenin törensel bir havada ya da bir ritüel olarak gerçekleştirilmemesidir. Zaten ismi veren kişi de Keloğlan tipolojisine uygun olarak kötü adam Kara Han olmuştur. Ayrıca destanlarda olduğu gibi bir yararlılık sonucu değil tipe uygun olarak yoksunluk sonucu bu isim verilmiştir.

Anadolu masalların neredeyse tamamında isimsiz olarak yer alan bu tip, incelediğimiz Azerbaycan ve Kırgız masallarında, destanların etkisi ile olduğunu düşündüğümüz sebepten bazen babasının adı bazen de kendi adı ile anılmıştır. Bu masalarda kahraman ve karakterlerinin çoğunun adları bulunmaktadır.

¹⁵³ Tezcan, Semih ve Boeschoten H., **Dede Korkut Oğuznâmeleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001 s. 69.

Farklı coğrafyalarda derlenen masal metinlerinde Tas, Tastarakay (Altay), Keçel, Keçel Mehemed, Keçel Yeğen (Azerbaycan), Kelce, Dazlak (Gagavuz), Keçel, Keçel oğlan (Irak Türkmenleri), Taz, Tazşa, Tazşa Bala (Kazak), Taz (Kırgız), Tazoğlan (Kırım), Keçeloğlan (Kerkük), Kelce Batır (Türkmenistan), Kel İvan (Çuvaş) gibi değişik adlarla anılsa da hepsinin işaret ettiği tip, halkın belleğinde bütün özellikleri ile yer etmiş olan kel kahramandır.

İncelediğimiz Kırgız ve Azerbaycan masallarında kahraman, masalın başında bazen babasının adıyla anılmış olsa da bir isme sahiptir. Bazı masallarda da kahramanlaşma sürecinde bir yararlılık göstermesi sonucu Keloğlan karşılığı bir isimle anılır. Bu durum destan metinlerinin etkisi ile açıklanabilir. Fakat Anadolu masallarında, müstakbel başarısı masalın başından beri öngörülen kahramanın örtülü şöhreti söz konusudur. Masalçı, onun göstereceği yararlılıktan emin olduğu halde bu maceradan habersiz gibi davranarak onun sıradanlığını korumaya devam eder. Güya beklenmedik büyük başarı ortaya çıkınca da bu başarıyı tören havasına sokmadan, görkemli bir ritüel hazırlamadan kahramanlık aşamasını sade tutmaya devam eder. Masalın başından sonuna kadar sürdürülen bu özenli sıradanlık, kahramanın adlandırılmasında da korunur. Kahramanın kendisi de mitik kahramanlarda olduğu gibi bir ayın havasında karşılanmayı beklemez. Alp yiğitlerin, baba erenlerin, ulu bilgelerin yaptıklarını aratmayacak yararlıklarında bile bu özen dikkati çeker. Bu dikkat ve özen, Keloğlan tipini dolduran bütün donanımlarda eksiksiz olarak hissettiğimiz, sadelik ve yoksunlukla ilgilidir. Şunu da unutmamak gerekir ki halk arasından, en aşağıdan, en yoksundan ortaya çıkan kahraman, hem çıktığı sosyal kültürün aşamalarına mantıksal uyum göstermekte hem de içinde yer aldığı anlatının, formel olarak çizilen çerçevesine uyum sağlamaktadır.

2. Annesi

Masallarının hâkim kadın figürü Keloğlan'ın annesidir. Masalların çoğunda bulunan anne, birçok masalda Keloğlan'ın tek yakını olması bakımından da önemlidir. İnsanlık tarihinin başlarında, cinsel ilişkiler özgür ve bağımsız olduğu için çocuk yalnızca annesi tarafından kesin olarak aileye bağlanmaktadır. Çünkü o çağlarda kan bağı yalnızca anneye dayandırılıbiliyordu; bundan dolayı da anne hem ailede hem de toplumda bir otorite ve yasama merkezi sayılmaktaydı.¹⁵⁴

Bir çocuk için annenin önemi yadsınamaz. Çocuk doğduğu andan başlayarak annesiyle bağlantı içinde yaşar. Çocuğun ruhindaki toplumsallık yeteneğinin ilk tohumları bu evrede yeşerir. Anne, çocuğun kendisinden başka biriyle ilk kez ilişki kurmasını bu evrede sağlar. Anne, toplumsal yaşamla çocuk arasındaki ilk köprüyü kurar.¹⁵⁵

Jung, anne arketipinin sayısız tezahürü olduğunu belirtir ve bunları kişisel anne ve büyükanne; üvey anne ve kayınvalide, ilişki içinde bulunulan herhangi bir kadın, örneğin sütanne ya da dadı, ata ve bilge kadın, daha üst anlamda tanrıça... olarak devam ettirir.¹⁵⁶ Anne arketipinin özelliklerinin “annelik”le ilgili olduğunu belirten Jung bunları, dışının sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkaran ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan şeklinde sıralar.¹⁵⁷

Masallarının çoğunda Keloğlan'ın annesinin bulunması mitlerin masallara tezahürüyle ilişkilendirilebilir. Annenin Türk mitolojisindeki ilk görüntüsü Ak

¹⁵⁴ Erich Fromm, **Rüyalar Masallar Mitoslar**, İstanbul: Arıtan Yayınevi, 2003, s. 196.

¹⁵⁵ Alfred Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Say Yayınları, 2004, s. 21.

¹⁵⁶ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: Metis Yayınları, 2005, s. 21.

¹⁵⁷ Carl Gustav Jung, **a.g.e.**, s. 22.

Ana'nın, önemli bir görevle kendini göstermesi elbette dikkat çekicidir. "İnsanlığın ilk aile kurucularından biri olarak değerlendirdiğimiz Ak Ana, ahlak kavramının temeli olan doğruluk ve metanet gibi duyguları da Kayra Han'a öğreten kişidir."¹⁵⁸

Dede Korkut'un övdüğü "evin dayağı" kadınlardan olan Keloğlan'ın annesi, yün eğirerek, hayvan besleyerek kimseye muhtaç olmadan çocuğunu büyütüştür. Dede Korkut'un dilinden bu kadınlar şöyle anlatılır: "Evin dayağı odur ki kırdan yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, onu yedirir, içirir, ağırlar azizler gönderir. O Ayişe, Fatıma soyundandır. Onun bebekleri yetişsin. Ocağına bunun gibi kadınlar gelsin."¹⁵⁹ Annesi, Keloğlan'ı yalnız başına büyütür, ona destek olur; bazen oğlunun hatırını kırmamak için aşağılanmak pahasına da olsa padişahın kapısına gidip kızını ister, bazen de onu evden atar. Keloğlan'ın hayatında annesinin yeri yadsınamaz.

Keloğlan, masalların başında çeşitli nedenlerle evinden ve annesinden ayrılrsa da masalın sonunda tekrar annesine ve evine dönmektedir. "Zorlanan 'yiğit' eve döndüğünde 'kadın ana'nın her daim sıcak tuttuğu bir ocağın başında ısınabileceğini, karnını doyurabileceğini, yaralarının sarılacağını bilir. Yaşamın henüz fazlasıyla doğadan ibaret olduğu tek kutuplu dönemde bilinç, doğanın bilgeliği bakımından dışının yani annenin tekeline olduğu için eril öge de yaşayabilmek için kadın enenin yönlendirilmesine muhtaçtır."¹⁶⁰

Keloğlan Para Kazanıyor masalında Keloğlan'ın hayatta tek yakını anasıdır. O, başkalarının yününü eğirerek para kazanmaktadır. Bu parayı Keloğlan'a vererek ondan kışlık odun ve azığı hazırlamasını ister. Anne; evini, çocuğunu düşünen aynı zamanda da hayatın gerçeklerinin farkında olan bir kadındır. Bu çalışkan kadın, oğlunun iflah olmaz miskinliği ve tembelliğini de bilmektedir. Oğluna, eğirdiği yünün paralarını verip pazardan bir eşek almasını söyleyerek ona güvenini göstermek ya da onu imtihan etmek ister. Keloğlan

¹⁵⁸ Ayfer Yılmaz, "Türk Kültüründe Kadın", Milli Folklor, sayı 61, (Bahar 2004), s. 122.

¹⁵⁹ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, s. 18.

¹⁶⁰ M. Bilgin Saydam, **Deli Dumrul'un Bilinci**, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, ss. 97, 98.

pazardan kendi gibi uyuşuk ve miskin bir eşek alır ve ona fazla yük yükleyerek ölümüne neden olur. Bu sonucu önceden bilen annesi, *Şimdi buradan git, gözüme görünme, zengin olmadan da gelme* diyerek onu evden kovar. Zaten anasından başka kimi kimsesi olmayan Keloğlan, hayatta bağlı olduğu tek dayanağını da böylece kaybetmiş olur.

Anası tarafından kovulması, Keloğlan'ın sonraki kimliğinde karşımıza çıkacak kurnazca uyanıklıklarına vicdani bir gerekçe oluşturduğu gibi bu yöntemle karakteristik miskinliğin zavallı kıldığı mazlumluk ile uyanıklığın sevimsiz başarısı arasında zihin gelgitleri de yaşatılmak istenir. Uyanık bir tip olan Keloğlan'ın gizli cevherinin ortaya çıkarılması için anası, çalışkan ve tavırlı bir Anadolu kadını rolünde görev yapar. Bu fakir kadının Keloğlan'dan istediği ise zenginliktir. Keloğlan da masal sonunda zekâsı ile elde ettiği serveti *türkü çağırarak anasının evine* getirerek fakir ve mutsuz Anadolu kadını olan masal dinleyicisini, anası üzerinden bir tebessüm ve umut ışığı ile mutlu etmek ister. “Yetişkinlerin en dokunaklı, en unutulmaz anılarından biri, her türlü oluşum ve değişimin gizemli kaynağı, eve dönüşün, her türlü başlangıç ve sonun sessiz temeli olan anne sevgisidir.”¹⁶¹

Keloğlan, kendisini evden göndererek aşamayı başlatan annesine, masalın sonunda aşamanın kahramanı yükselten zaferinin müjdesini vermek için evine döner. Bu bakımdan anne, masalın başında kahramanın macerasını başlatan bir itici güç olarak karşımıza çıkarken sonda da başarıyı değerlendiren yetkin bilgeyi temsil eder. “Ana merkezin önemi ve ona gösterilen saygının kaynağı, uydunun zaman zaman beslenmek, dinlenmek, yönlendirilmek için dış serüvenlerinden geri döndüğünde sıcak karşılanacağı bir ocak başına (“Ot İne”!) duyduğu gereksinimdir. Ancak Ak İne/Han Ülgen prototipinde görüldüğü gibi, dişil öge de, yaratıcılığını, ancak eril öge aracılığı ile gerçekleştirebileceğinin bilincindedir. Ayrıca ataerkil sosyal yapıda, kendi sınırlarının, güç ve prestijinin, beslediği, ısıttığı, esirgediği eril ögenin eylemleriyle pekişeceğinin de farkındadır. Anne için bu gereksinimlerini karşılayacak en yakın eril öge,

¹⁶¹ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, ss. 30-31.

oğlundan başkası değildir: Oğlunu doğurmuş ve (baskın) erkekler topluluğuna yollamış; ancak (ana) merkez- (oğul) uydu bağlantısıyla ataerkil bir toplumda konumunu saygın tutabilmiştir.”¹⁶²

Keloğlan Hiç Alıyor masalında da Keloğlan, anası ile yaşamaktadır. Bir gün anası onu bakkala “hiç” almaya gönderir. Keloğlan yolda bir sürü terslikle karşılaşır ve diline doladığı sözlerin bedelini sıralı dayaklarla öder. Sonunda anasının ne istediğini hatırlar ve eve döner. Bunca zaman oğlunu bekleyen kadın da Keloğlan’ı evire çevire döver. *kel kafasına bir işkembe geçirip köşeye oturt(ur)*. Bu masalda anne, tembellik ve miskinliğe bir son vererek kendisinden sonraki yaşamları için çocuğuna ceza yöntemiyle sorumluluk vermeye çalışmaktadır. “Çocuğun davranışlarının biçimlendirilmesi önemlidir ve bunun için gerektiğinde ceza da kullanılabilir; ancak çocuğun “beni”i her koşulda sevilip sayılmalıdır.”¹⁶³

Anne, Keloğlan’ın bu macerasında da öncü rodedir. Öngörülebilir sonuca rağmen oğlunun macerasını başlatır ve sonlandırırken de bilinç yolculuğunun kahramana biçilen maliyetini takdir eder. Toplumun kötü davranışına uygun olarak o da oğluna aynı kötü muameleyi yapar. Bununla da yetinmez, kafasına bir işkembe geçirir. Annesinin kontrolünde merkeze dönmüş olan kel kahraman artık yeni bir bilinç düzeyindedir.

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında Keloğlan’ın ihtiyar anası masalın girişinde bizi bekler. Keloğlan anasına, babasından miras olarak ne kaldığını sorunca o da dertli dertli *bizim gibilerin nesi olur ki* diye hayıflanır. Belli ki fakir bir hayat süren kadın, kocasını kaybetmiş, yaşlılık süresinde oğlu ile kıt kanaat yaşamaktadır. Masalın sonunda anneden ikinci kez söz edilir. Artık zengin olan oğul, bu mutlu sona kadar bahsi geçmeyen annesini unutmaz ve birlikte *bolluk içinde* yaşarlar. Mutlu sondaki bu eve dönüş vefadan başka, yukarıda bahsedilen anne-oğul arasındaki merkez-uydu bağlılığı yanında

¹⁶² M. Bilgin Saydam, *a.g.e.*, s. 102.

¹⁶³ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997, s. 481.

maceranın başı ile sonu arasındaki güçlü değişimin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Keloğlan ile Kardeşi masalında Keloğlan, anası ve ağabeyi Hasan'la birlikte yaşar. İki kardeşin geçimini anneleri sağlamaktadır. Bir gün kadın, yaşlandığını ve artık onlara bakamayacağını, kendilerine iş aramalarını söyler. Çıktıklarına *birer somun ekmek, birer de topalak çökelek* koyup onları uğurlar. Sonuçta kazanca dönüşecek bu uygulama, Keloğlan masallarında Keloğlan'a güç veren, ona yeni ve farklı bir hayatın kapısını açan önemli bir geçiş olmaktadır. Başlangıçta anne, kötü bir imaj sergilemektedir ama masalın sonucu bunun işlevsel olarak düşünülmüş olduğunu gösterir. Hatta Keloğlan, çoğu kez başarı ve kazanca yönelik sembolleri masalın sonunda anasına göstererek masal başındaki duygusal çatışmaya mantıklı zemin oluşturur.

Masalda anne, çocuklarını tutunacakları maddi ve manevi bağlardan azade bırakınca Keloğlan'ın kayıtsızlığı için hiçbir engel kalmamış olur. Keloğlan bu yolculukta şansı ile başarıya ulaşır, elde ettiği kazancı kardeşi ile birlikte anasına getirir. Bir süre oturup ağlaşarak masalın başındaki ayrılığın duygusal karşılığını da göstermiş olurlar. Annenin bu davranışı, doğa ile iç içe yaşayan köy toplumlarında daha sık görülen terk hoyratlığından ibaret değildir. "Bir çocuk artık annesiyle bir olmadığı zaman doğmuş olur ve ondan ayrı bir biyolojik bütünlük durumuna geçer. Yine de bu biyolojik ayrılmanın bireysel insan varlığının başlangıcı olmasına karşın çocuk önemli bir süre boyunca işlevsel açıdan annesiyle bir olarak kalır. Birey, kendisini dış dünyaya bağlayan göbek kordonunu koparmadığı ölçüde özgürlükten yoksundur; ama bu bağlar ona bir ait olma ve bir yerlere köklenmiş olma duygusu ve güvenlik de verir."¹⁶⁴

Keloğlan ile Devler masalında yaşlı ninesi evin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere çabalarken Keloğlan yan gelip yatmaktadır. Nine bu tembellikle *bin nasihat, şu kadar temsilî söz, hem de yalvarıp yakarmadan sonra* baş edemeyeceğini anlayınca eline sopa alıp onu evden kovar. İlk bakışta

¹⁶⁴ Erich Fromm, **Özgürlükten Kaçış**, çev. Selçuk Budak, İstanbul: Ezgi Matbaası, 2006, ss. 34-35.

insafsız bir tavır olarak anlaşılan bu kovulma Keloğlan'ın kahraman kişiliği için gerekli olan gurbeti hazırlamaktadır. Masalda ilk ilkel ve yüzeysel gücü temsil eden ninedir. Nine; geleneksel, eğitimsiz, statükocu, eyyamcı devralınan mirasla muktedir olan feodaliteyi de temsil eder. Keloğlan'ın anarşist çıkışı için böyle bir radikal yüzleşme gerekmektedir. Gelenekçi değerlere uymayan bu aykırı duruş toplum için rahatsız edicidir. Fakat masalın sonunda kovulduğu evine *bir çuvalcık altınla* dönen Keloğlan'ın kurnazca uyanıklığına nine de eşlik eder. Ağır ve kıymetli yükü eve dönen oğlu Keloğlan'ı affetmemek gibi bir durum söz konusu değildir.

Masallarda, annesinin kel kahramana tatlı dille, güzel sözlerle davrandığına ilişkin pek bulgu yer almadığı için ana ile oğul arasındaki muhabbetten de pek bahsedilmez. Kel kahraman için de genellikle aynı durum söz konusudur. Birtakım isteklerde ona sıcak cümleler kursa da bu talepkâr diyalog cümlelerinin doğal sıcaklığı olarak anlaşılmalıdır. *Keloğlan ile Padişah* masalında Keloğlan ve ağabeyi *kocamış* anneleri ile yaşamaktadır. Keloğlan, annesini kaynar suyla yıkayarak ölümüne neden olur. Ancak burada bir kasıt yoktur. O, bu masalda annesinin öldüğünün farkında olmayacak kadar akıldan yoksundur. Annesini güzelce giydirir, karnının acıktığını düşünerek yemek hazırlar. *Aman ana, yetti artık, iyice yıkandın, temizlendin de, üstelik iyice pembe beyaz gelinler gibi oldun. Keyfinin iyice geldiği besbelli bir şey ana, karnın da acıkmıştır*, der. Onun bu sözlerinden ve yaşlı annesinin kirlendiğini düşünerek onu bir an önce yıkamak istemesinden, karnının acıktığını düşünerek ona yemek hazırlamasından, başka masalarda zengin olur olmaz annesinin yanına gelmesinden, annesini düşündüğü ve sevdiği sonucunu çıkartabiliriz.

Açıl Sofram Açıl masalında Keloğlan, yolda bulduğu parayla leblebi almaya karar verir. Bu leblebinin birazını kendisi yiyecek artanını da annesine götürecektir. Keloğlan, eline geçen ilk fırsatta annesini de düşünmeyi ihmal etmez. Kuyuya düşürdüğü leblebisine karşılık olarak kuyudan çıkan arabin kendisine verdiği sihirli sofrayı, sonra yine araptan aldığı sihirli değirmen ve tokmağı da hemen annesine götürür. Anne, Keloğlan'ın her türlü paylaşımı yaşadığı tek yakınıdır. “Bir annenin ilk görevi, belli bir kişiye tamamen

güvenebileceği duygusunu çocukta uyandırmak, daha sonra da bu güvenin giderek açılım kazanarak derinleşmesini ve sonda bütün çevrenin güven kapsamına alınmasını sağlamaktır.”¹⁶⁵ Keloğlan’ın annesi çocuğuna bu güveni verebilmiştir. Anne, oğluna yaptığı hatalardan dolayı kızsada çocuk sonunda annesinin doğru söylediğini kabul eder ve ondan ayrılmaz.

Keloğlan ile Kötü Hasan masalında Keloğlan dul anası ile yaşamaktadır. Köyde çobanlık yaparak geçimlerini sağlamaya çalışır. Anası ile birlikte bir kap aşları, ağrısız başları kıt kanaat geçinir giderler. Yaşlı kadın, yaşı yirmiye gelmiş oğlunu babasız büyütmiştir ve artık onun evlenmesini istemektedir. Fakat düğün masraflarını karşılayacak parası olmadığı için hayıflanmaktadır. Pek çok masalda Keloğlan’ın evden ayrılışı anasının kızıp kovması şeklinde olurken bu masalda Keloğlan kendisi gitmek ister. Anasının bu üzüntüsünü gidermek için ertesi gün yola çıkmaya karar verir ve anasının yüzünü öpüp ayrılır. Keloğlan, bu masalda anasına sevgi sözcükleri kullanmayı, onun elini yüzünü öpmeyi ihmal etmez. Gönlünü ferah tutması için tesellide bulunur: *Aman anam, hanım anam, saçları kırçıl, belceğizi bükük, canım anam. Of çekme, dert etme kendine.*

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında da Keloğlan’ın *yaşlı anacığından gayri kimseciği yok(tur)*. Köyde yaşayan bu fakir kadın, yün eğirip çorap örür, tavuktan ve yumurtadan denkleştirdiklerini pazarda satarak geçimini sağlamaya çalışır. Bu masalda da Keloğlan evlenmek istediğini söyler. Bulunduğu konumu sağlıklı değerlendiren ve mantıklı bir kadın olan anası, Keloğlan’ı ikna etmeye çalışır. Keloğlan bu kararında ısrar etmekle kalmaz, anasını yumuşattıktan sonra padişahın kızına dünür olmasını ister. Kadın, bu isteği delice bularak padişahın gücü ve gazabı ile oğlunu korkutmaya çalışır. Keloğlan ısrar ve inat edince de korka korka oğlunun senaryosunu icra etmeye başlar. Padişahı çekinse de bu isteğin yerine getirileceğine değil oğlunun isteğine inancını sergilemiş olur. Bu inanç, annenin oğlu için kendisinden başka bir eşe ihtiyacı olduğuna, dış gerçekliğin baskın gelen üstünlüğüne duyulan inançtır.

¹⁶⁵ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, s. 146.

Anne, sarayın kapısındaki dilek taşına oturduktan sonra korku tüneline girmiş olur. Bostancılar koluna girip padişahın huzuruna çıkardıklarında *korkudan par par titrer. O padişahın kovması, kovalaması(ndan) değil Keloğlan'a gazap edip cellada vermesinden korkar.* Padişahın âlicenaplık göstermesi üzerine isteğini dile getirir. Padişah durumu olgunlukla karşılar, ona kızmaz ve *Bunda kızacak ne varmış? Ergen değil mi, gönlü yücelerde olur elbette...Bir kızı da kırk kişi ister, birine kısmet olur. Senin bu Keloğlan'a kızımı veririm, ama bir şartla: Ali Cengiz oyununu öğrenir, gelir, o zaman kızımı alır.* diyerek ne kızı verir ne de dünürü küstürür.

Keloğlan'ın davasına inanmış olan kadın sevinçle oğluna müjdeyi verir ve *gönlü yüce olanın eli çabuk ve hünerleri(nin) de yüce olma(sını) salık verir.* Bu zorlu yolculukta da anne, oğluna eşlik ederek desteğini sürdürür. Keloğlan, Ali Cengiz oyunuyla sınanırken de anası yanındadır. Keloğlan bu oyunda tazı olup tavşan yakalarken anasından yardım alır. Hatta ikinci kez Keloğlan koç olup pazarda satılırken de o aracılık eder. Anne, bu görevlerden sonra masalda bir daha görünmez. Pek çok masalın mutlu sonunda anasını hatırlayan Keloğlan bu masalda onu unuttur. Bu bakımdan anne, Keloğlan'ın yüksek ideali için ona inanan ve yardım eden dost rolünü yerine getirir.

Bazı masalarda anne motifinin yerini nine alsa da işlev olarak farkı yoktur. *İki Keçel Masalı*'nda bir ninenin iki keçel oğlu vardır. Nine, her ne kadar bir iş sahibi olmayıp boş gezseler de bu oğlanların isteklerini geri çevirmez, onları hoş tutar. Bir gün oğlanlardan biri ninesine bir horoz pişirterek padişahın huzuruna çıkar. Padişah, oğlana horozu taksim ettirir ve yaptığı taksimatı beğenerek ona yüz altın verir. Bu durumu kıskanan diğer Keçel, ninesine bir tosun pişirtir ve padişaha götürür; ancak padişah onun yaptığı paylaşımı beğenmez ve ona yüz tekme vurdurur. Ağlayarak eve gelen Keçel, başına gelenleri ninesine anlatır. Kadın, bu duruma anlam veremez; horoz götüren oğlu yüz altın almış, tosun götüren oğlu yüz tekme yemiştir. Bu durumu içine sindiremeyen kadın, hemen padişahın karısını yanına gider ve padişahı haksızlık yaptığı için ağır dille eleştirir. Nine, oğluna yapılanın yanlış olduğunu düşündüğü için padişah gibi bir güç timsaline karşı gelmekten kaçınmaz. Nine,

burada çocuğunu düşünen, onun acısıyla canı yanan ve gördüğü zulmü ortadan kaldırmaya çalışan bir kadın olarak karşımıza çıkar.

“Anaerkil kültürün temelinde ve özünde kan bağı, toprak bağı ve doğaya karşı bir teslimiyet vardır. Ataerkil kültürlerde ise, kanuna saygı, akılcılık ve doğaya egemen olma eğilimleri daha yaygındır. Bu açıdan bakıldığında, ataerkil düzenin kabulü, bir gelişmişlik göstergesi olarak görülebilir. Fakat bazı unsurlar bakımından da, anaerkil düzenin değerleri daha ileridir. Örneğin anaerkil bakış açısından, bütün insanlar eşittirler, hepsini anneler doğurmuştur. Ayrıca toprak da, bütün annelerin annesi durumundadır. Bir anne, bütün çocuklarını eşit oranda sevmektedir. Çünkü bunların hepsi de, onun çocuklarıdır. Hayatın amacı, insanların mutluluğu için çaba göstermektir. Bu düzende, insan hayatından başka önemli ve onurlu hiçbir şey yoktur. Ataerkil düzenin en önemli erdemi ise, itaattir. Burada eşitlik prensibinin yerini, hiyerarşik toplumsal düzen almıştır.”¹⁶⁶ Bu yönü ile Keloğlan masallarında anaerkil bir yapıdan söz edebiliriz. Daha çok kan bağına egemen olduğu bir ilişki, doğa koşulları altında ve toprak kültürü zemininde yaşanır. Toprağa dayalı bir yaşam süren köylü aile, toprağın verdiği imkânlar ölçüsünde hareket alanı bulur. Çoğu kez ana-oğuldan ibaret olan bu sosyal yapı, doğanın başka yerde sunacağı belirsiz ama mutlaka bulunacak imkânları aramak üzere yola çıkar. Çünkü annelerin annesi olan toprak, çocuklarını bereketsiz bırakmayacak ve onlara karşı her zaman adaletle davranacaktır.

Keloğlan tipolojisine uygun düzen anaerkindir. Ataerkil düzenin erdemi kabul edilen itaat asla ona göre değildir. Hiyerarşik toplumda en alt düzeyde kabul edilen halkın sembolü olan kimsesiz ve fakir Keloğlan için “eşitlik prensibi” çok önemli olmalıdır. Masallarda Keloğlan’ın bu hiyerarşiyi yıkıp en üste geçmek için çaba gösterdiğini ve sonunda padişah olmayı başardığını görürüz.

¹⁶⁶ Erich Fromm, **Rüyalar Masallar Mitoşlar**, s. 198.

3. Babası

Masalların büyük bölümünde Keloğlan'ın annesi hayattayken, babası ölmüştür. Babasının bulunduğu durumlarda da baba, çoğunlukla masalın başında ölür. “Aile yaşamına bir yaratıcılık eseri kimliğinin kazandırılmasında kadının rolü büyüktür; ancak babanın da anneye el ele vermesi gerekir.”¹⁶⁷ Aile bir bütün oluğu zaman daha işlevsel ve değerlidir. Bir çocuğun yetiştirilmesinde anneye olduğu kadar babaya da önemli görevler düşmekte olduğu halde Keloğlan babasız büyür ve baba modeli onda eksik kalır. Bu anlamda babasızlık, kel kahramanın yoksunluklarına eşlik eden bir mahrumiyeti simgeler. Fakat okuduğumuz Keloğlan masalları arasında sadece *Dazlağın Macerası*'nda, kel tipin babasının bir padişah olduğuna rastladık. Bir Gagauz masalı olan bu masal, epizotları bakımından Anadolu'da gördüğümüz farklı farklı Keloğlan masallarından örnekler taşıması bakımından da dikkate değerdir. Bu özellikleri yönüyle, masalda kel tipin babasının bir padişah olmasını tipin genel karakteristiği dışında değerlendirmek mümkündür.

Keloğlan ile Kargası masalının başında, Keloğlan babasını kaybeder ve yaşlı anası ile kalır. *Vaktin birinde, ücra bir köyün kıyısında bir Keloğlan varmış. Babası günün birinde ölmüş.* cümlesinden sonra bir daha babasından söz edilmez. Oidipal dönemden çıkış sürecinde çocuğun anne ile baba arasında yaşadığı çatışma, pek çok anlatı türünde karşılık bulan bir durumdur. Annesinden bağıni koparmak istemeyen erkek çocuk, bazen annesiyle ilişkisi daha kararlı ve dengeli olan babanın yerine geçmek suretiyle, bazen de kendisinden daha güçlü olan babayı yok etmek istemesi ile arzu ve korku arasında bir çatışma yaşar. Bilgin Saydam'ın Deli Dumrul örneğinde belirttiği gibi Keloğlan masallarında da babanın yokluğunun sebebi “dış gerçekliğin güçlü temsilcisi baba(nın) varlığının reddedilme(si)” anlamına gelmektedir. Böylece “çocuk yengisini tüm dünyaya ilan etmekte ve nesnel dış gerçekliği, öznel iç gerçekliğine itaate zorlamaktadır.” Babanın yokluğu, kel kahramanın preoidipal dönemin daha ilkel sayılan bağımlılık evresini geçtiğini ve “her şeyin

¹⁶⁷ Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Say Yayınları, 2002, s. 135.

çocuk-kahraman denetiminde olduğu(nu)” işaret etmektedir.¹⁶⁸ Güçlü baba modeli olmadan geçilen bu sürecin otorite algısında çocuk-kahramanda bırakacağı olumsuz durum çocuk-kahraman için avantaj bile olmaktadır. Baba otoritesinde simgeleşen eril ilkenin kendisine sunacağı ortak kültürel sistem içerisinde olamayacağı için itaat kültürünün denetleyici ve sınırlayıcı etkisinden uzak, daha hoyrat ve gözüpek bir kahramanlık sergilemesi söz konusudur. Pek çok yoksunlukta olduğu gibi babadan yoksun olmakla da erken erginleşen kel kahraman bu özelliği ile de yenilmez bir kahraman donanımına sahip olur.

Köse Değirmenci ile Keloğlan masalı Keloğlan’la uyanık Köse’nin macerasını anlatmaktadır. Masalda Keloğlan’ın babası ölüm döşeginde karşımıza çıkar. Keloğlan’a, *boyu kısa, kendi köselerle alışveriş etmemesini, yola da işe de koşulmamasını vasiyet e(der)*. Babanın görevi masalla ilgili bu uyarıyı vurgulamaktan ibarettir. Bundan sonraki macerada Keloğlan, babasının sözünü kayıtsız şartsız hayat felsefesi edinen ‘yetim oğlan’ rolündedir.

Kirnik Kuşu masasında Kel İvan annesi, babası ve iki ağabeyi ile yaşamaktadır. Yaşlı baba kendisi için ölüm vaktinin yaklaştığını düşünerek oğullarına, ölünce mezarının başına tuzlu başlık dikmelerini vasiyet eder ve kısa süre sonra ölür. Masalda babanın başka bir fonksiyonu yoktur; ancak masal bu vasiyet ekseninde şekillenip devam eder.

Keloğlan ile İki Padişah masasında Keloğlan, öksüz ve kimsesiz bir şekilde sergilenir. *Nerede akşam orada sabah, katıksız yavan, bulunca yer, bulamayınca da sırt üstü yatar, yıldızları seyrederek*. Bu tipik Keloğlan imajı bu masalda da değişmemiştir. Bu tasvir ile okuyucuya verilmek istenen izlenim, Keloğlan’ın sahipsiz, varlıksız, güçsüz ve çaresiz olduğudur. Öksüzlük, yoksulluk, yersiz ve yurtsuzluk maddi ve manevi yoksunluğun somut göstergeleri olduğu için Keloğlan, en abartılı şekilde yoksun ve zavallı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu görünüş masalın sonundaki güçlü tezadı belirgin kılmak için hazırlandığı gibi Keloğlan tipolojisinde onun bilgisiz, eğitimsiz maddi ve manevi değerlerden de yoksun gösterilmek istenmesindedir. Masal

¹⁶⁸ Bilgin Saydam, **Deli Dumrul’un Bilinci**, s. 110.

girişindeki bu zavallılık Keloğlan şahsında en zor durumdaki halkı da masalla birlikte sürükleyerek en yükseğe taşımak ve sanal olarak da olsa düşkünlere kendini masal boyunca mutlu hissettirebilmek içindir.

Eloğlu masalında Eloğlu'nun babası, masalın başında o daha küçükken öldürülür. Keloğlan, yine sırtını dayayacak bir babası olmadan serüvenine başlar. Baba bir demirci ustasıdır. Bu hünerli usta, eşi şahlarda bile bulunmayan bir kılıç yapar. Şahın veziri bu kılıcın ününü duyar ve nüfuzu sayesinde ustanın onu kendisine hediye edeceği düşüncesiyle ustanın yanına gider. Usta oralı olmayınca vezir, adamlarına şehri yağmalatır, şaha bu işi kılıç ustasının yaptığını anlatır. Şahın emriyle ustanın evi, dükkânı yağmalanır ve kendisi de öldürülür.

Bu masalda karşımıza çıkan babanın öldürülme sebebi ve şekli destanlarda da sıkça karşılaştığımız bir durumdur. “Pek çok kahramanlık destanında konunun şekillenmesi ve gelişiminde bahadırın obasının, ilinin düşman tarafından yağmalanması, ailesinin tutsak edilmesi ya da ortadan kaldırılması ve öksüz-yetim kalması motiflerinin görülür. Kazak, Kırgız, Altay, Şor, Hakas, Tuva gibi Türk topluluklarının kahramanlık destanlarında destan kahramanının, obasını yağmalayan, ulusunu veya ana babasını tutsak eden ya da öldüren düşman han ve kabilelere karşı yürüttüğü intikam mücadelesi sıklıkla işlenir.”¹⁶⁹ Masalda Eloğlu'nun babası, vezirin attığı iftira yüzünden padişahın adamları tarafından öldürülür. Yedi yaşında babasız kalan Eloğlu, babasını kaybederek manevi yoksunluğa düşerken, *Natemizlikten başına keçel düş(erek)* bedensel bir yoksunluk da buna eklenir. Bu durum aşamaya yönelik hazırlık olması bakımından masal kurgusunda önem taşır.

Semed'in Nağlı'nda, Keçel Semed'in babası fakir bir boyacıdır. İçinde ip boyadığı küpü tek serveti olan bu kişinin adı da Ehmed'dir. Boyacı Ehmed boyadığı ipler karşılığında yün ve çörek gibi ihtiyaçlarını alarak yaşlı karısını ve oğlu Keçel Semed'i geçindirmektedir. Yaşlı Ehmed bir gün ölür ve şehrin

¹⁶⁹ Mehmet Aça, “Türk Kahramanlık Destanlarının Öksüz Yetim Bahadırları”, Millî Folklor, sayı 58 (Yaz 2003), s. 67.

kanunlarına göre ölen babasıyla birlikte annesi de diri diri ölümler mağarasına atılınca Samed kimsesiz kalır. Masalda babanın ölümü yaşlılığına bağlanmış, başka bir ayrıntı verilmemiştir.

Keloğlan ile Hazal masalında Keloğlan, babası ve dokuz kardeşi ile fakir bir hayat sürmektedir. Baba çocuklarını doyurabilmek için oğullarından birini köyün zengin Ağa'sının ayakları dibinde kurban etmeyi, karşılığında da Ağa'nın vereceği buğdayla diğer çocuklarının karnını doyurabileceğini düşünecek kadar çaresizdir. Masalın başında fakirliğin, mağdurluğun anlatılmasında katkıda bulunan baba, masal boyunca bir daha görülmez.

Keloğlan ile Devler Ağası masalı Keloğlan'ın babasının bulunduğu masallardandır. Aile, analı babalı yaşamaktadır. Otuz dokuz çocuğu olan aile kırkıncı ile çocuk sayısını tamamlamak ister. Nitekim bu küçük oğlan da bizim Keloğlan'dır. Baba yetmişine gelince de hepsini karşısına alır ve geleceğe dair onlara yön tayin eder. Baba, kendisinin ihtiyarladığını, yaşlı karı koca ocaklarını beklerken onların da evlenip ocaklarını şenlendirmek için iş bulup para kazanmaları gerektiğini anlatır. Babanın bu beklentisinde sorumluluktan kaçma veya çocukları evden uzaklaştırarak rahat etme düşüncesi hissedilmez. Çocuklarına güvenen ve onların başarılı olacağına inanan ve motive etmeye çalışan bir baba profili çizer. *Hele davranın tosunlarım, yürüyün, bahtınız açık, yolunuz seçik olsun, imeceyle işe girişip canavar gibi çalış(ın), kardeşçe kenetlenip yürü(yün)* diye nasihatler ederek onları başarıya güdülerken nasıl çalışacaklarını bile anlatır.

Çımbek masalında Keloğlan'ın babası zengin bir bey olan ve bin koyunu bulunan Minbay yanında yüz koyun ile orta halli bir göçebeyi temsil eden Cüzbay adlı biridir. Cüzbay, oğlu Çımbek bütün serveti olan yüz koyunu bir rüyaya satınca oğluna kızar ve onu döverek evden kovar. Çımbek, ilk görünüşte aptallığı ile cezalandırılırken, inandığı rüyanın peşinde gitmekle büyük bir kahraman olmayı başarır ve babasına rüyaya inanmakla nasıl doğru yaptığını göstermiş olur. Pek çok masalda gördüğümüz üzere bu masalda da Cüzbay'ın en önemli işlevi Çımbek'in kahramanlık serüvenini farkında olmadan başlatmış

olmasıdır. Babası Çınıbek'e kızıp onu kovduktan sonra başlayan ayrılık, kahramanın yükseliş yolculuğunun başlangıcı olur.

Bu masalda babanın oğlunu evden kovması mitlerde ve destanlarda gördüğümüz baba-oğul çatışmasıyla ilişkilendirilebilir. Fuzuli Bayat, baba oğul mücadelesini şöyle yorumlar: “Kahramanın talihe, kadere, ölüme tâbi olmak istememesi ve olağanüstü mitolojik güçlerle mücadelesi, hatta arkaik destanlarda, savaş meydanında onlara karşı zafer kazanması, epik hâdisedir ve kökeni açısından Türk mitolojisinde yaygın olan ve efsane, masal, destan varyantlarında görülen baba-oğul mücadelesinin bir şeklidir.”¹⁷⁰

Keçelce masalında anne babası olmayan Keçelce'yi çocukları olmayan dayısı ve yengesi evlat edinirler. *Keloğlan 2* masalında da kel kahraman öksüz ve yetimdir. Bir gün pazarda dolaşırken üzgün halde oturan yaşlı bir adama rastlar ve adamın yanına oturur. Adam ona neden dolaştığını sorunca sanki gizliyi biliyormuş gibi *Çocuğu olmayana çocuk olmak için dolaşıyorum.* cevabını verir. Çocuğu olmayan bu adam, Keloğlan'ı evlat edinir. Üvey baba, öncelikle bu oğlanı imtihan etmeye karar verir. Bir ağacın tepesindeki kuş yuvasından, kuşun altındaki yumurtalardan birini kuşa fark ettirmeden almasını sonra da geri götürmesini ister. Keloğlan sorgulamadan, teslimiyetçi bir sadakatle bu işi başarınca babası çocuğun işe yaradığına kanaat getirip onun için daha zorlu bir görev hazırlar. Keloğlanın yeni görevi, zengin ama cimri bir aileden üvey babasının bedeli ödenmeyen emeğinin karşılığını almak olacaktır. Kel çocuk bunu da başardıktan sonra kahramanlaşmaya doğru giden yolculuğunda babasına son görevini yerine getirir. Ülkenin zalim ve halktan çokça vergi alan padişahını hazırladığı oyunlarla alt etmeyi başarır, padişahın kızı ile evlenip ona danışman olur.

Bu masalda kahramanın yükseliş sürecini hazırlayan doğal faktörlerden birisi, üvey babasıdır. Öncelikle yetim ve öksüz çocuğu evlat edinmekle manevi bir yatırım yapan baba, daha sonra zengin cimri ve zalim padişahı

¹⁷⁰ Fuzuli Bayat, **Köroğlu Şamandan Âşıka, Alptan Erene**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 138.

cezalandırmak için oğlu sıfatıyla kendinde hak gördüğü bu ceza makinesini yönlendirmeye başlar. Baba, bu görevi ile kahramanın aşamasını mitolojik alandan dünyevi alana uyarlayan mantıksal formu karşılamaktadır. Destandan masala geçiş sürecinde bazı maddi veya manevi değerlerin sosyal çevrede oluştuğu dikkate alınırsa, arketiplerin bu evre koşullarında ete kemiğe bürüneceği muhakkaktır. Örf, gelenek, inanç, sosyal şartlar bütün bu yapıyı besleyen alanlar olarak masal kahramanına katkı sağlamaktadır.

4. Kardeşleri

Destan kahramanlarından Oğuz Kağan, Manas, Köroğlu, Boğaç Han, Deli Dumrul gibi Keloğlan'ın da birçok masalda kardeşi yoktur. Kendilerine has özelliklerle donatılmış bu kahramanların tek çocuk olmaları anlatıların seyri ve kazandıkları başarılar açısından gereklidir. Oğuz Kağan'a ya da Keloğlan'a benzeyen bir kardeşin varlığı onları sıradanlaştırabilir. Bahaeddin Ögel, Türk destanlarında ve mitolojik masalarda büyük yiğitlerin babalarının tek oğlu olduğunu belirtir ve Mete'nin, Manas'ın tek çocuk olduğunu ekler.¹⁷¹

Bazı masalarda Keloğlan'ın erkek ya da kız kardeşleri vardır. Kardeşlerinin olduğu durumlarda da evin küçük çocuğu Keloğlan'dır. Otto Rank, bu durumu bütün insanların bilinçaltındaki temel içgüdünün kendilerini en güvende hissettikleri yer olan ana rahmine geri dönme isteği ile açıklar ve mit kahramanlarının maceralarındaki her bir unsurun bu temel içgüdüğü yansıttığını söyler. Rank, kahramanın yeraltı âlemine inişini, tamamen anneye dönüş dürtüsü ile izah eder. Küçük kardeşin anneden en son ayrılan varlık olduğu için sonradan onun annedeki yerini almış başka kimse olmadığını, dolayısıyla anne bedenine geri dönme ve orada kalmanın sadece onun için mümkün olduğunu belirtir. Rank'a göre küçük kardeş, doğumuyla kendinden büyük kardeşlerini dışarı atar, onun üstünlüğü son gelen olmasından kaynaklanır.¹⁷² Küçük kardeş, sahip olduğu donanımlarla diğerlerinden farklıdır. Zekâsıyla, bilgisiyle, gücüyle, şansıyla kardeşlerinin başaramadığı işleri başarır, sorunları çözer.

Keloğlan ile Kardeşi masalında Keloğlan yaşlı anası ve Hasan isimli ağabeyi ile birlikte yaşamaktadır. Bu masalda Keloğlan, deli derecesinde aptal bir karakteri canlandırırken, ağabeyi Hasan da uyanık ve tedbirlidir. Keloğlan saçma ve delice şeyler yapmak isterken ağabeyi hep mantıklı olanı öğütler. Fakat her seferinde Hasan'ın tedbir aldığı şeylerin tersi olur ve Keloğlan'ın en

¹⁷¹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, s. 13.

¹⁷² Otto Rank, **Doğum Travması ve Psikanalizdeki Anlamı**, çev. Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s. 102.

saçma davranışları kazançla sonuçlanır. Burada Hasan, kardeşinin aptallığının farkında olan ve onu başına gelecek kötülüklerden korumak isteyen bir ağabey portresi çizmektedir. Ancak masalın sonunda küçük kardeş Keloğlan'ın yaptığı olumsuz gibi görünen davranışlar sayesinde zengin olurlar.

Keloğlan ile Padişah masalında Keloğlan'ın bir ağabeyi vardır. Ağabeyi, saf Keloğlan'ın yaptığı yanlışları örtmek, onu kollamak için çaba gösterir; ancak Keloğlan ağabeyini öylesine bezdirir ki onu evden kovmaktan başka çare bulamaz. Aslında bu ayrılış Keloğlan'ın aşama kaydetmesini hazırlayan başlangıç olduğu için ona yapılan bir yardımdır.

Keloğlan Defineci masalında da Keloğlan ve ağabeyi birlikte yaşamaktadır. Ancak babaları ölünce de *daha babasının sağlığında ağasından çok çekmiş, çok dayaklar yemiş* olduğundan ağabeyi ile ilişkisini kesmek, babalarından kalan malları paylaşmak ister. Bu masalda ağabey kendisinden küçük ve biraz da saf kardeşinin hakkına göz koyacak kadar bencil bir kişidir.

Kirnik Kuşu masalında Kel İvan'ın iki ağabeyi vardır. Ağabeyleri ona kötü davranmakta, her fırsatta onun aptal olduğunu dile getirmekte ve kel olduğu için onu aşağılamaktadır. Masalda babalarının vasiyeti üzerine mezarın başına diktikleri tuzlu başlık küçülmeye başlayınca ne olduğunu anlamak için mezarda nöbet tutan iki ağabey uyuyakalıp bir şey öğrenemezler. Sıra Kel İvan'a gelince ağabeyleri *Oy, Kel Oğlan* diye dalga geçerek onu uğurlarlar ve sabah eve gelince de *Ah, zavallı Kel Oğlan, sen yakalayabilir misin, sen de yakalaysaydın, Kel Oğlan olmazdın. Evde kafanı kaşıyıp yatmalıydın* diyerek aynı alaylı tavrı sürdürürler. Kel İvan ağabeyleri ile pazara gitmek isteyince iki ağabeyi de aynı tepkiyi verir ve *Seninle utanarak mı gezeceğim pazarda. Gizle kendi kelini* derler. İvan, pazardan gelen ağabeylerine ne aldıklarını sorunca *Konuşma, aptal, anlatılana dinle* diyerek azarlarlar. Kel İvan, masal boyunca hem annesi hem de iki ağabeyi tarafından sürekli aşağılanır. İki ağabey birlikte hareket ederken küçük kardeşlerini yanlarına yakıştırmazlar. Ondandır utandıkları için toplum içine çıkarmayıp nohut tarlasında tek başına çalıştırırlar.

Ailesinin bu davranışları Kel İvan'ı toplum vicdanında acınacak bir konuma getirir. Ağabeyleri ona kötü davranmasaydı masalın devamında sihirli tüylerin neden ona verildiğinin izahı yapılamazdı. Mağdur Kel İvan sihirli tüyler sayesinde zenginliğe kavuşunca masal dinleyicisi sevinmekte; ağabeylerinin evlenmek istediği kızları kaçırdıca da kendine yapılan zulmün ve aşağılanmanın da intikamının alındığını düşünerek gülümsemektedir.

Ki Keçel Matalı'nda iki keçel kardeşin başından geçenler anlatılmaktadır. Kardeşlerin ikisi de keçel olmasına karşın, masalda padişah tarafından Xoruz Keçel diye çağrılan keçel, zekâsı, kurnazlığı ve hazır cevaplığıyla Keloğlan tipini karşılamaktadır. Conga Keçel ise kıskanç ve aptaldır. Xoruz Keçel, padişahın övgüsünü kazanır ve ondan yüz altın alır. Conga Keçel, kardeşinin bu başarısını kıskanır ve hemen hazırlanıp huzura çıkar. Ama yaptığı aptalca iş ve verdiği aptalca cevaplar yüzünden yüz tekme yiyerek evine döner. Masalda Keloğlan'ın kardeşi, kel tipin taklitçisi ya da sahtesi olarak karşımıza çıkarılır.

Dev Anası ile Keloğlan masalında ücra bir köyde yaşayan Keloğlan, anadan babadan yoksun, iki ablası ile çaresiz ve fakirlik içinde her gece bir eve misafir olarak yaşamını sürdürmektedir. Bu haliyle Keloğlan zaten pek çok yoksunlukla uğraşırken erkek evlat olduğu için iki ablasına da bakmak durumunda kalmıştır. Masalda ablaların pek fonksiyonu yoktur. Keloğlan, onlara yaşadığı zorlukları bile fark ettirmez ve ablalarını dev anasının elinden kurtarır.

Tembel Keloğlan masalında Keloğlan'ın iki ağabeyi vardır. Ağabeyleri evli ve çocuk sahibidir. Yengeleri çamaşır yıkarken suları biter, Keloğlan'dan su getirmesini isterler. Su getirmek için dereye giden Keloğlan, bir balık yakalar. Bu sihirli balık sayesinde isteklerine kavuşur. Masalda yengeleri, ağabeylerinin getireceği çerezden vereceklerini söyleyerek biraz zorlamayla Keloğlan'ı dereye göndermiş ve aşamayı başlatmıştır.

Keloğlan ile Hazal masalında Keloğlan on çocuklu bir ailenin en küçük çocuğudur. Aile öylesine fakirdir ki baba, köyün zengin ağasından buğday

alabilmek için çocuklarından birini ağaya kurban etmeye karar verir. Kurban etmek için seçilen çocuk elbette Keloğlan'dır. Masalda sıradan bir uygulama gibi gösterilmeye çalışılan bu seçim Keloğlan'ın macerasını başlatmaya yönelik algılanmalıdır.

Dazlağın Macerası'nda Kelca, kırk çocuklu bir ailenin en küçük çocuğudur. Otuz dokuz kardeş birlikte hareket ederken bu tek başına hareket eder. Hep onlardan geride kalır. Baş kel olan bu çocuk ağabeyleri tarafından sık sık *Çok annayorsun sän Kelcä.* denilerek aşağılanır. Ancak Kelca'nın dikkati ve tedbiri sayesinde iki kez devlere yemek olmaktan kurtulan ağabeyler masalın devamında kardeşlerinin zekâsının farkına varırlar. Yanlarına gelen üçüncü dev, kendilerini serbest bırakma karşılığında onlardan Kelca'yı isteyince *biz otuz dokuzumuz ta kaybeliriz, ama Kelce'yi vermeyiz* diyerek hep bir ağızdan kardeşlerine sahip çıkarlar. Her ne kadar Kelca devi kolaylıkla alt edeceğini söyleyip ağabeylerini yollasa da onların kardeşlerini koruma adına takındıkları bu tutum aile dayanışması açısından önemlidir.

Keloğlan ile Devler Ağası masalı Keloğlan'ın aile yapısı bakımından diğer masallara pek benzemez. Bu masalda bir karı kocanın otuz dokuz çocuğu vardır. İhtiyar yaşlarına rağmen çocuklarının sayısını kırka tamamlamak isterler ve Keloğlan dünyaya gelir. Böylece Keloğlan bir taraftan sıradanlaştırılırken diğer yandan da özelleşmiş olur. Keloğlan, ana babası için kırk çocuktan biri iken Keloğlan'ın izleyeceği macera bakımından en değerlisi olacaktır. Bunu Keloğlan'dan, masalcıdan ve halktan başkası bilmeyecektir. Yani bunu bilmeyen kalmayacaktır. *Gök gözlü, yerden bitme boyu, armut sapı boynu* ile küçük Keloğlan, kardeşleri içerisinde *en akıllı en tedbirlisi(dir)*.

Bu seçimin pek çok nedeni olmalıdır. Ailenin çocuklarını sayısal bir bütün olarak görmesine Keloğlan'ı bireyleştirerek tepkisel bir vurgu yapılmış olabilir. Yine muhtemeldir ki noksan ve yoksun küçük oğlanın ilahî adaletin tecellisi ile yoksunluğunu dengeleyen üstün meziyetinin gösterilmesi söz konusu edilebilir. Yahut da aralarında yer alan zayıflar ve yoksunları mutlu etmek için gizli bir uzlaşma ile toplumun sanal kahramanlıklar ürettiği düşünülebilir. Keloğlan

şahsında, kendini başarılı hissedeceği bir oyunun içinde bulan masal dinleyicisi bu yolla pek çok toplumsal gerçekten kısa süre de olsa uzaklaşmış olacaktır.

Keloğlan'ın kardeşleri arasında kırkıncı sırada olması da sayısal bir rastlantı olmamalıdır. Kaynağını yüzyıllardan damıtılıp gelen kültürlerden alan Keloğlan, kırk kültünden de nasiplendirilmiştir. Ama buna ilişkin ne Şamanist bir iz ne de tasavvufa ait bir çağrışım söz konusu edilmemiştir. Fakat bilindiği gibi Türk kültüründeki çokluk fonksiyonu yanında uğurlu ve mistik değeri bakımından kırk kültü, Keloğlan'ın akıllı ve başarılı olmasına katkı sağlayacaktır. O, kırklardan değildir ama bu yaratmaları ortaya çıkaran toplumun renksiz ve iddiasız kahramanıdır. Masalın sonunda Keloğlan, *aklı* ve *tedbiri* ile hem otuz dokuz kardeşini hem de ülkeyi devden kurtararak padişaha vezir olmayı başarır. Keloğlan, vezir olunca kardeşlerini ve ailesini unutmaz, onlara da kendi zenginliğinden pay verir.

5. Medeni Hali ve Eşleri

Keloğlan, birçok masalın başında bekâr bir delikanlı olarak karşımıza çıkar. Bekârlık onun yoksunluklarından biri olarak değerlendirilebileceği gibi aşama kaydetmek için gurbete çıkma sebeplerinden de biridir. Evli insanların eşlerini ve çocuklarını bırakıp memleketlerinden ayrılmaları daha zordur. “Bir köylü evlendiği zaman artık bağlanmış demektir. Karısı ve çocuklarının nafakasını çıkartmak zorunluluğu köylüyü toprağa bağlı kalmaya zorlar. Tarım hayatının fasit dairesinden onu ancak göç etmeye karar vermesi ya da güzel günlerin geleceğine olan inancı kurtarabilir.”¹⁷³ Bu inancı içinde canlı olarak yaşatan Keloğlan da içinde bulunduğu fasit daireden kurtulmak için masalların çoğunda bekârlığın kayıtsızlığına sığınır. Fakat bir eş bulup evlenmek de istemektedir. Bu istek mitik eserlerden başlayarak devam eden birçok anlatıda da kendini gösterir.

“Sibiryalı Yakutların bir kahramanlık mitinde Ak Genç isimli delikanlı devasa yaşam ağacına ‘Kutsal Yüce Efendi, ağacım ve barınağımın annesi, yaşayan her şey çiftler halinde varoluyor ve ardıllarını getiriyor, ama ben yalnızım. Gezmek ve kendi türümden bir eş aramak istiyorum; kendi türüme karşı gücümü sınamak istiyorum; insanlarla karşılaşmak insanların hallerine göre yaşamak istiyorum. Benden bağışını esirgeme.”¹⁷⁴ diye dua eder ve eş bulma isteğini dile getirir. Masalların başında bekar olan Keloğlan, evlenmek istediği kızın ailesine, annesini gönderir veya bizzat kendi giderek kıza talip olur. Ancak evlenme isteğinin gerçekleşmesi için genellikle kızın babası, ondan bazı şartları yerine getirmesini, engelleri aşmasını, sınavları geçmesini ister. E. Abdılđaev, Alplara mahsus evliliği şöyle sınıflandırır:

1) Destanî-mitolojik esastaki evlilik. Burada epik kahramanlar muhtelif mitolojik hanların (Teneri-kaan, Aykaan, Kün-kaan, Cı-lan-biy, vs.) kızlarıyla evlenirler.

¹⁷³ Eric Hobsbawm, **Sosyal İsyancılar**, çev. Necati Doğru, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995, s. 23.

¹⁷⁴ Joseph Campell, **a.g.e.**, s. 376.

2) İptidaî halkın hayatında olan evlenme kaide-geleneğinin sokulması. Burada epik kahramanların kızla bire bir kapışıp ve muhtelif müsabakaları kazanarak (kahramanın kız ve kızın babasının koyduğu türlü vazifeleri yerine getirmesi, engellerden geçişi, esasında bu tür sınavlara bir kaç talibin katılması ve o zaman kahramanın galip çıkışı) evlenmeleri ve müstakbel nişanlının kendi isteğine göre kahramanı seçip hayat kurması söz konusudur.

3) Halkların daha sonraki devirlerdeki cemiyet hayatındaki evlenme kaide- geleneklerinin sokulması. Burada epik kahramanlar, dünür olma yoluyla başlık verip ve zorla alıp kaçır-ma yoluyla evlenmişlerdir.¹⁷⁵

Keloğlan ile İki Padişah masalının başında kimsesiz, bekar bir delikanlı olarak karşımıza çıkan Keloğlan bir gün sarayın önünden geçerken padişahın kızını görür ve âşık olur: *Bu Keloğlan günün birinde padişahın sarayı önünden geçiyormuş. Bakmış ki, pencerede bir kız oturur. Kız değil ay parçası, doğan aya sen dur da yerine ben doğayım diyor. Keloğlandır durakalmış. Bir hoş olmuş. Üç yüz altmış damardan ateş yürümüş. Kanı kaynamış coşmuş, ayakları da duvarın dibine saplanıp kalmış. Keloğlan sağa gidecek olur, ayakları döner, pencerenin dibine gelirmiş. Sola yürüyecek olur, ayakları başının hükmünü dinlemezmiş. Akşama kadar ne yana gitmişse, dönüp dolaşıp pencerenin önüne gelmiş. Bir başka şey edemez, düşünemez olmuş. Ateşi gizliymiş, yüreğinin derinindeymiş, ama ah ettikçe tepesinden dumanlar çıkarmış.*

Keloğlan gördüğü güzellikten öylesine etkilenir ki akşama kadar oradan ayrılamaz. Avdan dönen padişah, Keloğlan'a orada ne yaptığını sorunca yalan söyleyemez ve *Padişahım, Allah ömürler versin, devletini artırsın, ömrünü uzun etsin, ben senin kızını pencerede gördüm, âşık oldum, ona tutuldum da buralarda dolanıyorum.* der. Bu sözleri duyan padişah yapılan saygısızlığa çok kızar ve Keloğlan'ı zindana attırır. Masalın devamında zekâsı sayesinde zindandan kurtulmayı ve Hint padişahını esir edip kendi ülkesinin şahına götürerek padişahın kızıyla evlenmeyi başarır. Masalın başında imkânsız

¹⁷⁵ Burul Kıdırbayeva ve Abdikerim Muratov, "Aplara Mahsus Evlilik", aktaran: Mehmet Aça, Millî Folklor, sayı 37 (Bahar 1998), s. 79.

görünen aşkına kavuşan Keloğlan muradına ermiştir. Bu durum Keloğlan masallarının genel özelliği olarak dikkat çeker. Masalların sonunda Keloğlan istediği kızla evlenip mutlu bir yuva kurar.

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında Keloğlan, yaşlı annesi ile birlikte yaşamakta ve çobanlık yapmaktadır. Bir gün annesine; *Bu köyde bütün yaşlılarım, akranlarım evlendi. Çoluk çocuk sahibi oldu. Ana, beni evlendir hele!* der. Annesi maddi yetersizliklerinden bahsetse de oğlunun kararlı olduğunu anlar ve kimin kızını isteyeceklerini düşünür. Keloğlan, *Aman ana, bunda düşünecek, danışacak ne var ki? Elbette bu dolayların en has, en güzel kızını. Padişahın kızına dünür gideceksin.* diyerek annesine kararını bildirir. Annesi oğlunu vazgeçirmek için çok uğraşır ama Keloğlan kararından dönmez. Kadın, padişahın azabından korkarak saraya gider ve padişahın kızını ister. Durumu olgunlukla karşılayan padişah, *Bunda kızacak ne varmış? Ergen değil mi, gönlü yücelerde olur elbette. Bir kızı da kırk kişi ister, birine kısmet olur. Senin bu Keloğlana kızını veririm, ama bir şartla: Ali Cengiz oyununu öğrenir, gelir, o zaman kızımı alır...* der. O güne kadar Ali Cengiz'in yanına bu oyunları öğrenmek için giden hiç kimse geri dönmemiştir. Keloğlan, Ali Cengiz'in yanına gittiğinde karısı ona acır ve ancak oyunları öğrenmemiş gibi yaparak kurtulabileceğini söyler. Kadının sözünü dinleyen Keloğlan hiçbir şey anlamamış gibi yapar, Ali Cengiz de onu salıverir. Sonunda Keloğlan padişahın huzurunda Ali Cengiz'i yener ve padişahın kızıyla evlenir.

Keloğlan ile Padişah Kızı masalında da Keloğlan, sarayın önünden geçerken gördüğü padişahın kızına âşık olur. *Kuşça garip gönlünü bu kıza kaptırmış(tır). Ne etse olamaz, bir yerde duramaz, gündüzleri çalışamaz, geceleri de uyuyamaz hale gelmiş(tır).* Sonunda padişahın kızını istemeye karar verir. Padişah, kızını vermemek için Keloğlan'a asla cevaplayamayacağını düşündüğü bir soru sorar; anne ve babasının cennette olup olmadıklarını öğrenmesini ister. Keloğlan, gördüğü rüya sonucu cevabı öğrenir ve padişahın kızı ile evlenir.

Keloğlan ile Padişah masalında da aynı durum söz konusudur. Masalın başında bekar olan Keloğlan, masalın sonunda padişahın kızıyla evlenir. Evinde kaldığı yaşlı kadın hastalanınca Keloğlan onun pişirdiği ördekleri satmaya pazara çıkar ve ördeklerin tamamını vezire satar. Vezir kıyafetlerini evden getirmesi karşılığında parasını vereceğini söyler. Ama Keloğlan kıyafetlerin ördekten daha pahalı olduğunu anlayınca onları vezire götürmek yerine satmaya karar verir. Parayla yaşlı kadına yiyecek, giyecek; kendine de bir kadın elbisesi alır. Elbiseyi giyip *oynak kız* kılığına giren Keloğlan, vezirin dikkatini çeker, vezir onu odasına alır. Gece acıkma bahanesiyle mutfağa indirdiği veziri zembile sokup tavana kaldıran Keloğlan, hazineden de yükte hafif pahada ağır ne varsa çalar. Padişah, bu hırsızı yakalamak için pek çok yol dener ama başaramayacağını anlayınca *Vezirimi tavana çeken, saray devesini pastırma eden, can alıcı Azrail kılığına giren, gündüzler düzenbazı, geceler hırsız her kimse, bağışladım, aman verdim. Rütbe ve mevki vereceğim, kızım la da evereceğim.* şeklinde tellal çıkarır. Padişahtan bağışlanma sözünü aldığı gibi kızıyla evlenmeyi de garantileyen Keloğlan saraya gider. Keloğlan gibi birini hiç beklemeyen padişah *bunu görünce, hem gülmüş hem de bir kel kafada bu kadar akıl fikir, oyun düzen olmasına şaşmış şaşmış da kalmış. Hemen başvezirine yol verip Keloğlana makam vermiş. Kızıyla da evlendirmiş. Devlet işlerini Keloğlanın aklına, tedbirine bırakmış da sarayının bir köşesine çekilmiş.* Masalda Keloğlan hem padişahın kızıyla evlenir hem de devlet yönetimini ele geçirir.

Keloğlan ile Kötü Hasan masalında yaşlı anası ile yaşayan Keloğlan yirmi yaşına gelmiştir. Anası emsalleri gibi oğlunun da evlenmesini ister. Parasızlıktan düğün yapamayacağı için hayıflanır: *A kel oğlum, keleş oğlum. Yaşın geldi, yirmiye erdi. Köydeki yaşıtların hep evlendi. Ben gibiler torun sahibi oldular da, geçip köşeye kuruldular. Ne zamandır düşünür, tasarlar, ölçer biçer dururum. Bir gelin getirsen derim. Ama düğünü neyle eder, yüz görümlüğü ne takarız, nasıl pişirir kotarırız? İşte geldim gidiyorum. Seni babasız büyüttüm yetirdim. Kukumav gibi karşılıklı oturuyoruz.* sözleri Keloğlan'ı da üzer ve şehre gidip çalışmaya karar verir. Bu masalda Keloğlan'ı

memleketten uzaklaştırarak aşama kaydettirecek şey bekarlık üzerinde temellendirilir. Keloğlan'ın sosyal çevresi bakımından bu mantıklı bir gerekçedir. Masalda geceyi geçirmek için konakladığı mağarada bulunan cücelerin altınlarını alıp köye dönen Keloğlan, maddi sorunları aşar ve ağanın kızıyla evlenir.

Çınbek masalında Çınbek, Gülgaaki adlı bir sihirbazın kızı olan Ayım Güzel'le bir tepede karşılaşır ve evlenirler. Karşılaşmadan sonra evliliğe giden süreçle ilgili masalda bir ayrıntı bulunmaz. Ayım Güzel, bir sihirbazın kızı olduğu için masal boyunca Çınbek'i karşılaştığı güçlüklerden kurtarır. Çınbek, masalın sonunda rakibi olan Kara Hanı öldürür ve onun karısı ile de evlenir. Bu masalda diğer masallardan farklı olarak Keloğlan'ın iki kadınla evlendiğini görmekteyiz.

Semed'in Nağalı'nda Semed, padişahın düzenlediği yalan yarışmasını kazanarak şahın büyük kızı Nergis Hatunla evlenir. Biraz akıldan noksan ve çirkin Nergis Hatun ölünce de memleketin kanunları gereği onunla birlikte ölümler mağarasına atılır. Semed, mağarada yaşamını sürdürmeyi başarır. Padişahın akıllı ve güzel küçük kızı Frengiz Hatun ile vezirin oğlunun düğünü yapılırken damat attan düşer, ölür. Yasalar gereği Frengiz Hatun da ölen eşi ile birlikte mağaraya konur. Semed, kızı bulur ve mağaradan kurtulup evlenirler. Bu masalda da Semed iki kez evlenir, ancak ilk eşi ölmüştür.

Eloğlu masalında vezirin atlarının bakıcısı olan Keçel Eloğlu, vezirin karşılaştığı bir müşkülü kızıyla evlendirmesi şartıyla yerine getireceğini söyler. Vezir başta buna şiddetle karşı çıksa da problemi çözemezse padişah, onu ve ailesini öldürteceğinden kabul etmekten başka yolu kalmaz. Keçel Eloğlu, sorunu çözer ve vezirin kızıyla evlenir.

Kedi, Köpek ve Yılan Masalında Keloğlan, yılanlar şahının verdiği mühür sayesinde padişahın kızıyla evlenir ve yaptırdığı sarayda oturmaya başlar. Sihirli mührünü ele geçiren Gavur İshak, Keloğlan'ı hapse attırır ve karısıyla birlikte olur. Keloğlan, daha önce yardım ettiği kedi ve köpeğin yardımlarıyla

mührü tekrar ele geçirir. Padişaha Gavur İshak'ı ve onunla birlikte olan karısını şikayet ederek öldürtür. Masalda Keloğlan, kendisine ihanet eden karısıyla tekrar beraber olmadığı gibi onun öldürülmesini istemiştir.

Dazlağın Macerası'nda Keloğlan ve otuz dokuz ağabeyi evlenmek üzere yola çıkarlar. Kelce, bir devin evinde esir bulunan otuz dokuz kızı kurtararak onları ağabeyleri ile evlendirir. Fakat kahraman, kendisi için eş olacak kıza ulaşabilmek için ikinci bir engeli aşmak zorundadır. Başka bir devin evinde esir olan ve ağabeylerinin eşlerinden daha güzel bir kızı kurtarır ve onunla evlenir. Bu yönüyle kahramanın eşi de kendisi gibi tektir.

Keloğlan ile Üç Cambaz masalında Keloğlan evlidir. Ancak karısı hakkında hiçbir bilgi verilmez. Kadın, Keloğlan'ın cambazlara oynadığı oyunlarda Keloğlan'ın ona verdiği rolleri yerine getiren yardımcı bir karakterdir. Keloğlan, karısının rollerini doğru oynaması için yapması gerekenleri *uzun uzadıya anlat(ır)*, *birkaç kez tekrarlat(ır)*, *iyice bellet(ır)*. Kadın, kendine öğretilenleri başarıyla uygular ve Keloğlan, karısının yardımıyla intikamını alır.

Hızır'ı Bulan Keloğlan masalında da Keloğlan, padişaha Hızır'ı getirme sözü vererek kırk gün eşi ile karnını doyurur. Bu masalda Keloğlan'ın karısı hiçbir olayda etkin olarak yer almaz, Keloğlan'ın eşi olması dışında bir rol üstlenmez. Sadece Keloğlan'ın yaşadığı olaylarda diyalogun önemsiz tarafı olarak yer alır. Otuz dokuzuncu gün yemek gelince Keloğlan zamanının dolduğunu anlar ve karısına ne düşündüğünü sorar. İkinci olarak da karısını, kırkinci günün sonunda Keloğlan saraya götürüleceği zaman başına gelecekleri tahmin ettiğinden onunla helalleşirken görürüz. Bu iki figüratif rol dışında da bir daha görünmez. Fakat bu masalda Keloğlan'ın evliliğinin, padişahı aldatmak pahasına ondan kırk gün yemek istemeye mazeret olmak üzere kendi nefsi dışında sorumlu olduğu bir kişinin daha varlığını göstermek, hileye vicdani meşruiyet kılmak için olduğunu söyleyebiliriz.

Masallarda Keloğlan'ın evlendiği kızlar incelendiğinde bu kızların, eşlerini seçmek için bir gayret göstermediğini görmekteyiz. Metin Ekici, Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarında da karşımıza çıkan bu kadın tipinin, kendi kaderlerini tayin etmek için herhangi bir gayret göstermeden bekleyen pasif tipler olduğunu ve bunları yerleşik hayatın ortaya çıkardığını belirtir. Ekici, Anadolu sahası Köroğlu anlatmalarının ortak bir özelliğinin de Köroğlu ve keleşlerinin her zaman yüksek sınıfa mensup kızlarla evlenmeleri olduğunu ve bu durumun hemen bütün destanların karakteristik bir özelliği olduğunu ifade eder.¹⁷⁶ Masallarda Keloğlan'ın evlendiği kızların ortak özelliği de soylu ve yönetici sınıfına mensup ailelerin kızları olmasdır. Bu, çoğunlukla padişahın kızı olurken bazı masallarda da vezirin ya da ağanın kızıdır.

¹⁷⁶ Metin Ekici, “Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler”, Mill Folklor, sayı 44 (Kış 1999), s. 15.

6. Mesleği

Masallarının çoğunun başında Keloğlan'ın belirli bir işi yoktur. Masallar Keloğlan'ın iş bulup para kazanmak için yollara düşmesiyle başlar, bu ayrılış bazen Keloğlan'ın isteği ile olurken bazen onun tembelliğinden bunalan anasının evden kovmasıyla başlar.

Keloğlan Para Kazanıyor masalı bu türdendir. Miskinliği ve aptalca saflığı yüzünden anasının zengin olmadan gelmemek üzere evden kovduğu Keloğlan, uzun bir gurbet yolculuğu sonunda bir çiftliğe ulaşır. Çiftliğin sahibi karı-kocanın yanına boğaz tokluğuna 'yanaşma' durur. Artık onun bir işi vardır. Yoksul ve kimsesiz bir hayatın içinde miskinliği ve uykuculuğu yüzünden anası tarafından *zengin olmadan gelme(mek)* üzere kovulmuştur. Keloğlan gurbette geçen uzun yolculuk sonunda zenginlik sembolü olan bir çiftliğe ulaşmıştır. Nitekim Keloğlan, ahlak normuna tutunarak kocasını aldatan çiftlik sahibinin karısından suçunu gizlemesi karşılığında *ne kadar takısı, altını, birikmiş parası* varsa alır ve yanaşmalıktan kurtulur. Bu yönüyle masalın başında karşımıza çıkan yanaşmalık, Keloğlan'da var olan yoksunluklara eşlik eden meslekten yoksunluk anlamına gelmektedir.

Aynı şekilde *Keloğlan ile Köy Ağası* masalında da anadan öksüz, babadan yetim, bir köyde kıt kanaat geçimini sürdüren Keloğlan mesleksizdir ve *öteki berikinin işine, köylünün malını, davarını gütmeye koşulur*. Kışın iş bulamayınca çaresiz kalıp yanında çalışanlara vicdansızca davranan cimri ağanın kapısına gider ve ondan kendisini *boğazı tokluğuna, yanaşma* almasını ister. Ağa da yanında adam dayanmadığı için geleni geri çevirmez, Keloğlan'ı ağır şartlar koşarak işe alır. Yanaşmalık, köyde yetişmiş fakir ve mesleksiz bir gencin, dönemindeki sosyal statüsünü işaret eder. Keloğlan, zengin ağadan iş talep ederken bu statüyü vurgulamak ister. Bu, sadece masalın mantıksal kurgusu açısından gerekli değildir. Keloğlan'ın başarısını arttırmak ve ağa ile hesaplaşmasını derinleştirmek bakımından gerekli görülmüştür. Namı yedi iklime yayılmış ağaya hayatının dersini veren Keloğlan, yanaşmalığın kendine özgü avantajını kullanarak oyununu icra eder ve ağanın sırtını yere getirir.

Bu masalda, yanaşmalık üzerinden işverenin işçisinden aşırı beklentisi öne çıkarılır. Ağa, kapısında çalışacak Keloğlan'ın çaresizlikten kayıtsız şartsız teslimiyetini anlayınca kendisini bağlayacak resmi ya da örfî hiçbir müeyyide olmadığı için bütün hatları ile beklentilerini sıralar: *Günde iki öğün aş, ne olduğunu sorma, karıştırma. Gün doğmadan tarlada, gün batınca ahırda iki bölük iş, ne olduğunu sorma araştırma. Ambara, mutfağa dolanma, bostanda ve de bahçede hiç dolaşma. Oruç tut, ama namaza niyaza hiç yanaşma. Bayramlarda davula ve de oyuna, düğünlerde de yarenliğe halaya koşulmayacaksın. İşten yılmayacaksın, yoruldum ve de usandım demeyeceksin.* Ağa, işçisi Keloğlan'ın iş alanını, yemek düzenini, ibadet ve eğlence şeklini ve yasak bölgelerini inceden inceye tarif eder. Bütün bu sınırlandırmada tek taraflı bir hak ve sorumluluk söz konusudur. Haklar ağanın lehine iken sorumluluklar yanaşma Keloğlan aleyhine hazırlanmıştır. Masalda özellikle vurgulanan bu çatışma düzeni Keloğlan için de özel bir hareket alanı olacaktır. Masalcının önemle altını çizdiği bu sömüren iş veren tipi, Keloğlan'ın hüneri ile alt edilecektir.

Keloğlan ile Üç Cambaz masalında Keloğlan'ı, köyün birinde *çifti çubuğu peşinde koşan* bir 'çiftçi' olarak görürüz. Tarlasından azığını, ineğinden ağartısını ve dağdan odununu denkleştirerek kıt kanaat yaşamaktadır. Keloğlan, yaşamını asgari hayat standartlarında sürdürürken bir gün harçlıksız kalır ve eşeğini satmaya karar verir. Yani sermayesinin önemli bir kısmını gözden çıkarmak zorunda kalır. Sıradan ve kıt kanaat geçinen bir çiftçi için bu değerlendirme, içinde bulunulan şartların hayatiyetini göstermeye yönelik olmalıdır. Bu bakımdan *Keloğlan ile Üç Cambaz* masalında bir meslekli olarak karşımıza çıkan çiftçi oğlanın durumu aslında hiç de olumlu değildir. Yani tipolojisi açısından Keloğlan'a yaraşır bir yoksunluğa uyum göstermektedir.

Ayrıca masalın devamında Keloğlan, bir satış-pazarlama dersine örneklik etmek üzere boy gösterir. Kıt kanaat geçinen bir çiftçi iken bir gün iyice zorlanır ve en değerli sermayesi olan eşeğini satmaya karar verir. Bu girişim, biraz da köylülüğün üzerine yapışmış bir duygunun, tersi ile dışavurumu olmalıdır. Ürünü bir türlü para etmeyen ya da kendisi öyle inanan köylü, soluğu pazarda

alarak şehirli ile alışverişinde tarihî hesaplaşmayı icra eder. Akıllı ve yaman köylü, aynı zamanda pazarda iyi tüccarlık yapan köylü olmalıdır. Hatta bu ticaret kentliyi veya uyanığı kandırmak şeklinde olursa efsanevi bir destana da dönüşebilecektir. Bu masal, fakir bir çiftçi olan Keloğlan'ın eşeğini satmak zorunda kalışını dramatize ederek bam telini yoklarken aslında köylünün şahin pazarlığını teşhir etmek ister. Köylü oğlan, namlı üç cambazı, hem de dersini vererek, alışveriş meydanında öylesine tuşa getirir ki köy meydanını dolduracak kahkahalarla anlatılır. Masal, çiftçi köylüden yaman bir tüccar yaratmış olur.

Keloğlan ile Padişah masalında İstanbul'a çalışmaya giden Keloğlan, işsiz güçsüz olduğu için yaşlı bir kadının yanında kalmaktadır. Kadın, kocasından kalan av hayvanlarını pişirip satmaktadır. Kadın bir gün hastalanınca bunları Keloğlan'ın satmasını ister. O da bu işi daha önce hiç yapmadığı halde *Aman anacığım, sen rahatına bak, ördek satmak da bir iş mi?* diyerek çarşıya çıkar. Keloğlan kendine olan güveniyle *Nar gibi kızarmış ördekler, besili semiz ördekler* diye diye kıyı köşe çarşığı dolandır. Köyden gelen utangaç ve tembel oğlan birden girişken ve uyanık bir satıcı olur. Bu masalda Keloğlan'ın mesleksizliği, masalcının onu istediği işe yönlendirebilmesi için gerekli bir durumdur. Aksi takdirde meslek sınıfları konusunda masalarda yaşanan hızlı geçişler mantıksal çatışmalar doğuracaktır.

Keloğlan ile Devler Ağası masalında Keloğlan 'orakçı'dır. Orak, icra ettiği mesleğe ait bir sembol olarak kullanılır. Kırk çocuklu baba, yetmiş yaşına gelince çocuklarının geleceklerini kazanmaları için her birinin eline bir orak verir ve iş bulup çalışmalarını için onları köy dışına yollar. Harman zamanları köylere orakçı duracak, kazandıkları parayı da harcamadan biriktirip getireceklerdir. Masal başında babanın tavrından ve yönlendirmesinden çocukların bu işi ilk kez yapmadıklarını her birine meslekli bir işçi gibi güvenildiğini anlarız. Nitekim iş başa düşünce de şiirsel bir ritim ve orkestral bir ahenkle çalıştıklarını görürüz. Zaten babaları da *imece ile işe girişip, kardeşçe kenetlen(melerini)* tavsiye etmiştir. Şu halde orakçılık, köylü Keloğlan'ın ihtiyaç olduğunda icra edebileceği mesleki becerilerinden biri olarak karşımıza çıkarılır.

Keloğlan ile Devler Ağası masalının devamında Keloğlan, karşısına çıkan ve kötülük sembolü olarak kabul edilen devle mücadele eder ve kazanır. Tesadüf eseri padişah da o dev üzerine üç ödül koyar. Keloğlan, bu üç zorlu yarışa talip olur. Üçünü de beklenmedik büyük başarı ile kazanınca hem çok para kazanır hem de kaftan giyip vezir olur. Çünkü köyden çıkan ve akademik eğitim görmemiş Keloğlan kaba güce dayalı bir meslek olan orakçılığı icra etmektedir. Fakat zaman ve şartlar onun bilişsel kapasitesinin yüksek olduğunu gösterir. Nitekim daha masalın başlarında dev bile, kırk kardeşin en tedbirlisinin Keloğlan olduğunu anlamıştır. Keloğlan'ın devle ilk galibiyetinden sonra kardeşleri onun manevi derecesine tanık olmuş, önce gözü tutmasa da sonunda tecrübe ile padişah da teslim olur, ona *aklı tedbiri yüce oğlan* diye hitap etmeye başlar. Keloğlan da *nice yıllar, akılla tedbirle, olmayınca da oyunla, düzenle hüküm sür(er)*.

Bazı masalarda da Keloğlan yaşadığı yer olan köye ve yoksulluğuna uygun olarak başkalarının sürülerini otlatan bir çoban olarak karşımıza çıkar. *Keloğlan ile Kardeşi* masalında anası, ağabeyi ile Keloğlan'ı kendilerine bir iş bulup geçimlerini sağlamaları için yollar. İki kardeş günlerce yol yürüdükten sonra bir kasabaya ulaşırlar. Sonunda adamın biri keçilerini otlatsın diye bunları yanına 'çoban' alır. Dolayısı ile çobanlık Keloğlan'ın ve ağabeyinin yapmak zorunda kaldıkları bir iş gibi görünse de köyden gelen Keloğlan imajı için de uygun düşmektedir. Bu bakımdan çobanlık mesleği, Keloğlan'ın taşıdığı yoksulluk ve yoksunluk çağrışımları için imaja katkıda bulunmaktadır. *Keloğlan ile Kötü Hasan* masalında ise yaşlı anası ile yaşayan Keloğlan başından beri *dağda bayırda sığır davar güder, köylüye çobanlık eder*. Yetim büyümüş olan Keloğlan'a meslek olarak çobanlık seçilerek köyün en fakirlerinden biri olarak gösterilmiştir. Zaten masal girişinde de bu fakr u zarûretten bahsedilir.

Keloğlan Defineci masalında Keloğlan, babası ve ağabeyi hayvancılıkla geçimlerini sürdürürler. Keloğlan evin en küçüğüdür ve koyunları, sığırları yayma işini ona yaptırırlar. Zaten ağabeyi, babasının sağlığında da ona çok eziyet etmiştir. Keloğlan'ın ağabeyinden dayak yiyip çobanlık yapması evin en

küçüğü olmasından değil onun biraz ve yoksun tabiatından kaynaklanıyor olmalıdır.

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında yaşlı anasından başka kimsesi olamayan Keloğlan, yaşadığı ücra bir köyde *köylünün malına, davarına çobanlık eder(ek)* geçimini sağlamaya çalışır. Aylar, yıllar boyunca dağlarda, bayırlarda *sabahın erinden akşamın karanlığına kadar* bu şekilde çalışır. Bu masalda çobanlık, onun köylülüğüne ve fakirliğine uygun bir mesleksizlik göstergesi iken aynı zamanda Keloğlan'ın yetişkinliğine kadar geçen süreyi de ifade etmektedir. Yani diğer masallardan farklı olarak bir süreklilik söz konusudur. Bu süre zarfında Keloğlan çalışkan ve istikrarlı bir çobandır. Onun çobanlığı çok kısa bir sürede fakirliğine ve düşkünlüğüne teğet geçmez.

Eloğlu masalında Keçel oğlan ünlü bir seyis olarak karşımıza çıkar. Eloğlu, kılıç ustası babasının öldürülmesinden sonra yedi yaşında yetim kalır. Sığınacak yeri olmadığı için ahırlarda yatmaya başlar. Atları da sevdiği için sabaha kadar onun bunun atını tımar eder, yemler. At sahipleri de ona hürmet etmeye başlar. Eloğlu zaman içerisinde at bakımı konusunda ün kazanır ve ünü ülkenin vezirine kadar ulaşır. Vezir, Eloğlu'nu atlarına *mehter* tayin eder. Vezirin atları her geçen gün daha iyi olur. Eloğlu, usta seyisliği sayesinde vezirin gözünde itibar kazanır ve at bakımı dışındaki yerlerde de kendisine iş verilir. Keçel oğlan, sanat sahibi babasından bir eğitim almamış olsa da aklı, yeteneği ve azmi sayesinde imkânsızlıklar içerisinde bir meslek kazanır ve ilk yükselişini bu meslekteki hüneri ile elde eder.

Keloğlan ile Padişah masalında başına açtığı büyük belalardan sonra memleketinde duramayan Keloğlan, hamallığın para ettiğini duyarak İstanbul'a gider. Bir süre aylak aylak gezdikten sonra bir küfe bulup işe başlar. Gündüzleri kazandığı üç beş kuruş ile yağsız yavan bir şeyler tıkıştırır, geceleri de dul bir yaşlı kadının evinde kalır. Köyde mesleksiz yaşayan cahil ve eğitimsiz bir genç olan Keloğlan'ın şehirdeki işi, kaba güçle yapılan hamallık olmuştur. Bu meslek onun sosyal zeminine uygun düşse de Keloğlan kentteki hayatını bu yolla

kazanmaya kanaat etmeyecektir. Çünkü o köyden sadece ekonomik rahatlama için çıkmamıştır. Hamallık onun şehre intisabına mantıksal bir aracılık etmiştir.

Sonuç olarak Keloğlan yetimlik, fakirlik gibi maddi ve manevi yoksunlukları ile köyünde çalışırken ya da köyünden ayrılıp bulduğu işlerde bu misyonuna uygun olarak pek emek ve beceri gerektirmeyen meslekleri icra eder. Çobanlık, yanaşmalık, çiftçilik, orakçılık, amelelik gibi meslekler aralarında birtakım farklar olsa da Keloğlan'a en yakışan meslekler olarak seçilmiştir. Tipi yaratan kültür, Keloğlan'a yaraşan her şeye ait gösterdiği özeni mesleği konusunda da göstermiştir. Onun maddi ve manevi yoksunluğuna değersiz meslekler uygun görülerek tipin genel imajına katkıda bulunulmuştur. Bu seçim yükselerek yücecek Keloğlan'ın kat ettiği yolculuğun abartılması için de uygun bir zemin hazırlamıştır. Masalcı güçlü karşıtlıklar üzerinden kahramanını öne çıkardığı için onun mesleki yükselişleri de aynı oranda ifrat ve tefrit düzeyinde olmuştur. Köyden çıkan orakçı Keloğlan, şehirde padişahın has veziri olacaktır.

7. Memleketi

*Zalimin zulmü varsa
Köylünün Keloğlan'ı var*

Masalların başlangıç formelinde yer alan *Vaktin birinde, bir memlekette bir kel oğlan varmış.* cümlesi ile Keloğlan'ın kimsesizliğine zaman ve mekânın da eşlik etmesi sağlanır. Onun yaşadığı dönem ve yer, kendisi gibi belirsiz kılınmış ise de Keloğlan masalları ele alınan konular, olayların gerçekleştiği zaman ve mekân, anlatım araçları ve kullanılan dil gibi özellikleri bakımından incelendiğinde çoğu kez kent merkezinden uzakta ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yoksul ve yoksun kimselerin hayatından kesitler aktarır. Son kırk elli yıl öncesine kadar Anadolu'nun sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel alt yapısına baktığımızda Türk halkının, kentlerde yaşayan, ticaretle uğraşan ve devlet memurluğu yapan kısmı dışındaki ezici çoğunluğunun tarım ve hayvancılığa dayalı köy kültürü ile yaşamakta olduğunu görmekteyiz. Bu kültür bugünden farklı olarak daha homojen bir sosyo-kültürel iklimi ifade etmektedir.

Anlatı türleri arasında yer alan masallar, bu köy ya da kasaba kültürü etrafında şekillenmiştir. Pertev Naili Boratav'ın da haklı olarak işaret ettiği gibi “küçük şehir-kasaba halkı köy şartlarına yakın bir toplum hayatı yaşar”. Yazar, *Zaman Zaman İçinde* kitabının tek şehirli masalı olan Hases Paşa masalında padişahın sarayın penceresinden sokağı seyrederken geçen sürüdeki koçu beğenmesini, masaldaki egemen köy-kasaba havasına tanık gösterir.¹⁷⁷ Uzunca bir süreçte batıya ve özellikle de kentlere göç sonucunda henüz tamamen kentleşmemiş toplumun anlatıları köy kültürü özelliklerini korumaktadır.

Keloğlan masallarında mekân olarak karşımıza çıkarılan yerler, ister bir sahil kasabası isterse padişahın da yaşadığı bir yer olsun benzer bir sosyal çevreyi işaret eder. Bu çevre hemen hemen bütünüyle köy kültürü ile şekillenir. Çünkü Keloğlan, şehrin dışındaki toplumun macerasını anlatmak ve onların ihtiyaçlarına cevap vermek üzere ortaya çıkarılmış bir tiptir. Burası, çoğu zaman padişahın bile hükmünün geçmediği, merkezin uzağındaki kesimdir. Devletin

¹⁷⁷ Pertev Naili Boratav, *Zaman Zaman İçinde*, ss. 36-37.

eli uzanmaya kadar kendi deneyim ve birikimleri ile yerli dinamiklerin hayatı düzenlemeye çalıştığı bu mekânda halk, farklı coğrafyalarda bazen birbirine de benzeyen tipler ve kahramanlar üzerinden tecrübelerini sembolleştirmeye çalışmışlardır. Keloğlan da kendi kırsalında üzerine biçilen tüysüz kumaşla, gösterişsiz ama önemli bir misyonu bu tipin kapladığı sosyal çevre olan köy zemininde yerine getirmeye çalışmaktadır. Farklı dönem ve coğrafyalarda ortaya çıkan masal metinleri de bu ekseninde kalmakla birlikte bazı sosyo-kültürel farklılıklar gösterir. Metin, onu yaratan kitlenin kültür zeminine göre şamandan, mitolojiden, dinden ya da tasavvuftan etkilenecek birtakım farklılıklar arz eder.

Adı belirtilmeyerek anonim karakter kazanan Keloğlan'ın vatani, neredeyse her masalda memleketin *üçra bir köyü* olarak karşımıza çıkar. Böylece kendi yoksunluğuna vatani da uygun düşmüş olur. Keloğlan masallarında bulunan pek çok unsurda olduğu gibi mekân da gösterişsiz ve iddiasız bir tip olan Keloğlan'a uyum sağlamak durumundadır. Yani mekân, kahramanın tip özelliklerinin ve misyonunun somut göstergesidir.

Dev Anası ile Keloğlan masalında *Vaktin birinde ülkenin üçra bir köyünde bir Keloğlan varmış.* cümlesi Keloğlan'ın vatanını *ülkenin üçra bir köyü* olarak tarif eder. Bu cümleyi izleyen cümlelerde Keloğlan'ın anasız, babasız olduğu, bakıma muhtaç iki kız kardeşinin bulunduğu, fakir ve çaresiz kalan bu üç kardeşin her gece evin birine yemeğe gittikleri ifade edilmektedir. Böylesi bir sosyal durum için seçilen mekânın üçra bir köy olması, kimsesizliği ve fakirliği daha iyi vurgulayacağından Keloğlan köylü bir oğlandır.

Keloğlan ile Kargası masalında Keloğlan, *üçra bir köyün kıyısında* karşımıza çıkar. Masalcı Keloğlan'ın köyünü 'üçra' kılma ihtiyacı hissetmiş, kendisini de köyün kıyısına atmıştır. Bu coğrafi konum, onun yoksunluğunu artırmakla birlikte mekânı kahramana yaklaştırmak için seçilmiştir.

Keçelce masalında hiç çocukları olmayan dayısı ve yengesi tarafından evlat edinilen Keçelce'nin yaşadığı yer, *yolumuzun düştüğü belürsüz diyar* olarak tanımlanır.

Keloğlan ile Devler Ağası masalında masalın başlangıç mekânı bir köydür. Olayların akışından anladığımızı göre bu köy, Keloğlan ve otuz dokuz kardeşinin geçimi için gerekli iş ihtiyacına cevap verecek bir mekân değildir. Babaları onları meslek edinmeleri ve evlenecek parayı kazanmaları için başka köylere gönderir. Onlar da büyük tarlaları olan köylerde ekin biçmeye başlarlar. Keloğlan, bu çocukların kırkıncısıdır. Ağabeylerinden farklı hüneleri vardır. Nitekim bu yetenekleri ile çok zengin olur ve vezirlik unvanını elde eder. Keloğlan belki de vefa duygusu ile kardeşlerine haber gönderir. Kazandığı altın çuvalını onlara verir. Ayrıca ana babasını da köyden getirtir. Onlara şehirde konak tutup yerleştirir. Bu masalda köy, sosyo-ekonomik koşullar değişince terk edilen bir mekân olarak karşımıza çıkar. Böylece sosyal ya da ekonomik yükselmeye mekân da eşlik etmiş olur.

Keloğlan Hiç Alıyor masalında Keloğlan'ın yaşadığı yer diğerlerinden farklıdır. Bu mekân, bir sahil kasabasıdır. Denizcilerin, terlikçi esnafının ve bakkalın bulunduğu kasabada bir de hamam vardır. Fakat bu sahil kasabasının masala diğer mekânlardan farklı bir işlev kazandırdığını söylemek mümkün değildir. Bu kasaba, işlevi ve özellikleri ile bilinçli olarak seçilmiş bir mekân olarak değil, anlatıcı kişinin masalı kendi mekânına uydurtmak istemesinden kaynaklanan bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Keloğlan ile Üç Cambaz masalında *Vaktin birinde bir Keloğlan varmış. Köyün birinde kendi halinde yaşar, çifti çubuğu peşinde koşar, uğraşır dururmuş. Tarlasından azığını, ineğinden ağartısını, katığını, dağdan odununu denkleştirir, kıt kanaat geçinir gidermiş.* cümlelerinden Keloğlan'ın adı belirsiz bir köyde yaşayan fakir bir köylü olduğunu anlaşılmaktadır. Keloğlan, harçlıksız kalınca en değerli varlığı olan ve kolay paraya çevrilebilen eşeğini satmak zorunda kalır. Yine masaldan anlaşıldığına göre altı ahır olan iki katlı bir evde karısı ile yaşamakta, zamanını kazanç için çalışmakla değerlendirmektedir.

Kasabaya ulaşımı kolay bir köyde yaşayan Keloğlan, eşeğini kasaba pazarına götürür. Pazarda eşeğe, *Kırk köyde, dört bucakta da kurnazlıklarıyla,*

düzenbazlıklarıyla ad çıkarmış, ün salmış olan bu cambazlar alıcı olur. Bu masalda masalcının cambazlara karşı aldığı tavrı Keloğlan üzerinden icra ettiğine bakılırsa masalcı köylü lehine şehirli cambazları hırpalamak ister. Bu bakımdan pazar, köylünün imtihan yeri olmuştur. Bugün dahi bir bilinçaltı psikolojisi gibi yaşayan bu olguyu hazırlayan pek çok psiko-sosyal sebep bulunabilir. Keloğlan, kasabaya giderken omuzlarında bu tarihî yükü de taşıyor olmalıdır. Bu bakımdan onun maruz kalacağı bir haksızlık onun şahsında köylünün onuruna da leke düşürecektir. Masalcı Keloğlan'ın karşısına bu bilinçaltı psikolojisi ile hesaplaşmak üzere ideal bir üçlü çıkarmıştır. Keloğlan gibi kendisine peşinen üstün meziyetler yakıştıramayan bir tip aracılığı ile de tadını çıkara çıkara kentliyi hezimete uğratmıştır. Bu hesaplaşmada ilk bakışta güçsüz ve deneyimsiz çağrışımına sahip olan köy, deneyimli ve güçlü şehre üstün gelerek kahramanın macerasına eşlik etmiş olur. Bu bakımdan mekân, kel tipin 'görünüşte değersiz ve yoksun ama özünde kıymetli ve anlamlı' tipik karakteristiği ile kahramanın aşamalarına katkıda bulunur.

Keloğlanın köylülüğü, kahramanın aşaması açısından da anlamlı bir seçimdir. Kel kahraman, ait olduğu en vasat zeminden hareket ederek aşamalar kaydetmiş ve her zaman daha da yükseğe erişmiştir. Masalların sonunda onun kat ettiği yolculuğun daha somut ve belki daha belirgin kılınması adına da köy önemli bir mihenk niteliği taşır. Hemen her masalda Keloğlan'ın ilk hareket noktası köydür. Kahraman, önce ait olduğu bu mekânı terk ederek yola koyulur. Esasında aşama arketipinden başka bir anlam taşımayan bu yolculukta köy, değersiz ve gözden çıkarılmış mekân değildir. Hatta kimi zaman yolculuk sonunda elde edilen aşamanın takdir edildiği bir mekân olarak da karşımıza çıkarılır. Masalın sonunda tekrar köye dönerek kahramanlığın tescili yapılır. Bu yönüyle de köy, bünyesinden çıkan ve kendisini terk eden kahramanın hâlâ değerli varlığı anlamına gelmektedir.

8. Fiziksel Özellikleri

Masalların bazılarında Keloğlan'ın dış görünüşüne ait ifadeler kullanılmakla birlikte bize her bir masalda özenli bir portre çizilmez. Fakat farklı dönem ve coğrafyalarda olmasına rağmen bu tipi anlatan masal metinlerinden yola çıkarak Keloğlan'ın dış görünüşü ile ilgili yaklaşık bir çerçeveden bahsedilebilir. Kültür, destan kahramanlarını nispeten daha ayrıntılı tarif ederken Keloğlan'ı adsız, sansız ve kılıksız bırakır. Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur varyantında Oğuz Kağan, "Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri ela; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi...Kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı. Ayakları öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi, omuzları samur omuzu gibi, göğsü ayı göğsü gibiydi. Vücudu tamamen tüylü" olarak tasvir edilir.¹⁷⁸ Manas Destanı'nda da Manas'ın doğduktan sonraki ilk görünüşü şöyle anlatılır:

Beyaz eti pamuk gibi,
Kemikleri bakır gibi.¹⁷⁹

Çalışmamızın ilgili bölümlerinde ayrıntılı olarak görüleceği üzere Keloğlan, olabildiğince iddiasız anlatımla, gösterişsiz bir kılıkta takdim edilir. Kanaatimize göre bunun en önemli sebeplerinden biri tipi hemen her dinleyicinin çok iyi tanıyıp olması, diğeri de tipi oluşturan hemen bütün faktörlerin yoksunlukta birleşmesidir. Tipi oluşturan bu esaslar, masalda onun fiziki tanıtımına da etki ederek herkesin iyi tanıdığı bir kişiyi anlatıyormuş gibi yapılıp ve ayrıntılı tasvirlerle girilmez. Onun ailesinin ya da memleketinin anlatımında olduğu gibi dış görünümünün de üstünden geçilir. *Memleketin birinde* yaşayan Keloğlan, bu doğrultuda olabildiğince sıradanlaştırılmaya çalışılır.

¹⁷⁸ W. Bang ve Reşit Rahmeti Arat, **Oğuz Kağan Destanı**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970, s. 1.

¹⁷⁹ Emine Gürsoy Naskali, **Manas**, Kırgız Türkçesi Metin - Türkiye Türkçesi Çeviri, Ankara: TÜRKSOY, 1995, s. 18.

Bu bakış açısı ile masallardan bize kalan ayrıntılardan onun dış görünümüne dair birkaç özelliği aktarmaya çalışacağız. Ama ele alınan fiziki enstrümanlar ne olursa olsun tipin varlık nedenlerini bildiğimiz için –dönemsel fiziki şartların değişkenliğini de hesaba katmakla birlikte- masallardaki dolaylı bazı ifade ya da imajlardan hayal gücünün de etkisiyle Keloğlan’ı ete kemiğe büründürmek mümkün görünmektedir.

Keloğlan’ın en önemli fiziksel özelliği saçsız olmasıdır. Bu nedenle öncelikle Türk kültüründe saçın taşıdığı anlam ve değere bakmak ve sonra kellik olgusu üzerinde durmak gerektiğini düşünmekteyiz.

“Saç, arkaik düşünce bakımından ereme gücünü, özellikle de büyü gücünü temsil etmiştir. Bu yüzden mitolojik varlıklar için saçlılık önemli bir özelliktir. Türk halk inanışına göre, Al ruhunun gücü saçındadır. Bu yüzden Al ruhunun Türk halkları arasındaki bir adı da “Sarıçaç” (sarı saçlı kız) tır.”¹⁸⁰

“Orta Doğu mitolojisinin kahramanlarından biri olan Samson’un gücünün sırrı da saçlarının uzunluğundadır. Âşık olduğu Dalila, onun saçlarını kesince Samson efsanevi gücünü kaybeder. Uzun saçın erkeğe güç verdiği bilinir. Saçların kazınması, bir bakıma bedensel haz ve dünya nimetlerinden vazgeçildiğini gösterir. Tarihî çağlarda Mezopotamya ve İran insanı uzun saçlıdır. Denilebilir ki, İslami döneme kadar Asya göçebeleri, kadın-erkek uzun saçlıdır.”¹⁸¹

Dîvânü Lugati’t-Türk’te “ıdhınçu saç” tabiri ile “mukaddes olan ve kesilmeyen” saçtan söz edilmektedir.¹⁸² Uzun saçlı olmak Türklerin bir özelliğidir, özellikle yüksek mertebedeki kişilerin uzun saçlı oldukları hem

¹⁸⁰ Celal Beydili, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Ankara: Yurt Yayınları, 2005, s. 479.

¹⁸¹ Selçuk Mülâyim, “Selçuklu İkonografisinde Saç”, Saç Kitabı, haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, 2004, s. 71.

¹⁸² Kaşgarlı Mahmud, **Dîvânü Lugâti’t-Türk I**, trc. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998, s. 133.

yazılı kaynaklardan hem sanat eserlerinden anlaşılmaktadır.¹⁸³ Faruk Sümer, bütün Türkler gibi Oğuzların saçlarını kesmediklerini ifade ederken¹⁸⁴; Bahaeddin Ögel de bu görüşe katılır.¹⁸⁵

Göktürklerin çoğunlukla uzun saçlı oldukları ve saçlarını serbest bıraktıkları o dönemin heykel ve tasvirlerinden anlaşılmaktadır. Uygurlar döneminde de erkekler çoğunlukla uzun saçlıdır.¹⁸⁶ Göktürkler devrinde aşağı sınıftan olanlar başlarının tepesini tıraş etmekte, tepede ve kulak diplerinde perçem bırakmaktadır. Bu uygulama 7. ve 8. yüzyıllarda Uygurlu çocuklarda da sürdürülmektedir.¹⁸⁷ Eski Türklerin başlarının üstünde bir tutam saç bırakmaları cennet ve cehennem kavramlarına olan inanca dayanır. Herhangi birinin cehenneme gittikten sonra cezası tamamlandığında melekler tarafından başındaki bu saçtan tutularak yukarı âleme çekileceğine inanılır.¹⁸⁸

Türkler yaygın olarak saçlıdır ama özellikle yeni Müslüman olan Türklerin saçları kazınmaktadır. Hıristiyan Tatarlar, Müslüman Türklerle alay etmek için bora ve fırtına koptuğunda “Git Mel’un! Dazlakların evine git” derlerdi.¹⁸⁹

Eski çağlarda saç kesilmesi bir tören havasında geçmektedir. Bu merasimler çocukların yetişkin veya gençliğe geçişleriyle bağlantılıdır ve bu anlamda arkaik düşüncede inisiyasyon özelliği taşır. Bu ritüel süreç, öbür dünya sahibinin izlerini kabul etmek ve nihayetinde başka birine çevrilme gibi kavranılmıştır. Sibiryalı Tatarların çocukların kâkülünü düğün gününe kadar

¹⁸³ Emel Esin, **İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâmiyete Giriş**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978, s. 138.

¹⁸⁴ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1972, s. 48.

¹⁸⁵ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş V**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1978, s. 281.

¹⁸⁶ Emel Esin, **a.g.e.**, s. 106.

¹⁸⁷ Emel Esin, **a.g.e.**, s. 200.

¹⁸⁸ Jean Paul Roux, **Altay Türklerinde Ölüm**, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1999, s. 146, 188.

¹⁸⁹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, s. 80.

kesmemeleri de saç kesmenin gençlerin hayatında bir geçiş aşaması olduğunu göstermektedir.¹⁹⁰

Türklerde ölümle birlikte saç kesme âdetinin çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Arkeolojik bulgularda Noin Ula'da, Hiong-nu mezarlarında ipek içine sarılmış on yedi adet saç örgüsü bulunmuştur.¹⁹¹ Orhun Yazıtlarında yer alan “bunca halk (cenaze töreninde) saçlarını kulaklarını kesti”¹⁹² ifadesi bu geleneğin cenaze töreni sırasında uygulandığını göstermektedir.

Bilge Kağan kitabesinden Eski Anadolu Türkçesi metinlerine kadar yas alameti olarak ölüm törenlerinde görülen saç kesme hadisesi esasen Şamanist kültürden gelmektedir. Belki de uzun saç, kaygıyı ve kötülüğü ifade ettiği için saç kesilmek suretiyle bu kaygı ve kötülük def edilmek istenmektedir.¹⁹³

Abdülkadir İnan, kocası ölen dul kadınların saçlarını kesmelerinin matem alameti olduğunu söyler. Şamanist Sagaylar defin törenini tamamlayıp ölenin evine döndükten sonra karısının saç örgüsünü yarısından keserler. Manas destanında bir hakan, kadınlarını boşadıktan sonra saçlarını kestirerek dışarı atar, bu kadınlar muhafızlar tarafından yağma edilir.¹⁹⁴

Sultan Melikşah'ın oğlu Davut'un ölümünden dolayı tutulan yasta sultanın hısımlarının, akrabalarının, devlet ricalinin, tebaanın ve hizmetçilerinin hepsinin eşleri karalar giyerek saçlarını kesmişlerdir.¹⁹⁵ Saç kesme âdetinin, 14. yüzyılda Anadolu'da devam ettiğini Aydınogullarından Umur Beyin, gerek babasının ve gerekse Saruhanoğlu Süleyman Beyin vefatı üzerine saçını kesmesi üzerine

¹⁹⁰ Celal Beydili, **a.g.e.**, s. 479.

¹⁹¹ Jean Paul Roux, **Altay Türklerinde Ölüm**, s. 246.

¹⁹² Talat Tekin, **Orhun Yazıtları**, İstanbul: Yıldız Yayınları, 2003, s. 79.

¹⁹³ Mesut Şen, “Tarihî Metinlerde Saç ve Sakal Kültürü”, Saç Kitabı, haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004, s. 37.

¹⁹⁴ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 197.

¹⁹⁵ İsmail Görkem, “Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağıtlar”, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, 1992, s. 169.

öğreniyoruz.¹⁹⁶ Aynı durum Kazaklarda da görülmektedir. Ölünün arkada bıraktığı dul zevcesinin, kızlarının saçları kesilerek ölü ile beraber mezara gömülürdü. Ölen kişinin atının kuyruğunu kesmek de bir matem alametidir.¹⁹⁷

Yaşar Çoruhlu, James Hall'a dayandırarak verdiği bilgide, Buddha ile ilgili olarak saç kesmenin önemli bir ikonolojik motif olduğunu ve bu husus fedakârlık sembolü sayıldığı için, bilhassa daha alt seviyedeki Budistler (rahipler, keşişler, zahitler) başın tepesini tıraş edip veya saçı vücudun alt bölümlerine değmeyecek şekilde yukarıda topladıklarını belirtir. Saçı tıraş etme veya kısa kesmenin ilahlara bağlılık ve itaat sembolü sayıldığını ekler.¹⁹⁸

Bahaeddin Ögel, kel denince akla ilk olarak bir deri hastalığı nedeniyle saçı dökülmüş ve yaralı baş geldiğini ve Türklerin ister yaralı, ister saçı dökülmüş olsun bütün çıplak başlara *taz* dediklerini belirtir. İkinci olarak ise saçı dökülmüş veya saçsız kişiye de yine *taz* dendiğini ekler.¹⁹⁹

Dîvânü Lugatî't-Türk'te *taz* kelimesi 'kel, bitkisiz, boynuzsuz ve çorak' anlamlarında kullanılırken, tamamen saçsız olup başı şapla sıvanmış gibi kel olanlar için *ajmuk taz* ifadesi kullanılmaktadır.²⁰⁰ Ortaasya tarihinde daha çok Proto-Moğol kavimlerinde kelbaşı ulu atalardan bahsedilmektedir. Bir Proto-Moğol kavmi olan Juan-juan veya Avarların Türeyiş destanında hakanlık ailesinin "kel kafalı"dan türediği anlatılır. Buna benzer bir efsane Tibet'te hüküm süren Tufanlar hakkında da söylenir.²⁰¹

¹⁹⁶ Mehmet Eröz, , **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1992, s. 87.

¹⁹⁷ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2009, s. 126.

¹⁹⁸ Yaşar Çoruhlu, "Uygur Sanatında Saçın İkonografik Tertibi", Saç Kitabı, haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, 2004, s. 65.

¹⁹⁹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, s. 78.

²⁰⁰ Kaşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugatî't-Türk, kel, daz, boynuzsuz, bitkisiz, çorak I, 26, 313; II, 41, 52; III, 148, 149; taz koy; kel koyun, boynuzsuz koyun, III, 148; taz yér; bitkisi az olan çorak yer, kel toprak-III, 148; ajmuk taz; başı şapla sıvanmış gibi kel I, 99.

²⁰¹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, s. 81.

Türk mitolojisinde demonik varlıkların yaygın işaretlerinden biri kelliştir. Kel olmaları, bu varlıkların öbür dünyayla ilgilerinin bir göstergesidir. Kahramanlar bu yeraltı dünyasının işaretlerini kabul edip, kele dönüşürler. Atlarıyla birlikte kel kılığına giren Türk hikâye ve destan kahramanları, bu yolla “ilahî güc”e kavuşmuş olur.²⁰²

Dış etkilerin az olduğu Kuzey Türk masal ve destanlarında yiğitler büyük savaş ve yarışalara giderken atları ile birlikte kel olurlar, böylece ilahî bir güç kazanırlar.²⁰³ Altay destan ve masallarında da toplumu düzene sokmak isteyen hakanlar kılık değiştirerek Keloğlan/Tastarakay olurlar. Görevlerini tamamladıktan sonra tekrar eski hallerine dönerler.²⁰⁴

Türk kültür ve inanışlarını yansıtan türlerden biri olan kıyâfetnamelerde insanların fiziksel özelliklerinden kişilik analizlerine kadar birçok özellik üzerinde durulurken kelliikten ya da saçsızlıktan da bahsedilmektedir. Anadolu sahasına ait bir Kıyâfet-nâme’de “Başında saç olmayan kötü huylu olur ve bu tür insanlardan sakınılmalıdır.” denilmektedir.²⁰⁵ Kıyâfetnamelerin çoğunda kellik olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bir kültür sözlüğü olan atasözlerinde de *Kel arsız, kör yanaz olur, İyilik etme kellere gider söyler ellere* denilerek kellerin arsızlığı ve onlara güvenilmemesi gerektiği ifade edilmektedir.

Eloğlu masalında Keloğlan, *natemizlikten başına keçel düş(tüğü)* için Keçel Eloğlu olarak adlandırılır. Masalda padişah, oğlunun sevdiği kızı bulması için vezirine kırk gün mühlet verir. Aradan otuz yedi gün geçmesine rağmen vezir hiçbir iz bulamaz. Vezirin karısı ve kızını ağlarken gören Keçel Eloğlu gelip onlara dertlerini sorar. Onlar da *Ay Keçel, sen ki bizim derdimize elac*

²⁰² Celal Beydili, **a.g.e.**, s. 308.

²⁰³ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, s. 84.

²⁰⁴ Rervin Ergun, “Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay Keloğlan”, *Millî Folklor*, sayı 68, (Kış 2005), s. 79.

²⁰⁵ Kenan Bozkurt, “Kıyâfet İlmi Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Şa‘bân-ı Sivrihisârî’nin Kıyâfet-nâmesi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2008), s. 74.

eleyebilmeyeceksen, barı derdimizi tezeleme! diyerek Keçel oğlan'ı hafife alınca Keçel, *Hanım, vallah keçel baş dolu olar.* diyerek atasözüne dönüşen bir özgüveni ifade eder.

Çınıbek masalında Çınıbek, babası tarafından evden kovulur, günlerce aylarca yürüyen çocuğun başı kel olur. Artık bundan sonra kel oğlan olarak anılmaya başlar. Adı da Çınıbek olduğu için *Çınıbek Kel* diye çağrılır. Yararlılık gösterdikten sonra da yiğitlik sürecinden geçtiği için *Çınıbek Bahadır*'a dönüşür. Zaten artık kelliği de kalmamıştır. Maddi, manevi yoksunluktan kelleşen kahraman, Ayım Güzel adlı bir kızla karşılaşır. Bir sihirbazın kızı olan Ayım Güzel, *kelin başına ilaç sürünce yedi günde kunduz gibi kara saç çık(ar).* Bu maddi denkleşme üzerine kız kel oğlanla evlenir.

Keloğlan 2 masalında karşılaştığımız çok benzer uygulama kelliğin marazi tarafını işaret etmesi açısından önemlidir. Kellik maddi ve estetik bir yoksunluk olduğu gibi onu oluşturan şey de marazi bir durumdur. Her iki masalda da ilaçla tedavi sonucunda gür saçlara kavuşan kahraman, güzel bir kızla evlenmektedir. Bu kahramanın maddi aşamalarından başka bir şey değildir. Ama kellik, bu iki örnekte görüldüğü gibi maddi boyutu ile belirginlik kazanmaktadır.

Keloğlan Defineci masalında Keloğlan, ağabeyi ile babasından kalan malları paylaşmak ister. Eski ahırın yanına yenisi yapılır ve ağabeyi yeni ahır Keloğlan'a verir. Akşam kır dönüşü hayvanlar hangi ahıra girerse o ahırın sahibinin olacaktır. Alışkanlık gereği hayvanların hepsi eski ahıra girer ve ağabeyin olurlar. Keloğlan'ın ahırına sadece kendi gibi bir *kel tosun* girer. Tosuna sıfat olan kellik; zayıflık, arıklık, çelimsizlik belki de hastalıklı anlamlarına geliyor olmalıdır. Keloğlan'ın kelliğini biraz da bu yönde aramak gerekir.

Köse Değirmenci ile Keloğlan masalında Keloğlan'ın fiziki özellikleri ile ilgili söylenen tek şey *başının kelini kaşımış da bir duralamış(tır).* cümlesidir. Bu cümle aslında onun dış görünüşünü tasvir amacıyla değil şaşkınlığını belirtmek için söylenmiştir. Çünkü Keloğlan, un öğütmek için gittiği

değirmende babasının vasiyetinde söylediği gibi bir Köse ile karşılaşınca ne yapacağını şaşırmıştır.

Keloğlan ile Kötü Hasan masalında ağabeyi, Keloğlan'a *Keloğlan, kepçe kulaklı oğlan, kelli oğlan, kelli Keloğlan* diye seslenince kafamızda ona dair bir imaj belirir.

Keloğlan ile Devler Ağası masalında Keloğlan'ın çıldır çıldır bakan gök gözleri vardır. Padişah, ödüllü imtihanda yiğitlik isteyen işe talip olan Keloğlan'ı *maskaralıkla* suçlayıp huzurundan kovmaya çalışır. Padişah onu *yerden bitme boylu, armut sapı boyunlu* olarak tarif ettiğine göre hem kısa boylu hem de çelimsiz olmalıdır.

Bir kimsenin saç, göz, kulak, ayak gibi dış yapısına ait uzuvlarından yola çıkarak onun ahlak ve karakter özellikleri hakkında bilgi vermeye ilm-i kıyâfet denir.²⁰⁶ İnsanlar hem kendilerini hem de diğer insanları tanımak ister, bunun için gayret gösterirler, zaman harcarlar. Kişilerin ruhsal özelliklerini tanımak zordur, o nedenle en azından kısa sürede kişiler hakkında yargıda bulunmak için onların dış görünüşlerine bakılır. İnsanların bu merakı kıyâfet ilmini ortaya çıkarmıştır.

Birçok masalda Keloğlan tasvir edilirken onun gök veya çakır olarak nitelenen mavi gözleri ön plana çıkarılır. Dönemin kıyâfet ilmine göre de yüzlerce yıl süren inanışta çakır göz makbul sayılmaz. Renkli gözlülerin nazara sebep olduklarına bu yüzden makbul sayılmadıklarına inanılır. Bu inanışın da etkisiyle olsa gerek çakır gözlülere karşı bir “tedbir” ihtiyacı hissedilir. Kıyâfet-nâmelerde bu renge sahip olan göz için söyle bir yorum yapılmaktadır:

Gözü gök olanda olmaz edeb

Gözü çakır bahâdır olsa ‘aceb

.....

Gök olursa ne’uzubillâh eger

²⁰⁶ Ali Çavuşoğlu, *Kıyâfet-nâmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 33.

Bu sıfatlar bulunur anda beter

Olmaz anun gibi olanda hayâ

Kat bed-hûy olur ‘aceb hod-râ²⁰⁷

Yine Kıyâfet-nâmelerde mavi gözün utanmazlığı; açık mavi gözün cahilliğe, korkaklığa, yüreksiz olmaya; mavi ve küçük olmakla birlikte titreyen gözün utanmazlığı, hileciliğe ve şehvet-perest olmaya; sarıya çalan mavi renkte olan gözün sahibinin oldukça kötü özelliklere sahip olmakla birlikte, kötülük ve hilecilik gibi kötü huylarının da olmasına delil olduğu söylenir.²⁰⁸

Padişah Keloğlan’ı *yerden bitme boylu, armut sapı boyunlu* olarak tanımlarken kısa boylu ve ince, zayıf boyunlu olduğunu vurgulamak ister. Halk arasında da kısa boylu insanlar hileci, fitne çıkarıcı ve kendilerinden sakınılması gereken tipler olarak kabul görür. Erzurum ve Sivas bölgesinde bu insanların uğursuz olduklarına inanılır.²⁰⁹

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında Keloğlan anasından, padişahın kızına dünür gitmesini ister. Anası da, bunun mantıksızlığını ve imkânsızlığını vurgulaması üzerine Keloğlan *olmaz* diye direnir. *Kel kafası kızar(ır), çakır gözleri iyice beler(ir)*. Bu masalda da Keloğlan *beleren çakır* gözlere sahiptir.

Keloğlan’ın yüz ifadesi için kullanılan ibareler daha çok *güleçliği* ekseninde birleşir. *Keloğlan’ın Nohudu* masalında Keloğlan, başı kel, yüzü de güleç bir kişi olarak tanıtılır. Masalda kellik, bedensel yoksunluğun göstergesi iken güleçlik de zihinsel yoksunluğun işareti olarak yer alır. Bu safça ve biraz aptalca güleç yüzölçümü dışında *Keloğlan ile Köy Ağası* masalında ağa ona çok

²⁰⁷ Âmil Çelebioğlu, “Kıyâfe(t) İlmî ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdi ile Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Kıyâfetnâmeleri”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yayınları, 1998, s. 238.

²⁰⁸ Gökhan Türk, “Anadolu Sahasına Ait Bir Kıyâfet-nâme Örneği Üzerine İnceleme”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 33, 46.

²⁰⁹ Mine Mengi, “Kıyâfetnâmeler Üzerine”, *Türk Dünyası Araştırmaları Yıllığı Belleten*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1977, ss. 305-306.

kızdığında *yüzü benekli* ifadesini kullanır. Ağa muhtemelen onun çilli olduğunu işaret eder. Çünkü noksanlık bakımından kel başa şimşir tarak yaraşmaz.

Tembel Keloğlan masalında yakaladığı bir balığı serbest bırakması karşılığında balığın öğrettiği sihirli sözlerle her istediğini yapan Keloğlan'ı karşısında gören padişah *kılıksız, kıyafetsiz, cılız bir çocuğun* nasıl bu işleri yaptığını akıl erdiremez. Keloğlan'ın bu zayıflığı ve kılıksızlığı, fakirliğine ve kimsesizliğine yaraşır bir görüntü olarak anlaşılmalıdır.

*Semed'in Nağlı'*nda Keçel Semed tarif edilirken şöyle bir ifade kullanılır: *Onun başından bir canag darı tökseydiler biri yere düşmezdi. Hamısı cır cındanan itip batardı.* Bu ifadeden anlaşıldığına göre Keçel oğlanın başı pütür pütürdür. Masalda padişah *kızımı da ona layık görürsünüz* diyerek Keçel'i beğenmezken yalan oyununda başarılı olup kızla evlense de kız, Keçel ile evlendiği için üzüntüsünden hasta olur. Aynı masalda Keçel'in kuşları bile büyüyecek kadar güzel bir sesi olduğunu görürüz: *Semen'id çok güzel bir sesi vardır. Ağzın açıb ohuyanda göyden geçen guşler ganad ganada verib dayanar, onun sesine gulag asardı.*

Keçelce masalında da kel kahramanın başında yaralar vardır ve saçı da yoktur. Bu masalda kelliğin sebebi baştaki yaralara bağlanmıştır. Ancak bir süre sonra başındaki yaralar iyileşir. Buna rağmen, başı yaralıyken taktığı sarığını hiç çıkarmaz ve Keçelce olarak anılmaya devam eder.

Masalarda Keloğlanın yaşı belirtilmez, genellikle delikanlı olarak karşımıza çıkar. “Orta dönem Türk destanlarında kahramanın çocukluk döneminden çıktığı yaş, genellikle on beş olarak tespit edilir. On beş yaşına gelen kahraman namzedinden olağanüstü bir kahramanlık göstererek macerasına atılması beklenir.”²¹⁰ Çünkü, “gençlik kişinin yaşamının ideal ilkelerini ifade etmekte, onların kendisi ve başkalarıyla olan ilişkilerini

²¹⁰ Ali Duymaz, “Dede Korkut Kitabı'nda Alpların Eğitim ve Geçiş Törenleri”, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, ss. 111-112.

değiştirebilecek gücünü hissetmektedir. Gençlik, çok çekici, enerji ve idealizm dolu olan çiçek açma dönemidir.”²¹¹

Keloğlan masallarında, bazı masal, halk hikâyesi ve destanlarda karşımıza çıkan çocuksuzluk motifi, bunun devamında annenin olağanüstü şekillerde hamile kalması, olağanüstü doğum ve çocukluğunda gösterdiği başarılarından dolayı ad alma motifleri karşımıza çıkmaz. Ömer Tecimer, Van Gannep’ten yaptığı alıntıda inisiyasyonun örgütlenmiş bir bütünlük içinde doğumdan ölüme kadar giden süreçte gerçekleştirilen geniş ritus olduğunu belirtir. Çocuğun zaman içinde aşamalı olarak yetişkine dönüştüğünü statüsünde en az iki kez değişme olduğunu ekler ve bunlardan birincisinin ad vermeyle (ad çocuğu doğadan kültüre geçirir), ikincisi de aile eğitimi veren kadınların yanından uzaklaştırıp yetişkinlerin arasına taşıyan erginlenmeyle gerçekleştiğini ekler.²¹²

Keloğlan masallarında her iki durum da görülmez; Keloğlan, masallarda yetişkin olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar yaşı masallarda belirtilmemiş ise de onun bir ergen olduğu anlaşılmaktadır. Masalın hemen başında evlenmek, iş bulmak, para kazanmak gibi bir mazeretle evden ayrılması bunu gösterir.

Keloğlan ile Kötü Hasan masalında Keloğlan’ın yirmi yaşında olduğu ifade edilir. Masalda anası akranları hep evlendiği için onun da evlilik yaşının geldiğini, kendi yaşıtlarınıninsa torun sevdiğini söyler. Masalda Keloğlan’ın akranlarına göre evlenmekte geç kaldığı görülmektedir

Fakir, kimsesiz, zavallı bir köylü çocuğu olan Keloğlan’ın kıyafeti de çoğu zaman anlatılmaz. Böyle yoksul ve yoksun bir tipin nasıl giyinmiş olacağı kafalarda soru işareti yaratmaz çünkü. Bu masalların yaratıldığı dönemde halkın giyim kuşamında fazla farklılığın ve çeşitliliğin olmaması da bu tasviri gerekli kılmaz. Zaten masalı dinleyenin giysisi de Keloğlan’inkinden pek farklı değildir.

²¹¹ Joseph L. Henderson, “Modern İnsan ve Mitler”, İnsan ve Sembolleri, Carl G. Jung, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2007, s. 122.

²¹² Ömer Tecimer, **Sinema Modern Mitoloji**, İstanbul: Plan B Yayınları, 2005, s. 46.

Keloğlan'ın kılık kıyafetinin tasvir edildiği birkaç masaldan biri olan *Keloğlan ile İki Padişah* masalında öksüz ve kimsesiz olarak yaşayan Keloğlan *sırtına bir yama vuran, eline bir dilim ekmek veren* olmadan fakir ve yalnız bir hayat sürer. Bu sosyal statü ile Keloğlan'a genel geçer bir zavallı görünümü kazandırılır. Bu masalda, âşık olduğu padişah kızının bulunduğu saray penceresinin önünde, avdan dönen padişahın sıkıştırması üzerine ona cevap verirken masalcı tarafından resmi daha net çekilir. Padişah, Keloğlan'a *Ne ararsın, a Keloğlan, pencerenin dibinde?* diye soruca, *Keloğlan'dır bu dünyada bir garip başı ile bir yırtık peşi var, başında poşusu, kimseden korkusu yok. Dosdoğru cevap vermiş.* Keloğlan'ın cahil cesareti ile hoyratça sözlerinin altında bu yoksunluk yatmaktadır. Fakat masaldaki masalcının bu analizinden onun kıyafetini de öğrenmiş oluruz. Başında poşusu ve arkadan yırtık bir pantolonu ile *dımdızlak, sivri külah* bir halde tasvir edildiği için onu padişahın huzuruna çıkarabilmek için *giydirip kuşat(mak)* zorunda kalmışlardır.

III. KEL BAŞA ŞİMŞİR TARAK

1. Akıllı Oğlan

Keçel baş akıl dolu bolar.

Keloğlan, masallarda bir taraftan yoksunluğu ve yoksulluğu ile karşımıza çıkarken diğer taraftan da sahip olduğu akıllı ve zekâsı ile herkesi kendine hayran bırakır. Kimsenin açamadığı kilitlerin anahtarı ondadır, cihan padişahının kızı ile akıllı sayesinde evlenirken, devlerin hazinelerine de yine aynı yolla sahip olmayı başarır. Çağdaş düşünce akımları, insanı her şeyden önce kendi yazgısının yaratıcısı olarak görmektedir; bu görüş hümanist düşüncenin yaydığı insan merkezliliğine bağlanır.²¹³ Keloğlan da kendi yazgısını değiştirmek için gayret sarf eder ve başarıya ulaşır.

Eloğlu masalında, *çok ağıllı kamalı, göyçek bir uşak* olarak tarif edilen Keçel Eloğlu, akıllı ve zekâsı ile kimsesiz bir seyis iken vezirliğe yükselmeyi başarır. Keçel oğlan, yedi yaşında yetim kalıp ahırda yatarken ilerlettiği seyisliği ile şöhret olur, vezir de onu başseyis yapar. Eloğlu vezirin yanında güven ve itibar kazanarak hareket alanını genişletir, sarayda ortaya çıkan ve kimsenin çözemediği sorunu çözmeye talip olur: Bir gün padişahın oğlu ava gider ve orada gördüğü bir kıza âşık olur. Kız ona bir ucunda semend, diğer ucunda gend olan bir mendil verip ortadan kaybolur. Şehzade kızı bir türlü bulamayınca aşkıdan yataklara düşer. Padişah, kızın bir an önce bulunması için vezirini görevlendirir: *Vezir sen bilersen ki, benim gözümün ağı garası bir tek oğlum var. Eğer köçteki gızıl kecavenin içinde olan gızın kim olduğunu, verdiğini samanla gendi bağlamakla ne demek istediğini bilmesen, boynunu vurduracağam. Var devletine de od vurup yandıracacağam.*

Bu kızı nasıl bulacağını bilemeyen vezirin imdadına yanında çalışan Eloğlu koşar ve kızını kendisiyle evlendirmesi karşılığında o kızı bulacağını söyler. Pek çok Keloğlan girişiminden tanıdığımız bu teşebbüste ona bu zorlu mücadele yakıştırılmadığı için önce tepki gösterilir. Keçel Eloğlu da, *Keçel baş*

²¹³ Bogos Zekiyan, **Hümanizm Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenleri**, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1982, s. 26.

akıl dolu bolar. sözüne sığınarak -kendisinden fazlasıyla emin olsa da- onları bu işi başarabileceğine inandırmaya çalışır. Eloğlu, padişaha semend ve gendin ne anlama geldiğini söyleyince padişah onun zekâsını anlar ve şehzadesini, hazinesini ona emanet eder. Kendisi Semergend padişahının gücünden çekindiği için onunla mücadeleden kaçınmaktadır, bu zorlu sınavı Keçel Oğlan'a havale eder. Keçel Eloğlu, akli ve zekâsı ile kurguladığı senaryoyu hayata geçirerek şehzadeyi sevdiğine kavuşturur, kendisi de vezir olur. Köroğlu'nda ve başka destanlarda fiziki güç ile elde edilen kahramanlık, burada da görüldüğü üzere Keloğlan masallarında akıl oyunları ile elde edilir.

Semed'in Nağlı'nda, padişahın büyük kızının evleneceği kişinin seçilmesi için düzenlenen yalan yarışmasına kimsesiz ve fakir Semed de katılır. Padişah, Semed'den hiç doğruluğu olmayan üç yalan söylemesini ister. Semed üstün zekâsını gösteren iki yalan söyledikten sonra, üçüncü yalanında da padişahın, babasından kırk küp altın borç aldığını ve borcunu ödemesi gerektiğini söyler. Şahın çevresinde bulunanlar bunun doğruluğunu kabul ederlerse padişah borcunu ödemek zorunda kalacak, yalan olduğu anlaşılırsa da padişah kızını verecektir. Padişahı bile açmazda bırakan bu yalan oyunu Keçel Semed'in zekâsını göstermesi bakımından önemlidir. Masalda, *Semed goçag, ağıllı oğlan idi, hardan olsa bir parça çörek tapır, şahın gızını aç goymurdu.* cümlesi onun zekâsını açıkça ifade etmektedir. Pek çok masalda olduğu gibi *Semed'in Nağlı*'nda da Keloğlan, tek serveti olan akli ile başarı elde ederek yükselir.

Keçelce masalında dayısını aldatan hanımının ihanetini ortaya çıkarmak için oyunlar kurgulayan Keçelce'nin bu hesaplarından haberi olmayan kadın, *Oy, ben senin ahlına gurban olım Keçelce. Bu nası has ahıl bile?* demekten kendini alamaz. Dayısını aldatan yengesinin kötü sonunu da bu akıllı buluşlar hazırlar.

Ki Keçel Masalı'nda yaşlı bir kadının oğlu olan Keçel fakir ve işsizdir. Bir gün anasına evdeki horozu kestirir, pişirtip padişaha hediye olarak götürmeye karar verir. Büyük zorluklara padişahın huzuruna çıkmayı başarır. İki veziri ile birlikte bulunan padişah, *keçel bunı, üç biziğ bir de sen, dörde taqsim ele yağın*

diyerek Keçel'den bu horozu dörde bölmelerini ister. Keçel, horozun başını padişaha, sağ kanadını sağ vezire, sol kanadını sol vezire verir, gövdesini kendisine alır. Padişah neden böyle bir paylaşım yaptığını sorunca, *Sen başsan, baş ye, o da sağ vezirdi sağ qanadı yesin, bu da solvezirdi sol qanadı yesin. Men de yetimçeyem gevdeni yerem* cevabını verir. Keçel oğlanın bu pratik zekâsına hayran kalan padişah ve vezirler bu cevabı çok beğenirler ve onu yüz altınla ödüllendirirler.

Fakir, mesleksiz ve işsiz Keloğlan, kendisi ve anası için bir değeri ifade eden horozu kesip padişaha götürürken aslında kendince bir beklenti içine girmiştir. Ama masal boyunca bu beklenti hiç dile getirilmez ve bunun yüce padişaha sunulan bir armağan gibi algılanması sağlanır. Padişahın huzuruna çıkınca söylediği *vallah patışahım Allah ömürler versin, gögde imanım, yerde güvenim bu xoruz varıdı. Bunu qavırdım senıvçı hediye getirdim* sözleri hem padişahı taltif etmeye hem de getirdiği hediye değerli kılmaya yöneliktir. Padişahın karşısında söylediği bu sözlerle zekâsının ışıltısını belli eden Keçel, horozu paylaştırmaya yönelik yaptığı muhteşem buluşla da zekâsını daha da parlattır.

Bu masalda Keçel oğlanın zekâsıyla zirveye çıktığı nokta ise kendisine verilen beş yumurtayı padişah, padişahın karısı ve kendisi arasında paylaşım yöntemiştir. Keçel, bir yumurtayı padişaha verir, birini kendisine alır, üçünü de padişahın karısına verir. Padişah, yumurtaları neden böyle paylaştırdığını sorunca da, *Patışahım demisen taqsim eyle? Senıv ki yumurtav var üç. Menım ki yumurtam var, bu ki üç. Xanımda yoxtı, xanım da üç.* Padişah, testis eşitliğine dayanan bu paylaşımı çok beğenir ve ona yüz altın daha verir. Herhangi bir eğitim almamış Keloğlan'ın böyle bir bilgiye sahip olması ve bilgisini kullanabilmesi onun kıvrak zekâsını göstermek için kurgulanmıştır. Halktan herhangi bir kişi olan Keçel'in zekâsı padişah gibi döneminin en önemli güç sahibi tarafından sınanmış ve beğenilerek onaylanmıştır. Keçel oğlan artık tescilli bir zekidir.

Aycemal ile Kel masalında padişahın güzeller güzeli kızı Aycemal evleneceği kişiyi seçmek için bir yarış düzenler. Sorduğu beş bilmeceye kim doğru cevap verirse onunla evlenecektir, yanlış cevap verenler de öldürülecektir. Pekçok ülke şehzadesi doğru cevabı veremeyip canlarından olur. Padişahın ülkesinin uzak bir köşesinde yaşayan sığırtmaç Keloğlan bu yarışı duyar ve katılmak için saraya gider. Yolda onun yarışa katılacağını duyanlar, saray kapısındaki muhafızlar ve sonunda karşısına çıktığı Aycemal sultan onu küçümsese de Keloğlan kendinden emin bir tavır sergiler. Aycemal'in sorduğu her bilmeceyi doğru cevaplayan Keloğlan Aycemal'le evlemeye hak kazanır. Keloğlan, zekâsı sayesinde padişahın kızıyla evlenmesini sağlayacak şifreleri çözmüştür. Herhangi bir eğitim almamış olmasına rağmen akli onun yol göstericisi olmuştur.

Keloğlan ile İki Padişah masalında da, renksiz bir kişilikle tarif edilen Keloğlan, kendinden beklenmeyen ve ona pek yakıştırılmayan bir donanımla karşımıza çıkarılır. Kimsesiz, eğitimsiz olduğu halde gece gökyüzüne bakarken bile kendini yetiştirmeye çalışır. Doğuştan var olan zekâsı ve ekmeğini taştan çıkaracak azmi ile küçük denecek yaşlarda *düşünüp taşınmasını adım adım öğrenmiş, karanlık gecede kara taşın altındaki kara karıncayı bil(ecek)* hale gelmiştir. Keloğlan bu masalda iki padişahla giriştiği mücadelede zekâsını ortaya koymuştur. Padişahların güç ve zenginliğine karşı kimsesiz ve öksüz oğlanın tek sermayesi aklıdır. Nitekim iki padişahın çekişmesinde araya girerek zekâsı ile sorunları çözer ve istediklerini elde eder. Böylece vaktin birinde yaşayan kimsesiz oğlan hem padişahın kızı ile evlenir hem de başvezir olur. Şunu da belirtmek gerekir ki Keloğlan masalının başından beri akli ve zekâsının hangi düzeyde olduğunu ve onunla neler başarabileceğini bilerek maceraya girer. Çünkü masaldaki tip, bu peşin kabul üzerine kurgulanır. Aksi takdirde imkânsız denecek bir sonucun mantıklı açıklaması mümkün olmayacaktır.

Keloğlan 2 masalındaki kel tip, safça davranışlarına rağmen “akıllı hilekarlığı” dillendirir. Masal, iki ayrı padişahın güç yetirilemez hile ve tuzaklarından kurtuluş mücadelesini ele alır. Keloğlan, bunların bir kısmını akli

ile savuşturur fakat bu akıllılık, hilekarlık ekseninde değerlendirilmesi gereken bir akıllılık olarak kurgulanır.

Keloğlan ile Devler masalında devler yatakta Keloğlan var diye yorganın altındaki eğri odunu iyice dövdükten sonra yatıp uyurlar. Sabah sapasağlam Keloğlan'ı karşısında görünce de şaşırıp ne diyeceklerini bilemeden geceyi nasıl geçirdiğini sorarlar. Bu ani soru karşısında altta kalmayan Keloğlan, *Yatak yumuşak, hem de rahattı, ama birazcık pire vardı, sırtım çok kaşındı.* cevabı ile yediği dayakların pire ısırığı gibi geldiği izlenimi vererek hem bir kahraman edası sergiler hem de zekice bir cevap hazırlar. Masalın devamında ikinci gün kendisini yatakta kaynar su ile haşlamak isteyen devlerin, *Aman Keloğlan, bu gece nasıl uydun?* sorusuna, *Yatak yumuşak, hem de rahattı. Ama yün yorganla yün döşek biraz terletti, sabaha karşı azıcık terledim.* demesi onun masaldaki hazırcevaplığına ikinci örnek olur.

Dev Anası ile Keloğlan masalında ise, Keloğlan iki ablası ile anadan babadan yoksun, fakir bir hayat sürerken bir gün bir dev anasına yemeğe gitmek zorunda kalırlar. Dev anası onları doyurduktan sonra uykuya dalmalarını bekler. El ayak çekilince de, *Kim uyur, kim uyanık.* diye üç kez sorar. Keloğlan, başlarına gelebilecek kötü sonu bildiğinden devin her yoklamasında uyanık olduğunu hissettirir. Dev anası, *Keloğlan neden uyumaz?* diye sorduğunda da, ikisi mantıklı üçüncüsü düzmece üç istekte bulunur. Dev anası, yağda yumurta ve taze çalkama ayrandan sonra Keloğlan'a neden hâlâ uyumadığını sorması üzerine, *anam bana elekle dereden taze su getirirdi* diyerek dev anasından olmayacak istekte bulunur. Dev anası, elekle su getirmeye çalışırken ablalarını uyandırıp birtakım maceralarla dev anasının elinden kurtulurlar. Zaten karınlarını doyurmuşken Keloğlan iki isteğinde daha özenli hizmet istemekle, hem dev anasına hoyrat davranarak macerayı eğlenceli kılmaya çalışmış hem de onu kızdırarak sonucun daha vahim olmasına zemin hazırlamış olur. Her iki durumda zekice bulunacak bu hazırcevaplığa bir de zekice kurtuluş planı eşlik eder.

Keloğlan'ın bu istekleri, içinde ironi barındırmakla birlikte kendisini dev anasından daha zeki göstermesinden başka bir şey değildir. O, dev anasının içgüdüsel bir istekle kendilerini yemekten öteye geçmeyen sığ felsefesi ile önce eğlenmiş, sonra da akıl yoluyla akılsız gücü alt edebileceğini göstermek istemiştir. Bu yönüyle *Dev Anası ile Keloğlan* masalı, kaba güce karşı aklın ince yoldan kazanılan başarısını sergilemiş olur.

Keloğlan ile Padişah masalında yıkayacağım diye anasını kazanda haşlayarak öldüren saf oğlan şehre gelince cin kesilir. Geçmişteki aptallıklarının hiçbiri artık ona yakışmaz. Köyde delilikleri zirveye ulaşan Keloğlan şehirde bambaşka biri olur. Bu değişim, masaldaki yükselmeye yönelik en kritik geçiştir. Bundan sonrası, yükselen bir çizgi halinde onun başarılarını anlatacaktır. Keloğlan'dan beklenen elbette namusu ile çalışıp alın teri ile geçinmek olmayacaktır. Onun misyonu, köyde üstü örtülü duran cevherin şehirde ortaya çıkarılması ile tarihî hesabın görülmesidir. Nitekim *kulpuna yapışacak bir iş aradıktan sonra* hamallıkla hayatını devam ettirmeye çalışır. Yanında kaldığı kadın hastalanınca onun isteği üzerine pişirdiği ördekleri çarşıda satmaya gider. Pazarda karşılaştığı vezir pazarlık etmeden hepsini alır, *Bunları sarayıma götür, kethüdama teslim et, oradan elbiselerimi al, hamama getir de paranı vereyim.* der. Keloğlan'ın uyanıklığı ya da tipik başarısı için fırsat bu noktada karşısına çıkar. O, ilk başarılı ticari girişiminde kanaat edeceğine fırsatı ganimete çevirmek için muhteris davranır. Keloğlan, kethüdanın çamaşırların ördek parasından değerli olduğuna hükmedip yani ticarete hile karıştırıp bohçadaki kıyafetleri pazarda satar. Aldatma yoluyla kazancı seçer.

Deli oğlanın, kimyasını bozan ya da uyuyan yılanı uyandıran şey nedir? Masalın da Keloğlan'ın da asıl işlevi, *tesadüfen* pazarda karşılaştığı vezir üzerinden güdeceği siyasettedir. Kızarmış ördeklerini sattığı vezirin bütün kıyafetlerine el koyup nakde çevirdiği halde Keloğlan'ın vezirle hesabı hâlâ devam etmektedir. Vezir, Keloğlan için ya da o dönemki halk için akılca, fikirce üstünlüğü ve üstünlüğün takdir edildiği dereceyi karşılamaktadır. Keloğlan hem bu derece ve makama olan güvensizliğinden ve ehliyet zafiyeti vehmettiğinden

hem de talihin cilvesi sonucu bulunduğu şartlardan dolayı değerinin takdir edilemediği düşünür. Zekâsına olan güveni ve ulaşmak istediği makamlarda oturanlara olan hasedi yüzünden vezirle hesaplaşmak ister. Veziri gözüne kestirerek devlet mekanizması ile yüzleşip kendi değerini ortaya çıkarmayı amaçlar. Vezir bu anlamda bir semboldür. Keloğlan'ın onunla şahsi bir meselesi yoktur. Parası, pulu, itibarı ve kendine özeni olan veziri maskara etmekle bir makamın içini boşaltırken kendisinin kaplayacağı alanı göstermeyi hedefler. Nitekim akıl sahibi padişah da bunu fark eder ve Keloğlan'a hak ettiği payeyi verir.

Keloğlan, veziri uçkurundan yakalayarak kolayca alt eder. Kadın kılığına girerek veziri tuzağa düşürür. Veziri zembile çekip onu maskara ederken hazinenin anahtarını da ele geçirir. İki sembolik kale böylece ele geçirilmiş olur. Keloğlan'ın Köroğlu gibi ya da başkaca alp kahramanlar gibi meydan cengine ihtiyacı yoktur. Onun silahı aklıdır. Düşmanını sonu belli savaşta eğlenceli bir şekilde dize getirir.

Bu komik oğlan, *oynak kız* kılığına girerek *anlı şanlı koca veziri kepaze* ederek sarayın hazinesinden yükte hafif, pahada ağır ne bulduysa bir torbaya doldurur. Vezir utancından işin aslını anlatamayınca padişah bilginleri toplayarak bu usta hırsızın bulunmasını emreder. Bilginler akıl oyunları ile Keloğlan'a tuzaklar kursalar da o hepsini alt etmiş ve şöhretini, belki de padişah nezdinde fiyatını artırmış olur.

Keloğlan'ın aklını takdir edecek kişi en az onun kadar akıllı olacağı için padişah düşünür, taşınır ve *veziri tavana çeken, saray devesini pastırma eden, can alıcı Azrail kılığına giren* kişinin, *gündüzler düzenbazı, geceler hırsız* olduğunu anlayıp tellal veririr, ona rütbe ve makam verip kızıyla evlendireceğini duyurur. Keloğlan ortaya çıkar, *kel kafada bu kadar akıl fikire* şaşan padişah onu başvezir yapar ve kızıyla evlendirir. Artık devlet işleri Keloğlan'ın aklına tedbirine emanet edilmiştir. Böylece köyden çıkan şuursuz ve salak oğlan padişahın başveziri olarak ülkenin en değerli akıl sahibi

derecesine yükselmiş, yine herkes uyurken Keloğlan uyanık kalmış, aklı ile takdire şayan olmuştur.

Masallarda Keloğlan'ın kahramanlaşma sürecinde karşılaştığı zorlukları aşmasında en önemli yardımcısı parlak zekasıdır.

2. Aptal Oğlan

“Saflığa erdem diyebilirsek, tüm erdemler içerisinde belki de kavranması, anlaşılması en güç olanı olduğunu da söyleyebiliriz. Ama yine de hayatımızda onunla karşılaşmış olmalıyız: Yoksa alçaklık hakkında da hiçbir Şey bilemezdik.”²¹⁴ Keloğlan’ın en çok büründüğü örtülerden biri saflıktır. Masalın bir sahnesinde kabaca dşncesizliğin ve kalın kafalılığın altı çizilmek istendiğinde bu rol kendisine reva görülür. Masalın devamındaki dhiyane buluşları ve üstün başarıları ile bu durumun atışması masal kurgusu açısından gerekli olacağından bu yöntem masalarda kullanılır. İlk bakışta sergilenen bu tavır masaldaki merak unsuru için de iş görmektedir.

Keloğlan’ın “bireyselleşme süreci” bazı masalarda daha geç tamamlanır. Jung, bireyselleşme sürecini Şöyle tanımlar: “Bilinç ve bilinçdışından herhangi biri öteki tarafından baskı altına alınır ve yaralanırsa ikisinin bir bütün oluşturma olanağı ortadan kalkar. Eğer mücadele edeceklerse bu, en azından her iki yanın da eşit haklara sahip olduğu dürüst bir kavga olmalıdır. Her ikisi de yaşamın yönleridir. Bilinç, mantığı savunmalı ve kendisini korumalıdır. Bilinçdışının karmaşık yaşantısına da -dayanabildiğimiz kadarıyla- kendi yolunu izleyebilme firsatı verilmelidir. Bu, aynı anda yrtlen çelişki ve işbirliği anlamına gelmektedir.”²¹⁵

“Bozulmuş olan kişi, her yerde kötülük görür ve bundan yararlanır. Saf kişi, hiçbir yerde kötülük görmez, daha doğrusu, kötülüğü bulunduğu yerde, acısını çektiği yerde görür: Bencillikte, acımasızlıkta, kötülükte... Kötü yürekle ya da kötü yüreklilikle yapılan her Şey bozulmuştur.”²¹⁶ Masalarda Keloğlan önce saf kimliğiyle karşımıza çıkar. *Keloğlan ile Ali Cengiz* masasında Keloğlan, padişahın kızı ile evlenebilmek için Ali Cengiz oyununu öğrenmeye mecbur edilir. O da byleyi zor bir işi başaracağını düşünerek Ali Cengiz’i

²¹⁴ Andr Comte-Sponville, **Büyük Erdemler Risalesi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 229.

²¹⁵ Fride Fordham, **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**, ev. Aslan Yalçıner, İstanbul: Say Yayınları, 2008, s. 97.

²¹⁶ Andr Comte-Sponville, **a.g.e.**, s. 233.

bulur. Ali Cengiz'in kızı, buna acıyıp kurtulması için bir şey öğrenmemiş gibi yapmasını öğütleyince Keloğlan da “budala” ve “salak” rolü yapar. Aksi takdirde Ali Cengiz kendi yerine birinin geçmesini istemediğinden, Keloğlan'ı da öldürecektir. Ali Cengiz, Keloğlan'ı imtihan ettiği gün ona öğrettiği oyunları birer birer sorar. Keloğlan da, Ali Cengiz'in kızının uyarısı üzerine, *Aman usta, yaman usta, aklım karıştı, tedbirim dolaştı. Birini ötekinden ayıramaz, bilemez oldum. Hele bir daha anlatıver.* diyerek oyunları öğrenemediğini söyler. Ali Cengiz bu cevaplar karşısında bir taraftan sevinir, bir taraftan da Keloğlan'ın herkesçe dile getirilen aptal görünümünü hakaret sözü olarak yüzüne vurur ve *Hele budala oğlan, yolsuz yordamsız, salak oğlan* diyerek kızar.

Bu masalda budalalık onun tehlikeden kurtulmak için kullandığı rollerden biridir. Köylü, garip ve fakir bir zavallı için bu görüntü tezat teşkil etmemektedir. Aptallık zaten ona yapışmış olan bir haldir, onda bir maske gibi durmaz. Nitekim Ali Cengiz, oyuncuların ustası olduğu için ondaki profesyonel “aptal”lığı geç de olsa anlar. *Bu Keloğlan'ın kendisini dekten attığını, kellesini kurtardığını, oyunların hepsini öğrendiği halde, kendisini aptal gösterip kellesini kurtardığını iyice kestir(ir).*

Keloğlan ile Köylüler masalında Keloğlan, tek öküzünü kesip köylüye ziyafet vermekle bir ömür ‘sıra yemekleri’ ile gününü gün edeceğini düşünerek safça iyi niyet gösterir. Belki aptallık derecesindeki bu saflık, masalcının daha sonraki kazançlara karşılık hazırladığı abartılı iyi niyeti karşılamaktadır. Bu tip, hem köylünün aşırı saflığını temsil ederken hem de belirsiz bir çıkar için büyük riske girişen aptalca girişimi öne çıkarmayı hedeflemektedir. Köylüler onun bu davetine karşılık vermedikleri gibi bir de bacasından aşağı hayvan pisliği dökerek onunla alay ederler. Keloğlan, büyük fedakârlığı karşısında *yemek daveti yerine gökyüzünden dökülen bu kismete bak(akalır.)*

Keloğlan ile Padişah masalında Keloğlan, bilerek ve isteyerek olmasa da, sıcak suyla yıkamaya kalkıştığı anasını haşlayarak ölümüne neden olur. Ölüyü sürükleyerek götürdüğünü gören yaşlı bir kadın Keloğlan'a kızınca kadına taş atar ve onu da öldürür. Ağabeyi ölüleri gömer ancak kardeşinin aptallıklarını

bildiği için, Keloğlan gittikten sonra kadının mezarını değiştirir ve ölünün yerine keçi gömerek Keloğlan'ın başına iş açmasına yönelik tedbir alır. Ölen kadının oğlu tellal çıkarıp anasını görene bahşış vereceğini duyurunca Keloğlan dayanamayıp kendini ele verir. Hatta *aradığınız bu kocakarıyı, taş attım da ben öldürdüm. Nenin nesidir?* diyerek tehlike ve zarar konusundaki algı düzeyini ortaya koyar. Mezarı kazıp da kadın yerine keçinin gömülü olduğunu anlayamayan Keloğlan, ölü sahiplerine, *sizin kocakarının kuyruğu var mıydı, boynuzları var mıydı?* gibi aptalca sorular sorar. Bu sorular gülme fonksiyonuna yönelik olarak anlaşılacağı gibi esas itibariyle Keloğlan'ın aptalca saflığına bağlanmalıdır. Zaten Keloğlan'ı böyle bir musibetten sadece dayak yiyerek kurtaran şey de halkın bunun gibi tiplere gösterdiği müsamahadır.

Çınbek masalı fakir Cüzbay'ın oğlu ile zengin Minbay'ın oğlunun çatışması ile başlar. Bu iki çocuk koyunları otlatmak için yaylaya giderler. Minbay'ın oğlu uyuyunca sürüsüne kurt girer. Cüzbay'ın oğlu Çınbek onu uyandırınca Minbay'ın oğlu, Çınbek'e kızar ve gördüğü ilginç rüyayı bulup getirmesini ister. Bir süre kavga ettikten sonra Çınbek elindeki yüz koyunu vererek rüyayı satın alır. Çınbek bunu babasına söylediğinde babası onu döverek evden kovar ve koyunları geri getirmesini ister.

Çınbek'in bu alışverişi babası tarafından aptalca ve delice bir takas olarak algılandığı için babası onu, *ulaştığı yerde dayakla, ulaşamadığı yerde tezekle* dövüp kovalar. Masal anlatıcısı da başlangıçta dinleyicisine Çınbek'i böyle sunmak ister. Fakat masalın sonunda babasının servetinden ve hayallerinden ötede bir yükseliş kaydeden Çınbek, bu alışverişle başlayan süreç sonunda kazançlı çıkar. Yani onun aptalca görünen girişimi yükselme yolculuğunu başlatmış ve onu başarıya götürmüştür. Dolayısı ile Çınbek, akıllı ve ileri görüşlü bir tavır sergilemiştir. Pek çok masalda karşımıza çıkan safça ve aptalca tavrın arkasında Keloğlan veya masal yaratıcısının bilerek gizlediği bir güven söz konusudur. Düşünmeden yapılan, ilk bakışta yanlış ve zararlı gibi görünen pek çok maddi-manevi ilişkinin, kahramanı bilgeleştirmeden yürütüldüğünü söyleyebiliriz.

Keloğlan masallarında pek çok motifte çelişki gibi görülen durum, Keloğlan'ın saf ya da kurnaz oluşu yönündedir. Çoğu zaman sergilediği davranışın bunlardan hangisine yorulacağı konusunda kararsız kalırız. *Keloğlan ile Köylüler* masalında tek öküzünü keserek ziyafet veren Keloğlan saflığı, bu ziyafet ile kendisinden sıra yemekleri beklendiği halde bacadan gübre atan köylüler kurnazlığı temsil ediyor gibi görünmektedir. Masalın devamında Keloğlan, bu tezekleri kervancıbaşıyı kandırarak kumaşla değişince kurnazlaşmış olur. Kurnazlık sırası kendisine geçen Keloğlan, köylülere hayvan gübresinin çok para ettiğini söyleyerek ve onları buna inandırarak kurnazlık eder. Köylüler de buna inanıp ahırlarındaki gübreleri sırtlayıp çarşıya koşmakla saflığı temsil ederler.

Keloğlan Defineci masalında Keloğlan babası ölünce öteden beri hoşlanmadığı ağabeyine babalarından kalan malları paylaşmak istediğini söyler. Çünkü daha babasının sağlığında ağabeyi ona eziyet ederek sevgi ve saygısını yitirmiştir. Keloğlan, ağabeyi de olsa bu ayrılıkta akıllıca bir karar verdiği halde mal paylaşımında farklı durum sergiler. Eski ahırın yanına yenisini yaparlar. Ağabeyi Keloğlan'a yeni ahırını verir, Keloğlan da *saşça* sevinir. Hayvanların paylaşımını da önceden hesap eden ağabeyi, Keloğlan'ı aldatmak niyetindedir. Hayvanları Keloğlan'ın önüne katıp kıra çıkarır. Akşam dönüşte yeni ahıra girenler Keloğlan'ın, eski ahıra girenler ağabeyinin olacaktır. "Alışkanlık" kuralını hatırlamayan Keloğlan'ın ahırına kendisi gibi *kel toşundan* başka bir hayvan girmez, geri kalanların hepsi eski ahıra doluşur. Keloğlan, uyanıklık edip eziyetten kurtulmaya çalışırken yeni bir tehlikeyi öngörememiş ya da ağabeyine bir avans daha vermiştir.

Bu masalda Keloğlan'ın ağabeyi saf gördüğü kardeşini aldatmak niyetindedir. Keloğlan ağabeyini tanıdığı ve ona hep *Camgöz Ağa* deyip durduğu halde onun oyununa saşça aldanır daha sonra da bulduğu altınlardan ağabeyine bahseder ve ikinci kez de aramaya onunla gidip altınlarını paylaşır. Dahası bu paylaşım sırasında altınları öğrenen hocadan kurtulmak için ağabeyinin oyununa gelip bir de hoca katili olur. Çoğunlukla saf ve tembel Keloğlan'la başlayan masallar onun uyanıklıkları ile son bulurken bu masalda

Keloğlan saflığı çok iyi kullanarak uyanık olduğunu son ana kadar kimselere hissettirmez. Bu ustalık sonucunda ağabeyi kendisini Keloğlan'dan akıllı ve uyanık sanırken asıl kazançlı Keloğlan çıkar. Çünkü masal metni baştan sona onun çıkarı için kurgulanmıştır. Çocukluktan beri kendisine eziyet eden ve onu değersiz gören ağabeyi onun başarısını sonunda görür. Bu masalda başından sona kadar yürütölen bilinçli saflık Keloğlan'ın hilekâr ağabeyini kolay yenmek için kullandığı bir tavidir.

Keloğlan ile Devler masasında devlerin hazırladığı iki suikastından kurtulan Keloğlan, aslında devlerden istediğini alabilecekken devlere üçüncü bir koşulu koyma yetkisi verir ve onların, *bahçedeki güllerini hepimizden uzağa atarsan, (altınları) alırsın* şartını safça kabul eder. Bu bilinçli saflık belki de karşılığı büyük olacak değere yaraşır emeği vermeyi ya da Keloğlan'ın mücadelesini yücelterek kahramanlığını arttırmayı hedeflemiştir. Ama bu saflık bön ve aptalca bir saflık da değil, sonunun kazançla biteceği öngörölen bir teslimiyettir.

Köse Değirmenci ile Keloğlan masasında Köse değirmenci ile karşılaşan Keloğlan, babasının vasiyeti üzerine köse ve boyu kısılarla alışveriş etmeyeceğini Köse'nin yüzüne söyler. Masal bu karşılaşmayı doğallık ve saf bir sadelik ile ortaya koyar. Keloğlan, Köse'yi görür görmez ondan uzaklaşması gerektiğini hatırlamıştır. Bir bahane ile ondan uzaklaşması gerekirken ya da alışkın olduğumuz davranış şekli gereği bir 'beyaz yalan' ile işin içinden sıyrılmak 'akıllıca' davranış şekli olarak öğretilmiş ve uygulanmış iken Keloğlan'ınki tam bir saflık olarak öne çıkarılır. Dahası Keloğlan bu kadar aleniyetle ve aptalca saflıkla, *Babam ölürken boyu kısılarla, hem de köselerle alışveriş etme, yola işe koyulma diye vasiyet etmişti.* der. İndirdiği buğdayı tekrar eşeğine yükler, *yukarı değirmene varayım* diyerek yeni yerini 'safça' tarif eder. Bu davranış şekli ile iki bilinmeyen işaret edilerek masalda tatlı bir merak uyandırılır. Acaba bu 'kel' adam içi dışı bir, art niyetsiz çok doğrucu, aptalca saf mı yoksa peşinen aptal imajı verip karşısındakine aptal ortamı hazırlayan bir akıllı uyanık mı?

İşte bu süreçte Köse, buğdayını öğütme karşılığında alacağı değirmencilik hakkını söylemesine rağmen Keloğlan yıktığı yükü eşeğine tekrar sarar ve yukarı değirmene yönelir. *Eşeğini dürteleyerek kan ter içinde gel(ir), yükünü kapının önüne yık(ar)*. Köylü kahraman, daha içeri bakmadan, anlaşızp uzlaşmadan bu ameleliğı yaparak sanki daha sonra işleyeceğı günahlarının kefarecini peşinen öder ya da masalın başında ‘omzuna zorlayan köylü’ imajının altını çizerek kamu vicdanını harekete geçirmek üzere malzeme toplar.

Üçüncü hamlede avını yakalayan Köse, değirmende gece olunca unu kendisinden, uğrası Keloğlan’dan ekmeğ pişirip yemeyi teklif edince Keloğlan bu kârlı girişime ortak olur. Köse başlangıçta tenekeye döktüğü unun üzerine sürekli su eklerken Keloğlan, Köse’nin insafının tükendiğı yere kadar uğra eklemeye devam eder. İçinden, *Bu pazarlıkta bir kertik yer var ama...* demesine rağmen ikna olduğı ölçüye kadar sorgusuz sualsiz itaat eder. Bu ruh hali tanıdık bir tavrı işaret etmek üzere tekrarlanır. Keloğlan yenilgi üzerine sorulacak hesabın bedelini öderken bir taraftan kötülerin kötülüklerine sınır koymamakla iyilerin zaferi dinleyicideki adalet duygusu açısından daha manidar kılınacaktır. Üstelik saf delikanlının halis niyeti ile usta hilebazın pişkin düzeni daha aşikâr bir çatışma için karşı karşıya getirilmiş olur. Masalın sonundaki bıçkın ve cevval deha ile buraya kadar aktardığımız aptal tip arasındaki uçurum Keloğlan masallarının belki de en can alıcı kırılma çizgisini işaret eder. Aksi halde masalların her iki kanadından bağımsız olarak yapılan saptamalar tipin genel durumu açısından son derece yanlış değerlendirmelere götürecektir.

Kirnik Kuşu masalında annesi ve iki ağabeyiyle yaşayan Kel İvan, ailesi tarafından aptal bulunmakta ve bu durum sık sık dillendirilmektedir. İvan, masalın başında böyle bir sıfatla takdim edilmesine rağmen önce zekice bir davranışla babasının mezarının başına dikilen tuzlu hamuru yiyen kuşu yakalar ve kuşun verdiğı sihirli tüylerden kimseye bahsetmez. Ancak annesi tarafından alışveriş yapmak için gönderildiğı pazar dönüşünde yaptıkları aptalcadır. Pazardan masa, kaşık, tuz, yağ ve et alan İvan yolda insanların atlarına binerek evlerine döndüğünü görünce *İnsanların atları dört ayaklı, insanlar biniyorlar ve sürüyorlar. Benim masam da dört ayaklı ya, tamam ben de çıkıp oturayım,*

bakayım gidiyor mu diye düşünüp masanın üstüne oturur. Masaya ısrarla yürümesini söyler, masa hareket etmeyince de kızar ve parçalanıncaya kadar masaya vurur. Aldığı eşyaları heybelere koyup yoluna devam ederken kaşıkların çıkardığı sestten rahatsız olur, kaşıkların *Kel Oğlan, Kel Oğlan, Kel Oğlan* diyerek kendisiyle alay ettiklerini düşünüp kızar ve kaşıkları da fırlatıp atar. Pınardan su içerken suyu tuzsuz bularak aldığı bütün tuzu da suya atar. Bir süre gittikten sonra yolda bir meşe direği görür. Meşenin başının çatlamış olduğunu düşünüp yağı meşeye sürer. Elinde kalan eti de yolda rastladığı miskin bir köpeğe vererek *İyi iş yaptım ha* diye düşünerek eve gelir.

Bir Çuvaş masalı olan bu masalın Rus coğrafyasındaki Aptal İvan masalları ile isim benzerliği dışındaki etkileşimleri, üzerinde durulması gereken bir konudur. *Kirnik Kuşu* masalında da kel kahramanın adı İvan'dır. Rus coğrafyasında yaygın olan aptal oğlan masal kahramanının Türk dünyasındaki kel tiplere de ad olduğunu söylemek için yeteri kadar bulguya sahip değiliz. Bu bakımdan şimdilik bu benzerliğin adlandırmadan ibaret olduğunu, kel ve aptal tip arasındaki eş zamanlı ve artzamanlı ilişkinin ise karşılıklı bir etkileşimle açıklanabileceğini düşünüyoruz. Fakat bu masalda baskın olan vurgu, kel kahramanın abartılı aptallığıdır. Onun mağduriyeti ve yükselme yolundaki çıkışları hep bu aptallık ekseninde şekillenir. Ailesi tarafından her zaman hatırlatılan bu aptallıklarına kendisi de katkıda bulunur. Onun aptallığı bir yafta gibi durmaz. Abartılı saflık çizgisindeki bu fedakarlıklar ve iyi niyetler kahramanın dışındakiler tarafından aptallık olarak değerlendirilir. Kel kahramanın kendisi her seferinde aptal olmadığını, aslında her şeye aklının erdiğini, uyanık ve akıllı ağabeylerinden üstün olduğunu göstermeye çalışır. Keloğlan'ın aptallığı, ondaki duygu derinliğine erişemeyen ve meseleleri zahirle değerlendirenler tarafından onun üzerine örtülen bir örtü gibidir. Asıl Keloğlan, taşıdığı mitik ve mistik cevherle bu örtünün altında vicdanların tahammül çizgisine kadar sessiz ve gösterişsiz olarak sinsice bekler. Zamanını masal yaratıcısının belirlediği bir anda, aptallıklarındaki negatif basamakları bu kez yükselen merdiven gibi kullanarak uyanıkça zaferlere erişir.

Keloğlan Para Kazanıyor masalında abartılı bir tasvirle Keloğlan'ın uykucu miskinliği vurgulanır. Bu miskinliğe ona yakın bir karakter özelliği olan saflık da eşlik eder. Saflık Keloğlan için önemli karakter özelliklerindedir. Zaman zaman aptallık düzeyinde olsa da iç dünyası temiz Anadolu halkının üstün meziyeti olarak da anlaşılabilir. Bu masalda kötüyü ve zavallıyı iyiden ayıramayacak düzeyde bir saflık sergilenenir.

Kelođlan anasının çok emekle biriktirdiği az para ile pazarın en kötü ešeđini almakla kalmaz, kestiği yađ odunları ešeđe yükleyerek ölümcül saflık sergiler. Sonucu vahim olacak bu saflıktan haberdar olmak yerine, eve kadar ešekle kümesteki yumurtaları içmecesine yarış tutar. Elbette eve erken gelir, bir de kümesteki yumurtaları içer. Saflığın son haddini sergileyen Kelođlan, ešeđin ölümü üzerine anasından azarı işitince yeni bir Kelođlan'a dönüşür. Bu azarlama ve kovulmaya kadarki süreç Kelođlan'ın uyuşukluk ve saflık dönemidir. Saflık, bu bakımdan Kelođlan'ın miskinliğine ve uykuculuğuna eşlik eden mağdurca yoksunluk olarak işlev görür. Zaten uyuşukluk ve saflığın veraseten getirdiği zavallılık ile fakir ve kimsesizliğin verdiği yoksunluk duygusu, masalların sonunda gördüğümüz uyanık ve muzaffer Kelođlan'ın temel dayanağını oluşturmaktadır.

Keloğlan'ın en iyi kullandığı silahlardan birisi bu aptal tavrıdır. Çoğu masalın başında hiçbir davranış sergilemeden budala muamelesi görür. İnsanlar onun saf, kolay kandırılır, zavallı ve garip görünüşünden yararlanmak isterler. Keloğlan, bu görüntüsü ile kötülerin kendisine kolayca yaklaşıp hemen kendilerini belli etmelerini sağlar. Yani Keloğlan için bu aptallık bir kapan gibidir. İştahla avına yaklaşan avcı, Keloğlan'ın tuzağına yakalanan fare gibi acı çekerek can verir.

3. Âşık Oğlan

Keloğlan masallarında aşk, ana tema olarak işlenmez ve düğüm sevgiliye kavuşma ile değil, sevgiliye kavuşmak için geçilecek sınav üzerinden ele alınır. Zaten bu masalarda sevginin düzeyi ve sevgiliye duyulan özlem de hisli duygularla ifade edilmez. Keloğlan, ne rüyasında bir pirin elinden aşk badesi içerek âşık olur, ne de aşk hastalığına yakalanıp yataklara düşer. Bu masalarda sevgilinin güzelliği ve aşkın derinliği duygusal sınavın zorluğunu vurgulayan sembollerdir. Bu anlayış Köroğlu anlatmalarında da görülür. Köroğlu ve keleşleri için aşk mistik bir anlam taşımaz, sevdikleri veya âşık oldukları kadın için acı çekmek zorunda kalmazlar, onlar için aşk sade ve dosdoğru bir aşktır.²¹⁷

Keloğlan ile İki Padişah masasında aşk, görünürde Keloğlan macerasının temelini oluşturur. Keloğlan, iki padişahla mücadele edip onları zekâsı ile yendikten sonra ödül olarak aşkına kavuşmayı ister. Masal Keloğlan'ın günün birinde padişahın sarayının önünden geçerken ay parçası gibi güzel kızına âşık olması ile başlasa da masalın hemen tamamı Keloğlan'ın zekâsı ile kendi gücünü kabul ettirmesi ekseninde şekillenir. Keloğlan, iki padişah arasındaki mücadelede sorununu kendi padişahı lehine çözerek ona karşı elini güçlendirmek suretiyle almak istediklerine ulaşır. Nitekim ondan iki önemli şeyi alarak gücünü göstermiş olur: Kızını ve başvezirliğini. Bu eşleştirme de ortaya koymaktadır ki aslında Keloğlan'ın elde ettiği şey sevdiği kız değil, padişahın en değerli varlıklarından biridir. Kız, tıpkı başvezirlik payesi gibi, kahramanın padişaha gücünü kabul ettirmesini sembolize eden bir figürdür.

Keloğlan masallarında aşk, masalın estetik, canlı ve neşeli kılınması için bir figür olarak elde bulundurulmuş enstrümanlardandır. Padişah çözümsüz bir sorunla karşılaşınca padişahın kızı sanki Keloğlan'ı çok yakından tanıyor ve seviyormuş gibi davranır ve o sorunu Keloğlan'a anlatır. Nitekim Keloğlan da problemi her seferinde çözer. Bu aşk oyununda Keloğlan ve kız danışıklı dövüş içerisinde gibidir. Kız, Keloğlan karşı içli davranmazken Keloğlan için de kız

²¹⁷ Metin Ekici, "Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler", Millî Folklor, sayı 44 (Kış 1999), s. 15.

değerli bir duygu kaynağı olarak görünmez. Masalın devamında kız, ikinci sorunu çözmesi için Keloğlan'a gittiğinde, Keloğlan'ın ona verdiği cevap, yedi yıl karanlık zindanda bekledikten sonra sevgilisi ile karşılaşan âşık oğlanın romantik diyalogundan çok uzaktır. Kız zindana koşup sorunu anlattıktan sonra, *boynunu büküp ... aman bunun çaresi* diye sual edince Keloğlan şöyle der: *Pek iyi, pek hoş. Siz sorun, biz söyleyelim. Siz, şaşakalın, biz arayıp bulalım. Ama siz yine pufla döşeklerde yatın, biz zindan köşelerinde ömür çürütelim. Siz yağlıdan ballıdan, biz de kuru ekmecli acı suludan. Hem size yol yordam gösterelim, hem de zindandan kurtulmayalım. Padişaha benden selam söyle, hanım sultanım. O beni bu zindandan çıkarırsın, ben de onu bu dar yerden.*

Görüldüğü gibi sevdiği kızı azarlayan Keloğlan, onunla konuşurken okuyucuya da mesajını iletmiş olur. Davasının aşk olmadığını, sahip oldukları ile hak ettiği yerde bulunmadığını, iktidar sahiplerinin de o yerleri hak etmediğini dile getirdikten sonra padişah ile giriştiği iktidar pazarlığında büyük ödül olarak kızıyla evlenmeyi ister.

Keloğlan ile Padişah Kızı masalında Keloğlan kimi kimsesi olmayan fakir bir delikanlıdır. Keloğlan bir gün sarayın önünden geçerken padişahın kızını kitap okurken pencerede görür ve ona âşık olur. Bu aşk onu, *bir yerde duramaz, gündüzleri çalışamaz, geceleri de uyuyamaz* hale getirir. Fakat bütün bu olup bitenlerden kızın haberi yoktur. Keloğlan *kendini avutamaz, hangi işin kulpuna yapıştıysa sonunu getiremez ol(up) çaresiz kalınca(ya)* kadar platonik bir aşk yaşar. Bir rastlantı ile ilk görüşte aşk, onun hayatını değiştirecek aşamanın motor faktörü olur. Keloğlan, bu kez aşkın zorunlu kıldığı bir değişimle yükselme yolculuğuna çıkar. Âşık Keloğlan, aşkın kıldığı çaresizlik hali ile padişahın kızını ister ve bu yolculuk onu vezirliğe ve padişahın kızı ile evlenmeye kadar götürür. Dolayısı ile buradaki aşk, diğer masalarda farklı şekilde karşımıza çıkan, kahramanın yolculuğu için meşru gerekçeyi karşılar. Toplumun üzerinde uzlaştığı bu meşru mazeret, Keloğlan'ın bulunduğu sosyal statüden kalkıp yükselme iradesi için hareket etmesini sağlamaya yöneliktir.

Metin Ekici, halk hikâyelerinin genelinde âşık olmanın rüyada Hızır, derviş, pir elinden bade içerek gerçekleşmesine karşın; Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarında Köroğlu veya keleşlerinden birinin güzelliği övülen bir kıza ilgi duyması veya onları görmeden bir kızın Çamlıbel'e haber göndermesiyle gerçekleştiğini belirtir ve bu aşkın “kara sevda” diye anılan, kahramanın sürekli sevgilisini düşünmesi ve onu her yerde aramasıyla şiddeti ve gücü vurgulanan çok kuvvetli bir aşk olmadığını ifade eder.²¹⁸

Keloğlan'ın âşık olarak yer aldığı masalları, Türk kültüründe pek çok örneği bulunan “sevdiğine kavuşmaya çalışan âşık hikâyeleri” olarak değerlendirmek doğru olmaz. Bu masallarda aşk, tıpkı iş bulmak üzere köyünden çıkmak zorunda kalan Keloğlan'ın yolculuğunda olduğu gibi, kahramanın yolculuğa çıkması için geçerli bir toplumsal uzlaşma formu olarak yer alır. Kültürümüzde uzunca süre derin ve yoğunluklu duygularla pek çok edebî türde efsaneleşen aşkın bu masallarda aynı duygularla yansımamış olması, masalın oluştuğu şartlarda bu duygunun masaldaki gibi yaşandığını göstermez. Bu sunum, tipin işlendiği formun, incelikli duygularla ve daha özel kalan duygu alanıyla pek ilgilenmediğini; ortaya çıkarmaya çalıştığı tipi, daha çok toplumsal bir yapının parçası gibi gördüğünü, tür bağlamında daha pragmatist yaklaşıldığını ortaya koymaktadır.

²¹⁸ Metin Ekici, a.g.e., s. 16.

*Yiğitlik bir erdem değildir,
vicdansız hergelelerle büyük insanların
ortak özelliğidir.
Voltaire*

4. Cahil Cesareti ya da Pervasız Oğlan

Aristoteles, cesaret ve korkaklık ya da yiğitlik ve gözüpeklik gibi kavramların ince çizgisine işaret eder. “korkak, gerçekten yiğit olamayacak kadar korkusuna boyun eğer, gözüpek ise gerçekten yiğit olamayacak kadar yaşamını ya da tehlikeyi umursamaz.”²¹⁹ Keloğlan’ın cesareti de bunun gibi arada kalmış bir kahramanlıktır. Bir taraftan gözünü budaktan esirgemeyecek kadar hoyrat davranırken diğer taraftan da korkması beklenen durumlarda zayıf imajıyla komik bir yiğitlik sergiler. Ondaki cesareti, bir kayıtsızlık, pervasızlık ve cahil cesareti olarak mı görmeliyiz, yoksa karşımızda bir erdem abidesi mi bulunmaktadır?

Keloğlan’ın özelliklerinden biri olan ve pek çok masalda karşımıza çıkan pervasızlık *Keloğlan ile İki Padişah* masalında da öne çıkar. Padişahın kızına âşık olan Keloğlan, sarayın penceresinin önünden akşama kadar ayrılmaz. Avdan dönen padişah orada ne aradığını sorunca, *Padişahım, Allah ömürler versin, devletini arttırsın, ömrünü uzun etsin, ben senin kızını pencerede gördüm, âşık oldum, ona tutuldum da buralarda dolanıyorum.* diye cevap verir. Masal anlatıcısı bu cesareti, *dünyada bir garip başı, bir yırtık peşi ve başında poşu(sundan)* başka bir şeyi olmamasına bağlar. Keloğlan’ın gösterdiği pervasızlık padişahı öylesine gazaba getirir ki *hırsından saçlarının her bir teli mızrak gibi dikil(ir)*. Keloğlan, bu davranışıyla masalın başında, masal boyunca iktidar mücadelesi edeceği padişaha karşı okuyucu nezdinde ilk cesaretli girişimi sergileyerek ‘üstün taraf’ imajına katkıda bulunur. Böylece kahraman, gücünü kabul ettiği rakibine dış geçirebileceğini hem kendisine hem de masal dinleyicisine göstermek ister.

Fromm, bir insana, kuruma ya da güce yönelik boyun eğmeyi dışadönük itaat olarak adlandırır ve bunu, insanın kendi özgürlüğünden vazgeçmesi, kendi

²¹⁹ André Comte-Sponville, *Büyük Erdemler Risalesi*, s. 71.

iradesi ve yargısı yerine yabancı bir gücün iradesini kabullenmesi olarak değerlendirir. Kişinin kendi aklına ya da inancına itaat etmesini de içedönük itaat olarak tanımlar. Bir yargı ve inancın gerçekten o kişiye ait olması durumunda onun bir parçası olduğunu ve bu durumun bir boyun eğme değil onaylama olduğunu belirtir.²²⁰ Keloğlan'da görülen içedönük bir itaattir. Kendi değer yargısına, inancına uymayan bir şeyi başkaları için kabullenmez; beğenilme, onaylanma duygularıyla hareket edip güçlünün boyunduruğuna girmez.

Bu bıçkınlık, bu pervasızlık ya da bu kayıtsızlık alışkın olduğumuz bir tavidir. Kaybedecek şeyi olmayanlar, artık adaletin tecellisine karşı umudunu yitirenler veya cahilane cesaret duygusu içerisinde olanların taşıdığı bir kisvedir. Aile terbiyesi görmemiş ya da toplum içerisinde gelişmemiş bireylerde toplumsal normların denetiminden uzakta gelişen hoyratlık, Keloğlan'ın doğup büyüdüğü şartlar göz önünde bulundurulursa daha doğru anlaşılacaktır. Masal girişinde onun bu bağlamdaki yoksunluğu zaten ifade edilmiştir. Bu psikososyal gerekçe yanında Keloğlan'ın benzer bir pervasızlık kimi mistik ve epik mirasla özendirilen bir durumdur. Gerek hayatın içinden masala yansıyan Keloğlan'da, gerekse onu yaşatan kültürde bu bilgi birikiminden kuşku yoktur. Kendine güvenen, sahip olduğu manevi birikimin ve derinliğin farkında olanlar, şöhretli güç sahiplerine aldırış etmediklerini hayatları pahasına göstermek isterler. Bu erdemli öğreti, masal formunda nispeten amiyane versiyonu da diyebileceğimiz efelenmenin arka planını, ilk görüntüsünü oluşturmaktadır diyebiliriz.

Bu gözü karalık, her zaman cahil cesareti ile değerlendirilemez. Keloğlan'ın cesareti pek çok faktöre bağlıdır. Cahil cesareti ile giriştiği pek çok durumun arkasında bilinçli bir strateji söz konusudur. Kanaatimizce onu cesur kılan en önemli özellik, yaptığı işlerin sonunu görüyor olmanın verdiği kendine güven duygusu olmalıdır. Elbette bu özgüveni ve cesareti ona veren masal yaratıcısıdır. Masalcı hep kahramanının yanında olduğu için de onu istediği

²²⁰ Erich Fromm, **İtaatsizlik Üzerine Denemeler**, çev. Ayşe Sayın, İstanbul: Yaprak Yayınları. 1987, s. 10.

olumlu yöne yönlendirmektedir. Fakat altı çizilmesi gereken şey, Keloğlan'ın iyiyi ve doğruyu temsil ettiği için bir gladyatör olarak kullanılması ve kollanmasıdır.

Doğan Cüceloğlu, çocuğun kendini gerçekleştirme dürtüsünün çevresindeki insanlarla ve o andaki koşullarla her zaman uyum içinde olmayacağını belirtir.²²¹ Nitekim *Keloğlan ile Padişah Kızı* masalında Keloğlan, bu dürtü ile padişahın kızına bakmaya, onu padişahıtan istemeye cesaret eder. Padişah hiddetlenip bağırınca da korkmadan yeni bir hamle yapar ve padişahı dinî referansı çağrıştırarak ezmeye çalışır. Bütün bu irade gösterileri, onun davasında haklı olmasının kazandırdığı ayrıcalıklardandır. Bu masalda padişah kötü bir iradeyi temsil ettiği için Keloğlan, abartılı bir cesaret gösterisi ile onu, kötülüğü ile yüzleştirmeye çalışır.

Keloğlan'ın cesaretine katkı sağlayan faktörlerden birisi de onun yoksunluğuna karşı toplumun ona tanıdığı toleransın farkında olmasıdır. Toplum, belli noksanları bulunan bireylerin aralarına katılımları için onlara nispeten pozitif ayrımcılık gösterir. Keloğlan bedensel ve ekonomik yoksunlukla cesaretlenirken onun bu cesareti muhatabını normal insanın tepkisi kadar öfkelenmez, gülümseme ile karışık bir toleransla karşılık verilir.

Keloğlan ile Padişah Kızı masalında Keloğlan padişaha cevap verirken bu durumdan da yararlanır. Padişah onun kızına layık olmadığını ima ederek onun yoksunluğuna işaret edince Keloğlan da cevap verme hakkına kavuşmuş olur. Bir yönüyle bu tavır, toplumun kendi arasında oluşturduğu bir eşitleme mekanizması anlamına gelmektedir. Engelli bir insanın tavrına normal insan kadar kızmamamız bundan ileri geliyor olmalıdır. Kelli Keloğlan, hem de fakir ve kimsesiz olunca padişaha bile kafa tutmaya, toplum nezdinde hak kazanmış olur.

²²¹ Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997, s. 481.

Bir insanın güce itaat etmeden kalabilmesi için yalnızlığa, yanılığa ve suça yönelik cesaretinin olması gerekir. Bir güce direnip, ona “hayır” deme cesareti, ancak anne kucağından ve baba hükmünden kurtulmuş, gelişimini bütünüyle tamamlamış, kendi adına düşünebilme yetisine sahip insanlarda bulunur.²²² Çeşitli nedenlerle genç yaşta memleketinden ayrılan Keloğlan aşama sağlamak için cesur olmalıdır. *Semed'in Nağlı*'nda Keçel Semed iki türlü cesaret sergiler. Yalandan hoşlanan padişah, kızını vermek için bir gün yalan yarışı için tellal çıkarınca kimse kellesinin gideceğinden korkup bu yarışa katılmazken Keçel Semed bu işe talip olur ve yarışı kazanıp padişahın kızıyla evlenir. Rogers bu durumu insanların doğuştan getirdikleri en kuvvetli dürtünün kendini gerçekleştirme, kendini ifade etme dürtüsü olmasına bağlar.²²³

Yine bu masalda, ölen kişinin eşiyle birlikte ölümler mağarasına atılması âdet olduğu için Keçel Semed de karısı ölünce onunla birlikte mağaraya konur. Bu şekilde mağaraya konan herkes korkudan ölürken Keçel, hayatta kalmayı başarır ve oradan nasıl kurtulacağını düşünür. Bu masal, yalnızca onun cesaretini göstermekle kalmaz; mağaradan çıkmak için izlediği yol onun zekâsına da işaret eder. Bu örneğin de aydınlığında anlaşılan o ki, gerek bireyleşme gerekse kahramanlaşma sürecinde sahip olunması gereken donanımlardan biri, kahraman adayı için sıradanlıktan çıkış yolunda motor görevi gören cesaret kavramıdır.

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında anası, Keloğlan için padişahın kızını istemeye gidince bu değişim isteğinin adını koyar: *Gönlü yücelerde*. Padişahın kızını Keloğlan için çok uzak bir hedef olarak gören anası, önce *aklı havalarda* oğlunun fantezisi olarak gördüğü isteği dile getirir: *Aman padişahım beni başıyla, ne edeyim evlattır, gönlü yücelerde, akli havalarda*. der. Fakat padişah, *Ergen değil mi, gönlü yücelerde olur elbette*. deyince de umutlanır. Ali Cengiz oyununu öğrenmesi şartıyla kızını vereceğini söyleyince de heveslenir. Bu kez anası, *yüce gönüllülük* suçlamasını Keloğlan'ın motivasyonu için kullanır: *Hele*

²²² Erich Fromm, **İtaatsizlik Üzerine Denemeler**, s. 13.

²²³ Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları**, s. 481.

davran bakalım, gönü yüce olanın eli çabuk, hüneleri de yüceden olmalı. Keloğlan'ın yükselmesi için anasının rolü, kahramanın yücelmesine yardımcı karakterin katkısı anlamına gelmektedir.

Keloğlan ile Hazal masalında Ağa ve adamları Keloğlan'dan kurtulmak için onu girenin bir daha çıkamadığı mağaraya gönderme planları yaparlar. Adamlar Keloğlan'a, *mağaraya gidemezsin.* derken Ağa, *Yazıklar olsun size! Keloğlan mı mağaraya gidemez? Şimdi eline bir kazık alıp Mağaraya gider ve kazığı mağaranın içinde diker* diyerek onu mağaraya göndermeye çalışır. İki tarafın karşılıklı oyunları işe yarar ve Keloğlan mağaraya girer. Mağarada duyduğu sesler, arka arkaya önüne düşen cesetler onu hiç korkutmaz, elindeki kazığı yere çakıp dışarı çıkar. Keloğlan mağaraya girerken bir korku ve panik yaşamadığı için orada karşısına çıkan görüntüleri de soğukkanlılıkla karşılayıp cesaretini korur.

Aynı masalda Keloğlan, bir gün nehir kenarında karşı kıyıya geçmek isteyen insanlar görür. Ancak gemi sahipleri korku içindedir. Çünkü nehrin ortasına geldiklerinde bir el gemiyi kaldırıp ters çevirir ve gemide bulunanlar boğulur. Keloğlan, ne olup bittiğini anlamak için gemiye biner. Nehrin ortasına geldiğinde geminin yükselmeye başladığını fark eder. Dikkatle baktığında bir elin gemiyi devirmeye çalıştığını görür. Daha önce karşılaştığı Hızır'ın kendisine verdiği güçle hemen o eli tutup çeker. Nehirden bir kadın çıkar ve ona değerli bir bilezik vereceğini, oraları da terk edeceğini söyleyerek Keloğlan'a kendisini bırakması için yalvarır. Keloğlan cesareti sayesinde orada yaşayanları büyük bir dertten kurtarmış olur.

Keloğlan ile Üç Cambaz masalında kendini kandırmaya çalışan cambazlara derslerini vermek için kurguladığı hileleri zaman zaman ortaya çıkan Keloğlan hiç paniğe kapılmadan yeni hamleler hazırlayıverir. Yalanı ortaya çıkınca ona en büyük cezayı vereceklerini bilse de daha büyük öfkelere sebep olacak riskli oyunları hazırlamaktan geri durmaz. Yükselen tansiyonu düşürüp yeni bir güven tesis ettikten sonra oyunu için uygun zemini yaratıp gücü tekrar eline geçirir. Bu başarı onun soğukkanlılığı, kendine güveni ve

zekâsından ileri gelmektedir. Üzerine gelen tehlikeli gücü neredeyse tebessümle karşılayacak kadar da kendini kontrol edebilen bir profesyonel edası sergiler. Hatta bu kötü sonuçlara yol açabilecek tehlikeler onun için bir fırsat olur. Önceki hamlesinden daha riskli ama daha kazançlı bir girişimle üzerine gelen belayı kazanca çevirir.

Keloğlan hemen hemen hiçbir masalında hakkına razı olmamıştır. O, içinde bulunduğu koşulları değiştirmek ve daha iyiye, güzele layık olduğunu düşündüğü her şeye kavuşmak için mücadele etmiştir. Çünkü Keloğlan, hak ettiği şeylere sahip olmadığını düşünmekte ve bunun için mücadelesini sürdürmektedir. Hiçbir masalda fakir ve köylü, zayıf ve güçsüz bir delikanlı, kimsesiz ve silik bir bekâr, korkak ve tembel bir birey olarak kalmayacak bilakis bunu değiştirme ideali ile değişim sürecini başlatacaktır. Bu süreç, kimi zaman Keloğlan'ın dışındaki faktörlerin etkisi ile başlatılsa da esas olarak bunu Keloğlan'ın bilinci oluşturmaktadır. Masalcının yarattığı Keloğlan tipi, bu bilinç üzerine harekete geçmek ve ideali gerçekleştirmek üzere görevlendirilmiştir. Fakat bazı masallarda bu sürece ivme kazandıran faktörler farklı şekillerde görülebilmektedir.

Keloğlan'ı, aşağıdaki örneklerde bütün cesaretine rağmen bir ödlelik içinde titrerken buluruz. *Keloğlan ile Kötü Hasan* masalında, eş aramak için çıktığı yolculukta yalnız başına hamamda geceleyen Keloğlan karanlık bir köşede büzülüp oturmaktadır. Oldukça تنها bir yerde duyduğu gürültüler üzerine dikkat kesilince *uzun külahlı, kuşağı silahlı cüceler* görür. Daha sonra aralarında definelerden bahsettiklerini duyunca bir taraftan kulak kesilir, bir taraftan da korkudan tir tir titrer, okuyup üfler.

Keloğlan Defineci masalında da, tosununu görüye vermek için tek başına yola çıkar, şansını yüzüne güler ve bir küp altın bulur. Buraya kadar korku emaresi göstermeyen Keloğlan, dönüşte önüne ve yanına düşen gölgesinden korkar. Eve gelene kadar *aman, hele bana dokunmayın de size sarı lira vereyim* diye bir küp altını korkudan yere saçar.

Bu dürtüsel refleksler Keloğlan kahramanlığının ironisi olarak algılanmalıdır. Çünkü kel tip, ironiyi hem gülme öğesi olarak kullanır hem de tipin kahraman imajını alelâdeleştirmek ister. Keloğlan masallarının belki de en belirgin özelliği bu sadelik ve sıradanlıktır. Pek çok işlevi yerine getiren bu üslup, cesaret ve korkaklık çizgisinde de iş görür. Kahramanı bir alp gibi abartılı çizgilerle resmetmemek üzere işlev gören bu üslup aynı zamanda onu zaman zaman komik de kılar.

5. Bilge Oğlan

*En bilge kişi bilge olmayı düşünmeyen kişidir.
Boileau*

Anlatı türlerinde kahramanın karşılaştığı umutsuz durumlardan onu kurtaran ışığı yakan bilge kişi, çeşitli anlatı türlerinde Uluğ Türk, İrkıl Ata, Dede Korkut, Huu İney, Acı Bay, Hızır gibi özel adlarla karşıımıza çıktığı gibi ak sakallı ihtiyar, ihtiyar, yaşlı kadın, koca, hoca gibi genel isimlerle de anılır. Jung, bilge kişi yerine yaşlı adam adlandırmasını kullanır ve bunu bir arketip olarak kabul eder, bu arketip rüyalarda olduğu gibi mit ve masalarda da karşıımıza çıkar. “Kahramana sağlam bir düşünce ya da parlak bir fikir sunan yaşlı adam, kahramanın ruhsal bir işlev ya da endopsişik otomatizm sayesinde kurtulabileceği umutsuz durumlarda görünmektedir. Yaşlı adam, gerekli bilgi, kişileştirilmiş bir düşünce, öğüt verip yardım eder. Çünkü kahraman dışsal ya da içsel nedenlerden ötürü gerekeni yapamamaktadır. Masallardaki yaşlı adam sık sık kim, neden, nereden, nereye sorularını sorarak, insanın kendisi üzerine düşünmesini ve ahlaki güçlerin toplanmasını sağlar, bunun için gereken büyülü tılsımı, yani iyi ve kötünün birleştiği kişilik özelliğini temsil eden beklenmedik ve ihmal dışı bir başarıya ulaşma gücü verir.”²²⁴

Onlarca tanımı yapılan bilgelik, şüphesiz Keloğlan’a en yakışmayan meziyet olarak Boileau’yu haklı çıkaracaktır. Daha çok anlama, kavrama ve sezme yetisi olarak öne çıkan bu erdem, Ulu Bilge Kişi üzerinden Türk kültüründe ‘ak sakallı devletli’ ya da ‘tamam bilici’si olarak karşıımıza çıkar. Her zaman adı tam olarak konmasa da pek çok anlatı türünde, meseleleri suhuletle halleden, güçlü zorluklarda ufuk açıcı duruşuyla yol-yordam gösteren, manevi paye ya da ad veren gizli dervişler kılığında kendilerini gösterirler. Kimi anlatılarda rüyaların gizemli kapısını aralayarak kahramanın kaderini değiştiren kararlar almasına sebep olan bilge kişi, baktığı fallarla bilinmeyen dünyadan haber vererek kehanetlerde bulunur, hastalıkları sağaltır.

²²⁴ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, s. 87, 90.

Özkul Çobanoğlu, bilge insan tipinin destanlarda devlet adamı olarak karşımıza çıktığını ve kahramanın danışmanı olarak görev yaptığını, us ve ussalcılığın kişiselleştirilmiş sembolü olarak da görülebilen bilge devlet adamının, olağanüstü güçlere sahip destan kahramanının karar alma aşamasında başvurduğu bir danışman olduğunu ifade eder. Destanlarda bilge tipinin ‘ak sakallı’, ‘hoca’, ‘koca’, ‘dede’ gibi isimlerle anıldığını belirtir.²²⁵ Masallarda Keloğlan kimsenin bilemediği sorulara yanıt bularak *memleketin büyüğü, akıllısı hem de sakallısı* olarak bir bilge kimliğiyle karşımıza çıkar.

Hiçbir ilmi eğitim almayan Keloğlan, önce kendinde var olan cevherin farkına varır, sonra da bunu göz önüne çıkarmak için çaba gösterir. Çünkü insan yaşayabilmek için ortamını, doğayı kendine göre biçimlendirir. Dışındaki dünyayı biçimlendirirken, insanlaştırırken kendini de insanlaştırmak zorundadır. Bir çevrede doğan insan, belli bir biçim alarak yetişir, sonra da bilinciyle kendini değiştirerek ve geliştirerek yaşamını sürdürür.²²⁶ Bilinçlenme aşamasını tamamlayan Keloğlan maceraya atılmak için hazırlanmış olur.

Keloğlan ile İki Padişah masalı bunun örneklerindedir. Daha masalın başında Keloğlan tasviri bu yönde kendini gösterir. Kimsesiz genç katıksız yavan, bulunca yiyip bulamayınca sırt üstü yattığı günlerde bile yattığı yerde boş durmaz ve gökbilim tahsili görür. Yıldızlardan ve burçlardan haberdar olur.

Bedenen de çalışarak ekmeğini taştan çıkaran bu Keloğlan için masalın giriş kısmında *düşünüp taşınmasını da adım adım öğrenmiş, karanlık gecede kara taşın altındaki kara karıncayı bilir, arayınca bulur olmuş.* ifadeleri kullanılır. Bu hak vergisi yeteneği ile Keloğlan sıradan bir kimsesiz çocuk olmaktan çıkarılmış ve masaldaki zihinsel manevralara hazır bir tip özelliği kazandırılmıştır. Çünkü *Keloğlan ile İki Padişah* masalında Keloğlan’ın zaferi zekâsıyla kazanacağı bir zafer olacaktır. O, iki padişahı bu şekilde yenip, padişah kızıyla evlenecektir.

²²⁵ Özkul Çobanoğlu, **Türk Dünyası Epik Destan Geleneği**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, ss. 104-105.

²²⁶ Atilla Erdemli, “Homo Absconditus”, Felsefelogos, sayı 6. İstanbul, 1999, s. 113.

Keloğlan bu başarıya, padişaha Hint padişahından gelen iki mektupta istenenleri çözmesi ile ulaşır. Bunun üzerine Hint padişahı bu yetenekli bilgini, “*memleketin büyüğü, akıllısı hem de sakallısını gönder, sorguya çeksem gerek.*” diye davet eder. Keloğlan, Hint padişahının üç aşamalı zorlu sorusuna da bilgece cevap verip problemi akıl oyunu ile çözünce padişahın kızına ulaşmak için engelleri aşmış olur. Bu masaldaki kurgu, ülkenin karşı karşıya kaldığı güç durumunda padişahın *akıldaneleri, ak sakal, kara sakalın* çözemediği soruyu, kendisine hiç yakıştırılmasa da, herkesin hakkını teslim edeceği bir açıklıkla Keloğlan’ın kolayca çözüvermesidir.

Bu sıra dışı başarı onu padişaha damat ve vezir yapacak bir yükselmeyi beraberinde getirir. Masalın girişinde kimsesiz ve öksüz bir genç olarak tasvir edilen Keloğlan, sahipsiz ve eğitilmemiş olmasına rağmen kendisinde bulunan zihni melekeleri ile adaletin tecellisi sonucu hak ettiği maddi manevi değerlere erişir. Keloğlan, masal sonunda elde ettiği değeri en başından hak eden gizli bir cevheri taşımaktadır ki bu cevher onun bilgece kullandığı zekâsıdır.

Keloğlan ile Padişah Kızı masalında Keloğlan padişahın kızını ister. Padişah da kendisinin ve kızının üstün meziyetlerini ileri sürerek Keloğlan’a haddini bildirir. Buna kızın ve gücenen Keloğlan bilgece ağırbaşlılığıyla padişahı beklemediği yerden vurmaya çalışır. Bir İslam ülkesinin padişahı olan muhatabına, yaratılanların Tanrı katında eşit olduğunu hatırlatarak onu dinî referanslarla sigaya çekmeye çalışır. Padişah, çevresini dolanamayacağı bu referans dairesinde kalarak bir süre sustuktan sonra hatasını kabullenir ve Keloğlan için başka bir değer üzerinden hamle yapar. Padişahın hamlesi de Keloğlan’ın seçtiği alandandır. Keloğlan, padişahı inanç üzerinden köşeye sıkıştırmaya çalışınca padişah da altta kalmaz ve cennetten haber ister. Ne var ki Keloğlan’ın gücü padişaha erişmezse de gizli bir el ona hep yardım ettiği için bu kez de rüya ile imdadına yetişilir ve cennetten de haber verilir. Bir yandan bilgi, idrak, düşünce, bilgelik, akıllılık ve sezgiyi, diğer yandan iyi niyet ve

yardımsaverliği temsil eden yaşı adam²²⁷ Keloğlan'ı rüyasında da yalnız bırakmaz ve onun kurtarıcısı olur.

Keloğlan masallarında da, karşılaşılan güç durumlardan kurtulmak ve sorunları çözmek için bir mücadele yöntemi olarak bilgeliğin kullanıldığını görmekteyiz. Keloğlan'ın gerekli olunca sergilediği bu tavrı bir rol olarak algılamak gerekir.

²²⁷ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, s. 91

6. Deli Oğlan

Tasavvufunun temel doktrinlerinden olan fakr, uzlet, terk gibi kavramların, tasavvuf dışı toplumların belleğinde cezbeli dervişten deli ve dilenciye kadar pek çok prototipe zemin hazırladığını söyleyebiliriz. Kültürde, insanlardan uzak, tek başına yaşayanların hatta çobanların bir süre sonra erene dönüştüğüne ilişkin inanmalar söz konusudur. “Dokuzuncu asırdan itibaren görülen melâmet akımı, on birinci asırdan itibaren Kalenderî ile Anadolu’ya girmiş ve zümresinin taşıdığı normal dışı davranış şekilleri ile kültürümüze yansımıştır. Zaten tasavvufun kendisinde bulunan, beden ve ruhun maddi ihtiyaçlarını önemsememeye dayalı bir dünya görüşü öğütlenirken bu felsefeyi bedensel olarak da yansıtmak isteyen bir ekol, şairler için ideal bir tipi, gizli veli ve şuurlu deli karışımı bir âşık tipini oluşturmuştur.”²²⁸ Özellikle Kalenderîlik çizgisinde hayat süren bu gezginci mücerret dervişlere halkın deli muamelesi yaptığına ilişkin bulgular, Türk kültür hayatında uzunca süre varlık sürdüren bu algının, benzer fonksiyonlar taşıyan anlatı türlerindeki tipler üzerinde de etkili olabildiğini göstermektedir.

Deli Dumrul’dan Köroğlu’na kadar anlatı türlerinden aşına olduğumuz delilik, Keloğlan masallarında da çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Keloğlan’ın deliliği, Ortaçağ Avrupa’sındaki büyük kapatmadan sonraki yıllardaki Rönesans’ın uslu deliliğidir. Burada Keloğlan’ı bir erdem abidesi olarak göstermemekle birlikte onun deliliğinin sınırları için Foucault’nun şu saptamaları önem taşımaktadır: “Trajik yahut kozmik diye adlandırabileceğimiz deneyim; delilik saçı solu şaşırtan bir derinliği, yeraltısal bir şiddeti ve gizli, kırıp geçiren, ölçüsü olmayan tipten bir bilgiyi aydınlığa çıkarır ve kritik bir deneyim; bu da törel bir hiciv, bir taşlama biçimine bürünmektedir. Yaşam kendini beğenmişliktir, akılsızlıktır ama eğer ‘çılgın bir delilik’ varsa – ki ondan

²²⁸ M. Esat Harmancı, “Klasik Türk Şiirinde Âşığın Delice Görünümü”, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, cilt: 13, Sayı:1, (2007). s. 136.

hiçbir şey beklenemez– ‘uslu bir delilik’ de mevcuttur, o da akla aittir ve alaycılık içinde onun da bir methiyeye hakkı vardır.’²²⁹

Bu delilik tam da masalların tarif ettiği gibi, şaşırtıcı birikimi ile kırıp geçiren ölçüsüz oğlandan aydınlığa çıkan bir yaşam kesitini, alaycı bir üslupla uslu bir deli üzerinden icra eder. Masallarda tezat unsurunun öncelikle masalın konusunda karşımıza çıktığını belirten Aynur Koçak, kahramanların zıt içerik özelliklerine sahip oldukları gibi dış görünüşlerinde de zıtlıkların bulunduğunu ve böyle karşıtlık içeren masalarda “akıllı” tipine karşı “deli” tipinin yer aldığını ifade eder.²³⁰

Anadolu’nun çeşitli yörelerinde “deli oğlan” masalı olarak; fazla uyanık, zararını karını bilen akıllı oğlana karşı, tembel ve saf görünümlü deli oğlan masalları bulunmaktadır. Bu masalarda, deli oğlanın bazen aptallığa varan saflığı ödüllendirilerek davranışları yüceltilir. *Keloğlan ile Kardeşi* masalı, başka varyantlarda “deli oğlan” adıyla karşımıza çıkan Keloğlan’ın hayli deli olduğu masallardandır.²³¹ Aynur Koçak bu tipi “akıl hastası deli tipi” olarak adlandırırken²³² Boratav, gerçekçi masallar içinde yer alan ve Keloğlan’la

²²⁹ Michel Foucault, **İktidar ve Direnme Odakları**, çev. Ali Akay, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995, s. 61.

²³⁰ Aynur Koçak, “Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler”, Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Merkezi Yayını, 2006, s. 286.

²³¹ Esmâ Şimşek, “Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I-II”, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990) (58. masal olan “Deli Oğlan” isimli masalla, 10., 11. ve 13. masalarda ortak motifler vardır. Masalın kahramanı Deli Oğlan adıyla anılır.)

Seher Demirbaş, “Sütçüler Masalları”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006) (Tezde 58. masal “Akıllı ve Deli Kardeş” adındadır. Bu masalda 10. ve 13. masalla ortak motifler vardır. Küçük kardeş Deli Oğlan adıyla anılır.)

Nedim Bakırcı “Niğde Masalları”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2000) (Tezde 37. masal olan “Akıllı Kardeş ile Deli Kardeş” masalında bazı motifler 10. ve 13. masalla ortaktır. Masalda küçük kardeş deli Keloğlan olarak anılır.)

²³² Aynur Koçak, “Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler”, s. 286.

Köse'nin maceralarına benzer masalların bir bölümünün deli kişi masalları olduğunu söyler.²³³

Keloğlan ile Kardeşi masalında Keloğlan'la ağabeyi bir kasabada çobanlık etmektedir. Keçileri alıp yaymaya çıkarlar, bir süre sonra bir ağacın dibinde oturmaya karar verirler. Ağabeyi Keloğlan'a, *Aman gel, Keloğlan, güleç oğlan, sakın deyim yukarı bakma, havada çok sinek var, gözüne kaçır.* diye yalan söyler. *Güleç oğlan* önce buna inanır ama ağabeyi uyuyunca da yukarı bakmaktan kendini alamaz ve altında oturdukları ağacın elma ile yüklü olduğunu görür. Elinin erdiğini dişler, ermediğini de sallayıp keçilere telef ettirir.

Ağabeyinin haklı tedbiri, bu *güleç oğlanın* akli ile arasının iyi olmadığını gösterdiği gibi ağabeyi de, masal anlatıcısı da dinleyiciye bunu hissettirmek ister. Gülünmeyecek şeylere bile gülüp duran bu Keloğlan, bir ağaç dolusu elmanın kıymetini anlamayacak halde gösterilir. Keloğlan ağaçtan sapır sapır elmaları yere dökerken bir taraftan da keçilere, *Sakın, bütün elmaları yemeyin ha, biraz bana da saklayın ha* diyerek 'güleç'liğine 'gülünç'lük katar. Sonra elmaları yiyen keçilere kızıp onları bir bir kesen Keloğlan, kendince akıllılık eder ve boynuzundaki bir tane elmayı kendisine sakladığını düşündüğü keçinin canını bağışlar.

Aynı masalda Keloğlan, yolda gördüğü kocaman değirmen taşını anasının ağırşığı sanıp omuzladığı gibi akşama kadar yol gider. Belki gülmeceye varan bir abartı olarak sergilenen bu tavır Keloğlan'ın çocuksu deliliğine de işaret eder. Gerek elmaları sallayarak keçilere ziyafet çekmesiyle, gerekse anasına iyilik olarak taşıdığı koca değirmen taşıyla Keloğlan bedenine eza edercesine aşkın bir iyi niyet sergiler. Onun deliliği, içinden geçen kötülüğe perde ya da kılıf olarak kullanılmaz. Ondaki bu kötülük ya da zarar verme gibi algılanan davranışlar, masaldaki kötülerin cezalandırılmasından ibarettir. Bu bakımdan *Keloğlan ile Kardeşi* masalı, deliliğin öne çıkarılarak kötülerin cezalandırılıp

²³³ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973, s. 85.

kendi şahsında iyilerin ve iyi niyetlilerin ödüllendirildiği bir masal formuna örnektir. Keloğlan güya akıllı kardeşinin gözetiminde iken deliliği sayesinde, haramilerin elinden bütün servetlerini alıp kardeşini de anasını da mutlu ve rahat yaşatmayı başarır. “Masallardaki deliler, akıllıların değerlerinin aksine hareket ederek normalin dışına çıktıkları için de deli olarak adlandırılırlar. Bu tip, yapılmayacak şeyleri yapmasına rağmen tesadüfen değerli eşyalara sahip olur.”²³⁴

Keloğlan ile Padişah masalında Keloğlan ile ağabeyi anasını yıkamaya karar verirler. Ağabeyi ormana oduna gidince Keloğlan, anasını tek başına yıkamak ister. Balta ile evin kapısını, duvarını kırıp ocakta yaktığı yetmezmiş gibi anasını kaynar suda haşlayarak onun ölümüne sebep olur. Keloğlan delice davranışları yanında bir de anne katili olmuştur. Diğer masalarda gördüğümüz gibi anasının kendisini dövüp azarlaması veya evden kovması da söz konusu olmadığı için ona bir meşru mazeret aramak da mümkün değildir. Yani bir öfke ya da intikam duygusu veya cezalandırma söz konusu değildir.

Aynı masalda anasını gömmek için mezara giderken başka bir kadının da ölümüne neden olur. Kadın, anasını sürükleyerek götüren Keloğlan’a kızınca aralarında laf kavgasına tutuşup küfürleşirler. Kadın, Keloğlan’a, *Amanın bu oğlan halktan arlanmaz, Allah’tan utanmaz. Boyun eğmez, söz dinlemez. Başını diker de köpek gibi ürür* diye bağırınca, Keloğlan da yerden aldığı taşı kadına fırlatıp öldürür.

Bu masalda Keloğlan’ın sergilediği akılca kıtlık, Keloğlan’ın değişimini anlatmaya yöneliktir. Keloğlan memleketinde, ağabeyinin yanında iken bütünüyle delice davranır ve deli muamelesi görür. Ağabeyi çok kızdığına ona, *Ulan Keloğlan, yolsuz, yordamsız, eli sakar, meymenetsiz, akılsız hem de fikirsiz kelli oğlan* diye hitap eder. Bu tarif onun eğitimsiz, uğursuz, sevimsiz, akılsız, fikirsiz ve saçsız olduğunu işaret eder. Bir hakaret sözü gibi görünen bu ifadeler, masalda benzer durum karşısında üç kez tekrarlanarak yineleme yoluyla doğrulanır. Bu tespit, tipin imajı açısından son derece önemlidir.

²³⁴ Aynur Koçak, “Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler”, s. 287.

Ağabeyi, kardeşinin işlediği cinayeti örtmeye çalışırken Keloğlan'ın aptalca kendini ele vermesi bardağı taşıran son damla olur. Bu nokta Keloğlan için bir zirvedir. Ağabeyi de ona kızıp tavır aldıktan sonra Keloğlan memleketi terk edip İstanbul'a gitmeye karar verir. Hiçbir yere her şeyiyle bağlanma gereksinimi olmayan göçebe için "reddeden, cezalandıran, engelleyen, hüsrana uğratan anne, geniş anlamda anne işlevi gören Doğa Ana'nın başka bir yerinde daha iyisini bulabilmek amacıyla rahatlıkla terk edilebil(ir)."²³⁵ Masalda ayrıntısını net olarak görmesek bile, Keloğlan'ın gerçek annesi ile bilinçaltında bir uyararı sebebiyle ya da yaşlanan, konuşamaz ve ihtiyaçları karşılayamaz durumda olan ana yerine daha iyi yaşam koşulları sunan doğada yeni ana bulma ihtiyacı, gerçek anneyi bedenen yok etmek suretiyle göç yolculuğunu başlatmıştır. Bu noktaya kadar cezai ehliyeti olmayan Keloğlan'ın İstanbul sonrası hayatında aklıyla devletlileri bile alt eden başarısını görmemiz, bu güçlü çelişkilerin, başarının ve dolayısıyla kahramanlığın derecesini anlatmaya hizmet etmektedir. Kahramanlığın bu meşru havası, onun ana katili olmasını bile mantıksal sorgulamadan mazur göstermiştir. Çünkü "Anlatının bu mantığı her zaman doğal dünyanın mantığı ile ölçülemez."²³⁶

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında Keloğlan; başı kel, yüzü de güleç bir oğlan olarak tanımlanır. Masalda kellik bedensel yoksunluğun göstergesi iken güleçlik de zihinsel yoksunluğun işareti olarak yer alır. Bu güleç oğlan, anasına evlenmek istediğini söyler; anası da içinde buldukları maddi imkânsızlıkla bunun mümkün olamayacağını anlatır. Keloğlan, eksiklerin çaresinin bulunacağını belirtince anası, *Hele oğlan, Keloğlan, keleş oğlan, suratı güleç oğlan. Ha diyelim çaresini bulduk. Tedarikini gördük. Kimin kızını isteyelim, hangi kapiya varalım?* diye sorar. Keloğlan sanki çok normal bir durum gibi *kas kas kasıl(arak), aman ana, bunda düşünecek, danışacak ne var ki? Elbette bu dolayların en has, en güzel kızını. Padişahın kızına dünür gideceksin.* cevabını verir. Anası da, bu cevap üzerine, *yüzü güleç oğlum, şaşırдың mı, tozuttun mu?* demekten kendini alamaz.

²³⁵ M. Bilgin Saydam, **Deli Dumrul'un Bilinci**, s. 100.

²³⁶ Özkul Çobanoğlu, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, s. 117.

Keloğlan'ın güleç suratı ona çocuksu bir sevimlilik katarken delice saflığını da ima etmektedir. Aynı masalda, *Ana beni evlendir hele!* diyen Keloğlan bu cümleden sonra anasına *sırıt(ır)*. Keloğlan, kendisinin ve anasının içinde bulunduğu duruma rağmen evlenme isteğinde bulunmakla safça bir pişkinlik gösterisinde bulunmuş olur. Masalcı da bu durumu görselleştirmek üzere Keloğlan'a 'sırıtkan' bir ifade verir.

Keloğlan Defineci masalında babasından kalan mal paylaşımında ağabeyinin kandırdığı Keloğlan'ın hissesine kel bir tosun düşerken ağabeyine diğer bütün hayvanlar kalır. Keloğlan hiç kızıp fkelenmeden bu kel tosunu alıp 'görüye' vermek için yola koyulur. Giderken koca bir amla karşılaşır ve tosunu ama bağlayıp gz sonuna kadar tosunu ama emanet eder. ama şöyle seslenir: *Bana bak, hele çadır am, bu kel tosun sana gze kadar teslim. Yemine, suyuna, hele tımarına bir güzel mukayyet ol. Kurda kuşa kaptırma. Sabana arabaya koşma. Yetim malıdır diye horlama, hem de zorlama. Son gze bana teslim etmezsen, ben de seni kel tosunu döndürürüm ha!*

Bu yüksek perdeden sesleniş, alaycı bir gülümseme ile Keloğlan'ı 'aptal' göstermektedir. Ama Keloğlan bu sözlerle çok ciddi şeyler söyler. Keloğlan aslında ağaçla konuşmaz; kendi bahtına, kendi kel talihine isyan etmek yerine acısını felekten çıkarır. adır ama seslenirken feleğe sitem eder. Bu, kültürde var olan bireyin kaza ve kader çizgisinde zülf-i yre dokunmadan içini boşalttığı bir yöntemdir. Ayrıca Keloğlan ama seslenirken ağabeyine, dinleyicilere, tüm insanlara da seslenmiş olur. Keloğlan, mütevekkil ama hesap da soran edasıyla bir kanaat önderi gibi bilgece nasihat verir. Emanete hele de yetim emanetine nasıl davranılacağını anlatır: *Kurda kuşa kaptırma. Sabana arabaya koşma. Yetim malıdır diye horlama hem de zorlama.* Kendi kendine ağaçla konuşan Keloğlan'ın bu deliliği, tam da Foucault'nun tarif ettiği 'uslu delilik' değil de nedir? Delilik onun için Truva atıdır. Macerasını onda gizlenerek icra eder.

Keloğlan ile Köylüler masalında öküzü kesip köylüleri davet ederek geri kalan ömrünü davetlerde refah içinde geçireceğini düşünen 'akıllı' oğlan olarak karşımıza çıkar. İlk bakışta mantıksız ve gln gelen bu önerinin

gerçekleşmesi akıllıca(!) görülmelidir. Çünkü Keloğlan geçim kaynakları olan ‘tek öküzü’ kesmiştir. Yani bugün için traktörünü satıp ziyafet veren köylüdür. Bu örnekte gördüğümüz üzere, görünüşte Keloğlan’ın delice ya da budalaca bazı davranışlarının başta aktarmaya çalıştığımız onun akli cevherleri ile ilişkili olmadığını düşündürmektedir. Hastalıklı bir ısrarcılık ya da mantık sınırlarını zorlayan anlamsızlıklar, masalın devamında bir erdemi, doğruyu ya da faydayı karşılamamaktadır. Bu durum da tipin karakteristiği olarak kaydedileceği gibi bilincin bireyleşmesi serüveninde anlam taşıyan hareketleri olarak da anlaşılabilir.

Nasıl ki Deli Dumrul, “tümgüçlülük fantezilerini, çevresini zorlayarak uygulamaya kalkıyor; gücü, cesareti, ‘deliliği’yle övünüyor; değerini abartılı bir çaba içinde tüm dünyaya kanıtlama çabası içine giriyor”²³⁷ ise deli oğlan da daha çok uyanıklık, zekâ oyunları ve sözel oyunlarla kurguladığı fantezilerini bazen alışlagelmiş davranışlara aykırı bir formda uygulamaya çalışıyor. Kendi mantıksal çelişmesini umursamadan sergilediği bu davranışlarla yapmaya çalıştığı şey, kendisini kabul ettirme çabasıdır. Bu durum mitolojik mirastır; hiçbir kahraman ya da birey, bu evrensel mitik kökenden bağımsız yaşayamayacağı için kel kahraman da bu gerçeklikte kendi varlığını ortaya koymak durumundadır. Bugünün algısı ile Dumrul’un deliliğini sorgulamak, bireyin evrensel mitik serüveninden habersiz olduğumuzu gösterir. Kahraman, abartılı da olsa doğada var olan güce karşı, bazen abartıya kaçan bir tepki ile karşı durarak gücünü, kendini kabul ettirmekle yükümlüdür.

Masalarda değişik şekil ve formlarda gördüğümüz, bugün için oldukça saçma ve aptalca gelen pek çok davranışın, mitolojik arka planda bir gerçekliğinin olduğunu artık daha iyi biliyoruz. Gerek doğaya (anacılığa) ilişkin olsun, gerekse kendilik bilincinin elde edilmesi yoluyla olsun kahraman pek çok işlevsel davranış ile bilinç yolculuğunda varlık mücadelesi vermektedir. Bu durum Keloğlan için de geçerlidir. Anasını öldürmesinden keçileri

²³⁷ M. Bilgin Saydam, **Deli Dumrul’un Bilinci**, s. 116.

boğazlamasına kadar ilk bakışta uç sayılabacak örneklerde bile evrensel kahramanın formel davranışlarını yakalayabiliriz.

7. Derviş Oğlan

Kepenek altında er yatar

Bu başlık altında kel kahramanın elbette bir derviş olduğundan bahsetmeyeceğiz. Sadece menkabevi anlatılarda karşımıza çıkan kavramlardan biri olan tevekkülün adı bile konmadan masal anlatısında da işlevsel kullanımına işaret edeceğiz. Gerek masal türü gerekse ele aldığımız tip, bu kavramın sözel olarak dillendirilmesine de yatkın olmadığı için masalarda sadece kültürel zemindeki işlevden yararlanılmakla yetinilmiştir. “Tevekkül, faaliyetlerin bütününe sarılmak, imkânları kullanmak, tembellikten uzak durarak, bütün görev ve sorumlulukları yerine getirip neticeyi Allah'a havale etmektir. Tevekkül insanın zahirdeki vasıtalara sarılması, fakat bu sebeplere güvenmemesi, bel bağlamaması”²³⁸ anlamına gelmektedir. Bu hal, kulun şüphe ve tereddütlerden uzaklaşıp işlerinde neticeden şüphe duymama halidir²³⁹ ve korkunun etkisinde kalmayan iç huzur, sarsılmayan güven ve gevşemeyen kesin kanaattir.²⁴⁰

Hızır'ı Bulan Keloğlan masalında Keloğlan, padişahın; *Hızır'ı bana kim bulup getirirse dünyalığını verip ahretliğine karışmayacağım. Getirmezse cellat edeceğim.* duyurusu üzerine padişaha gider ve Hızır'ı getireceğini söyler. Bunu gerçekleştirip gerçekleştirilemeyeceğini düşünmeden insan olmanın sıradanlığı ile teslim olur. Padişahın Hızır'ı getirmek için kırk gün süre ister, bu süre zarfında da evine yemek gönderilmesini talep eder. Keloğlan, kırk gün Hızır bulmak için Allah'a yakarması gerekirken böyle hayati bir süreçte bunu bile yapmayı beceremez. Kırkıncı gün bunun pişmanlığını duysa da tevekkül ve teslimiyet dışında elinden bir şey gelmediğini sergilemek ister: *Hanım, otuz dokuz gün oldu, yarın beni asmaya götürecekler. Ben ne Hızır'ı buldum, ne de*

²³⁸ İbn Ebi'd-Dünyâ, **Rızık Anahtarları ve Tevekkül**, çev. Mustafa Utku, Bursa: Uludağ Yayınları, 2001, s. 40.

²³⁹ Fikret Karaman, “Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme”, Fırat Üniversitesi Dergisi, sayı 1, Elazığ, 1996, s. 68.

²⁴⁰ Seyyid Kutub, **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, İstanbul: Dünya Yayınları, 1991, s. 589.

gördüm, ne de ibadet ettim. diyerek pişmanlığını belli eder ve yaptığı hatanın farkına varır.

Masalın bu bölümünde Hızır, en büyük ödülü, ölüm de en büyük cezayı karşılamaktadır. Bu iki keskin uç arasında tercih yapmaya kudreti olmadığını bilen Keloğlan, görünüşte kolay fakat icra etmekte zor bir çözüme ulaşır. Bu seçim tevekkülden başkası değildir. Allah, onun bu teslimiyetçi yaklaşımını, kendisinin bile tahmin edemeyeceği şekilde ödüllendirir. Hızır'ın beklendiği bu tür masalarda adı sanı belli olmayan bir “derviş”, “dilenci” veya “yolcu” söz konusu edilirken bu kez halk, Keloğlan'a bu tarihî görevi yükler.

Keloğlan aç karnını doyurmak için bu işe talip olmuştur ve padişahın da vezirlerinin de bildiği gibi bu, herkesin çalışıp çabalayarak yapabileceği bir iş değildir. Keloğlan, padişahın huzurunda ölümünü beklerken bir delikanlı ortaya çıkar ve *Ben Hızır'ım* deyip kaybolur. Keloğlan'ın bu işi başaramaması son derece normalden masalcı, belki onun saflığına, belki de çaresizliğine istinaden Hızır'ı onun yardımına gönderir. Padişah, Keloğlan sayesinde hem vezirleri hakkındaki gerçekleri öğrenmiş hem de Hızır'ı görmüş olur.

Keloğlan 3 masalında padişahın evleneceği kızı seçmek için güvercin uçurulacaktır. Keloğlan, o alanda bulunmasına rağmen mütevekkil bir tavır sergiler ve *Bir lokma, bir hırka bana yeter de artar bile; zaten tuz ekmek de bir, börek baklava da bir yiyene, çal çaput da bir, şal şayak da bir giyene. Bundan böyle altın kakmalı tahta kurulacak değilim ya. Neden nereye ak güvercin benim başıma kona!* diye düşünür. Masalda onun bu isyankâr olmayan tavrı yardımcısı olur ve talih kuşu başına konar.

Keloğlan Defineci masalında babasından kalan malın paylaşımında ağabeyi oyun ederek Keloğlan'ı kandırır. Eski ahırın yanına yenisini yaptırırlar ve yeni ahıra giren *kel tosun* Keloğlan'a, eski ahır ve diğer hayvanlar ağabeyine kalır. Çocukluktan beri ağabeyini tanıyan Keloğlan buna hiç tepki göstermez, hatta bu hileyi anlamamış gibi davranır. Keloğlan, bu kel tosunu *görüye* vermeye karar verir. Tosunun boynuna ip bağlayıp dağ tepe giderken bir *çadır*

çamla karşılaşır. Tosunu çama bağlayıp son güze kadar ona teslim eder. *Yemine suyuna, hele tımarına bir güzel mukayyet ol. Kurda kuşa kaptırma, hem de zorlama.* diye tembih eder. Türkü çağıra çağıra köye döner. Bir süre sonra tosunu yoklamaya geldiğinde yerinde bulamayınca tosununu emanet ettiği çamı devirmek için dibini oymaya başlar. Çamın dibinden bir küp dolusu altın çıkar. Tembelliginden onu dağıtırsa da ikinci kez ağabeyi ile gelişinde bir çuval daha bulurlar. Keloğlan, yaşayan tek yakını olan ağabeyi tarafından kandırılmış ama bunu ona hiç hissettirmemiştir. Ne bir tepki ne de bir isyan belirtisi sergilememiş, ağzı dualı bir derviş gibi de yalvarıp niyazda bulunmamıştır. O imajına ve zekâsına uygun bir çözüm yolu ile bu tepki ve tavırların her birini ince bir üslupla ifade etmiştir. Aslında onun yolu çok düz ve basittir. Ya da Keloğlan'a yakıştırılan bu hoyrat kaba sabalıktır. Ama bunun arkasında mahir bir el vardır. Bu, halkın muhayyilesi ile yüzlerce yıldan süzülüp gelen tecrübelerden başkası değildir. Keloğlan'ın basit tekniği, umutlu ama bir o kadar da teslimiyetçi tevekküldür. Keloğlan masal formunun verdiği avantajla çamla konuşur ve tosunu çama emanet eder. Aslında bu motif pek çok anlatıda karşımıza çıkar. Özellikle menkıbelerde keramete dair hallerde buna benzer örnekler aktarılır. Fakat halk, tanıdığı bu formu daha da sadeleştirerek kendisine uyarlamıştır. Keloğlan ağaçla konuşur ama o ne bir destan kahramanı, ne bir veli ne de bir sihirbazdır. Bu teslimiyetin mantıklı olmadığını Keloğlan da bilir. Ama ağabeyine, imama ve dinleyiciye ders vermek için ona bu görev yüklenmiştir. Ne var ki masalda, saf ve aptal olduğuna herkesi ikna etmek için tosunu görüye verdiğini türkü çağıra çağıra anlatarak oyundaki gizemi ele verir.

Masallarda Keloğlan'ın teslimiyetçi tavrı bazen saflık olarak algılansa da sonunda elde edilen başarılar bu tavrın ödülü olmuştur. Tasavvuf henüz kurumsal olarak oluşmadan, ilk devre Melamileri arasında tartışılan bu tevekkül kavramı halk belleğinde Keloğlan tipi üzerinden yüceltilmiştir. Muhtemelen bu mütevekkil tavır, toplumda gezgin yaşayan, başını tıraş eden Melami dervişlerin Anadolu'da bıraktığı izlenim sonucu, kel başı ve miskin ruhu ile Keloğlan'a uygun görülmüştür.

8. Dürüst Oğlan

Keloğlan, halkın yarattığı ve yüzyıllardan bugüne taşıdığı bir tip olarak halkın özelliklerini bünyesinde toplamıştır. Bunlardan biri de yeri geldiğinde adil ve dürüst olmaktır. Pek çok masal ve kel tip üzerinde yapılan çalışmalar onun hilekarlığını çağrıştıracak algılamalara sebep olduğu için bu değerlendirme çelişki gibi algılanabilir. Fakat bu tavrı kahramanın bir mücadele yöntemi olarak kullanıldığını ilgili bölümde ele aldığımız için burada tekrar etmeyeceğiz.

Köse Değirmenci ile Keloğlan masalında Köse, değirmenine un öğütmeye gelen Keloğlan'a unu kendisinden uğrası Keloğlan'dan olmak üzere ekmek yapıp yemeyi teklif eder. Köse'nin hile yapmasından çekinse de sonunda kabul eder. Köse, unuyla çok sulu bir hamur yoğurur, Keloğlan hamurun kıvamına gelmesi için Köse'nin koyduğu un kadar uğra taşır. Keloğlan, bu alışverişin başında Köse'nin aslında gizlenemeyecek kadar açık sırrını, namli hilekârlığını anladığı halde sabrını korur ve niyetini bozmak istemez. Belki de bu yöntem onun da işine gelir. Bu ekmek oyununda çocukların bile kanmayacağı un-uğra aldatmacasına ses çıkarmaz ve ancak, *Bu pazarlıkta bir kertik yer var, ama hele dur bakalım! Bir ölçek ununu bizim bir yük uğraya denk getirdin Köse, işin sonunu getirelim.* diyebilir.

Köse, Keloğlan'ı ekmek ortaklığında kandırdığını düşünerek başka bir oyun teklifi ile kazançlı çıkmayı hesaplar ve Keloğlan'a *yalan yarışı et(meyi)* teklif eder. Kim en iyi yalanı söylerse ekmeği alacaktır. Keloğlan, kendisine teklif edilen bu pişkin yarışa yorumsuz bir cevap verir: *Ben yalan bilmem.* Devamındaki cümle, Keloğlan'ın 'yalan' karşısındaki tavrını anlamamıza yardımcı olur: *Bu çörek pazarlığında da aklım iyice karıştı.* Keloğlan, Köse'nin ikinci hamlesi üzerine *Ben yalan bilmem.* diyerek avına hazırlanan kurt önünde kuzu masumluğu ile teslimiyetini dile getirirken bir taraftan da 'yalan' kavramına karşı yüreğindeki yalansız saflığı ortaya koymuş olur. Sonraki cümle ise çörek pazarlığında aldatıldığını anlamasına rağmen halkın sabrını ve iyi

niyetini omuzlamış olan Keloğlan'ın bu ağırlıktan kaynaklanan saflığı olmalıdır.

Masalın devamında Keloğlan, değirmenci Köse'nin kendisine oynadığı oyunlardan sonra onu affeder ve tesadüf eseri karşılına çıkan kırk haramilerin bıraktıkları malları *bir sana, bir bana* yöntemiyle paylaşırlar. Başlangıçta Köse; masum, saf ve açık sözlü bir köylünün teslimiyeti ile kendisine bir müşteri olarak teslim olan Keloğlan'a hakkaniyet göstermesi gerekirken onu kandırmanın ve dolandırmanın çabası içinde olmuştur. Keloğlan, akli ve feraseti ile bu tavrı görmüş ve açık açık söz söylemeden, kaba ve sert davranış yoluna sapmadan, sabır ve tahammül göstererek sonucu bekleme olgunluğunu göstermiştir. Sonuçta tesadüfler veya adaletin tecellisi ile Köse'nin kirli iktidarını kırmış ve dürüstlüğü ile kendi manevi ağırlıklı gücünü inkâr edilmeyecek kararlılıkta göstermiştir.

Aslında bu dürüstlük, olayların arkasında kötü niyet aramayan, karşısındakini kendisi gibi bilen safların 'doğruculuğu' olarak anlaşılmalıdır. Aksi halde karşımızda doğrudan ayrılmayan, hak ve adalet savaşçısı bir hakikat abidesi bulunmamaktadır. Kel kahraman, bu dürüstlüğü daha çok uyanıkların, hilekar ve oyuncuların oyunlarını rahatça sergilemeleri için gevşek zemin hazırlarken sergiler.

Bu zemin, kel tipin muhatapları ile mücadeleye girişmeden önce kandırma, aldatma, kasıtlı yalan söyleme, haksızlıkta bulunma gibi olumsuz tutum ve davranışlar içinde olamamasından kaynaklanır. Onun ilk imajı, çok uyanık ve fazlaca akıllı görünmemeye de yönelik olduğu için safça bir dürüstlük içinde olur. Fakat masalların ikinci evresi olan rakiplerle hesaplaşma sürecinde her türlü enstrümanı mücadele yöntemi olarak kullanır. Ama hiçbir masalda onun özünde kötülük düşünme, kasten zarar verme, yanılsa sevk etme, sözünden dönme, aldatma gibi kötü niyetler taşımadığını, metinlerdeki kötülük algılarının hemen tamamının kötülerle mücadelede kullanılan yöntemler olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

9. Hilebaz Oğlan

Jung'ın “çok eski bir arketipik psişik yapı” olarak gördüğü hilebaz, pek çok anlatı, karnaval, rit ve dinsel figürlerde “tipik motiflerin garip bir bileşimi” ile “kısmen eğlenceli kısmen de kötücül olan kurnaz oyunları, biçim değiştirme yetisi, hayvansal-tanrısal çifte doğası, her türlü işkenceye maruz kalabilmesi ve bir kurtarıcı figürünü andırmasıyla” tanımlanmaya çalışılır.²⁴¹

Bir “anti-kahraman olup diğerlerinin bütün çabalarına karşın başaramadığı şeyi aptallığıyla başaran” tip, farklı kültürlerde; Aptal oğlan, Aptal Hans, Aptal İvan ya da Keloğlan kılığında karşımıza çıkar. Kimi zaman “bilinçdışındaki karşı eğilimler münferit vakalarda çocuksu, düşük karakter olan bir tür ikinci kişilikle temsil edilir.” “Kurtarıcının bir öncüsü” olarak; Tanrı, insan ve hayvan arasında hem altta hem de üste yer alabilen hilebazın en önemli özelliği bilinçsizliğidir. Bu yüzden “tüm mitik figürler içsel yaşantılara tekabül ettiğine ve ilkin onlardan kaynaklandığına göre, hilebazın özelliklerini andıran belli olguların parapsikoloji alanında da görülmesine şaşmamak gerekir”²⁴²

Jung, tanım itibariyle gölge arketipinin, olumsuz bir figür olsa da, bazen farklı yapıdaki arka plana işaret eden olumlu yönler ve bağlantılar da sergilediğini, değersiz bir kabuk altında anlamlı içerikler gizlediğini söyler ve “bireyleşmeye giden yolun başında kısmen tehditkar kısmen de gülünç bir figür” olarak gizlenen kahramanın üstünü örten bu gizemi bilincin ışığında aralamaya çalışır: “Hilebaz mitosunun sonunda kurtarıcı kendini belli ederse, bu rahatlatıcı öngörü ya da umut, bir felaketin gerçekleştiği ya da bilinçli bir biçimde anlaşıldığı anlamına gelir. Kurtarıcıya özlem duymak için ‘kötülük’ içinde kaybolmak gerekir, yani gölgenin kavranması ve kaçınılmaz bir biçimde bütünleşmesi o kadar sıkıntılı bir durum yaratır ki, bu yazgının düğümlemiş yumağını ancak doğaüstü bir kurtarıcı çözebilir.”²⁴³

²⁴¹ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, ss. 121,126.

²⁴² Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, ss. 122, 128,129.

²⁴³ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, ss. 136-137.

Mahadev L. Apte, kendisinden önce konu üzerinde yapılan tartışmalar ışığında bu kavramın karşıladığı figürleri, davranışları ve kişilik özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu çalışmadan, kültürler arası değişiklikler yüzünden sahip olmaları gereken asgari özellikleri belirtmek oldukça zor olsa da, tricksterin antropolojiden teoriye geçişte ya da bir cinsiyetten başkasına sık sık formunu değiştirdiğini öğreniyoruz. Bu figürün gülünecek kadar tuhaf olan fiziksel görünüşleri de kültürden kültüre değişmektedir. Bu değişken kabuk altında hilebazın zihnini meşgul eden şey, temel ihtiyaçlarını karşılamak ve zevk almaktır. Bu amaçlarına ulaşmak için hırsızlık yapar, kandırır, yaralar hatta hayvanları ve insanları öldürür. Bunlar, oturmuş sosyal normları hiçe sayarak birçok tabuyu da yıkarlar. Anti-sosyal hilekârlar, çoğu zaman kendi görevlerini başarıyla yerine getiremeseler de şansları onlara yardım eder. Kırdıkları tabulardan ve verdikleri eziyetlerden dolayı cezalandırılırlar.

Birçok hilebaz eşek şakaları yapar. Onlar; güçlü, akıllı, bencil, merhametsiz, kandırıcı, dolandırıcı, aptal, tembel, beceriksiz ve kurnazdırlar. Övünmeyi severler. Çocuksu ve olağandışı gariplikleri vardır. Kendi temel isteklerini kontrol edemez, sosyal sorumluluklarını ihmal ederler. İyilik ve kötülük, kendileri ve başkaları, objeler ve organizmalar arasında ayırım yapamazlar, pot kırmaya eğilimlidirler. Süper egoları olmadığı için tepkileri en üst noktada ve vicdanın kontrolü dışındadır. Çünkü onlarda zevk prensibinin rolü en büyüktür.²⁴⁴ Bunlardan başka cinsiyet bağlamında da bazı davranışlar sergileyen tiple ilgili pek çok değerlendirmeler bulunmaktadır.

Elbette, bir kültüre ait ürünlerde yer alan bir tipin hilebazlık bağlamında başka bir kültürün mitik kodları ile birebir örtüşmesi beklenemez. Kilise çevresinde ortaya çıkan karnavallarda temsil edilen trickster tipi ile on üç, on dördüncü yüzyıl Türk-İslam kültür kodları ile şekillenen Nasreddin Hoca anlatıları arasında önemli farklar bulunacaktır. Kaldı ki aynı kültür ürünlerinden olan Keloğlan ile Hoca arasında bile hilebazlık figürleri açısından önemli farklılıklar söz konusudur. Fakat bu kültürel çeşitlilik, her iki tipin de

²⁴⁴ Mahadev L. Apte, **Humor and Laughter**, London: Cornell University Press, 1985, ss. 226-228.

kahramana dönüşümünü sağlayan evrensel mitik enstrümanlardan biri olan hilebazlıklarını ortadan kaldırmayacaktır. İster Jung'ın karşıladığı arketip bağlamında olsun, isterse Jung ve Campbell'ı dogmatik düşünmekle eleştiren “mitin anlamını evrensel olmaktan çok, kendi çağ ya da toplumlarına has olarak gördüğünü söylediği tarihçiler ve antropologların teorileri”²⁴⁵ bağlamında olsun hilebazlık, bahsi geçen anlatılar için vazgeçilmez bir araç olarak algılanmaktadır.

Bu arketipin anlatı türlerimizdeki karşılıkları üzerinde de durulmuştur. Tricksterin, zarar verdiği kişilerin öcünü almak için kurban vermeden önce kötü oyunlar oynaması bakımından hilebaz bir yönü bulunması sebebiyle²⁴⁶ ya da “Şamanist dünya görüşünün hakim olduğu destan kahramanlarının, savaşta galip geldikleri ruhların çoğu(nun) yer altı dünyasının kara ruhları” olması bakımından onun şamanla olan ilişkisinden de söz edilmiştir.²⁴⁷

Hilebazın Türk mitik destanlarındaki karşılıkları üzerinde çalışma yapan Pervin Ergun, Altay destanlarının karakteristik motifi olan “Tas, Tastarakay” ile “Keloğlan”ın aynı kökten geldiğini ele aldığı makalesinde şu tespitlerde bulunur: “Dünya nizamını sağlamakla görevlendirilen Türk hakanları, hak düzene uymayan bir durumla karşılaştıklarında Tanrı vergisi kutlu özelliklerini kullanırlar. Kılık değiştirirler; tebdil-i mekân gezerler; Keloğlan-Tastarakay olurlar. Toplum içinde hata yapanları bu şekilde tespit ettikten sonra, suçluları cezalandırır ve tekrar eski hâllerine geri dönerler.” Bu yönüyle Keloğlan masalları, “eski Türk destanlarında gördüğümüz kutlu hanların, kötülerle mücadele ederken kılık değiştirerek mücadele ettikleri bölümün günümüze gelen uzantıları” olarak değerlendirilir.²⁴⁸

²⁴⁵ Robert A. Segal, “Joseph Campbell’in Mit Teorisi”, çev. Kürşat Öncül, Millî Folklor, Sayı 70, (Yaz 2006), s. 119.

²⁴⁶ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, s. 122.

²⁴⁷ Fuzuli Bayat, **Köroğlu, Şamandan Âşık Alptan Erene**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 140.

²⁴⁸ Pervin Ergun, “Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay-Keloğlan”, s. 79, 84.

Evrım Ölçer Özünel, Keloğlan'ın hilebaz arketipi ile olan ilişkisini açığa çıkarmak üzere kaleme aldığı makalesinde, ilk tespit olarak “hilebaz figürünün özellikleri göz önüne alındığında, Türk kültüründe karşımıza çıkan ilk figürler arasında Keloğlan ve Köse(nin) bulunmakta” olduğunu belirtir. Yazar, tipin mitik öncülü için de, Altay geleneksel inanışları arasında yer alan ve kellik özelliği de taşıyan Taz Kaan ile Keloğlan ve Köse üçlüsünü sorgular. Mitolojik bir varlık olan Taz Kaan'ın mitik öncülüğü ile Keloğlan'ın “anlatılarda Köse ve annesini de yanına alarak Taz Kaan'ı tüm canlılığı ve en belirgin özellikleriyle “uygar” toplumda yaşatmaya devam etmekte” olduğunu belirtir.²⁴⁹

Erlık de hilebaz tip özellikleri gösteren kahramanlardan biri olarak değerlendirilir. Altay Yaradılış destanlarında Tanrı, Erlık'ten suya dalıp toprak çıkarmasını ister. Erlık, Tanrı'dan gizli, kendisi için bir yer yaratmak için ağzına toprak doldurur. Erlık'in ağzındaki toprak bir süre sonra büyümeye başlar ve boğulacak gibi olur. Durumu Tanrı'dan gizlemeye çalışsa da gittiği her yerde Tanrı'ya görünür, ağzındaki toprağı tükürmek zorunda kalır. Erlık'in yaptığı hile bununla da kalmaz. Törüngey ile karısı Eje'yi kandırıp Tanrı'nın yasak ettiği meyveleri yedirerek cezalandırılmalarına neden olur.²⁵⁰

Hilebazın temsil ettiği bütün bu figürlerin farklı zamanlarda, farklı anlatı türlerinde yerel kodlarla evrildiğini, zenginleştiğini ve donandığını bugün için daha iyi biliyoruz. Onda Oğuz Kağan'dan Deli Dumrul'a, Köroğlu'ndan Karagöz'e, Nasrettin Hoca'dan orta oyununa kadar pek çok kültür ürünüde karşılık bulur. Konu hakkında çalışma yapanların hemen hepsinin benimsediği üzere, Anadolu'da Keloğlan hangi tipi karşılıyorsa İstanbul'da Karagöz o tipin şehirli karşılığı olarak ortaya çıkar. Boratav; fıkralardaki Nasrettin Hoca'nın, hayal oyunlarındaki Karagöz'ün yerini masallarda Keloğlan'ın aldığını belirtir.²⁵¹

²⁴⁹ Evrim Ölçer Özünel, “Kel Ata'dan Keloğlan'a 'Hilebaz' Dönüşüm”, Millî Folklor, sayı 67, (Güz 2005), ss. 48, 51.

²⁵⁰ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, ss. 14-15.

²⁵¹ Pertev Naili Boratav, **Zaman Zaman İçinde**, s. 22.

M. Bilgin Saydam, Deli Dumrul'un zedeleyici (travmatik) yabancılaşmasını ve narsisistik zedelenmelerini sıraladığı bölümde, tümgüçlülük fantezileri ile kendini gösteren şişinmelerinden bahseder. Kahraman karşılaştığı farklı durumlara; “yoğun, patlayıcı, kör bir öfke/kızgınlık ve hesap sorma davranışı” düzeyinde tepkiler verir. Yazar yabancılaşma yoluyla yaratıcılığını sorguladığı Deli Dumrul'un “yaratıcı sıçramayı yapabilmesi için gerekli zihin modeli olarak, babacıl yönelimden yoksun; daha doğrusu mevcut babacıl yönelimin (ortak bilincin rehberliği) –henüz- kendisine yabancı” olması sebebiyle travmatik bir yabancılaşma ve narsisistik şişinme sergilediğini anlatır. Deli Dumrul'un yaratıcı yönde yabancılaşma yolunda sergilediği bu tepkiler, anlatı metninde hilebazlık davranışı ile kendini göstermektedir. Baş edilmesi zor durumlarla karşılaşan “kendine yabancı” kahraman “yeni yaratıcı eylemleri” başlatabilmek için hile ve oyunları kullanarak travmatik durumlardan ve narsisistik şişinmelerden kurtulmaya çalışır.²⁵²

Seyfi Karabaş, farklı toplumlarda Hoca'ya benzeyen tipler çevresinde ortaya çıkan anlatıları göz önünde tutarak Hoca'yı efsanevi düzenci tipin Türk kültüründeki isimlerinden biri olarak değerlendirir. Bölümün sonunda, “Nasreddin Hoca olgusu içine giren anlatıkların tarihsel açıdan Türk toplumunun çok bunalımlı iki çağıyla ilintili oldukları, içerik bakımından da düzenci efsanelerine benzedikleri üstünde durularak, efsanesel nitelikte budunbilgisi ürünleri olup bunalımlı toplumsal olaylar karşısında tinsel tepkileri dile getirdikleri sonucuna varılmıştır.” der.²⁵³

Nasreddin Hoca için varılan sonuç, zaman zaman toplumsal bir dönüşümde misyon yüklendiği ileri sürülen Keloğlan masallarının, geçiş döneminin düzenci efsanelerinden sayılmasını da anlaşılır kılmaktadır. Evrim Ölçer Özünel, makalesinde “Hoca'yı bir başka kültürün formülleriyle çözümlenmeye çalışmak karşılaştırmalı kültür incelemeleri anlayışıyla yapıldığında ufuk açıcı olabilir. Ancak, karşılaştırmalı kültür incelemeleri

²⁵² M. Bilgin Saydam, **Deli Dumrul'un Bilinci**, s. 151, 153.

²⁵³ Seyfi Karabaş, **Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru**, Ankara: OTDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981, s. 260.

dışında aynı formülle tüm problemlerin çözümlenebileceğini düşünmek yanıltıcı bir yaklaşım olacaktır.” düşüncesini dile getirir. Yazar, Hoca’yı, Jung’ın hilebaz arketipinin özellikleri ile karşılaştırmak yerine bir bütün olarak değerlendirildiğinde fıkralardaki bilinç dönüştürme eyleminin açığa çıkacağını, “insan zihnini ters yüz edici söylemlerinin, düşük karakter özelliklerini dahi yükseltici bir etkisi olduğu(nu)” işaret eder.²⁵⁴

Bu evrensel figür “gerek muzipliğiyle, gerek tıpkı bir şaman ya da tasavvuf ehli gibi “tahta kılıcıyla” düşmana saldırmasıyla, gerek olağanüstü güçlerle olan ilişkilerindeki nüktedanlıkla, gerek don değiştirerek kılıktan kılığa girebilmesiyle, gerekse de saf yanılla hilebaz arketipine çok uygun bir karakter”²⁵⁵ olarak Keloğlan tipinde de esrarlı bir perde ardında temsil edilmiştir. Tricksterin evrensel figürleri arasında yer alan Keloğlan, Türk kültüründe hilebaz tipi ile pek çok metin çerçevesinde nesiller boyu aktarılagelmiştir.

Keloğlan ile Üç Cambaz masalında Keloğlan kıt kanaat geçinirken zor durumda kalır ve eşeğini satmaya karar verir. Pazarda dolaşırken üç cambaz onu uzaktan izledikten sonra pazarlık etmeye ve sıkıştırıp eşeği ucuza kapatmaya çalışırlar. Başaramayınca da eşeği kusurlu kılmak için gizlice kuyruğundan keserler. Keloğlan, bu üç namlı ve düzenbaz cambaza çok sinirlenir ve onlardan öğ almak için üç oyun tasarlar. Sonuçta onları peş peşe yenerek derslerini verir. Bu masalda Keloğlan’ın icra ettiği düzenbazlık, aslında akıl oyunları ile kandırmaya yöneliktir. Keloğlan eşeğinin kuyruğunu kesen cambazlara bu kabahatin kat kat fazlasıyla karşılık verir. Uydurma meziyetleri ile önce eşeği, sonra tavşanı ve kavalı fahiş fiyata satar. Bu kazançtan tatmin olmaz, cambazların ölümüne neden olacak bir oyunu da planlar. Aslına bakılacak olursa kurnazlık ve hilekârlık cambazlardan çok Keloğlan’a yakışmaktadır. Masalın sonunda belirtildiği gibi *oyunculukta namı nişanı kal(an)* da Keloğlan olur.

²⁵⁴ Evrim Ölçer Özünel, “Hoca Nasrettin, Kahraman mı, Anti-kahraman mı, Hilebaz mı, Bilge mi?”, Millî Folklor, sayı 78, (Yaz 2008), ss. 24-25.

²⁵⁵ Evrim Ölçer Özünel, “Kel Ata’dan Keloğlan’a “Hilebaz” Dönüşüm”, s. 49.

Fakat masalcı normatif sebeplerden, sonucu oldukça vahim olan bu davranışı masal dinleyicisinin meşru karşılmasını, hatta bu oyunlarla mutlu olmasını sağlamıştır. Hiç suçu olmayan fakir Keloğlan'ın kandırılması ile, intikam duygusu üzerinden vicdani meşruiyet zemini sağlanmıştır. Gerçi Keloğlan bu intikam hırsını, kendisini kandıran cambazların ölümüne kadar götürür ve vicdani bir rahatsızlık duymaz. Masalcı, bu oç alma ya da intikam duygusunun sebep olduğu mazeretle görev üstlenmiş ve bu işlevden iki fayda sağlamıştır. Bunların biri kötülerin acımasızca cezalandırılması diğeri de haksızlığa uğrayan masumları güldürerek yüreklere su serpen intikam destanıdır. Şu halde bu örnekteki hilekârlık, kahramanın haksızlıklarına karşılık olmak üzere rakiplerine vereceği cezaları hayata geçirmek için kullandığı kolaycı yöntem olarak anlaşılmalıdır.

Aynı masalda, yoldan geçen bir çobanın da Keloğlan'ın hışmına uğraması onun hilekârlıkta sınır tanımadığını göstermektedir. Tesadüf eseri çuvalda kendisini gören çobanı, vezir olma ve padişahın kızı ile evlenme umudu ile kandırarak onu kendi yerine çuvala girmeye ikna eden Keloğlan, onun elinden sürüsünü de alır. Çobanın saflığından yararlanarak bencilce kendini kurtardığı yetmezmiş gibi bir de dinleyici nezdinde onu komik duruma düşürür. Bu durum, masalda beklenmeyen büyük başarı ile işi eğlenceye çeviren Keloğlan'ın başarısına son cila işlevi gördüğü gibi, onun hilekârlıktaki ölçüsüzlüğünü, ya da bazen gülme fonksiyonu için de kullandığını gösterir.

Keloğlan ile Padişah masalında Keloğlan bu kez ticareti ve oyunu hileye çevirir. Evinde kaldığı yaşlı kadın ördek pişirip satarak geçimini sürdürür. Kadın hastalanınca onun pişirdiği ördekleri satmaya pazara çıkar ve vezirle satışta anlaşır. Vezir kıyafetlerini evden getirmesi karşılığında parasını vereceğini söyler. Ama Keloğlan, *İpekten iç çamaşırları, atlastan kenarları da sırma işlemeli şalvar, cepken, cübbe, lahuri kuşak, her şey tamam.* kıyafetlerin ördekten daha pahalı olduğunu anlayınca onları satarak ticarete hile karıştırır. Aynı masalda, *Oynak kız kılığındaki bu Keloğlan* yine hileye başvurarak veziri yoldan çıkarmak ister, veziri istismar eder ve bunu kazanca çevirir.

Masalda, *gündüzler düzenbazı, geceler hırsızı* olarak karşımıza çıkan Keloğlan'ın yaptıkları ilk bakışta mazereti olmayan hilekârlıklar olarak anlaşılacaktır. Ticarete veziri kandırması, kur yaparak onu zembilin içinde tavana bağlaması, sarayın devesini pastırma etmiştir. Bu affedilmez kabahatlerin hepsi de haksız kazanç sağlamaya yöneliktir. Fakat bütün bunlar, “abartılı” da olsa esas amaca yönelik hile oyunlarıdır. Keloğlan'ın insanoğlu kadar eski davası, hükümranlığını ve gücünü kabul ettirerek “kendilik bilincinin oturması ve onaylanması” mücadelesidir.²⁵⁶ En yüksek gücü temsil eden padişahın dikkatini çekerek göz ardı edilmez kudretini göstermek istemiştir. Sonunda, şanlı hilebazın uyandırdığı merak sonucu devlet teslim olmuş ve ortaya çıkması halinde Keloğlan'ı affedeceğini duyurmuştur. Padişah, huzurda bu kel kahramanı görünce *hem gülmüş hem de bir kel kafada bu kadar akıl fikir, oyun düzen olmasına şaşmış şaşmış da kalmış. Hemen başvezirine yol verip Keloğlan'a makam vermiş. Kızıyla da evlendirmiş(tir).*

Keloğlan'ın, devleti gözüne kestirerek gördüğü bu büyük davada, göze görünmeyen hilekârlıkların vezir bağlamında da ayrı bir anlamı bulunmaktadır. Fakirin tek tek alamadığı pişmiş ördekleri tepsiyle alan vezirle karşılaştığında, “oynak kız kılığındaki Keloğlan”ın aklına tabiatı gereği hile gelmiştir. Hele de vezirin bohçasındaki dönemi için servet sayılacak güysileri görünce halk kahramanının davaya inancı artmıştır. Keloğlan için bu çamaşırlar, hak etmediği halde devlet imkânlarını kullanan, yetmezmiş gibi zaafı ile aymazlık boşluğunda bulunan güç sahiplerinin iştah kabartan dürülesi defterleri olmuştur. Kahraman, kendisinde ahlak zafiyeti potansiyeli gördüğü, oldukça kolay lokma olan bu devletliye, esas oyun yolunda ilkel ve basit bir rol vererek onu alt eder ve büyük güce, devlet erkine ulaşır. Böylece yine “hile” anahtarını kullanarak vezir şahsında bir de ahlak dersi vermiş olur.

Eloğlu masalında Keçel oğlanın hilekârlığının karşıladığı anlam önemlidir. Âşık şehzade, sevdiği kıza kavuşmak için çare ararken Keçel Eloğlu bu zorlu işe talip olur. Kızın, güçlü Semergend şahının kızı olduğunu öğrenen

²⁵⁶ M. Bilgin Saydam, **Deli Dumrul'un Bilinci**, s. 123.

şehzadenin babası bu işe cesaret edemez ve sevgilileri kavuşturma işini Keçel Eloğlu'na verir. *Padşah fikirleşdi, gördü, Semergend padşahı bunda güçlü, devletli bir padşahdır. Araları da çoh uzagdı, elçi gönderse boş gayıdacag. Ancag Keçel hilye işledib bir iş görebiler.* diye düşünüp oğlunu ve hazinesini Keçel Eloğlu'na emanet eder.

Burada da hile, aldatmak ve kandırmak suretiyle haksız çıkar elde etme kastı dışında, varılmak istenen meşru ve gerekli hedef için kel kahramanın kullandığı stratejiyi, mücadele yöntemini karşılar. “Savaş bir hiledir.” sözünde olduğu gibi rakibi veya düşmanı yenmek için izlenecek akıl oyunları, Keloğlan tipinin karakteristik hileleridir. Mücadele boyunca bütün zorlukları, bütün sorumluluğu üstlenerek başarmasına rağmen padişahın kızını kendisi için istemez. Kahramanca mücadele Keçel Eloğlu'na bu hakkı verse de o bir “hilekâr” olmadığı için şehzadeyi aldatmayı düşünmez. Kızı şehzade ile evlendirerek kahramanlık rolünden sessizce çekiliverir.

Keloğlan 2 masalındaki kel kahraman, çocuğu olamayan bir aileye evlatlık olur. Babası, Keloğlan'dan bir kuş yuvasındaki yumurtaları kuşa fark ettirmeden almasını sonra bırakmasını ister. Keloğlan görevi başarıyla yerine getirince baba oğlanın maharetli olduğunu anlar. Bunun üzerine oğlunu daha önce yanında çalıştığı fakat emeğinin karşılığını vermeyen yaşlı, zengin ve cimri adamın evine gönderir. Keloğlan, gece cimrinin yatağına kadar giderek koynunda sakladığı yağı alır, kaçar. Cimri adam bu soygunu kısa süre sonra fark eder ve *kendisi de gençliğinde hilekar bir Keloğlan* olduğu için bunu Keloğlan'ın yaptığını anlar.

Karşılıklı hüner ve oyunlarla bu yağ, yaşlı cimri ve Keloğlan arasında el değiştirir. Yaşlı cimri, gençliğinde Keloğlan gibi hilekarlıklar yaptığını hatırlayarak genç Keloğlan'a benzemeye çalışır. Masalın bu bölümünde Keloğlanlar arasındaki hilebazlık mücadelesi dikkat çeker. Yaşlı adam, gençliğinde Keloğlan olduğunu söyleyerek bize Keloğlanlığın gençlikte meslek gibi görüldüğünü düşündürmektir. Yaşlı cimri, *ben de gençliğimde onun kadar hilekarlığı çok yapmışım.* diyerek hile ile Keloğlan tipinin ilişkisine işaret

etmektedir. Masalın devamında Keloğlan'ın karşılaştığı diğer kişilere karşı sergilediği tavır, oynadığı roller ve kullandığı hile araçlarına bakıldığında Keloğlanlığın bir profesyonellik olduğu, bir meslek gibi icra edildiği anlaşılmaktadır. Masalda, genç bir kadın kılığına girme, kendisi için kurulan tuzaklardan kurtulma, hırsızlık yapma, oyun ve düzenler kurma gibi yöntemlerle Keloğlan, pek çok kez icra etmişçesine rolünü soğukkanlılıkla yürütür ve kusursuz bir şekilde başarıya ulaşır.

Bu yönüyle masal kel tipin hile ile özdeşleşmiş olması bakımından da önem taşımaktadır. Bu hilebaz genç, saf görünse de hayli uyanık, zeki ve oldukça yeteneklidir. Masalın devamında babasından fazla vergi alan padişaha dersini vermek üzere önce hazinesinden bir çömlek altınını, sonra bağiran devesini ve nihayet kızını alır. Yukarıda örneklerle aktarmaya çalıştığımız hilelerin farklı formlarda uygulandığını görüyoruz. Zaman zaman fırsatçılık ya da düzenbazlık olarak algılansa da bütün bu oyunları onun hile yöntemleri olarak algılamamızın daha doğru olacağını düşünmekteyiz.

Keloğlan Para Kazanıyor masalında Keloğlan, anası tarafından zengin olmadan dönmek koşuluyla evden kovulur. O da bir süre yol aldıktan sonra bir çiftliğe yanaşma olarak girmeyi başarır. Bir gün çiftlik sahibi evde yokken karısının onu aldattığına tanık olur. Bu suçu görmezden gelmek yerine kadının hovardasının ağzına kızgın yağ dökerek ölümüne neden olur. Kadın ne olduğunu anlamasa da ikinci bir suçu savunamayacak duruma düşer. Keloğlan kendi yarattığı bu fırsatı kazanca çevirmek için kadının nesi varsa alır. Keloğlan'ın fırsattan istifade ederek elde ettiği bu kazanç, onun ahlak mahkemesinde gördüğü dava sonucu yerine getirdiği infaz, kadından aldığı para da tazminat gibi değerlendirilebilir. Fakat kocasını aldatan kadını ve evli bir kadınla birlikte olan hovardayı cezalandırmaktan başka, fırsatı ganimet bilen düzenbazlık ve fırsatçılık da sergilemiş olur. Bu birbirine geçmiş durum, tipin genel durumu göz önünde bulundurulunca daha doğru anlaşılmış olacaktır.

Masalda bundan başka iki kişiyi daha düzenbazlığı ile benzer şekilde dolandırması onun maksadını ele vermektedir. Ölen hovardayı ahıra götürerek

kadının kocasını adam öldürmekle itham edip varını yoğunu almakla yetinmez, yol üzerinde ölüyü gömmek için giderken başka bir çiftlik sahibinin aynı ithamla bütün parasını alır. Birinci başarılı girişiminde(!) kısmen tutunacağı etik bir değer bulunan Keloğlan'ın diğer hamleleri, zengin olmak adına her yolu mübah gören etik dışı kazanç girişimidir.

Bu masalda, anasının azarında “zengin olmadan gelme” uyarısı, önemli bir noktadır. Keloğlan, hayatta biricik varlığı olan anasının bile evladını sokağa atmasına neden olan değer göstergesi olan zenginliğe ve ona sahip olan zenginlere karşı önyargılı, kasıtlı bir eylemde bulunmuştur. Zaten zenginlikte de, bugün de olduğu gibi ayıplı bir potansiyel öngörüsü her zaman bulunmakta iken Keloğlan'ın sahip olmak istediği sadece zenginlik olmamalıdır. Fakir ve kimsesiz bir zavallının bilinçaltında yer alan, anasının ve dolayısı ile halkın yüklediği bu göreceli değere karşı bir nefret söz konusu olmalıdır. Yani Keloğlan, çiftlik sahibinin karısı ile hovardayı buluşturmakla bile zenginle hesaplaşma niyetinde olmalıdır. Hele de aldanma ve aldatma ile ilişkisi olmayan ikinci çiftlik sahibi zengini dolandırmak üzere kurduğu kumpas bağcıyı dövmekten başka bir şey değildir. Adamın bostanına eşeği ile girdiği gibi sahibini babasının katili olmakla suçlayıp adamın bütün parasını almıştır. Sonuçta, mantıklı bir gerekçe ile anlaşılamayacak bu kötülükler silsilesi sadece masalın güldürme işlevi ile açıklanamamalıdır. Bu abartılı davranışlar, belki de, yukarıda aktarmaya çalıştığımız tricksterin “süper egoları olmadığı için tepkileri en üst noktada ve vicdanın kontrolü dışında”²⁵⁷ olması ile ilişkilendirilmelidir.

Keloğlan, birçok masalın başında kolay kandırılabilir saf bir oğlan imajı ile karşımıza çıksa da masalı yaratan kültür ondaki potansiyeli en başından bilmektedir. Bu saf, tembel ve salak oğlan, masalın ilerleyen bölümlerinde aklını, uyanıklığını, hilekârlığını ortaya koyar. Fakat yine bir Azerbaycan masalı olan *Semed'in Nağlı'nda* onu gören vezir sanki bu tipi tanıyormuş ve başına gelecekleri biliyormuş gibi masalın hemen başında uyanık ve hilebaz bir tip olarak karşımıza çıkan Keçel'i ortadan kaldırma gereği duyar.

²⁵⁷ Mahadev L. Apte, **Humor and Laughter**, s. 228.

Masalda vezir, padişahın kızı ile evlenip tek varis olmasını istediği oğlunun rakiplerine karşı tedbir almaya başlar. Padişahın büyük ve çirkin kızı için ortaya çıkan rakip Keçel Semed olur. Vezir, bir taraftan büyük kızı evlendirip oğlu için düşündüğü küçük kıza sıra gelmesini isterken bir taraftan da rakibi Keloğlan'ı ortadan kaldırmak ister. *Keçel bir olar, bis lap biçden de biçdi. Gorhuram bela olub gelecekte keçsin benim bogazıma. İndiden onun geleceyini kesmeliyem.* diyerek Keçel oğlanın tekin olmadığını, gelecekte tehlike oluşturabileceğini öngörür. Bu tedbir, toplum belleğinde keçel tipinin uyanık, sinsî, hilebaz ve oyuncu özellikleri bünyesinde taşıyan bir tip olduğunu göstermektedir.

Masalıcı, halk adına gördüğü, yaşadığı ya da tespit ettiği bir hileyi veya kötü niyeti ortaya çıkarmak ve onunla hesaplaşmak için istediği biçimde şekillendireceği oynak bir tip olan Keloğlan'ı yaratır ve onun karşısına da Truva atı gibi sembolik düşmanlar çıkarır. Fakat masalcının, Keloğlan'ı şekillendirmedeki bu özgürlüğü, masalın meşru amacı ile sınırlıdır. Kötülük, güç ve zulüm sembolleri hangi yöntemi kullanıyorsa, Keloğlan onlardan daha işlevsel ve kıvrak bir değişkenlikle o figürlere üstün gelecek yeteneklerle donanır. Masalıcı ona öylesine bir avans vermiştir ki bu yetenekler ve meziyetler Keloğlan'ın tükenmez hazinesindenmiş izlenimi verilir. Farklı farklı hile ve tuzaklara karşı Keloğlan, manevra ile daha üstün bir taktik geliştirir.

Masalıcı, Keloğlan'ın karşısına çıkardığı bu kötü sembolleri gözler önüne sermek, onu gözden düşürmek, linç etmek, deşifre etmek, dize getirmek ister. Bütün bunları gerçekleştirmek için de çoğu zaman toplum değerlerine uygun, her zaman adı konmamış meşru gerekçeler bulur. Bu meşruiyete tutunmak suretiyle de kahraman Keloğlan'a seçtiği mücadele yöntemleri bakımından bazen de hilekârlık gibi mazeret zemini hazırlar.

Keloğlan'ın hilekârlığını ve düzenbazlığını bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Tipik bir Keloğlan masalında Keloğlan durup dururken kötülük ve hile yapmayacaktır. İlk bakışta tersi bir durumun görüldüğü masallardan bahsedilecek olsa bile masalın bütününe bakıldığında masalcının ayrıntısını

vermediği bir öngörü ile masalın başında Keloğlan'ı kötü karakter olarak hazırlamış olduğu görülecektir. Fakat Keloğlan'ın karşısına çıkıp mücadele ettiği şeylerin karşıladığı değerler doğru değerlendirilince masalcının kastı anlaşılmalıdır.

Değişik coğrafyalarda ve farklı dönemlerde oluşan bu masalların hepsinde bu ince çizgiyi görmek mümkün olmayabilir. Elbette kültürlerin ve dönemlerin farklı moral değerleri, normları, hukuk anlayışı ve bunları yargılama, algılama, değerlendirme veya cezalandırma yöntemleri vardır. Fakat çok geniş bir coğrafyadan derlenmiş onlarca Keloğlan masalı üzerinden Keloğlan tipinin hilekârlık bağlamında da bir sınırı ve mazeret çizgisi söz konusudur. Unutulmaması gereken şey bütün bu hilelerin Keloğlan'ın aklını parlattığıdır. Masalda bütün bunlar salt hile olarak gösterilmemiş Keloğlan'ın akli ve zekâsının ürünleri olarak da değerlendirilmiştir.

10. İnsafsız Oğlan

İsfahan Keçeli masalında Keçel oğlanın satmak için pazara götürdüğü tavukları Darđa isimli kişi elinden alır ve yüzüne de bir tokat atar. Keçel oğlan, maruz kaldığı bu haksız davranışların bedelini ödetmek için plan yapmaya başlar. Önce Darđa'nın evine giderek kendisini Darđa'nın gönderdiğini iki halı, iki yolluk ve pişen tavukları istediğini söyler. Dönemi için maddi değeri ifade eden bu malları alması Keçel'in başka ceza vermeyeceği anlamına gelmez. Keçel, kendisini aramaya gelen Darđa'nın karşısına kadın kılığında çıkarak yeni bir oyun hazırlığına girer. Darđa, bu kızı beğerir ve evine gitmeyi teklif eder. Kadın kılığındaki Keçel eve gidince saf numarası yaparak evde bulunan mengenenin ne işe yaradığını sorar ve hile ile Darđa'yı mengeneye sokmayı başarır. Ona gerçeği söyleyen Keçel, Darđa'nın bütün yalvarmalarına rağmen mengeneyi bura bura onu öldürür. Keçel oğlan, tavukların bedeli karşılığında Darđa'nın mallarını alırken atılan tokadın intikamı çok ölçüsüz olmuştur.

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında Keloğlan, elinden avladığı kuşları alıp kendini döven haramilere çok kızar ve bunun bedelini ödetmek ister. Fırsat da ayağına gelir, kurduğu oyunlarla cezalarını verir. Keloğlan bu ödeşme mücadelesini kendine iş edinir ve cezada sınır tanımaz. Maruz kaldığı davranışın karşılığını bulup bulmadığına hiç bakmaz. Bu masalda yediği bir tokat karşılığında kırk haramileri yatak döşek yerlere serer ve acaba bu ceza yetti mi diye de düşünmeden,

Kırk kuşumu almasaydın

Bir tokatı vurmasaydın

Aman bu pek azdır efendim

Hele daha büyüğünü görelim

diyerek yeni bir ceza için hazırlık düşünür.

Keloğlan ile Üç Cambaz masalında pazarda eşeğinin kuyruğunu keserek onun değerini düşüren cambazlara kızan Keloğlan intikamda sınır tanımaz. Onlara maddi zarar vermekle yetinmez, önce cambazlardan birinin karısının

ölümüne, sonra da üç cambazın boğulmasına neden olur. Ayrıca suçu olmayan ve olaya dahli bulunmayan çobanı da kandırarak iyi niyetini suistimal eder ve onu gülünç duruma düşürür.

Keloğlan Defineci masalında Keloğlan ile ağabeyi buldukları altınları bölüşmek için hocadan gödek isterler. *Aman hoca efendi, gödeğini al da geliver. Bizim evde sarı kız bölüşeceğiz. Sana da bir gödek hak vereceğiz, davran yürü!* sözleriyle hocayı sırlarına vakıf ederler ve ona da pay verirler. Ancak hoca, *gödekten biraz eksik kal(inca)* razı olmaz. Hocanın açgözlülüğüne kızan ağabey, Keloğlan'a hocanın boğazını kesmesi için işaret edince Keloğlan da hocanın arkasından kafasına vurur, düşürür. Kafasını kestiği gibi gödeğin üstüne koyar, *İşte bir eksik kalmadı, bir gödek altının tamam oldu. Hakkını bir güzelce aldın.* der. Keloğlan, bir pire için yorgan yakmış, küçük bir kabahat için hocaya ölüm cezası vermiştir.

Bu örneklerde de görülüğü üzere Keloğlan, infaza karar verdikten sonra arkasına dönüp bakmaz. Zaman zaman çok hassas ve ince davranışlar sergileyen, hatta sokakta gördüğü yılan gibi evcil olmayan hayvanlara bile merhamet gösteren Keloğlan, rakibini ya da düşmanını alt etmeye karar verdiği andan itibaren bütün bu insani duygularından arınarak bir ceza makinesine dönüşür. Kimi zaman cezadaki orantıya bile dikkat etmeden, işi ölüm gibi köklü sona kadar götürebilir. Bu duygusuzluk durumu, bir insafsızlık olarak etiketlenmemelidir. Esas fonksiyonu sembolik figürlerin yok edilmesi ile yüceltilmek istenen değere ulaşabilmektir. Böyle olunca da bu değer ve duygu durumları dışındaki bütün unsurların bilinçli olarak göz ardı edilmesi söz konusudur. Yani davaya odaklanmış bir fanatiğin trans halindeki esrimede ayrıntıları fark etmemesi gibi Keloğlan da düşmanına verdiği cezada ölçüyü kaçırmaktadır.

11. Komik Oğlan

“Mizahın bir erdem olması şaşırtabilir. Ama, kendine dönük her ciddiyet suçludur. Mizah bizi bundan korur ve verdiği hazzın dışında, bu nedenle de değerlidir.”²⁵⁸ Keloğlan, bütün zavallı, renksiz ve iddiasız görünümünü yanında kendisinin de farkında olduğu ve zaman zaman keyif aldığı bir komiklik arz eder. Çünkü, “kendine önemli havası vermek nezaketsizliktir. Kendini ciddiye almak gülünç bir şeydir. Mizah yoksunluğu, alçak gönüllülük yoksunluğudur, bilinç aydınlığından yoksunluktur, hafiflikten yoksun olmaktır, kişinin kendisiyle çok dolu olmasıdır, kendini aldatmasıdır, çok sert ya da çok saldırgan olmaktır, dolayısıyla, hemen her zaman, cömertlikten, yumuşaklıktan, merhametten yoksun olmaktır...”²⁵⁹

Bu görünüm, kendisine yakıştırılmayan başarılarındaki güçlü karşıtlığın verdiği bir keyif hali olarak anlaşılabilceği gibi asıl, masal dinleyicisinin mutluluğu için Keloğlan’ın yaptığı ya da masalcının Keloğlan’a yaptırdığı komiklik olarak değerlendirilmelidir. Çünkü her ne kadar anlatıcı Keloğlan’ı yaşatmaya çalışıyorsa da bu anlatım sırasında Keloğlan’ı yaşayan, dinleyiciden başkası değildir. Hâl böyle olunca ezilen Keloğlan’la halkı eziyor, sevinen Keloğlan’la köylüyü sevindiriyorsunuzdur. Keloğlan’ın gülünç düşmeyen sevimli komikliği, sosyal statü bakımından ona yakıştırılmayan davranışları sergilemesi ile ortaya konur. Kimsenin çözemediği, üstesinden gelemediği bir sorunu hiç zorlanmadan, kendinden emin ve basit bir mantıkla çözüvermesi bu neşeli komikliklerin başında gelir. Çünkü “gülme memnuniyet verici psikolojik bir değişikliğe bir reaksiyondur.”²⁶⁰

Bu durumu mizah teorileri ile de temellendirebiliriz. Masalların işlevlerinden biri de insanları eğlendirmektir. Apte, mizah teorilerini üçe ayırır:

²⁵⁸ André Comte-Sponville, **Büyük Erdemler Risalesi**, s. 277.

²⁵⁹ André Comte-Sponville, **a.g.e.**, s. 277.

²⁶⁰ John Morreall, “Gülmede Yeni Bir Teori”, çev. Metin Ekici, Millî Folklor, sayı 38, (Yaz 1998), s. 95.

1. Zekâ temelli teoriler: Bu tür teorilerin özünde, insan beyni bilinçli ve bilinçsiz tesadüfi olarak dış dünyadaki belirsizlikleri, zıtlıkları hemen fark eder ve bunları aralarında yeni bir çelişki kurmaya çalışarak çözmeye ya da ayırt etmeye çalışır. Bu türden beyinsel bir işlevin başarısı, insana haz ve eğlence verir.
2. Duygusal temelli teoriler: Bu kategorideki teoriler, mizahı düşmanlık, saldırganlık, birini küçük düşürme, üstünlük sağlama ya da kötü niyet gibi önceden var olan duygu ve hislerle ilişkilendirirler.
3. Güç durumdan kurtaran, rahatlatan teoriler: Bu türden teoriler göre mizah, bastırılmış enerji veya gizli kalmış istekleri ortaya çıkarır ve neşeli bir ruh durumu yaratır. Ağrıdan ve acıdan kurtulup rahatlamaya yol açan mizah ve mizahın sonucu olarak gülme, vücutta fiziksel ve psikolojik bir denge sağlar.²⁶¹

*Ki Keçel Masalında annesi ve kardeşiyle fakir bir hayat yaşayan Keçel oğlan sahip oldukları horozu kestirip, pişirtir ve bunu padişaha hediye olarak götürür. Sarayın kapısında bekleyen nöbetçiler *pis keçel siktir ol, o terefe seni patışah neynesin?* diyerek hakeret ederler ve onu içeri almazlar. Fakat Keçel, o kadar ısrarcı davranır ki sonunda padişaha haber vermek zorunda kalırlar: *patışahım bir keçel gelip inad olup, bunca edirix getmiri, diri illa girem patışahu görüm.* Padişah kendisini ısrarla görmek isteyen bir keçel olduğunu öğrenince *keçeler keyf olu* der ve huzura kabul eder.*

Padişahın keçeller hakkında söylediği bu cümle onun bu tipi tanıdığını, zekice işler yaparak insanlarda şaşkınlıkla karışık bir gülümseme yarattığını bildiğini gösterir. Zekâ ile mizah arasında şüphesiz sıkı bir ilişki söz konusudur. Karşılaştığı güçlükleri zekâsı ile kolayca çözüme kavuşturan kel kahraman masal dinleyicisini güldürürken bu ilişki üzerinden hareket eder. “Mizahtan yoksun bir ermiş, kederli bir ermiştir. Mizahtan yoksun bir bilge, hâlâ bir bilge

²⁶¹ Aynur Öz Özcan, “Alpamış Destanındaki Mizahî Unsurlar”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, cilt 3, sayı 3, 2006, s. 36.

midir? Zekâ, her şeyi alaya alan şeydir, diyordu Alain ve bu nedenle mizah, çok haklı olarak zekânın bir parçasıdır.”²⁶²

Keloğlan ile İki Padişah masalında Hint padişahı, *memleketin büyüğü, akıllısı, hem de sakallısını* isteyince Keloğlan, bu göreve gidebileceğine kendi padişahını inandırır ve yola koyulur. Keloğlan, yanına aldığı bir deve ve bir keçi ile Hint padişahının karşısına dikilir. Karşısında akıl sahibi, sakallı bir bilge bekleyen Hint padişahına memleketin büyüğü olarak deveyi, sakallısı olarak keçiyi ve akıllısı olarak da kendisini takdim eder. Bu komik kurgunun farkında olan Keloğlan kendisini halılarla, davul zurna ile karşılayanlara karşı *bir elinde devenin yuları, öteki elinde keçinin ipi, kurula kurula, iki yanına selam dağıta dağıta saraya var(arak)* eğlenenin tadını çıkarır.

Bunun gibi pek çok örnekte karşımıza çıkan Keloğlan komikliklerinin hiçbirinde bir zavallılık söz konusu değildir. “Komiğin tüm etkisini göstermesi için yüreğin uyuşturulması gibi bir şey gerek(tiği)” ve “komik arı zekâyâ seslen(diği)”²⁶³ için bütün bu masalarda kahraman kendisine acındırmaz. Bu, onun düştüğü komik durum da değildir. Sadece başarısının ya da ince buluşlarının alaycı vurgularıdır. H. Bergson’un gülme teorilerinin başında işaret ettiği duygusuzluk, Keloğlan komiklikleri için de geçerlidir. Aslında ilk bakışta Keloğlan’ın gülünçlükleri onun fiziksel çirkinlikleri ile uygun düşebilirdi. Ama masalcı onun zayıf bedeni ve kel başı üzerinden komiklik yapmaz. Eğer Keloğlan, masalarda acınası bir zavallı olarak karşımıza çıksaydı bu gülünç hallerden bahsedemeyecek ve sadece kahramanla duygusallaşacaktık.

Keloğlan ile Devler masalında ise Keloğlan, zekice bir komiklik yapıp yatağına eğri bir odun koyar. Çünkü gece devler gelecek ve kendisini yok etmek isteyecektir. Kendisi buna zemin hazırladığı için ya da bu kötülüğü yapmak devlerin şiarı olduğu için o gece yatağında bulunmaması gerektiğini düşünen Keloğlan, tavan arasında olup biteni bekledikten sonra devlerin suikastından

²⁶² André Comte-Sponville, *a.g.e.*, s. 278.

²⁶³ Henri Bergson, *Gülme, Komiğin Anlamı Üstüne Deneme*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 12

kurtulur, devler uyuduktan sonra da odunun yerine kendisi geçer ve uyur. Masalcı esas komedi unsurunu sabah devlerin karşısına sapasağlam çıkan Keloğlan'ın şaşkırtan sırtışı üzerine, *Aman Keloğlan, bu gece nasıl uyudun?* sorusuyla başlatır. Keloğlan, *Yatak yumuşak, hem de rahattı, ama birazcık pire vardı, sırtım çok kaşındı.* diyerek ikinci kez devleri şaşkırtır ve *Vurduğumuz o kadar sopa buna pire ısırtığı gibi gelmiş.* diye düşündürür. Bu zekice komiklik ya da sinsice gülüş, Keloğlan'ın zekâsı ve uyanıklığı yanında, onu masalın komik kişisi olarak öne çıkarması bakımından önemlidir. Tehlikeleri öngörüp aldığı kıvrak tedbirleri komedi formunda icra ederek hem anlatı türüne hem de tipe yönelik avantajlardan da yararlanmış olur.

Bu örnekte de yukarıda işaret etmeye çalıştığımız zekice buluşun tadı çıkarılmaya çalışılır. Burada yabana atılmaması gereken bir durum da Keloğlan şahsında zayıfların ve haksızlığa uğrayanların mutluluğunun resmedilmeye çalışılmasıdır. Keloğlan üzerinden macerasını izleyen köylü, anlatı metnine dâhil olarak güldürülmeye çalışılır. Çünkü işlevselliği açısından değerlendirildiğinde, gülmenin temelinde katılıklara ya da fazla yumuşaklıklara itiraz bulunmaktadır. Bu yöntemle keskin hatları alınan tutum ve davranışlar, toplumun kabulleneceği normale, beklenen düzeye çekilmiş olur.

Gülme, “gerçek ya da düşsel, öbür gülenlerle bir anlaşma, bir suç ortaklığı art düşüncesi taşı(dığı)”²⁶⁴ için dinleyici Keloğlan'a bu sözleşmede eşlik etmiş olur. Bu yönüyle kimi zaman acıtıcı da olsa Keloğlan'ın muhatabını orantısız yaralayan insafsızlıklarına da göz yumulur. Bu bakımdan Keloğlan, orta oyunundaki meddah ya da gölge oyunundaki Karagöz'den farklı değildir. Kendisi eğlenirken, kendisi ile eğlenenlerin elinde oyuncak durumuna da düşmüş olur. İzleyici, sahnede dolaplar çeviren kahramanın tarafını tutar ve iplerini eline aldığı kuklayı sahnede oynatır. Masalarda halkın ipli kuklası gibi davranmak zorunda olan Keloğlan, eğlendirirken yükseltmekle diğer komiklerden ayrılır.

²⁶⁴ Henri Bergson, **Gülme, Komîğin Anlamı Üstüne Deneme**, s. 13.

Bu bağlamında Keloğlan masallarında görülen en temel kurgu, “kötülüğünün kurbanı kendisi olan zalim” hikâyeleridir. Pek çok komedyanın temelini oluşturan bu duruma birçok örnek verebiliriz. İlk bakışta büyük hezimete uğraması beklenen güçsüz kahraman çoğu somut olmayan enstrümanları ile zalimin güçlü donanımına karşı koyarak onu gülünç bir yenilgiye uğratar. Yukarıda örneği verilen masalda, zalimin elinde yok olması beklenirken *Vurduğumuz o kadar sopa buna pire ısırığı gibi gelmiş*. dedirtecek bir şaşkınlığa çevrilir. Zaten masalda gülme ögesini bu cümle özetler. Masalda Keloğlan’ın devlere karşı kazandığı başarı dinleyenleri gülümsetir. Bu durum üstünlük kuramı ile ilişkilendirilebilir. Çünkü gülme, bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesidir. Thomas Hobbes, gülmenin kendimizi bir başkasından ya da daha önceki durumumuzdan daha iyi görme duygusu üzerinde yükseldiğini ifade eder.²⁶⁵

Keloğlan ile Kardeşi masalında Keloğlan bu kez deliliğinin avantajı ile komiklik yapar. Ağabeyinin, *güleç oğlan* diye hitap ettiği Keloğlan, yaptığı saflıklarla gülünç duruma düşer. Ağaca çıkıp elmaları sallarken bir taraftan da keçilere hepsini yememelerini, kendine de ayırmalarını tembih eder. Ağaçtan inince elmaların ısırılmış olduğunu görünce de biri hariç bütün keçileri keserek onları cezalandırmış olur. Canını bağısladığı keçi, boynuzuna bir elma saplanandır. Keloğlan, keçinin elmayı kendisine sakladığı düşünüp onu azat eder. Daha sonra yolda bulduğu ve anasına götürmek için sırtlandığı değirmen taşıyla geceyi geçirmek üzere çınara çıkar. Geceyi geçirmek için ağacın altında konaklayan haramilerin üzerine tuvaletini yapar, onlar da gökten kudret helvası yağıyor sanıp yüzlerine gözlerine sürerler. Keloğlan yorulunca sırtındaki taşı bıraktığında da haramiler, *Amanın, demin nur, hem de kudret helvası yağmıştı, şimdi de kıyamet kopuyor, savuşun!* diye bağırarak altınlarını, silahlarını bırakıp kaçarlar. Keloğlan farkında olmadan yaptığı komikliklerle hem masal dinleyicisini gülümsetir hem de zengin olur. Burada Keloğlan’ın delice ve uyumsuz davranışları dikkati çekmektedir. Uyumsuzlukta “umulmadık”,

²⁶⁵ John Morreall, **Gülmeyi Ciddiye Almak**, çev. Kubilay Aysevener ve Şenay Soyer, İstanbul: İris Yayınları, s. 8, 11.

“mantıksız” ya da “uygunsuz” olan bir şeye karşı gösterilen bir tepki söz konusudur. “Nesneler, bu nesnelerin nitelikleri, olaylar vs arasında belirli kalıpların bulunmasını beklediğimiz düzenli bir dünyada yaşamaktayız. Bu kalıplara uymayan herhangi bir şey başımıza geldiğinde güleriz”²⁶⁶

Gülmeye en yakışan kıyafetlerin başında belki de delice olanları gelmektedir. Delilik, normalin sınırları dışında yer aldığı için her zaman başvuru olan bir yol olmuştur. Fakat bu büsbütün akıl yoksunluğu da değildir. Temelinde acındırmayacak bir yoksunluk taşıması sebebiyle gülme teorisine dahil olan delilik, “ruhun genel sağlık durumu ile bağdaşabilen bir deliliktir, normal denilebilecek bir deliliktir. Oysa ruhun normal bir durumu vardır ki baştanbaza deliliğe öykünür, delilikteki aynı fikir çağrışımlarını, saplantıdaki aynı garip mantığı içerir.”²⁶⁷ Kel kahraman, maddi yoksunlukları yanında manevi olarak da yoksun kılınarak komikleştirilir. Onun saf ve aptal çağrışimli “güleç”liği, saç ve sakal yoksunluğundan daha önemlidir. Anasını kazana koyup haşlayarak ölümüne sebep olduğunda, ateşin hararetinden sırtaran anasına, kel kafasını kaşıyarak gösterdiği güleçlik bu türden bir komikliklerdir. Yukarıda da örneğini vermeye çalıştığımız masallarda görüldüğü gibi Keloğlan’ın bazı davranışları elbette merhametsiz, mantıksız ve sevimsiz olarak algılanacaktır. Çünkü “gülme, içinde sempati ve iyilik belirtisi taşıyaydı, amacına ulaşamazdı.”²⁶⁸

Masallarda Keloğlan kimi zaman zekice buluşlarıyla kimi zaman da yaptığı saflık ve deliliklerle masal dinleyicisini gülümsetmeyi başarır.

²⁶⁶ John Morreall, **a.g.e.**, ss. 24-25.

²⁶⁷ Henri Bergson, **a.g.e.**, ss. 97-98.

²⁶⁸ Henri Bergson, **a.g.e.**, ss. 102.

12. Mahir Oğlan

Jean Poul Roux, Őaman'ın eriŐmeyi hedeflediđi esrimeye genellikle inzivada veya diđer bųyųk ustaların yanında gerçekleŐtirilen sabırlı bir yetiŐme dųnemi geçirerek ulaŐabileceđini vurgular.²⁶⁹ *Ali Cengiz Masalında* Kelođlan'ın ustasının yanında geçirdiđi eđitim sųreci, Elođlun'un usta seyis olmak için geçirdiđi sųrec, Çınıbek'in ya da diđer masalarda Kelođlan'ın evden ayrıldıktan sonra yaŐadıkları Őamanın yetiŐme sųreciyle iliŐkiŐendirilebilir.

Kelođlan ile Ali Cengiz masalında Kelođlan padiŐahın kızını alabilmek için Ali Cengiz oyununu ųđrenmek zorunda kalır. Ali Cengiz'in yanında kırk gųn kalarak *ne ųđrettiyse bir tekmil ųđren(ir), iŐin cambazlıđını, hokkabazlıđını da kavrar, ustalıđa bile ulaŐ(ir)*. Kelođlan'ın ustalıđı bununla kalmaz, daha ųnce oyunu ųđrenmek için gelen delikanlıların elinden kurtulamadıđı usta oyuncu Ali Cengiz'i atlatır. PeŐine dųŐen Ali Cengiz'i ondan ųđrendiđi oyunlarla yener.

Elođlu masalında, Keçel Elođlu, babası ųldųkten sonra sıđındıđı tavlalarda aklı, dikkati ve azmi ile seyisliđi ųđrenir. Seyislikteki baŐarısı kulaktan kulađa yayılır; sonunda vezir, Keçel Elođlu'nu baŐseyis yapar. Keçel ođlanın ikinci mahareti de iŐaret dilini biliyor olmasıdır. Elođlu birtakım sembol ve iŐaretlerle iletiŐim kurmaya yųnelik iŐaret dilini anlamaktadır. Bu masalda ųlkenin padiŐahının ođlu çıktıđı avda bir kızla karŐılaŐır Kızla hiç konuşmazlar ancak Őehzade kıza aŐık olur. Kız, mendilin bir ucuna saman, bir ucuna da gend bađlayıp ođlana atar. Őehzade bunun anlamını çözemez ve padiŐah, vezirini bu iŐ için gųrevlendirir. Çevrede Őifreyi özzebilen kimse çıkmayınca Keçel Elođlu gųreve talip olur ve kızın mesajını aktarır. Kız saman ve gend ile Semergend ųlkesini iŐaret etmiŐtir. Yine aynı masalda Keçel, kızın gųl dalı ile kendilerinin gųnderdiđi kadını dųvdųrmesinden Őehzade ile gųl bahçesinde buluŐmak istediđini, elma çubuđu ile elma bahçesini, har çubuđu ile dikenliđi kast ettiđini anlar. Ayrıca bekçinin, *iki bųlbųl bir kafeste!* diye bađırmasından da Őehzade ile

²⁶⁹ Jean-Poul Roux, **Tųrklerin ve Moğolların Eski Dini**, ev. Aykut Kazancıgil, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002, s. 64.

padişahın kızının birlikte yakalandığını da anlayacak kadar bu dile hakim olduğunu gösterir.

Birçok masalda kel kahraman aşama sürecinde başladığı işi başarıyla sonuçlandıran bir portre çizer. Onun mahareti çoğunlukla zekası üzerinden yürütülürken bu mahirlikler onu yükseğe çıkartıp istediklerini elde etmesini sağlar.

13. Merhametli Oğlan

Keloğlan 1 masalında Keloğlan, anası ile yaşayan, geçimini kesip sattığı odunların parası ile sağlamaya çalışan biri olarak karşımıza çıkar. Bir gün odundan gelirken çocukların bir kedi yavrusunu taşladığını görür ve *Aman ocuklar etmeyin tek size para vereyim de o yavruyu öldürmeyin, bana verin.* der. Kediyi alır, anasına getirir. Anası kendileri geçime muhtaçken bir de bu kediye nasıl bakacaklarını söyleyerek kızsada Keloğlan, *Ne yapayım ana hiç değilse evimizdeki fareleri tutar, yer diye aldım işte.* diyerek durumu idare etmeyi başarır. Keloğlan ertesi gün çocukların bir köpeğe, sonraki gün de bir yılan yavrusuna eziyet ettiklerini görür; para vererek onları da çocukların elinden kurtarıp evine getirir. Yoksul anası oğlunun bu yaptıklarına anlam veremeyip kızsada Keloğlan'ın kafasına laf girmeyeceği için öfkesinin arkasını getirmez.

Ailesinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlara rağmen Keloğlan'ın vicdanı, l merhamet testine tabi tutularak masal dinleyicisine somut bir görüntü verilmek istenir. Aksi halde masalı, Keloğlan'ın anası hatta çocuklar bile Keloğlan'ın merhametini anlamak için bu teste gerek olmadığını bilmektedirler. Keloğlan'daki bu merhamet duygusunun üzerinde durmak gerektiği kanaatindeyiz. *Keloğlan 1* masalında ve diğer Keloğlan masallarında Keloğlan'ın ailesinden, sosyal çevreden veya herhangi bir kurumdan eğitim aldığına ilişkin hiçbir göstergeye rastlanmamıştır. O, genellikle taşrada bir köyde yaşayan, eğitim görmemiş, mesleksiz ve yoksul bir delikanlı olarak karşımıza çıkar. Masalların hemen tamamında babası da olmadığından onun önünde bir model olacak büyüğü bulunmaz. Fakat bu masalda da olduğu gibi Keloğlan'ı iyiliğe, yardıma, doğruya, hakkaniyete ve merhamete yönlendiren potansiyel nereden kaynaklanmakta veya masalı eliyle bir referansa mı dayandırılmaktadır? Keloğlan'ın yaşadığı evre ve dönem bu değerleri kazandırmışsa başkalarının da onun gibi davranması, en azından Keloğlanlı masalarda kötülerin bulunmaması gerekirdi. Bunun böyle olmadığını bize Keloğlan'ın en yakınındaki kişi gösterir. Keloğlan içinde bulunduğu duruma

rağmen kedi, köpek ve yılan yavrusu için para verip bir de evde bunlara bakmayı göze alırken ona ilk tepkiyi anası gösterir. Keloğlan'ın bu davranışını tek başına ne dinî bir referansa bağlılıkla ne de moral değerlerle anlatabiliriz. Anadolu ve Türk dünyasındaki kimi varyantlardan Keloğlan'ın İslam kültürünün etkisi altında şekillendiğini görmekteyiz. Fakat hemen hiçbir masalda, Keloğlan'ın sergilediği olumlu davranışlar, dinsel bir dayanakla ya da ahlaki normlarla eşleştirilmek suretiyle belirgin ve somut kılınmaz. Fakat adı ve dayanağı gösterilmeyen manevi değerler, hemen her masalda kendini hissettirir. Bu, Türk masallarına özgü bir yöntem midir yoksa kültürü oluşturan kodlara yönelik masal yaratıcısının kültürel birikiminin göstergesi midir, bunu değerlendirmek oldukça zor gözükmektedir. Keloğlan'ın misyonu, beslendiği alana ve davranışı sergileyen özneye odaklanmadan kavramın pragmatik olarak algılanmasına yöneliktir. O, vicdani bir hâl olan ve adına merhamet ya da acıma duygusu denilen manevi bir değer ile hareket ederek kalabalıklardan kahramanlaşmadan ayrılır. Para verip üç hayvan yavrusunu eve getirmesi üzerine anasının verdiği tepkiyi, olayları mantıklı olarak değerlendiren kamuoyunun ortaklaşa cevabı olarak anlamak gerekir.

Keloğlan her zaman merhametli mi olmuştur? Bazı masalarda onun acımasızlık yaptığını görürüz. Fakat bu davranışı, acımasızlıktan daha büyük bir kötülüğün karşılığını veya cezasını ödetmek için ya da onun cezai ehliyetinin bulunmayışını, akli melekelerinin sağlıksızlığını göstermek için uygulanan bir yöntem olarak değerlendirmek gerekir.

Keloğlan 1 masalı bu üçlemeyi sadece Keloğlan'ın merhametini vurgulamak için kullanmaz. Bu üçlü test, kahramanın kat edeceği aşamalar için kamunun vicdani için gerekli olan moral dayanağı karşılamaktadır. Keloğlan'ın, çocukların elinden kurtarıp besleyip büyüttüğü yılan, dile gelip konuşur ve onu babası yılanlar padişahına götürür. Kedi ve köpek de Keloğlan'ı yükselten maceraya yardım eder, sonunda Keloğlan, padişahın kızı ile evlenmekle kalmaz kendisi de padişah olur. İşte Keloğlan'ı, anasının yanındaki sosyo-ekonomik konumdan buraya yükselten şey, masal dinleyicisine 'merhamet duygusunun karşılığı' olarak gerekçelendirilmek istenmektedir. Keloğlan, destanlaşmış bir

mitolojik kahraman veya kendisine menkıbe isnat edilen bir veli olmadığı için masalcı, merhamet duygusunu anlatı türüne uygun bir gerekçeye dönüştürmek suretiyle, aşama arketipine mantıksal uyum sağlayacak bir değişim zemini hazırlamış olur. Daha yalın bir ifade ile söylenecek olursa *Keloğlan 1* masalında Keloğlan'ın üç hayvan yavrusunu sahiplenmesi, masalcının ondaki cevheri teşhir etmeden, o cevher kaynağının değerini takdir etmek için somut gerekçe göstermesidir. Keloğlan, bilinmeyen sebeplerden “iyi” bir insandır. Ondaki iyilik potansiyel bir mirastır. Bu potansiyelin kaynağı da belirgin değildir. Bu potansiyel, yoksulluk, zayıflık, kellik, saflık gibi bedensel ve ruhsal yoksunluklar karşılığında kamu vicdanının toleransından kaynaklanacağı gibi ilahî adaletin dünyadaki dengeye yönelik tecellisi olarak da anlaşılabilir. Her ne sebeple olursa olsun, halk Keloğlan'dakine benzeyen özelliklere sahip olanlar için Keloğlan formülü üzerinden potansiyel iyiliğe dair gördüğü sembolik davranışlara daha yüksek ödüller vererek yoksunları yüceltmekte, muhayyel de olsa vicdanen rahatlatmaktadır. Başka masalarda da görüldüğü üzere bu uygulamanın Keloğlan üzerinden yoksunlara yönelik bir grup terapisi anlamına geldiğini de belirtmek yanlış olmayacaktır.

Köpek, kedi ve yılan yavrusu, masalın oluştuğu sosyo-kültürel ortamda değersiz, sıradanı karşılamaktadır. Bu hayvanlar bugün olduğu gibi evlerde beslenen hayvanlar değildir. Tabiatıta kendi kuracakları şartlarda hayatlarına devam edebilecek türlerdir. Masaldaki sahneler de kırsal için sıradanlaşabilmektedir. Çocuklar bu tür hayvanlara zarar verebilmektedir. Yılan öldürmek, it taşlamak, kedi kovalamak filmlere, deyimlere malzeme olmuş ibarelerdir. Masalın oluştuğu sosyo-kültürel zeminde normalleşen bu üç sahne Keloğlan için normal değildir. Çünkü o yukarıda bahsettiğimiz gibi kendisinden beklenmese de “iyi” bir yüreğe sahiptir. Bu normallik Keloğlan'ın yaşadığı çevrede tuhaf ve mantıksız gibi görünse de o, bu algılamının da farkında değildir. *Kirnik Kuşu* masalında fakir bir ailenin çocuğu olan Kel İvan'ı annesi pazara gönderir. Kel İvan, pazar dönüşü yolda bir meşe direği görür. Meşe direğinin başı çatlamıştır. *Oy, oy, oy, bunun başı da benimki gibi, hiç kimse acıyıp da bir parça yağ sürmemiş zavallıya, yağ sürülmüş olsaydı böyle*

yarılmazdı diye düşünerek pazardan aldığı bütün yağı meşeye sürer ve iyi bir iş yaptığını düşünerek yoluna devam eder. Yolda karşılaştığı bir köpeğe de *Bu köpek de benim gibi zavallı, onun da acıyanı yokmuş* diye düşünerek aldığı eti verir ve eve eli boş döner.

Bu masalda, Keloğlan ağaca ve köpeğe merhamet ederken kendi yoksunluğuna merhamet edilmesini ister. Onlarda kendi yoksunluklarını görür, onun için meşenin başı kendi keli gibi, köpek de kendisi gibi zavallı görünmüştür. Bu bilinçaltı psikolojisinin yanında, masaldaki merhametli yardımın, kel kahramanın anlamsız ve akılsız saflıklarının göstergeleri olarak kullanılması söz konusudur. Bu anlamda, masalda kahramanın merhameti, masal dinleyicisinden beklenen merhamet duygusunu açığa çıkarmaya yönelik bir figür olarak anlaşılmalıdır. Haksızlıklara ve hakaretlere rağmen mantığı zorlayan saflığı ve iyi niyeti ile merhamet çizgisinde gezinen kel kahraman böylece vicdanlara hitap etmiş olur.

Kendi dünyasında yaşayıp dışındakileri dünyasına alarak iyiliğini bozmadığı için ondaki cevher melezleşmemiştir. İşte bu cevherin farkında olan kamusal irade, abartmadan ona ödül vermek istediği için Keloğlan'ın merhamet duygusunu harekete geçirir. Merhamet duygusu da bu ödülü almayı hak ettiğini belirtmek üzere dinleyenlere ve kahramanın kendisine gösterilen formalite veya göstermelik bir gerekçedir.

14. Oyuncu Oğlan

Oyunculuk, kel kahramanın hilekarlığı ve dñzenbazlıđını da çağrıştırabilir. Kimi rnekler bu kavramların oldukça yakın olduğunu dñřındirecek durumdadır. Örneklerde de görüleceği üzere oyunculuk bir strateji ve mücadele yöntemi olması bakımından diğer kavramlardan ayrılmaktadır. Hilebazlık ya da dñzenbazlık, zor bir durumdan kurtulmak için belirlenen bir dñřnce, yol, yöntem ya da seçenek olurken oyunculuk bütün bu tedbirlerin icra, ortaya koyma, sergileme şekli ve metodunu karşılamaktadır. Bu başlık altında, aralarında ince nüanslar bulunan kavramları farklı farklı ele almayı yeğledik.

Uyanıklık, hilebazlık veya akıllılık onda var olan yetenek ya da meziyet iken oyunculuk bütün bu meziyet ya da yeteneklerin de kullanıldığı zaman zaman sözel ya da görsel tarafı da olan hamleler, dñzen ve dñzenekler manzumesidir. Belli bir amaca yönelik olarak kurgulanmış, bir bütünlük ve uyum içerisinde icra edilen hünerler toplamıdır. Bu oyunlar, çoğu kez de uyanıklık, hile ve zek enstrümanlarından yararlanılarak hazırlanır.

Dev Anası ile Keloğlan masalında Keloğlan ablaları ile dev anasının evine misafir olmak zorunda kalır. Dev anasının kendilerini yiyeceğini bilen Keloğlan uyanık kalır ve dev anasının şerrinden kurtulmak için üç aşamalı oyun sergilemeye koyulur. Dev anası kendisine neden uyumadığını sorduğunda üç farklı yalan söyleyerek dev anasından isteklerde bulunur. Dev anası da bunları yerine getirmeye çalışırken ablaları ile devin evinden kaçarlar. Bunları elinden kaçırdığını anlayan dev üzüntü içindeyken çakısını evde unutan Keloğlan deri döner. Dev de bunu yakalayıp çuvala koyar. uvaldan çıkmayı başaran Keloğlan dev anasının elinden kurtulurken ona acı vermek ister. uvala dev anasının sevgili buzağısını koyar. Dev anası da Keloğlan'ı dövdüğünü sanıp buzağıyı öldürünceye kadar sopalar. Açıp baktığında buzağısına çok üzülür ve sopayı kaptığı gibi Keloğlan'ın peşinden koşar. Derenin karşı yamacına geçen Keloğlan'ı görünce yakınmaktan başka çare kalmadığını anlayıp şöyle söyler:

Keloğlan, kelli oğlan

Oyunları yaman oğlan

*Ben burada şaşsa kaldım
Sen nasıl aştın oğlan?*

Bu dörtlük, dev anasının ağzından halkın belleğine bir örnekle, Keloğlan'ın aynı zamanda *yaman oğlan* olduğunu işleyen manzum bir formdur. O, yabana atılacak bir zavallı değil, son derece yaman ve oyuncu bir oğlandır.

Keloğlan ile Köy Ağası masalında Keloğlan helalinden ekmeğini kazanmak için en zor koşullar altında çalışmayı kabul eden fakir bir köylü olarak görünür. İyi niyetle işe başlar ve kazancının karşılığını vermeye çalışır. Ama kapısında çalıştığı ağa, ona düzenbazlık öğretir. Ağa, kabul edilmesi imkânsız şartlar hazırlayarak Keloğlan'ı zor durumda bırakıp bunaltma pazarlığı yapmak ister.

Keloğlan'a bir yarım, bir bütün ekmekle bir soğan veren ağa *yarımı yemeyeceksin, bütünü de bölmeyeceksin* der. Keloğlan öğleye kadar sadakatle çalışır ama karnı iyice acıkınca tabiata aykırı bu düzenbazlığa daha fazla dayanamaz. Ağa, böylesi hünerleri ile yanında çalışanları, *ya kaçırır ya da hasta edip öldürünceye kadar zorlarmış*. Keloğlan bu gerçeği kendisinde de idrak edince "el mi yaman bey mi" düşüncesi ile düzenbaza düzenle karşılık verir. Bu kırılma noktasından itibaren artık oyun sahnesi Keloğlan'ındır. O, meşru müdafaa sayılacak zeminde zekice kurguladığı kendi oyun düzenini icra eder. Kısacası, onu tahrik eden ağanın hilekârlığıdır.

Bu masalda Keloğlan, hilebaz, düzenbaz ve yalancı gibi görünse de esas rolü oyunculuktur. Köyde iş bulamayınca cimri ve düzenbaz bir ağanın kapısına yanaşma olarak girer. Ağanın bütün hünerlerini bildiği için oyunu ağanın durumuna göre hazırlar. Ağa her zamanki oyununu oynayacak ve ağır şartlarda Keloğlan'ın emeğini ve iyi niyetini istismar edecektir. Ağanın tek koşulu bıkmadan, usanmadan ve kızmadan çalışmaktır. Keloğlan önce bu şartı ağaya da geçerli kılar, sonra da onu kızdırarak oyunu kazanmaya çalışır. Oyun artık kızdırmacaya döner. Keloğlan, usta ve sabırlı bir oyunculuk icra ederek ağayı çileden çıkarmayı başarır ve oyunu kazanır. Cimri ağanın canını en çok yakacak

olan malı üzerinden hamleler yaparak akıllı bir tutum sergiler. Kahraman bu kez, cimri ve vicdansız zenginin malı ile halkın vicdanı arasında ödeme duygusu sağlamak için oyun içerisinde bir oyunla başarı elde eder.

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında Keloğlan anasından kendisini evermesini ister. Anası da parasızlıktan bunun imkânsızlığını anlatmaya başlar. Planını önceden tasarlamış ve padişahın kızını da almayı kafaya koymuş olan Keloğlan, anasını dönürcü olmaya ikna etmek üzere kel tipe yakışmayan tatlı dillilik ve üslupla karşılık verir: *Hele anam, ak pürçekli, hem de gayretli anam. Sen gam kasavet çekme, önünü ardını hiç düşünme ve de dertlenme. Bu saydiklarının çaresi bulunur...*

Bazı masalarda yakınlarına bile şoursuzluğundan ve bilinçsizliğinden acımasızca davranabilen Keloğlan, bu masalda da görüldüğü gibi tatlı dille konuşmakta ve sabırlı davranabilmektedir. Bu davranış şekli, her hâl ve şart altında Keloğlan'ın kontrollü oyunculuğundan ileri gelmektedir. Nitekim *Keloğlan ile Ali Cengiz* masalında anasına ayrı, padişaha ayrı, Ali Cengiz'e ayrı dil ve üslupla karşılık vererek üslubunu da muhatabına göre değiştirme bilinç ve yeteneğini sergilemiş olur. Delice ve salakça rollerinde kullandığı dil ile akıllı ve uyanıkça rollerindeki dil sanki farklı kişilikler veya tiplerin varlığını bile çağrıştırabilir.

Masalda Keloğlan padişahın kızını alabilmek için Ali Cengiz'den oyunlar öğrenmeye karar verir. Keloğlan dışındaki masalarda da rastladığımız Ali Cengiz oyunları oyunların şahı olarak kültürde yer etmiş bir kavramdır. Bu vesile ile kel kahraman oyuncuların oyuncusu elinde imtihan edilerek yüceltilmek istenir. Birçok masalda olduğu gibi kel kahramanın şansı da yaver gider ki bu durum tipin karakteristiğidir. Ali Cengiz'in kızı Keloğlan'a acıdığından babasının elinden nasıl kurtulabileceğini söyler. Ali Cengiz kendisini imtihan edeceği zaman buna göre oyun yapar. Ali Cengiz ne sorarsa Keloğlan anlamadığını, bilmediğini söyleyerek kurtulacaktır. Aksi takdirde Ali Cengiz, kendi yerine birinin geçmemesi için oyunlarını öğrenen herkesi öldürüp kuyuya atmaktadır. Keloğlan imtihan sırasında “budala” ve “salak” gibi

davranarak Ali Cengiz'in elinden kurtulmayı başarır. Burada kel kahramanın üstünlüğü, Ali Cengiz gibi mahir bir ustanın bile Keloğlan'ın oyun ettiğini anlayamamış olmasıdır.

Keloğlan 2 masalında kel kahraman, halktan fazla vergi alıp yoksulları inleyen hana karşı mücadele verir. Han, Keloğlan'ın babasından da çok vergi alınca o da saray hazinesinden bir çömlek altın çalarak ödeşmeyi sağlar. Han, hırsızı yakalatmak için vezirleri ile planlar yapar ama Keloğlan kurulan her bir tuzaktan başarı ile kurtulur. Hırsızı yakalamanın kolay olmadığını anlayan han, tuzak olarak kızını kullanır. Bir otağ kurdurur ve *Kızım kim konuşup gönlünü alırsa, ona kızımı vereceğim* diye ilan ettirir. Amansız hırsızın kızın yanına geleceğini düşünen han, bu sayede onu yakalamayı planlamaktadır. Keloğlan kızın yanına gelir, konuşurlar ama kendisini yakalatacak tuzaktan da ustaca kurtulmayı başarır. Bunun üzerine han, hırsızı kendi yakalamayı planlar. Otağa oturup hırsızı beklemeye başlar. Keloğlan, genç bir kadın kılığında girerek padişahın yanına gelir. Padişah, kadın kılığındaki Keloğlan'ı beğenip evlenme teklif eder. Otururken kadın kılığındaki Keloğlan sarayın önündeki idam sehpaalarını sorar. Amacı padişahı oyuna getirip ipe çekmektir. Padişah, bu oyuna gelir ve ne işe yaradığını anlatmak için sehpaye çıkınca Keloğlan ipi çeker. Hemen hazineden bir çömlek altın daha alıp kaçar. Padişahı yarı ölü halde bulurlar.

Komşu ülkenin hanı da bu rezillikleri duyunca bu hanla alay eder. Onuru zedelenen han da öfkelenir ve *Allah'a yemin ederim ki, bu işleri yapan kim olursa olsun suçunu affederim. Yeter ki bana gelip teslim olsun. Ona verecek çok şeyim var, onu yerine getirirse, önceki suçlarını affedip, kızımın baş göz edip, kendime damat yapacağım, diye halka ilan e(der)*. Keloğlan gider suçunu itiraf eder ve teslim olur. Han, ondan kendisi ile alay eden hanı getirmesi karşılığında bütün suçlarını bağışlayacağını ve kızıyla evlendireceğini söyler.

Keloğlan hanı getirmek için yeni bir oyun kurgular. Şehirdeki bütün ustaları toplayarak önce demirden bir araba yaptırır, içine dışına ziller bağlatır, eline demir bir sopa alır, nihayet yün kısmı dışarı gelecek şekilde bir keçi derisi

giyer. *Ben Tanrının gönderdiği meleğim* diyerek insanları korkutur ve onlardan Tanrı adına zalim padişahı yakalayıp getirmelerini ister. Şehrin halkı korkudan hanlarını yakalayıp kendi elleriyle Keloğlan'a teslim ederler.

Keçelce masalında Keçelce, sütçü dayısı ve yengesi yanında evlatlıktır. Keçelce büyüüp eli ayağı iş tutmaya başlayınca dayısına tarla işlerinde yardım etmeye başlar. Keçelce, mahalle imamının dayısının evinin çevresinde dolaştığını fark edince evdeki nimet bolluğuna rağmen azıklarındaki yavanlığa da dikkat kesilir. Yengesinin şüpheli halinden emin olmak için, *Dayım hatunu, oho bizim tarlanın başındaki büyük söğüt var ya, işde o söğüt çoh büyük bi ziyaret. Oraya gidenlerin bütün duvaları gabul olıy* diyerek onu söğüde yönlendirir. Yengesi bu oyuna gelerek sabah namazı vakti ziyaretgaha gider ve *Allahım, dayısıynan Keçelce'nin gözleri kor ola. Molla baa gala. Allahım, dayısıynan Keçelce'nin gözleri kor ola. Molla baa gala...* diye tekrar tekrar dua eder. Daha önce söğüdün arasına gizlenmiş olan Keçelce de *Amin, amin!* Diye karşılık verir. Yengesi, *Oy ağza gurban olum Keçelce. Eyi ki dedin. O nası has ziyaretmiş. Ben duva ettükçe Amin sesleri ortalığı yihıydı. Ben heç daha oranın yabasını bırahmıyam* diyerek keyifle yaşadıklarını anlatınca Keçelce, bu ziyareti üç gün yapması gerektiğini söyler. Dayısı, karısının neşeli halinden bahsedince Keçelce, *Herhalda yarın her şey belli olur, sen de örgenürsen.* diyerek adamın içine kurt düşürür. Sabah erkenden dayısını kaldırır, birlikte söğüdün arasına gizlenirler. Kadın söğüdün altına gidip duasını yapınca dayı tüm gerçeği öğrenir. Keçelce'nin dayısını aldatılmaktan kurtarmak için kurguladığı oyunu tutmuş ve dayısı durumu öğrenmiştir. Ancak o, yeni bir plan hazırlar. Keçelce ve dayısı, kadının duası kabul olmuş gibi gözlerini tutarak feryat figan etmeye başlarlar, kadını gözlerinin kör olduğuna inandırırılar. İkisinin de gözleri görmediği için öğle yemeğini kadın getirecek ve yan tarlada çalışan imamı da görmüş olacaktır. Kadın elinde iki azık bohçası ile tarlaya gelince kör Keçelce yengesinin isteği üzerine imamı çağırmak için gider. Fakat imamı uzaktan görüp, *Molla, kaç dayım geliy! Molla kaç dayım geliy!* diye bağırır. İmam kaçar, Keçelce kovalar ve sonunda imam Fırat'ı boylar, boğulur, ölür. Keçelce de imamın ölüsünü getirir, yengesini zan altında bırakarak

aldatmanın cezasını ödetmeyi planlar. Âşığının öldüğünü duyan kadının iç sızısı yetmezmiş gibi bir de oyun kurarak yengesini ifşa edip ölünceye kadar dövülmesini temin eder ve *sonunda yengesinin leşini mehle imamının yanına seriyyeler*.

Saf ve hiçbir şeyden anlamıyormuş gibi görünen uyanık Keçelce, her şeyi fark ettiği gibi kimselere fark ettirmeden suçluların cezasını bile verecek oyunu ustalıklarla kurgular. Uyuyan dayısını uyandırmakla kalmaz, masal dinleyicisini de ahlaksızlığa karşı uyarmaktan geri kalmaz.

Keloğlan'ın Nohudu masalında Keloğlan yine aklını kullanarak başarı sergilerken bu kez deli postuna bürünür. Önce çocuksu davranışlarla oyunu başlatır: Yerden bir nohut bulur, onunla oynarken tahta aralığına düşürür. Bunu alması için marangoza gider. O da bu aptalca teklife kızar ve gelmez. Bu oyunda Keloğlan, canlıların korkularından hareketle bir zincirleme bağ kurar. Bu korku temelli oyun iki uçludur. Her iki ucundan da sona ulaşmak mümkündür. Bu sarmalın kontrolü de kendi elindedir. İlk hareket yönü Keloğlan'ın zorlamasına bağlı bir direnç şeklindedir. Bu itme hareketi zembereğin kurulması gibidir. Doruk noktaya erişildiğinde yine Keloğlan'ın hareketiyle zemberek serbest bırakılır ve bu bağıl halkalar bu kez birbirini tetikleyerek hareket ettirir.

Keloğlan, marangozu beyle, beyi hanımıyla, hanımı bohçalarını yemesi için fareyle, fareyi kedi ve kediyi de su ile korkutur. Bunlar önce Keloğlan'ın talebini yerine getirmezler. Yani Keloğlan'ın istediği gibi “korkutarak” yaptırımında bulunmazlar. Fakat Keloğlan en sondakini harekete geçirincede zincirleme bir itkiyle korkuyu harekete geçirirler. Keloğlan bu oyunu icra ederken marangozdan suya kadar her bir muhatabına onun durum ve özelliklerine göre hitap eder. Fareyle bile konuşurken, *kürkü samur, gözleri mahmur, pala bıyıklı, avazı cık cılkı bey fare* diye iltifatlarda bulunurken usta bir oyuncu gibi davranır.

Keloğlan'ın bu nohut oyunu ritmik bir eğlencedir. Önce nohudu bulduğunda kendisi oynamaya başlar. Sonra da onu kaybedince elde edebilmek için araçların her birine nohut oyununu anlatmaya başlar. Masalda bu oyun altı kez tekrar edilir. Her seferinde oyunun başlangıcı hatırlatılmış olur. En sonunda da Keloğlan türküsünü söyleyerek oyunu tamamlar. Türküyü aklında tutan oyunu ve masalı unutmaz. Şu halde Keloğlan yine akli ve zekâsını parlatırken bu kez oyun öğretmek eğitmeyi ve tabii ki oyunla eğlendirmeyi de ihmal etmemiş olur.

İsfahan Keçeli masalında fakir ve işsiz oğlan, yaşadıkları yerde iş bulamadığını ve köreldiğini söyleyerek İsfahan'a göç etmek için anasını ikna etmeye çalışır. Annesi, *Ay Keçel, İsfahan'da ele lotular var ki, seni kışmış yerine ciblerine doldurub yeyerler. Orada biz baş cardabilmerik, yerinde rahat otur* sözleriyle oğlunu İsfahan'daki serserilere ve onların hilelerine karşı uyarmak istese de kendine son derece güvenen Keçel, *Ana, sen razı ol, köçek. Men İsfahan lotularma bir toy tutum ki, sesi aleme yayılsın.* diyerek anasını razı eder. Keçel oğlan, daha masalın başında oyunculuk ve hilebazlıkta kendinde bulunan cevherin farkında olduğunu, bu konuda ünlü İsfahanlı serserilerle kolayca mücadele edebileceğini, hatta onlara görülmemiş oyunlar yapacağını söyler. Onun bu sözleri anasını iknaya yönelik olarak algılanabileceği gibi öz benliğini iyi tanımasıyla da ilişkilendirilebilir.

İsfahan'a göçen ana oğul, orada parasız kalınca anası tavukları satıp ekmek alması için oğlunu pazara gönderir. Darğa isimli bir kişi Keçel'e bir tokat atarak para vermeden tavukları alır. Bu beklenmedik durum anasının korkusunu haklı çıkarmış, her ne kadar Keçel oyunculukta rakip tanımadığını söylese de şehirdeki ilk yenilgisini almıştır. Ancak Keçel, bu durumu kabullenmez ve Darğa'yı gizlice takip eder, karısıyla yaptığı konuşmaları dinler. Darğa, karısına tavukları pişirmesini ve göndereceği keçel hizmetçiye istediklerini vermesini tembih eder. Keçel oğlan için hesaplaşma vakti gelmiştir. Darğa'nın hizmetçisiymiş gibi evine gider ve ağanın iki halı iki de yolluk istediğini söyler. Aldıklarını kendi evine bırakan Keçel sonra pişen tavukları

alıp evine getirir. Böylece tavukların parasını fazlasıyla çıkarmış olur. Ama Keçel kendisine vurulan tokadın intikamını henüz almamıştır.

Durumu öğrenen Darğa, bu oyunu Keçel'in yaptığını anlar ve sora sora Keçel'in evini bulur. Darğa'nın geldiğini gören Keçel, yeni bir senaryo kurgular ve kadın kıyafeti giyerek adamın karşısına çıkar. Keçel'i ararken karşısında bir kız gören Darğa, kızı beğenir ve evine götürmeyi teklif eder. Keçel'in de beklediği budur, hemen kabul eder. Evde yeyip içip sohbet ederken saf kız kılığındaki Keçel orada bulunan mengenenin ne işe yaradığını sorar. Adam anlatınca da oyununu daha iyi icra etmek için girip mengeneye oturur. Adam mengeneyi biraz burup nasıl kullanılacağını gösterir. Mengeneden çıkan Keçel, Darğa'nın mengeneye girmesini ister. Maruz kaldığı oyundan haberi olmayan Darğa mengeneye girince Keçel avını kapana kıştırmanın verdiği keyfini yaşamaya başlar. Adam bağırırken, *toyuqları zorla alabilerdin mi? Mene şapalaq vurardın mı?* diyerek mengeneyi burmaya devam ederken hem uğradığı hakaretin intikamını da almış olur hem de masalın başında anasına söylediği sözlerin hakkını vermiş olur. Keçel oğlan, bu masalda da hazırladığı oyunlarla ünlü hilebazları bile geride bıraktığını ve oyunculukta rakip tanımadığını gösterir.

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında Keloğlan avladığı kuşları elinden alan kırk haramilere bunun cezasını vermek ister. Bunun için bazı oyunlar kurar ve icra etmeye başlar. Keloğlan rakiplerine verdiği bu cezayı uygularken ya bir nesne ile gerçek yüzünü gizler ya da başka bir kılığa bürünür. Bu yolla en ağır cezayı vermekten geri durmaz. Rakipleri, oyunun sonuna kadar kendilerine bu muameleyi Keloğlan'ın yaptığına ihtimal bile vermezler. Hem bu başarı Keloğlan'a yakışmadığı hem de Keloğlan oyunu çok iyi icra ettiği için esrar bozulmaz. Fakat masaldaki oyun perdeleri kapandığında Keloğlan güvenli bir sahile çıkınca kendini gösterir ve bu cezayı neden verdiğini belirtir. Bu tavır masalda, üç başarılı sahneden sonra Keloğlan'ın bir kağıda yazarak bıraktığı,

Kırk kuşumu almasaydın

Bir tokatı vurmasaydın

Aman bu pek azdır efendim

Hele daha büyüğünü görelim

dörtlüğü ile sergilenir. Haramibaşı bu yazıyı okuyunca durumu anlar. *Hele Keloğlan, bu düzeni kurdun, bu oyunu da ettin, sen misin yaman, yoksa ben miyim?* diyerek Keloğlan'ı hatırlar. Keloğlan, onca şöhretine rağmen gizli kalmayı başararak oyununa bir kat daha ustalık kazandırır.

Masallarda Keloğlan zekice kurguladığı oyunlarla rakiplerini alt etmeyi başarır. Hazırladığı oyunlarla değme ustalara şapka çıkartırken bir taraftan da saklı kalmayı başarır. Zaten kel kahramanın sırrı da buradadır; kendisine yakıştırılmayan başarıları sergilemiş olmak. En başında, kimse onun yaman bir oyuncu olduğuna ihtimal bile vermezken o oyun ustalarına bile ders verir.

15. Şamar Oğlanı

Masalların başında saf görünüşü ve aptalca tavırlarıyla karşımıza çıkan Keloğlan zaman zaman çavresindekiler tarafından aşğılanır ve şamar oğlanına çevrilir. İnsanlar hırslarını ondan çıkarır ve onu hırpalarlar.

Keloğlan Hiç Alıyor masalında, anası Keloğlan'ı *hiç* almaya gönderir. Bir zamanlar *bizim bildiğimiz şu adi tuzun adına hiç derlermiş*. Keloğlan'ın anası sanki aldıracak başka şey yokmuş gibi pek akli üstünde olmayan oğlundan “hiç” almasını ister. Daha masalın başında Keloğlan'ın kafası karışır. Buna da oğlunu en iyi tanıyan anası aracılık eder.

Anası, *on para* verip oğlunu *hiç* almaya göndermekle oğlunun başına geleceklere kapı aralamış olur. Çünkü masalci, Keloğlan'ın macerasını “hiç” üzerinden başlatıp onunla sonuçlandıracaktır. Keloğlan “hiç” uğruna yola çıkacak ve “hiç” ile cezalandırılacaktır.

Keloğlan, biraz saf olduğundan anasının dediğini unutmamak için *hiç, hiç* diye alacağı şeyi tekrar edip durur. Giderken balıkçılarla karşılaşır. Ağlarından “hiç” balık çıkmayan balıkçılar lafın nereye gittiğinin farkında olmadan *hiç, hiç* deyip duran Keloğlan'ı adamakıllı döverler. Keloğlan dayağı yiyince akli üstünden gider ve anasının tembihlediğı “hiç”i unuttur. Balıkçılar ona beklentilerine göre yeni bir söz öğretirler.

Keloğlan yol boyunca giderken balıkçılarla yaşadığına benzer bir dizi durumla karşılaşır ve hepsinde de ona insafsızca dayak atılır. Bunların neden başına geldiğini anlamayan ve bunu sorgulamayan Keloğlan her seferinde dayak yemiş olur. Ona öğretilen her söz tesadüf eseri bir başkası için ters düşmüştür. Şanssızlığı, diline pelesenk ettiğı bu sözlerin karşılaştığı kişi ve olaylar için uygunsuz ve yakışsız düşmesidir.

Onu tanıyan kasabalının, aslında hiç suçu olmayan “zavallı” bir günahsız söz birliğı etmişçesine aynı muameleyi göstermesi hayli ilginçtir. Kimi rast gitmeyen işini, kimi yaşadığı kötü bir olayı, kimisi de pek önemsenmemesi

gereken yakışksız sözleri bahane ederek Keloğlan'a dayak atar. Bu bakımdan Keloğlan, toplumun karşılaştığı olumsuz durumlarda kabahati yükleyerek kendini rahatlattığı “şamar oğlanı” muamelesi görür. Balık tutamayan balıkçılar, yakınlarını kaybeden cenaze sahipleri ya da kendi işleri ile meşgul olan insanlar “zavallı” Keloğlan'ı affetmek yerine onu cezalandırmaktan geri kalmazlar.

Bu masalda, uğursuzluğu da söz konusu olmayan ve yaptığı hata olduğunu bile anlamayan Keloğlan, toplumun yarattığı sembolik bir günah keçisi gibidir. Ona atılan dayak ne bir ceza ne de bir eğitim amacına yöneliktir. Sadece toplumun öfkelendiği zaman refleks halinde kolayca enerjisini aktardığı bir kum torbasıdır. Bu kadar dayak ve kötekten sonra anasının da, *Hınzır Keloğlan, haylaz Keloğlan, kim bilir nerelede oyuna daldın?* diyerek evire çevire dövdüğü bu zavallı oğlan, toplumun birlikte yarattığı ortak bir tip olduğu için ona böyle davranılır. Masal, anasının dayağı ile sonlandığından ve kahramanın bu rolleri dışında başka işlevi de bulunmadığından toplum bu tipi böyle günler için hazır tutmak istemiş olmalıdır.

Birçok masalda Keloğlan fiziksel görüntüsünden, yoksulluğundan, aptalca tavırlarından dolayı aşağılanır. *Aycemal ile Kel* masalında da bu aşağılanma görülür. Padişahın kızı Aycemal, evlenmek için gelen adaylara beş bilmece sorar, ama *Bahtımızı sınavalım.* diye gelen şehzadelerin hepsi eli boş dönerler. Durumu işiten Keloğlan'da Aycemal'in sınavına tabi olmak için yola düşer. Ancak hiç kimse Keloğlan'ın başarılı olacağını düşünmez hatta böyle bir sınava girmesini bile yakıştıramayıp onunla alay ederler. Yolda onu görenler, *Bu padişahın kızının şartını becerebilir mi, boş yere telef olacak* diye onu aşağılarken, sarayın kapısındaki muhafızlar, *Melikenin şartını becermek sana yol olsun. Misafir gelen şehzadeler beceremedi. Toz toprakta belenip yatan sen becerebilir misin* sözleriyle onu küçümserler. Keloğlan bu masalda fiziksel olarak dayak yememiş ama ruhsal olarak ezilmiştir.

16. Şanslı Oğlan

Masallarda daha çok yoksulluğu ve yoksunluğuyla karşımıza çıkan Keloğlan bazı masallarda da şansının yardımıyla başarılması çok güç işlerin üstesinden gelir.

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında Keloğlan, babasından kalan kırık bir tüfekle ava çıkar ve bir atışta kırk kuş vurur. Bu onun saf gönüllülüğünün bir meyvesi midir yoksa ona masal yaratıcılarının yüklediği mistik bir fonksiyon mudur? Belki de zavallı kel oğlana yakışmayan daha çok da gülmeye yönelik bir figürdür. Masal dinleyicisinin inanmayacağı kadar açık olan bu abartı, Keloğlan'ı efsaneleştirmekten çok bir ironiyi yansıtmaktadır. İlk etapta acemi şanssı gibi algılanacak bu beklenmedik büyük başarı tamamen onun tipolojisi ile ilgili olmalıdır. Masal dinleyicisi bu başarı göstergesini duyunca alaycı bir gülümseme ile onu hiç inanılır bulmayacaktır. Zaten Keloğlan'ın başarısı böyle algılanmadığı takdirde o Keloğlan masalı doğru metni aktarmamış olacaktır.

Köse Değirmenci ile Keloğlan masalında Keloğlan, değirmenci Köse'nin türlü oyun ve hilelerinden başarılı bir şekilde kurtulur ve 15 akçe de alacaklı çıkar. Köse bu borçtan kurtulmak için karısına öldüğünü söyler, bunun üzerine Köse'yi yıkayıp mezara gömerler. Keloğlan, Köse'yi iyi tanıdığı için buna inanmaz ve bir ağacın tepesinde Köse'nin mezarını izlemeye koyulur. O sırada, sayısız servetleri ile gelen kırk haramiler mallarını ortaya döküp orada paylaşmaya başlarlar. Her şeyi bölüştükten sonra çok güzel bir kılıcı paylaşamazlar ve mezarlıktaki yeni gömülmüş bir ölünün boynunu kim bir vuruşta uçurursa kılıcı ona vermeye karar verirler. Mezarlığı araştırıp da Köse'nin taze mezarını açınca çıldır çıldır bakan gözlerinden korkup, *amanın, cinler, hortlaklar bastı* deyip kaçırlar ve bütün malları orada kalır. Keloğlan ile Köse hepsini paylaşırlar ve servete konmuş olurlar.

Açıl Sofram Açıl masalında Keloğlan sokakta dolaşırken on para bulur ve uzun uzun düşündükten sonra bu para ile leblebi almaya karar verir. Aldığı leblebiyle evine giderken yolda gördüğü kuyunun başına su içmek için gelir, bu

arada leblebisini kuyuya düşürür. Çok üzülen Keloğlan kuyunun başında söylenmeye başlar. Bu arada kuyudan bir Arap çıkar, *A Keloğlan, yarım leblebin, su perisinin düğününe çerez oldu; koca bir düğün halkı yedi yedi, bitmedi, hâlâ da yiyip duruyorlar; eksik, artık helâl et!* diyerek ona leblebisinin yerine sihirli bir sofraya getirir. *Açıl sofram açıl* denilince bu sofraya açılmakta ve her seferinde birbirinden güzel yemekler çıkmaktadır. Masalda Keloğlan'ın şansı bu sofrayı elde etmekle kalmaz. Sağlığı yüzünden sofrayı kaybedince kuyudan çıkan Arap önce ona çevirdikçe ağzından altın, gümüş akıtan sihirli bir değirmen onu paslandırınca da istediği kişinin başına inen sihirli bir tokmak verir. Bu masalda Keloğlan çok şanslıdır. Ancak kendisine verilen bu şansların hiçbirini iyi kullanamaz. Aptallığı, tembelliği, inatçılığı ve annesinin sözünü dinlememesi yüzünden elindekileri kaybeder.

Tembel Keloğlan masalında çamaşır yıkayan yengeleri Keloğlan'dan su getirmesini isterler. Keloğlan, *Aman kendi suyunuzu kendiniz taşıyın.* deyince ağabeylerinin getireceği çerezden vermemekle tehdit ederler. Keloğlan dereden su dolduracağı sırada bir balık suyu bulandırır. Balığa kızan Keloğlan onu yakalar, tam öldüreceği sırada balık dile gelir ve *Aman Keloğlan, zaman Keloğlan, beni bırak senin her istediğin olur.* der. Keloğlan balığa inanmasa da denemek için balığı bırakır ve balığın öğrettiği sihirli sözleri söyleyip bir dilek diler. Şans Keloğlan'ın yüzüne gülmüştür. Bundan sonra Keloğlan'ın her isteği yerine gelir. Sihirli sözleri söyleyerek önce zenginliğe, sonra da padişahın kızına kavuşur. Masalın devamında Keloğlan şansının yardımıyla padişah olur. Ülkenin geleneklerine göre yaşlanan padişahın yerine geçecek kişiyi belirlemek için güvercin uçururlar. Kuş üç kez üst üste Keloğlan'ın başına konunca padişahlık tahtına Keloğlan oturur.

Keloğlan ile Kötü Hasan masalında Keloğlan eş bulmak için köyden ayrılır. Çocukluk arkadaşı Hasan'la yola koyulur. Hasan dostluğun verdiği güveni kötüye kullanarak Keloğlan'ı kandırıp yarı yolda yalnız bırakır. Keloğlan bu hainliğe çok kızsada da çaresiz tek başına yoluna devam etmek zorunda kalır. Bu noktada Hasan uyanık ve kazançlı, Keloğlan da aldatılmış ve zararlı durumdadır. Fakat Keloğlan'ın şansı, bu yalnızlığı büyük kazanca

dönüştürecektir. Ya da masalcı hep Keloğlan lehine kafa yorduğu için bu yalnızlık Keloğlan için hazırlanmış bir fırsat olacaktır. Keloğlan terk edilmiş bir kaplıcada gecelerken cüceler oraya eğlenceye gelir ve kendi aralarında gizli definelerden bahseder. Keloğlan da yerini öğrendiği hazineyi aldığı gibi köye gelir ve ağanın kızıyla evlenir. Masalda şans Keloğlan'a bir kez gülünce arkası gelmiş, hem kendisi ağa olmuş hem de ağa kızıyla evlenmiştir.

Bu noktada Hasan uyanık ve kazançlı, Keloğlan da aldatılmış ve zararlı durumdadır. Fakat Keloğlan'ın şansı, bu yalnızlığı büyük kazanca dönüştürecektir. Ya da masalcı hep Keloğlan lehine kafa yorduğu için bu yalnızlık Keloğlan için hazırlanmış bir fırsat olacaktır. Keloğlan terk edilmiş bir kaplıcada gecelerken cüceler oraya eğlenceye gelir ve kendi aralarında gizli definelerden bahseder. Keloğlan da yerini öğrendiği hazineyi aldığı gibi köye gelir ve ağanın kızıyla evlenir. Masalda şans Keloğlan'a bir kez gülünce arkası gelmiş, hem kendisi ağa olmuş hem de ağa kızıyla evlenmiştir.

Keloğlan 3 masalında padişahın kızının evleneceği kişiyi seçmek üzere güvercin uçurulur. Pekçok kişinin toplandığı alanda güvercin Keloğlan'ın başına konar. Padişah Keloğlan'ı kendine damat ve kızına eş olarak uygun görmez ve vezirine hemen bir çare bulmasını söyler. Vezir de güvercin kimin başındaysa onun güvercini alıp getirmesini ister. Keloğlan, çok heyecanlandığı için güvercini tutup getiremez ve yakaladığı şansı kaybeder. Padişahın kızı güvercinin Keloğlan'ın başına konduğunu görmüş ve ona âşık olmuştur; ama derdini kimseye söyleyemez. Bir müddet sonra kızın evleneceği kişiyi seçmek için yiğitler tekrar toplanır. Kızın büyüttüğü bit kesilip derisi gerilir ve toplananlardan bunun ne derisi olduğunu bilmeleri istenir. Saraya gitmek için yola çıkacağı sabah uyanan Keloğlan *Başındaki saçlar büklüm büklüm, güvercin gözlü, bülbül sözlü, civan gibi delikanlıya* dönüştüğünü fark eder. Sevinçle sultanın penceresinin altına gider, sultan Keloğlan'ı tanır ve derinin bit derisi olduğunu fısıldar. Doğru cevabı bilen Keloğlan sultanla evlenir. Bu masalda Keloğlan'ın sultana kavuşmasını tamamen şansı sağlamıştır.

Semed'in Nağılı'nda Keçel Semed yalan yarışında başarılı olarak padişahın çirkin kızı ile evlenir. Kız, keçel bir oğlanla evlendiği için üzüntüden hasta olur. Vezir de Keloğlan, padişahın varisi olmasın diye kızı zehirletir. O yörede biri ölünce eşi de ölümler mağarasına atıldığı için Keloğlan da karısıyla birlikte mağaraya konur. Bu şekilde her mağaraya atılan herkes öldüğü halde Keçel Semed hayatta kalır ve ölümlerin ardından atılan yiyeceklerle yaşamını sürdürür. Padişahın küçük ve güzel kızını alan vezirin oğlu da düğünde ölünce bu kız da kocasıyla o mağaraya atılır. Hayatta kalma şansını yaşayan Keloğlan bu kez de orada dünyalar güzeli kızla buluşmuş olur. Mezarda kızla bir süre yaşadıktan sonra yeryüzüne çıkıp evlenirler ve mutlu yaşarlar. Şans Keloğlan'a imkânsızın gerçekleşmesi ile gülmüş, bir boyacı ustasının oğlu iken padişahın güzel kızını almıştır.

Masallarda şansın çoğunlukla Keloğlan'ın yanında olduğu görülür. Şans Keloğlan'ın karşılaştığı güçlükleri aşmada ona yardımcı olan enstrümanlardan biri olarak karşımıza çıkar.

17. Tembel Oğlan

Keloğlan, masalların başında tembel ve miskin bir görünüşle karşımıza çıkar. Aynı zamanda fakir olan Keloğlan'ın ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir an önce bu tembellikten kurtulması gerekir. Fromm, insanın yemesi, içmesi, uyuması, kendini düşmanlarından koruması için çalışmak ve retmek zorunda olduğunu söyler. Bu 'alışma'nın genel ya da soyut bir Şey olmadığını, somut bir çalışmadan, yani özel bir tür ekonomik sistem içindeki özel bir tür çalışmadan bahsettiğini ekler. Fromm'a göre insan doğduktan sonra onun için süreç başlamış demektir. Yemek, içmek zorunda olan insan, dünyaya geldiği toplum türü tarafından onun için belirlenmiş koşullar altında ve bu koşullara uygun yollardan çalışmak zorundadır.²⁷⁰

Keloğlan ile Devler masalında Keloğlan, *Yerinden kıpırdamaz, evden çıkılmaz*. Hiçbir işe faydası olmayan bu hayırsız evlada söz geçiremeyeceğini anlayan ninesi onu sopayla evden kovalar. Bu "akıllı tembelliğin" keyfini süren Keloğlan, ninesi için işlemeyen aklını başka yerlerde değerlendirmek üzere yola koyulur.

Masalda, evde mangalın başında sedire yaslanıp mindere yan pala oturan tembel oğlan görüntüsü en yakınındaki ninesinin sabrını taşırmış ve bu hl evden kovulmasına neden olmuştur. Fakat Keloğlan görünüşteki bu tembelliğin arkasında gizli potansiyelinin özgüveni ile bir pervasızlık içinde bulunmaktadır. Masalın devamında ortaya çıkacak olan bu aşırı zgven ilk bakışta oldukça can sıkıcıdır. Yaşlı ninesi ile birlikte yaşayan Keloğlan, ocak tutuşturmaya ya da bir süre çorba karıştırmaya bile el uzatmayacak kadar bigane ve bencil yaşamaktadır. Masalcının abartılı tembel karakteri, karşıtlık ekseninde bir hazırlık içerisindedir. Pek çok masalda karşımıza çıkan bu çelişki, bu masalda tembelliğin karşıtlığı üzerine kurgulanmıştır. Tembelliği üzerinde kuşkusuz fikir birliği edilen bir karakter, özünde son derece üstün meziyetlere sahip olduğunun farkındadır ve kesin yargıya dönüşen tembelliğine kahramanca son vermek

²⁷⁰ Erich Fromm, **zgrlkten Kaçış**, ev. Selçuk Budak, İstanbul: Ezgi Matbaası, 2006, s. 28.

istemektedir. Bunu yaparken de elbette evrensel bir mesaj da verecektir. Görünüşte kötü veya olumsuz gibi algılanan şeyler subjektif davranışlardır. Kaldı ki bunlar fizik gücü ile, kaba kuvvetle, dış görünüşle, ilkel ve sığ bir değerlendirme ile ortaya konan değerlendirmelerdir. Dönemin değer anlayışında zekânın yeri bugünkü ölçütlerle anlaşılabilir bir olgu değildir. Bugün için pek çok gösterge ile bireyin birçok olumsuz özelliğine rağmen zekâsı yüzünden nispeten bağışlanabilirliğini sağlaması objektif ya da somut kıstaslarla ortaya konabilmektedir. Fakat masalın yarattığı Keloğlan kuşağında bu durum bugünkünden farklı olmalıdır.

Keloğlan, *Keloğlan ile Devler* masalında emeği sorgulamaktadır. Ninesi ya da toplum için emek, fiziksel çaba ve gayreti karşılarken farklı bir kimliği temsil eden Keloğlan için emek zihinsel performansla düşünce ve proje üretmekten ibarettir. Eğer her dönemde olduğu gibi emeğin karşılığı, bir değer sembolü olan “para” ise Keloğlan bunun mangal yakmak ya da çorba karıştırmakla edinilecek bir şey olmadığını, proje ile elde edileceğini ortaya koyar. Bunu yaparken de ‘piyasa analizi’ en önemli çıkış noktasını oluşturur. Keloğlan, parayı ve gücü elinde bulunduran *devler derneği(ne)* yani devler pazarına girerek onların enstrümanları ile spekülasyon yaratarak aklının ve stratejik zekânının üstünlüğü ile ihaleye girer. Girdiği ihalede kıvrak zekâsı, cesaret veren özgüveni, yıkımı ve hezimetini öngören temkini ile emeğinin karşılığını alır. Piyangodan çıkmışçasına sürpriz görünen *bir çuvalcık altın* ile akıl borsasından büyük hisse ile döner. Bu masal, Keloğlan tipi üzerinden omuz zoru ile emek veren gelenekçi ve muhafazakâr çalışanın günü kurtaran çalışma hayatını sorgularken, cesaretli ve akılcı girişimcinin emeğini değer karşılığı gün yüzüne çıkarır. Bu iki zıt kutbun yüzleştirilmesi de erdem çerçevesinde tablolştırılır. Keloğlan, zekâsı ve kıvrak teşebbüsü sayesinde elde ettiği *bir çuvalcık altın(i)* ninesine getirir ve bununla büyük bir ziyafet düzenler. Bu abartılı özgüven, emeğin sermayesinin bereketine duyulan inançtan kaynaklanır. Hem bir ironi olarak bu maddi değer ziyafetle savrulurak ayaklar altına alınırken hem de istenirse kolayca yeniden kazanılabilecek kadar basitleştirilmiş olur. Her iki durumda da alaycı bir gülümseme söz konusudur. Toplumların

üzerinde uzlaştığı değerler üstünde cambazlık yapılarak Keloğlan üzerinden ‘zekâ ve akıl’ yüceltmeye çalışılır. Belki de bir kel oğlanın seçilmiş olması, karşıtlığı daha da eğlenceli kılmak içindir.

Keloğlan 3 masalının ilk cümleleri Keloğlan’ın tembelliğini anlatır: *Keloğlan kelliğine kelmiş, hem bu yetmezmiş gibi, bir de tembelmiş Verileni kenara koymaz, yer içer, yan gelip yatarmış. Çalışmasını diledikleri zaman da: “Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım” dermiş.* Anne ve babası onun bu tembelliğinden bıkip usanırlar ve onu evden atmaktan başka çare bulamazlar. Keloğlan’ın evden ayrılma gerekçesi tembelliği üzerinden gerekçelendirilmiştir.

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında Keloğlan bir kasabada anası ile hiçbir işe güce bakmadan yaşar. Bir gün boş gezmekten usanır ve anasına, babasından kendisine ne miras kaldığını sorar. Anası da bir kırık tüfek ile bir keçe külâh gösterir. Keloğlan bunları kuşanıp ava gider ve bir atışta kırk kuş vurur. Haramiler yolunu çevirip bunları elinden alınca da haramilere dersini vermek için farklı planlar yapar.

Bu masalda da Keloğlan’ın bir işi yapma ve o işle hayatını sürdürme iradesini göremiyoruz. Boş gezerken bir gün tesadüfî bir başarı ile karşılaşır. Sonra da uğradığı haksızlığın cezasını infaz etmek için çaba harcar. Böylece masalın başında iş yapma iradesi gösteren Keloğlan’ın bu gayretinin masalın esas işlevini oluşturan güç kullanarak haksızlık edenlere cezasını vermeye yönelik olduğunu anlıyoruz. Yani masal tembellik ve çalışkanlık üzerinden kurgulanmaz. Buradaki durum yükselmeyi sağlayacak birincil işlevi harekete geçirmeye yönelik statik zemini işaret etmek içindir. Fakat böyle olsa da tembellik, Keloğlan tipinin ilk izlenimdeki görüntüsü açısından bu tipe son derece yaraşır bir durum arz eder. Pek çok metin girişinde bu imaja benzer bir profille karşılaşırız.

Tembel Keloğlan masalının başında yer alan *Köyün birinde tembel mi tembel, işe güce yaramayan bir Keloğlan varmış* cümlesi ile Keloğlan’ın en tipik özelliklerinden biri olan tembelliği vurgulanır. Ancak tembellik

Keloğlan'ın masal boyunca devam eden bir özelliği değildir. Masalın devamında şansı ona yardım eder ve dere kenarında otururken yakaladığı sihirli balığı bırakması karşılığında balığın ona öğrettiği sihirli sözler hayatını değiştirir.

Açıl Sofram Açıl masalında Keloğlan, tembelliği yüzünden eline geçirdiği büyük bir fırsatı kaybeder. Kuyuya düşürdüğu leblebisine karşılık kuyudan çıkan dev ona sihirli bir değirmen verir. Değirmeni sağa çevirince altın, sola çevirince gümüş akmaktadır. Keloğlan değirmeni alınca ilk hevesle sağa sola çevirip evdeki torbayı, küpü altınla doldurur ama sonra yorulur ve değirmeni bir köşeye atar, unuttur. Öyle uzun bir zaman değirmeni kullanmaz ki sonunda değirmen paslanır ve çevrilmez. Keloğlan tembelliği ve aptallığı yüzünden yakaldığı şansı kaybeder.

Keloğlan Para Kazanıyor masalında anasından başka kimsesi olmayan Keloğlan bu kez karşımıza uykucu bir miskin olarak çıkarılır: *Sabah akşam durmadan uyur, sedirde uyur, kuru toprakta, taş üstünde, ahırda ve de sekide, nereye yaslansa dalar gider, horul horul uyur. Arada bir karnı acıktıkça anası ne verdiyse yer, ellerini koltuk altlarına sokar, yine kalkar uyur.*

Masal girişindeki bu tasvir Keloğlan'ın anasını ve en önemlisi masal dinleyicisini onun uyuşukluk ve miskinlik havasına hazırlamak içindir. Yine bir karşıtlık üzerinden kurgulanan masal, aşırı uykucu ile gözünden hiçbir şey kaçmayan iki uç tip ekseninde şekillenir. Uyku arasında karnını doyuracak kadar miskin Keloğlan'ın masalın devamındaki icraatları inanılacak gibi değildir. Bu uyuşuk hali ile anasını bezdiren Keloğlan, büyük kazanç sonucu kendini affettirir. Keloğlan'ı uyandıran şey, bıçağın kemiğe dayandığı yerdir. Anası, *Al eğirdiğim yün parasını da git pazardan bir eşek al, dağdan odun taşı, bir yük bizim avluya dök, bir yük pazara dök.* diye iş buyurmuş, Keloğlan kendi gibi uyuz bir eşek bulduğu gibi eşeğe yüklediği yaş odunla onun ölümüne de neden olmuştur. Anası, bu aptalca sorumsuzluk düzeyindeki anlayışsızlığına daha fazla tahammül edemeyip zengin olmadan gözüne görünmemek üzere bu kez Keloğlan'ı kovar.

Bu durum, Keloğlan'ın tanıdığımız yüzünü ortaya çıkarmak üzere tutunduğu en önemli dallardan birisidir. O, herkesin tanıdığı kimliği ile masalda görünmek için toplumun kabul edeceği bir mazeret üzerine uyanık oğlana dönüşecektir. Uykuculuk ve miskinlik iradeye dayalı ve öğrenilen bir davranış olmayabilir. Bu yönüyle de kabahat teşkil etmez. Bilakis kişiyi mağdur ve mazlum gösterebilir. Keloğlan, elinde olmayan miskinlikle ve aptalca davranmakla kamu vicdanına sığınacak mazereti elde etmiş olur ve böylece başarı yolunda sergilediği kimi uyanıklıkları bu yaklaşımla normalleştirmeye çalışır. Bu bakımdan, onun haksız kazanç olarak anlaşılacak davranışlarını, kötüyü hile-i şeriyeye ile cezalandırmakla elde ettiği başarılar olarak anlamak daha doğru olacaktır.

Kısacası, karakterini tanıdığımız Keloğlan'ın zenginlik ve başarı yolunda elde ettiği kazançların meşru kılınması, onun miskin bir uyuşuk olarak elde olmadan sergilediği hatalarına karşılık olmasındandır. Uyuşukluk döneminde anasının evden kovması ile başlayan ruhsal travma, Keloğlan'ın kazanmak üzere hile yapmasının mazereti veya meşruiyet zemini olmuştur.

Seçilen bu örneklerde görüldüğü üzere ilk bakışta uyuşuk ve tembel bir tip olan Keloğlan'ın bu hali, aslında pek çok cevherinin üstünü örtmek içindir. Masallar baştan sona incelendiğinde Keloğlan'ın masal boyunca tembel kaldığı ve bu sebeple başarısız olduğu görülmez. Fakirlik, işsizlik ya da kimsesizlik gibi Keloğlan'ın yoksunluklarından biri olan tembellik ya da miskinlik, kahramanın yolculuğunu daha gösterişli kılmak üzere seçilmiş en vasat çıkış noktası olması bakımından anlam taşımaktadır. Böylece yol, daha masalsı bir eğri ile sonlanacak ve dolayısıyla da daha eğlenceli kılınacaktır.

18. Uyanık Oğlan

Herkes uyur Keloğlan uyanık

Uyanıklık tutum ve davranışını, belki de akıllı oğlan bölümünde ele almalı idik. Fakat masallarda özenle seçilen kelime, semantik karşıtının imkânsızlığı üzerinden sıklıkla vurgulandığı için tek başına ele almayı yeğledik. Başlığa da aldığımız gibi, onun dikkat ve yeteneğini özetleyen yukarıdaki ifade, yıllarca halkın belleğine kazınmış Keloğlan vecizeleri arasında masallarda işlenmiştir. Bu bakımdan, kel tipi niteleyen önemli sıfatlardan biri de onun uyanıklığı olmuştur. Uyanık kelimesi, “uyanmış, uyumamış; bilgisizlikten kurtulmuş, bilgili; açıkğöz, kurnaz, becerikli, zeki; yapacağı işi bilen, dikkatli ve tetikte olan, müteyakkız” anlamlarına gelmektedir.²⁷¹

Masallarda, bu uyanık kavramının tam karşılığı olan davranışlar ve tutumlar yer almaktadır. Kel kahramanın özellikleri arasında bulunan uyanıklık, onun aşama sürecinde sergilediği ve tipin yeni statüsüne uygun donanımları olarak anlaşılmalıdır. Keloğlan, bu yolculuğu başlatmaya karar vermeden önce ona böylesi değlerler ya da olumlu nitelikler yakıştıramazdı. Daha çok bu üstün kavramların tersi ile nitelenirdi. Zaten onun bireyleşme öncesi bilinçdışı durumunda, uyanıklık ona yakışmazdı. Daha çok aptal, bön ve ahmakça bir görünüm içindeydi. Kahramanın aşamasının yüceltilmesi için böyle bir güçlü karşıtlık da gerekli idi.

Masalıcı, salakça ve aptalca görünen bir zavallıdan, akıllı ve uyanık bir tip ortaya koyar. Pek çok kavramda olduğu gibi uyanıklık da kel kahramanın yolunu açan silahlarından biridir. Bir destan kahramanı olmadığı için onun eline verilecek teçhizat, kimisi halkın değer yargıları arasından seçilmiş soyut silahlardır. Kaba güç, kılıç ve tüfek gibi silahlar zaten eline de yakışmayan bu yoksun tipin donanımı da kendisine uygun seçilmiştir. Zayıf bedeni ve zavallı görünümü ile ona *Keloğlan ile Devler* masalında olduğu gibi *tahta kılıçtan* başkası yakıştırlmamıştır. Bu bakımdan uyanıkça davranışlar, kel kahramanın

²⁷¹ <http://www.tdkterim.gov.tr>, erişim tarihi: 24.01.2010

yolculuğunda onun önünü açan, işini kolaylaştıran yardımcı donanımları olarak değerlendirilmiştir.

Tipe uygun görülen bu uyanıklığın kültürel kodlarda az çok karşılıklarını da bulmak mümkündür. *Eloğlu* masalında, *Keçel baş akıl dolu bolar*. sözü bir kültürel birikimin ürünü olmalıdır. İnsanların fiziksel özellikleri üzerinden kişilik değerlendirmelerinin yapıldığı kıyafetname türü eserler bu birikimin vesikaları olmuştur. Bu tür eserlerde de başında saç olmayanların akıllı, uyanık ve kimi zaman da kötü huylu oldukları belirtilmiştir.²⁷² Bir bölgeye ait iki ayrı masalda kel kişinin bazen akıllı bazen de kötü huylu olduğu görülür. Şu bir gerçek ki kel oğlanın, kahramanlaşma sürecini başarması için, kültürdeki pozitif değerlerle güç kazanıp ilerlemesi gerekmektedir. Uyanıklık da bu yolculukta kahramana güç veren bir değer olarak aşamaya katkı sağlamaktadır.

Bu silahın sembolik bir figürle ele alındığı *Keloğlan ile Devler* masalı, biraz da ironi ile tipin uyanık yanını örneklendirmektedir. Keloğlan geceyi geçirmek ve karnını doyurmak üzere sığındığı devler derneğinde kucığında tahta kılıç ile bir köşede otururken devler kucığındaki koca alameti sorarlar. O da kılıcının bir vuruşta on tane aslan öldürdüğünü, inanmazlarsa üzerindeki *Bir vuruşta on arslan öldüren Keloğlan* yazısını görebileceklerini söyler. İlk bakışta bir yalan olan bu söz, masalın uyanıklık sahnesi için bir hazırlık çalışmasıdır. Keloğlan, bu uyanıkça fırsat üzerine esas çıkışını yapacaktır. Devlerin yalana inanıp ürktüklerini gören Keloğlan, *Derneğinizi gördüm, sizden bir çuvalcık altın almaya geldim. Davranın hele!* der. Yaman hırsız ev sahibini bastırmıştır. Fırsat bulunca hesapta olmayan yalan ile uyanık davranmıştır. Masalda buraya kadar Keloğlan'ın uyanık tavrına ilişkin kurgusal bir çağrışım da söz konusu değildir. Bu bakımdan bu çıkış ilk bakışta basit bir yalan ile karşısındakinden kurtulma çabası olarak anlaşılabilir.

Masalda Keloğlan'ın uyanıklıkları devam eder. Önce, gece olası tehlikelere karşı yatağına eğri bir odun koyar. Bu buluş, gece kendisine karşı kurulan tuzağı uyanıkça sezmiş olmasından müteyakkız oluşundandır. Ama

²⁷² Ali Çavuşoğlu, *Kıyâfet-nâmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

kendisine neden tuzak kurulmuştur? Oyunun kuralını önce masalcı, sonra Keloğlan koymuştur. Masalcı onu devler derneği ile karşı karşıya getirmiş, Keloğlan da kaçınılması gereken bu derneğe hoyratça girmekle kalmamış, bir de ‘fırsatı değerlendirme’ uyanıklığı içinde olmuştur. Dolayısı ile kendisine hile ve tezgâh yakışan herkes görevini yerine getirmişken devler de tabiatları gereği bundan uzak kalmamışlardır. Kendilerinden bir çuval altın isteyen Keloğlan’ın icabına bakmak üzere onu yatağa göndermişlerdi. Keloğlan’da bu manevraya denk bir hareketle, tetikte durarak gece başına gelecek tehlikelerden korunmuştur. Dolayısıyla macera, uyanıklar arasından uyanık beğenme gösterisine dönüşmüştür. Fakat zafer elbette davasını şuurla ve sabırla sonlandıran Keloğlan’ın olmuştur. Çünkü zekâ ya da uyanıklık tek hamlelik bir hareket değil manevralar manzumesidir.

Keloğlan ile Devler masalındaki uyanıklık hamlelerinden biri de Keloğlan’ın devlerin kendisini yatakta haşlamasından kurtulma manevrasıdır. Temkini ile tehdidi algılayarak tavan arasında gizlenmiş ve devler gidince de bu kez bir köşede yatıp tehlikenin henüz geçmemiş olabileceğini hesapta tutmuştur. Bu masalda, suikasttan ikinci kez kurtulan Keloğlan’ın ayrıntı sayılabilecek uyanıklığı birinciden farklı olarak yaktan eğri odunu çıkarıp kendisinin yatmamasıdır. Keloğlan ikinci gün yatağa da girmeyerek tedbiri elden bırakmamıştır.

Keloğlan ile Köylüler masalında öküzü kesip ziyafet çeken ve karşılığında onlardan da davet bekleyen Keloğlan düş kırıklığına uğramıştır. Köylü, ucuz kurnazlıkla Keloğlan’a nazikçe karşılık vermek yerine kabaca muamelede bulunur, evinin bacasından hayvan pisliği boşaltır. Keloğlan, geleneksel örfün avantajlarından iyi niyet ekseninde yararlanmak isterken, duyarsız ve ucuz hesap içinde olan kaba köylü bu genel geçer normu umursamazlıktan gelmiştir. Keloğlan hem bu özünde iyilik bulunan girişiminin karşılığını fazlasıyla almak hem de uyanık geçinen köylü tipine dersini vermek ister. Bu yönüyle masal, uyanıklığın Keloğlan cephesinden sınırlarının belirlendiği bir metindir. Bugün için de kavramın “ekmediği yerden biçmek” deyiimi ile karşılayabileceğimiz olumsuz karşılığının Keloğlan üzerinden eleştirildiğini de söyleyebiliriz. Kel

kahraman da zaman zaman bu sınırı ihlal etse de onun meşru amacı için bir enstrüman olması onun uyanıklığını meşru kılmaktadır.

Keloğlan ile Köylüler masalında Keloğlan kestiği öküzün derisini bir ölçek darı karşılığında Köse'ye satar. Bu alışveriş, olayların arkasındaki kurnazlığı çözmesi kendisinden beklenen bir tip olan Köse ile yapılarak Keloğlan'ın zekâ ve uyanıklık bakımından derecesi vurgulanmak istenir. Bu yönüyle Köse, kahraman için bir mihenk taşıdır. Keloğlan, bu masalda karısı tarafından aldatılan Köse'yi uyandıracak bir uyanıklıkla öne çıkarılmak istenir. Keloğlan'ın Köse'ye satacağı ürün ekonomik değerini yitirmiş bir üründür. Aradan aylar geçtikten sonra Keloğlan arta kalan en değersiz nesneyi bile değerlendirecek bir girişim ruhu ile hem de Köse gibi bir uyanık üzerinden ödüllendirilir.

Köse Değirmenci ile Keloğlan masalında değirmene buğday öğütmek için giden Keloğlan, gittiği değirmenin sahibinin köse olduğunu görünce babasının, *köse ve boyu hepten kısılarla ilgili vasiyetini hatırlayarak indirdiği yükünü boz eşeğine yükleyerek başka değirmene gider. Gittiği iki farklı değirmende de aynı Köse'yi görünce düştüğü tuzağı anlar ama çaresiz teslim olur. Kan ter içinde olası hileden kurtulmak için omzuna zor eden Keloğlan 'uyanıklıkla' alınması gereken tedbiri özenle yerine getirmiş olur. Başka değirmen de olmadığını bildiği için Adam sen de, babam bana vasiyet ettiydi ama öğütülürken başında dikilip hile yaptırmadıktan sonra zarar etmez.* der. Bu yönüyle uyanıkça tedbiri elden bırakmayan bir evlat davranışı sergiler. Keloğlan masallarında alışlagelmiş saflıkla maceraya başlayan Keloğlan yerine babasının vasiyetine sorgusuz sualsiz teslim olan ve atalar sözü ile 'uyanıklık' eden tipi sergilemiş olur.

Masalda kendisine türlü hileler yapan değirmenci Köse'ye peşinen tepki göstermeden, rakibinin kontrolsüz tavır sergileyerek gerçek karakterinin ortaya çıkmasına uygun ortam hazırlayarak aslında baştan uyanık bir davranış geliştirmiştir. Köse, gözünün içine baka baka, *bu değirmenin sahibiyim. Onlar da küçük kardeşlerimindir.* dese de Keloğlan ses çıkartmaz hatta *adam sende*

der ve *babam bana vasiyet ettiydi ama öğütülürken başında dikilip hile yaptırmadıktan sonra zarar etmez* diye düşünür. Aslında başından itibaren Köse'yi, hem babasının vasiyeti hem de kendi feraseti ile çözmüştür. Ekmek ortaklığında da *bu işte bir kertik yer var* diyecek kadar edepli davransa da un uğra hilesini de anlar. Fakat bu masalda onun en uyanık olduğu taraf alacaklı olduğu değirmenci Köse'nin karısı aracılığıyla öldüğünü söylemesine rağmen inanmaması, mezara gömüldükten, herkes gittikten sonra orada bir ağaca çıkıp *Bakalım bu Köse ne yapacak.* diye beklemesidir. Köse mezara gömülmüş olsa dahi Keloğlan, çok iyi tanıdığı Köse'den yeni bir hamle bekler. Bu uyanıklık sonuç verir, Keloğlan adı gibi emin olduğu bu oyundan da kazançlı çıkar.

Masalda, başından beri üç hile karşısında tepkisiz kalan Keloğlan saf, tembel ve zavallı bir köylü imajı çizer. Değirmenci Köse, bariz hilelerle onu evirip çevirse de Keloğlan ona teslim olur. Oyunu Köse kurar ve Keloğlan üzerinden icra eder. Keloğlan da bu kurala göre oynar fakat esrarengiz bir uyanıklık ile kazançlı çıkar. Sabır, teslimiyet ve tevekkül yolu ile yürütülen bu karakter özelliği sonunda tavrı daha açık ve belirgin bir uyanık köylü tiplemesine dönüşür. Masalın başındaki ana kuzusu, saf oğlan ile sonunda feleğin çemberinden geçmiş ve artık yüzünün suyu dökülmüş yaman oğlan arasında önemli bir fark olduğu gösterilmek istenir. Tipin bu yolculuğu, kamu vicdanı üzerinden yürütülür. Keloğlan'ın şahsında, sanki toplumsal bir güdüleme veya kamusal travmanın bireysel terapi modellemesi icra edilir.

Dev Anası ile Keloğlan masalı, Keloğlan destanının dillere destan anlatmalarından biridir ve kahramanın uyanıklığına alem olmuştur. Keloğlan, iki ablası ile anasız babasız fakir bir hayat sürmekte, her gece evin birine yemeğe gitmektedir. Nihayet gidecek yer kalmayınca dev anasına muhtaç olurlar. Keloğlan, karınlarını doyuran bu dev anasının içinden geçenleri gayet iyi bildiği için ablalarını da uyarır ama onlar uykuya yenik düşerler. Dev anasının o geceki hesabı bu üç kardeşi *insan etine alışkın karnına* indirmekten başkası değildir. Dev anası, bunları *kesip tavandaki çengellere asacağı* zamanı beklerken Keloğlan'ın aklındaki tek şey *uyanık* kalmaktır. Anasız, babasız ve fakir bir oğlandan beklenen, miskin ve karnı doyunca ötesini düşünmeyen

uykucu bir tembellik iken o, uyanık olmayı halka öğretircesine *evlerin ahırların üstüne uyku çökse de kirpili gözünü yummamıştır*. Dev anası, ortalıktan el ayak çekilince kötü emelini gerçekleştirmek için, *Kim uyur, kim uyanık?* diye aralıklarla üç kez nabız yoklar. Keloğlan üçünde de yattığı yerden arifane, *Herkes uyur, Keloğlan uyanık!* cevabını verir. Herkesi uyutabilirsin ama beni uyutamazsın der, açıkçası. Bu haliyle “uyanık” kalarak dev anasının kendilerini yemesine engel olmakla “uyanıklık” etmiş olur. Masalın başında çizilen tembel çağrışımlı profil, masalın sonunda güçlü bir karşıtlıkla uyanık oğlan tipine dönüşmüştür.

Keloğlan ile Üç Cambaz masalında eşeğini satmak için pazara gelen Keloğlan’ı cambazlar kandırmak için eşeğinin kuyruğunu gizlice keserler. Keloğlan da buna çok öfkelenir ve eşeğin kuyruğunun altına gümüş lira yapıştırarak onun, *arpa ye(yip) gümüş lira çıkar(dığı)* söyler. Keloğlan kendisini kandırmaya çalışan, hilebazlıkları ile nam salmış üç cambazı kandıracak buluşu hemen oracıkta icat ve icra eder. Onun köylü saflığına yakışmayan şaşkıncu kıvraklığı bununla da kalmaz, devamında gelecek tepkilere de kademeli olarak önceden hazırlık yaparak önsezisini açık tutar. Bu yeteneği sayesinde rakiplerinden hep bir adım önde olan Keloğlan aslında basit hilelerle kafası çalışmayan muhteris tüccarları zahmetsizce kandırır. Masal boyunca karşılaşacağı tepkisel davranışlara karşı da kendinden emin edasından hiç ödün vermeden karşılık verir. Bu yönüyle inceden inceye tasarlanmış mükemmel ve deneyimli bir hile aleti gibi davranır.

Keloğlan ile Devler Ağası masalında kırk kardeşin çıktığı kazanç yolculuğunda dev tehlikesine karşı kardeşlerini uyaran ve buna tedbir alan Keloğlan olmuştur. Masalda hep iyilikle yaklaşım tuzak kurmak isteyen dev kendini ele verecek hiçbir davranış sergilemeden Keloğlan onun niyetini anlar. Kardeşlerine, *aman ağalar, bu devin gözlerini beğenmedim. Hava kararınca ışılıyor* diyerek tehlike algısına kanıt göstermiş olur. Halbuki devin gözlerini hepsi de görmüş ama ışıladığını Keloğlan fark etmiştir.

Keloğlan aldığı tedbirleri hissettirmese de kalp kalbe karşı olduğundan mıdır nedir dev de Keloğlan'ın akıllı ve tedbirli olduğunu anlar ve kırk kardeş içinden onu seçer. Artık devin tek dileği, en kk oğlan olan Keloğlan'ı yemektir. Dev, Keloğlan'a son kez kurduğu tuzakla onu eve götürmeyi dener. Keloğlan yine tehlikeyi baştan sezer ve kurtulur. Keloğlan'ın uyanıklığı, tehlikeleri henüz gerçekleşmeden öngörüp tedbir alması şeklinde ortaya çıkar.

Uyanıklığı ile dev anasını savuşturmayı başardığı masallardan biri de *Dazlağın Macerası*'dır. Evlenmek üzere yola çıkan kırk kardeşin en kğ olan Kelce, bir çayırda konaklayan ağabeylerinin yerleştiği yeri görür görmez bu yerin bir sahibi olduğunu anlar. Çünkü burası oldukça bakımlı bir yerdir. Bu düşüncesini ağabeylerine söyleyince, *Sen oh annayosun Kelc.* diyerek onunla alay ederler. *Kelce, ağabeylerinin alaylı sözlerine hiç aldırmaz ve Siz bişey olmasa bana hiç ta olmas.* diyerek çadırını kurar. Çünkü o, gelecek her türlü tehlike ile baş edebileceğini bilmekte, kendi aklına çok güvenmektedir. Nitekim ağabeyleri uyuduktan sonra o yerin sahibi dev gelir. Dostça yaklaşarak birlikte şarap içmeyi önerir. Devin getirdiği şarabı ağabeyleri içtiği halde o, *Bn içmeerim şarap, kelim azayor.* diyerek teklifi geri çevirir. Sarhoş olan ağabeyleri uykuya dalar. Kelce ise uyanık davranıp dev takip ederek onun oyununu bozar ve kardeşlerini devin şerrinden kurtarır.

Keçelce masalında, Keloğlan çocukları olmayan dayısı ile yengesinin yanında evlatlık rolündedir. ocuk yaştan itibaren dayısı ile azimle ve gayretle çalışırken yengesinin dayısını aldattığını fark eder. Keçelce, sadece emek veren, evinin rızkını layıkıyla temin eden ve olayların arkasındaki durumları sorgulamayan dayısını uyandırmak ister. Yengesi için hazırladığı basit bir düzen ile dayısının namusunu kirleten imamı kansız, gürültüsüz ortadan kaldırarak cezalandırır. Onun uyanıklığı, aldatma olayını fark etmiş olmasından ibaret değildir. Dayısını bu durumdan haberdar etmedeki yöntemi ve dayısının elini kana bulamadan ortaya koyduğu cezalandırma yöntemi bakımından da uyanıkça davranır. Aynı masalda, eşinden olmuş dayısı için bulduğu yeni gelin için de farklı bir uyanıklık sergiler. Gösterişli ve cazip tuzaklarla gelin alayını uzaklaştırarak başkasına eş olacak gelini dayısına getirir.

Eloğlu masalında yeteneği sayesinde hatırı sayılır bir seyis olan Keçel Eloğlu yetim ve fakir bir genç olarak elde ettiği konum ile yetinmez, vezirlerin bile çözemediği soruna uyanıklığı ile müdahil olup güçlü değişim için fırsatı değerlendirir. Bu değişim isteği Keloğlan tipinin en temel karakteristiklerinden biridir. Zaten bu miras ona aşama arketipinin yüklediği bir misyondur. Keloğlan bu aşamayı, en çok uyanıklık rolünü kullanarak kaydeder. Yine aynı masalda vezirin canı pahasına çare aradığı sorunu çözebileceğini anlayınca uyanıklık edip vezirden bu işin karşılığında kızını kendisine vermesini ister. Masalın sonunda da büyük bir hamle ile kendisinin padişah olduğunu söyleyerek şehzadeyi sevdiğine kavuşturmayı başarır. Öngörü, özgüven, zekâ, oyunculuk, yetenek gibi avantajlarını uyanıklığı ile bütünleştirip harekete geçirerek yenilmez bir kahramana dönüşür. Zaman zaman bu roller birbirini bastırrsa da gizliden gizliye bir bütünlük içerisinde Keloğlan tipine hizmet ederler.

Çınbek masalında kel kahraman, masalın başında fiziken uyanık, mizacen saf bir görüntü çizer. Masalda Cüzbay'ın oğlu Çınbek ile Minbay'ın oğlu koyun otlatmaya giderler. Minbay'ın bin, Cüzbay'ın da yüz koyunu vardır. Biri zengin diğeri de fakir konumundadır. Minbay'ın oğlu uyur kalır ve sürüsüne kurt girer. Durumu fark eden Çınbek, oğlanı uyandırınca oğlan, görmekte olduğu rüyadan uyandırdığı için Çınbek'e kızar ve bu sebeple kavga ederler. Minbay'ın oğlu, *Başıma güneş doğmuş, ayağıma ay doğmuş, orta yerime Çolpan Yıldızı büyük doğmuş. Bu mu değerli yoksa kurdun kırdığı koyun mu değerli?* deyince Çınbek, *Rüyayı satar mısın?* der. Oğlan da razı olunca rüyayı elindeki yüz koyun karşılığında satın alır.

Keloğlan'ın ikircikli uyanıklığı burada yine kendini gösterir. Bu uyku arası uyanıklık hali Keloğlan'a ironi ile karışık bir esrar kazandırır. Fakir bir babanın oğlu olarak ellerindeki kısıtlı imkânların bilincinde bir hayat yaşayan Çınbek, koyunları otlatırken bu bilince uygun davranır. Minbay'ın oğlu uyuyup koyunlarına kurt girerken Çınbek uyanık kalır. Minbay'ın oğlu, *En ilginç rüyayı görüyordum. Rüyayı bul getir.* deyince *“Rüyayı satar mısın?* cevabı ile uyanıklıkta çelişki gösterir. Masal da bu ilk izlenimin yarattığı bilişsel yol ayırımında serüvenini başlatır. Çınbek'in önüne iki yol çıkarılır. Minbay'ın oğlu

zengin ve güçlü imajı ile fakir Cüzbay'ın oğlunu, *Sen yüz koyun ile benimle mi denkleşeceksin?*” *Benim bin koyunum var, niçin beni uyandırıyor sun? En ilginç rüyamı görüyordum, rüyamı bul getir.* diyerek ‘sudan bahane’ ile tahkir etmiş ve haddini bildirmiştir.

Çınıbek, sosyal statüsünden beklenen davranışı sergileyerek zengin karşısında susup ezilecek ve haddini bir kere daha öğrenmiş olacaktır. Fakat bu yol onu sıradanlıktan kurtarmayacak, serüveni olan bir kahramana dönüştürmeyecek, yani bir anlatı ürününün başat figürü olmayacaktır. Kolektif bilinç²⁷³ bu olayda da kahramanını seçmiş, şuuraltı ve bilinç terazisinde onun hangi yolda yükseliş kaydedeceğine karar vermiştir. Çınıbek, Minbay'ın oğlunun aşağılama ve fiili tecavüzüne aynıyla karşılık vererek normatif geçmişi terk etmiş olur. Bu iki çatallı yolun tam ortasında iken alışkın olduğumuz yolda, bize ait olan ve bizden beklenen tercihi yapmak üzereyken delice ve hoyratça bir isyanla, bir cahil cesaretiyle ya da içten gelen bir duygunun bıçkın ama doğasına uygun sesiyle aykırılığı veya ötekini seçerek tehlikeli ve zoru tercih etmiş oluruz. Minbay'ın oğlu, Çınıbek'e bir de tokat attıktan sonra Çınıbek, yol ayrımına bilinçdışının kontrolsüz cevabı ile karşılık vermiş ve böylece zorlu yolculuğu başlatmıştır. Sanırız pek çok kahramanın ilk yükseliş serüveni de böylesi başta pek anlamlı ve fonksiyonel olmayan aykırılıkları ile başlar. Çınıbek, Minbay'ın oğlu ile kavga edip yorulduktan sonra fiziksel denkleşmeyi sağladığı için girişimde bulunur. Cüzbay'ın oğlu olan Çınıbek, *Rüyamı bul getir.* diyerek kendisini çıkmazda boğmak isteyen Minbay'ın oğluna sürpriz bir hamle yapar, *Rüyamı satar mısın?* der. Zengin oğlu bu ticari teklifi kaçırmayacak kadar uyanık olduğu için *Satarım, kurdun kırdığı kadar koyun ver, al.* cevabını verir. Çınıbek, babasına göre en büyük hatasını yapmış ve koyunları bir rüya karşılığında vermiştir.

Çınıbek, çocukça ya da safça gülümseyerek yaptığı bu alışverişe inanmaktadır. Minbay'ın oğlunun, babasının ve masal dinleyicisinin kendisini

²⁷³ Kolektif bilinç terimiyle kastedilen, bütünüyle gelenekler, toplumsal yaslar, görenekler, örf ve adetler, önyargılar, kurallar ve bir grubun bilincinin yönünü tayin eden insan kolektifliğinin normlarıdır. Bkz. Jolande Jacobi, **C. G.Jung Psikolojisi**, çev. Mehmet Arap, İstanbul: İlhan Yayınevi, 2002, s. 49.

aptal sandıklarını, komik göründüğünü ve kandırıldığını düşünmez. Çünkü onun ‘gassal elinde meyhit gibi’ teslim olduğu anlatı yaratıcısı kolektif bilinç ile kahramanına en üstün olanı reva görecektir. Bu içten teslimiyetten öte bir durumdur. Halk, uzunca süreçte oluşan ortak bilinç ile yarattığı kahramanı için en doğru ve en üstün olanını seçecektir. Bu bakımdan, kahramanın bilinci ve ruhu yoktur; o, kolektif bilincin izin verdiği ölçüde bir bilince sahip olmaktadır.

Çınıbek, masal yaratıcısının katkısıyla seçtiği bu zorlu yolda ilk bakışta zararlı gibi görünmektedir. Fakat masal sonunda elde edeceği maddi ve manevi zenginlikler onun bu seçiminin ne kadar uyanıkça olduğunu gösterecektir.

Keloğlan’ın uyanıklığı, ekmediği yerden biçmek isteyen, küçük hesaplar ile büyük bedeller ödeyen uyanıkları dışlayan ve onlara ders vererek uyanık bir uyanıklık çizgisidir. Onun rehberi bu yolu önceden geçmiş olan uyanıklar, uyanık kalanlardır. Çünkü herkes uyusa da kahraman uyanık kalmak zorundadır.

19. Vefalı Oğlan

Keloğlan, kendine yapılan haksızlıklara ve kötölüklerle karşılık verip intikam alma mücadelesine girdiği gibi yapılan iyiliklere de vefa duygusuyla karşılık verip onları unutmaz. Rogers'in belirttiği gibi "her insanın içinde bulunan kendini gerçekleştirme eğilimi, yapıcı ve olumlu bir güçtür ve bu eğilimin özgürce gelişmesine izin verildiğinde, birey daha sevecen, daha yardımcı, daha hoşgörölü ve başkalarının içinde bulunduğu duruma duyarlı bir kişi olur."²⁷⁴ Keloğlan da birçok yoksunluğuna rağmen kendini gerçekleştirme mücadelesinden geri durmaz ve bu mücadelede yanında bulunanları unutmaz.

Keloğlan ile Padişah masalında Keloğlan memleketini terk edip İstanbul'a gelince yaşlı bir kadının yanında kalmaya başlar. Kadın, *kocasından kalan sanatı işler, avcılardan ördek kaz alır, pişirir kızartır, çarşı pazar dolanır satar(di)*. Kadın hastalanınca yaptığı işi Keloğlan'a havale eder. O da ilk işinde veziri kandırarak iyi para kazanır. Keloğlan minnet duygusu ile ilk kez kazandığı paradan kadına yiyecek ve giyecek almayı ihmal etmez. Bir ara ninenin tamahkârlığına kızsada da masalın sonunda padişaha başvezir olur olmaz ilk işi *ördekçi nineyi* saraya aldirmek olur. Keloğlan, masalın başında karşımıza çıkan ve yaptığı deliliklerden dolayı kendisine kızıp evden kovan ağabeyini vezir olunca hatırlamazken, şehre gelince kendisine evini açan yaşlı kadını unutmaz, vefa gösterir. Bu durum Keloğlan'ın ruhsal tipolojisi açısından önemlidir. Eğer ağabeyi ya da diğerleri gibi bu kadın da Keloğlan'a deli muamelesi etseydi muhtemelen Keloğlan bu kadını da hatırlamayacaktı. Keloğlan memleketteki hafızasını kaybetmek, geçmişini silmek üzere bir gayret içerisinde. Çünkü o sahip olduğu yetenekleri ile geçmişte hak etmediği bir hayatı yaşadığını düşünmekte ve hak ettiklerini, elde etmek istediklerini hikâye etmektedir.

Keloğlan ile Devler Ağası masalında Keloğlan ve kırk kardeşi, çalışıp para kazanmak için köyden çıkarlar. Keloğlan bu yolda önemli yararlılıklar

²⁷⁴ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997, s. 481.

göstererek kardeşlerin arasında dikkat çeker. Çünkü o artık tek başına mücadele edip kahramanlaşacaktır. Nitekim bu uğurda büyük başarı elde eder, bir çuval altına ve vezirliğe sahip olur. Keloğlan vezir konağına oturunca otuz dokuz kardeşine haber gönderip bir çuval altını onlara teslim eder. Ana babasını da köyden getirtir, konak tutup yerleştirir. Kardeşleri altınları paylaşırlar ve evlenip mutlu mesut yaşarlar.

Keloğlan 1 masalında fakir Keloğlan ekmek parasını vererek bir yılan yavrusunu çocukların elinden kurtarır, besleyip büyütür. Bir süre sonra yılan dile gelip kendisinin yılanlar şahının oğlu olduğunu söyler ve Keloğlan'ı babasına götürerek sihirli bakır mührü ona vermesini sağlar. Keloğlan bu sihirli mührüden ilk olarak evde aç olan annesi için, kendisi *eve varmadan yiyecek içecek hazırla(malarını)* ister. Olayın şaşkınlığı içinde olan kadına durumu anlatan Keloğlan, *İşte ana gördün mü? Yılanı getirdin diye kızıyordun. Bütün bunlar o yılanın hünerleri* diyerek ekmek parasını verip aç kalma pahasına yaptığı iyiliğin anasını teselli edecek karşılığını aldığı vurgulamaya çalışır. Bu davranış, pek çok masalda görüldüğü üzere iyi insan modelini temsil eden Keloğlan'ın anasına karşı gösterdiği vefa duygusunun da yansımasıdır. O, eline geçen ilk imkânda anasını düşünerek, geçim konusundaki sorumluluğunu yerine getirmek ister.

Masalda insanüstü imkânlara kavuşan Keloğlan, kendisine yönelik taleplere geçmeden anasını düşünür. Bu sembolik davranış elbette bununla sınırlı değildir. Fakir Keloğlan'ın aşamalı yükselişinin ilk olarak ve öncelikle tanıdığı dar çevrede teşhir edilmesi gerekmektedir. Keloğlan'ın en tipik vefakârlığı, padişahın kızı ile evlendikten sonra ilk fırsatta anasını yanına aldıracağı masallardır.

Keloğlan ile Kötü Hasan masalında Keloğlan, anasının isteği üzerine kismetini aramak için şehre gitmeye karar verir. Giderken durumu çocukluk arkadaşı olan Hasan'a açar. Hasan da gelmeyi isteyince her biri azığını sırtlayıp birlikte yola koyulurlar. Hasan yolda önce Keloğlan'ın azığını yemeyi önerince

Keloğlan biraz düşünse de arkadaşlığa olan güveninden kabul eder. Fakat sıra Hasan'ın azığına gelince Hasan Keloğlan'ı orada bırakıp ayrılıverir.

Keloğlan, çocukluk arkadaşına güvendiği için azığını paylaştığını ve Hasan'ın davranışının kötü, hatta hainlik olduğunu söyleyerek arkadaşlığın sınırlarını tarif eder. Hasan, *Aslında bu Keloğlan'la arkadaşlık edermiş, ama içinden onu çekemez, ne iş olsa ters ucundan tutar, yarışır, sinsi sinsi çekişirmiş*. Bu ihanetiyle Hasan'dan ayrılan Keloğlan'ın işleri rast gider ve zengin olup köye döner. Hasan ise hile ve uğursuzluğu ile parasını da itibarını da kaybedip köye dönmek zorunda kalır. Keloğlan, şatafatlı düğününe şaşıp hasetle yanına sokulmaya çekinmeyen Hasan'a onun ihanetine rağmen dostça davranarak eski arkadaşlığına sadakat göstermiş olur.

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında boş gezmekten usanan Keloğlan bir gün anasına, babasından kendisine kalan mirası sorar. Anası da, *Oğlum, bizim gibilerin nesi olur ki, babandan sana kalsın* diye serzenişte bulunarak bir kırık tüfek ile bir de çingiraklı keçe külahı başka bir şey kalmadığını söyler. Keloğlan kırık tüfeği alır, keçe külahı da giyer ve ava gider. Bir atışta kırık kuş avlar. Dönerken haramiler kuşları elinden alınca bunu gururuna yediremez ve onlarla mücadeleye girer. Sonunda bunları perişan eder ama haramilere yaptıklarını keyifle anlattığı padişahın gazabından kurtulamaz, zindana atılır. Keloğlan, hapisten kurtulmak için babasından kalma çingiraklı keçe külahı giyip vücudunu tüyle kaplayarak Azrail kılığında padişahı korkutup kurtulmayı başarır.

Bu masalda Keloğlan'a miras olarak kalan iki değersiz simge bu tembel oğlan için olumlu değişimi sağlamaktadır. Kırık tüfeğin uğuru ile bir atışta kırık kuş vurur. Çingiraklı keçe külahı da padişahı korkutmak için Azrail kılığına girdiğinde giyer. Keloğlan darda kaldığı durumlarda bu sembolik hatırayı bir uğur sayıp onunla başarılı olup hayata tutunmaya çalışır. Masal, maddi değeri ve işlevi büyük olmasa da atadan kalan hatıraların kazanca ve başarıya yönelik psikolojik destek sağladığını işleyerek miras üzerinden ataya vefa duygusunu yüceltmektedir.

20. Yalancı Oğlan

Yalancılık dinî emirlerle ya da toplumsal değer yargılarıyla yasaklanan ve kaçınılması gereken olumsuz söz ve davranışlar arasında yer almaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu kavram üzerinde güçlü yasaklar ve kaçınmalar söz konusu ise de onun tanımlaması ve çerçevesi üzerinde pek durulmaz. Yalan üzerinde daha çok felsefeciler ve psikologlar durmuş ve kavramı farklı yaklaşımlarla değerlendirmeye çalışmışlardır. Konunun üzerinde en çok durulan yönlerinden biri, onun kandırma ile olan ilişkisi olmuştur. *Telling lies* adlı kitabın yazarı Ekman, yalan ve kandırma arasındaki ayırımı iki bakımdan ele alır. Bunlardan biri, yalan söyleyen kişinin yanlış bilgi vermedeki bilinçli kastı, diğeri de yalana muhatap olan kişinin yalandan haberdar olmayışıdır.²⁷⁵

Keloğlan'ın yalancılığı da masum yalancılık değildir. *Keloğlan ile Devler* masalında tembelliği sonucu ninesi tarafından kovulunca yaptığı tahta kılıcını eline alır ve yalın kılıç yollara düşer. Yolda kel başına konan sinekleri bu kılıçla öldürür ve kılıcın üzerine, *Bir vuruşta on aslan öldüren Keloğlan* yalanını yazar. Bir zaman yol gittikten sonra geceyi geçirmek üzere devler derneğine sığınır. Devler derneğinde bir köşeye sığışan Keloğlan'a devlerin, *Nedir o kucağındaki koca alamet?* diye sorması üzerine, *Kılıçtır, hem de bana göre bir kılıçtır.* cevabını verir ve bir vuruşta on aslan öldürdüğünü söyleyerek yalanla bile olsa kahramanlığına zemin hazırlar. Bu yalanın üzerine sanki o anda aklına gelivermiş gibi ikinci yalanını ekleyiverir: *Derneğinizi gördüm, sizden bir çuvalcık altın almaya geldim.* Buradaki sürpriz yalan, masalın gülme öğesi ve affedilebilir bir masal teorisidir. Belki de yalan konusunda kahramanı bu kadar serbest bırakan şey, kahramanın çoğu kez toplumsal normların en az egemen olduğu mekânlarda bulunuyor olmasıdır. Devlerle, dağdaki çobanlarla, cambazlarla ve haramilerle mücadele eden kahramanı denetleyen değer yargıları ve normatif figürler yok denecek kadar azdır. Kel kahraman da bu anlamda meydanı boş bulmuşken olanca hoyratlığı ile kendi oynak değerleri üzerinden davranış geliştirir.

²⁷⁵ Paul Ekman, *Telling Lies*, New York: W. W. Norton & Company, Inc., 1985, s. 28.

Keloğlan ile Devler masalında her iki taraf da yalan söyler ama devlerin yalanı ile Keloğlan'ın yalanı bağışlanabilirlik bakımından eşit değildir. Keloğlan zekice ironi ve uyanıkça çıkış yolu olarak sergilediği yalanlarını ninesine *bir çuvalcık altın* götürüp kendisini bağışlatmak, tembelliğinin diyetini ödemek için ortaya koyarken devler, kötülük yapmak, zarar vermek, karşılıksız yok etmek üzere kullanırlar. Keloğlan onlardan altın getirmelerini isteyince onlar yarına bulmak üzere ikinci bir yalan söylerler ki üçüncüye fırsat vermeden Keloğlan'ı öldürmek niyetindedirler. Yalan, bu noktada ebedi sonu hazırlamak için kurulan suikast planının esasını oluşturmaktadır. Fakat tuhaf karşıtlık, Keloğlan'ın bu yalanın bütünüyle farkında olması ile bertaraf edilmesidir. Masaldaki iyi kötü hesaplaşması da bu yalan üzerinden gerçekeştirilir. Kötülerin insafsız yalanları, iyinin doğru niyeti ile meşrulaşan beyaz yalanı sayesinde bozulur. Bu masalda yalan, kurtuluğu imkânsız masumun başvuracağı meşru savaş hilesi olarak anlaşılmalıdır. Aksi halde, bu davranışın tersi aptallık olarak değerlendirilecektir. Zaten bu savaş oyunu da neredeyse tümüyle yalan hamleleri üzerinde şekillenir. Yalan, bu masalın doğal iskeleti gibidir. Oyun böyle kurulduğu için kahraman da bu kurgu üzerinden davranış geliştirir.

Keloğlan ile Köylüler masalında köylüler tarafından çuvala konup dereye atılmak istenen Keloğlan, oradan geçen çobana seslenerek, *Beni padişahın kızına vereceklerdi. Ama istemiyorum* der. Padişahın kızıyla evlendirilmekten bile hoşnut olmayan Keloğlan'ın yalan da olsa aptallığını *dağın bayırın saf çobanı* bile akılsızca bulur ve rızasıyla güle oynaya çuvala girer. Böylece cazip yalanı ile Keloğlan ölümden kurtulur ve çobanın sürüsüne el koyar. Burada kel kahraman hem yalanla kandırmış hem de dinleyiciyi eğlendirmiştir. Bu davranışla, sadece gülme öğesine katkıda bulunmakla kalınmamıştır. Biraz zorlama gibi olsa da bu davranış, masalların başında saf ve aptal bir imaj çizen Keloğlan'ın saflık konusundaki çizgi altı ya da sınır dışı tutumunu da işaret etmektedir. Yani Keloğlan kendisinin her durumda saf ve her zaman kandırılan aptal bir çoban ya da köylü olmadığını örneklendirmek istemiştir.

Keloğlan ile Üç Cambaz masalında Keloğlan eşeğinin kuyruğunu kesen cambazlara ceza olsun diye oyunlar hazırlarken pişkince yalanlar söyler. Onları

ikna etmek ve kandırmak için karısını da yalanlarına ortak etmekten çekinmez. Bu masalda başarı gibi görünen hilebazlıkların hemen hepsinin temeli yalandan oluşur. Eşeğin para çıkardığını, tavşanın kendisini anladığını, kavalın ölüyü dirilttiğini ve çobanın çuvala girmesi için ikna olmasını hep yalanları ile sağlar. Bunu yaparken de inandırıcılığı kadar karşısındakilerin saflığından yararlanır. Bu bakımdan da bir suistimal içerisindedir. Saf çobanın zenginlik ihtirasını suistimal ettiği gibi cambazların dahi hilebazlıklarına rağmen sahip oldukları kolay kandırılma duygusunu kötüye kullanmış olur.

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında avladığı kırk kuşu zorla elinden alan kırk haramilere bunun cezasını ödetmek isteyen Keloğlan oyunlarını yalanlarıyla kurgular. Rakipleri ile arasındaki mücadeleyi bir savaş durumu gibi gördüğünden yalanı da harp hilesi olarak kendince meşru amaca hizmetkar kılmak üzere kullanır. Bu bakımdan onun bu yalanlarını bir strateji aracı olarak görmek gerekir. Keloğlan'ın yalanlarına inandırmasının en önemli sebebi imajıdır. Saf ve zavallı bir kel oğlanın yalan söyleyebileceğine rakipleri hiç ihtimal vermezler. Hatta bu duruma bir masal içinde pek çok kez düşebilirler. Keloğlan bazen ağlayıp sızlayarak bazen de usta bir oyuncu gibi davranarak avını elinden asla kaçırmak istemez. Bu yüzden son iki örnek, yalanın kahramanın ilkel silahı olarak kullanıldığı masallar olarak anlaşılmalıdır.

Keloğlan 2 masalında kel kahraman tipik yalanlarıyla karşımıza çıkar. Zalim padişaha üstün gelerek zulmü ortadan kaldırmak için mücadeleler verirken hanı alt etmek için genç kız kılığına girer ve hanın sorusu üzerine *Kocam ölmüştü, kayınbiraderimle evlenmek istemiyorum. Bu sebepten size geldim. Sevdiğimle evlenmem için bana yardımcı olur musunuz?* diyerek yalan üzerine bir kurgu ile kur yapar. Han da bu oyuna gelerek kel kız elinde hezimete uğrar.

Görüldüğü üzere yalan, masalarda amansız mücadelelerin en kritik safhalarından kurtulma çaresi ya da zorlu rakibi yenmek için kullanılan yöntem şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yalanda, her ne kadar karşısındakini yanıltma

düşüncesi varsa da esas olan kahramanın kötüyü cezalandırması olduğundan meşru bir hileye dönüşmektedir.

Köse Değirmenci ile Keloğlan masalında değirmenci Köse, un öğütülürken Keloğlan'a *Hele Keloğlan, aç acına ocak başında pineklemekle sabah olmaz. Gel seninle ortaklığına, unu benden, uğrası senden, bir çörek edelim de, şu ateşte pişirelim* der. Keloğlan, başının kelini kaşyıp, biraz duraklar *Bu işte köse ziyanlı, uğra ne kadar gidecek? Unu ondan olunca ben kârlıyım* diye düşünür ve Köse ile ortak ekmek yapmaya karar verir. Fakat hileci Köse un ile uğra oranları üzerinden Keloğlan'a oyun ederek onu kandırır. Keloğlan, bu oyunu anlasa da pişkinliğe vurur ya da öfkesini bir kahraman sabrı ile dizginler. Çünkü masalın devamında yeni oyunlar oynanacağından, bitişin daha etkili olması için Keloğlan bu ilk aldanma sahnesinde patlamaz. Çörek pişerken yani henüz ilk hilekârlığın sıcaklığı geçmeden Köse ikinci oyunu hazırlar ve Keloğlan'ı yalan yarışında alt etmek ister.

Keloğlan, *ben yalan bilmem* dese de oyunun kendiliğinden konmuş kurallarına uyararak bu yenilgiyi kabullenmediğini, eğer bu yarış ise söyleyecek sözü bulunduğunu göstermek için peş peşe iki yalan söyleyiverir. Fakat Keloğlan'ın palavra, abartı ve yalanları Köse'ninkilerden kat kat üstün olur. Hatta her iki yalanının sonunda *uzun etme Köse, bu çörek Keloğlan'a düştü* diyerek başarısını tescillemek ister. Köse bile bu başarı karşısında teslim olur ve yenilgiyi kabul eder. Bu başarı, *ben yalan bilmem* diyen Keloğlan'ın iş başa düşünce elinden pek çok şeyin geleceğini göstermesi bakımından önemlidir. Keloğlan, kendisine hiç yakışmayan bir kavram olan yalancılıkta bile isterse başarılı olacağını göstermiştir. Çünkü onun yalansızlığı akılsızlığından değil temiz gönlünden ileri gelmektedir.

Aynı şekilde *Semed'in Nağlında* Keçel Semed, yalan söyleme oyununda başarılı olarak padişahın kızını almayı başarır. Başka masalarda da gördüğümüz yalan yarışı ile ödüllendirme epizodu Keçel Oğlan'ın zekâsını ortaya çıkarmak için masalcının ortaya koyduğu bir kurgudur. Bu yöntemi bugün anladığımız anlamda “yalan” olarak değerlendirmemek gerekir. Âşık

atışmaları gibi, hayal gücünü ve abartılı absürdü kullanarak sergilenen oyun olarak anlaşılmalıdır. Keloğlan'ın Köse ile de kapıştığı bu oyun, Keloğlan'ın sahip olduğu tek zenginliği olan kıvrak zekâsına uygun bir mücadele yöntemidir. Masaldan anlaşıldığına göre, padişah bu oyunu çok sevdiği için neredeyse ülkede duymadığı yalan kalmamıştır. Bu yüzden vezirin duyurusuna hiç kimse rağbet etmemiş, kendine güvenen Keloğlan bu göreve talip olmuştur.

Bu oyunlardaki yalan, Keloğlan'ın yükselmesi için masal yaratıcısının uygun gördüğü stratejilerden biri olarak değerlendirilecektir. Fakat önemli olan bu yöntemin neden kel kahramana reva görüldüğüdür. Karşımızda destan kahramanı bir alp ya da bir âşık olsaydı onun mücadelesi sırasında tipin temsil ettiği sembolik savaş enstrümanları kullanılırdı. Fakat kel tip, içinden çıktığı sosyal çevrenin ve bu çevre etrafında şekillenen kültürün argümanlarını kullanır. Halk arasından, halkın sıradan ve biraz da yabancı güncelinden belki biraz sığ ve kolaycı bir halk kahramanı çıkararak kolektif bilinç, onun eline verdiği savaş aletlerinde de doğal olarak seçkin davranmamış, entelektüel ya da erdemli olamamıştır. Kısaca, bu kez kel başa şimşir tarak vurulmamıştır.

Hayatın her alanında karşımıza çıkan yalan kavramı, basit bir çıkarıcılık, muhatabını yanıltma, işin kolayına kaçarak kendini kurtarma, bazen bir strateji veya mücadele yöntemi olarak masallarda da yer alır. Bu yalanlar, günah veya normatif kusurlar biçiminde karşımıza çıkabileceği gibi bazı masallarda zekâ ile geliştirilen bir oyun ve eğlence aracı olarak kullanılır. Bu oyunda, taraflar yalan yarışı üzerinden bir bahsi kazanır ya da kaybederler.

21. Yoksul ve Yoksun Oğlan

“Birini bir Şeyden yoksun bıraktığımızda yiğitlik diye bir Şey kalmıyorsa, o cesur biri değildir.”²⁷⁶ Aynı Şekilde mükemmelin ve noksanı olmayanın macerası da kusursuz ve mükemmel değildir. Macerayı baŐlatmak için öncelikle bir normal dıŐılıktan bahsetmek durumundayız. “İnsanî bir ilişki ayrımlara ve kusursuzluğa dayanmaz, zira bunlar sadece farklılıkları vurgularlar veya tam karŐıtın ortaya çıkmasına neden olurlar. İnsani bir ilişki, daha ziyade mükemmel olmamaya, zayıf, çaresiz ve desteğe muhtaç olmaya dayanır. Bağımlılığın bizzat temelini ve itici gücünü oluşturan budur. Kusursuz olanın başkasına ihtiyacı yoktur, ama zayıf olanın vardır.”²⁷⁷

Keloğlan’ın fakirliği, içinden çıkılmaz, çaresiz bir maddi yoksunluk anlamına gelmemelidir. Başka baŐlıklar altında hep işaret ettiğimiz yoksunluk elbette tip açasında son derece önemlidir ama bu durum onun fakirlik düzeyini anlatma meselesi değil, tıpkı akıl, fikir, güzellik, semizlik gibi fiziksel ve ruhsal donanımlarda olduğu gibi sadece yoksunluğun somutlanması ve pekiŐtirilmesi anlamına gelmektedir. Fakat Keloğlan’da bulunan diğer yoksunluklar yanında onun fakirliği, tipin sosyal gerçelik zemininde oluŐumuna daha mantıklı bir katkı yapmış olur. Köy-kasaba költür çevresinde sosyo-ekonomik değerlerin bugüne nispetle daha dengeli olduğu ya da Ak İne’nin adil dağıtımı ile ekmeğin daha eşit bölüŐüldüđu köy ortamında kel tipin fakirlik düzeyi anlaşılır bir durumdur.

“Bir ekonomik sistemin özgürlüğünün birey için belirlediği yaşam biçimi, onun tümel kişilik yapısının belirlenmesindeki asal etken olur, çünkü kaçınılmaz öz -koruma ihtiyacı- onu içinde yaşamak zorunda olduğu koşulları kabul etmeye zorlar. Bu onun, başkalarıyla birlikte bazı ekonomik ve siyasal değişmeler yaratmaya çalıŐamayacađı anlamına gelmez; ama temelde onun kişiliği, bir çocuk olarak, belli bir toplum ya da sınıfa tipik olan bütün

²⁷⁶ Andrě Comte-Sponville, **Büyük Erdemler Risalesi**, s. 69.

²⁷⁷ C. G. Jung, **Keşfedilmemiş Benlik**, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1999, s. 118.

özelliklere karşılık gelen aile aracılığıyla zaten karşı karşıya gelmiş olduğu belli bir yaşam biçimi tarafından şekillendirilir.”²⁷⁸

Keloğlan ile Padişah masalı Keloğlan’ın ve ailesinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapıyı kapsamlı bir tasvirle başlar. Bir ağabeyi ve yaşlı anası ile birlikte *geçimleri dar, paraları yok, kilerleri tam takır, tencere dibi kalaysız kızıl bakır, keseleri delik, yoktur metelik. İçleri açlıktan kazanır, şuradan buradan kah dilenir, kah kazanır. Üstleri başları yamadan kat kat alacalı bohça, pabuçları delik deşik parça parça* bir halde yaşarlar.

Bu aile tasviri, Keloğlan’ın içinde bulunduğu yoksulluğu vurgulamak üzere kurgulanmıştır. Bu muhtaç ve fakir genç, birtakım zorluklar ve tesadüflerle içindeki cevherle yüzleşecek ve makûs talihini değiştirerek rüyada gerçekleşecek başarılar elde edecektir. Toplumun en alt katmanından en üst sınıfa geçişi sağlayan bu başarı sembolik bir başarı olarak anlaşılmalıdır. Masal, Keloğlan üzerinden bu değişimin mümkün olduğunu gösterdiği gibi bu değişime motor gücü oluşturan cevherin masal dinleyicisi köylü halka ait olmasıyla da onlarda bir özgüven yenilemesi sağlar.

Masalarda Keloğlan’ın fakirliği, kahramanın aşaması veya yükselmesi için mantıksal mazereti, göçün meşru zeminini oluşturmaktadır. Anadan babadan fakir Keloğlan, işsiz güçsüz iken bir gün anasının uyarısı üzerine bu noksanı ile yüzleşir ve bundan kurtulmak için köyünü terk eder. Bu zemin, ilkel formda başıboş bilincin Ak İne’nin inisiyatifinden daha sorumlu yaşayacağı eril nesneye dönüşüm sürecinin son kertesi anlamına gelmektedir.

Keloğlan’ın fakirliği ondaki genel yoksunluk hallerinden birisidir. Onun babası ve beraber hayata sırt vereceği kardeşleri, arkadaşları yoktur. Evlenmek için onu bekleyen bir eşi ya da sevgilisi olmadığı gibi bedeni ve akli ile de sorunları vardır. Bütün bunlar ona yaraşan yoksunluklar manzumesidir. Tasavvufta da olduğu gibi arınma ve yükselme yolunda onun daha sağlıklı yolculuğu için bu yoksunluk zorunlu bir donanım olarak anlaşılmalıdır.

²⁷⁸ Erich Fromm, **Özgürlükten Kaçış**, s. 28.

Dev Anası ile Keloğlan masalında annesi ve babası ölmüş olan Keloğlan ve iki kız kardeşi yiyecek bulamayacak kadar fakir olduklarından her gece bir eve yemeğe gitmektedirler. Fakirliğin verdiği çaresizlik onları köyün yanında oturan devin evine götürecektir. Bu örnekte fakirlik bir durum tespiti değil, harekete geçiren faktör durumundadır. Aksi halde, masalın devamından anlaşılacağı üzere akli başında kahramanı dev ile bu kadar mantıklı çizgide buluşturmak kolay değildir.

Keloğlan ile Kötü Hasan masalı da Keloğlan'ın fakirliğini anlatan cümlelerle başlar: *Vaktin birinde fakir, kimsesiz, dul bir kadıncağızın bir Keloğlanı varmış.* Fakir Keloğlan'ı anası evlendirmek istemektedir ancak gerekli paraları yoktur. Anası, *Ne zamandır düşünür, tasarlar, ölçer biçer dururum. Bir gelin getirsem derim. Ama düğünü neyle eder, yüz görümlüğü ne takarız, nasıl pişirir kotarırız?* deyince Keloğlan para kazanmak için yola çıkar. Masalda gurbete çıkarıcı etken, evlenme isteği üzerine kendini hissettiren fakirliktir.

İsfahan Keçeli masalında keçel oğlan annesi ile birlikte yaşar. Hayatta sahip oldukları şeyler dört tavuk, bir eşek ve kırık bir çıkırıktan ibarettir. Bir işi olmayan Keçel ve anası öylesine yoksulluk çekmektedirler ki oğlan, anasına bir iş bulup çalışabileceği İsfahan'a gitmeyi önerir, anası da çaresiz kabul eder. Masalda ana oğlu memleketlerini terk etmeye mecbur kılan şey olarak fakirlik ve işsizlik olmuştur.

Çınbek masalında kel kahraman, babasının zengin karşısındaki güçsüzlüğünü ve fakirliği devralarak masala başlar. O, bin koyunu olan Minbay'ın oğluna karşı yüz koyunu olan Cüzbay'ın oğludur. Bu iki oğlan arasındaki ilk çatışma varlık dengesi üzerinden yürütülür. Çınbek, zengin oğluna iyilik olsun diye yardım etmişken Minbay'ın oğlu, *Sen yüz koyun ile bana mı denkleşeceksin?* diyerek meşru bir mazereti olmadığı halde Çınbek'i zenginliğin verdiği imtiyazla ezmeye çalışır. Çınbek, mitolojik kahramandan aldığı mirasla normal olan sıradanlığa ve haksız olan yanlışa başkaldırarak yükselme serüvenini başlatır. Fakirlik, yükselmek için başlangıç noktası olması

yanında bu serüvenin sosyal şartlarını hazırlayan bir faktör olarak da önemlidir. Bu bağlamda zenginlikten yoksunluk, Çınbık'ı yaratan ortak bilinç için sadece sosyo-ekonomik bir olgudan ibaret değildir.

Keloğlan ile Hazal masalı dönemin ekonomik yapısını özetleyen şu cümle ile başlar: *Öyle bir zamanda yaşıyorlarmış ki iki kişilik ailede bile iki lokma yemek bulmak çok güçmüş.* İki kişilik bir ailenin bile geçimlerini zorlanarak sürdürdüğü bir devirde Keloğlan'ın dokuz kardeşi vardır. Çocuklarının karnını doyuramayan baba çaresiz kalarak bir plan yapar: *Oğullarımdan birinin kulağından tutup Mehmet Ağa'nın ayaklarının dibinde kurban ederim, o da şan ve şöhreti için, bana birkaç ölçek buğday verir. Hiç olmazsa ailemi yaza kadar geçindiririm.* Baba bu planı uygulamak için en küçük oğlu Keloğlan'ı alıp Ağa'nın kapısına gider ve bir ölçek buğday karşılığında oğlunu kurban edeceğini ifade eder. Ağa, adamın haline acır, oğlunu kesmemesini buğday vereceğini söyler. Baba, kurban etmek için getirdiği Keloğlan'ı, *Bu çocuk senin yanında kalsın. Hem senin hizmetini görsün hem de rahat bir ekmek yesin* diyerek Ağa'nın yanında bırakır. Baba böylece hem bir boğazı doyurmaktan kurtulmuş hem de oğlunu zengin ağanın yanına yerleştirerek rahat etmesini sağlamıştır.

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında Keloğlan, yaşlılarının evlenip çocuk sahibi olduklarını ileri sürerek evlenme isteğini dile getirir. Fakir bir çoban olarak köylünün davarını güden Keloğlan'ın anası da maddi durumlarını öne sürerek tepki gösterir: *Ben evde, bahçede bu ihtiyar halimle uğraşıyorum. Yün eğiriyorum, çorap örüyorum. Tavuktu, yumurtaydı ne denkleştirirsem pazarda satıyorum. Sen de sürüyü dolaştırıp çobanlık ediyorsun da anca kuru, yavan doyunup gidiyoruz. Düğünü neyle edeceksin? Ağırılığı nasıl vereceksin? Aşını neyle pişirip karıştıracaksın? Gelini neyle doyuracaksın?*

Bu masalda kahramanın ilk engeli ekonomik zorluklardır. Anası, oğlunun bu haklı isteğini maddi çaresizlik nedeniyle yerine getiremeyeceğini söylemektedir. Halk kahramanı Keloğlan'ın devler ülkesindeki dev anasını yenmesinden farksız olan bu güçlük, olağandışı ya da masalsı bir yöntemle

çözölmek zorundadır. Kendi kendine hayatı kıt kanaat idame ettirmeye çalışan ana-oğlun düğün gibi bedeli ağır bir güçlüğü başarması imkânsızdır. Nitekim bu güçlüğü de Keloğlan kendine özgü yöntemi ile çözererek kahramanca bir destana kapı aralayacaktır.

Keloğlan ile Padişah Kızı masalında Keloğlan padişahın kızına âşık olup babasından kızını istemeye gider. Padişah da böyle bir cüretkârlığa öfkelenerek Keloğlan'ın yüzüne künyesini okumaya başlar: *Vay ne demek olsun, böyle şevketli, şöyle saltanatlı hem de dehşetli bir hükümdar olayım. Hükümüm Kaftan Kafa yürüsün de malım mülküm her yanı kaplasın. Soy-sop, güzelliğ, okuma-yazma, on parmağında on marifet olsun da Hind, Çin ve Maçın padişahlarının, İnan ve Turan şahlarının oğullarını beğenmesin de, geriye çevirsin. Sonunda şu kelli Keloğlan gelsin de talip olsun.* Bu cevap Keloğlan'ın nelerden yoksun olduğunun özeti olarak anlaşılmalıdır. Keloğlan zengin, soylu ve yakışıklı değildir. Tahsil görmemiştir ve mesleği yoktur. Güç, kuvvet ve buna bağlı şöhrete de sahip değildir. Padişah kendisinde olanlarla Keloğlan'ın yoksunluğunu yüzleştirerek bize Keloğlan'ı da tarif etmiş olur.

Keloğlan, padişahın bu sığ ve şuursuz değerlendirmesine, kendisinden beklenmeyen bir tepki ile *Sizi yaradan Tanrı padişahım, beni de yaratmadı mı? Ben sizin kulunuzum ama ikimiz de aynı Tanrı'nın kulları değer miyiz? Benim sizden, yaratılış da olsun, kullukta olsun ne gibi bir eksiğim var, devletli şahım?* diye cevap verse de Keloğlan da eksiğini akılı ile telafi etmek istediğini gizleyemez.

Keloğlan ile Köy Ağası masalında da kimsesiz Keloğlan fakir bir hayat sürmektedir: *Öteki berikinin işine, köylünün malını, davarını gütmeye koşulur; suyu ekmeğe katık eder, bulunca yer, bulamayınca da babadan kalma kemerini bir delik daha sıkarmış.* Masalda fakirlik Keloğlan'ı, *pintiliği, hasisliği, nekesliği* herkes tarafından bilinen, yanında çalışanların çoğunun tarlada can verdiği Camgöz ağaya muhtaç eder. Keloğlan da bu ilişki üzerine tüm fakirler adına zengin kötünün hesabını görür. Buradaki fakirlik de ilk hareket gerekçesi

anlamına gelirken pek çok masalda da gördüğümüz üzere kahramanın yolculuğunda elde edilen aşama eğrisine de katkıda bulunur.

Hemen her masalda gördüğümüz bu abartılı karşıtlık için fakirlik alt sınırı oluşturur. Köyden çıkan fakir oğlan kentte muktedir ve zengin olacağı için fakirliği bu grafiğin en alt noktası olarak anlamak gerekir. Kısacası Keloğlan fakirdir demek yanlış olacaktır. Doğrusu kel kahraman fakir olmak zorundadır, denilmelidir. Fakir olmak ya da fakir kalmak ne Keloğlan'ın ne de masalcının elindedir, buna insanoğlunun bilinç serüveninde geçen binyılları karar vermektedir.

IV. KAHRAMAN OĞLAN

1. İronik Cengâver

“Tüm erdemler birbirine bağlıdır ve hepsi de yiğitliğe bağlıdır.”²⁷⁹
Toplumunu oluşturan bireylerin kendileri ve yaşadıkları toplum için istekleri, hayalleri, idealleri vardır; kahraman, diğer insanların yapmak isteyip de başaramadıklarını hem kendisi hem de grup adına gerçekleştiren kişidir. *Kahraman* sözcüğü Türkçe Sözlük’te,

1. Savaşta veya tehlikeli bir durumda yararlık gösteren kimse, alp, yiğit.
2. Bir olayda önemli yeri olan kimse.
3. Olağanüstü yararlıklar göstererek düşmanı yenen komutanlara veya şehirlere devlet tarafından verilen onur unvanı.
4. Roman, hikâye, tiyatro ve benzeri edebiyat türlerinde en önemli kişi²⁸⁰ olarak tanımlanır.

N. Frye, kurmaca eserlerdeki kahraman tipini beş gruba ayırır:

1. İlk gruptaki kahramanlar ilahî yaratılışlıdır. Onlar çevrelerindeki diğer insanlardan her bakımdan üstündür. Bu tip kahramanlarla ilgili anlatılanlar mittir. Başka bir deyişle mitler tanrılarla ilgilidir. Mitik anlatmalardaki tanrısal kahramanların güçleri sınırsızdır.

2. İkinci gruptaki kahramanların gücü ilk gruptakilere göre daha ölçülüdür. Frye, bu kahramanları romans kahramanları olarak nitelendirir. Romans kahramanları dünyanın doğal kanunlarına hükmedebilecek güçtedir. Normal insanlara göre olağanüstü bir cesaret ve dayanıklılığa sahiptirler. Tılsımlı silahları vardır. Hayvanlarla konuşabilir, canavar ve cadıları korkutabilirler. Bu kahramanlarla ilgili anlatmalar mittin ayrılmıştır. Bu anlatmalar daha çok efsane, masal, halk hikâyesi vb. sınıflara dahildir.

²⁷⁹ André Comte-Sponville, **Büyük Erdemler Risalesi**, s. 71.

²⁸⁰ Türkçe Sözlük, www.tdkterim.gov.tr, erişim tarihi: 24.01.2010

3. Eğer kahramanın g¼c¼ sadece kendi benzerlerinden üst¼nse, o bir liderdir. Otorite, ihtiras ve herkesten fazla ifade zg¼rl¼g¼ne sahiptir. Fakat diğer iki grubun kahramanlarından farklı olarak yaptığı davranışlarının tüm¼, sosyal eleştiri ve tabiat nizamına uygun olarak gerçekleşir. O, tabiat kanunlarına h¼kmedecek kadar güçlü değildir. Bu kahraman, epik ve trajedideki modelin yüksek bir taklididir.

4. Eğer kişi diğer insanlardan ve çevresindeki unsurlardan üst¼n değilse, o bizlerden biridir. Ozan, bu kahramanları sıradan özellikler ile anlatır. Bu tip, kahraman modelinin aşığı bir taklididir. Dolayısıyla, olaęanst¼ herhangi bir yeteneği yoktur.

5. Kahraman, g¼ç ve zekâ bakımından bizden de yetersizse, bu kahraman ironik bir tiptir. Bu özellik, kahramana sonsuz bir hareket zg¼rl¼g¼ sağlar.²⁸¹

Olaęanst¼ masal kahramanı, olay rg¼s¼n¼n d¼ę¼mlendięi anda saldırganın eyleminden doğrudan zarar g¼ren veya eksiklik duyan ya da bir felaketi gidermeyi veya başka birinin gereksinmesini karşılamayı üstlenen kişidir. Kahraman, olayın akışı sırasında, b¼y¼l¼ bir nesne ya da b¼y¼l¼ bir yardımcıyla donanır ve bunlar kahramana yardım ederler.²⁸²

Kahraman, genel geğerliği olan, olağan insani biçimlerin yerel ve kişisel tarihsel sınırlamalarını çatışarak aşabilmiş kadın ya da erkektir.²⁸³ Bu kahramanlar, Orta Asya k¼kenli mit ve masalarda, fizik g¼c¼ y¼ksek, kılıcı keskin, cesur ama biraz ‘deli’ canlı, saf yanıyla her zaman telkine ve kandırılmaya m¼sait, ruhsal durumu değişkenlik g¼steren, d¼rt¼sellięi, kolay öfkelenmesi ile çocuksu çizgilerle betimlenen ‘yiğitler’²⁸⁴ olarak karşımıza çıkar. Bu yiğitlerin bazı özellikleri Keloğlan’ın taşıdığı tip özellikleriyle

²⁸¹ lk¼ Kara D¼zg¼n, “Başkurt Destanlarının Tipolojisi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Ankara 2007), ss. 44-45.

²⁸² Vladimir Propp, **Masalın Biçimbilimi**, ev. Mehmet Rifat-Selma Rifat, Bilim Felsefe Sanat Yayınları: İstanbul, 1985, s. 56.

²⁸³ Campbell, **a.g.e.**, s. 30.

²⁸⁴ Abd¼lkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler I**, Ankara: T¼rk Tarih Kurumu Yayınları, 1968, s. 176.

örtüşmektedir. Keloğlan, fiziki olarak mit ve destan kahramanları gibi güçlü değildir ama cesareti ve zekâsı bu eksikliği dengeleyen bir yığittir.

“Menkıbevî destanlarda alplerin mücadelesi dışı dönüktür. Onlar, mitolojik varlıklarla, yabancı ulus ve hanlarla ya da kendi ulusuna zulmeden han veya beylere karşı mücadele ederler. Göçebe bir toplum hayatını yansıtan destanlarda toplum içi mücadele ve çekişmelere pek yer verilmezken yerleşik hayata geçilmeye başladıktan sonra oluşan destanlarda cemiyet içi mücadele daha ayrıntılı işlenir. Halk hikâyelerinde ise toplumdan çok birey ve bireyin mücadelesi ön plana çıkar.”²⁸⁵ Keloğlan’ın kahramanlığı destanlarda yer alan alp tipinden farklılıklar gösterse de kendisinin, ailesinin, toplumunun haklarını korumakla, zalime baş eğmemekle döneminin alpidir. Toplumun kolektif bilinci, masal anlatıcısı üzerinden ona bu görevi vermiştir.

“Oğuz Kağan ve Manas Destanlarında, Dede Korkut Kitabı’nda temsilcilerini gördüğümüz alp tipi, diğer kültürlerdeki kahramanlık insanı gibi bu dünyayı fethetmek, değiştirmek, diğer insanlara galebe çalmak istese de bu kendi benliği, kendi iradeleri veya benlik doyumunu için değil, kendilerine Tanrı tarafından verilen görev olduğuna, yaradılış sebeplerinin bu olduğuna inandıkları için böyle davranırlar.”²⁸⁶ Keloğlan’ın böyle bir iddiası yoktur, tam tersine masalların başında çok silik ve iddiasız bir tip olarak görünür ama karşısına çıkan zalim güçlüler ve güçlüklerle mücadele etme iradesi onu kahramanlaştırır. “Tüm uygarlık, İbrani mitindeki Adem ile Havva, Grek mitindeki Prometheus örneğinde olduğu gibi itaatsizlik üzerine kuruludur. Prometheus’un ateşi tanrılardan çalmasında insan evriminin temeli yatmaktadır. Prometheus, ‘Tanrıların itaatkar kölesi olacağıma bu taş zincirlenmeyi yeğlerim.’²⁸⁷ diyerek kendinden sonra gelen kahramanlara da nasıl davranmaları gerektiği konusunda kılavuzluk eder. Onun izini sürenlerden biri de Keloğlan’dır.

²⁸⁵ Mehmet Aça, “Türk Kahramanlık Destanlarında İç Mücadele ve Yakın Akraları Tarafından İhanete Uğrayan Kahramanlar”, Millî Folklor, sayı 44, (Kış 1999), ss. 18-19.

²⁸⁶ Umay Günay, “Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili”, Millî Folklor, Sayı: 37, (Bahar 1998), ss. 3-4.

²⁸⁷ Erich Fromm, **İtaatsizlik Üzerine Denemeler**, s. 8.

Keloğlan masalları, destan ve kahramanlık metinleri ile karşılaştırıldığında Keloğlan'ın bir masal tipi olması yanında Koroğlu gibi bir destan kahramanı işlevini de gördüğü anlaşılır. Koroğlu'nun şahsında hak ve adaletin sembolü olan destan kahramanlığı hangi işlevi görmüşse Keloğlan masalları da farklı dönem ve farklı toplum katmanlarının konjonktüre özel işlevini üstlenmiştir. "Koroğlu, Oğuz Alpleri içinde esasen yerel yöneticilere ve kısmen de kendi hükümdarına karşı (tabi ki devlete karşı değil) savaşılan tek kahraman"²⁸⁸ olarak gösterilmektedir.

Keloğlan, bu bayrak yarışında toplumu ve bireyi tehdit eden güçlere karşı gizli bir alp tipini icra eder. Keloğlan'ın –belki de– şanssızlığı renksiz ve iddiasız oluşudur. Keloğlan, halk gibi gösterişsiz ve biçare ama halk kadar özgüvenli ve karardır. Onun gücü ve kararlılığındaki esrar onu Keloğlan yapmaktadır. O, üzerine kahramanlık yakıştırılmayan bir halk kahramanıdır. Bu metinler sessiz kalabalıkların sessiz çığlığını işler. Bugünden bakıldığında Keloğlan'ın elinde Koroğlu'nun sahip olduğu miras bulunmamaktadır. Ne bir anlı şanlı Bolu Beyi ne de onun dillere destan hikâyesi vardır. Koroğlu'nun şahsında toplanan bu şöhret kel kahraman için söz konusu değildir. Çünkü kahramanın rüzgârı bu kez başka yönden esmektedir. Konjonktür değişmiş, kahraman yaratma ve onu aktarma formu da güncellenmiştir.

Yaşadığı çevre ve şartlar Keloğlan'a bu imkânı vermek için uygun değildir. Toplumun köy ve kasabalarda sahip olduğu sosyo-kültürel ortam Keloğlan'ı yaratmıştır. O, kendi halinde yaşayan ve tehditleri kendi imkânları ile ortadan kaldırıp değerlerini şartların kültürel ortamında kurmaya çalışan halkın aynasıdır. Bu bakımdan Keloğlan, destanlardan akıp gelen alplerin izdüşümü olan Koroğlu'nun, taşranın kırsalındaki hoyrat, cahil cesareti ile aklını birleştiren köylü versiyonudur.

Gerçi, alp ve gazi tipi için esas olan kahramanlık gereksinimleri halk kahramanı için de geçerlidir. Savaş aynı savaştır, değişen sadece savaş koşulları

²⁸⁸ Fuzuli Bayat, **Koroğlu: Şamandan Âşıka, Alptan Erene**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 9.

ve enstrümanlarıdır. Artık can almak, can vermek, esir olmak, ganimet almak, gaza yapmak yerine, önceleri ön planda olmayan sosyal ve psikolojik faktörler belirleyici olmuştur. Gazi tipinde gördüğümüz din hareketi halk tipinde yoktur. Fakat alp, gazi ve veli tipinde ahlak ve karakter ön plandadır. Bunlar, halkın örnek aldığı kişilerdir, âdab ve terbiye örneği olmuşlardır. Kahramanlık ve savaşçılık moral değerlerle birleşmiştir.²⁸⁹

Eloğlu masalında Keçel Eloğlu, yetim ve fakir bir seyis olarak sahneye çıkar. Yeteneği ile devletlilerin gözünde değer kazanır. Akıl ve zekâ ile çözülmesi gereken bir işte öne çıkarak kahraman tipine yükselmek için teşebbüs eder. Bu yolda kusursuz bir üstünlük sergilenmesine rağmen elde ettiği zaferin ganimetlerini kendisi için toplamayı düşünmez. Şehzadenin sevdiği kızı almak için çıktığı yolculukta ne kızı kendisine almayı, ne her iki padişahın hazinesinden nemalanmayı, ne de iktidarını kabul ettirmesine rağmen padişahlığı ister. Eloğlu, bu zorlu mücadelede kayıtsız şartsız seçim hakkını elde etmişken vefa, ahlak ve saygı değerleri ile kendini sınırlayarak kahraman tipinin hoyrat ve amansız özgürlüğü ile şişinmez. Masalın sonunda kahramana düşen büyük düğümü çözme işini bitirince kahramanlık rolünden çekilerek edilgen bir karaktere dönüşür. Şehzade, sevdiği kıza kavuşmakla kalmaz, Semergend ülkesinin tahtına da geçerek aslında kahramanın sahiplenmesi gereken rolleri üstlenir. Keloğlan, yardımcı karakter olarak ortaya çıkmışken, mücadele içerisinde kahramanlaşmış; fakat masalın sonunda kahramanın yardımcısı gibi davranmıştır.

Çınbek masalında Çınbek, tıpkı mitolojik kahramanın farklı coğrafyalarda aşamalar kaydederek yükselmesinde olduğu gibi zorlu sınavlardan geçer. Onun ilk yolculuğu başta anlamsız gibi görünen terk edişle başlar. Aslında günler, aylar süren bu yürüyüş kahramanın yolunu ve kendini tanıması anlamına gelmektedir. Çınbek, *günlerce, aylarca yürüdü(kten), başı kel ve karnı aç oldu(ktan)* sonra karga ve güvercine seslenerek onlarla olan geçmişini gözden geçirir. Bilinçaltı ve bilinçdışını temsil eden bu beyaz ve

²⁸⁹ G. S. Reynolds, *Edimsel (Operant) Şartlanmaya Giriş*, Ankara: Hacettepe Yayınları, 1977, s. 45.

siyah varlıklarla barışı düşünür, onlardan yardım ister. Kahramanda bu değişimi sağlayan, anlamlı ve işlevsel aşama yolculuğudur. Kahraman bu yolculukta karşılaştığı varlıklarla mücadeleye girerek her birinden edindiği yeni bir kazanımla yoluna devam eder.

Fakat bu süreçte her zaman tehlike de vardır. Her ne kadar kazanımın yücelteceği bir yolculuk öngörülmüşse de aslında kahramanın karşısında bu yolun yüceliğini vurgulamak isteyen daha güçlü tehlikeler ve caydırıcılar bulunmaktadır. Kimi zaman olağandışı güçlerle, sihir veya rüya ile, devler ya da haramiler ile de desteklenen bu güçler kahramanın yolunu kesmek üzere görev alırlar. Kahraman her seferinde, kimi zaman bizzat kendisi kimi zaman da kendisinden bölünmüş bir parçası ile bu güçlere karşı koyarak zafer kazanır. Her zafer onun için yeni bir basamak anlamına gelir. Sosyal ve fiziksel göstergelerle elde edilen aşamalar sonucunda sıradan birey, kahramana dönüşür.

Çınıbek'te de durum böyle olmakla birlikte dikkat çekici bir özellik bulunmaktadır. Önce kendisi, sonra karşılaşıp evlendiği eşi Ayım Güzel, kendisinin ve eşinin rüyaları, sihrin ve olağandışının yardımı, kılık değiştirme ve hayvanlara hükmetme avantajları ile her zorlu mücadeleden başarıyla çıkar. Çınıbek kelimesinin Türkiye Türkçesinde 'dokuz canlı' karşılığı olan 'canı pek' anlamına geldiğine dikkat edilirse adlandırma yönüyle de, Çınıbek'in kahraman mitosunu ile uyum gösterdiğini söyleyebiliriz. Gerçekten de defalarca tekrarlanan oyun ve hilelerle kahraman yok edilmek istenmiş fakat zorlu güç karşısında Çınıbek her seferinde üstün çıkarak kurtulmuştur.

Masalın başında kahraman; kel, çelimsiz ve fakir bir oğlan iken kat ettiği aşamalar sonucunda Çınıbek Bahadır'a dönüşür. İkinci karısının annesinden aldığı dört yüzüğü dört köşeye atan Çınıbek elde ettiği zaferlerden sonra *milletine millet yurduna yurt ekle(yerek)* yiğitliğini göstermek ister. Çınıbek'in yiğitliğini gösteren davranışlardan birisi de her seferinde rakibinin zorlu ve hileli şartlarını kabul edip onun şartları ile zaferini kazanmasıdır. Cengiz Han'dan beri takip ettiğimiz üzere, bahadırılığın göstergelerinden birisi de düşmanı yendikten sonra eşini almaktır. Çınıbek, masal sonunda Kara Han'ın

eşini üçüncü eş olarak almakla da erkek mitine uygun davranır. Aş veren ve eş alan *kel oğlan* artık bir bahadıra dönüşmüş olur. Masalların sonunda, Keloğlan yolculuğunu başarıyla tamamlar ve istediğini elde eder. Bu durum şamanın yolculuğuyla ilişkilendirilebilir. Çünkü, “seçilmiş kişiler olan şamanlar, topluluğun diğer üyelerinin ulaşamadığı bir kutsal alana erişebilirler”.²⁹⁰

Keloğlan ile Devler masalında Keloğlan’ın tembelliğine artık dayanamayan ninesi onu evden kovar. Ninesini elinde sopa, kapıya dikilmiş olarak gören Keloğlan, hemen gücün sembolü olan kılıcı hatırlayarak kendince silahını ‘çocukça cengâverlikle’ kuşanır. Avluda kendine tahtadan bir kılıç yontar ve elinde kılıç yollara düşer. Tahta kılıç, Şamanizm’de ve menakıpnamelerde kullanılan figürlerden biridir. Hacı Bektaş’ın, halifelerinden Sarı Saltuk’un beline tahta kılıç bağlayıp, ona bir yay ile yedi ok vermesi hem şamanın tahta kılıç taşımaya hem de Türklerin savaşçılık özelliklerine bağlanabilir.²⁹¹ Tahta kılıcıyla savaşa hazır olan Keloğlan için kapıda bekleyen eli sopalı ninesinin kararlı ve hiç bağışlamayacağı benzeyen duruşu, onun beklediği maceracı cengâverliğe bir davet görevi görmüştür. Çünkü geleneksel macerada ve cengâverlikte asıl olan terk etmeyi bilmektir.

Keloğlan, yolda başına konan sinekleri kılıcıyla öldürür ve kanlı kılıcın üzerine *Bir vuruşta on aslan öldüren Keloğlan* yazar. Hikâyenin sonunu hazırlayan kel kahraman, kahramana yaraşır hazırlıklar içindedir. Kılıç ve kılıcı efsaneleştirecek bir anekdot ile kahraman kimliğinin içini doldurmak ister. Masalda, iki suikasttan kurtulan Keloğlan, muzaffer komutan edasıyla şart koştuğu *bir çuval altın(i)* getirmelerini ister. Hak etmediği bu şeyi isteme cesaretini zekâsı ile kurtulduğu tuzaktan başarı ile çıkmasının mükâfatı olarak görür ve artık hak edilmiş bir kazanca dönüştürür.

Masallarda Keloğlan’ın en çok büründüğü ve beslendiği davranışlardan biri kahraman rolüdür. Kendi donanımını ve fiziksel gücünü bilmesine rağmen

²⁹⁰ Mircea Eliade, *Şamanizm*, çev. İsmet Birkan, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, s. 26.

²⁹¹ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006, ss. 167-168.

kahraman edasının arkasında hince gülümseyen bu tip, ironik davranmakla birlikte örtülü bir kahramanlığı da barındırmaktadır. Kendi gücünün farkında olmakla birlikte, eğlendirmek, iğnelemek ve muzaffer olmanın sahte hazzı ile eğlenmek ve başkaca bireysel veya toplumsal faydaları yerine getirmektedir.

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında Keloğlan, masalın başında anasının yanında işsiz güçsüz bir delikanlı olarak karşımıza çıkar. Bir gün babasından kalan mirası öğrenmek ister. Bir hevesle tek miras olan kırık tüfeği alıp keçe külâhı kuşanıp ava gider. Bir atışta kırk kuş vurur ve kolaycılık yapıp bununla yetinir. Düzenli ve istikrarlı bir çaba içinde değildir, şansın veya tesadüfün yardımıyla bir başarı elde etmiştir; bu bakımdan onda bir cevher aranmamalıdır. Fakat eve dönerken kuşları kırk haramilere kaptıran Keloğlan, birden farklı bir tipe dönüşür. Saf, salak ve tembel oğlandan bir cevher doğar. Kendisine tokat atıp avladığı kuşları elinden alan kırk haramilere ceza vermek için girdiği rollere ve üstlendiği risklere bakıldığında onun bir profesyonel olduğuna hükmedilir. Aklını kullanarak kurduğu oyunlar, bu oyunları icra ederken takındığı rol ve takdim şekli ile kusursuz görünür. Masalı okurken ortaya çıkan bu yeni Keloğlan'a şaşmamak elde değildir. Âleme nam salmış kırk haramileri zavallı duruma düşürerek padişahın gücünün üstünde bir yaptırım uygular. Keloğlan'ın sahip olduğu bu cevher halkın ortak birikimi olmalıdır.

Keloğlan, Kırk Haramileri tek başına dize getirir. Masala göre, bu onun ilk kez yaptığı bir şeydir. Keloğlan boyunu aşacak düzeyde olan bir başarı elde etmiştir. Sade ve iddiasız bir hayat yaşayan halk, uzunca süre biriktirdiği tecrübelerini bu kez Keloğlan üzerinde birleştirip ortak tehditlere karşı yumuşak bir gladyatör yaratmıştır. Böylece göze batmadan ve sistemi bozmadan verilmesi gereken cezayı en ağır şekilde vermiş, bu yolla eğlenmeyi de ihmal etmemiştir. Çünkü Keloğlan halk savaşıdır, halk kahramanıdır.

Masalda kırk haramilere amansız bir ders veren Keloğlan'ın ünü padişaha kadar uzanır. Padişahın yılda bir gün huzuruna davet ettiği haramiler, her tarafları yara bere içinde olduğundan huzura çıkamazlar. Padişah, kendisi

dururken kırk haramilere ders veren güç sahibine karşı celallenir. Hemen yakalanmasını ister. Sonunda Keloğlan kendisi gider ve *Bütün bu oyunları, düzenleri ben yaptım şevketlim!* diyerek teslim olur. Padişah, *Tutun şu habisi, atın zindana, kuru ekmekle sudan gayrı bir şey vermeyin.* diye emreder. Keloğlan, kurduğu yeni bir oyunla affını sağlamayı başarır. Padişah, Keloğlan'ı zindandan çıkardıktan sonra ona, *Ben dururken ortalığa düzen vermeye, ceza kesip oyun kurmaya da kalkma, ...buyruk verip hüküm yürütmeye de girişme.* diye nasihatlerde bulunur.

Padişah ülkesinde, kendi nüfuz alanında, Keloğlan'ın gösterdiği kahramanlığa çok kızmıştır. Bu kızgınlık biraz kıskançlık, biraz da iktidar onuru ile ilgili olmalıdır. Zaten masal sonundaki nasihat cümlelerinden birinde bunu açıkça dile getirir. Keloğlan'ın *buyruk verip, hüküm yürütme(sine)* gazaplanmıştır. Halkı perişan eden, padişahın bile güç yetiremeyip kabullendiği kırk haramilere ders veren Keloğlan'a duyulan öfkenin sebebi iktidar zafiyetinin ortaya çıkmasıdır. Keloğlan'ın yalnız başına becerisi, padişahın onuruna gölge düşürmüştür. Padişah da onun bu işgüzarlığını cezalandırarak gücünü göstermek zorunda kalmıştır. Masalın sonunda padişah, Keloğlan'ın kendisini kızdıran bu davranışına rağmen onu ödüllendirir ve bir ev, birkaç kese de altın bağışlar. Padişahın bu davranışı Keloğlan'ın gösterdiği yararlılık üzerinedir. Halk adına kötülere cezalandırıp halk kahramanı olarak ünlenen Keloğlan, bir de resmi otorite tarafından onaylanmış olur. Keloğlan durumdan vazife çıkararak kamu yararına bir başarıyı, bireysel çıkarı üzerinden gerçekleştirerek kahramanlığının hamasete dönüşmesine de engel olmuştur. Onun şöhreti öylesine aykırı ve iğretidir ki Keloğlan'dan başkası zaten bu şöhreti kabullenmezdi.

Keloğlan ile Üç Cambaz masalında Keloğlan, kolay kandırılabilir bir zavallı imajı sergilemektedir ya da bu onun dış görünüşüne yansıyan yönüdür. Masalın başında pazara eşeğini satmaya çıktığında cambazlar onu aldatabileceklerini düşünürler ve yanına yaklaşp eşeğini ucuza kapatmaya çalışırlar. Bunu başaramayınca da eşeğin kuyruğunu keserler. Keloğlan kendine yapılan bu kötülüğün intikamını almak için üç aşamalı bir oyun icra eder. Bu

oyunların her bir aşamasında namı yürüyen cambazlar yenilgi ve aldatılmışlık ile yüzleşince yaşadıklarına inanmadıkları gibi kendilerini kandırmanın Keloğlan olmasına hiç tahammül edemezler. Hatta *kelli Keloğlan, deli Keloğlan* gibi ifadelerle onu bir yandan küçümsemeye devam ederler. Keloğlan oyunun dozunu artırıp onlara yeni yenilgiler tattırdıkça da öfkeleri katlanır. Onları belki de en çok kızdıran duygu, Keloğlan gibi üzerine uyanıklık ve kurnazlık yakıştırılmayacak bir tipin bunu başarmış olmasıdır. Keloğlan kolay lokma gibi görünürken çetin ceviz çıkmıştır. Bu normal bir aldanıştan daha büyük bir hayat dersi olur onlar için. Keloğlan da bunun farkında olarak kahramanlığın tadını çıkarır.

Dev Anası ile Keloğlan masalında anadan babadan yoksun, iki ablası ile fakir bir hayat süren Keloğlan, masalın başında oldukça renksiz ve iddiasız bir görünüm sergilerken dev anasını öldürerek masal dinleyicisi nezdinde önemli bir iş başarır ve kahramanlaşır. Kötülükle ün bulmuş devin yenilmezliği kırılır, kötünün iktidarı son bulur. Keloğlan, evine misafir olduğu dev anasının hilesini ortaya çıkararak önce onun suçluluğunu somutlaştırmış ve cezasını infaz etmiştir. Masaldaki kurgu, kötülük kahramanı dev ile kahramanlığı henüz bilinmeyen Keloğlan'ın güç gösterisine dönüşmüştür. Keloğlan, devi sezgi ve zekâsı ile yenmiştir. Bu başarı onu, güçsüz ve yoksun statüden güçlü ve üstün statüye yükseltmiştir ancak Keloğlan'ın kahramanlığı da abartılmadan sezdirilmiştir. Bu form, destanlarda olağan dışı güçlerle elde edilen statülere masal türünde karşılık gelen mantıklı statü kazanma yollarından başkası değildir.

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında kahraman Keloğlan, aşılması gereken zirveyi kendi belirler. Masal bu düğümle başlar. Köyden seçilen fakir, yetim ve çoban kahraman, kendisi için en uç hedefi Kafdağı'nın arkasındaki kuşu belirler. Keloğlan içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullara rağmen padişahın kızı ile evlenmek istediğini söyler. Kahramanın olağanüstü talebi, anasının mantık engeli ile karşılaşır. Dolayısıyla karşısına ne dağ ne de dev çıkar. Onun için ilk dağ, anasının sosyal ve ekonomik mazeretleridir.

Bu masalda Keloğlan'ın aşacağı, padişahın zorlu koşulları ve Ali Cengiz gibi başka engelleri de olacaktır. Fakat bunlar masalcının inisiyatifi ile oluşmuş gibi gosterilirken padişahın kızı ile evlenme iradesi Keloğlan'a aittir. Yani imtihanı ve imtihanın koşullarını kahramanın kendisi belirlemektedir. Elbette bu iradeyi aynı masal yaratıcısı kullansa da tasarruf sorumluluğu Keloğlan'a yuكلenmektedir. B6ylece onun 6rtuлу kahramanlığı da gizemini korumaktadır. Masalın sonunda "Sıra dışı g6uچlerin ustası haline gelen en genچ ya da k6uچimsenmiř 6ocuk zorbalara karşı 6st6nl6k elde eder."²⁹²

Keloğlan'ın k6yl6leri cezalandırdığı masallarda; 6ıkarıcı ucuz hesaplar yapan muhteris k6yl6ye, 6obana karşı elini kirletmeden aklı ve sabrı ile hareket eden 6ng6r6 sahibi halk kahramanı tip 6ne 6ıkarılır. Keloğlan, kendisinden beklenmeyen s6rprizi ger6ekleştirir. Kahraman, insanları dış g6r6n6şle değerlendirmenin yanlış olduğunu, akıl ve sezginin 6nemini, her kuşun etinin yenmeyeceğini, basit hesaplarla hareket edenlerin basit6e bertaraf edildiğini 6đretmek ister. Masallar, tek tek şahışlar ve olaylar 6zerinden aktarılsa da asıl kahramanı o toplumun kolektif kiřiliđi²⁹³ olduğu i6in kahraman, bu anlatı t6rleri 6zerinden halk adına halk i6in karar vermiş olur. "Zafere ulaşan kahraman eğer Tanrı ya da tanrı6anın kutsamasını elde ederse ve toplumun yeniden yapılanması i6in bir iksirle birlikte d6nyaya d6nmekle g6revlendirilirse, macerasının son aşamasında doğa6st6 efendisinin t6m g6چleri ile desteklenir."²⁹⁴ Bu, sınavları başarıyla ge6en kahramanın d6n6ř yolunda Tanrısal bir g66le 6d6llendirilmesi anlamına geleceği gibi onu ortaya 6ıkaran kolektif bilincin de dinamik olarak kahramanını ve dolayısı ile kendi toplumunu diri tutmakta olduğunu g6sterir.

²⁹² Joseph Campbell, **a.g.e.**, s. 49.

²⁹³ Bilgin Saydam, **a.g.e.**, s. 103.

²⁹⁴ Joseph Campbell, **a.g.e.**, s. 228.

2. Kahramanın Stratejileri

“Yaşam bir savaş alanıdır, öyle de kalacaktır; öyle olmasaydı hiçbir şey varlığını sürdüremezdi.”²⁹⁵ diyen Jung, her insanın yaşam sahnesinde bazı güçlüklerle karşılaştığını ve bunun ilelebet süreceğini belirterek, belki de insanların oyunu yarım bırakarak sahneden çekilmelerini engellemek ister.

Keloğlan da yaşam yolculuğunda pek çok zorlu durumla, güçlü rakiple karşılaşır ama o, bunlardan korkup kaçmak yerine mücadeleyi seçerek kahramanlaşmayı başaranlardandır. Keloğlan, hayat mücadelesinde karşılaştığı durumlar üzerine sık sık manevra yapıp yol haritasını değiştirme kabiliyetine sahiptir. Fromm, insanlarda açlık, susuzluk, cinsellik gibi bazı ihtiyaçların ortak olmasına karşın, insan kişiliklerinde farklılıklara yol açan sevgi, nefret, güç tutkusu, boyun eğme özlemi, duygusal haz zevki ve korku gibi itkilerin tamamının toplumsal süreçlerin ürünü olduğunu söyler. İnsanın en çirkin eğilimlerinin de en güzel eğilimleri gibi insan doğasının değişmez bir parçası olmadığını, insanı yaratan toplumsal sürecin bir sonucu olduğunu belirtir.²⁹⁶ Keloğlan tipini ortaya çıkaran toplumsal süreç, onun çeşitli stratejiler geliştirerek başarılı olmasını ister.

Keloğlan ile Köy Ağası masalında Keloğlan, helal ekmek kazanmak için en zor koşullar altında çalışmayı kabul eden fakir bir köylü olarak görünür. İyi niyetle işe başlar ve kazanacağını karşılığını vermeye çalışır. Ama kapısında çalıştığı ağa ona düzenbazlık öğretir. Ağa, olması imkânsız şartlar hazırlayarak Keloğlan’ı zor durumda bırakıp bunaltma pazarlığı yapmak ister. Keloğlan’a bir yarım, bir bütün ekmekle bir soğan veren ağa, *yarımı yemeyeceksin, bütünü de bölmeyeceksin* der. Keloğlan öğleye kadar sadakatle çalışır ama karnı iyice acıkınca, tabiata aykırı bu düzenbazlığa daha fazla dayanamaz. Ağa, böylesi hünerleri ile yanında çalışanları, *ya kaçırır ya da hasta edip öldürünceye kadar zorlarmış*. Keloğlan bu gerçeği idrak edince, “el mi yaman bey mi” düşüncesi ile düzenbaza düzenle karşılık verir. Bu kırılma noktasından itibaren artık oyun

²⁹⁵ Carl G. Jung, **İnsan ve Semboller**, s. 85.

²⁹⁶ Erich Fromm, **Özgürlükten Kaçış**, ss. 23-24.

sahnesi Keloğlan'ındır. O, meşru müdafaa sayılacak zeminde zekice kurguladığı kendi oyun düzenini icra eder.

Keloğlan'ın bu masalda ağayı alt etmek için kullandığı argümanlardan biri söz oyunudur. Rakiplerinin sözlerini, mecaz, deyim ve gerçek anlam arasında semantik oyunlarıyla değiştiren Keloğlan, bazen bu oyunu aptallığa ve saflığa sığınarak ortaya koyar. Ağa Keloğlan'a, *Hele Keloğlan, yürü eve git de ahır temizle, gübreleri kürele, atı da bir güzel soyuver de tımar et.* der. Keloğlan da malına zarar vermek suretiyle ağanın canını yakmak için "soyma" eylemini kötüye yorar. Tımar için atı ağırlıklarından soyacağı yerde bıçağı ile derisini yüzer. Ağa da daha fazla acı çekmemesi için atı vurmaya zorunda kalır. Keloğlan'ın aptalca saflığına inandırmak için kullandığı bu "yanlış anlama" bilinçli bir mücadele yöntemidir. Aynı masalda bu yöntem üç kez uygulanır. Ağayı bezdirip pes ettirmek için üçleme ile pekiştirilir.

Keloğlan ile Üç Cambaz masalında pazarda eşeğinin kuyruğunu kesen cambazlara cezalarını vermek isteyen Keloğlan bir dizi oyun hazırlar. Kurduğu düzen sayesinde eşeği onlara fahiş fiyata satmakla yetinmeyip, ikinci üçüncü hamlelerde cambazların tepkilerine yönelik hazırlıkları da önceden yaparak planlarının aksamaması için bütün tedbirleri inceden inceye hayata geçirir. Bu yolda karısını eğitir, nasıl davranacağını defalarca anlatmayı ihmal etmez. Karısı ile bir yalan diyalogda usta oyuncu gibi davranır. Keloğlan, cambazlarla girdiği başarı ve kazanç mücadelesinde vicdan, merhamet ve din gibi değerlere hiç dikkat etmez. Eşeğin kuyruğu karşılığında onlardan neredeyse beş eşek parası aldığı gibi bir de onların ölümüne neden olacak sonu hazırlamaktan çekinmez. Anlı şanlı cambazlar bile Keloğlan'ın bu tavrına bakarak ona, *Bre kuldan arlanmaz, Tanrıdan utanmaz.* diyecek hale gelirler.

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında Keloğlan haksız yere kendisini hapse atan padişahı korkutmak için vücudunu tüyle kaplar. Onu gören askerler, *deccal çıktı, şeytan yürüdü* diyerek kaçar. Keloğlan padişahın odasına girer ve uyuyan padişahın göğsüne oturur. Kendisinin Azrail olduğunu, canını almaya geldiğini söyler. Padişah da canını bağışlaması karşılığında ne isterse vereceğini

söyleyince Keloğlan, kendisinin bağışlanmasını ister. Bu oyun üç gece üst üste oynanır. Sonunda padişah zindandaki Keloğlan'ın serbest bırakılması için emir verir. Keloğlan zindanda yatıp padişahın kendisini affetmesini beklemek yerine aklını kullanarak Azrail kılığına girer ve zaten çekmemesi gereken cezadan kurtulur. Keloğlan, kırk haramiler gibi illegal güç veya devlet ayırımı gözetmeksizin karşılaştığı haksızlıklara karşı hoyratça mücadele verip zekice kurguladığı hilelerini kullanarak hiç de zorlanmadan başarılar elde eder.

Keloğlan ile Padişah masalında Keloğlan İstanbul'a gelir ve evinde kaldığı kadının hasta olması üzerine onun pişirdiği ördekleri çarşıda satmaya gider. Karşılaştığı vezir pazarlık etmeden ördeklerin hepsini alır ve *bunları sarayına götür, elbiselerimi al, hamama getir, paranı vereyim.* der. Keloğlan da elbiseleri alınca bohçayı açar ve para yerine bunları tercih eder. Böylece alışverişte kandırdığı vezirle ilişkisi bitmesi gerekirken Keloğlan ince hesaplara girer. Bu elbiseleri satarak kendine bir kadın elbisesi alır. Bunları giyer, yaşmak takınır ve sarayın bahçesinde salınmaya, eğilip kalkıp çiçekleri koklamaya başlar. Vezir pencereden kur yapan bu “dilber”i görünce ona bir name yazar ve gece odasına gelmesini söyler. “Oynak kız” kılığındaki Keloğlan avını yakalamış, gece pencereden içeri girmiştir. Biraz kur yaptıktan sonra vezirin cebinden hazinenin anahtarını alır. Vezirin elinden kurtulmak için acıktığını söyler. Getirmezse bağırıp çağıracağını söyleyerek şantaj yapar. Vezir mutfağa girince Keloğlan da gizlice arkasından gelip veziri baş aşağı zembile sokar ve tavana çeker. Keloğlan, kadın kılığına girip şantaj ve kur yaparak hazinenin anahtarını ele geçirir ve istediğini alır.

Keloğlan masallarında don değiştirme, kahramanın başvurduğu kurtuluş yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. *Çımbek* masalında, daha sonraları Ali Cengiz oyunu olarak da anılan kılık değiştirmelerle karşılaşılır. Kahraman Çımbek Kel, hasmından kurtulmak için önce deve, sonra kurşun, devamında da örümceğe dönüşür. Bu gizlenme sırasında kendisi kılık değiştirince rakibi de bu oyuna katılarak dönüştüğü varlığı tehdit eden başka bir varlık olarak karşısına çıkar. Çımbek, örümcek olunca rakibi onu yemek için kuş kılığına girer. Çımbek de şahin kılığına girip o kuşu yer ve oyunu kazanır.

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında don değiştirme motifi masalın ana temasını şekillendirir. Keloğlan, Ali Cengiz adlı ustadan don değiştirerek insan dışı kılıklarda görünmeyi öğrenir. Diğer masalarda pek karşılaşmadığımız bu durum Ali Cengiz masalından bu masala geçmiş bir özellik olarak karşımıza çıkar. Keloğlan bu masalda önce hayvan kılığına girerek Ali Cengiz’den kurtulmaya çalışır, sonra gl ve dariya dönüşür ve sonunda yine hayvan kılığına girerek bir tavuğa dönüşmüş olan ustası Ali Cengiz’i yer ve oyunu kazanır.

Keloğlan 1 masalında Keloğlan, padişahın kızı ile evlenip mutlu olmuşken sarayda hizmetkrlık yapan ve padişahın kızına gz koyan Gavur İsak adlı biri, Keloğlan’a yılanlar şahının verdiği sihirli mührün sırrını öğrenir ve Keloğlan evde yokken karısını kandırarak bir inci kolye karşılığında sihirli mührü alır. Gavur İşhak, mührü sayesinde Keloğlan’ın elinden kşkn ve karısını da almayı başarır. Çeşitli mücadeleler sonucu mhre kavuşup İsak’tan kşkn alan Keloğlan, karısı ile Gavur İsak’ı yatakta sarmaş dolaş görünce karısıyla tekrar birlikte olmak istemez ve intikam duygusunun yol açtığı dürtü ile hareket etmeden kızın babası olan padişaha haber salar. Padişah da bu manzara üzerine *kız(ını) ve Gavur’u orada kıyım kıyım kıy(dırır)*.

Masalarda Keloğlan, ceza verilmesi gereken kişilere ve öldürülenlere doğrudan müdahil olmaz. Çoğunlukla bir araç veya aracı bu eylemi gerçekleştirir. Bu sahnede de karısını ve İsak’ı kendisi öldürmez ama öldürülmesi için zemin hazırlamaktan geri kalmaz. Dönemin anlayışında öldürmek suretiyle cezalandırmanın işlevsel bir sembol olduğunu anlamaktayız.

Benzer durum *Keçelce* masalında da yer almaktadır. Masalda Keçelce, st dayısı ve yengesi yanında evlatlıktır. Keçelce, mahalle imamının dayısının evinin çevresinde dolaştığını fark eder. Durumdan emin olmak üzere kurduğu oyunla aldatmayı ortaya çıkarır. Yeni bir planla, durumu yengesine ve imama belli etmeden böyle bir ahlaksızlığa karşı uygun gördüğü cezayı uygulamaya koyar. Bu cezalandırmada da etkin olan kendisi olduğu halde her zaman geride durur.

Ahlaksızlığa karşı toplum adına aldığı bu tavırda da kel tipe özgü bir stratejiyi bulmaktayız. Aldatma olayına karşı, toplumun da beklentisi olan ağır bir cezanın şiddetine ve çıkaracağı gürültüye rağmen sessiz ve gösterişsiz kahramanlığı tercih eder. Bu eylemleri, aldatılmakla haksızlığa uğrayan dayısının ve cezaya dahil olan topluluğun gözüne girmeden, kahramanlığın iştah kabartan imajına sığınmadan başarır. Halk, iki kişinin ölümü ile sonuçlanan bir infazı aktarırken kel tipin yumuşak ama keskin yönteminden yararlanır.

Kahramanlar başarıyı yakalayabilmek için bazı stratejiler geliştirmek zorundadır. Keloğlan da çoğu zaman zekasını kullanarak karşılaştığı yeni durumlara farklı yöntemler uygular ve mücadeleyi kazanır.

3. Kahramanın Yardımcıları

Mitlerden başlamak üzere anlatı türlerinde kahramanın karşılaştığı güçlükleri aşmada ona yardımcı olup yol gösteren, onu kötülerden ve kötülüklerden koruyan, bilinmeyenden haber veren, rüyaları yorumlayıp sembolleri anlamlandıran, fala bakıp hastalıkları iyileştiren bir *yardımcı* figürü karşımıza çıkar. Jung, bu *yardımcı* motifini, *ruh* olarak tanımlar ve ruh arketipinin insan, gulyabani ya da hayvan görünümünde ortaya çıkarak insanın idrak, anlayış, iyi bir tavsiye, karar, plân gibi şeylere ihtiyaç duyduğu ama bunlara kendi imkânlarıyla ulaşamadığı durumlarda ortaya çıktığını ifade eder.²⁹⁷ Masallarda yardımcı; pir, ihtiyar, kadın, anne gibi bir insan olabileceği gibi hayvan, nesne ya da rüya da olabilmektedir. Propp masallardaki işlevciler arasında saydığı yardımcının kahramanın uzamda yer değiştirmesi, kötülüğün ya da eksikliğin giderilmesi, izleme sırasında yardım, güç işleri yerine getirme, kahramanın biçim değiştirmesi işlevlerini yerine getirdiğini belirtir.²⁹⁸

Çoğu söylencede kahramanın başlangıçtaki güçsüzlüğü, kendisine insanüstü görevlerini yerine getirmede yardımcı olan güçlü koruyucu figürler ya da *kollayanlar*ca dengelenir. Bazen Tanrı benzeri figürler olarak da görünen bu koruyucular, kişisel egoda bulunmayan gücü sağlayan bütün psikenin sembolik temsilcileridir. Onlar, yaşamın karşısına çıkaracağı zahmetli görevlere hazırlanması için, kahramanın benlik bilincinin gelişmesini sağlarlar.²⁹⁹

Campbell, eşik aşıldıktan sonra, kahramanın bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasına doğru ilerlediğini belirtir ve kahramanın bu bölgeye girmeden önce karşılaştığı doğaüstü yardımcının önerileri, tılsımları ve gizli araçlarından yardım almakta olduğunu

²⁹⁷ C. Gustav Jung, **Dört Arketip**, ss. 85-86.

²⁹⁸ Viladimir Propp, **Masalın Biçimbilimi**, s. 83.

²⁹⁹ Joseph L. Henderson, “Modern İnsan ve Mitler”, İnsan ve Sembolleri, Carl G. Jung, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2007, s. 110.

ya da insanüstü yolculuğu sırasında kendisini her yerde destekleyen iyi kalpli bir güç olduğunu ilk kez burada da fark edebildiğini ifade eder.³⁰⁰

“Arkaik destanlarda kahramanın yardımına sihirli güçler ya da olağanüstü özelliklere sahip hayal ürünü tipler koşar. Tarih öncesi çağlara ait Türk destanlarında totem benzeri varlıklar, kahramanlık destanlarında ise Baba Tükti, Şaştı Aziz, Hızır, Gayip Eren, Kırık Çilten, Yedi Kâmil Pirlar, Arıtanbaba vb. tipler kahramana yardım eder. Onlar genellikle ak giyimli, ak sarıklı, aksakallı kimseler halinde kahramanların düşlerine girerek kahramanı ümitsiz durumlardan kurtarırlar. Gerçek şu ki, kutsal varlıklar arkaik devirlerden beri var olan en eski tiplerdendir. Fakat bunlar kahramanlık destanlarında İslam dininin etkisiyle görevlerini müslüman evliyalara devretmişlerdir.”³⁰¹

Anlatılarda karşımıza çıkan ve kahramanın karşılaştığı güçlükleri bertaraf etmede onun yanında olan yardımcılarından biri de yaşlı adamdır. *İhtiyar, yaşlı adam, ak sakallı ihtiyar, bilge, derviş, veli, pir, Hızır* gibi adlarla karşımıza çıkar.

Jung, ruh adını verdiği yardımcının masallarda çoğu kez *yaşlı bir adam* olarak ortaya çıktığını söyler ve bunu bir arketip olarak kabul eder, bu arketip rüyalarda olduğu gibi mit ve masallarda da karşımıza çıkar. Kahramana sağlam bir düşünce ya da parlak bir fikir sunan yaşlı adam, kahramanın ruhsal bir işlev ya da endopsişik otomatizm sayesinde kurtulabileceği umutsuz durumlarda görünmektedir. Yaşlı adam, gerekli bilgi, kişileştirilmiş bir düşünce, öğüt verip yardım eder. Çünkü kahraman dışsal ya da içsel nedenlerden ötürü gerekeni yapamamaktadır. Masallardaki yaşlı adam sık sık kim, neden, nereden, nereye sorularını sorarak, insanın kendisine üzerine düşünmesini ve ahlaki güçlerin toplanmasını sağlar, bunun için gereken büyü tılsımı, yani iyi ve kötünün

³⁰⁰ Joseph Campbell, *a.g.e.*, s. 115.

³⁰¹ Şakir İbrayev, *Destanın Yapısı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1998, s. 82.

birleştigi kişilik özelliğini temsil eden beklenmedik ve ihmal dışı bir başarıya ulaşma gücü verir.³⁰²

Eski Türk inanç sisteminde de yardımcı figürlerini görürüz. Yaşar Kalafat, Türklerin inancının merkezinde Tanrı'nın bulunduğunu, bunu yardımcı ve koruyucu iyelerin, kara iyelerin ve ata ruhunun tamamladığını belirtir.³⁰³ İslamiyet'in kabulünden sonra bu yardımcıların fonksiyonu aynı kalmakla birlikte adlarının değiştiği görülür.

Anlatılarda görülen yardımcı arketipi, geçirilen kültürel değişim sürecinde bazı farklılaşmalara uğramıştır. Öcal Oğuz, bu mitolojik değişimlerin olağan ve kaçınılmaz olduğunu, bu süreçte eski Türk dininde yer alan boz atlı yol iyесinin, Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra buna çok yakın bir anlam ve görev üstlenmiş olan Hızır'a dönüştüğünü ifade eder ve günümüzde de kullanılan *Boz Atlı Hızır* ifadesinin bu dönüşümü yansıttığını ekler.³⁰⁴

Bahaeddin Ögel de eski Türk kocalarının ad değiştirerek Hızır tanıtması ile ortaya çıktığını ve Türk edebiyatı ile şehir kültürlerinde Hızır'ın İslamiyet anlayışı ile devam ettiğini söyler.³⁰⁵

Bazı anlatılarda bu tipin ortaya çıkışı kahramanın doğumundan öncedir. Çocuğu olmayan karı koca, dua etmesi için ak sakallı pire giderler. Pirin ettiği dua ya da verdiği elmanın yenmesiyle kadın hamile kalır ve kahraman doğar. Kahramanın dünyaya gelmesini sağlayan yardımcı, devam eden süreçte de ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkar.

Hızır'ı Bulan Keloğlan masalında padişah, *Hızır'ı bana kim bulup getirirse dünyalığını verip ahretliğine karışmayacağım. Getirmezse cellat edeceğim.* diye tellal çıkarır. Kimse oralı olmayınca da Keloğlan bu fırsatı

³⁰² Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, s. 87, 90.

³⁰³ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2009, s. 7.

³⁰⁴ Öcal Oğuz, "Boz atlı hızır-Ren Geyikli Noel Baba İkileminde Türklerde Yılbaşı", *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, s. 82.

³⁰⁵ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, s. 89.

değerlendirmek için bu işe talip olur. Padişaha kırk gün evine yemek göndermesini, kırk gün sonunda Hızır'ı getireceğini söyler. Keloğlan otuz dokuz gün ibadet de etmeden karnını doyurur ve hanımı ile helalleşip ayrılır. Padişah Hızır'ı sorunca da, *Padişahım, ben aç idim, beni kırk gün yedirdin. Allah senden razı olsun. Beni affet, ben karnımı doyurmak için mahsustan öyle dedim.* diye suçunu itiraf eder.

Görünüşte Keloğlan, fakirliğin kendisine verdiği müsamaha duygusundan yararlanarak bir padişah olan muhatabından faydalanmak istemiştir. Fakat onu bu duruma yönlendiren iki faktör de önemlidir. Biri kendisinin kırk günlük yiyeceğe gerçekten muhtaç olması ikincisi de her isteyenin zaten Hızır'ı tutup getireceğine inanmamasıdır. Bunu isteyen bir de padişah olunca abdalsız düğün olmayacağı için Keloğlan da durumdan vazife çıkarır. Keloğlan'ın belki de bu masaldaki kusuru, kırk gün ibadet edeceğini söylediği halde bunu yapmadan *kırk gün evine saraydan yemek gitmesi, yiyip içip keyfine bakmasıdır.* Keloğlan'ın bu tavrı, kültürümüzde aşına olduğumuz “Dağ yürümezse abdal yürür.” pişkinliğine bağlanabilir. Bu durumda abdal tevekkülü söz konusu olunca Keloğlan'ın da beklemediği bir anda Hızır çıkagelir. Padişahın dört vezirinden üçü Keloğlan'a ağır cezalar verilmesini isterken bir vezir affını diler. Tam bu sırada salonda bulunan bir delikanlı, *Ben de Hızır'ım.* diyerek ortadan kaybolur. Keloğlan ceza almaktan kurtulur. Nitekim “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez.”

Keloğlan ile Hazal masalında Keloğlan, babası tarafından çalışmak için ağanın yanına bırakılır. Fakat yaptığı şımarıklıklardan usanan ağa ondan kurtulmak ister. Ancak çevredekilerin, *Mehmet Ağa bir çocuğun karnını doyuramadı* sözlerinden çekinip onu yanından kovamaz. Ağanın yanında çalışanlar Keloğlan'ı dağa oduna göndermesini, beceriksiz oğlanın ayağına balta vurarak ya da ağaçtan düşerek öleceğini böylece ondan kurtulacağını söylerler. Bu teklifi beğenen ağa, Keloğlan'ı tek başına odun getirmeye dağa yollar. Daha önce böyle bir iş yapmayan Keloğlan ne yapacağını bilmez bir halde bir taşa oturup, *Ya Rabbi, ben ne yapayım şimdi! Diyelim ki Ağaçları kesemedim, çevredeki çalı-çırpyı topladım. Kim bana yardım edip bu çalı-*

çırpıyı katırlara yükleyecek. şeklinde sesli düşünürken yaşlı bir adam, *Yavrum, nedir derdin? Niye dalmışsın böyle?* diyerek yanına gelir. Keloğlan içinde bulunduğu çaresizlik nedeniyle tanımadığı bu adama önce ters cevap verir. Adamın ısrarı üzerine, *Elinden geliyorsa, bana hiç kimsede olmayan bir güç ver. Bir de ben kime kızarsam onun dişleri tir tir titresin* şeklinde isteğini belli eder. Bu güçsüz ve kimsesiz oğlanın çılgılığıdır. Zaten yanaşma olarak yaşadığı evde pek sevilmeyen Keloğlan, kendine verilen görevi yerine getiremediği, beceriksiz olduğu için iyice aşağılanacaktır. Kendi yoksunluklarının farkında olan Keloğlan güçlü olmak istemektedir. Onun bu içten ve samimi isteği karşılığını bulur çünkü karşılaştığı yaşlı kişi Hızır'dır. *Hızır, ellerini açıp Allah'a; "Ya Rabbi, bu kulunun dileğini kabul et!"* diye yalvarır. Keloğlan hayallerinde bile göremeyeceği bir güce kavuşur.

Hızır'ın kendisine verdiği güç ile ırmaktan geçen kayıkları batıran, ne olduğunu kimsenin bilmediği, ırmağın içinde bulunan ve bileği baştanbaşa bilezikle dolu bir kadını bileğinden yakalar. Kadın, Keloğlan'a; *Beni bırak, sana bir tek bilezik vereyim. Ne alınır ne satılır. Eğer satarsan yedi ceddine yeter. Ayrıca senin olduğun memlekette durursam, Allah belamı versin!* der. Kayık düzeler, yolcular canını kurtarır.

Hızır'ı getiren Keloğlan'ın bilinçsiz olarak gizlediği melamet, masalcının bilerek üstünü örttüğü bir durum olmamalıdır. Ama bunu hangi mekanizma gizlemişse gizlesin bu durum melâmetin zirvesi olmalıdır. "Self yalnızca bilinç alanımızda, onun zaman aralığında bulunmaz. Onun zaman dışılık, daima varoluşluk yanı da vardır. Bu yüzden sıklıkla bütün evreni kaplayan 'Ulu Adam'la simgelenir." ³⁰⁶ Burada Hızır adıyla ortaya çıkan Ulu Adam, kimse yakıştıramasa da Keloğlan'ın imdadına yetişir. Fakat unutmamalı ki Keloğlan'ın içindeki doğruluk ve saflık cevheri Hızır'ın görebildiği derinlikte olduğu için masalcı da dinleyici de buna anlam veremez.

³⁰⁶ Aniela Jaffe, "Görsel Sanatlarda Sembol", İnsan ve Sembolleri, Carl G. Jung, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2007, s. 201.

Anlatılarda yardımcı tipi bazen *kadın* olarak görünür. Bu kadın; anne, eş, kız kardeş gibi aileden biri olabildiği gibi akrabalık bağı olmayan biri de olabilir. *Çınıbek* masalında kahramanın yardımcısı bir *kadıdır*. *Çınıbek*, babası tarafından evden kovulunca yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalır. Günlerce, aylarca yürüdükten sonra kargadan ve güvercinden yardım ister. Bu çağrısına olumlu cevap alamayınca, *Ölsem bile insanın ulaşmadığı tepeye çıkıp öleyim, etimi kargalar, akbabalar yesin.* diyerek bir tepeye çıkar. Bu tepede yorgunluktan uyuklarken bir kız gelir. Kız, *Çınıbek*'i atına bindirip peşinden gelmesine izin verir. Bir sihirbazın kızı olan Ayım Güzel adlı bu kız, o gece bir delikanlıyla kaçmak üzere sözleşerek bu tepeye gelmiştir. Fakat delikanlı tepeye ulaşamadığı için kız kısmeti olduğunu düşündüğü *Çınıbek* ile evlenir. Bir rastlantının tepede buluşturduğu bu iki insan, artık tek bir bedende ortak bir ruh gibi davranarak masalın sonuna kadar serüveni birlikte yürüteceklerdir. Ayım Güzel mitolojik simgeciliğe göre *Çınıbek*'in animasını temsil ettiği gibi kahramanın bölünmüş kısmını da ifade etmektedir. Gerek bir sihirbazın kızı olması gerekse rüyanın yol göstericiliğine sahip olması ile olağandışı güçleri olan bu kız, aynı zamanda kahramanın negatifi olarak çok akıllıdır. *Çınıbek*, eşi ve yol arkadaşı Ayım Güzel aracılığı ile en zor, en çetin yollardan bile kolaylıkla geçerek yükseğe ulaşır. Birkaç kez *Çınıbek*'i öldürmek için gelen rakip ve hasımlarından onu kurtardığı gibi kendisini elde etmek isteyen Kara Han'ın hileli oyunlarını da Ayım Güzel bertaraf eder.

Ayım Güzel, *Çınıbek*'in akli, feraseti ve tedbirini temsil eden yarısıdır. Kahramanın pek çok kez saflıklarına karşı o hep uyanık kalarak kurtulmalarını sağlar. Kimi zaman tehlikeleri daha gelmeden fahmederek tedbir alır. *Çınıbek*'in özellikle rakibi Kara Han ile olan mücadelesinde Ayım Güzel ulu kişi arketipi ile karşımıza çıkar. Han, kimsenin kurtulamayacağı hilelerinden *Çınıbek*'in rahatlıkla kurtulduğunu görünce maharetin kadında olduğunu anlar ve ona daha fazla âşık olur. Olağanüstü yeteneklere sahip olan Ayım Güzel, *Çınıbek*'ten asla yüz çevirmez ve şüphe duymaz. Onun başarılı olacağından kuşkusu yoktur. Çünkü kahramanlık mitosuna göre ondan ayrı bir varlık değil, onun bir yansımasıdır.

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında da kahramana bir *kadın* yardım eder. Keloğlan padişahın kızını ister, padişah da Ali Cengiz'i yenmesi şartıyla kızını vereceğini sđyleyerek onu başından savar. Ali Cengiz, *Őnő duyulmuş, namı yayılmış, bir usta oyuncu(dur)*. Yanına gelen gençlere önce bu oyunları őđretir, sonra da onları őldőrőr. Keloğlan, Ali Cengiz'i arayarak bulur ve oyunlarını őđrenmek istediğini sđyler. Ali Cengiz'in karısı ve kızı Keloğlan'ı gőrőnce haline acırlar ve bu *garip keleş oğlan(a)* yardım etmek isterler. Kız, oyunları őđrenmemiř gibi yaparak kurtulabileceğini anlatır, o da bu kızın dediği gibi yaparak kurtulur. Bu masalda kızın Keloğlan'a yardım etmesi elbette epik destan geleneği ile ilgilidir. Fakat ana-kız Keloğlan'ı acınacak bir zavallı olarak gőrmededir. Onları bu duyguya iten Keloğlan'ın görsel imajıdır. Çünkü masalda bu temastan başka duygusal bir diyalog söz konusu değildir.

Anlatılarda kullanılan yardımcılarından biri de *rüyadır*. *ınıbek* masalında rüya motifi çok önemlidir. Masal değerli bir rüya ile başlar. Kahramanın babası ile atışması ve evini yurdunu terk edişi bu rüya üzerinedir. ınıbek Kel, babasının bőtün servetini vererek değerli olduğuna inandiğı bir rüyayı satın alır. Bu rüyasını satan kişi, *Başıma güneş, ayağıma ay, orta yerime bőyők olpan Yıldızı doğdu*. şeklinde rüyasını anlatır. Bu rüyanın gőkssel değerine inanan kahraman, babasını karşısına alarak serüvenine başlar. ınıbek, ağır pahaya aldığı bu rüya üzerine evini yurdunu terk ederek, *gőnlerce, aylarca yőrü(r), başi kel ol(ur), karnı a ol(ur)*.

ınıbek, bin koyunlu zengin Minbay'ın oğlunun gőrđüđü rüyanın değerine inanmış ve onu almak için babasının servetini gözden çıkarmıştır. Burada kahramanlık mitosunda rüyanın önemi kadar kahramanın rüyaya inancı da ön plandadır. Aynı masalın ilerleyen kısımlarında rüyanın kahramanın yardımcısı olarak yer aldığı durumları gőrőyoruz. Ama burada rüya kavramına ve rüyanın içeriğine olan inanç dikkat çekicidir. Nitekim ay, güneş ve olpan Yıldızı ülősü kahraman için uğur, kut ve zenginliği ifade etmiştir.

ınıbek, çıktığı yolculuk sırasında bir tepede Ayım Gözel isimli bir kızla karşılaşır. Ayım Gözel, ınıbek'e pek çok durumda yardım eder. Bu

yardımlardan bazıları da gördüğü rüyalar ile tehlikeleri önceden sezmesi ve tedbir alması şeklinde olur. Bir sihirbazın kızı olan Ayım Güzel, gördüğü rüyaları Çınıbek'e anlatır ve bu doğrultuda önlem alarak onu tehlikelere karşı hazırlar, hayatta kalmasını sağlar. Masalın sonunda Çınıbek, güçlü rakip Kara Han'ı yener, onun topraklarına sahip olur, karısıyla da evlenip han olur ve *Eli yurdu toplayıp o Cüzbay babasının huzuruna varıp 'Baba, başıma güneş, ayağıma ay, orta yerime Çolpan Yıldızı büyük doğdu rüyam budur.* diyerek değerine inandığı rüyayı satın almakla ve onu aramak için yola çıkmakla ne kadar doğru yaptığını babasına da gösterir.

Keloğlan ile Padişah Kızı masalında Keloğlan padişahın kızına âşık olur ve babasından kızını ister. Padişah bu duruma çok kızsada Keloğlan'ın, *Sizi yaratan Tanrı, padişahım, beni de yaratmadı mı? Ben sizin kulunuzum ama ikimiz de aynı Tanrının kulları değil miyiz? Benim sizden, yaradılıştada olsun, kullukta olsun ne gibi bir eksiğim var, şevketli şahım?* sözleriyle yumuşar, kızını vermek için bir şartı olduğunu söyler: *Git, ara, sor soruştur, danış duruş bakalım. Anamla babam cennette midir?* Bu imkânsız sınav için Keloğlan tasalanıp bir çeşme başında otururken uyuyakalır ve bir rüya görür. Rüyasında pek çok kötülüğe verilen cezalarla birlikte padişahın ana babasının durumunu da öğrenir. Onlar hayırsız bir evlat yetiştirdikleri için ceza çektiklerini söyleyerek padişah olan oğullarına mesaj yollarlar. Keloğlan'a inanmayacağı düşüncesi ile de annesi parmağındaki elmas yüzüğü verir ve oturduğu tahtın altında bir küp altın bulunduğunu söyler.

Bir bireyin düşünde ulu adam ortaya çıkarsa sorunlarının yaratıcı bir çözüme kavuşacağı umulabilir; çünkü ruhsal yaşamın çekirdeği harekete geçmiş, iç varlığın birliğini sağlamış, dahası büyük zorlukları alt edebilecek hale gelmiştir.³⁰⁷ Masalda rüya, kahramanın imdadına yetişmiş ve zahmetsizce imkânsız başarılmıştır. Keloğlan, kötülük düşünen ve zulmeden bir karakter olmadığı için rüya da kahramana katkıda bulunmuştur. Kötülüğü temsil eden padişaha karşı mazlumun ve güçsüzün imdadına ilahî bir yardım rüya ile

³⁰⁷ M. L. von Franz, "Bireyleşme Süreci", İnsan ve Sembolleri, Carl G. Jung, çev. Ali Nahit Babaoğlu, Okuyan us Yayınları, 2007, s. 201.

erişmiştir. Keloğlan, kendisine erişen sadık rüyanın *Tanrının bir hikmeti* olduğunu anlar ve saraya giderek rüyanın hükmünü icra eder. Padişah da bu ders ile terbiye olur, kızını Keloğlan'a vermekle kalmaz onu kendine vezir yapar.

Birçok masalda kahramanı karşılaştığı zor durumdan kurtarma işlevini hayvanlar yerine getirir. Jung da masalarda *yardımcı hayvan* motifi ile sık sık karşılaşıldığını, bu hayvanların insan gibi davrandıklarını, insanların dilini konuştuklarını ve insanlarınkinden daha üstün bir zekâ ve bilgiye sahip olduklarını ifade eder.³⁰⁸

Keloğlan 1 masasında Keloğlan'a yardım eden hayvanlar vardır. Masalda Keloğlan anasıyla yaşayan ve kestiği odunları satarak geçimlerini sağlayan bir delikanlıdır. Bir gün odundan gelirken çocukların kedi yavrusunu öldürmeye çalıştıklarını görür ve o günkü kazancını çocuklara vererek ellerinden kurtarır, alıp eve getirir. Anası ekmek beklerken Keloğlan'ın kucağında kedi yavrusunu görünce kızsız da Keloğlan, *hiç değilse evimizdeki fareleri tutar* diyerek anasını ikna etmeye çalışır. Ertesi gün aynı şekilde çocukların elinden köpek yavrusunu bir sonraki gün de yılan yavrusunu kurtarır. Anasının tepkisi üzerine, *Ana hiç kızıp bağırma, şu yavrunun ne zararı dokunacak. Takada durur, toprak yalar oturur.* diye karşılık vererek yılanı da eve alır.

Keloğlan'ın hayvan sevgisi, çocukluk hevesi ile duyulan bir anlık ilgi veya merak değildir. O, üç günlük kazancını feda ederek üç yavruyu, anasının mantıklı tepkisine rağmen eve getirerek canlı sevgisi konusundaki ilk duyarlılığı sergilemiş olur. Keloğlan "acıma" duygusu ile alıp eve getirdiği bu yavruları besleyip büyütür. Keloğlan'ın merhametle kurtarıp sahiplendiği ve karşılık beklemeksizin koruyup beslediği bu üç hayvan, Keloğlan'ın aşamalı macerası için görev alırlar. Büyüyüp gelişen yılan dile gelerek Keloğlan'ı yılanlar padişahı olan babasına götürüp babasından sihirli bakır mührü almasına aracılık eder. Kedi ve köpek de zindana düşen Keloğlan'ı kurtararak üzerlerine düşen görevi yerine getirirler. Zindanın deliğine gelip sahiplerine üzülmeyle kalmaz,

³⁰⁸ C. Gustav Jung, **Dört Arketip**, ss. 99-100.

Keloğlan'a su ve ekmek taşırlar. Daha sonra da sihirli mührü Gavur İshak'ın elinden alıp Keloğlan'ın mutlu sonuna aracılık ederler.

Bu masalda Keloğlan'ın bulunduğu konumu değiştirip aşama kazanmak üzere yükselmesini sağlayan dinamik, bu üç hayvan eliyle gerçekteşir. Merhamet, iyilik, vefa gibi değerlerle yürütölen bu ilişki Keloğlan'ın yükselip statü değiştirmesine, kahramanın yolculuğuna yardım etmiş olur. *Keloğlan I* masalında bu yardımcılar bir karşıtlık ile aşamaya eşlik ederler. Değersiz ve sıradan bir yaban hayvanı olarak görönen bu üç yaratık Keloğlan'la birlikte moral değerlere uyum göstererek yol boyu birlikte yükselirler. Yılan, *Ey insanoğlu sen beni ölümden kurtardın, ben de sana bir iyilik edeyim. Benim filanca dağın ardında babam var, yılanlar padişahıdır. Beni oraya götür, babam seni dünya malına gark eder.* diyerek ilk yolculuğu başlatmış olur. En azından yerine getirdikleri görevler, onların manevi değerlerini yükseltmek suretiyle bu aşamaya uymalarını sağlamıştır. Çocukların taşılayarak öldürmeye çalıştığı bu üç hayvan yavrusu, masalın en değerli kişisinin yanında değerliler safında yer almış olur.

Türk edebiyatının ilk eserlerinden itibaren kahramanın yanında yer alan *at*, Türk mitolojisine göre, kişiyi kutsal güçlerin yanına götürebilen belli başlı vasıtalarından biridir. Orta Asya'da yaşayan, göçebe Türklerin yaşamlarının vazgeçilmezi olan bu hayvan, yeni coğrafyalara geçişin vasıtası olarak yerleşik hayata geçince de önemini kaybetmez. Tanrı katına ulaşabilen bir hayvan olma niteliği ona kutsal bir değer kazandırır. Dahası, insanı cennete ulaştıracak yolu da at bilmektedir.³⁰⁹

Yardımcı kahraman olarak özellikle destanlarda çok rastlanan at, kahramanı karşılaştığı zorlu durumlardan kurtarır, bazen dile gelerek ona akıl verir. *Çınıbek* masalında kel kahraman, rakibi ve hasmı olan Kara Han ile mücadele ederken bir sihirbazın kızı olan karısı ona, *doru atı, kısa kara kılıcı, altın çanı ve altın yüzüğü* verir. Kel, bu at yardımı ile ulaşılması imkânsız yolu

³⁰⁹ Bilge Seyidoğlu, "Mitolojik Dönemde At", Umay Günay Armağanı, Ankara: Feryal Matbaacılık, 1996, s. 55.

uçarak yedi günde alır. Doru at dile gelerek Çımibek'e Cayan balığını nasıl öldüreceğini de anlatır. Masalda at, kahramanın yardımcısı olarak tekrar karşımıza çıkar. Ayım Güzel'e âşık olan Kara Han, ımibek'i *arkası gümüş başı altın geyik*'i bulmak üzere yollar ve ahırdan bir at almasını söyler. ımibek, tıpkı Köroğlu'nun Kırat'ında olduğu gibi *sürü arkasında giden kötü kulumu al(ır)*. Bu at görüldüğu gibi kötü değildir, bir yarış atıdır. *Ayım Güzel besleyerek güzel hale getir(ir)*. ımibek bu ata binerek yola çıkar ve ejderhalar arasından geçerek sihirli atın yardımı ile *arkası gümüş başı altın geyiği* alıp getirir. Böylece Kara Han'dan eşi Ayım Güzel'i kurtaran kel oğlan, *ımibek Bahadır*'a dönüşür. Bu motif Köroğlu destanı ile Keloğlan masalının ilişkisi bakımından önem taşır. Kel oğlandan kahramana dönüşen yükselme, Köroğlu'nun Kırat'ından Keloğlan'ın boz eşeğine dönüşüme kaynaklık etmektedir.

Köroğlu'nun atının rengi kırdır. Bunun sebebi olarak şamanist inançlar gösterilir. şaman'a yer altına seyahatinde Kırat yardım eder. şamanların üzerine oturduğu Kırat'ın kılları yakıldığında at onları dünyanın ötesine taşır. Çağrılan ruhu ilk fark edip kişneyen de sezgiyi sembolize eden Kırat'tır. şamanlar kurban olarak açık renk (kır veya boz) bir at seçerler.³¹⁰

Keloğlan ile Devler Ağası masalında da Keloğlan, padişahın uğruna ödöl koyduğu devler ağasının kır atını kaırma görevine talip olur. Ahıra girince at, Keloğlan'ın gelişini sezip kişnemeye başlar. Dev de bu sese gelince Keloğlan ot balyalarının arasına saklanır. Dev, huysuzlanan ata öfkelenip kamçı ile iyice döver ve sövüp sayar. Sahibine gücenen kır at bu sefer ne kişner ne de şahlanır. *Keloğlan'ın peşinden tin tin yürü(r)*. Atın bu davranışı Keloğlan'ın şansı ile ilişkilendirmekle yetinilmemesi gereken bir durumdur. Destan kahramanlarında kahramana bir hayvanın yardım etmesi bu örnekte de görölmektedir. Fakat asıl önemli olan, kır atın da kötölüğu fark edip iyiyi ayırt etmesidir. Sahibi dahi olsa devin kötölüğu ve sövgüsü kadar Keloğlan'ın kötü olmayışı önemlidir. Her ne kadar Keloğlan, atı kaırmaya gelmişe de onun dayak, azarlama gibi yöntemleri kullanmayan, yumuşak ve güleç sesi onun "iyi" olduğunu

³¹⁰ Bilge Seyidoğlu, "Mitolojik Dönemde At", s. 54.

hissetirmiş olmalıdır. Yoksa kır at da Keloğlan'daki şeytan tüyünü mü hissetmiştir?

Keloğlan masallarında *eşek*, sıradan, fakir bir köylünün asgari koşullarda sahip olduğu binek hayvanı hükmündedir. Pek çok masalda eşek, bu işlevde karşımıza çıkar. Fakat bazı masalarda Keloğlan, bu binek aracını zekâsını kullanarak kendine yaraşır bir arkadaş olarak kullanır. *Keloğlan ile Köylüler* masasında bazı olaylar kendisine malummuş gibi bağırması ile Keloğlan'a gizli sırlardan haber verir. Keloğlan, macerasına bir gizem katmak veya gülmece ile kendisine yaraşır bir mesaj iletmek üzere eşeği kullanır. Bu masalda eşek, kendisinden beklenmeyen bir davranışı sergileyen olağanüstü karakteri üstlenir. Keloğlan, *Benim eşeğim her şeyi bilir, ben de onun dediğini bir güzel anlarım.* diyerek kadının hovardası için dolapta sakladığı börekleri, bağırarak eşeğine buldurur ki eşeğin bile anladığı düzenbazlık aldatılan kocaya ve dinleyicilere kabaca anlatılmış olur.

Keloğlan Para Kazanıyor masasında Keloğlan, anasından başka kimsesi olmayan uykucu ve miskin bir tip olarak resmedilir. Bu aşırı uyku ve tembellek halinden rahatsız olan annesi ona bir görev verir. Ondan eğirdiği yünün parası ile bir eşek alıp birini eve diğerini pazara satmaya götürmek üzere iki yük odun getirmesini ister. Keloğlan, *ıhlaya pıhlaya, ıkına sıkına, gerilip esneyerek yerinden kalk(ar)* pazara gider. Uzun aramalardan sonra *kulakları düşmüş, eneği sarkmış, ardını duman basmış, gözleri sönük, bacakları bükük, ayakta uyur, sinekleri peşinde, gözleri arpa düşünde* kendine uygun bir eşek bulur.

Eşeğin bu derece Keloğlan'a benzetilmesi, Keloğlan'ın sahip olduğu miskinlik ve uyuşukluk halinin anlaşılmasına katkı sağladığı gibi ona eşlik eden gölge gibi çaresiz miskinliğin onun kaderi olduğunun anlatılmak istenmesinden olmalıdır. Öncelikle her ne kadar bedbaht bir miskin, anasının işe yaramaz bir oğlu olsa dahi masal anlatıcısı, bir insan örneği olan Keloğlan'a bir dereceye kadar yüklenebilmektedir. Fakat pazardaki eşek üzerinden, dolaylı da olsa söylenmek istenenlerin aktarıldığını anlıyoruz.

Bir Gagauz masalı olan *Dazlağın Macerası*'nda da kahramanın yardımcısı total bir katırdır. Keloğlan, evlenmek üzere yola çıkan kırk kardeşin en küçüğüdür. Babaları, yola çıkmadan önce otuz dokuz ağabeye tavladan birer at almalarını söyler. Keloğlan da evlenmek istediğini bildirince onun da bir at almasına izin verir. Ama yoksun kahraman, kendi iradesiyle tavladan total katırı almakla yine tipin donanımına uygun davranmış, yardımcı enstrümanlarını da noksanlardan seçmiş olur. Kahraman, bu total hayvanla ağabeylerine yetişerek maceralarında onlara rehberlik eder. Zorluklardan onları kurtarır ve başarıya ulaştırır.

Tembel Keloğlan masalında Keloğlan dereden su doldururken bir balık suyu bulandırır. Balığa kızan Keloğlan onu yakalar, tam öldüreceği sırada balık dile gelir, *Aman Keloğlan, zaman Keloğlan, beni bırak senin her istediğin olur.* der. Keloğlan inanmasa da balığın ısrarı üzerine denemeye karar verir ve balığın öğrettiği sihirli cümle olan *Balık dediğin olsunu* söyler, arkasından dileğini diler. Balık gerçekten Keloğlan'a sihirli sözleri öğretmiştir, Keloğlan balık sayesinde bütün isteklerine kavuşur.

Kirnik Kuşu masalında babasının mezarının başına diktikleri tuzlu başlığın küçülmeye başladığını gören Kel İvan ve ağabeyleri başlığa ne olduğunu bulmak için nöbet tutmaya başlarlar. Ağabeyleri nöbet sırasında uyuyakalıp hiçbir şey öğrenemeyince sıra Kel İvan'a gelir. İvan, sabaha karşı mezarın arkasına gizlenerek başlığı yalayan kuşu yakalar. Kuş kendini serbest bırakması karşılığında Kel İvan'a altı sihirli tüy verir. İvan, ihtiyacı olduğu zaman bu tüyleri yakarak dileğini söyleyecektir. Ağabeyleri tarafından sürekli aşağılanan Kel, bu tüyleri kullanarak ağabeylerine aklını ve gücünü gösterir.

Keloğlan ile Kargası masalında Keloğlan iş bulmak için köyünden ayrılıp günlerce yol gider. Bir gün yolun kenarında *bacağı kırık bir karga* bulur. Kargayı *Eh, kısmetim açıldı, talihim karşı çıktı. Kara karga yoldaşım oldu. Uğurunu hele bir deneyeyim.* diyerek sevinçle karşılar, bunu kendisi için fırsata dönüştürmek ister.

Karga pek çok kültürde sevilmeyen bir kuştur. Işığın efendisi Apollon tarafından lanetlenen karga, Tabiat Ana'nın karanlık güçlerini temsil eder. Yunan Tanrısı Apollon sevgilisi Koronis'i hamile bırakır. Şüpheli davranışları nedeniyle Apollon, Koronis'i gözetlemesi için beyaz bir kuşu görevlendirir. Bu kuş, bir gün Apollon'a gelerek sevgilisinin isteyerek bir başkası ile birlikte olduğunu söyler. Bir ölümlünün kendisini başka bir ölümlüyle aldatmasına sinirlenen Apollon, bunu cezasız bırakmak istemez ve haberi getiren kuştan başlar ceza vermeye. O ana kadar bembeyaz bir kuş olan kargayı bu kadar kötü bir haber taşıdığı için siyah bir kuşa çevirir.³¹¹

Aslında Türk kültüründe karga uğursuz sayılmasa da değersizliği ve sevimsizliği ifade eder. Fakat bu masalda “kara” sıfatı ile sanki masalın anlatıldığı o yörede karga için bir uğursuzluk sembolü izlenimi verilmektedir. Fakat Keloğlan karga ile karşılaşmasını “talih” sayar. Keloğlan zaten kötü olan durumuna, geleneksel uğursuzluk algısını eklemeyiz. O alışık olduğumuz masal veya destan kahramanı da olmadığına göre ona sihirli bir talih kuşu da konmayacaktır. Tipolojisine en uygun olanı en doğru olarak halk seçmiştir. Kel, yetim, fakir ve gurbetteki köylü imajı için *topal bir karga* oldukça fonksiyonel bir tamamlayıcı figür olmuştur. Tipin ortaya konduğu bu masalarda pek çok kez kurgulanan karşıtlık, yardımcı hayvan seçiminde de uygulanmıştır. Nitekim iki yoktan var olan bu masal, yoksuldan zengin yaratacaktır.

Pekçok anlatı türünde olduğu gibi Keloğlan masallarında da kahramanın karşılaştığı güçlükleri aşmada ona yardımcı olan, yol gösteren varlık ve nesnelere vardır.

³¹¹ İsmail Gezgin, İlkay Gezgin, Nazım Çoşşler, **Mitoloji: Mito ve Logo Hayatımıza Yön Veren Söylenceler**, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2004, s. 10, 12.

4. Keloğlan Sosyal Haydut Mu?

Zor kullanarak başkalarına ait malları çalan ve bu sırada insanlara da zarar vermekten çekinmeyen kişiler eşkıya, haydut, asi gibi adlarla anılır. Bunlar hem kanun önünde hem de toplum nezdinde suçlu kişilerdir. Eşkivalık, malı gasp etmek, zapt etmek, suikastta bulunmak, oç almak, ülkelerin iç huzurunu bozmak için ev, çiftlik, köy, kasaba, ağıl, değirmen vs yerleri basarak veya yakıp-yıkarak, tahrip ederek, insanları öldürerek, yollarda ve geçitlerde soygun yaparak, adam kaçırmaktır.³¹²

Eşkivalar arasında sosyal eşkıya olarak adlandırılan bir grup vardır ki onlar halkın gözünde adi suçlulardan çok farklı olan soygunculardır; sosyal eşkıyalar, köy toplumlarında görülen bireysel ve azınlık isyancılarıdır.³¹³ Onlar, toprak ağaları dışında, kendi bölgesindeki ve hatta başka bölgelerdeki köylülerin ürünlerini yağma etmezler.³¹⁴ Erdemli eşkıya, bir suç işleyerek değil, adaletsizliğin kurbanı olarak kanun dışına düşer ya da halk tarafından değil otoritelerce suç kabul edilen bazı eylemlerden ötürü hüküm giyer. O da yapılan adaletsizliğe karşı çıkar. Zenginden alıp yoksula vermek için soygun yapar. Mensup olduğu halk ona destek olur ve onun hayranıdır. Ömrü yeterse halkının arasına geri döner çünkü hiçbir zaman birlikte olduğu halkı terk etmez. Bu insanların ölümleri genellikle ihanete bağlıdır. Aslında kralın veya imparatorun değil, yerel birtakım yetkililerin düşmanıdır. Tüm bu sayılan özellikler sonunda o artık görünmez bir kahramandır.³¹⁵

Çapulculuk ve yağmacılıktan sosyal eşkıyalığa dönüşüm, zenginlere, yabancı istilacılara veya baskı gruplarına direniş ya da geleneksel düzeni yıkmaya yönelik güçlere karşı çıkış biçiminde kendini gösterebilir.³¹⁶ Çünkü

³¹² H. Cin ve A. Akgündüz , **Türk-İslam Hukuk Tarihi**, C.III, İstanbul:Timaş Yayınları, 1990, s. 322.

³¹³ Eric Hobsbawm, **Sosyal İsyancılar**, Çev. Necati Doğru, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995, s. 11.

³¹⁴ Eric Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 12.

³¹⁵ Eric Hobsbawm, **a.g.e.**, ss. 34-35.

³¹⁶ Eric Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 13.

sosyal eşkıyalık tarım esasına dayanan ve halkın çoğunluğunu toprak ağaları, hukukçular, yöneticiler ve bankalar tarafından sömürülüp baskı gören köylülerle, ırgatların oluştuğu toplumlarda görülür.³¹⁷ Devlet otoritesi ve feodal beylere göre suçlu sayılan sosyal eşkıya, gerçekte yasa dışına düşmüş köylüdür. Oysa köylülerin gözünde o, bir kahraman, sınıfının yandaşı, öç alıcı, adaletsizliği düzeltmek için dövüşen biri, belki de onları özgürlüğe kavuşturacak olan liderdir.³¹⁸

Sosyal eşkıyalar, adi suç sayılmayacak eylemler, şeref davaları, kendilerinin ve komşularının haksızlığa uğramaları ile ilgili çatışmalar yüzünden eşkıya olur. Başka bir deyişle genellikle bir fakirle bir zengin arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıkların otomatik bir sonucu olarak eşkıya olurlar.³¹⁹

Sosyal eşkıyanın özelliklerinden yola çıkarak Keloğlan masallarını incelemeye aldığımızda Keloğlan'ın mücadelesinin de gücü ve zenginliği elinde tutanlarla olduğu görülür. Keloğlan tipini ortaya çıkaran siyasal, sosyal, ekonomik şartlar ve gücü elinde bulunduranların aymazlıkları onu sosyal eşkıya yapabilirdi.

Keloğlan Para Kazanıyor masalında anası onu, *Şimdi buradan git, gözüme görünme, zengin olmadan da gelme.* diyerek evden kovar. Parasız, mesleksiz Keloğlan nasıl zengin olacaktır? En kolay yol zenginin malına göz dikmek, hırsızlık yapmak gibi görünmektedir. Ama Keloğlan bu kolay yolu seçmez ve bir çiftlik sahibi karı kocanın yanına, boğazı tokluğuna yanaşma durur. Bir süre sonra kadının kocasını aldattığına anlar ve aldatılan koca adına cezayı kendisi verir. *Kadının kümese gittiğini, adamın da sızıp uyuduğunu görünce, hemen içeri gir(er), ocaktaki kızgın yağı, adamın açık ağzından içeriye, boğazına bir güzel aktar(ır).* Hovardasının öldüğünü gören kadın, ölüyü ortadan kaldırmak için çaresiz Keloğlan'dan yardım ister. Keloğlan için ikinci

³¹⁷ Eric Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 14.

³¹⁸ Eric Hobsbawm, **a.g.e.**, ss. 11-12.

³¹⁹ Eric Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 35.

cezayı verme zamanı gelmiştir. Keloğlan, kadının ne kadar takısı, altını, birikmiş parası varsa hepsini alarak ölüyü götürür.

Keloğlan ile Köylüler masalında da benzer bir durum söz konusudur. Köse ile alışveriş yaptıktan sonra sattığı deri karşılığında *bir ölçek darı* almak için Köse'nin evine giden Keloğlan, arifane bir davranış sergiler. Köse'nin karısının hovardası ile yemek yediğini görmediği halde *heybenin ağzını eğip yere dök(erek)* Köse gelinceye kadar avluda oyalanır. Köse gelince de akşam yemeği için eve buyur edilen Keloğlan, zekâsı ve uyanıklığı ile kadının hilesini ortaya çıkarır. Kadının hovardayı küpün içine sakladığını görmese de kaynar suyu küpün içine dökerek hovardayı cezalandırır ve Köse'nin karısını boşamasına vesile olur. Bu davranış ile Keloğlan, toplumun değer yargılarına aykırı düşen bir ahlaksızlığı arifane bir sezgi ile ortaya çıkarmanın ötesinde toplum ve mağdur olan birey adına suç işleyen yargılayıp infazına karar verir. Keloğlan, uyanıkça kurgulayıp tesadüfün masumluluğu ile örterek yerine getirdiği adaleti toplum adına yerine getiren illegal yargıyı icra etmektedir.

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında Keloğlan, babasından kalan kırık tüfek ile ava çıkar ve bir atışta kırk kuş vurur. Kuşları eve götürürken yolda kırk haramilerle karşılaşır. Haramibaşı, Keloğlan'dan kuşları kendisine vermesini ister; kabul etmeyince de tokat atarak elindeki kuşları zorla alır. Keloğlan, kendisini döven haramibaşından intikamını nasıl alacaktır? Onlar kırk kişidir, silahları vardır, Keloğlan ise yalnızdır. O halde intikamını almak için kendisi gibi haksızlığa uğrayanlarla birleşmekten başka çaresi yok gibi görünmektedir. Masalın devamında Keloğlan'ın haramileri perişan ettiği görülür. Ama Keloğlan'ın yöntemi kendine özgüdür. O, kaba güç kullanmak yerine aklını kullanır ve hazırladığı oyunlarla onlardan intikamını alır. Haramiler o kadar çaresiz duruma düşerler ki onları bu hale getireni padişah bile merak eder. Bu, sadece Keloğlan'ın değil, onun gibi haksızlığa uğrayan herkesin intikamıdır. Keloğlan, bir toplum savaşçısı gibi hareket ederek zayıflar, ezilmişler adına başarıya ulaşır.

Keloğlan ile Köy Ağası masalında açlıktan, zalimliği herkes tarafından bilinen ağanın yanına, *Ne dersen, ne buyurursan, başım zerine. Kulun, klen olurum, razı olurum, ağam* diyerek gelen Keloğlan'a ağanın ileri srdđđ Şartlar çok ağırdır: *Günde iki đđn aş, ne olduğunu sorma karıştırma. Gün doğmadan tarlada, gün batınca ahırda iki bölük iş, ne olduğunu sorma araştırma. Ambara, mutfağa dolanma, bostanda ve de bahçede hiç dolaşma. Oruç tut, ama namaza niyaza yanaşma. Bayramlarda davula ve de oyuna, düğünlerde de yarenliğe halaya koşulmayacaksın. İşten yılmayacaksın, yorulduğum ve de usandım demeyeceksin. Kim kimi yldırır, bezdirir, işten bıktırır, usandırır, sonunda kızdırırsa öteki onun sırtından bir çarıklık deri yüzüp çıkaracak. Düşün taşın, l bi, yokla tart. Bu Şartlara razı olursan, alırım.* Ağanın bu Şartlarını çaresiz kabul eden Keloğlan'ı tarlaya gönderirken ağa, azığını verdikten sonra, *Şu ekmeklerle bu soğan da azığın. Yarımı yemeyeceksin, bütünü de bölmeyeceksin* der. Yanında alışan işçisinin yiyeceğine bile göz diken ağaya karşı Keloğlan nasıl davranmalıdır? alışmasının karşılığında istediği Şey sadece karnını doyurmaktır. İnsafsız ağa, ona bile izin vermek istemez. Keloğlan, bu ağadan hem kendisi hem de kendisi gibi ezilenler adına intikamı almak zorundadır. Çünkü Keloğlan tipolojisi bunu gerektirir. O da ağaya hazırladığı oyunlarla onu alt edip kızdırmayı başarır. Böylece toplum vicdanını da rahatlatır.

Keloğlan ile İki Padişah masalında pencereden grdđđ kızına aşık olduğunu söyleyen Keloğlan'ı yedi yıl zindanda tutan padişahtan intikamını almamalı mıdır? Her türlü haksızlığa gz yummak ya da mücadele etmek arasındaki sınırdaki nasıl ilerlemelidir?

Keloğlan ile Padişah Kızı masalında *anadan ksz, babadan yetim, kimi kimsesi yok, arşı pazar dolaşır, bulursa yer, bulmazsa a yatar, Tanrının garibi bir delikanlı* olarak tanımlanan Keloğlan, padişahın kızını görüp aşık olunca, padişah da ona, anne babasının cennette olup olmadığını öğrenmesi koşuluyla kızını vereceğini söyler. Hiç kimsenin böyle bir Şeyi başaramayacağını padişah bilmemekte midir? Ama kolektif bilinç, fiziksel görüntüsüne uygun olarak ona başka fonksiyonlar yükler ve mücadelesini bireysel kılar. Masalarda Keloğlan, haksızlık ve adaletsizliğe başkaldırır; bu

başkaldırı toplum adına yapılmasa bile verilen mesajlar halk adına kabul edilebilir.

Keloğlan ile Kargası masalında Keloğlan iş bulmak ve ihtiyar anasına bakabilmek için köyden ayrılır. Uzun yolculuktan sonra bir köye ulaşır ve evlerden birinin kapısını çalar. Acınası halini anlatarak karnını doyurmak ve geceleme üzere kendini bir eve kabul ettirmeyi başarır. Uzun hasbıhalden sonra el yıkamak için dışarı çıktığında kilerin açık kapısından *börekleri, dolmaları, kızartmaları, tatluları* görür. Ama ev sahibi sofraya *suluca bulgur çorbası* koyar. Su tadındaki bu çorbayı içemeyen Keloğlan, arkasından ikram edilen *şap gibi tuzlu çökeleği* de görünce vaziyeti anlar. Keloğlan yolda bulduğu total kargayı karnına yerleştirerek güya kargaya malum olmuşçasına kilerde ne kadar yiyecek varsa hepsini ortaya getirtir. Ev sahibi hem mahcup olur, hem de misafirden sakladığı yiyecekler yenir. Bu yetmezmiş gibi Keloğlan gün ağarmadan evde ne kadar işe yarar şey varsa dağarcığına koyup kaybolur. Bu durumda Keloğlan, “hilebaz” mı, “hırsız” mı yoksa “emanete ihanet eden bir misafir” olarak mı değerlendirilmelidir?

Bütün bunlar masaldaki Keloğlan’ın argümanlarıdır. Ama Keloğlan bu davranışları bir gerekçe üzerine sergiler. Bu ahlaki olmayan sonuç halkın bu tip üzerinden geliştirdiği bir davranış şekli olmuştur. Halk olumsuz bir davranışa karşı orantısız cezayı Keloğlan’a icra ettirir. Ev sahibi, misafire hürmet etmek yerine onu suiistimal ederek bu cezaya müstahak kılınmıştır. Bu gerekçenin meşruluğu Keloğlan’ın ceza usullerini ahlak sorgulamasından muaf tutmuştur. Bu masal metninde ev sahibinin misafire karşı sorumluluğunun hangi moral değerlerle sorgulandığı ima edilmez. Fakat Keloğlan bu örfi yaptırımı yine total karga üzerinden hatırlatmak ister. Kendisinden kilerdeki yemekleri saklayan ev sahibine karganın ağzından şöyle söyler:

“Aman ağam, söylemeye utanıyorum. Yine şu bizim total kargadır. Gevezedir, çenesi durmaz. Arsızdır, kanaat getirmez. Ne görürse ister, gözü doymaz. Ama ne edelim ki can yoldaşımdır. Haldaşımdır. Benimle birlikte dolaşır bir derviştir ki gizliden, saklıdan haber verir. Kızartmadan

tadası olduk. Ya Rabbi şükür, veren eller dert görmesin, sofrasından konuk eksik olmasın. Oldu olacak kilerdeki dolapta tatlı ve de börek varken bu ziyafet burada sona erer mi, demektedir. Kusura bakmayın, biraz yüzüzdür. Ama doğru özlüdür, tok sözlüdür.”

Keloğlan, yüzüzlüğü ele alarak gizliden saklıdan haber veren doğru özlü ve tok sözlü dervişin manevi ağırlığı üzerinden ev sahibini ezmek ister. Masalcı kargayı, *gak gak hak hak* diye konuşur. Dervişlik, Keloğlan’a ve kargasına uygun düşmese de doğru özlülük ve tok sözlülük şüphesiz Keloğlan’a aittir. Bunu Keloğlan kendine hamletmezse de masal anlatıcısı karga ağzıyla ona söyler.

Keloğlan ile Kargası masalında Keloğlan yolda giderken sürüsünü yaymakta olan bir çobanla karşılaşır. Bir ağacın altına oturup azıklarını bölüşürler. Çoban, Keloğlan’ın torbasındaki kargayı merak eder. Keloğlan da her gün bir sarı altın yumurtladığını söyler. Çoban buna inanır ve sürüsünü, üstündeki elbiseleri ve kepenegini verip bu kargayı alır. Keloğlan karganın altına bir altın sıkıştırarak çobanı kandırmıştır. Önce azığını bölüşerek güven verdiği saf çobanın iyi niyetini kötüye kullanır. Keloğlan’ın çobana reva gördüğü ceza bununla da kalmaz. Keloğlan’ın daha önce kandırdığı ve kızdırdığı köylüler, çobanı Keloğlan sanıp dereye atarlar.

Keloğlan bu suçsuz günahsız çobandan ne ister? O, eziyet etmekten zevk duyan, merhametsiz bir zalim midir? Masal dikkatle okunduğunda bu davranışın sebebi anlaşılır. Keloğlan’ın torbasındaki kargayı gören ve onun özelliklerini öğrenen çoban içinden şöyle der: *Ne etsem, ne eylesem de şu kargayı ele geçirsem. Dağda, bayırda, yağmurda, güneşte sürünmekten kurtulsam.* O sadece, devletliler ve zenginlerle mücadele etmez, sosyal değerlere, örf ve toplum hukukuna uygun düşmeyen tavır ve davranış sergileyen herkese ilişir. Keloğlan, hakkına razı olmayan bu muhteris çobana da kendince ceza verir. Her ne kadar çobanı azdıran kendi yalanı olsa da Keloğlan’ın bu davranışı, cezasına dayanak oluşturmak içindir.

Bu örnekte, değersizleştirilmesi gereken bir kavram fırsatçılık olduğu için olayın faili ve olay kurgusu da kavramın çağrışımlarına uygun olarak tertip edilmiş olur. Çoban da karga da yalan da bu tertibin şuurlu argümanları olarak anlaşılmalıdır. Tahtadan kılıcı, boz eşekten küheylanı olan kel haydut, mücadelesini dağların hak ve adalet savaşçısı haydutlar gibi derbent, silah, baskın ve yağma yerine kendi enstrümanları ile icra eder.

Örneklere de görüldüğü üzere Keloğlan'ın hırsızlığı, arsızca yolsuzluğu hasis zenginler ya da zalim devletlilerle neredeyse özdeşleşmiş olan bu tavra yöneliktir. Gücü ve zenginliği onların elinden kendisi için almak yerine, bu değerleri onlardan uzaklaştırarak onlarla hesaplaşmak ister. Onun haydutluğu bu sosyal işlevle sınırlıdır.

Evine misafir olduğu zengin, cimrilik etmeyip de Tanrı misafirine gerektiği şekilde ikram ve hürmet göstermiş olsaydı, kızını istediği padişah hakkaniyetle davranıp damat adayını adaletli bir şekilde sınasaydı Keloğlan onlarla uğraşmayacaktı. Cimri, misafirinden bir öğünlük aşu kotarmak için hasislik etmiş, padişah da işi yokuşu sürmek için Keloğlan'dan ölmüş ana babasının cennette olup olmadıklarını öğrenmesini istemiştir.

Keloğlan bu tavırlarıyla, daha çok devlet otoritesi ve feodal beylere göre suçlu sayılan ve yasa dışına çıkmış köylü olan sosyal eşkıya gibi davranmaz, örfün ve toplumsal normların meşru zemininde birtakım sosyal değerler, örfi yaptırımlara tutunarak halk ve toplum adına örf ve değerlere aykırı davrananlarla mücadeleye girişir. Kel kahraman, temsil ettiği tipe uygun olarak bu mücadele yöntemini ironinin de yardımıyla eğreti bir haydut gibi gerçekleştirir.

Kel tip, toplumlarda var olan sosyal haydutlardan farklı olarak şöhretle yaşayarak şöhretten nemalanmaz. Kaba güç kullanarak başarı elde etmez. Onun mücadelesi, zenginden alıp fakire dağıtmak değil, zalim ya da zenginin gardını düşürmek ve onu güçlü kılan dinamiği elinden alarak ya da o gücü değersiz kılarak ders vermektir.

Kimsesiz bir genç olarak fakirlik derdinden kurtulmak üzere yola çıkmış olsa da hiçbir zaman maddi zenginlik kazanmak onun tek hedefi olmamıştır. Bu maddi değerler daha çok esas davadan arta kalan kazançlar olur. Onun asıl davası, gücü elinde bulunduranlarla temsil ettiği fakir köylünün mücadelesidir. Kel kahraman, maddi ve manevi açıdan köyden çıkardığı tipi yücelterek onu olması gereken yere, yükseğe taşır. Ona tahtlar, saraylar, padişah kızları, vezirlikler ve maddi imkânlar sağlar. Ama bunların hepsi de kel tipin kat ettiği aşamalar için sembolik anlam taşıyan göstergelerdir.

Bu bakımdan da Keloğlan sosyal haydutlardan ayrılır. Bu haydutluk rolünü bir meslek gibi sürdürmez. Haydutluk, onun sessiz ve gürültüsüz yolculuğu için fazlaca gösterişli bir roldür ve genel anlamıyla kel tipe aykırı düşmektedir. Şöhret bazı masalarda onun da nemalandığı bir rol olarak görülse de bu öyle eğreti bir şöhrettir ki arkasında her zaman bir ironi de taşır. Şöhretten beslenmek ve şöhreti sürdürerek üstünlük kazanmak apayrı bir şeydir. Bilakis Keloğlan, bu roldeki sembollerle savaşıarak sıradanlığın arkasında yatan zenginliği ortaya çıkarmak ister.

V. KAHRAMANIN MİTİK YOLCULUĞU

1. Kel Kahramanın Davası

Yeryüzü kişinin ayaklarının altında, dünya ise omzundadır.

O. Naci Soykan

Keloğlan, Anadolu'nun herhangi bir bölgesinde yaşayan, bir eşeği, bir döneği bulunan fakir köylüyü temsil eder. Yaptığı alışverişler ve yolculuklar, bu yoksulluktan kurtulmaya yönelik buluşlar veya arayışlar üzerinedir. O, ait olduğu toplumsal sınıf içerisinde durumundan hoşnut olmayan ve bu durumu sorgulayan bir tipi işaret eder. Bu arayış, çözüme yönelik bazı çıkışlarla yol hikâyesine dönüşür. Propp, masalın (macera) çoğu kez doğrudan doğruya bir eksiklikle başladığını söyler.³²⁰ Bu eksiklik sadece masal düzleminde değil gerçek hayatta da hissedilir ve kahramanı tetikleme işlevi bunun üzerinden gerçekleşir.

“Maceraya çağrı, kahramanın macerasını başlatan ilk harekettir. Bir hata - görünüşte yalnızca şans- beklenmedik bir dünyayı ortaya çıkarır ve birey pek anlaşılabilen güçlerle bir ilişkiye sürüklenir.” Keloğlan'ın da evden ayrılma süreçlerinde bu görülür. “Maceraya çağrı benliğin uyanması denilen şeyi belirtir... İster büyük ister küçük hangi yaşam sahnesinde ya da aşamasında olursa olsun çağrı her zaman bir dönüşümün, tamamlandığında bir ölüme ve bir doğuma eşitlenen bir ruhsal geçiş anı ya da ayınınin gizemiyle perdeyi kaldırır. Alışılmış yaşam ufku genişlemiştir. Eski kavramlar, idealler ve duygusal kalıplar artık uygunsuzdur, bir eşğin aşılmasının zamanı gelmiştir.”³²¹

Keloğlan masallarında fakir, saf, kimi zaman çalışkan kimi zaman tembel Keloğlan bir noktadan sonra değişime uğrar. Uyanık, gayretli ve külyutmaz olur. Her masalda bu değişimi tetikleyecek faktörler bulunur ve imkânsız başarıma şartı, masalsı bir olağandışılıkla karşısına çıkarılır. Bu düğümden sonra artık Keloğlan'ı dizginleyecek hiçbir normatif baskı aracı kalmaz. O mantıksal bir kurgulama ile oluşturduğu alanda kendi meşru idealini hayata geçirir.

³²⁰ Propp Vladimir, **Masalın Biçimbilimi**, s. 54.

³²¹ Joseph Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, s. 65.

Keloğlan, kolektif bilincin kendisine yüklediği misyon ile birtakım toplumsal roller alırken evrensel ya da millî değerleri de yüceltmiş olur. Masallarda gücünü kötüye kullanan zengin tip eleştirilirken, merhametli ve cömert bir zengin geri planda yüceltilmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu olgu, tarihin en çetin mücadelelerini hazırlar. Fakat her dönemde değişmeyen gerçek, güçlü ve acımasız zalimin karşısında çoğunluğun boyun eğmesi hatta zulme alet olmasıdır. Bu yüzdendir ki insanlık tarihinde gücüne ve iktidarına rağmen zulmedenin karşısında yer alıp onunla mücadele görevi, destanlar yaratan kahramanlara nasip olmuştur. Yakın ve uzak geçmiş bunun gibi pek çok hakikat savaşçısı ile doludur. Halk da bu mücadele formunda kendisi gibi isimsiz ve iddiasız kahramanını yaratmıştır. Adı ve sanı krallar ve firavunlar kadar şöhretli olmayan ama kendisi için bir o kadar değerli kahramanını ortaya koymuştur.

Köse Değerimenci ile Keloğlan masalında bir eşek ve iki tay sahibi köylü, hayvanına yüklediği iki kile buğdayı öğütmek için değerimene gider. Maceranın başında Keloğlan'ın çağrıştırdığı imaj, zorunlu ihtiyaçlarını kıt kanaat karşılamak üzere yaşam sürmeye çalışan sade köylü görüntüsüdür. Üstelik babasını da kaybetmiş ve artık sorumluluk bütünüyle omuzlarına yüklenmiştir.

Dev Anası ile Keloğlan masalında Keloğlan, iki ablası ile birlikte ücra bir köyde, anadan babadan yoksun, fakir halde, her gece bir eve yemeğe giderek yaşam sürer. Bu şekilde bütün köyü dolaştıktan sonra, çaresiz köyün ucunda, ormana bitişik oturan dev anasının kapısını çalmak zorunda kalırlar. Masalın buraya kadarki kısmı Keloğlan'ın içinde bulunduğu imkânsızlığı tarif eder. Çaresizlikleri onları, kötülüğu ve tehlikesi herkes tarafından bilinen dev anasına muhtaç bırakmıştır. Böylece Keloğlan'ın dev anası gibi kötülük ve tehlike sembolü olan bir kişiye teslim olup ondan yardım dilemesini gerektirecek mantıklı ve genel kabul gören bir gerekçe kurgulanmıştır. Masal da zaten bu temel gerekçe üzerine bina edilmiştir. Aksi takdirde Keloğlan'ın, dev anasının evine kendi iradesi ile girip onun kötülüğünden yakınması tezat teşkil ettiği gibi onun elinden kurtulup kötüyü cezalandırdığı için kahramanlık duygusu beklemesi de yersiz olacaktır. Gün namerde muhtaç olma günü iken masal kahramanı Keloğlan'a bu konuda kabahat bulmak da yersizdir. Keloğlan bu

elde olmayan şartlarda en zor durumda yapılması gerekeni yapmıştır. Günü geçirmek üzere kardeşleri ile dev anasına sığınmıştır.

Dev anası, Keloğlan'ın ya da Keloğlan tipi ile hayata tutunan çaresiz halkın baş etmek için seçtiği kahramanlık meydanındaki güçlü kötüyü temsil etmektedir. Gücünü daha çok kötülüğünden alan bu karakterin iyilik, merhamet gibi moral değerleri olmadığı için tehlikede sınır tanımaz. Sadece kendi çıkarını düşündüğü için gösterdiği lütuflar da aldatıcı olmaktadır. Fakat bunu anlamak için sezgi ve feraset sahibi olmak gerekir. Kısa süreli, küçük çıkarlar uğruna yaşayanlar için dev anasının oyunu çok kazançlı bir tuzaktır. Zaten dev anası, oyununu bu çizgiden öteye taşıyacak yeteneğe de sahip değildir. İştah kabartıcı ilkel dürtüleri ile basit oyunlar kurarak kendi gibi düşünen insanları tuzağına düşürmektedir.

Dev Anası ile Keloğlan masalı çaresiz bir şekilde dev anasına muhtaç olan fakirin davasını, Keloğlan'ın davasını ele almaktadır. Keloğlan, masum ve çaresiz bir durumda kendisine sığınmak üzere dev anasını seçerek onun oyununu ortaya çıkarmak ister. Üç kardeş karnını doyurduktan sonra iki ablası uyur, Keloğlan da başına geleceklere beklemeye koyulur. Nitekim düşündüğü üzere dev anası gece yarısı uyku yoklaması yaparak onları yemek için fırsat kollar. Uyanık bekçi Keloğlan, gece nöbetine devam ederken dev anasına bencil fırsatçılığının cezalarını vermeye başlar. Gece yarısı dev anasından *yağda yumurta, tuzlu çalkama ayran* ve son hamleyi yapıp kaçmak üzere *elekle dereden taze su* ister.

Bütün bu girişimler, Keloğlan şahsında dev anasına vurulan tarihî tokatlardır. Keloğlan, hem kötüyü cezalandırarak vicdani adalete katkıda bulunur hem de kendi şahsında kötüyü karşı olan kamusal öfkeyi dindirmek ister. Halkın fırsatı ganimet bilmek deyimi ile yaşattığı bu durum, dönemin değer yargılarına göre ileri derecede bir ahlaksızlık veya toplumun dışladığı bir kişilik özelliği olarak ele alınmaktadır. Keloğlan üzerinden, bu kişilik bozukluğu dev anası aracılığıyla eleştirilirken bir erdemin de sınırları tarif edilmiş olur. Bu yönüyle *Dev Anası ile Keloğlan* masalı Keloğlan'ın hesabını

gördüğü davalardan birini ele almaktadır. Bu konu bir kahramanlık hikâyesi değil, ironi ile karışık içli bir halk hesaplaşmasıdır.

Bu masalda Keloğlan, kötülük göreceğini bile bile dev anasına misafir olmakla onunla yapacağı iktidar mücadelesine geçerli bir zemin oluşturur. Açlıktan ve çaresizlikten dev anasına sığınarak masal dinleyicisine dev anası dahi olsa hayati durumda asgari vicdani beklentisini iletir. Keloğlan, dev anasının kapısını çalarken ne ile karşılaşacağını bilincindedir. O, dev anasının ölümcül zarar vereceğini bilir. Ama devin güçlü ve kötü iktidarı, sosyal adalet açısından ya da Keloğlan'ın misyonu bakımından ortadan kaldırılması gereken bir durumdur.

Keloğlan da masal dinleyicisi de Keloğlan'ın galip geleceğini bilmektedir. Keloğlan'ın masaldaki bu rahatlığı ve pervasızlığı belki de ona biçilen bu kimlikten ileri gelmektedir. Yani aslında Keloğlan, deve muhtaç kalsa da devin kapısının çalınmayacağını, dev anasının kötü olduğunu ve dev anasını yenerek selametle kurtulabileceklerini bilir. Fakat onun mücadelesi, kötü ve güçlü iktidarın cezalandırılması yoluyla kötüyü acı vermek ve iyilerin yüreğine su serpmek suretiyle vicdanların hesabına katkıda bulunmaktır. Elbette bu macera, Keloğlan'a kahramanlık kazandırmak, onu mutlu etmek gibi ikincil faydalar da sağlayacaktır.

Benzer şekilde *Keloğlan ile İki Padişah* masalı da Keloğlan'ın iktidar mücadelesini ele alır. Yine kimsesiz ve öksüz bir zavallı imajı tasvir edilir. Gün bulur, gün yer. Ama masalarda karşımıza çokça çıkan bu genel görünüm yanında bilişsel derinlik de arz eder. Boş vakitlerinde gökyüzünü seyrederken ondan bir şeyler de öğrenir. Yaşlıları gezip oynar, o alın teri ile hayatını kazanırken bir taraftan da *düşünüp taşınmasını da adım adım öğren(erek) karanlık gecede kara taşın altındaki kara karıncayı bili(p) arayınca da bul(acak)* kadar zihnen gelişir.

Keloğlan, bu donanıma neden ihtiyaç duymaktadır? Bu masalda Keloğlan'ın rakibi zorludur. O, bu masalda zirve denemesi yapmaktadır. İki

padişahı yenerek onlardan birinin kızı ile evlenecektir. Keloğlan'ın maddi bir güç ya da kudret ile bunu başarması mümkün değildir. O, bu başarıyı zihnî melekeleri ile elde edecektir. Çünkü o, doğuştan buna sahip bir halk çocuğudur. Her ne kadar kıymet ve cevherini ortaya çıkaracak bir ailesi, kurum ya da devlet mekanizması yoksa da Keloğlan, engin bir derya gibi kendisindeki bu inciye masal anlatıcısı üzerinden dışa vurmaya zorundadır.

Bundan, çok değil yirmi yıl önce yüzlerce örneğini görebildiğimiz bu Keloğlan tipini bugün anlamak belki zor gelebilir. Okullaşmanın olmadığı ve kurumsal bir yöntemle kıymete göre takdir ve statü kazanmanın hakkaniyetle paylaşılmadığı dönemlerde, cahil devletlilerle ergin çobanların çokluğu herkesin malumudur. Keloğlan doğrudan bu meseleyi mi kafasına koymuştur? O, padişahın kızını elde ederek gözü sevgilisine ulaşmaktan başka bir şey görmeyen maceraperest ve çılgın bir âşık mı, yoksa iki padişahı gözüne kestirerek kendisine yer bulacağını zanneden bir ahmak mıdır? Keloğlan ne âşık, ne de aptaldır. Âşıklık, kimsesizlik ve yoksulluğun hoyratlığından cesaret alarak davasını hayata geçirmek isteyen bir Truva atıdır.

Keloğlan, bulunduğu ve ait olduğu sosyal statü bakımından güçsüzü ve değersiz simgeler. Padişah ise güç ve üstünlüğün göstergesidir. Keloğlan, yaşadığı iç sorgulamalar, sosyal eleştiriler sonucu rahatsızlık duymaktadır. Başlangıçta gün bulup gün yediği *günlerde sırtına bir yama vuran eline de bir dilim ekmek veren* olmadığını unutmaz. O, *sırtına ağır yükleri yüklenip alnından ter sızdırarak çalış(ırken) yaşıtları sokak aralarında birdirbir oynayıp zıp zıp yuvarla(maktadır).*

Keloğlan bu çatışmayı doğru anlayacak zihnî performansa sahiptir. O, bedenen çalışırken *düşünüp taşınmasını adım adım öğrenmiş(tir).* Kel kahraman, kel başı ve yırtık peşinin arkasında, aklı ve feraseti ile hak ettiği yerde bulunmayan, ihmal edilmiş bir cevheri ortaya çıkararak hakkını da almak ister. Keloğlan'ın bu psiko-sosyal altyapısıyla padişaha, dolayısı ile onun temsil ettiği devlete karşı bir tavrı bulunmaktadır. Bu tavrı, Keloğlan'ı padişahın kızına âşık eden masal yaratıcısı ortaya koyduğu gibi Keloğlan da *korkusuz, pervasız*

hem de saygısız bir şekilde kızına âşık olduğunu söyleyerek padişahı saçlarının her bir teki mızrak gibi dikil(ecek) şekilde kızdırarak belli eder.

Bu masalda, Keloğlan'ın ve onun şahsında halkın dönemin devlet anlayışına bakışı ve Keloğlan'ı Truva atı gibi görerek bu anlayışa inceden dokunmak isteyişi açıkça görülür. Keloğlan'ın saray çevresinde ne aradığını soran padişaha verdiği pervasız cevaptan sonra padişah, yani devlet gazaba getirilir. Masalcı, bu devlet öfkesi sırasında araya girerek bize masalın kuruluş felsefesi de diyebileceğimiz kısmı iç metin olarak aktarır: *O devirler ne devirler! Kanun yok, mahkeme yok. Tanrının az, padişahların çokluk olduğu bir devirler. Padişahın astığı astık, kestiği kestik. Dilerse buyurur abat eder, dilerse kayırır berbat eder. Kimse çıkıp da ağzını açamaz, sorgu sual edemez, iki satır yazı yazamazmış.*

Gazaba gelip Keloğlan'ı sorgusuz sualsiz hapse atırıp arayanı soranı da olmadığından yedi yıl karanlık zindanda unutan zihniyeti öne çıkararak onunla halk nezdinde hesaplaşmak isteyen masalcı, kendisini zamanın uzağında tutarak Keloğlan üzerinden bunu aktarmak ister. “Anlatıcının zaman tasarrufunda böyle bir keyfilik göstermesi geleneksel anlatı ürünlerinde çokça görülen bir yöntemdir. Ona göre zaman bir kurgu sorunu değil olayların sahilliğini sağlamak için arada bir hatırlatılan soyut bir değerdir.”³²²

Yaratılış mitoslarından itibaren iktidar mücadelesi temel bir sorun olarak işlenmektedir. Başlangıçta Tanrılar tahtının paylaşılması olarak sadece birkaç Tanrısal varlık biçiminde ortaya konulan iktidar mücadelesi, giderek yayılmış pek çok farklı alanda kendini göstermeye başlamıştır. Temelde iki eril varlığın tahtta oturmak için verdiği savaş giderek dişil ve eril varlıklar arasına sıçramış, insanın yaratılması ile Tanrılar ve insanlar arasında devam etmiş ve nihayetinde

³²² Mehmet Tekin, **Roman Sanatı**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004, s. 111.

kadın ve erkek cinsleri uygarlık ve doğa arasında kendisine bitmeyecek kaynaklar bulmuştur.³²³

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında devlet ile korku kavramları bir arada sunulmaya çalışılır. Keloğlan padişahın kızını isteyince anası, onun gazabından bahsederek oğlunu korkutmaya çalışır. Keloğlan da ısrarla anasını ikna ederken *korkma(masını)* ve *çekinme(mesini)* söyler. Kadıncağız oğlunun inadı üzerine padişahın huzuruna çıkar ama *korkudan par par titreşir, yüreği içine sığmaz, eli ayağı da bir kasılır, bir açılmış.* Padişah, *Gel bakalım valide, çekinme” dese de onun “hiddetinden, dehşetinden ürker).*

Görüldüğü üzere masalcı, Keloğlan’ın anası aracılığı ile halkın yöneticilere bakışını resmetmeye çalışır. Bu tasvirin gerçekliği bir yana, Keloğlan’ın zorlu yolculuğu da vurgulanmak istenir. Elbette devlet ve güç arasındaki ilişki yüzyıllar boyu kabul görmüş bir olgudur. Fakat masalcı, Keloğlan’a bu korkuyu temsil eden devletle mücadele etmeyi öğretmez. Devlete yaklaştırarak korkuyu yenmeyi salık verir. Keloğlan’ın padişahın kızı ile evlenerek devletle yakınlaştığını, korku ile yüzleşerek korkuyu mutluluğa dönüştürdüğünü de söyleyebiliriz. Bu bağlamda uzak ve soğuk olan devletin yakınlaştırılması da sağlanmış, toplumsal bir terapi yapılmış olur.

Keloğlan, pek çok işin arasında bürokrasiye de nizam verme davasına soyunur. Keloğlan’ın kırk gün sonunda Hızır’ı getirmek üzere verdiği söz üzerine süre bitiminde Keloğlan padişahın huzuruna çağrılır ve kendisinden Hızır’ı getirmesi istenir. Yanında Hızır’la saraya girdiğinin farkında olmayan Keloğlan için uygun ceza bulunmaya çalışılır. Başvezir kesilip tuzlanmasını, ikinci vezir asılmasını, üçüncü vezir zindana atılmasını, dördüncü vezir de bağışlanmasını teklif eder. Bu sırada Keloğlan’ın arkasından saraya gelen delikanlı, ilk üç vezirin ailelerinin mesleklerine uygun olarak ceza teklifinde bulduklarını; başvezirin bir kasabın, ikinci vezirin çingenenin, üçüncü vezirin de zindancıbaşının çocuğu olduğunu söyler. Dördüncü vezirin ise vezir

³²³ İsmail Gezgin, İlkay Gezgin, Nazım Çokişler, **Mitoloji: Mitos ve Logos Hayatımıza Yön Veren Söylenceler**, s. 175.

ailesinden geldiğini belirttikten sonra kendisinin de Hızır olduğunu söyler ve ortadan kaybolur.

Keloğlan için ortaya çıkan ve Keloğlan'ın hayatını kurtarmakla kalmayan Hızır, devlet hizmetinde görev alan vezirlerin hükümdar nezdinde öncelik sırasının da değişmesine neden olur. Masaldan, kahramanın işlevi dışında bir siyasal eleştiri de çıkarılabilir. Devlet yönetiminde bulunanların önemli kısmının ehliyet sahibi kişiler olmadığı, devlet hizmetinde bulunanların aileden görgü ve görenek sahibi olmaları ve aileden eğitilmiş olmaları gerektiği, aksi takdirde devlet adına verilecek kararlarda ilkel tavırlar sergileyecekleri vurgulanır.

Keloğlan, Hızır'ın yardımı ile padişaha vezirlerinin şeceresini göstererek devlet yönetiminde bulunacak insanların eğitilmiş, görenekli ve erdemli olması gerektiğine işaret eder. Masalcı, devlete uzak ve onun gücünden çekinen halkı temsilen, devleti vicdanen denetlemekte ve onu yönetenlerin tutum ve davranışlarına karşı olumlu ya da olumsuz tavır alabilmektedir. Uzunca süreçte oluşan bu tavrın anlatı ürünleri aracılığıyla gün yüzüne çıktığını bilmekteyiz. Keloğlan, pek çok masalda zalim ve kötülük düşünen padişahları karşısına alarak onları mahcup eder ve hatalarından çevirir. *Hızır'ı Bulan Keloğlan* masalında da gücü kullanarak güçle istenmeyecek bir talebi dile getiren padişaha ummadığı yerden ders verilir. Dönemin argümanına göre devletlilerin ehliyetsizliği gün yüzüne çıkarılır; kasabın, zindancının ve çingenenin oğlu vezirlikten alınır ve bir vezir oğlu başvezir yapılır, bürokrasiye düzen verilir.

Kel kahramanın devleti temsil eden sembollerle mücadelesinde onun adalet arayışı önemli bir çıkış noktasıdır. “Adalet, diğer erdemler gibi bir erdem değildir. Hepsinin ufkudur adalet ve onların birlikte var olmalarının yasasıdır.”³²⁴ Onun adalet arayışı daha çok halka zulmeden, keyfi davranan ve liyakatsiz devletlilerin elinden bu gücü almak ya da değersizleştirmek şeklinde kendini gösterir. Koskoca devletli, bütün imkânları ile çözemediği sorunların altında ezilerek basit bir kel çocuğa yenik düşer. Kel kahraman için devlet, güç

³²⁴ André Comte-Sponville, **Büyük Erdemler Risalesi**, s. 77.

ve kudret anlamına geldiği gibi, onunla m¼cadele sonucunda kahramanın şahsında toplumsal anlamda bir korku terapisinden de söz edilebilir. Özellikle Keloğlan'ın komik öğelerle perdelemeye çalıştığı yengileri, köylüy¼ bıyık altından da olsa devletlilere güldürür.

2. Kel Kahramanın Aşaması

“Yaşamın ve çalışmanın temel amacı, kişinin başlangıçta olmadığı kişi olmasıdır.”³²⁵ Masallarda Keloğlan, içinde bulunduğu koşullardan kurtularak hak ettiği statüye erişmek üzere bir yükselme sürecinin içinde yer alır. Bu süreci istediği sonuca ulaştırabilmesi için birtakım engelleri aşması gerekir. Aşama arketipinin bu evrensel güdüsü, onun karşısına büyük imtihanlar çıkarır. Keloğlan, bunları başarı ile geçtikten sonra aşama kaydeder. Kültürün bir bütün olduğu ilkesinden hareket edecek olursak, masal yaratıcısının oluşturduğu tipe ortak kültür kodlarından aşama kriterlerini seçmesi son derece normal olacaktır. Halk, sınırlarını belirlemeye başladığı bir tipin çevresinde yeni bir anlatı üzerinden kahramanın aşamalarını sergiler.

Kahramanın aşaması öncelikle maceraya çağrıyla başlar. “Mitolojik yolculuğun -maceraya çağrı” olarak belirlediğimiz- bu ilk aşaması kahramanı çağırın ve onun ruhsal ağırlık merkezini toplumunun sınırlarından bilinmeyen bir bölgeye çekmiş olan kaderi belirtir. Bu önemli hazine ve tehlike bölgesi çeşitli biçimlerde sunulabilir: Uzak bir ülke, bir orman, yeraltında, dalgaların altında ya da göğün üstünde bir krallık, gizli bir ada, sisli dağ tepesi ya da derin bir düş hali olarak; fakat her zaman tuhaf biçimde akışkan ve çok biçimli varlıkların, hayal edilemez eziyetlerin, insanüstü görevlerin ve olanaksız zevklerin yeridir.”³²⁶

Keloğlan masallarında bu çağrılar genel olarak şu şekilde sıralanabilir: Keloğlan’ın tembelliğinden usanan annesinin onu evden kovması veya yaşlı babasının iş bulmak, meslek öğrenmek üzere oğlunu köyden yollaması ya da kendisinin çeşitli nedenlerle köyden çıkması. Bu yolculukta zalim bir ağadan iş istemesi, kel kahramanın yaptığı iyiliğe karşılık beklerken yaşadığı düş kırıklığı sonucu oluşan intikam duygusu, tehlikesi vasiyetle perçinlenen köse ile karşılaşması, anası babası ölen kel kahramanın bakıma muhtaç kardeşleri ile

³²⁵ Michel Foucault, Huck Gutman, Patrick H. Hutton, **Kendini Bilmek**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Om Yayınevi, 1999, s. 2.

³²⁶ Joseph Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, s. 72.

çaresiz kalması, padişahın kızına duyduğu aşk, anasının oğlundan artık evlenmesini istemesi, fakir kahramanın sermayesini veya onun için önemli olan şeyleri elinden almak isteyen kişilerle karşılaşması, kötü tesadüflerin peşini bırakmaması, yakınlarından birilerinin zalim devletlilerden zarar görmesi, padişahların açtığı zorlu yarışlara talip olması.

Keloğlan yoksulluk, yoksunluk, mevcut sosyal ya da ekonomik duruma itiraz, haksızlığa karşı koyma gibi doğal, zorunlu ya da erdemli sebeplerden yukarıda saymaya çalıştığımız çağrılara olumlu cevap verir. Campell, kahramanın asıl maceraya atılmadan önce girdiği bu maceraya hazır olup olmadığının eşik muhafızları tarafından kontrol edildiğini söyler ve eşik muhafızlarını şöyle tanımlar: “Kahraman, kaderinin ona rehber ve yardımcı olan kişileştirmeleri ile birlikte macerasında aşırı güç bölgesinin girişindeki eşik muhafızına gelinceye dek ilerler. Bu tür muhafızlar, kahramanın şu anki alanı ya da yaşam ufkunun sınırlarını belirterek dünyayı dört yönde -ayrıca aşağıda ve yukarıda- sınırlar. Onların ardınca karanlık, bilinmeyen tehlike vardır; aile gözetiminin ötesinde çocuk için tehlike olması ve toplumun koruması olmadan kabilenin üyesinin tehlikeye düşmesi gibi.”³²⁷

Kel kahraman, çağrıya yöneldiğinde karşısında ilk önce annesini bulur. Annesi, temsil ettiği sosyal statünün ona yüklediği bilinçle, oğlunu bu güçlü değişim isteğinden geri çevirmek ister. Daha çok toplumsal normların kılavuzluğunda onun alışlagelmiş sınırlarını hatırlatır, fakirliğine ve yoksunluğuna vurgu yaparak kahramanı yıldırmaya çalışır. Kahramanın yoluna çıkan bu muhafızlar; devletliler, zalim güç ve servet sahipleri, vicdansız tüccarlar, şöhretli rakipler, devler, yılanlar, kırk haramiler, güzel padişah kızları ve benzer kılıklara bürünerek onu mücadeleden geri çevirmek isterler.

Bu korkuların ve engellerin yıldıramadığı kahraman bütün tehlike ve zorlukları göze alarak bu eşiği geçer. Artık onun macerası başlamıştır. “Macerası her zaman ve her yerde bilinenin örtüsünün ötesinde bilinmeyen bir geçittir, sınırda bekleyen güçler tehlikelidir, onlarla iş yapmak risklidir; yine de usta ve

³²⁷ Joseph Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, s. 94.

cesaretli biri karşısında tehlike silinir.”³²⁸ Zaten kahramanlar, sıradanlıktan kurtuldukları ve tehlikeleri göze alarak bu sınırı geçebildikleri için farklılık kazanırlar. Çünkü onların macerası bireysel bir serüven değil, kolektif bilincin yüklediği topyekûn bir misyondur. Bu bilinç, onu rahat bırakmayarak olağandışı güç ve yardımlar yordamıyla onu hedefine ulaştıracaktır. Çünkü kahraman “insanlığı kendi beninde temsil ettiğine göre kendisine ve insanlığa karşı sorumludur.”³²⁹

Mitik dönemlere ait kahramanlarda alışık olduğumuz bu büyük başarılar, köylünün fakir ve çelimsiz kel kahramanından nasıl beklenmektedir? Keloğlan, sahip olduğu yoksunluklarla nasıl bir başarı elde edebilecektir; ne olağanüstü güçleri ne de ona akıl verecek Ak İne, Dedem Korkut vardır. “Kendisine yapılan çağrıya yanıt verdikten sonra ve olaylar ortaya çıktıkça cesaretle ilerlemeyi sürdüren kahraman bilinçdışının bütün güçlerini yanında bulur. Doğa Ana’nın kendisi zor görevi destekler. Ve kahramanın eylemi, toplumun hazır olduğu şeyle uyum gösterdiği sürece, tarihsel sürecin büyük ritmi üzerinde ilerliyor gibidir.”³³⁰

Kimsenin mantıklı koşullarda anlam veremeyeceği şekilde kel kahraman, güç bile kullanmadan mücadelesini sürdürür. Bu misyon büyük ölçüde onun akli ve şansı üzerinden yürütülür. Şaşırtıcı ve gülünesi pek çok tesadüf onun önünde yürür ve başarılı yolculuğu için zemin hazırlar. Zaman zaman mantık sınırlarını zorlayan bu zaferler biraz da tipin ironik donanımı ile ilişkilendirilmiştir. Çünkü tarihsel sürecin büyük ritmi, hem toplumsal değerleri hem de güç sahiplerini yıpratmadan, konjonktüre uygun olarak, kazanırken eğlenmeyi de yeğlemektedir. Kahraman, padişahla mücadele ediyor gibi görünmek yerine padişahın kızını alarak ve ona vezir olarak hem kutlu devlete erişir hem de zorlu devleti esnetir, onun korkutucu gücünü hafifletir.

³²⁸ Joseph Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, s. 100.

³²⁹ Ömer Naci Soykan, “Ne ve Kim Soruları Karşısında İnsanın Halleri: Kimlik-Kişilik Sorununa Felsefi Bir Bakış”, *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*, haz. Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, İstanbul: Epsilon Yayınları, 2005, s. 253.

³³⁰ Joseph Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, s. 89.

V. Propp, masalda maceranın başlaması için gerekli olan birinci işlevin uzaklaşma, ikinci işlevin ise yasak olduğunu, yasağın çiğnenmesiyle olayların başladığını belirtir.³³¹ Göçebe toplumlarda da değişmez bir form olarak karşılaşılan göç olgusu, “doğa ananın besleyiciliği, koruyuculuğu azaldığında gereksinimler başka bir yerde yine doğa ananın kucağında aranmak üzere” her zaman söz konusudur.³³²

Kel kahraman da temelde bu ihtiyaç üzerine gönüllü ya da gönülsüz köyden ayrılarak yeni şartlarda daha iyi imkânlar aramak üzere yola koyulur. Masallarda Keloğlan’ın evden ayrılışı daha çok tembelliği, miskinliği, aptalca hataları, başına delice işler açması, iş bulup para kazanma ve evlenme isteği üzerine gerçekleşir. Aslında bu ayrılış sebeplerinin her biri, esas olan yükselme, erginlenme veya bilinçlenme için mantıklı gerekçelerden başkası da değildir. Nitekim “kişinin kendi bilincine yönelmesiyle, bilincinin taşıdığı insanlık idesine yönelmesi aynı anlama gel(mektedir).³³³

Keloğlan ile Hazal masalında on çocuğu olan bir adam geçim sıkıntısı çektiği için kel oğlunu zengin ağanın ayakları dibinde kurban ederek diğer çocukları için buğday almayı planlar. Ağa, oğlunu kurban etmesine gerek olmadığını ona buğday vereceğini söyleyince adam da hizmetini görmesi için oğlanı ağanın yanında bırakır. Fakat Keloğlan’ın yaptığı şımarıklıklardan usanan ağa ondan kurtulmak ister. Ancak çevredekilerin, *Mehmet Ağa bir çocuğun karnını doyuramadı* sözlerinden çekinip onu yanından kovamaz. Ağanın yanında çalışanlar Keloğlan’ı dağa oduna göndermesini beceriksiz oğlanın ayağına balta vurarak ya da ağaçtan düşerek öleceğini böylece ondan kurtulacağını söylerler. Bu teklifi beğenen ağa, Keloğlan’ı tek başına odun getirmeye dağa yollar. Daha önce böyle bir iş yapmayan Keloğlan ne yapacağını bilmez bir halde bir taşa oturup, *Ya Rabbi, ben ne yapayım şimdi! Diyelim ki Ağaçları kesemedim, çevredeki çalı çırpıyı topladım. Kim bana*

³³¹ Vladimir Propp, **Masalın Biçimbilimi**, s. 36

³³² Bilgin Saydam, **Deli Dumrul’un Bilinci**, s. 91.

³³³ Ömer Naci Soykan, “Ne ve Kim Soruları Karşısında İnsanın Halleri: Kimlik-Kişilik Sorununa Felsefi Bir Bakış, s. 253.

yardım edip bu çalı- çırpıyı katırlara yükleyecek. diyerek sesli düşünürken yaşlı bir adam yanına gelerek derdini sorar. Keloğlan önce adama ters cevap verse de adamın ısrarı üzerine, *Elinden geliyorsa, bana hiç kimsede olmayan bir güç ver. Bir de ben kime kızarsam onun dişleri tir tir titresin.* şeklinde isteğini belli eder. Bu yaşlı adam Hızır'dır ve Keloğlan'a istediği gücü fazlasıyla verir.

Keloğlan, değersizliği ve işlevsizliği sebebiyle önce babası sonra da yanına bırakıldığı ağa tarafından gözden çıkarılmıştır. Tek başına dağa gönderilen Keloğlan orada bu yoksunluk ve değersizlik ile yüzleşir, içinde bulunduğu durumu sorgulamaya başlar. Kahramanın kendisi ile baş başa kaldığı bu mekân onun bilinç ve bilinçdışı ile yüzleşerek kendini tanıma sürecine katkı sağlar.

“Ağaç, dağ, tepe gibi yükseklik boyutu olan varlıklar Tanrısal yüceliğe işaret et(tiği)”³³⁴ için tepenin göksel çağrışımı yükselişe yücelik kazandırmak içindir. Kel kahramanın üzerinde oturarak düşündüğü bu taş, aşamanın bilincine varması anlamına gelmektedir. Kahraman yolunu bulmak üzere, artık şuurlu bir yol arar. Başka türlü çıkış yolu olmayan Keloğlan, bu arayış ile bilinçdışı ile uzlaşmaya karar verir. Gökyüzü simgeçiliğinde, göksel unsurlar mitolojik kahraman üzerinde toplandığı için Keloğlan tepeye çıkmakla yolculuğuna Tanrısal bir işlev kazandırmak ister. Bu bilinçli seçim, artık kahramanın serüveninin bilincinde olduğunu gösterir. Bu noktada kolektif bilinç devreye girerek kel kahramanın kutlu yolculuğu için kutsal yardımcıları gönderir.

Ya Rabbi, ben ne yapayım şimdi! diye yakarmaya başlayan Keloğlan'ın yanına yaklaşan ihtiyar kılığındaki Hızır, kahraman için gerekli olan maceraya başlama gücünü ona verir: *Elinden geliyorsa, bana hiç kimsede olmayan bir güç ver. Bir de ben kime kızarsam onun dişleri tir tir titresin.* diye talepte bulunan Keloğlan'ın bu isteğini yerine getirir. Bu kutsal yardımcıyı arkasında bulan mitik kahraman da aşaması için gereken gücü elde etmiş olur.

³³⁴ Ali Duymaz, “Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabı'na Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler”, Millî Folklor, sayı 76 (Kış 2007), s. 53.

Keloğlan ile Devler masalında Keloğlan'ın evden ayrılışı tembelliğinden, hiçbir iŖe yaramamasından bunalan anasının onu evden kovmasıyla gerekleŖir. *Keloğlan yerinden kıpırdamaz, evden çıkmaz, hiç de alıŖmazmıŖ. Elinde maŖa, mangaldaki külleri eŖeler, sedire yaslanıp mindere yan pala oturur, kediler gibi mır mır mırlanır, uyuklar dururmuŖ. Ninesi bunun halinden ciz kalıp, ocağı yakmaya, çorbayı piŖirip kotarmaya yetiŖemez olmuŖ. Sonunda bin nasihat, Ŗu kadar temsilli söz, hem de yalvarıp yakarmadan sonra, canına yetmiŖ de sopayı kapmıŖ, bu Keloğlanı evden kovalamıŖ.*

Keloğlan Para Kazanıyor masalında Keloğlan, yine annesinin kendisini evden kovması üzerine köyünden ayrılmak zorunda kalır. Yaptığı bir dizi aptalca hata yüzünden annesinin tahammül sınırlarını zorlayınca kadın, *Ŗimdi buradan git, gözüme görünme, zengin olmadan da gelme.* diyerek kapıları oğlunun yüzüne kapatır.

Aynı durum *Keloğlan 3* masalında da söz konusudur. Tembel Keloğlan *Verileni kenara koymaz, yer içer, yan gelip yatarımıŖ. alıŖmasını diledikleri zaman da: "Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım" dermiŖ.* Keloğlan'ın bu tembelliği ve aymazlığı anne, babasını bezdirir ve oğullarını evden kovarlar.

Keloğlan ile Kargası masalında fakir ve iŖsiz Keloğlan, memleketinde iŖ bulamayınca iŖ aramak için yollara dŖer. *Babası günün birinde lmŖ. Bu Keloğlan da ihtiyar anasına bakmak için iŖ aramaya ıkmıŖ. Kapı kapı dolaŖmıŖ, kimseler buna iŖ vermemiŖ. Çaresiz kalmıŖ da, dağarcığını sırtına vurmuŖ, gurbete ıkmıŖ cümleleriyle Keloğlan'ın durumu anlatılır.*

Keloğlan ile PadiŖah masalında Keloğlan aptallığı ve deliliği yüzünden baŖına büyük iŖler açar. Katillik derecesine varan kusurları karŖılıđında deliliğin avantajı ile sadece dayak yer. İŖlediđi cinayet yetmezmiŖ gibi bir de bundan yararlanmaya alıŖınca ağabeyi bu kez daha sert tepki gösterir. evresi iyice daralan, deliliğine ve aptallığına dair yeterince malzeme veren Keloğlan, yükselme süreci için memleketi terk etmeye karar verir. Keloğlan, arŖıda, pazarda iŖsiz güçsüz dolaŖtıktan sonra İstanbul'da hamallığın para ettiğini

duyduğundan gurbete gider. *Altı ay bir güz* gidilen bu yol Keloğlan için bir arınma ve durulma sürecidir. Belki bir süre çarşıda pazarda aylak aylak dolaşsa da bir küfe bulup hamallığa başlar. Daha sonra da karşısına çıkan büyük değişim fırsatını uyanıklık ve hilekârlık yoluyla kazanca dönüştürür. Keloğlan'ın yolculuk sonrası yani gurbetteki tutumu ve algı düzeyi masalın başındaki Keloğlan'la tam bir tezat halindedir. Artık değişen ya da gerçek yüzünü gösteren Keloğlan'ı hiçbir güç yenemeyecek, hiçbir akıl ona üstün gelemeyecektir.

Aycemal ile Kel masalında Keloğlan'ın evden ayrılma sebebi padişahın kızının evleneceği kişiyi seçmek için düzenlediği yarışmaya katılma isteğidir. Padişahın kızı Aycemal sorduğu beş bilmeceye doğru cevap verenle evleneceğini ilan eder. Keloğlan da *Bahtımı bir sınavayım* diyerek yollara düşer.

Keloğlan ile Devler Ağası masalında ise köyden çıkış formu diğer masallardan farklılık gösterir. Bu masalda da bir aşama gerekçesi olan evden çıkış, babanın duası, isteği ve yönlendirmesi ile gerçekleşir. Bu masaldaki baba, Keloğlan'ın yoksunluklarından biri değildir. O, sorumlu, dikkatli ve öngörülü bir babadır. Keloğlan tipolojisi açısından belki de en önemli farkı, kötü niyetli olmamasıdır. Keloğlan da babası ile bir hesaplaşma içinde olmayacak ve onun manevi kılavuzluğunda kazandıklarından babası da mutlu olacaktır.

Keloğlan ile Kardeşi masalında da Keloğlan'ı gurbete anası yollar ama bu kez bir kızgınlık ve kırgınlık yoktur. *Anaları günün birinde bu oğlanları çağırmış da: Artık yaşlandım, kocadım, çalışıp davranamaz oldum, iki kardeş, çıkın da kendinize iş arayın, duruşun, kazanın, bir baltaya sap olun, demiş. Bunların çıkınlarına birer somun ekmek, birer topalak çökelek yol azığı koymuş da, kapıdan selametleyip yola koşmuş(tur).* Oğlunun iş bulmasını isteyen yaşlı kadın çaresiz oğullarını başka memlekete yollar.

3. Kel Kahramanın İmtihanları

Kel kahraman, evden ayrılığı gerçekleştirmekle bireysel ve toplumsal sınırlamaların eşiğini aşmış olur. “Eşiği aştıktan sonra, kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasına ilerler. Bu, mit-maceranın sevilen bir aşamasıdır. Mucizevi sınavlar ve işkencelere yönelik bir dünya edebiyatı yaratmıştır. Kahraman bu bölgeye girmeden önce karşılaştığı doğaüstü yardımcılarının önerileri, tılsımları ve gizli araçlarından yardım almaktadır. Ya da insanüstü yolculuğu sırasında kendisini her yerde destekleyen iyi kalpli bir güç olduğunu ilk kez burada da fark edebilir.”³³⁵ Bu kişi ve figürleri *Kahramanın Yardımcıları* başlığı altında ele aldığımız için burada tekrar etmeyeceğiz.

Keloğlan, bu çağrıyı reddetmemekle tehlikelerle dolu maceraya adım atmış olur. Çünkü halk mitolojileri, köyün normal akışının dışındaki her ıssız yere ait aldatici ve tehlikeli varlıklarla kaynar. Cesaretle ilerlemeyi sürdürecektir olan kahraman bu süreçte bilinçdışının bütün güçlerini yanında bulur. Doğa ananın kendisi bu zor görevi destekler ve kahramanın eylemi, toplumunun hazır olduğu şeyle uyum gösterdiği sürece, tarihsel sürecin büyük ritmi üzerinde ilerler.³³⁶

Mircea Eliade, masalda kahramanlaşma sürecinde inisiyasyonun önemi üzerinde durur: “Olağanüstü masal, son derece ciddi ve sorumluluk taşıyan bir serüven yapısındadır; çünkü sonuç olarak bir inisiyasyon senaryosuna indirgenir: İnisiyasyonla ilgili sınamalara (canavara karşı savaşmalar, görünüşte aşılamayacak olan engeller, çözülmesi gereken bilmeceler, yerine getirilmesi olanaksız işler vb.), cehenneme inişe ya da göğe yükselmeye veya ölüme ve dirilmeye (zaten ikisi de aynı anlama gelir), prensesle evlenmeye her zaman rastlanır.”³³⁷

³³⁵ Joseph Campbell, *a.g.e.*, s. 115.

³³⁶ Joseph Campbell, *a.g.e.*, ss. 89, 95.

³³⁷ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, Çev. Sema Rifat, İstanbul: Om Kuram Yayınevi, 2001, s. 245.

Keloğlan inisiyasyon ritlerinde olduğu gibi zorlukları aşıp yükselme kaydedebilmek için sınavları geçip yolculuğuna devam etmek zorundadır. Her biri farklı bir değer ve anlam taşıyan bu engelleyici semboller teker teker devrilerek aşama tarihsel misyonunda sürdürülür. Kabile hayatının yaşandığı dönemlerde gençler, toplum içinde sözü geçen bireyler olabilmek için cesaret veya fiziki kuvvetlerini kanıtladıkları bir dizi sınavdan geçmektedirler. Bu ananeye bağlı olarak daha sonraları ergenliğe geçiş ritüelleri birtakım kültürlerde sembolik bir şekilde gerçekleştirilmeye devam etmiştir.³³⁸

Mücadele ilk yaradılış mitlerinden beri görülmektedir. Erlik, bilgisiz, yıkıcı, karıştırıcıdır; düzen, sulh, sükun istemez. Erlik, sonsuz karanlıkların bağrından kopar gelir ve kuzeydeki karanlık ülkeler onun yurdudur.³³⁹. Bu mitlerde Erlik, Keloğlan'ın karşısındaki rakipleridir. Masallarda bunlarla mücadele içinde olan Keloğlan, onu meydana getiren şartlarda işlevsel olan sembolik figürleri kendine özgü yöntemleri ile yener. Bunlar, kimi yerde toplumsal değerler kimi yerde de kötücül gücü elinde bulunduran kişilerdir. Her biri kahramanın imtihanı anlamına gelen bu sembolik mücadeleleri sırasıyla aktarmaya çalışacağız.

Padişah ile imtihanı

Keloğlan'ın padişahla imtihanı genellikle padişahın uygulamalarını yanlış bulup ona karşı çıkması şeklinde ya da padişahın kızını almak için girişilen mücadeleler olarak karşımıza çıkar. Yiğitliği ispatlama motifi, ilkel kabilelerde erkeğin evlenebilecek çağa geldiğinin göstergesi olarak kabul edilir.³⁴⁰ Nitekim, çoğunlukla kel kahraman bu ergenliğe geçişi temsil eden doğal göstergelerden biri olan evlenme isteği üzerine padişahla karşı karşıya gelir. Fakat o, hiçbir masalda esas olarak padişahla kızı vesilesiyle mücadele etmez. Esas dava,

³³⁸ James G. FRAZER, **Altın Dal - Dinin ve Folklorun Kökleri - II**, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, 1992, s. 310, 322.

³³⁹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002, s. 429.

³⁴⁰ James G. FRAZER, **a.g.e.**, s. 310.

padişahın kötü ve yanlış yaptığı işlerde onun otoritesini sarsmak ve iktidarı hak sahibinin eline vermektir. Masaldaki mücadele, kel kahramanın padişahın kızını görüp ona âşık olması ile başlasa bile padişahın kızı, elde edilen büyük zafer sonucunda ona verilen hediye ya da savaş ganimeti olarak algılanmalıdır.

Masallarda kel kahraman, padişahları kendi yöntemleri ile yendikten sonra onlarla acımasız bir hesap içerisine girmez, onları öldürmeyi düşünmez. Akıl ve yetenek yoksunu iktidar sahiplerini gülünç duruma düşürerek onları şatafatlı kabuklarının içinde mahcup etmek ister. Aklın ve zekânın öne çıkarıldığı bu güç mücadelesinde, köylü kahramandaki cevheri idrak eden padişahlar da ona devletlerini ve güzel kızlarını emanet ederler. Bu bakımdan padişahlar, galip gelen kahramana karşı bir hazımsızlık içinde olmazlar. Ondaki cevherin değerini takdir edecek bir anlayış ve irfan yanında hakkı teslim etme âlicenaplığı gösterirler. Başlangıçta kurdukları tuzakları bir bir bozan Keloğlan için artık yeni yeni hileli yollar bulmak yerine padişahlık onuru ve vakarını göz ardı ederek mahcupça teslim olurlar.

Keloğlan ile İki Padişah masalında Keloğlan yaşlıları, akraneleri sokak aralarında birdirbir oynayıp zıpzıp yuvarlarken, sırtına ağır yükleri yüklenip alnından ter sızdırarak çalışmasını da, düşünüp taşınmasını da adım adım öğrenmiş de, karanlık gecede kara taşın altındaki kara karıncayı bilir, arayınca da bulur ol(an) akıllı ve bilgili bir genç olarak tanımlanır. Bu kimsesiz genç, bir gün sarayın önünden geçerken padişahın kızını görür ve âşık olur. Çünkü, “Tanrıçayla (her kadında yeniden doğar) karşılaşma, kahramanın, sonsuzluğun örtüsü olarak kutlanan, yaşamın kendisi olan aşk ödülünü kazanmak için vereceği son sınavdır.”³⁴¹

Keloğlan, sarayın önünde hayran, şaşkın bakınırken onu gören padişah ne aradığını sorar. Keloğlan, geçiştirme bir cevap ile durumu kurtarmak yerine *Padişahım, Allah ömürler versin, devletini artırsın, ömrünü uzun etsin, ben senin kızını pencerede gördüm, âşık oldum, ona tutuldum da buralarda dolanıyorum.* cevabını verir. Bir kel oğlanın bu pervasız ve saygısız tutumuna

³⁴¹ Joseph Campell, a.g.e., s. 139.

çok kızan padişah onu zindana attırır ve orada unutulmuş Keloğlan yedi yıl zindanda kalır.

Bir gün Hint padişahının sorduğu soruyu hiç kimse bilemeyince padişahın kızının aklına zindandaki Keloğlan gelir. Keloğlan, soruları bilip zindandan çıkar. Hint padişahı, diğer ülkenin padişahına mektup yazarak: *Memleketin büyüğü, akıllısı, hem de sakallısını gönder. Sorguya çeksem gerek* diyerek haber yollar. Hiç kimse bu göreve gitmeye cesaret edemeyince Keloğlan, padişahın kızıyla evlenmek koşuluyla gitmek istediğini söyler. Çaresiz kalan padişah Keloğlan'ı Hint ülkesine yollar. Keloğlan, Hint padişahının sorduğu bütün soruları cevapladığı gibi onun oyununa oyunla karşılık verip zekâsını bir kez daha öne çıkarır. Son olarak Azrail kılığına girerek korkudan bayılttığı Hint padişahını esir alıp memleketine getirmeyi başarır. Böylece Keloğlan, hem padişahın kızını hem de vezirliği elde eder. Masalın başında padişaha, kızına âşık olduğunu söylediği için yedi yıl zindanda kalan Keloğlan, Hint padişahına karşı kazandığı başarılar sonucu padişahın kızı ile evlenmeyi hak eder.

Keloğlan ile Padişah Kızı masalında da Keloğlan, sarayın penceresinden gördüğü padişahın kızına âşık olur ve huzura çıkar: *Anadan öksüz, babadan yetim, kimi kimsesi yok, çarşı pazar dolaşır, duruşur, kazanır bir Keloğlanım. Dünya güzeli kızınızı cumbada oturur, kitap okurken gördüm. Kuşça gönlüm yücelerdeymiş, kaptırdım. Ne etsem olamaz, bir yerde duramaz, gündüzleri çalışamaz, geceleri uyuyamaz hale geldim. Ne olursa kereminizden, devletinizden olur. Kimim kimsem yok, göbeğimi kendim kestim. Tanrının emri peygamberin kavli ile sultan kızınıza elçi, dilekçi geldim* diyerek padişahın kızını ister. Padişah bu duruma çok sinirlenir fakat Keloğlan'ın, *Sizi yaratan Tanrı, padişahım, beni de yaratmadı mı? Ben sizin kulunuzum ama ikimiz de aynı Tanrının kulları değil miyiz? Benim sizden, yaradılıştan olsun, kullukta olsun ne gibi bir eksiklik var, şevketli şahım?* sözleri karşısında biraz yumuşar ve Keloğlan'dan kurtulmak için bir şartla kızını vereceğini söyler. *Git, ara, sor soruştur, danış duruş bakalım. Anamla babam cennette midir?* Padişah, bu soruyu Keloğlan'ın veya başka hiç kimsenin cevaplayamayacağını bilmektedir. Bu bir kaçış manevrasıdır, halk ve devletliler gözünde mazlumunu ezmeyen,

adaletli bir padişah gibi görünmek için bu yola başvurur. Ama beklenmedik bir durum gerçekleşir ve Keloğlan gördüğü bir rüya sonucu gerçeği öğrenerek hem padişahın kızıyla evlenir hem de vezir olur.

Keloğlan ile Ali Cengiz masalı Keloğlan'ın yetişkinliğini fark edip evlenme isteği üzerine bir yükselmeyi/geçişini anlatır. Masalın devamındaki olaylar bu değişim isteği ekseninde şekillenir. Çocukluğundan beri çobanlık yapan, fakir ve kimsesiz bir köylü olan Keloğlan, tek düze giden hayatına güçlü bir değişim isteğiyle itiraz eder, anasına padişahın kızını istemesini söyler. Bu itiraz Keloğlan'ın sosyal çevresi açısından da, talep edilen şey bakımından da aykırı bir durum arz eder.

Keloğlan, kendisinden beklenmeyen bir talebi dillendirerek başkaldırışını ifade ederken padişahın kızıyla evlenmek istediğini söylemekle de anarşist davranmış olur. Anası da bu imkânsızı başarmanın mümkün olmadığını anladığından bu talebi Keloğlan'ın delice fermanı olarak algılar. Fakat Keloğlan, tipolojisine uygun olarak bu imkânsızı önceden tasarlamış ve sonunu da hazırlamıştır. Bu kararlılık ve özgüvenle ardına bakmadan bu bireysel değişimi, kahramanlık destanına dönüştürerek kendi şahsında toplumsal bir tepkiyi ifade etmek ister. Keloğlan, çobanlık ederek geçinip giderken kendiliğinden bir değişim zaten başlamıştır. Anatomik saat çalışmakta olduğundan büyüyüp yetmiş, eli ayağı irileşmiş, boyu uzamıştır. O, hayatındaki kelliğe bir yenisinin eklenmesine artık müsaade etmeyeceğini; kel, fakir, yetim ve çoban olmanın yanında bir de bekar oğlanlığa itirazla işe başlar. Aksi takdirde köy yerinde Keloğlan'a anasının ya da çevrenin isteği ile bir kız bulunup evlendirilmiş olsa, bu köylü delikanlının hayatı Keloğlan destanına dönüşmeyecektir. Keloğlan, binlerce örneği içerisinde halkın farklılaştırıp sivrilttiği bir tip olarak aykırılışır ve itiraz eder.

Keloğlan'ın anası, *hangi kapıya vara(cağını)* sorunca *padişahın kızına dünür git(mesini)* ister. Bu olağanüstü talebe anası sert bir tepki gösterir. Bunun bir delilik olacağını dile getirir. Çünkü Keloğlan, birtakım sebeplerden bunun farkında değilmiş gibi davransa da bir köylü kadın olan anası padişahı ve onun

temsil ettiği gücü iyi tanımaktadır. Ve nitekim kadın, oğlunun yüzüne bu gerçeği aktarmaya başlar: *Bu ülkenin bir padişahıdır. Hem devletli, saltanatlı, işi başından aşkın, gazabı da kapısından taşkındır. Ensesi yelli, kurbağa belli, hay hayla oturur, vay vayla kalkar. Onu gören ondan korkar, bir celâlli celladlı şahtır.*

Kadın için padişah, gücü, değeri, öfkeyi, korkuyu ve azameti devlet adına temsil eden bir kişiliktir. Keloğlan'ın yaşadığı yerden ve bulunduğu sosyal konumdan en uzak ve en farklı kavramlar da bunlardır. Fakir bir köylü için hayal özgürlüğünde bile istenecek en uzak hedef sarayda padişah olmaktadır. Yüzlerce yıl saray istiaresi ile dile getirilen bu ideal, dönemin koşullarında değerlendirilmelidir. Bugün modern kentlerde, dijital teknolojinin imkânları ile hayal gücü değişen ve genişleyen evrensel insan bunu anlamakta güçlük çekecektir. Fakat yaklaşık kırk elli yıl öncesinde yaşadığı köy veya şehir dışındaki bir dünyayı göremeden ömür süren insanın ihtişam ve büyüklük algısı görebildikleri oranında büyük ve şatafatlı olacaktır. Çocukluğundan beri kağnı ya da at arabası ile tarlada bağda ömrünü geçirmiş belki askerlik süresinde memleketinin dışında kalmış biri için hayal gücü onun dünyası kadar geniş olabilir.

Sözde bile olsa oğlunun bulunduğu sosyal statüden ne kadar uzaklaştığını fark eden ana, *sana şöyle kimsesiz, anadan öksüz, babadan yetim bir kızcağız bulalım* der. Anasının mantıklı tepkisi ve her zaman dinamik olarak işleyen toplumsal normlara rağmen kahraman Keloğlan hedefini doğru belirler.

Keloğlan'ın devletlilerle karşılaşması açısından *Keloğlan 2* masalı ilginç bir örnektir. Bu masalda mücadele gerekçesi açıkça belirtilmiştir. Bir tesadüf ya da evlenme isteği ile değil, devletliye ait bir tutum ve davranış üzerine harekete geçilir. Masalda Keloğlan, çocuğu olmayan bir ailenin evlatlığıdır. Ülkenin hanı, halktan ağır vergiler alarak onlara zulmetmektedir. Bu masalda bir zulüm savaşı olarak görev yapan Keloğlan, babasına yapılan bedelini almak üzere hazineden bir çömlek altın çalar. Han, bu yaman hırsızın yakalamak için tuzaklar

kursa da Keloğlan her birinden yeni başarılarla çıkar ve hesapta olmasa da sonunda hanın kızı ile evlenir.

Masaldaki bu handan başka bir han daha karşımıza çıkmaktadır. Bu han, zalim padişahın, Keloğlan'ın hırsızlıklarını affetme karşılığında ondan bulup getirmesini istediği düşmanı olan handır. Birinci han Keloğlan'a; *Filan hanı bir yolunu bularak bana getirirsen bütün suçlarını bağışlarım, kızımı da veririm.* der. Keloğlan bu isteği kabul eder ve hazırladığı oyunla o hanı getirmeyi başarır. Hanın kızıyla evlenir. Bu masalda açıkça görüldüğü üzere hanlık, masalların anlatıldığı dönemde mantık çerçevesinde dünyada olabilecek en çetin gücü, en zor işi ve en büyük manevi değeri karşılamaktadır.

“Padişahın kızı”, Keloğlan'ın ilkel dürtü ile yöneldiği sıradan bir seçimi değildir. Padişahın kızı, devletin en değerli varlığına uzanmak anlamına gelmektedir. Bu öyle ince bir yoldur ki sadece güçle ve zorla ulaşmak mümkün değildir. Devletliler sınıfına geçip hakları kullanabilmek için yine onların şartlarında yükselmek gerekecek, böylece de bir padişah olan baba, temsil ettiği devlet adına ikna edilecektir. Zorla güzellik olmayacağı için de babanın ikna olması yanında kızın damadı beğenip onu gönülden istemesi gerekmektedir.

Keloğlan bu çok yönlü mücadelede aklı ve mahareti ile bütün engelleri aşip padişahın kızı ile evlenmekle kalmayıp bir de vezir olur. Yani devletin manevi değerdeki varlığı olan padişahın kızı ile maddi değeri temsil eden vezirliği elde eder. Bu iki sembolik zafer, köyden çıkan fakir ve yoksun Keloğlan'ın en zoru ve imkânsız başarıırken altını çizmeye çalıştığı şeylerdir. Varılan hedef, dönemin koşullarında zirve denemesidir. Kahraman, destansı mücadelesinde mitik davası olan gücünü kabul ettirme isteğini yerine getirmiştir. Çünkü, köylünün Kafdağı olan devlete erişilmiştir.

Kel kahramanın devletinde en değerli sembol padişahın kızıdır. Padişah kızı, kahraman için Anka kuşudur. Ele geçirilmek istenen bu soyut sembol, kahramanın davasına evrensel zemin hazırlamak için görev alan ruh imgesidir. Jung, bir erkeğin anima adını verdiği ruh imgesi ile karşılaşmasının bireyselleşme sürecinin ikinci aşaması olduğunu söyler. Ona göre ruh imgesi,

her zaman pişenin tamamlayıcı olan karşı cins bölümünü simgeler. Hem bizim onunla kişisel ilişkimizi hem de karşı cinsle bireysel insan deneyimini ifade eder.³⁴²

Keloğlan 1 masalında Keloğlan, yılanların şahından yaptığı iyiliğe karşılık olarak sihirli bir mühür alır. Mührü yaladığında dileğini yerine getirmek üzere kırk Arap çıkar. Keloğlan bu yöntemle ilk olarak anasına ziyafet çektikten sonra büyük aşama için istekte bulunur. Keloğlan anasından padişahın kızına dünür gitmesini ister. Eline insanüstü bir güç geçen Keloğlan'ın ilk arzusu, padişahın kızı ile evlenmek olur. Pek çok masal, bu sembolik zirveye tırmanış hikâyesini ele alır. Genellikle taşralı, fakir ve garip köylü, içinde bulunduğu psiko-sosyal şartlarda hayal gücü ile kendisinden en uzağı, elde edilmesi en zor olanı ve belki de en gizemli ve şatafatlı dünya olan sarayı hayal eder.

Padişah, kızıyla evlenmek isteyen Keloğlan'a asla yapamayacağını düşündüğü şartlar ileri sürer: *Şu zindanın ağzındaki taşı kaldırır atarsa, sabaha kadar benim konağın karşısına bundan daha iyi olacak bir konak yaparsa, bir cansız araba iki konağın önünden gidip gelirse kızımı alır.* Padişah bu şartlarla masalcıdan bir kahraman yaratmasını istemiş olur. Bu zorlu koşullar için önceden hazırlığını tamamlamış olan masalcı da kahramanını ortaya çıkararak masalda hareketli ve coşkun evreyi, yükseliş evresini başlatır. Keloğlan, insanoğlu için başarılması imkânsız olan bu üç koşulu yerine getirince sözün namus olduğuna inanan devletli padişah da kızını Keloğlan'a vermek zorunda kalır. "Genellikle bütün engeller ve devler aşıldığında gelen en son macera, başarılı kahraman ruhun, dünyanın kraliçe tanrıçasıyla mistik evliliği olarak sunulmuştur."³⁴³

Keloğlan ile Padişah masalında Keloğlan, padişahı makam ve mevki verdiği kişileri iyi seçmediği ve doğruları iyi araştırmadan yanlış hükümler verdiği için cezalandırır. Keloğlan, yanında kaldığı yaşlı kadının pişirdiği kazları satmak için çarşıya çıkar. Yolda karşılaştığı vezir, bütün tepsiyi alır ve

³⁴² Jolande Jacobi, **C.G. Jung Psikolojisi**, ss. 154-155.

³⁴³ Joseph Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, s. 128.

kazları eve götürmesini, evden aldığı giysilerini de hamama getirmesini söyler. Keloğlan, giysilerin kazlardan pahalı olduğunu düşünerek onları vezire götürmez. Keloğlan, oynak kız kılığına girerek vezirin sarayının bahçesine gider. Vezir bu kıza âşık olur ve gece onu saraya alır. Oynak kız kılığındaki Keloğlan, veziri zembile asıp sarayın hazinelerini çalar. Durumu öğrenen padişah bu usta hırsızın yakalatmak için plan yaptırır ancak Keloğlan yakalanamaz. Keloğlan, vücudunu tüyle kaplayarak korkunç bir görünümde gece padişahın yatak odasına girer ve onu korkutur. Sabah olunca padişah, gece başına gelenlerin hırsızla ilgili olabileceğini düşünür ve tellal çıkararak *Vezirimi tavana çeken, saray devesini pastırma eden, can alıcı Azrail kılığına giren, gündüzler düzenbazı, geceler hırsız her kimse, bağışladım, aman verdim. Rütbe ve mevki vereceğim, kızıyla da vereceğim.* diye ilan eder. Keloğlan, saraya giderek yaptıklarını itiraf eder, padişahın kızıyla evlenir ve başvezir olur.

Hemen hemen her masalda güç, zenginlik, iktidar ve adalet söz konusu olduğunda sarayın ve padişahın ortaya çıkması son derece doğaldır. O dönemde adaleti, güvenliği ve kamu idaresini yürüten tek kurumsal mekanizma saray merkezli devlettir. Dolayısıyla güç, iktidar ve azamet padişahın toplanması da konjonktürle ilgilidir. Keloğlan padişahın kızını istemekle temsil ettiği tip ile devlet arasındaki uzak mesafeyi işaret etmiş olur. Anası da bu isteğe itiraz ederek devlet adına oğluna bu gücü hatırlatmak ister. *Sana kızını verir mi? Beni sarayın kapısından kovarlar* der.

Keloğlan, konjonktüre göre en zor ve en çetin dağı, devleti gözüne kestirerek kahramanlığının gücünü en zorlu sınavla sergilemek ister. Bu bilinçli isteğin, Keloğlan'ın temsil ettiği toplum kesiminin korku ile mücadelesi olduğu da söylenebilir. Keloğlan, öfke ve gazabı ile yanına yaklaşılmayan devletli padişahın yakını olmayı başararak bu korkuyla da savaşmış olur.

Keloğlan, türlü yollarla üstünlük sağlayacağını hissettiği durumda hemen padişahın kızını ortaya getirerek büyük aşama anlamına gelen zorlu sınavın adını ezberden söyleyiverir. Türk masalları için değişmez bir form olarak kullanılan bu motifin Keloğlan'ı hazırlayan masalcılar tarafından unutulması

beklenemezdi. Devleti temsil eden bu sembol, gücü ve heybeti ile korkutarak bireyin gözünde büyüyen bir dev olduğu kadar debdebeli ve şatafatlı imajı ile elde edilmek istenen cazibeli bir küheylan gibidir. Masal yaratıcısı, padişahın kızı ile Keloğlan'a hem bu devi yenmenin hazzını hem de küheylana sahip olmanın neşesini yaşatmak ister. Padişahın kızı, yukarıda tarif etmeye çalıştığımız mekânın ruhu gibidir.

Köse ile imtihanı

Şöhretli hilabaz Köse'nin kel tip ile olan ilişkisi *Keloğlan'ın Gölgesi: Köse* başlığı altında ele alındığı için burada birkaç örnekle yetineceğiz.

Köse Değirmenci ile Keloğlan masalında buğday öğütmek üzere değirmene giden Keloğlan değirmenin Köse'ye ait olduğunu görünce babasının vasiyetini hatırlayıp onunla alışveriş yapmak istemediğini söyler. Köse'nin herhangi bir hilesini görmemiş olmasına rağmen babası, *köse ve boyu kısıllara* karşı oğlunu uyardığı için Köse'den uzak durmak ister. Yüzüne kendisi ile ilgili düşüncesini söyleyince Köse, *Hele Keloğlan, gel etme, eyleme, buğdayını öğütüvereyim. Gözünün önünde nasıl hile edeceğim? Kiledede iki kaşık hakkımı alırım, gerisini doldur çuvalına, al götür.* der. Bu alışveriş sözleşmesine rağmen Keloğlan, onunla ticarete yanaşmaz.

Masalın başında ortaya konan bu çatışma, tarafların birbirine karşı edindikleri ön kabul üzerine kurgulanır. Keloğlan, Köse'yi Köse de Keloğlan'ı kandırmak üzere ya da her ikisi kanmamak üzere fırsat kollamaktadır. Bu çatışma, şöhretli hilekâr Köse'ye karşı Keloğlan'ın gizli ama baskın gelen uyanıklığını hissettirmek içindir. Bu yönüyle Köse, Keloğlan'ın kahramanlığı için zorlu imtihan hazırlama işlevini yerine getirir.

Masalda değirmenci Köse, Keloğlan'ı peş peşe hilelerle aldatmaya çalışır. Keloğlan'ı saf zannederek giriştiği un, uğra, çörek oyununda kendince başarı gösterir. 'Savaşta hile mübah' hükmü gereğince oyunu hileye çevirir. Önce

yalan yarışı ile başarılı olduğu alanı seçer ve oyunu icra etmeye koyulur. Keloğlan, zekâsı ile bu düzeni çabucak kavrar ve Köse'nin hazırladığı zeminde onu yener. Köşeye sıkışan Köse, karısından öldüğünü söylemesini ister. Keloğlan'ın elinden, ölümden başka yolla kurtulamayacağını anlayarak Keloğlan'ın hakkını teslim eder ve böylece sıradan oğlan, şöhretli kötüyü yenmekle halk nezdinde kahramana dönüşür.

Dev ile imtihanı

Bu kez kahramanın yoluna çıkan şöhretli güç, dev kılığında görünür. Devler acımasızca hile ve oyunlarla ayağına gelen fırsatları değerlendiren düzenbazları ve bu düzenbazlıkla gününü gün eden güç sahiplerini temsil etmektedir. Bunlar semirmiş ve kötü niyetli olup iyi niyetli insanlardan uzak yaşarlar. Sanki hepsi aynı fikir etrafında birleşmiş, kötülükte anlaşmış bir komite gibi davranırlar. Çıkarları ve erdemsiz, felsefesiz, eyyamcı davaları için aşama aşama mücadele ederken kıt akılları güçlerine denk düşmediği için akıl ve zekâ karşısında yenilgiye uğrarlar. Hatta gövde ve gösterişlerine yakışmayan bir gülünçlük içerisinde imajları zedelenecek yenilirler. Hazırladıkları kısa ve dar görüşlü planları, birkaç hamlede işlevsiz hale gelerek kendilerine karşı değerlendirilecek fırsata dönüşüverir.

Keloğlan ile Devler masalında tembelliği yüzünden evden kovulan Keloğlan, gün dönünceye, akşam oluncaya kadar sürdüğü yolculuğun sonunda *bir ağacın dibinde konaklayıp yat(mayı)* düşünür. Bu hâl onun somut yolculuğunun işaretleridir. Bir ağaç dibinde sabahlayacak kadar yoksun ve çaresizdir. Keloğlan, *Biraz yiyecek verirler hem de yatacak yer gösterirler.* düşüncesiyle uzaktan görünen bir ateşe doğru yönelir. Akşamın karanlığında koca kazanlarda yemek pişiren *devler derneği*, yolculuk sırasında aç ve barınaksız Keloğlan'ın barınak ve sığınak olarak yaklaştığı devler topluluğudur. Güç, yiyecek, ateş ve ışıkla donanımlı bir barınağı işaret eden bu cazibe alanı oldukça işlevseldir. Keloğlan'ın olanca saflığı ile *selam ver(ip) girdiği ve*

pervasızca bir kenara otur(duğu) bu mekân kahraman için hazırlanmış bir gösteri alanıdır. Bu alan, Keloğlan'ın en büyük sınavı olan devlerle mücadelesine sahne olacak ve sonunda zayıf iyi, güçlü kötülere üstün gelecektir.

Keloğlan ile Devler Ağası masalı da Keloğlan'ın bu güçlerle mücadelesini anlatır. Masalda dereceleri değişen zorlu sınavlar, devin tarlasında çalışmakla başlar ve onu etkisiz hale getirmekle son bulur. Keloğlan, masum, iyi niyetli ve emeği ile geçinmek arzusunda olan bir çiftçi çocuğudur. Alın teri ile para kazanmak düşüncesiyle ağabeyleri ile birlikte köyden çıkar ve devin tarlasında çalışmaya başlarlar. Dev, onlara iyi davranıyor gibi görünse de asıl amacı onları yemektir. Akli ve dikkati ile bu tehlikeyi kardeşlerin en küçüğü Keloğlan anlar, tedbir alır. Ağabeylerini ölümden kurtararak ailenin kahramanı olur. Keloğlan, bu başarı ile yetinmez ve padişahın zorlu görevlerine talip olur. Padişah önce devler ağasının atını, sonra zilli ve çingiraklı yorganını getirene kese kese altın vereceğini duyurur. Keloğlan ikisini de getirir. Padişah son olarak devler ağasını getirene bir çuval altın verip kaftan giydireceğini, onu vezir yapacağını ilan eder. Bu göreve de Keloğlan'dan başkası cesaret edemez. Keloğlan, *dağların ardındaki devler ağasını* öldürmeyi başarır. Bu da onun kamuya mal olan kahramanlığını tescil etmiş olur. Böylece iki kademeli yükselme gerçekleşir; Keloğlan “ideal”e ulaşır ve köyden çıkan orak işçisi padişahın veziri olur.

Kel kahramanın devle mücadelesi bakımından önemli örneklerden biri de *Dazlağın Macerası*'dır. Keloğlan'ın uyanıklığı ile tedbir aldığı bu masalda dev, Kelce'nin otuz dokuz ağabeyinden daha üstün meziyetlere sahip olduğunu anlar ve canlarını bağışlaması karşılığında onlardan Kelce'yi ister. Ağabeyleri vefa örneği göstererek kardeşlerini vermeyeceklerini söyleseler de Kelce, *Bırakın beni agalar, bân istesäm, şindi da kurtulurum.* diyerek ağabeylerini gönderir. Diğer masallardan farklı olarak dev ile Kelce, arkadaş olurlar, dev kendisi için Fes padişahının kızını getirmesini isteyince Kelce hiç düşünmeden kabul edip yola çıkar.

Kelce, kızı bulup getirir ama kız devle birlikte olmak istemediğini söyleyince bu kez kel kahraman kızın yanında yer alır ve devden kurtulması için yardım eder. Sonuçta tılsımını yok ederek devi ortadan kaldırırlar. Bu masaldaki üç farklı deve karşı Keloğlan'ın tavrı da değişiklik arz etmektedir. Değişen koşullarda, tehlike, zarar ve haksızlık durumlarında mazlumun ve zayıfın yanında yer alarak orantısız güce ve zulme karşı tavrı almış olur.

Kara Han ve Cadı ile imtihanı

Çınbek masalında Kara Han isimli güçlü han, *Çınbek*'in karısı Ayım Güzel'i görür görmez âşık olur ve onu *Çınbek*'in elinden almak için plan yapmaya başlar. Kara Han, *Çınbek*'e *Kadın koydum, saklambaç oynayalım* diyerek onu yarış meydanına çekmeyi başarır. Bu yarışın bedeli kaybeden için ağır olacaktır çünkü kazanan diğerinin karısını alacaktır. *Çınbek*, Ayım Güzel'in yardımıyla üç kez üst üste saklanan Kara Hanı bulur. Kara Han, büyük umutlarla girdiği bu oyunun birinci perdesini kaybeder, saklanma sırası *Çınbek*'e gelir. Ayım Güzel, ilk olarak kocasını oymak yapıp parmağına takar, ikincisinde elindeki iğneye geçirdiği ipliğin ucundaki düğüme saklar, son olarak da iğne yapıp yakasına iğneler. Kara Han, hiçbirinde de *Çınbek*'i bulamaz ve oyunu *Çınbek* kazanır. Kara Han, hem Ayım Güzel'i alamaz hem de karısından olur, ancak hanlık gücüne sığınarak karısını vermez.

Kendi imkânlarıyla Ayım Güzel'i elde edemeyeceğini anlayan Kara Han, bir ferman çıkararak bu işi yapacak birini arar. İşe ağzında dişi olmayan, altmış yaşında bir cadı karı talip olur. *Efendim, hanım, beni onbeş yaşında bir çocukla evlendirirsen ben seni Ayım Güzel'e ulaştırırım.* der. Cadı kadının öğüdü ile Kara Han, *Çınbek*'i çağırır ve onu, İt İçmezın Ala Gölü'nden su getirmeye yollar, eğer üç günde gelemese karısını kendisinin alacağını söyler. Cadı kadın, o suya gidenin üç gün değil, üç yılda da gelemeyeceğini belirterek Kara Hana artık *Çınbek*'ten kurtulduğu müjdesini verir. Fakat *Çınbek*, eşi Ayım Güzel'in tedbiri ile bu cadının hilesinden de kurtulmayı başarır.

Ağalıkla imtihanı

Keloğlan ile Köy Ağası masalında çaresizlikten, acımasızlığı ile ünlü, cimri bir ağadan yanaşmalık isteyen Keloğlan, ağanın bütün şartlarını koşulsuz kabul eder. Keloğlan, sadakatle işe koyulur ve ilk geliri olan *bir tam somunla bir yarım somun, bir de soğan(ı)* hak etmeye özen gösterir. Fakat ağa, hizmetkârlarına *oyunları, hünerleri* ile tuzak kurarak *onların aşından kesmenin* peşindedir. Keloğlan'a verdiği somunlar için *yarımı yemeyeceksin, bütünü de bölmeyeceksin* şartını koşar. Bu imkânsız ve mantıksız koşulda, Keloğlan'ın çıkış yolu mantık ihlali olacaktır. Keloğlan tahammül sınırını fırsat bilip bu noktadan sonra kendi fırsatlarını hazırlayacak ve tahammülü bu kez kendi sınayacaktır.

Öğleye kadar çalışıp acıkınca ekmeği yiyip soğanı da katık ederek ağanın şartını bozmuş olur. Yani ağanın oyun kuralına göre kaybetmiştir. Fakat Keloğlan, ağanın hilesini önceden fark edip kendi planını devreye koyduğu için oyun içinde oyun sergiler. Sığındığı meşru mazeretlerle oyunu ihlal etmiş olsa da akli gerekçelerini hazırlar ve kendince kötüyü cezalandırmayı amaçlar. Ağa, uyanıklık edip işçisinin emeğini vicdansızca sömürmek isterken, Keloğlan ona beklenmedik dersi verir.

Bu masal, Keloğlan'ın kahramanca mücadele ettiği sembollerden biri olan ağalıkla savaşını ele alır. Toplumların tarihi, kutlu semboller için verilen birçok mücadele ile doludur. Milletler, millî veya evrensel değerleri uğruna mücadelelerini, destanlarda, masal ve hikâyelerde, türkülerde, ağıtlarda farklı şekillerde dile getirirler. Nitekim masal *memleketin ücra bir köşesinde* geçtiğine göre bu köydeki "Camgöz Ağa"nın üstünde bir zalim yoktur. Köylünün Karun'dan ya da Belam'dam örnek vermesi gerekmez. O, kendi çevresindeki en büyük zulmü bizzat yaşamaktadır.

Masal girişinde bu zulmün sınırları ayrıntısıyla tarif edilmiştir: *Namı, şanı yedi iklim, dört köşeye yayılmış* olan ve masalcının adına Camgöz dediği ağa, bir zalim tipini temsil eder. Bu, köydeki toprak ağası olarak karşımıza çıkarılır.

Ensesiyle sırtı gayetle kalın, eli de pek sıkı olan Ağa, yanaşmalarını, uşaklarını boğazı tokluğuna çalıştırır, kara ekmeği lokma lokma bölüştürür, malın ve de davarın sütünü, yoğurdunu bile kilit kayıt altına kor, folluklardan yumurtaları eliyle toplar, pazarda satar, bahçenin armudunu, elmasını da ev halkından esirgermiş. Pintiliğini, hasisliğini, nekesliğini gide gide o mertebeye vardırır, işleri çoğaltırken aşları da öylesine kısarmış ki hakkından vazgeçip kaçanlar kurtulur, yüreğine taş basıp sabredenler de tükenir, tarlada tokatta can verir, giderlermiş.

Görüldüğü üzere bu güç ve kudret sahibi zalim, ne tanrılık iddiasında bulunmakta ne de temsil ettiği sınıfın karakteristik acısını yaşatmaktadır. Masal yaratıcısının dramatize ettiği acı, zenginin cimriliği üzerinden ifade edilir. Bu, fakir bir köylünün iyi odaklanma ile sergilediği görüntüdür. Bu zengin ve cimri ağa, çalışanlarının emeklerinin karşılığını vermeyen, onların emeklerini vicdansızca sömüren bir işverendir. Keloğlan, işsiz ve çaresiz *namı, şanı yedi iklimde yayılmış Camgöz Ağa'ya boğazı tokluğuna, yanaşma* olarak kapılır. Masaldaki çaresizlik aslında masalcının bilinçli seçimidir. Çünkü bu ağa ile baş edecek olan Keloğlan'dan başkası değildir. Nitekim ağa ile Keloğlan'ın mücadelesi en başından, sonu belli bir mücadeledir. Keloğlan, ağayı önceden tanımaktadır. Ağa, onu işe almak için şart koştuğunda Keloğlan'ın da şartı hazırdır. Keloğlan *ağanın huylarını ve de hünerlerini... baştan sona bil(ir)*. Fakat maceranın sonunu bildiği için ya da masalcı kendisinden taraf olduğu için ağanın bütün şartlarını kabul eder. Ağanın şartı basittir. *Kim kimi kızdırır, bezdirir, işten bıktırır, usandırır, sonunda kızdırırsa öteki onun sırtından bir çarıklık deri yüzüp çıkaracak*. Ağa yılların deneyimine güvenerek Keloğlan'ı da diğer yanaşmalar gibi yanına alır. Keloğlan'ın işe alınmasına özel bir önem atfedilmez. Keloğlan da *ne buyurursan başım üzerine. Kulun kölen olurum* diyerek muhtaçlığını belli edince Ağa, ağır şartlarını sıralar.

Keloğlan da sıralı oyunları ile ağanın canını acıtmaya ve onu kendi şartı ile yenmeye çalışır. Önce iyi niyetli ve sadık bir işçi gibi çalışır. Ağanın kötü niyetinden emin olunca da kendi oyunlarını sergiler. Ağayı kızdırmayı her seferinde başarmaya çalışır ve sonunda zıvanadan çıkarıp sırtından bir çarıklık

deriyi yüzer. Keloğlan, sergilediği her oyunla ağaya bir zarar verirken onun atının ve kızının ölmesine bile göz yumar. Cimriliği ve zulümleri ile namı yedi iklime yayılmış olan Camgöz Ağa, Keloğlan'a: *Aman Allah'ın belası, yedi köyün bir zalimi, aman dağların canavarı* diye seslenir. Keloğlan, ısrarlı hamleleri ile anlı şanlı Camgöz Ağa'yı canından bezdirir, zulümde onu bile geride bırakır. Ağa, Keloğlan'la baş edemeyeceğini anlayıp bu oyunda mağlup olur.

Masalıcı, Keloğlan'ı kullanarak zengin ve cimri ağaya dersini vermiş, güçlü kötüyü cezalandırmıştır. Halkın içinden biri olan bu kahraman güçlü ve muzaffer Keloğlan'dan başkası değildir.

Zengin cimri ile imtihanı

Keloğlan 2 masalında Keloğlan'ın üvey ana-babası çok cimri bir karı kocanın yanında çalışmaktadır. Keloğlan, bu masalda *kendileri zengin olan ancak çok cimri karı-koca(dan) emeklerinin karşılığını ve karın doyuracak kadar yemek* alamayan üvey ana-babasının hesabını görmek üzere rol alır. Üvey babası, bir adalet savaşçısı olan Keloğlan'dan *ödenmeyen emeği için o cimri, hilekâr ihtiyarın koynuna sakladığı yağını getir(mesini)* ister. Keloğlan da girdiği rollerle bu görevi cimriye büyük bir ders vererek tamamlar. Uyanıklığının farkında olan cimri, birtakım mücadeleden sonra kendisinden uyanık Keloğlan karşısında yenilgiyi kabul eder. Masalda emeğin karşılığını vermeyen zengin cimrinin cezalandırılması yoluyla cimrilik eleştirilir.

Kırk Haramilerle imtihanı

Keloğlan ile Kırk Haramiler masalında Keloğlan babasından kalan kırık bir tüfekte ava gider. Bir atışta kırık kuş vurur. Evine giderken karşılaştığı kırık haramiler yolunu keser ve *Keloğlana bir tokat vur(up)* kuşları elinden alırlar.

Keloğlan, dikkati ve uyanıklığı ile kurguladığı planları hayata geçirerek kırık haramilere ağır cezalar verir. Keloğlan'ın babasından kalan *kırık tüfekte* bir atışta kırık kuş vurarak pek zahmet çekmeden şansının yardımı ile elde ettiği ironik başarı, aslında haramilerle karşılaşmaya yöneliktir. Tembel ve eğitimsiz bir oğlanın iş yapma arzusu, bunu kırık bir aletle yapması ve buna rağmen olağanüstü başarı göstermesi sadece gülme teorileri ile açıklanamaz. Masalcı kırık haramilerle Keloğlan'ı buluşturmak için biraz da eğlenceli bir yol izlemiştir. Burada asıl amaç toplum adına, devlet adına kırık haramilere hayat dersi vermektir. Bu kahramanlığın Keloğlan imajına sağladığı katkı da inkr edilemez.

Halkın kahramanı Keloğlan, avladığı kuşları uyanıklığı ile hem de pişmiş olarak haramilerin ellerinden aldığı gibi denk getirdiği yerde onlara oyunlar oynar, eziyetler eder. Bunları yaparken ders olsun diye bir hatırlatma notu yazmayı da unutmaz:

Kırk kuşumu almasaydın

Bir tokatı vurmasaydın

Aman bu pek azdır efendim

Hele daha büyüğünü görelim

diyerek haramileri iyice kızdırmayı başarır. Her seferinde Keloğlan'ın yaptıklarıyla perişan olan haramiler, bir gün ona dersini vereceklerini düşünürler; ama Keloğlan'ın fendi her zaman üstün gelir. Çaresiz, Keloğlan'ın gücünü ve üstünlüğünü kabul ederler. Haramiler, ondan kurtulmak için Keloğlan'ı padişaha şikayet etmek zorunda kalır ve *Ali Cengizden bu yana (böylesinin) görülme(diğini)* söylerler.

Padişah bu güce sahip Keloğlan'ı merak edip onu yakalatmak ister, fakat başaramaz. Sonunda Keloğlan kendisi gelir, itirafta bulunur. Padişah, kırk haramileri dize getiren gücün sahibini kıskanmış olmalı ki çok öfkelenir ve onu hapse attırır. Keloğlan bir oyunla kendini affettirmeyi başarır. Padişah, *ben dururken ortalığa düzen vermeye, ceza kesip oyun kurmaya kalkma* diyerek onun kahramanlığını da tescil etmiş olur. Çünkü Keloğlan *buyruk verip hüküm yürütmeye giriş(miş)* ve halk adına hareket etmeye yeltenmiştir.

Cambazla imtihanı

Keloğlan ile Üç Cambaz masalı Keloğlan'ın üç cambazla mücadelesini ele alır. Kıt kanaat geçinen ve çiftiyle çubuğuyla meşgul olan Keloğlan, zor durumda kalınca eşeğini satmaya karar verir. Pazarda gezinip dururken *vurgun peşinde dönüp dolanan cambazlardan üçü* onu uzaktan izledikten sonra gözlerine kestirip eşeği ucuza getirmeye çalışırlar. Masaldaki cambazlık, bir tüccar cambazlığıdır. *Kırk köyde dört bucakta da kurnazlıklarıyla, düzenbazlıklarıyla ad çıkarmış, ün salmış(lardır)*. Bu bakımdan Keloğlan'ın imtihanı hayli zorlu görünmektedir. Bu cambazlar uzaktan gözledikleri Keloğlan'ın kolay lokma olduğuna hükmetmiş olmalıdırlar ki kandırmak için onu seçerler. Zaten Keloğlan'ın zavallı ve fakara hali ile kıldan yoksun kel kafası yeterince davetkâr görünmüş olmalıdır.

Bu masalda kurnazlık ve düzenbazlık numunesi olan cambazın seçilmesi tesadüf değildir. Zavallı ve masum görünümlü köylü Keloğlan'ın aslında ne kadar kurnaz ve düzenbaz olabileceğini öne çıkararak hem köylünün ticari onuru kurtarılmış hem de cambazlık eden düzenbazlara hayat dersi verilmek istenmiştir. Bu durum ilk bakışta sanıldığı gibi Keloğlan'ın trikisterliği ile ifade edilemeyecek bir davranış olmalıdır. Öyle olsaydı bu masal, Keloğlan ekseninde kurgulanan düzenbazlıklardan ibaret olurdu. Cambazlığı ve hilekârlığı başlatan bu üç cambazdır. Masalın başında Keloğlan, ticarete kandırılmış bir masumdur. Cambazlar, zavallı ve fakir bir köylünün elindeki en

büyük sermayesini profesyonel düzenbazlıkla vicdansızca ele geçirmeye çalışılır, ürününü kasten kusurlu hale getirirler.

Bu noktada Keloğlan'ın şahsında, temsil ettiği kitlenin ticari onuru kadar manevi itibarı da yeterince çiğnenmiştir. Hâl böyle olunca masalcı hızlı bir dönüşümle gizlediği kahramanına güç verip ondan üstün nitelikli bir gladyatör yaratır ve güç iddiasında bulunanlara meydanda dersini verir. Üç cambaz, hakkaniyet gözetmeyen, vicdansızca kazançtan ar etmeyen, çıkarıcı düzenbazlıkları temsil etmektedir. Toplumda karşılığı bulunan bu tip biraz da Keloğlan eliyle hırpalanarak masal öğretici bir fonksiyon da üstlenir. Fakat bu güç oyununun arkasında yatan asıl sebep Keloğlan'ın temsil ettiği özelliklerin bayraklaştırılması olmalıdır. Keloğlan, şöhreti ile kendine güvenen fakat kolay kazanma hırsı ve tamahkârlığı ile meselenin inceliklerini fark edemeyen kaba saba insanlara karşı, iddiasız ve şöhretsiz bir aklı temsil eder. Zayıf ve zavallı görünümünün arkasında olayların sonucunu önceden kestirme yeteneğine sahip bir bireyin güce ve şöhrete karşı üstünlüğünü sergiler.

Kötü Hasan ile imtihanı

Keloğlan ile Kötü Hasan masalı anasının isteği üzerine Keloğlan'ın eş bulmak üzere köyünü terk etmesi ile başlar. Kısmetini uzaklarda aramak üzere yola çıkan Keloğlan, çocukluk arkadaşı Hasan'ı da yanına alır. Aslında Keloğlan eş aramayacak ve bulamadan da geri dönecektir. Nitekim masal da bu yönde gelişir. Keloğlan köye geri dönecek ve ağanın kızı ile evlenecektir.

Keloğlan'ı köyden çıkararak bu mantıklı bahanenin arkasında daha derin bir hesap yatmaktadır. Keloğlan, çocukluktan beri tanıdığı bu Hasan'ın içinden kendisini çekemediğini, her işi tersinden tuttuğunu, sinsi sinsi kendisi ile çekiştiğini bilir. Ama bunu ne Hasan'a belli eder ne de dinleyiciye. Bu yolla Keloğlan'ın Hasan'la olan dostluğuna şimdilik hanel gelmemiş böylece iki arkadaş arasındaki esrar korunmuş, Keloğlan da olanca masumiyeti ile intikam lekesine bulaşmamış olur.

Keloğlan, Hasan'la yüzleşmez ve çocukluktan beri adı konmamış sorunu halletmek ister. Kız aramak da yoldaşlık da bunun bahanesidir. Yolda Hasan Keloğlan'ın beklediği fırsatı verir ve arkadaşını aldatmak ister. Önce Keloğlan'ın azığını, sonra kendisinininkini yemeyi teklif eder. Keloğlan'ın bitince de yolunu ayırır. Keloğlan, Hasan'a yalvarıp yakarsa bu işin *hainliğe git(tiğini)* söylese de Hasan dinlemez. Keloğlan, Hasan'ın ağzından dinleyiciye ihanetini itiraf ettirir, kendi de onunla olan hesabı için somut bir dayanak kazanır. Hasan'ın bu davranışı, Keloğlan'ın mücadelesine kamusal ve bireysel meşruiyet zemini oluşturmak içindir.

Hasan'ı köyden mücadele alanına çekerek uygun fırsat kollayan Keloğlan için Hasan kötülüğu ile kolaylık göstermiştir. Usta ve bir o kadar da sabırlı Keloğlan, Hasan'la orada yüzleşmez, akıl sahiplerinin yaptığı gibi bu ihaneti doğru anladığı halde fevri tepkiler göstermez, *dağ başında düşünecal(ır)*.

Keloğlan, yoluna tek başına devam ederken terk edilmiş bir hamamda konaklar. Gece orada toplanan cücelerin sohbetinden gizli definelerin yerini öğrenir ve zengin olup köye döner. Keloğlan artık yeni yetme Ahmet Ağa olarak anılmaya başlar ve ağanın kızıyla evlenir. Kötülükten murat alamayan Kötü Hasan, hem parasız hem de itibarsız kalıp köye dönünce olanları öğrenir. Soluğu Keloğlan'ın yanında alır. O da “saf saf” başından geçenleri ayrıntısıyla anlatınca Hasan ertesi gün davranıp Keloğlan'a ihanet ettiği tepeye gider, cücelerin toplantısını beklemeye başlar. Cüceler insan kokusu alıp definelerin yerini öğrenmek isteyen Hasan'ı yakalar ve döve döve öldürürler, parça parça yapıp her bir parçasını bir dağa fırlatırlar.

Keloğlan, maşa varken elini yakmamış, ustalığı ve sabrı ile Kötü Hasan'ın hesabını cücelere gördürmüştür. Böylece kimsenin kendisini muhteris ve intikamcı davranmakla suçlamasına da fırsat vermemiştir.

Bu masalda sadece Keloğlan'ın Kötü Hasan'la olan kişisel mücadelesi anlatılmaz. Toplumda Kötü Hasan gibi çevresine ihanet eden, dost gibi görünüp

düşmanlık yapan herkes cezalandırılmak istenir. Bu ustalık isteyen iş için Keloğlan seçilir.

Ali Cengiz ile imtihanı

Keloğlan ile Ali Cengiz masalında Keloğlan'ın zorlu sınavı Ali Cengiz'ledir. Padişah, kızını isteyen Keloğlan'ın anasına oğlunun Ali Cengiz oyununu öğrenmesi şartıyla kızını vereceğini söyleyerek ondan kurtulacağını düşünür. Ali Cengiz o diyarda ünü duyulmuş, namı yayılmış bir usta oyuncudur. Oyunlar, hünerler ve düzenler bilen bu ustanın yanına yedi iklim dört köşeden delikanlılar akın akın gelirler. Ali Cengiz, onlara kırk gün oyunları öğretir sonra da kesip kör kuyuya atar, bunlardan birinin yol bulup kendi yerine geçmesini istemez.

Ali Cengiz oyununun özünü, canlı veya cansız varlıklara dönüşmek ve sonunda da rakibi ortadan kaldırmak oluşturmaktadır. Anlık durumlara uygun bir don değiştirme hamlesi ile rakibin panzehiri olan bir nesneye dönüşmek esastır. Keloğlan, oyunların hepsini öğrendiği halde öğrenmemiş gibi yaparak Ali Cengiz'den kurtulur. Keloğlan, para kazanmak için bu oyunları kullanmaya başlar. Ali Cengiz durumu anlar ve Keloğlan'ı aramaya koyulur. Pazara annesi tarafından satılık koç kılığında getirilen Keloğlan'ın annesini Ali Cengiz tanır ve koçun Keloğlan olduğunu anlar. Böylece iki Ali Cengiz ustası karşı karşıya gelirler. Masalın bu düğüm noktasında her ikisi de aynı oyundaki hünerlerini yarıştıracaklardır. Bu Ali Cengiz meydanında Keloğlan tam Ali Cengiz'in eline geçeceği sırada serçe olup uçar. Ali Cengiz kartal olup onu yakalamaya çalışınca Keloğlan bir demet gül olup padişahın kızının kucağına düşer. Ali Cengiz dilenci olup gülü kızdan almak isteyince gül darı olup yerlere saçılır. Ali Cengiz yanında civcivleriyle anaç tavuk kılığına girerek darıları yemeye çalışırken Keloğlan tilkiye dönüşerek tavuğu yutuverir. Böylece son hamleyi Keloğlan yaptığı için Ali Cengiz'den öğrendiği oyunda zafer onun olur.

Bu oyunun ilginç kısmı padişahın ve kızının gözleri önünde gerçekleşmesidir. Bütün bu olup bitenleri izleyen padişah, Keloğlan'ın başarısını inkâr edemez. Ali Cengiz'i yenmesi şartıyla kızını vereceğini söylediği için masalcı bu sahneyi sarayda oynatır. Bu kılık değiştirmelere bir anlam veremeyen baba kız tavuğu yiyen tilkinin yalanışını seyrederken Keloğlan son bir oyunla *yakışıklı bir delikanlı(ya)* dönüşüverir ve *Keloğlan dedikleri benim* diyerek padişahın kızını vermesini ister. Keloğlan, ustayı yenip Ali Cengiz ustası olur. Padişah da sözden dönmekle Keloğlan'ı yenmek arasında kalmış, birini kendine yediremediği, diğerinde de Ali Cengiz ustası Keloğlan'ı gözüne kestiremediği için yenilgiyi kabul eder. Kızını vermekle kalmaz, Keloğlan'ı kendine vezir yapar.

Ali Cengiz, masal yaratıcısının kendi dönemindeki olağandışı zorluğu karşılamaktadır. Efsanevi bir karakter kazanmış olan bu oyun, Keloğlan için başarılması imkânsız sınav olarak hazırlanmıştır. Keloğlan, Kafdağından ve devler anasından daha gerçekçi bir imtihan ile karşı karşıyadır. Adı ve sanı ile dünyalı bir karakter olan Ali Cengiz yaşayan bir insandır. Bu bakımdan Keloğlan masalı, destanlardan farklılık gösteren bir kahramanlık anlatısı özelliği gösterir.

Mağara ile imtihanı

Keloğlan ile Hazal masalında Keloğlan, babası tarafından şiddetli yoksulluk sebebiyle buğday karşılığı ağanın hizmetine verilir. Keloğlan'ın şımarıklıklarından usanan ağa, adamlarının da etkisiyle Keloğlan'dan kurtulmak için onu ölümle sonuçlanacak işlere yollar. Aynı zamanda kel kahramanın sınındığı bu yollardan biri de girenlerin çıkamadığı mağaradır. Ağa tarafından mağaraya yollanan Keloğlan, mağarada duyduğu seslerden, önüne düşen cesetlerden hiç korkmaz ve ağanın verdiği kazığı mağaraya çakıp çıkar. Mağaranın kapısını kapatan çalıyı da cesaretle açan Keloğlan, kapıda bir direğe asılı kadınla ona yetişmek için uzanan bir çocuk görür. Çocuğa acıyıp onu

kaldırmak ister, ancak çocuk öyle bir tekme vurur ki yedi kat yerin altına iner. O sırada çocuğun ayağını tutup geri çıkmayı başarır ve çocuğu mağaranın duvarına vurmak üzereyken çocuk yalvararak ona dünyada emsali bulunmayan küpenin tekini vereceğini ve bir daha onun bulunduğu yere gelmeyeceğini söyleyerek af diler. Keloğlan da çocuğu bırakır.

Erginlenme yolundaki kel kahramanın aşması gereken engellerden birisi de mağara olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü “mağaraya ya da labirente girmek erginleme türünde ritüel bir ölümle eş değerdi.”³⁴⁴ Kara Kırğız kahramanı Bolat ve Moğolların efsanevi kralı Kesar, öte dünyaya kabul sınaması olarak dağların tepesinde yer alan bir mağaradan girmişlerdir; şamanın cehenneme inişi de bir mağara sayesinde olur.³⁴⁵

Mitik figür açısından da mağara, kahramanın kolektif bilinçdışı mekânlarını tanıyacağı kutsal bir mekândır. Tıpkı bir çocuğun doğup büyümesi ve toplum hayatı içerisindeki karmaşada kendi benliğini bulması gibi bir sığınma yeri, aşama yeri dolayısıyla toplumun simgesi olarak anlaşılmalıdır.³⁴⁶

Kel kahraman bilinçdışı anlamına gelen bu mağarada aşama gerçekleştirmek üzere karanlık ve korku dehlizinden geçerek yeniden diriliş mitini gerçekleştirecektir. Mağaranın karanlığı bilinçdışını sembolize ederken mağara dışındaki çocuk ölümden sonra diriliş anlamına geldiği gibi bilincin psişik yanını işaret eder. Mağaranın içine çaktığı kazık da bilinç ve bilinçaltı dünyasıyla olan tüm deneyimlerimizin algılanması anlamına gelen egoyu temsil etmektedir. Çünkü “ego, bilincin öznesi” ve “bilinç alanının merkezi” anlamına gelmektedir.³⁴⁷

³⁴⁴ Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi /Taş Devrinden Eleusis Mysteria’larına**, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003, s. 162.

³⁴⁵ Mircea Eliade, **İmgeler ve Simgeler**, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul: Gece Yayınları, 1992, s. 31.

³⁴⁶ Esmâ Şimşek, Ebru Şenocak, “İbn Sinâ Hikâyelerinin Arketipsel Tahlili”, Millî Folklor, sayı 82, (Yaz 2009), s. 114.

³⁴⁷ Jolande Jacobi, **C. G. Jung Psikolojisi**, s. 21.

Keloğlan bu imtihan sürecinde, kendisi ve kendi gücü ile yüzleşerek bilinçlemiş ve erginlenmiş olarak macera ile baş edebileceğine olan inancını yenilemiş olur. Bilinçdışının karanlık ve anlam verilemeyen yanını daha iyi algılamış, bilincin aydınlığındaki tehlikelerin de üstesinden gelebileceğini, egosu ile bilincinin birlikteliğinde hayat serüvenini düzene koyabileceğini öğrenmiştir.

Örfle imtihanı

Semed'in Nağılı'nda Keçel Semed'in babası Boyacı Ehmed ölür ve memleketin örfüne göre anası da babası ile birlikte diri diri ölümler mağarasına atılır.

Öksüz ve yetim kalan Keçel Semed, birgün çarşıda dolaşırken tellalın, padişahın en güzel yalan söyleyen kişiye büyük kızını vereceği nidasını işitir. Saraya gidip padişaha üç farklı yalan söyler. Keçel oğlan şahitler huzurunda başarılı olunca padişahın çirkin ve aptal büyük kızı ile evlenir. Kız, kel bir oğlan ile evlendiği için üzüntüsünden hasta olur. Hasis vezir, padişahın çok güzel olan küçük kızını oğluna alıp tek varis yapmak için, gönderdiği doktorla büyük kızı zehirletip öldürür. Yörenin âdetine göre kız ile Keçel Semed'i de mağaraya atarlar. Vezir, padişahın küçük kızı ile oğlunu evlendirir. Fakat düğün günü yapılan yarışlarda ürken at, oğlanı düşürür ve vezirin oğlu da ölür. Yine âdet üzere küçük kız da damat ile mağaraya atılır.

Mağarada sağ kalarak ölenlerle birlikte atılan azıklarla yaşayan Keçel Semed, padişahın küçük kızı ile bu mağarada karşılaşır ve bir zaman sonra bir delik bulup yeryüzüne çıkarlar. Karaya oturan bir gemiye binip tacir kılığında, padişahla gemideki hazine için pazarlık ederler. Bir gün padişahla görüşmek için saraya gittiklerinde yüzlerini açarlar, onları sağ olarak karşısında gören padişah düşüp ölür. Keçel, kızla evlenir ve padişah olunca da bir ferman ile ölen eşle gömülme geleneğini kaldırır.

Masalın başında Keçel Semed'in babası ile birlikte âdet üzerine anasının da diri diri gömülmesi sıradan bir uygulama gibi aktarılır. Masalcı ve Keçel oğlan buna bir yorum getirmez. Eğer masalın sonunda yine vurgusuz bir şekilde, Keçel Ehmed'in tahta geçip bir fermanla şehirde, eşi ölenlerin birlikte gömülmesi âdetini kaldırdığı söylenmeseydi büyük ihtimalle bu masalın temel işlevi daha zor yakalanacaktı. Keçel oğlan, fakir bir aileden çıkar, aşama kaydettikten sonra yükselir. Sosyal çevre, onu yoksun ve yetersiz görse de o, yalan söyleme yarışında en iyi olur, şansı ve uyanıklığı sayesinde padişahın güzel kızı ile evlenir, çeşitli fırsatları değerlendirerek zengin olur ve içten içe kötülük düşünerek padişahı ve kızını aldatan vezire dersini verir. Keloğlan masallarından tanıdığımız bu epizotlar tek başına bu masalın tipik bir Keloğlan masalı olması için fazlasıyla yeterlidir. Fakat *Semed'in Nağılı* bu donanımlar yanında işlevsel açıdan da önem taşır.

Keloğlan'ın kötülere, devlete, haramilere, Ali Cengiz'e, devlere ve cambazlara karşı silahsız bir gladyatör gibi verdiği mücadele bu masalda örf üzerinde gerçekleşir. Keloğlan'ın ölen babası ile birlikte anasının da diri diri gömülmesi epizotu işlenerek masal, halkın bilinçaltındaki hesaplaşmayı gün yüzüne çıkarmak için seçilmiştir. Halk, yerel güçlerin veya kamunun ortaya koyduğu yasal veya normatif anlamsızlıklara karşı açıktan kitlesel bir direnç sergilemeyi uygun bulmaz.

Dönemin koşullarında ortaya konacak tepki ve değişim isteği anarşist bir anlam ifade edebileceği için veya kamuoyunun örf karşı çıkanları soyutlayıp dışlayacağı düşüncesiyle halk, bu tür değişimlerde yumuşak bir formül izlemiştir. Masalcı, bu ortak sorunu, değişime direnç oluşmasını önlemek üzere sessiz bir reform gibi tasarlamıştır. Bu radikal değişimi, kötüyü cezalandırmak, zayıfı korumak ve haklıya hakkını vermek gibi değerlerle gizleyerek anlatı türü ile estetize etmiştir. Masalı dinlerken eğlenen, eğlenirken öğrenen, öğrenirken değişimi sorgulayan masal dinleyicisi, toplumsal terapi ile zaman içerisinde bilinçaltında rahatsızlık uyandıran şeylerden kurtulmaya çalışmıştır. Anasından sonra kendisinin ve padişahın kızının diri diri gömülmesi Keloğlan'ın mutlu

sonu için bir vesile kılınsa da Keçel Semed tahta geçer geçmez bu âdeti kaldırarak anlamsız örflere karşı tavrını belli etmiş olur.

Perilerle imtihanı

Keloğlan ile Hazal masalında üç peri kızı vardır. Bu peri kızları kel kahramanın yoluna çıkıp onun aşama kaydetmesine engel olmaya çalışırlar. Kılık değiştirerek ve olağanüstü güçler kullanarak kahramanı yenilgiye uğratmak isterler. Hızır'ın verdiği kutsal güçle kendisi de olağanüstü donanımlara sahip olan Keloğlan bunların üstesinden gelmeye çalışır. Masalda daha çok güvercin kılığında dolaşan bu kızlardan her biri farklı yerlerde ve farklı görev alanlarında Keloğlan'ın karşısına çıkarlar.

Birinci kız bir mağarada önce kadın sonra çocuk kılığına girerek Keloğlan'ı öldürmek üzere hazırlık yapar. Keloğlan da mitik ve mistik gücüyle kızın elinden ne alınan ne satılan satılırsa da yedi ceddine yetecek olan küpesinin tekini alarak aşamanın birinci ayağını geçer. İkinci kız, nehirde su perisi kılığında Keloğlan'ı boğarak öldürmek ister. Keloğlan bunun da bir bileziğini alarak kızı bırakır. Üçüncü kız da çayırdaki Arap kılığına girerek onun çayıra girmesine engel olmak ister. Keloğlan bu yasağı çiğner ve onun da ayakkabısının tekini alarak üçüncü basamağı geçer.

Keloğlan'a yenik düşen bu üç kız, yenilgilerini kabul ettikten sonra *Senin olduğun memlekette durursam Allah belamı versin.* diyerek kahramanın yolundan çekildiklerini beyan ederler. Keloğlan, bu üç engelli aşama testinden geçtikten sonra karşısına çıkan devi takke, değnek ve deve gibi üç yardımcı enstrüman ile alt ederek aşamanın ödülü olan Hazal'ı elde eder. Masalda Keloğlan, sistematik engel silsilesinden geçerek mutlu sona ulaşmış olur.

4. Kel Tipin Mitik Aynadaki Görüntüsü

Geçen asırda yapılan çalışmalar, ilkel insan davranışlarının simgesel olarak anlaşılıp adlandırılması için önemli bir veri sağlamıştır. Bu çalışmalarda insan davranışlarını hazırlayan ruhsal köken ve bu davranışlara ilham kaynağı olan evrendeki çağrıştırmacı semboller tarif edilmeye çalışılmıştır. En kısa şekliyle “başlangıçtan beri var olan imgeler”³⁴⁸ demek olan arketipler ve onların simgesel karşılıkları olan mitoslar, ilkel insan davranışları için öngörülen en eski ruhsal ve simgesel formlar olarak ortaya konmaktadır. Destanlardan çağdaş metinlere kadar yazılı ve sözlü edebiyat ürünleri de bu psiko-analitik simgecilik aracılığı ile değerlendirilmektedir. Geçen yüzyılın başından itibaren yurtdışında ortaya çıkan bu yaklaşımın izleri ülkemizde de 1970’lerden beri görülmektedir. Fakat Türkiye’de son birkaç yıldır bu değerlendirme yönteminin fazlaca öne çıkarıldığını hatta bazı araştırmacılar tarafından metin analizleri için en sağlıklı yöntem olarak vurgulandığını görmekteyiz.

Yaptığımız çalışma, sözlü kültür ürünlerinden biri olan masal metinleri üzerinden yürütüldüğü için konunun bu türle ilişkisi bağlamından ayrılmamaya çalışacağız. Masal araştırma ve incelemelerinde pek çok metot uygulanmakta iken Freud okulunun devamı olan psiko-analitik simgeciliğin öne çıkması, son dönemde kişisel gelişim çalışmalarının etkisiyle psikoloji ve psikiyatri biliminin önem kazanması ile ilişkili olmalıdır.

Zamanında, “fantastik” ve “anlamsız” hatta bir “saçmalık” olarak eleştirilen bu yöntem, Freud’un cinsellik teorilerine etik bir tepkiyi de üzerine çekmiş fakat gerek Freud’dan sonraki kuramcıların bu kötü imajı unutturmaları ve gerekse çağın psikanalize yönelik ilgisi bu yöntemin yıldızını yeniden parlatmıştır.

Bu çalışmalarda, örnek olarak ele alınan metinlerdeki olaylar, durumlar veya varlıklar mitlere ve mitoslara göre temellendirilmekte, bunların bölünmesi ile ortaya çıkan kollar da çoğunlukla bilinç ve bilinçdışı ekseninde

³⁴⁸ Jolande Jacobi, **a.g.e.**, s. 62.

anlamlandırılmaktadır. Bir metni iyi ve doğru anlamak yanında o metnin insanlığın en eski evrensel kodları ile olan bağına işaret eden bu yöntem, çağdaş metinlerin değerlendirilmesinde de uygulanmaktadır. Özellikle postmodern sanat teorisindeki özgünlük ya da orijinalite için bu yöntemin ortaya çıkaracağı şeyler gözardı edilemeyecek boyuttadır. Her estetik ürünün kendisinden önceki kültür ürünlerinden esinlendiğini inkâr edemeyeceğimiz için anlatılarda da silsile yoluyla tevarüs eden kodları yoklamak durumundayız.

Yukarıda işaret ettiğimiz faydaları yanında bir anlatının –zaman, sosyal çevre, mekân ve bağlam gözardı edilmemek şartıyla- mitolojik simgecilik yöntemi ile değerlendirilmesi o anlatının mitik dil ile yakınlığı ve uzaklığı hakkında bilgi vermektedir. Bir masalın farklı zaman ve coğrafyalarda tespit edilen varyantları bu yöntem ile incelendiğinde bağlamın ve sosyal çevrenin mitik simgelerdeki değişiklikleri ortaya çıkarılarak anlatının tarihî coğrafi yol haritası ve masal epizotlarının destanlarla ilişkisi de incelenebilir. Bu yöntem, masalın sınıflandırılmasından öte, kültürün uzunca süreçte yarattığı tipin anlaşılması ve adlandırılması için de fayda sağlayacaktır.

Nitekim Anadolu’da onlarca masal metni ile oldukça iyi tanıdığımız Keloğlan, pek çok masalda farklı bir karakter ya da tip gibi adlandırılmakta ya da anlatılmaktadır. Bu değerlendirme, ilk bakışta sınıflandırma ve adlandırma sorunu gibi algılanabilir. Fakat araştırmacı özel olarak bir tip üzerinde yoğunlaşmamış ise kolaylıkla bir masalda yer alan kahramanın başka metinlerden tanıdığı bir kahramanla aynı olduğunu fark edemeyebilir. Eğer, tiplere de mitik yolculuk ya da simgecilik penceresinden bakarsak onları daha ilkel ve böylece daha kaba formları ile izlemeye alacağımız için daha kolay tanıma ve anlama imkânı bulabiliriz.

Masaldan destana, gelenekten batıl inanca kadar folklorun her ögesinin tarihte bir başlangıca ve kökene dayandığı düşüncesi genel olarak ortak kabul görmüş ve bu değişim ya da dönüşümün kaynak, süreç ve şekil bakımından farklı farklı değerlendirilmesi folklor ürünlerine yeni yaklaşımlar kazandırmıştır. Özellikle mitlerin ve ritüellerin birbiri ile olan halef-selef

ilişkisi, evrim ya da tevarüs açısından değişik görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu kavramların karşıladığı anlamların kaynağı veya kökeni önemli sorunların başında yer almıştır.

Kültürü sosyal bir canlı varlık olarak görenlerin değerlendirmeleri yanında, inancı esas alarak mitlerin dinsel ritüellerden oluştuğunu savunanlar bulunurken, ritüeli evrenin ortak varlığı olan insanoğlunun mitik simgesi olarak gösterenler olmuştur. Bütün bunlara sihir veya rüyanın kaynaklığı ile anlamlandırmak isteyenlerin simgeci psikolojik analizleri de eşlik edince eldeki verilerle masaldan mitoloji ya da ritüele gitmek veya tersini yapmak için deneme yapmak mümkün olmuştur.³⁴⁹

Şu halde, insanoğlu dinsel, çevresel ve doğal faktörler sayesinde birbirlerinden karşılıklı olarak edindikleri tecrübe ve davranışları, oluşturdukları sözlü kültür ürünleri ile bugüne kadar ulaştırmıştır. Günümüz araştırmacıları, bugüne kadar ortaya konan yaklaşım ve yöntem tekliflerini kullanarak bu ürünlere farklı şekilde yaklaşabilirler. Halkbilimi araştırma ve kuramlarından birini türün bir örneği üzerinde uygulamak, metodolojik bir yaklaşıma katkı veya alternatif geliştirme için yararlı olacaktır. Ama pek çok araştırmacının anahtar olarak bir yöntemi kullanmasının özel bir amaca hizmet etmesi beklenir. Aksi takdirde zaten bilinen bir yöntemin rutin testi anlamına gelecek veya tür temsilcisinin tespiti dışında pek fayda sağlamayacaktır. Fakat, çalışma amacının ortaya çıkardığı konu belirlendikten sonra eldeki ilgili ve yararlı yöntem ve kuramlar bu amaca katkı sağladıkları ölçüde değerlendirmeye alınırsa anlam ifade edecektir. Bir örneklendirme yapmak gerekirse Köroğlu'nun millî karakteri hakkında söz söylemek için tek başına mitolojik simgecilik yöntemi yeterli olmasa da bu yöntem kullanılarak sözlü kültür ürünlerinden yararlı çıkarımların yapılması mümkündür.

Bu yol haritasında, tipi sınırlayan belirgin özellikleri unutmamamız gerektiğini biliyoruz. Tek başına mitolojik simgecilik bir metni değerlendirmek

³⁴⁹ (Daha geniş bilgi için bkz. Özkul Çobanoğlu, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002)

için yeterli olmasa da bu yöntemin söyleyeceklerini gözardı etmemek için Kırgız masalları arasında yer alan *Çımbek*'in çağrıştırdığı sembolleri, Keloğlan tipi ve Keloğlan masalları için katkı denemesi olarak sunmaya çalışacağız.

Çımbek masalı, bu dikkatle tanıştığımız Keloğlan masallarındandır. Masalda Keloğlan adı geçmemektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, tip üzerinde yoğunlaşınca bunun bir Keloğlan masalı olduğuna kolaylıkla karar verilebilir. Fakat, bu Keloğlan masalını burada söz konusu etmeye değer kılan şey, türü temsil etmedeki örnekliliği değil mitolojik simgecilik ile bakıldığında masal metninin bize aktardığı mitik şifrelerdir.

Keloğlan'ın millî bir kahraman olup olmadığı ve kel tipinin kronolojik olarak ne kadar eskiye götürüleceği geçmişte tartışılmıştır. Tahir Alangu, Keloğlan ile en eski tanışıklığımızın *Köroğlu'nun Kıratını Kaçırması* kolunda olması sebebiyle bu tipin şimdilik en son on yedinci yüzyıla kadar götürülebileceğini belirtmiştir.³⁵⁰ Fakat bir Kırgız masalı olan *Çımbek* bu tipin Türk mitolojisindeki kahraman tipi ile simgesel ilişkisi bakımından önemli ipuçları vermektedir.

Masal, Keloğlan'ın en eski ortak kültür kodları ile ilişkisini yansıtması bakımından anlam taşımaktadır. Masalın derlendiği coğrafya destanlar dönemi özelliklerinin daha yoğun hissedildiği bir coğrafya olması bakımından masaldaki epizotların mitolojik simgeler açısından Anadolu'dakilere oranla daha belirgin olduğu söylenebilir. Bu olgunun, farklı dönem ve coğrafyalarda anlatılan masalarda karşılaştığımız benzer motif ve epizotların mitolojik kökenle ilişkilendirilmesi bakımından da anlamı bulunmaktadır. Böylece, anlamlandıramadan üzerinden geçtiğimiz pek çok simge ve davranış işlevsel hale gelirken kültürün bir bütün olması ilkesinden hareketle türün kültür zincirindeki yeri de belirgin hale gelmektedir.

Masalda kahramanın adı *Çımbek*'tir. Fakat metinde, neden bu ismi aldığı söz konusu edilmez. Masalın başında kahraman, babasının adı ile anılır. Sonra

³⁵⁰ Tahir Alangu, *a.g.e.*, s. 181.

Çınıbek ismi kullanılmaya başlanır. *Çocuk, kel, Çınıbek kel* diye anılan kahraman yararlık gösterdikten sonra *Çınıbek Bahadır*'a dönüşür. Mitolojik kahramanlarda olduğu gibi olağanüstü fiziksel özellikleri ile değil zengin olmayan bir babanın akıllı oğlu olarak ortaya çıkar. Keloğlan masallarında gördüğümüz üzere kahramanın donanımı bilişsel alanda öne çıkar.

Çınıbek, kolektif bilinçdışının kendisine yüklediği aşamayı gerçekleştirmek üzere serüvene çıkar. Keloğlan tipindeki kahraman, destan kahramanında olduğu gibi her zaman somut bir yükselme sergilemeyebilir. Onun yolculuğu daha çok ruhsal bir serüvendir ve normatif esaslarla ilişkilidir. Ayrıca bu yükseliş mitolojik kahramanda olduğu gibi serüvenin başında tescillenen bir başarı olarak ortaya çıkmaz. Tersine, halk kahramanı sıradan, vasat ve sade bir serüvende eğreti olarak yer alır. Bu iddiasız tip, masalın sonuna doğru aşamalar silsilesi ile yükselerek sessizce kahramanlaşır. Abartılı sıfatlar ve olağanüstü davranışlar yerine değerleri vurgulayarak ve sosyal statüler kazanarak yükselir. Onun manevi yükselişi, maddi yükselmeyi beraberinde getirir.

Çınıbek masalında, kahraman zengin bir bey olan Minbay'ın oğlu ile yaylaya koyunları otlatmaya gider. Çınıbek, yüz koyuna sahip olan Cüzbay'ın oğlu sıfatı ile yer alırken Minbay'ın bin koyun sahibi olması dikkat çeker. Yani, Çınıbek zenginlik karşısındaki sıradanlığı temsil eder. Zaten babalarının ismi de bu karşıtlık üzerine kurgulanmıştır. Minbay'ın oğlu yaylada uyuyakalır ve koyunlarını kurt kırar. Çınıbek, oğlanı uyandırınca oğlan, görmekte olduğu ilginç bir rüya için Çınıbek'e kızar ve rüyasını bulup getirmesini ister. Çınıbek de rüyayı sorar ve karşılığında yüz koyun vererek oğlanın rüyasını satın alır. Durumu babasına anlatınca da babası ona çok kızar ve koyunları bulup getirmesi için Çınıbek'i döverek evden kovar. Halk kahramanı Çınıbek'in kopuşu da böylece başlar. Görüldüğü üzere, kahraman doğal şartların güçsüz ve iddiasız normalliginde pek de hissettirilmeden serüvene dahil edilmiş olur. Böylece, Oğuz Kağan'daki ormana girmekle başlayan serüven Çınıbek'te belirsiz ve çaresiz bir yürüyüş şeklinde gerçekleşir.

Çınıbek, ilk aşama için karşılaştığı serüvende karga ve güvercine seslenir. Onlardan *barış* diler. Güvercin beyaz rengi ile bilinci, karga da siyah rengi ile bilinçdışını karşılar. Kahraman, bilinç ve bilinçdışı ile yüzleşerek kendini tanıma sürecine katkı sağlar, karga ve güvercin Çınıbek'in yardım talebini reddederek onun içgüdüleri ile hesaplaşmasını sağlar.

Çınıbek, bu yüzleşmeden sonra yolunu bulmak üzere bir tepeye yürür. Tepe, onun için aşamanın bilincine varmak anlamına gelmektedir. Kahraman yolunu bulmak üzere, artık şuurlu bir yol arar. Bu arayış bilinçdışı ile uzlaşma anlamına gelir. “Ağaç, dağ, tepe gibi yükseklik boyutu olan varlıklar Tanrısal yüceliğe işaret et(tiği)”³⁵¹ için tepenin göksel çağrışımı yükselişe yücelik kazandırmaya yöneliktir. Gökyüzü simgeçiliğinde, göksel unsurlar mitolojik kahraman üzerinde toplanır. Çınıbek tepeye çıkmakla yolculuğuna Tanrısal bir işlev kazandırmak ister. Bu bilinçli seçim, artık kahramanın serüveninin bilincinde olduğunu gösterir.

Çınıbek masalının gök simgeçiliğine işaret eden unsurlardan biri de Ayım Güzel'dir. Ayım Güzel, Çınıbek'in tepede karşılaşmış peşine düştüğü kızdır. Ayım Güzel, masal boyunca yardım ederek yolculuğunda ona akıl veren bilge kişi olarak yer alır. Ayrıca bu özellikleriyle kadın şamanları da akla getirir: “Türklerin ve Moğolların eski dönem destanlarında şaman kadınlar destan içinde önemli görevler yürütmektedirler. Destan kahramanına gelecekle ilgili bilgi veren, ona yapması gerekenleri bildiren ve kahramanı yiğit olması için hazırlayan şaman kadınlardır. Şaman kadınlar birçok yeteneğe sahiptirler ve destan kahramanını bu yetenekler sayesinde sürekli korumaktadırlar.”³⁵²

Ayım Güzel masalda, kutlu donanımı ile bazen yüce birey arketipini sembolize ederken bazen de kahramanın bölünmüş parçası olarak karşımıza çıkar. Tıpkı Oğuz Kağan'daki Ay Kağan ve Kutadgu Bilig'deki Ay Toldı'da olduğu gibi kutu temsil eder. Göksel bir simge olan Ayım Güzel, kahramanın

³⁵¹ Ali Duymaz, “Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabı'na Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler”, Millî Folklor, sayı 76 (Kış 2007), s. 53.

³⁵² Şakir İbrayev, **Destanın Yapısı**, s. 74.

kendisinde topladığı yüceltilmiş unsurlardan biridir. Ayım Güzel, Çınıbek'in sahip olduğu kutu ve bilgeliği temsil ederek zorluklar karşısında ona yol gösterir. Çınıbek, bir masal kahramanı olduğu için sahip olduğu mitolojik güçleri tam olarak yansıtamaz. Bu olağanüstü ve destansı işlev Ayım Güzel üzerinden icra edilir. Böylece, serüvende karşılaşılan güçlükler aşılmakla kalmaz kahraman “birey olarak içimizde taşıdığımız diğer cinsin imgesi”³⁵³ anlamına gelen animası ile de uzlaşmış olur. Ayım Güzel'in bilgeliği, annesinin bir sihirbaz olması sebebiyle bazen olağanüstü olurken bazen de rüyanın gücü ile kendini gösterir.

Çınıbek'in Ayım Güzel'le olan ilişkisi bir süre sonra kadın-erkek ilişkisine dönüşür. Kız, kelin başına ilaç sürerek onun kunduz gibi saça sahip olmasını sağlar. Anima ile denklik kazanan kahraman onun cinsel varlığını da kabul ederek kendini çoğaltmayı tercih eder. Böylece erkek, ana-erkil düzenle ata-erkil düzen arasındaki dengeyi sağlamış olur. Masalda Çınıbek'in karşılaştığı ikinci kadın da yine Oğuz Kağan'ın iki kadınla birleşmesinde olduğu gibi çoğalmaya yöneliktir.

Masalda, Çınıbek Ayım Güzel'in annesinden aldıkları dört yüzüğü dört köşeye atarak halkı toplamak ister. Bu davet, Oğuz Kağan'ın kırk masa ve kırk sıra yaptırarak halkı toya davet etmesinde olduğu gibi grup-yüce birey arketipinin simgesidir. Kahraman, aşamadaki yüceliğini kabul ettirmek üzere görsel bir davranış sergilemek ister: *Ben sizlere oldum Kağan* diyen Oğuz Kağan'ın itaat istediği gibi Çınıbek, *Millette millet, yurduna yurt ekledim.* diyerek Kara Hana karşı güç iddiasında bulunur. Aradaki fark ise Oğuz Kağan'ın aleni kahramanlığına karşı Keloğlan'ın sessiz devir teslimidir. Oğuz Kağan yeni topraklarda her bir mücadelesi ile aşama kaydederken Çınıbek birbirini izleyen hileli oyunlardan kurtulmayı başararak yükselir. Bu yolculukta her iki kahramanın gizli özellikleri ortaya çıkarılır. Oğuz Kağan, bu yolculukta ok, kargı ve kılıç gibi erkek mitin sembelleri ile donatılırken Çınıbek de doru at, kısa kara kılıç, altın çan ve altın yüzük ile mitolojik silsileye dahil olur.

³⁵³ Jolande Jacobi, *a.g.e.*, s. 155.

Mitolojik kahramanın aynı zamanda akıllı olması şartı gereği Çımbek de ironik bir akılla donanır. Oğuz Kağan akli ile doğaya hükmederken Çımbek başlangıçta akıl yoksunu gibi algılanır. Servetini rüyaya satarak yola çıkan Çımbek “tersine kahraman” olarak karşımıza çıkar. Mitosun akılla ilgili ters bölünmesi diyeceğimiz durum, Keloğlan tipinin temel felsefesini oluşturur. Saf ve aptalca takındığı tavırla rakiplerini üzerine çeken kahraman, gizli cevher gibi dinamik duran akli ile serüvenini tamamlayarak şaşırtıcı bir zafer kazanır.

Oğuz Kağan’ın Tanrı’dan ve şeytandan korkmadan yer altı ülkesine yaptığı yolculuk misali bir serüven Çımbek için de geçerlidir. Özellikle onun Cayan balığını elde etmek üzere deniz altına girmesi ve Cayan balığının kaburgasını altın yay yaparak yedi günde getirmesi anlamlıdır. Bir canavar veya ejderha olarak karşımıza çıkan bu balık yer altı ülkesini, kara güçleri ve mitolojik kahramanın gölgesini temsil eder. Kahraman bu kötü gücü yenerek ferdî bilinçdışı ya da içgüdü ile yüzleşerek olgunlaşmasını ifade eder. Artık kahraman, negatifini yani gölgesini tanıyarak kendini tanımaya başlar.

Oğuz Kağan’da gördüğümüz kahramanın Karluk kılığına girerek bölünmesi *Çımbek* masalında da söz konusudur. Ayım Güzel, Çımbek’e olağanüstü şekillerde yardımda bulunarak onun mitolojik yönü ağır basan diğer yanını sergiler. Bu bölünme durumu Çımbek’in kurşun, deve, örümcek ve şahin kılığına girerek zor durumlardan kurtulduğu durumlarda da görülür. Daha sonraları, Ali Cengiz oyunu olarak tanıyacağımız bu karşılıklı kılık değiştirerek girilen mantıksal roller hep akıllı kahramanın bölünme yoluyla elde ettiği aşamaların ürünüdür. “Bir iken iki ol(an)”³⁵⁴ kahraman, evrene dağılıp sahip olduktan sonra itaat isteyecektir.

Çımbek’in kahramanlık aşamasında karşısına çıkarılan mücadelelerden biri de *Allah canını almazsa da ölür, yolda ejderhalar çok* diyerek bile bile bu zorlu göreve yollanmasıdır. Fakat kel, akıllı karısının yardımı ile bu zorlu görevi de yerine getirerek hem kendi canını hem de karısını kurtarır. Çetin mücadele ile üstesinden gelinen altın başlı gümüş bedenli geyik, bilinçle

³⁵⁴ Joseph Campell, *a.g.e.*, s. 15.

bilinçaltının sembolü olarak kurgulanmıştır. Altın bilincin berraklığını, gümüş de bilinçaltının bulanıklığını temsil etmektedir. Altın ve gümüşten oluşan geyik ise bilinçle bilinçdışının dengeli birlikteliğini işaret etmektedir. Kahraman, bu iki zıt güçlükte bir denge ile yüzleşerek sağlıklı bilinçlenme aşamasını sürdürmüş olur.

Geyik, doğurganlığın ve animayla mücadelenin sembolü olarak da algılandığı için bilincin ve bilinçaltının cinsel çağrışımları ile de uzlaşmayı işaret etmektedir. Bu durum Oğuz Kağan'da sağ tarafta altın tavuk ak koyun, sol tarafta gümüş tavuk kara koyun ile temsil edilirken aynı destanda altın yay ve gümüş okun bulunması, eril ve dişil karşıtlığın bilinç ve bilinçdışı ile ilişkisine işaret eder. Benzer çağrışım Çınıbek'te kılıç, çan ve yüzük ile karşılanır.

Bu bağlamda yukarıda ifade etmeye çalıştığımız mitolojik simgecilik şablonunun Çınıbek için de yol gösterici olması bir anlam ifade etmektedir. Çınıbek, pek çok coğrafyada farklı isim ve davranışları ile tanıdığımız Keloğlan olması yanında destanlardan tanıdığımız mitolojik kahramana ait pek çok özelliği de bünyesinde barındırmaktadır.

Yaylada hayvan otlatma, çadırda yaşama, ok, yay gibi motif ve nesnelere göçebe karakterini gördüğümüz kahraman, aşama arketipi için tipik örneklerden birini icra eder. Gerek kendi aklı, gerekse bölünen parçası olan eşi Ayım Güzel'in aklı ve bilgeliği ile yüce birey arketipini temsil eder.

Aileden bağımsız kalarak çıktığı serüvende somut sembollerle ruhsal yolculuğunu tamamlar. Kendisi, gölgesi, animası ve bilinçaltı ile yüzleşerek yükselen Çınıbek, ulaştığı uç zirvede kahramanlığının önce kendisi farkına varır sonra da itaat isteyerek kahramanlığını tescil ettirmeyi amaçlar. İki kadınla evlenerek çoğalma yoluyla evrene yayılmayı amaçlayan kahraman, erkek mitinin kendinden beklenen görevini yerine getirir. Aklı ile kahraman mitosunun hedefine ulaşan Çınıbek, sahip olduğu dört yüzüğü dört köşeye atarak *milletine millet yurduna yurt ekle(yip)* insanları çevresinde toplayarak

itaat ister. Bir halk masalının bu derece mitolojik temsil gücü onun kolektif kültür ile ilişkisini göstermektedir. Çımbek, bu yönüyle Keloğlan tipinin şimdilik en eski temsilcisi olarak anılacaktır.

Görüldüğü üzere bir Kırgız masalı olan *Çımbek*, destan kahramanına ait pek çok mitolojik özelliği barındırmaktadır. Bu örnek, Keloğlan tipinin mitolojik silsile ile olan ilişkisini yansıtması bakımından önem taşımaktadır. Bu ilişkiyi, sadece Keloğlan'ın millî karakteri ile ifade etmek de doğru olmayacaktır.

5. Keloğlan'ın Gölgesi: Köse

Anlatı türlerinden olan masalarda “hayatın çeşitli tabakaları basit hatlara ve tezatlarla indirilmiştir. Gerçekte karışık olarak ortaya çıkan insan karakterleri masalda ayırt edilmiş ve zıt tipler halinde dağıtılmıştır: ‘Kahramanlar’ ve ‘Korkaklar’.”³⁵⁵ Keloğlan masalarında biraz farklılık arz etse de bu zıtlık oldukça önemli bir yer tutar. Kel kahramanın macerası, sadece korkak rakiplere karşı değildir. O, daha çok bilinçdışının bilince direnci üzerinde duran sembollerle ilgilenir. Kel kahramanın macerası sırasında verdiği sınavlarda rol alan bu semboller, önceki bölümde ele alınmıştır. Burada Keloğlan'ın zaferi için özel anlam taşıyan bir karakterden bahsedilecektir. Bu, Keloğlan'ın karanlık ikizi veya gölgesi olan kösedir.

Gölge, psişik bütünlüğümüzün görünmez ama ayrılmaz bir parçası olan ‘diğer yanımızı’, ‘karanlık kardeşimizi’ sembolize eder. Bireyin bir parçası olan ve benliğinden ayrılmasına rağmen ona ‘tıpkı bir gölge gibi’ yapışık kalan bölümüdür. “Gölgeyle karşılaşma genellikle bireyin ait olduğu fonksiyon ve tutum tipinin bilinçli bir şekilde farkına varması zamanıyla kesişir. Ayırıştırılmamış fonksiyon ve az geliştirilmiş tutum tipi bizim ‘karanlık yanımızdır’, etik, estetik veya diğer nedenlerle reddettiğimiz ve bilincimizle oluşturduğumuz prensiplere ters düştüğü için bastırdığımız doğuştan kolektif yatkınlığımızdır.”³⁵⁶

Jung'a göre insan bilinçdışının iki yüzü vardır. Bunlardan biri toplumun beklentilerine uygun düşen rolleri yerine getirdiğimiz ‘persona’, diğeri de tam tersi olan ve engellediğimiz her şeyi yapmak isteyen, olmadığımız her şey olan ‘gölge’dir. Gölge bireysel bilinçdışıdır. Toplumsal standartlara ve bizim ideal kişiliğimize uymayan tüm vahşi istek ve duyguları kapsar. Utanç duyduğumuz

³⁵⁵ Ursula Ewig, “Masal, Masal Araştırması ve Masal Derlemesi Üzerine”, çev. Zeki C. Arda, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2, haz. Gülin Ögüt Eker vd., Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005, s. 380.

³⁵⁶ Jolande Jacobi, **a.g.e.**, ss. 148-149.

ve kendi hakkımızda bilmek istemediğimiz her şeydir.³⁵⁷ Jung'a göre gölge, "kişiliğin gizli, bastırılmış, değersiz ve günahkâr yönlerini içerir. Ama bu karanlık basitçe bilinçli egonun tersinden ibaret de değildir. Egonun değersiz ve tahrip edici tasarımları olduğu gibi, gölgenin de normal güdüler ve yaratıcı dürtüler gibi iyi özellikleri vardır."³⁵⁸

"Kurnaz, hilebaz, kötü kalpli, acımasız, inatçı, gözü doymaz, kendi menfaatlerini her şeyin üzerinde tutan, başkalarına kötülük yapmaktan zevk alan sadist bir kişi"³⁵⁹ olarak tarif edilen köse, kel kahramanın aşması gereken engellerden ya da rakiplerinden biri gibi algılanır. Kahraman, pek çok sembolik kötücül gücü yendiği gibi köseyi de yener ve yaptıklarının cezasını ödetir. Fakat, gölge arketipinin ışığında görünen hal, kötülerin cezalandırılmasından ibaret değildir. Zaten, hiçbir zaman genç olmayan Köse'nin aşk serüvenlerinde de bir iddiası yoktur. Keloğlan'ın yanında Köse'nin bulunması, öncelikle Erlik ile Ülgen'in bir arada bulunması ile ilişkilidir.

Köse, masallardaki canavarlar, devler ve başka kötülerde olduğu gibi bireyin toplumsal açıdan standart dışında tuttuğu ve ideal kişiliğine uymayan güdülerini ve dürtülerini üzerine alan bir kişiliktir. Kolektif bilincin şekillendirdiği ve olması gereken meziyetleri üzerinde toplayan kel kahraman, kösenin yardımıyla doğasında var olan kötücül yanlarını gizlemiş olur. Çünkü "biz, duygu ve düşüncelerimizi kontrol altına alarak, iyi yanlarımızı dışa vururuz. Oysa örtmeye çalıştığımız diğer yanlarımız, masalarda, şiirlerde, romanlarda 'gölge' arketipi olarak kendini açığa vurur."³⁶⁰

Kel kahraman, 'ben'de doğal olarak var olan ama daha çok toplumsal olarak olumsuz kabul edilen tutumlarla köse ve benzeri figürler üzerinden

³⁵⁷ Frieda Fordham, **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**, çev. Aslan Yalçınler, İstanbul: Say Yayınları, 2008, s. 60, 63.

³⁵⁸ Joseph L. Henderson, "Modern İnsan ve Mitler", İnsan ve Sembolleri, Carl G. Jung, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2007, s. 118.

³⁵⁹ Esmâ Şimşek, "Masalların Sembolik Dili Bağlamında Keloğlan Tipi Üzerine Bir Değerlendirme", İtaki, sayı 2, Ankara, 2007, s. 62.

³⁶⁰ Esmâ Şimşek, a.g.e., s. 72.

mücadele eder. Kösenin sonu olmayan kazanma hırsı, amansız hilekarlığı ve acımasız düşmanlığı aslında kahramana ait unsurlardır. Keloğlan, bu olumsuzluklarla kendisinin dışında tuttuğu başka figürler üzerinden hesaplaşır. Bu, egonun kendisiyle hesaplaşması, bireyin bilinçaltı ile yüzleşmesi anlamına gelmektedir. Belki bu mücadele, doğasında var olan kötülükleri bütünüyle ortadan kaldırmaya yönelik olmayacaktır ama bireyleşme ve bilinçlenme yolunda bir aşama anlamına gelecektir. Artık bilinçli birey, kendisinde var olan ama görmezden gelinen bu karanlık yanlarından haberdar ve onlarla kontrollü bir çizgide yaşamayı öğrenmiş olacaktır. Gölge “tıpkı birlikte yaşanan diğer bütün insanlar gibi, durumun gereğine göre bazen boyun eğerek, bazen direnerek, kimi zaman da severek birlikte yaşamak zorunda olduğumuz bir varlıktır” ve “görmezden gelinir ya da yanlış anlaşılırsa düşmanlaşır.”³⁶¹

Jung’ın, ‘gölgenin algılanışı’ dediği bu durumda birey, kendisinde bulunduğunu inkar ettiği ama başkalarında bol bol gördüğü bencillik, zihinsel tembellik ve dağınıklık, gerçekdışı hayaller, utanç ve kötü niyetler, korkaklık, dikkatsizlik, para hırsı ve ihtiraslar gibi küçük günahların farkına varır. Acılı ve uzun bir kendini eğitime sürecinden sonra içimizdeki yargıç bizi eleştirecek ve bu duyguların kendimizde bulunduğunu şaşkın bir sessizlikle yüzümüze vuracaktır.³⁶²

Köse Değirmenci ile Keloğlan masalında Keloğlan buğday öğütmek üzere bir değirmene gider, değirmen sahibinin köse biri olduğunu görünce, babasının vasiyeti üzerine sakalı köse, boyu kısımlarla alışveriş yapmak istemediğini söyleyerek Köse’nin değirmeninden uzaklaşır.

Köse, Keloğlan’ın değirmeninde buğday öğütmek istememesine içerleyerek onu kandırmak üzere harekete geçer. Çünkü Keloğlan safça kendisine, *Dur, eşeğe yükümü sarayım da yukarı değirmene varayım.* der. Dolayısıyla Köse de kendine yaraşır bir beklentiye yerine getirmek üzere,

³⁶¹ M. L. von Franz, “Bireyleşme Süreci”, İnsan ve Sembolleri, Carl G. Jung, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2007, s. 172.

³⁶² M. L. von Franz, “Bireyleşme Süreci”, s. 168.

Keseden koşmuş yukarı değirmene, Keloğlan'dan önce ulaşmış, bu değirmenin sahibiyile anlaşmış da, geçmiş çubuğunu yakmış oturmuş(tur). Masalcının kurgusu gereği önceki hâl canını pek sıkılmış, onuruna dokunmuş(tur). Köse'yi harekete geçiren bu duygu, henüz kendisine zararı dokunmayan bir müşterisinin saflıkla da olsa tedbirine karşı duyulan peşin yenilgi duygusu olmalıdır. Köse, ilk görüşte aldanan müşteri izlenimi veren Keloğlan'ın beklenmedik tedbirine olağandan çok içerlemiş olmalıdır ya da gölgenin karanlık yanı bunu gerektirmektedir. Keloğlan gibi kolay lokmaya daha başından yenilmek köse için elbette onur kırıcı bir durumdur. Keloğlan'ın onuru ise köse gibi bir tescilli tüccar karşısında muzaffer olabilmeyi gerektirir.

Basit bir güç gösterisi ya da çekişme olarak anlaşılabilir bu düğüm, birbirine ihtirasla bağlı olan dürtü ile gölge sarmalından başkası değildir. Çatışma, bireyin egoist duygularını kendinde toplayan Köse ile dürtülerine bağlı yaşayan Keloğlan'ın mücadelesidir. Bu bakımdan masaldaki köse ile kel tipi, birbirine dolanmış olan dürtü ile gölge gibi tek bir karakter olarak kabul etmeliyiz. Onlar ayrı ayrı bireyler değil kahramanlaşacak olan Keloğlan'ın güdüsel ve dürtüsel yanlarıdır. Kel kahraman, mitik miras üzere ya bu sarmalın arketipsel gerçeğini bir bilge gibi idrak edecek ya da dürtü ile gölgenin ayırımına varmadan didişip duracaktır.

Jung, insanın akılcı bir felsefe ile küçümsediği “gölge” deyimiyile içimizdeki diğer insanın bilinçli planlarının sorgulanıp sorgulanmadığı ikilemi üzerinde durur. O, bu küçümseme ile ve içimizde varlığı içgüdüsel doğamızdan kaynaklanan bu gerçeğin farkına varamamanın neden olduğu kötü sonuçtan bahseder: “İçgüdülerin dinamizmi ve imgelemleri dikkate alınmadıkları takdirde insanı çok ciddi bir tehlikeye sokabilecek bir apriori oluştururlar. İçgüdünün çiğnenmesi veya ihmal edilmesinin hem fizyolojik, hem psikolojik açıdan büyük acı veren sonuçları vardır. Bunların iyileştirilmesi için tıbbi yardım şarttır... Dolayısıyla insan biraz kötülüğü hayal etse iyi olurdu, zira

ancak bir aptal kendi doğasının durumunu sürekli olarak görmezden gelebilir.”³⁶³

Keloğlan, geldiği ikinci değirmende Köse’yi görünce tanıyıp, *Hele Köse, boyu da kısa, sen nerelerden çıktın, sen aşağı değirmenin sahibi değil miydin?* demesi üzerine Köse, *Ne dersin Keloğlan, neler söylersin, ben bu değirmenin sahibiyim, aşağıdaki kardeşimdir.* diye göz göre göre yalan söyler. Bu yalana Keloğlan inandı mı inanmadı mı belki bilinmez ama Köse aynı oyunu ikinci kez oynadığına göre masalcı Köse’nin yalancı hilekârlığı, Keloğlan’ın da saf doğruculuğu üzerinden dinleyenlerin sabrını zorlamak ister. Üçüncü değirmende de Keloğlan’ın *Sen aşağı değirmenin sahibi değil miydin?* demesi üzerine *onlar küçük kardeşlerimin* yalanını tekrarlar. Hem de bu yalanı *çakır gözleri fıldır fıldır, hiç durmaz sırt(arak)* söyler.

Keloğlan, kendisinden beklenmeyen uyanıklıkla, Köse’nin olası hilesinden kurtulmaya çalışırsa da başka değirmen olmadığı için çaresiz Köse’ye teslim olur. Masal bu aşamada Köse’nin fendi, Keloğlan’ın da birinci yenilgisi ile sonlanır. Masalcı, Köse’yi başarıda önceleyerek Keloğlan’ın sonraki aşamalarda kazanacağı başarıyı haklı çıkarmaya zemin hazırladığı gibi Keloğlan üzerinden kendini uyanık zanneden fırsatçı tüccarlara da bir ticaret dersi vermek ister.

Keloğlan’ı sonunda aldatacağını düşünerek unu öğretmeyi başaran Köse, gece yarısı olup da karınları acıkınca Keloğlan’ın çaresiz teslimiyetinden yararlanarak ona bir teklifte bulunur: *Hele Keloğlan, aç acına ocak başında pineklemekle sabah olmaz. Gel seninle ortağına, unu benden, uğrası senden, bir çörek edelim de şu ateşte pişirelim.* der. Keloğlan da *unu ondan olunca ben karlıyım* diye düşünür ve hamuru açmakta kullanılan un normal şartlarda az gideceği için kabul eder. Keloğlan karlı çıkacağını düşünerek *başının kelini kaşı(yıp)* ilk hesapta karlı görünürken bir gerçeği gözden kaçırmıştır. O gerçek, değirmenci Köse’nin böylesi ortaklıklarda tecrübeli oluşudur. Bu konuda usta düzenbaz Köse, bu oyunu belki nicelerine uyguladığı için sonuçta kazançlı

³⁶³ C. G. Jung, **Keşfedilmemiş Benlik**, ss. 103, 112.

çıkacağından emin olarak Keloğlan lehine avansla bu ucuz oyunu icra etmeye başlar. *Unu benden, gördün mü Keloğlan* diyerek bir teneke unun üzerine suyu boşaltınca hamur değil cıvık bir çorba çıkar ortaya. *Uğrası senden, getir Keloğlan* dedikçe Keloğlan oluğun ağzından *hak kaşığı* ile durmadan uğra taşır, hamur koyulaştıkça Köse suyu boşaltır, Keloğlan da uğra taşımaya devam eder. Böylece gide gele Keloğlan buğdayın bir tayını uğra diye taşıdıkça Köse pişkince oyununu icra etmeye devam eder.

Köse, unu kendisinden uğrası Keloğlan'dan *değirmen ekmeği* ortaklığında *bir ölçek unu* Keloğlan'ın *bir yük uğra(sına) denk getir(ir)*. Kendisinin noksan katkısına rağmen kanaat etmeden Keloğlan'ın elinden hakkı olan ekmeği de almak üzere bir oyun kurar: *Hele gel, Keloğlan, seninle yalan yarışı edelim. Hangimiz daha büyük iki yalan uydurursa çörek onun olsun.* der. Köse'nin seçtiği mücadele alanı yine kendisinin usta olduğu bir alandır. Keloğlan yine oyundaki acemiliğinden yararlanılarak aldatılacaktır. *Ben yalan bilmem. Bu çöreğin pazarlığında da aklım iyice karıştı.* deyince Köse, Keloğlan'ın acemiliğini ve saflığını ağzıyla da itiraf ettirmiş ve engelsiz bir şekilde mesnetsiz yalanlarına başlamıştır. Fikrindekini zikreden Köse, ezberlediği dersinden Keloğlan'a da okuyarak ekmeğini değirmen taşından çıkarmaya iştahla tekrar niyet açar.

Masalda Köse, *Boyu kısa, sakalı köse, çakır gözleri fıldır fıldır(dır)* bir tip olarak tarif edilir. Bu yönüyle kendisi ile alışveriş ve yolculuk edilmemesi vasiyet edilir. Hilekâr ve kurnaz Köse, Keloğlan ile karşı karşıya getirilerek Keloğlan imtihan edilir. Bu zorlu sınavdan başarı ile geçen Keloğlan'ın Köse üzerinden kahramanlığı tescil edilmiş olur.

Keloğlan ile Köylüler masalında da Keloğlan kestiği öküzün derisini bir ölçek darı karşılığında Köse'ye satar. Bu alışveriş, olayların arkasındaki kurnazlığı çözmesi kendisinden beklenen bir karakter olan Köse ile yapılarak Keloğlan'ın zekâ ve uyanıklık bakımından derecesi vurgulanmak istenir. Bu yönüyle Köse, kahraman için bir mihenk taşıdır. Keloğlan, bu masalda karısı tarafından aldatılan Köse'yi uyandıracak bir uyanıklıkla öne çıkarılmak istenir.

Aslında Keloğlan'ın Köse'ye satacağı ürün ekonomik değerini yitirmiş bir üründür. Keloğlan bu en değersiz nesneyi bile değerlendirecek bir girişimde bulunmasıyla Köse gibi bir uyanık üzerinden ödüllendirilir.

Keloğlan ile Köse'nin birlikte yer aldığı masalarda genel işlev bu çizgi doğrultusundadır. Bu noktada üzerinde durulması gereken, masalarda yer alan Köse'nin yukarıda bahsetmeye çalıştığımız gölge arketipi ekseninde gördüğü işlevin ayırımında bulunulmasıdır. Köse'nin bu masalardaki varlığı, kel kahramanın kendisinde var olan karanlık yanının şahıs formuna dönüşmesinden ibaret iken onun sanki Keloğlan'ın dışında farklı bir tip gibi değerlendirilmemesi gerekmektedir. Boratav'ın “insanın piçi” diye adlandırdığı bu “baş belası, şirret, kötülük etmekten zevk duyan insan” biraz da “oyunun daha cümbüşlü olması” için kurgulanmıştır. Aynı zamanda bu karakter üzerinden “sanki toylara, hayatta karşılaşılabilecekleri türlü hainliklerin provası gösterilir.”³⁶⁴

Köse'nin bu sayılan işlevleri sebebiyle ister kendi ismiyle isterse adı anılmadan Keloğlan masalarında yer alması bu masalların kimileri tarafından “Keloğlan-Köse Masalları” şeklinde adlandırılmasına sebep olmuştur. Bu adlandırmadan başka, kel tipin Keloğlan ve türevleri ile anılmadığı kimi yörelerde bu masalların sadece Köse üzerinden anlatıldığı görülmektedir. Yaptığımız metin okumaları sırasında, Köse'nin adının geçtiği kel tipe ait saydığımız hiçbir masal “Köse masalı” değildir. Bu metinlerin hepsi de birer Keloğlan masallarıdır.

Köse'nin saçsız sakalsız, kimi yerde çakır gözlü görüntüsü ve hilebazlığa varan uyanıklığı onun Keloğlan'la birlikte anılmasına, hatta kel kahramanla karıştırılmasına neden olmuştur. Halbuki, Köse bir tip bile değildir. O, Keloğlan'ın karanlık gölgesini temsil etmekle onun alt ve üst sınırlarını, uç noktalarını belirleyen, onu sınırlayan çizgilerdir. Köse, Keloğlan'ın mihenk taşıdır. Masalcı, Keloğlan'ı ona vurarak test eder, kontrol eder. Eğer o da Köse gibi renk ve ses verirse Keloğlan olmaz. Köse, her insanda ve tabi ki

³⁶⁴ Pertev Naili Boratav, **Zaman Zaman İçinde**, s. 25.

Keloğlan'da da olabilen ama bulunmaması gereken hallerin toplamını sergiler. Çünkü; “Bilinçdışının tepkisini ve bakış açısını görmezden gelmek, gerçekten bizim ciddiyetsizliğimizi, yüzeyselliğimizi ve mantıksızlığımızı, üstelik de fiziksel olarak sağlıksızlığımızı gösteriyor.”³⁶⁵

³⁶⁵ C. G. Jung, **Keşfedilmemiş Benlik**, s. 104.

VI. MASAL METİNLERİ

1. Keloğlan ile Devler³⁶⁶

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, çok demesi günahmış. Memleketin birinde, vaktin bir zamanında, bir Keloğlanla bir nenesi varmış. Bu Keloğlan yerinden kıpırdamaz, evden çıkmaz, hiç de çalışmazmış. Elinde maşa, mangaldaki külleri eşeler, sedire yaslanıp mindere yan pala oturur, kediler gibi mır mır mırlanır, uyuklar dururmuş. Ninesi bunun halinden âciz kalıp, ocağı yakmaya, çorbayı pişirip kotarmaya yetişemez olmuş. Sonunda bin nasihat, şu kadar temsilli söz, hem de yalvarıp yakarmadan sonra, canına yetmiş de sopayı kapmış, bu Keloğlanı evden kovalamış. Keloğlandır, bakmış olacak gibi değil, nenesi elinde sopayla kapıya dikilmiş de kas kas gerilmiş. Kendine avludan bir tahta kılıç yontmuş, düşmüş yollara, yürümüş yokuşlara. Gide gide giderek, birim birim sekerek, tepelerden yel gibi, derelerden sel gibi geçerek. Bir aralık kel başına sinekler üşüşmüş, tahta kılıcının yüzüyle vurup on tanesini öldürmüştü. Tahta kılıcının üstüne "Bir vuruşta on arslan öldüren Keloğlan" yazmış da yine yürümüş. Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe, düz gitmiş. Gün dönmüş, akşam olmuş. Bir ağacın dibinde konaklayıp yatacağı sırada uzaktan bir ateşin yandığını görmüş. "Biraz yiyecek verirler, hem de yatacak yer gösterirler" diye düşünmüş, ateşin harlayıp parladığı yere doğru yürümüş. Yanaşmış, sokulmuş da, bir de ne görsün? Devler dernek kurmuş derlenmiş, koca kazanları ocağa vurmuş, yemek pişirmiyorlar mı? Selam vermiş, pervasızca bir kenara oturmuş, kılıcını da kucağına yatırmış. Keloğlanı bu haliyle, hem de kucağındaki kılıçla gören devler:

- Nedir o kucağındaki koca alâmet, diye sormuşlar. Keloğlan da:

- Kılıçtır, hem de bana göre bir kılıçtır. Bir vuruşta on tane arslan öldürmüştür. Hele üstündeki yazıya bakın, demiş de devlere bir bir göstermiş. Devler, bakmışlar da iyice ürkmüş yılmışlar. Keloğlan bu hali görünce lafi sürdürmüştü:

- Derneğinizi gördüm, sizden bir çuvalcık altın almaya geldim. Davranın

³⁶⁶ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 7-11.

hele, deyince bu devler de büsbütün telâşa varıp:

- Hele bir sabah ola, hayrola. Sen yat uyu, biz de gidip altınları toplayalım. Sabaha bir çuval altını tedarik ederiz, demişler. Bunun üzerine Keloğlan eve girmiş de, yatağının içine eğri bir odun kütüğü yatırıp yorganı örtmüş, kendisi de tavan arasına çıkıp beklemiş.

Akşam olup gece çökünce, devler yavaşça içeriye girmişler, Keloğlanın yatağına yaklaşmışlar, yataktaki kütüğü kıyasıya sopalamaya girişmişler. Sonra da bırakıp savuşmuşlar. Gecenin bir vaktinde devler birer köşeye devrilip uyumaya, horultuları da dağı dereyi yankılamaya başlayınca, Keloğlan tavan arasından inmiş, kütüğü yatağından çıkarmış, kendisi girip yatmış. Sabahleyin erkenden bu devler uyanıp eve girince ne görsünler? Keloğlan dimdik, dipdiri karşılarında sırtıp durmuyor mu?

- Aman Keloğlan, bu gece nasıl uyudun? diye sorunca da Keloğlandır:

- Yatak yumuşak, hem de rahattı, ama birazcık pire vardı, sırtım çok kaşındı, demiş. Bunu duyunca devleri bir tasalı düşüncedir almış. "Vurduğumuz sopalar şuna pire ısırığı gelmiş. Aman Allah şundan nasıl kurtuluruz?" diye telâşlanmışlar. Keloğlandır:

- Haydi bakalım, sabah oldu, vade erdi, getirin şu altınları hele! diye bağırmış. Ama devler ıkınıp sızıldanıp:

- Bu gece dört köşeye adam saldık, parayı denkleştiremedik, bizi bağışla. Yarına muhakkak buluruz, demişler. Ertesi gün akşam olmuş, hava kararmış, devler derlenmiş, kafa karaya vermişler:

- Aman bu sefer sağlam gidelim. Keloğlan'ı kaynar su ile haşlayalım, deyip kavil karar etmişler. Bunu duyan Keloğlan yine yatağın içine eğri bir odun kütüğü yatırıp yorganı örtmüş, kendisi tavan arasına çıkıp beklemiş. Akşam olup gece çökünce, devler yavaşça içeriye girmişler. Aşağıdan taşıyıp getirdikleri bir kazan dolusu kaynar suyu yatağın üstüne boşaltmışlar. Sonra olduğu gibi bırakıp savuşmuşlar. Gecenin bir vaktinde devler bir köşeye devrilip uyumaya, horultuları da dağı dereyi yankılamaya başlayınca, Keloğlan tavan arasından inmiş, gelip bir köşede yatmış. Sabahleyin bu devler erkenden uyanıp eve gelmişler, yukarıya çıkmışlar. Bir de ne görsünler? Keloğlan dimdik, dipdiri karşılarında sırtıp durmuyor mu?

- Aman Keloğlan, bu gece nasıl uyudun? diye sorunca da Keloğlandır:

- Yatak yumuşak, hem de rahattı. Ama yün yorganla yün döşek biraz terletti, sabaha karşı azıcık bunaldım, demiş. Bunu duyunca devleri bir tasalı düşüncedir almış. "Döktüğümüz bir kazan dolusu kaynar su şunu biraz terletmiş. Aman Allah, şu Keloğlandan nasıl kurtuluruz?" diye iyice telâşlanmışlar. Keloğlandır:

- Haydi bakalım, sabah oldu, vade erdi, getirin şu altınları hele, demiş. Devler ıkınıp sıkınmışlar, ürküp şaşırılmışlar, kafa kafaya verip danışmışlar.

- Biz sana bu parayı veririz, ama bir şartımız var. Bahçedeki gülleleri hepimizden uzağa atarsan, alırsın altınları. Lakin atamazsan kelleni keseriz ha! demişler. Keloğlan da bu şarta razı olmuş. Hep birlikte bahçeye çıkmışlar. Bu devler sıraya girmişler, birer birer iri demir gülleleri sallayıp fırlatmaya girişmişler ki, her biri ötekini aşırıtmacasına. Sonunda sıra Keloğlana gelmiş. Bakmış ki, önündeki gülleği fırlatmak şöyle dursun, yerden kaldırmaya gücü yetmeyecek. Yekınmış de bir öne, bir arkaya, bir sağa, bir de sola bakmış. Bu hali gören devler:

- Hele Keloğlan, önüne, ardına, sağına, soluna ne bakınıp duruyorsun öyle? diye sormuşlar. Keloğlandır:

- Tasarlamadan, hesaplamadan atmak olmaz. Sağa atsam nenem, sola atsam nazlı yâr, öne atsam kardaşlar, arkaya atsam gerek, demiş de davranmış. Hemen devler:

- Hele dur Keloğlan, etme, arkada da bizim kardaşlarımız var, demişler de, Keloğlanı bu kazalı belalı işten vazgeçirmişler. Keoğlandır, yarışı kazanmış, kılıcını sıyııp çekmiş:

- Haydi bakalım, yarış bitti, vade erdi, haydi getirin şu altınları, yoksa hepimizin kellesini uçursam gerek, demiş. Hemen bu devler davranmışlar, bir deveye bir çuval dolusu altını yüklemişler. Devın biri yularını çekerek Keloğlanın peşinden yürümüş. Az gitmişler, uz gitmişler, yoldan azıp yan gitmişler. Dönmüş dolaşmış, akşamın bir vaktinde, Keloğlanın nenesinin evine varmışlar. Keloğlan kapıyı tıklamış, nenesi açmış:

- Aman nene, sen içerdeki bakırları tangırdat, ben de devin üzerine yürüyüp kesecekmiş gibi yapayım da, şu ceviz kafalı alâmeti korkutup kaçırırım, diye fıslamış. Nene, hemen taşlıkta bakırları tangır tungur yuvarlamış, Keloğlan da:

- Aman tutun, gelin tutun, dayılarım, emmilerim, kardaşlarım, babam, dedem, hele varın, çevirin! diye bağırılmış. Bu dev, altın yüklü devenin ipini koyuvermiş de, tabanları sırtını döverek, adım adım sekerek, soluk soluğa kaçmış ki, ardından anca dumanı görünüyor.

Keloğlan bir çuval altını nenesine vermiş. Konu komşuya bir büyük ziyafet hazırlatmış. Ben de gittim bu doyumaya. Diş kirası hediyeler verdiler. Ben eve gelirken, yoluma ördekler çıktılar. "Vrak, vrak!" diye bağıştılar. Ben de "Bırak, bırak!" diyorlar sandım. Bıraktım kaçtım. Eli boş, karnı aç geldim.

2. Keloğlan ile K yl ler³⁶⁷

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok demesi, çok yemesi günahmış. Vaktin birinde bir ananın bir kel oğlu varmış. Günlerden bir gün bu Keloğlan, anasına:

- Ana, gel şu bizim öküzü keselim, köylüyü davet edelim. Sonra da onlar bizi sırayla davet ederler. Bir gün birinde, öteki gün birinde, geçinir gideriz, demiş. Tek  k zlerini kesmişler, köylüyü yemeğe davet etmişler. Yemişler, içmişler, hoş geçmişler. Aradan bir gün geçmiş, Keloğlanla anası sıra yemeklerini beklerken, bunların etinden yiyen köylüler bir bir gelip Keloğlanın bacasından aşağı birer kürek hayvan gübresi döküp gitmişler. Keloğlan da ocak başında durur, yemek daveti yerine gökyüzünden dökülen bu kısımete bakarmış. Bir şaşmış, iki düşünmüş, sonunda davranıp gübreleri avluya taşımmış, paçalarını emrelemiş, saman dökmüş, basa basa çiğneyip yoğurmuş. Top top tezek yapıp dizmiş. Birkaç günde kurutmuş, çuvallara doldurmuş. Yüklenip götürmüş bir yolun başına bu çuvalları.  st ne çıkıp bir hoşça oturmuş, beklemiş. O sırada yoldan ağır bir kervan kopup gelmiş. Kervancıbaşı, Keloğlanın önüne gelince atını durdurmuş. Keloğlanın üstüne çıkıp oturduğu çuvalların içindekileri merak etmiş. Ama Keloğlan bir türlü göstermiyor, hem de ne olduğunu s ylemiyormuş. Bir vakit ekişmişler, laf dolandırıp, söz yarıştırmışlar. Lakin nafile. Keloğlanın ağzından bir araba dolusu tekerleme dökülmüş de, kervancıbaşının merakını sindirip bastıracak, hayra medar, derdine ilaç bir tek şey sızdırmamış. Sonunda kervancıbaşı hayvanlardaki yükleri indirip kumaş balyalarını vermiş, karşılığında Keloğlanın tezek çuvallarını yükleyip yürümüş. Keloğlan da bu kumaşları eşeğine yüklemiş, sürüp köyüne gelmiş. Hem yürüyor, hem de bağırarak:

- Aman, vay vay, hayvan gübresi, sığır mayısı bir para etti, bir para etti ki, pazarı altın pahasına gitti, diye durmadan söylenir, bir yandan da şıkır şıkır oynarmış. Bunu duyan komşuları hemen ahırlarına koşuşmuşlar, hemen hayvanların altından dumanları tüten gübreleri mendillerine, torbalarına

³⁶⁷ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 12-17.

doldurmuşlar, hemen çarşı boyuna koşmuşlar.

- Azıcık, sıcacık, ama tazecik, azıcık, sıcacık ama tazecik, diye mallarını överek satmaya başlamışlar. Adamın biri merak etmiş, mendili açıp içine bakmış. Bir de ne görsün! Hayvan gübresi! Adamın bağırmasıyla çarşı halkı bunların başına toplanmış, bir güzel sopa atmışlar ve çarşıdan kovalamışlar.

Yeller esmiş, rüzgârlar üfürmüş, yağmurlar yağmış, seller akmış, günler akşama, akşamlar sabaha kavuşmuş, böylece aradan bir eyyam geçmiş. Bu Keloğlan kesip komşularına yedirdiği öküzün derisini alıp pazara satmaya götürmüş. Yolda bir köse görmüş, ona bu deriyi bir ölçek darıya satmış. Lakin bu kösenin evi uzakmış. Keloğlana öküz derisini evine kadar götürmesini söylemiş. Keloğlan, deriyi eşeğin terkisine atmış da, darı heybesini doldurmak için kösenin evine doğru yollanmış. Gelip kapıya dayanmış.

- Öküzümün derisini, kösenin bir ölçek darısına değiştirdim. Deriyi alacaksın, darıyı vereceksin! diye seslenmiş. Kösenin karısı da o sırada oturmuş, hovardasıyla yemek yiyormuş. Bu adamı hemen götürüp büyük bir küpün içine saklayıp üstünü örtmüş. Kapıyı Keloğlana açmış. Deriyi almış. Kadın evin altındaki ambarı açıp bu Keloğlana bir ölçek darı ölçüp vermiş. Ama bu Keloğlan heybesinin ağzını eğip yarısını yere dökmüş. Oturup teker teker toplayıp heybesine doldurmaya başlamış.

Akşam olmuş, ortalık kararmış, köse eve gelmiş. Bakmış ki, bu Keloğlan ev altında, ocağın alaca ışığında hâlâ eğilip kalkıyor, darı topluyor. Bir zaman beklemiş köse, karnı acıkmış. Bakmış Keloğlanın işi bitmiyor. Savuşturamayacağını anlayınca, Keloğlanı yemeğe buyur etmiş. Bunlar, Keloğlanla köse, karşılıklı bağdaş kurmuşlar. Kadın da önlerine bir tas imansız bulgur çorbası getirip koymuş. Beri yandan Keloğlanın aç eşeği yem torbasının boynuna asılmadığını görünce, başlamış anırmaya. Keloğlan kaşığı bırakıp dinlemeye, sinsi sinsi gülmeye başlamış. Köse buna:

- Nedir Keloğlan, eşeği durup dinliyorsun, hem de sırtıyorsun? demiş. O da:

- Benim eşeğim her şeyi bilir. Ben de onun dediğini bir güzel anlarım. "Dolapta bir tepsi börek dururken imansız bulgur çorbası içilir mi?" diyor, demiş. Kadın çaresiz dolaptaki böreği çıkarıp getirmiş. Onu bir güzel yedikten

sonra eşek bir daha anırmış. Böylece eşeğin her anırışında dolaptaki yemekleri çıkarıp yemişler, hoş geçmişler.

Ocak başında keyif sürerken, hem de laf değirmeni çevirirken, eşek yine anırmış. Keloğlan da kulaklarını dikip dinlemiş, sonra da sırtıtmış. Bu köse:

- Ne o Keloğlan, eşeği yine durup dinliyorsun, hem de sırtıyorsun?

Keloğlan ocakta kaynamakta olan bir kazan suyu kaldırıp küpün içine dökmüş. Kaynar su başından aşağıya dökülünce küpün içindeki hovarda sırtarıp kalmış. Keloğlan, küpü devirip hovardayı dışarı çıkarınca, köse karısını boşamış. Keloğlan, eşeğine binip tam giderken, bu köse eşeğine alıcı olmuş. Bir vakit çekişmişler. Pazarlığa girişmişler, laf dolandırıp söz yarıştırmışlar, sonunda anlaşmışlar. Köse varını yoğunu Keloğlana vermiş, üstelik bir de eşek bağışlamış. Keloğlan, köşede sırtarıp kalmış hovardayı eşeğe yüklemiş, deh, çüş diyerek yürümüş. Yolda giderken bir katır kervanına rastlamış. Katırlardan biri bunun eşeğine çarpınca, üstündeki ölüyü bayırdan aşağı teker meker yuvarlamış. Keloğlan da zaten bunu gözlermiş:

- Ah babacığım, vah babacığım. Dünyasına doymadan giden hovarda babacığım! Babamı öldürdünüz, kanına kan, canına can istiyorum, diye bağırip ağlamaya girişmiş ki, yer gök böğürtüsüne dönermiş. Kervancı ürkmüş, korkmuş, hem de iyice yılmış. On katır yükü bağışlamış. Keloğlan hâlâ yırtınır, yeri göğü inletirmiş. Beş daha vermiş, yine olmamış. Sonunda bütün kervanı bağışlamış da, yakasını anca sıyırmış, savuşmuş.

Keloğlan katır kervanının önüne geçmiş, eşeğine binmiş, köyüne gitmiş. Hem yürür, hem de bağıırmış:

- Aman, vay vay, kart öküzün derisi bir para etti, bir para etti ki, pazarı altın pahasına gitti, diye durmadan söylenir, bir yandan da şıkır şıkır oynar gidermiş. Bunu duyan komşuları hemen ahırlarına koşmuşlar, hemen öküzlerini bir iki demeyip kesip boğazlamışlar. Derilerini yüzüp sırtlamışlar, hemen çarşı boyuna koşmuşlar. Orası burası derken dönüp dolaşmışlar, lakin hiçbiri satamamış. Akşam olup herkes ortalıktan çekilince, bunlar da sırtlarında ıslak öküz derileriyle ortada kalınca, başlarına gelen işi anlamışlar. Kavil karar bağlamışlar, Keloğlanı öldürmeye yemin etmişler.

Dönüp gelmişler köylerine. Bir cuma günü Keloğlanı bir takrip yakalayıp bir çuvala koyup bağlamışlar. Sürüyüp bir dere kenarına getirmişler. Tam sallayıp atacakları sırada içlerinden birisi:

- Aman cuma vaktidir. Namazdan önce atmamalım günah olur. Şu çalının dibine bırakalım, Namazdan sonra gelir atarız, demiş. Hepsi de bunu kabul edip cuma namazına gitmişler.

Onlar abdeste soyunup namaza dursunlar, derenin kenarına bir çoban sürüsünü güderek gelmiş. Keloğlan ayak seslerinden, hem de çobanın ırlamalarından bunu sezmiş de:

- Çoban, hele çoban! diye bağırmış. Çoban da gelmiş, bunu çalı dibinde bulmuş. Çuvalın bağını çözmüş çıkarmış. Bu Keloğlan bir yandan ağlar, bir yandan sızlanırmış:

- Ah başıma gelenler, vah başıma gelenler. Beni padişahın kızına vereceklerdi. Ama istemiyorum. Gel sen benim yerime şu çuvala gir de, padişahın kızıyla evlen, demiş. Dağın bayırın saf çobanı buna bir güzel inanmış. Çuvalın içine girmiş. Keloğlan da ağzını pek bağlayıp çalının dibine yatırmış.

Namaz sonunda köylüler çıkıp gelmişler. Çuvala yapışıp başlamışlar dereye doğru sallamaya... Çoban da bir yandan seslenirmiş:

- Aman beni suya salmayın, padişahın kızıyla evleniyorum, der dururmuş. Köylüler bu laflara, hem de manasız sözlere büsbütün kızmışlar, zavallı çobanı hoplatıp suya fırlatmışlar.

Keloğlan, sürüyü güde güde, türkü çağıra çağıra, akşama doğru köye varmış:

- Aman, vay vay, suyun altında bir davar var, bir davar var. Ne iyi eylediniz de beni oraya attınız. Bunları sürüp çıkarıp getirdim, diye durmadan söylenir, bir yandan da şıkır şıkır oynarmış. Bunu duyan komşuları birbiri peşinden koşmuş, dereye atlamış. Zavallı bir dul kadının da bir tek oğulcağızı varmış. Anası buna:

- Oğul git, bir davar da sen al gel, demiş. Bu çocuk, güzel bir davar seçeyim diye derenin en derin yerine atlamış. Bakmış ki boğulacak, başlamış:

- Gılk gılk, gılk gılk! diye bağırmaya. Anası da yukarıda durmuş:

- Aman oğlum kırk tane istemem. Bir tane yeter, der dururmuş. Böylece

o çocuk da "gılık gılık" diye diye boğulup gitmiş. Böylece köyün bütün erkekleri boğulmuş. Karıları da dul kalmış.

Onlar ermiş muratlarına, darısı bizim başımıza.

3. Köse Değirmenci ile Keloğlan³⁶⁸

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, yok demesi günahmış. Evvel zaman içinde, memleketin birinde, bir Keloğlan varmış. Bu Keloğlana babası, ölüm döşeğinin de, boyu kısa, kendi köselerle alışveriş etmemesini, yola da, işe de koşulmamasını vasiyet etmiş. Günlerden bir gün, bu Keloğlan, eşeğine iki tay, bir kile buğday yüklemiş, değirmenin yolunu tutmuş. Yamaçtan aşağı, suyun akarına kurulmuş değirmenlerin en altındakine varmış. Yükünü kapının önüne yıkmış, bir de içeriye girmiş bakmış ki, bir köse değirmenci, boyu da kısa, gözleri çakır, durmaz sırtır, gözlerini de belertmiş, Keloğlana bakmıyor mu?

- Hoş vardın, safalar getirdin Keloğlan, hele buyur, geliver geliver, ne istersen deyiver, diye çağırılmış. Bu Keloğlan, başının kelini kaşımış da bir duralamış.

- Un öğütmeye iki tay, bir kile buğday getirdiydim, ama vazgeçtim. Babam ölürken boyu kısılarla, hem de köselerle alışveriş etme, yola, işe koşulma diye vasiyet etmişti. Dur, eşeğe yükümü sarayım da, yukarı değirmene varayım, demiş. Sakalı köse, boyu kısa değirmenci de:

- Hele Keloğlan, gel etme, eyleme, buğdayını öğütüvereyim. Gözünün önünde nasıl hile edecekmişim? Kilede iki kaşık hakkımı alırım, gerisini doldur çuvalına, al götür, diye önüne dökülüp andlar edip, laflar, düzenli sözler sattıysa da, faydasız... Bu Keloğlan, yükünü sarmış, eşeğine de deh demiş de, doğru dere boyundan çıkmış, üstteki değirmene varmış. Kösenin bu hâl canını pek sıkılmış, onuruna dokunmuş. Davranıp, keseden koşmuş yukarı değirmene, Keloğlandan önce ulaşmış, bu değirmenin sahibiyle anlaşmış da, geçmiş çubuğunu yakmış oturmuş. Keloğlan, eşeğini dürteleyerek kan ter içinde gelmiş, yükünü kapının önüne yıkmış, bir de içeri girmiş, bakmış ki, aşağı değirmendeki şu köse, boyu da kısa, durmaz sırtır, çakır gözleri fıldır fıldır.

- Hele köse, boyu da kısa, sen nerelerden çıktın, sen aşağı değirmenin sahibi değil miydin?

³⁶⁸ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 18-25.

Bu değirmenci de:

- Ne dersin Keloğlan, neler söylersin, ben bu değirmenin sahibiyim, aşağıdaki kardeşimdir, deyince, bu Keloğlan, başının kelini kaşımış da bir duralamış.

- Ekmeklik un öğütmeye iki tay, bir kile buğday getirdim, ama vazgeçtim. Babamın ölürken, boyu kısa, sakalı köselerle alışveriş etme, işe, yola koşulma diye vasiyeti var. Boz eşeğe yükümü sarayım da yukarı değirmene varayım, demiş. Boyu kısa, sakalı köse değirmenci de:

- Hele Keloğlan, gel etme, dur eyleme, buğdayını öğütüvereyim. Gözünün önünde nasıl bir hile edecekmişim? Kilesinde iki kaşık değirmenci hakkı alırım, gerisini doldur çuvalına, al götür, diye önüne dökülüp andlar edip laflar, düzenli sözler çattıysa da, faydasız. Keloğlan yükünü sarmış, eşeğine deh demiş de, dere boyundan doğru çıkmış üstteki değirmene varmış. Kösenin bu hâl canını pek sıkmış, onuruna da dokunmuş. Davranıp keseden koşmuş, yukarı değirmene Keloğlandan önce ulaşmış. Bu değirmenin sahibiyle anlaşmış da, çubuğunu yakmış, geçmiş oturmuş. Bu Keloğlan eşeğini dürteleyerek kan ter içinde gelmiş, yükünü kapının önüne yıkmış, bir de içeri girmiş bakmış ki, aşağı değirmendeki şu köse, boyu da kısa, çakır gözleri fıldır fıldır, hiç durmaz sırtır.

- Hele köse, boyu hepten kısa, sen nerelerden çıktın, sen aşağı değirmenin sahibi değil miydin?

Bu değirmenci de:

- Ne dersin Keloğlan, neler söylersin, bu değirmenin sahibiyim. Onlar da küçük kardeşlerimindir, demiş. Keloğlan bakmış başka değirmen yok. Ununu öğütmeden geri dönmek de olmaz. "Adam sende," demiş, "babam bana vasiyet ettiydi ama öğütülürken başında dikilip hile yaptırmadıktan sonra zarar etmez" demiş de, çuvaları sırtlayıp değirmene sokmuş. Buğdaylar "van, van, hışır, hışır" ederek öğütüledursun, gece olmuş. Bunlar ocağı yakmış, köse ile karşılıklı geçip oturmuşlar. Bir zaman sonra ikisinin karnı iyice acıkmış. Köse, Keloğlana:

- Hele Keloğlan, aç acına ocak başında pineklemele sabah olmaz. Gel seninle ortaklığına, unu benden, uğrası senden, bir çörek edelim de, şu ateşte pişirelim, demiş. Keloğlan, başının kelini kaşımış da, bir duralamış, şöyle bir

tasarlamış "Bu işte köse ziyanlı, uğra ne kadar gidecek? Unu ondan olunca ben kârlıyım" diye düşünmüş de razı gelmiş. Kalkmış köse, bir tekneye un dökmüş...

- Unu benden, gördün mü Keloğlan? deyip içine boşaltmış suyu.. Hamur olmuş cıvık cıvık bir çorba.

- Uğrası senden, getir Keloğlan! demiş. Keloğlan oluğun ağzından değirmencinin hak kaşığı ile uğra taşımış. Hamur olmuş taş gibi. Köse boşaltmış tekneye suyu. Hamur olmuş cıvık cıvık bir çorba.

- Uğrası senden, getir Keloğlan! diye bağırılmış. Keloğlan her seferinde bir ölçek un kaldırıp hak kaşığı ile uğra taşımış durmadan. Böylece Keloğlan, gide gele, öğütülen buğdayın bir tayını tekneye uğra diye taşımış. Sonunda değirmen çöreği yoğrulmuş. Keloğlan içinden "Bu pazarlıkta bir kertik yer var ama, hele dur bakalım! Bir ölçek ununu bizim bir yük uğraya denk getirdin köse, işin sonunu getirelim" demiş de ikisi meydan sinisi gibi koca çöreği kaldırıp, ocaktaki ateşli külün içine yatırmışlar. Çörek pişedursun, bunlar ocak başındaki eski yerlerine karşılıklı oturup beklemişler. Bu köse bir aralık:

- Hele gel, Keloğlan, seninle yalan yarışı edelim. Hangimiz daha büyük iki yalan uydurursa çörek onun olsun, demiş. Keloğlan her ne kadar:

- Ben yalan bilmem. Bu çöreğin pazarlığında da aklım iyice karıştı, dese de faydasız. Gecenin bir vakti. Kösenin gözleri fıldır fıldır dönüyor. Başlamış yalanlarını anlatmaya:

- Babamın düğününde keşkek kaynattığımız kocaman bir kazanımız vardı. Kepçe ile karıştırıp aktardıkça kazanın dibi aşınmış, delinmiş. Onarmak için dokuz bakırcı getirttik. Dokuzu da kazanın içine girdiler, çekiçle taklatacak dövmeğe başladılar. Ustalar o kadar uzak düştüler ki, birbirlerinin çekiç seslerini duymadılar.

Ardından ikinci yalanını anlatmaya başlamış:

Geçen yıl değirmenin önüne bir kabak ekmiştim. Çimlendi, uzadı, dört yana kol salmaya başladı. Sürgenlerinden biri çok uzadı. Ben de bu sürgeni çaydan geçirdim. Karşı dağdaki çam ağacına sardırdım. Gel zaman git zaman bu çay taşı. Köprü yıkıldı. Yolcular o dağdan bu tepeye kabak sürgeninin üstünden geçmeye başladılar. Gittikçe bu sürgen daha kalınlaştı. Üstünden

kervanlar, arabalar geçmeye başladı. Bir gün baltayı aldım. Köyüme gitmek için yola çıktım. Kabak köprüsünden geçiyordum. Baktım daldan kocaman kocaman yüzlerce kabak dökülmüş. Bu kabaklardan birine bir balta indirdim. Balta kaçtı kabağın içine. Baltayı almak için ben de içine girdim. Günlerce aradım, bulamadım. Kabaktan dışarı çıkarken ak sakallı bir dedeye rastladım. Dede bana:

- Buralarda ne ararsın, oğlum? diye sordu. Ben de "Aman, ak sakallı koca dede. Kabağın içine baltamı kaçırdım, onu arıyorum" dedim. Dede güldü: "Aman oğlum, kabağın içinde ben bir sürü devemi kaybettim, gençliğimden beri onları ararım. Bu uğurda saçımı, sakalımı ağarttım. Hâlâ bulamadım. Sen, bir baltayı nasıl bulacaksın? Vazgeç bu işten" dedi.

Köse, ikinci masalını da bitirince sıra Keloğlana gelmiş. O da başlamış:

- Bizim vakti zamanında bir kovana arımız vardı. Her akşam arıları sayar, kovana kapatırdım. Bir gün içlerindeki total arı gelmedi. Çuvaldızı yere diktim, tuttum tepesine çıktım. Dört yanımı gözetledim. Bir de ne göreyim? Bizim total arı karşı ovada bir mandaya eş olmuş, çift sürmüyor mu? Vardım çiftçinin yanına. Bacağındaki kızıl ipliği işaret gösterdim. Tarladan çift kirası hakkımı istedim. Uzatmayalım. Buğdaylar bitti, gelişti. Ekinleri biçmeye gittim. Çöreğin uğrasını bu tarlanın çift hakkından kaldırdım. Tarlanın kıyısındaki ceviz ağacının dibinden bir domuz kaçtı. Ardından bir tırpan savurdum. Tırpan domuzun ardına battı. Domuz kaçtı, tırpan biçti. Domuz kaçtı, tırpan biçti. Uzun etme köse, bu çörek Keloğlana düştü, demiş de hiç ara vermeden ikinci yalanına başlamış:

- Günlerden bir gün gene total arı gelmedi. Babam "Şu balta ibik, çil horozu eyerle de, bul gel" dedi. Çil horozu eyerledim. Bindim arıyı aradım. Bayırda bulup getirdim. Ama eyer horozun boynunu vurmuş, bir göz irinli yara açılmış. Nenem sağalsın diye üstüne bir ceviz yaprağı sardı. Bir zaman sonra horozun boynunda bir ceviz ağacı bitti, uzandı. Kocaman bir ceviz ağacı oldu. Köyün çocukları ceviz ağacını taşlamaya başladılar. Üstünde o kadar taş, toprak birikti ki, iki evlek tarla oldu. Bu tarlaya buğday ektik. İşte ocaktaki çöreğin buğdayının yarısını da o tarladan kaldırdım. Bu yalan boyunu aştı, uzun etme köse, çörek Keloğlana düştü, demesiyle, ocakta pişip kabarmış olan çöreği

çekip almış. Köse de çaresiz boyun eğmiş. Keloğlan, bıçağını çıkarmış ucundan bir dilim kesmiş, ağzını şaplata şaplata yemeye başlamış. Kösenin açlıktan gözleri iyice kızarmış.

- Aman Keloğlan, bana parasıyla beş akçelik çörek ver veresiye. Şimdi üstümde para yok, yarın köyde öderim, demiş. Keloğlan kel başını kaşımış, sonunda razı olup ter bir parça kesmiş. Ama köse bununla doymamış. Tekrar beş akçelik veresiye çörek istemiş. Keloğlan inceden ter bir parça kesmiş. Köse yine doymamış. Bir daha kesmiş. Doymak ne mümkün? Gün ışırmış. Buğdayın yarı tayı öğütülmüş. Keloğlan, eşeğin bir yanına un çuvalını, bir yanına da koca çöreği tay edip sarmış. Yola çıkıp köyüne varmış. Yükünü evine yıkıp, doğru kösenin köyüne, alacağını istemeye gitmiş. Bu köse karısına iyice tembihlemiş:

- Yarına Keloğlan gelecek, alacağını istemeye. Kapıya çık. Ağla, sızla, kocam öldü diye ağıt yak, bozla.

Keloğlan geldiği zaman kadın kocasının dediğini yapmış. Keloğlan da:

- Vah, vah, daha dün akşam değirmende çörek pişirdiydik, bana da on akça borcu vardı, diyerek köyün içinde oraya buraya koşmuş. Bütün köylüyü ayağa kaldırmış. Cemaatı toplayıp, imamı, muhtarını bulup kösenin kapısına getirmiş.

Gayrı çaresiz kalmış, köse de sırt üstü uzanmış, bunu kaldırıp tenişire koymuşlar, yıkayıp kefenlemişler. Geceleyin omuzlayıp köyün mezarlığına kaldırıp gömmüşler. Keloğlan, herkes çekilip gittikten sonra mezarlığa dönüp mezarın başındaki bir selvi ağacına çıkmış da, "Bakalım bu köse ne yapacak?" diye beklemiş.

O sırada kırk haramiler yüklü hayvanlarıyla gelip, hırsızladıkları malları ortaya döküp bölüşmeye başlamışlar. Çil çil altınlar, torba torba akçe, mecediye, mücevherler, top top kumaşlar, antika silahları aralarında bölüştükten sonra, ortada bir türlü bölüşemedikleri altın kabzalı, mücevher kakmalı bir kılıç kalmış. Uzun çekişmeler, azgın konuşmalardan sonra içlerinden birisi:

- Mezarlıkta yeni gömülmüş bir ölü varsa çıkaralım. Kim boynunu bir vuruşta uçurursa, kılıç onun hakkıdır, ona düşer, deyince, herkes bunu kabul etmiş. Hemen araştırıp, o gün gömülmüş olan kösenin mezarını açıp,

bacağından çekip dışarı çıkarmışlar. Bakmışlar ki, bu kösenin çakır gözleri çıldır çıldır bakıyor, fıldır fıldır dönüyor. Korkmuşlar, birbirlerine girmişler.

- Aman bre, sizin hepiniz böyle sırt üstü yatar da, çıldır çıldır bakar mısınız?

Köse de boğuk boğuk, derinden:

- Bakarız, bakarız, demiş. Onlar da:

- Arkadaşlarını çağırırsan hemen gelirler mi? diye sormuşlar. Köse:

- Gelirler, gelirler, demiş, boğuk boğuk, derinden.

- Hele, çağır bakalım şunları, demişler. Bu köse de kefeninin arasından ellerini çıkarıp şak şak çarparak:

- Toplanın, toplanın! diye seslenmiş. Bunun üzerine kavağın doruğundan Keloğlan şak şak ellerini çırparak cevap vermiş:

- Geliyoruz, geliyoruz!

Bunu duyan haramiler "Amanın, cinler, hortlaklar bastı, savuşun arkadaşlar!" diyerek, bütün mallarını bırakıp birbirlerini çiğneyerek kaçışmışlar. Çetenin bütün vurgun malları tınazlar gibi yığılıp ortada kalmış. Keloğlan kavaktan inmiş. Köse buna:

- Ulan Keloğlan, onbeş akça için başıma bunca işleri getirdin. Senin elinden kurtulmak için diri diri mezara bile girdim, demiş. Sonra oturmuşlar, "Bir sana, bir bana" diye ortadaki mal yığınını bölüşmeye girişmişler. O sırada kırk haramiler içlerinden birini cinlerin yaptıklarını anlamak için yollamışlar. Mallarının, paralarının ne olduğunu merak ediyorlarmış. Harami sürüne sürüne, mezar taşlarının, ağaçların ardına sine sine gelmiş. Bunların seslerini duyacak kadar yanaşmış. O sırada bölüşme bitmiş de, Keloğlan:

- Hele, camgöz köse, benim şu akşamki onbeş akça çörek parasını ver bakalım, diye köseyi çal yaka sıkıştırmaya başlamış. Köse de mezarların arasından harami gözcüsünün geldiğini görmüş de, uzandığı gibi herifin fesini kapınca:

- Hele, al şunu da, onbeş akçanın yerine say, diye Keloğlana atınca, bu harami korkusundan sırt üstü devrilip, yuvarlana yuvarlana, düşe kalka, mezarlıktan canını güç kurtarmış da arkadaşlarına kavuşmuş. Bunların elebaşısı:

- Ey, anlat bakalım, ecinniler, hortlaklar ne ederler? diye sorunca, bu da nefes nefese tıkanarak:

- Ne edecekler. Onbeşer akçadan, onca dağlarca malı bölüşmüşler de, içlerinden birisine hisse düşmemiş. Onbeş akçaya karşılık benim yağlı fesimi kapıp verdiler. Anlayın kalabalığı, deyince, bunların hepsi de "Amanın, artık buralarda durmak olmaz. Başka yerlere gidelim" diye kaçıp savuşmuşlar.

Köse ile Keloğlan da ölünceye kadar komşu yaşamışlar. Ama birbirlerine oynadıkları oyunun sonu gelmemiş. Tanrı onların da yazısını bu yüzden yazmış.

Onlar ermiş muratlarına, darısı başımıza.

4. Dev Anası ile Kelođlan³⁶⁹

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok demesi de, çok yemesi de günahmış. Vaktin birinde bir ülkenin ücra bir köyünde bir Keloğlan varmış. Bu Keloğlanın ana babası ölmüş de, bakılmaya muhtaç iki kız kardeşi kalmış. Bunlar çok fakir, çaresiz kaldıklarından, her gece evin birine yemeğe giderlermiş. Köyün bir ucunda, ormana bitişik oturan bir dev anası varmış. Bu fakirler bütün köyü dolaşmışlar, sonra gezmişler de akşamın birinde, bu dev anasının evine konuk olmuşlar. Yemek yemişler de, çekilip yatmışlar. Bu dev anası da ocak başına oturmuş, bunların uyumalarını bekler, gözleri çıldır çıldır döner de, insan etine alışkın karnı gurul gurul öter, odun yongasıyla dişlerinin arasını karıştırmış. Keloğlan da dev anasının bu hallerini gözleyip, gaflet bastırıp, uykuya varınca, kendilerini kesip tavandaki çengellere asacağını, budayıp pişireceğini, birkaç gün öğün edip yiyeceğini anlamış. Her iki ablasına da hâl ve keyfiyet şöyle şöyledir deyip anlattıysa da, bunlar yorgunluğa, uykusuzluğa, hem de yağlı yemeğin verdiği ağırlığa dayanamayıp dalıp gitmişler. Bu Keloğlan mindere uzanmış da, kirpili gözünü yummamış, dev anasının çıkıp gelmesini beklemiş.

Dev anası ocak başında beklemiş. Ortalıktan el ayak çekildikten, evlerin ve ahırların üstüne uykular çöktükten sonra, kalkmış, yavaş yavaş bunların odasına yürümüş, eğilmiş bakmış ki, Keloğlan hâlâ uyumamış, çıldır çıldır bakıyor, sormuş:

- Kim uyur, kim uyanık?

Keloğlan yattığı yerden karşılamış:

- Herkes uyur, Keloğlan uyanık.

Dev anası da:

- Keloğlan neden uyumaz?

- Uyumadan önce, anam bana yağda yumurta pişirir getirirdi de, öyle uyurdum, demiş bu Keloğlan. Dev anası da gecenin bir vakti hemen kümese koşmuş, bu Keloğlana yağda yumurta pişirmiş getirmiş. Keloğlan oturup yemiş,

³⁶⁹ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 26-30.

dibini sıyırıp yalamış. Yatmış, ama yine de uyumamış. Dev anası ocak başında oturmuş beklemiş. Kurt, kuş uyumuş, dağ, taş uyumuş, sular uyumuş, bu Keloğlan yine uyumamış. Dev anası beklemiş beklemiş de, kalkmış, yavaş yavaş bunların odasına yürümüş eğilmiş bakmış ki, bu Keloğlan hâlâ uyumamış, çıldır çıldır bakıyor, sormuş:

- Kim uyur, kim uyanık?

Keloğlan yattığı yerden karşılamış:

- Herkes uyur, Keloğlan uyanık!

Dev anası da:

- Keloğlan neden uyumaz?

- Yatmadan önce, anam bana taze çalkama ayran getirirdi de, öyle uyurdum, demiş bu Keloğlan. Dev anası da gecenin bir vakti, hemen kilere koşmuş, yoğurt ezmiş, bir kase dolusu çalkama ayran yapmış, Keloğlana getirmiş. Keloğlan koca taşı başına dikmiş, içini de yalayıp sıyırılmış. Oh çekip yatmış, ama yine de uyumamış. Yattığı yerde gözleri tavana dikili, fıldır fıldır döner, çıldır çıldır oynarmış.

Dev anasıdır, ocak başında oturmuş beklemiş. Kurt kuş uyumuş, dağ, taş uyumuş, sular uyumuş da, bu Keloğlan uyumamış. Dev anası beklemiş beklemiş de, kalkmış, yavaş yavaş bunların odasına yürümüş, eğilmiş bakmış ki, bu Keloğlan hâlâ uyumamış, çıldır çıldır bakıyor. Sormuş:

- Kim uyur, kim uyanık?

Keloğlan, yattığı yerden karşılamış:

- Herkes uyur, Keloğlan uyanık.

Dev anası da:

- Keloğlan neden uyumaz?

- Yatmadan önce, anam bana eleklerle dereden taze su getirirdi de öyle uyurdum, demiş bu Keloğlan. Bu dev anası da gecenin bir vakti hemen duvardan eleği aldığı gibi dereye koşmuş. Dev anası, eleklerle su taşıyacağım diye, doldur çıkar, uğraşadursun, Keloğlan hemen ablalarını dürtüp uyandırmış, pabuçlarını yolda giyerek koşmaya başlamışlar. Ama Keloğlan, altı ağızlı çakısını dev anasının evinde unutmuş. Yolda durmuş da, kel kafasını kaşıyıp düşünmüş, ablalarına:

- Haydi siz eve gidin, ben çakımı alıp geleyim, demiş. Koşup dev anasının evine gelmiş. Tam o sırada dev anası da kalburla su taşımaktan vazgeçmiş de eve geliyormuş. Keloğlan, onu görünce, hemen yüklüğe girip saklanmış. Çakısını açmış da, yüklük içinde öteyi beriyi çizip yontmaya başlamış. Dev anası da bu çıtırtıları dinlemiş dinlemiş de:

Tıkır mıkır fareler,
Pöstekisi kareler
Keloğlan elden gitti,
Yüreğimde yareler

demiş de yüklüğün kapısını açmış. Bir de ne görsün? Keloğlandır, elinde çakısı öteyi beriyi kertip yontmuyor mu?

- Aman Keloğlan, seni elden kaçırdım sanmıştım, iyi girdin pençeme, demiş, bunu yakaladığı gibi bir çuvala tıkmış, ağzından bağlayıp tavandaki çengele çekip asmış. Öcünü alasıya dövmek için söve söylene, irice ve budaklıca bir sopa kesmeye gitmiş.

Dev anası ormanda irice ve de budaklıca sopa arayadursun, Keloğlan çakısı ile çuvalın ağzını açmış da, ipini çözüp aşağıya inmiş. Hemen ahırdan dev anasının sevgili buzağısını kucaklayıp getirmiş. Çuvala tıkmış, ağzından bağlayıp tavandaki çengele çekip asmış. Dev anası toparlanıp gelmeden koşup savuşmuş. Dev anası kestiği sopayı savurarak, Keloğlana sövüp sayarak gelmiş de, gerilip gerilip tavana asılı çuvala vurmaya girişmiş ki, Allah yarattı dememiş. Ha babam vururken, çuvalın içinden "beee, beee!" sesleri geliyormuş.

- Hele yalancı, bire dolancı Keloğlan, kendine acındırmak için buzağım gibi de böğürürsün ha! diye çuvala öyle bir girişmiş ki, bir süre sonra buzağının sesi kesilmiş, çuvaldan ince ince kan sızmaya başlamış. Bunu gören dev anası çuvalı çengelden indirmiş. Ağzını açmış ki, bir de ne görsün! Sevgili buzağısı dayaktan et kemik yığını haline gelmiş de, yığılı kalmış. Dev anası yere çökmüş de, sevgili buzağısını kucaklamış. Hüngür hüngür ağlamış da, höykür höykür höykürmüş. Keloğlana bir kızmış ki, saçları başına dikilmiş, bitleri de tepesine derilmiş. Sopasını kapmış da, Keloğlanın peşinden koşmuş. Irmağın kenarına ulaşmış ki, üç kardeş karşı yakaya geçmiş. Dev anası bu yakadan seslenmiş:

Keloğlan, kelli oğlan
Oyunları yaman oğlan,
Ben burada şaşakaldım,

Sen nasıl aştın oğlan?

Keloğlan da öte yakadan seslenmiş:

- Orada bir kırık araba var, tekerini bağla da, yürü geç, yürü geç!

Dev anası hemen arabaya koşmuş, tekerinin birini çekip çıkarmış, ayağına bağlayarak yürümüş, ırmağa girmiş. Yürüdükçe batmış, ha dedikçe tekerlek bunu dibe çekmiş. "Hay hak, hay hak" diye diye horuldemiş, boğulup da dibe kaynamış gitmiş.

Keloğlan da dev anasının elinden, hem de şerrinden kurtulmuş. Onlar ermiş muradına, biz bakalım başımızın çaresine.

5. Keloğlan ile İki Padişah³⁷⁰

Bir varmış, bir yokmuş, Tanrının kulu çokmuş, çok yemesi, çok demesi günahmış. Vaktin birinde bir öksüz, kimsesiz Keloğlan varmış. Nerede akşam orada sabah, katıksız yavan, bulunca yer, bulamayınca da sırt üstü yatar, yıldızları seyredermiş. Gökyüzünde ne var, ne yok, Demirkazık hangisi, ülker terazi hangisi, akrep ne yanda, kürsü ne yönde, hepsini arar bulurmuş. Ana yok, baba yok, sırtına bir yama vuran, eline bir dilim ekmek veren de yokmuş. Bu Keloğlan, ekmeğini taştan, aşını da işten çıkarmayı küçük yaşından öğrenmiş. Yaşıtları, akranları sokak aralarında birdirbir oynayıp zıpzıp yuvarlarken, sırtına ağır yükleri yüklenip alından ter sızdırarak çalışmasını da, düşünüp taşınmasını da adım adım öğrenmiş de, karanlık gecede kara taşın altındaki kara karıncayı bilir, arayınca da bulur olmuş.

Bu Keloğlan günün birinde padişahın sarayı önünden geçiyormuş. Bakmış ki, pencerede bir kız oturur. Kız değil ay parçası, doğan aya sen dur da yerine ben doğayım diyor. Keloğlandır durakalmış. Bir hoş olmuş. Üçyüzaltmış damardan ateş yürümüş. Kanı kaynamış coşmuş, ayakları da duvarın dibine saplanıp kalmış. Keloğlan sağa gidecek olur, ayakları döner, pencerenin dibine gelirmiş. Sola yürüyecek olur, ayakları başının hükmünü dinlemezmiş. Akşama kadar ne yana gitmişse, dönüp dolâşıp pencerenin önüne gelmiş. Bir başka şey edemez, düşünemez olmuş. Ateşi gizliymiş, yüreğinin derinindeymiş, ama ah ettikçe tepesinden dumanlar çıkarmış.

Akşam üzeri padişah avdan dönerken, bu Keloğlanı hayran şaşkın, pencerenin dibinde dikilir bulmuş.

- Ne ararsın, a Keloğlan, pencerenin dibinde? diye sıkılayıp sorunca, Keloğlandır bu, dünyada bir garip başı ile bir yırtık peşi var, başında poşusu, kimseden de korkusu yok. Dosdoğru cevap vermiş:

- Padişahım, Allah ömürler versin, devletini artırsın, ömrünü uzun etsin, ben senin kızını pencerede gördüm, âşık oldum, ona tutuldum da buralarda dolanıyorum, demiş, açıkça içindekileri dökmüş. Padişah, Keloğlanın böylesine

³⁷⁰ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 31-39.

korkusuz pervasız, hem de saygısız olup haddini hududunu bilmeyişine sıkılmış, sonra içerlemiş, sonra da gide gide gazaba gelip hırsından saçlarının her bir teli mızrak gibi dikilmiş. Hemen buyruk vermiş Keloğlanı sarayının zindanına attırmış. O devirler ne devirler! Kanun yok, mahkeme yok. Tanrının az, padişahların çokluk olduğu bir devirler. Padişahın astığı astık, kestiği kestik. Dilerse buyurur abat eder, dilerse kayırır berbat eder. Kimse çıkıp da ağzını açamaz, sorgu sual edemez, iki satır yazı yazamazmış. Üstelik bu Keloğlan ortalıkta dımdızlak, sivri külah, arayanı yok, soranı yok, kimi kimsesi yok. Padişahın dersin işi çok, Keloğlanı zindanda unutmuşlar. Tam yedi yıl karanlık zindanda tek başına düşünmüş, bunalıp kalmış.

Günün birinde, Hind padişahından, bu ülkenin şahına bir mektup gelmiş. İçinde yazmış ki: "Sana bir değnek gönderiyorum. Bunun hangi başı kalın? Bildinse bildin. Bilemedinse vaktine hazır ol. Yer götürmez asker ile üzerine seferim var". Padişah mektubu okumuş, gönderilen değneği gözden geçirmiş. Çevresinde vezir vüzerası peşpeşine muayene etmişler, bakmışlar ki, tornadan çıkmış gibi iki başı denk, düpedüz bir değnek. Marangozlara ölçtürmüş, kuyumculara tarttırmış, akıldanelere göstermiş. Ak sakal, kara sakal çağırtmışlar. İçlerinden hiçbiri bu değneğin hangi başının kalın olduğunu bilememiş. Padişaktır, bunalmış, en sonunda kızına akıl danışmış. O da hemen:

- Aman padişah babacığım, zindanda bir Keloğlan olacak, bir de ona danışalım, demiş. Kız hemen zindana inmiş, kapıları açtırmış, bu Keloğlanı bulmuş da, olanları bir bir anlatmış. Keloğlandır bu. Vaktiyle nice değnekler yontmuş, nicelerini kırmış ve nicelerinden de atlamış. Keloğlan dinlemiş, hem de gülmüş, sonra da demiş ki:

- Bundan kolay ne var, a padişah kızı! Git babana selam söyle, o değneği suya atın. Hangi yanı daha kalınsa, o yanı suya batar. Hem de şunu unutmayın: Elde olan, beyde ve de padişapta bulunmaz, sorup sual edilmeden her önüne gelen de hapislere atılmaz.

Kız sevinmiş, koşmuş babasına, Keloğlanın söylediklerini anlatmış. Değneği suya atmışlar, batan yanına işaret koyup "bu başı kalındır" diyerek Hind padişahına yollamışlar. Hind padişahı bakmış ki, doğru yana işaret koymuşlar.

- Bunu bildiler. Ama er oyunu üçtür. İki meselem daha var, onları da bilse gerek, demiş. Padişaha üç tane at göndermiş. Üçü de aynı soydan, aynı boydan, aynı dondan imiş. Birini birinden ayırmanın mümkünü yok. Bu atlardan hangisi ana, hangisi tay, hangisi de tayın tayı? İşte padişahın bileceği mesele bu. Padişaktır, atlara bir bakmış, iki düşünmüş, elini sakalına atmış, taraklaya taraklaya öylece kalmış. Baytarları, at cambazlarını, seyisbaşlıları çağırtmışlar. Hiçbiri bilememiş, işin içinden çıkamamış. Padişah, hanım kızına haber salmış, hali keyfiyet böyle böyle. Bu kız, hemen koşa koşa aşağı inmiş, zindanın kapılarını açtırmış. Keloğlana olanları anlatmış:

- Aman Keloğlan böyleyken böyle. Üç at geldi, üçünü birbirinden ayıramıyoruz. Hangisi ana, hangisi tay, hangisi tayın tayı? Aman bunun çaresi... demiş de boynunu bükmüş. Keloğlan düşünmüş de:

- Pek iyi, pek has. Siz sorun, biz söyleyelim. Siz şaşakalın, biz arayıp bulalım. Ama siz yine pufla döşeklerde yatın, biz zından köşelerinde ömür çürütelim. Siz yağlıdan ballıdan, biz de kuru ekmecli acı suludan. Hem size yol yordam göstereyim, hem de zındandan kurtulmayalım. Padişaha benden selam söyle, hanım sultan. O beni bu zındandan çıkarırsın, ben de onu bu dar yerden, demiş. Kız koşup babasına anlatmış, o da emir salmış, Keloğlanı zındandan çıkarmışlar. Giydirip kuşatıp huzura almışlar:

- Padişahım, bu iş ötekinden kolay. Şimdi buyur, bu atları bir ahıra kapasınlar. Kapısının önüne bir de hendek kazsınlar, içini suyla doldursunlar, anasını, tayını, tayının tayını ayırmak işten değil, demiş. Padişah, Keloğlanın dediklerini hemen buyruk salıp yaptırmış. Herkes avluya birikmiş. Keloğlandır, almış eline bir kamçı, ahıra girmiş, kapıları açmış, başlamış atları kamçılama. Atların üçü de gelip kapıya yığılmış. Önce biri kapıda durmuş, başını sağa sola yatırmış, ön ayaklarını kırdığı gibi hendeği atlayıp geçmiş. Keloğlan seslenmiş:

- Bu geçen anaç attır! demiş. Yine kamçılama, bu sefer de biri kapıdan fırlamış, hendeği geçmiş. Keloğlan yine seslenmiş:

- Bu geçen de onun tayıdır!

Yine kamçılama, bu sefer de en geride kalan sıçrayıp geçmiş hendeği. Keloğlan da yine seslenmiş:

- Bu gelen de tayın tayıdır.

Avluda dikilip olup bitenleri seyredenler, Keloğlanın marifetine parmak ısırılmışlar. Seyisler davranıp hemen bu atlara işaretler koymuşlar, Hind padişahına göndermişler. Hind padişahı bakmış ki, bu da doğru. Tutmuş bir mektup yazdırmış: "Memleketin büyüğü, akıllısı, hem de sakallısını gönder. Sorguya çeksem gerek" diye haber yollamış. Padişah, memleketin büyüklerini, akıllılarını, sakallılarını, tellâl bağırtıp toplamış. Hiçbiri bu işe yanaşmamış. Padişah, en sonunda Keloğlanı çağırtmış. Olup biteni anlatmış. Keloğlan da:

- Ben giderim padişahım, yüzünü ak edecek cevaplar da veririm. Üstüne üstlük Hind padişahını esir alır gelirim. Ama bu işlerime karşılık kızını bana vereceksin, bu şartla, demiş. Padişah da uzun düşünmüş, kısa düşünmüş, ölçmüş biçmiş. "Hele bu Keloğlan gitsin bir kere. Sorgu suale cevap verir, ama koca padişahı esir edip getirmek ne mümkün? Elbet sözünü yerine getiremez. Şimdi kızımı verdim derim, sonunda işler yoluna girer" diye Keloğlanın şartını kabul etmiş.

Keloğlan, padişahın bir deve, bir keçi, yol harçlığı para almış. Çıkmış yola. "Memleketin büyüğü, akıllısı, hem de sakallısı geliyor!" diye ulak çıkarmış. Aylardan sonra Hind padişahının ülkesine ulaşmış. Bunu yollardan karşılaşmışlar, halılara basarak yürümüş, iki yanında padişahın karşılayıcı askerleri, önünde davul zurna çalınarak saraya ulaşmış. Bir elinde devenin yuları, öteki elinde keçinin ipi, kurula kurula, iki yanına selam dağıta dağıta saraya varmış. Hind padişahı büyük bir heyet beklerken, devenin yularını, keçinin ipini çekerek bir Keloğlanın çıkagelişine şaşır kalmış:

- Oğlum, padişahınız, ülkesinin büyüğünü, akıllısını, hem de sakallısını gönderecekti, onlar yollarda mı kaldı? diye sormuş. Oğlan deveyi göstermiş:

- İşte en büyüğümüz budur, efendim, demiş. Sonra da keçiyi göstermiş:

- İşte bu da sakallımız, efendim, demiş. Sonra da kendini işaret etmiş:

- Ülkemizin en akıllısı da işte benim. Buyur sor padişahım, demiş de başını dikmiş durmuş. Padişah da:

- Ya öyle mi? Söyle bakalım, gökte yıldız kaç, deyince bu da:

- Tam da benim keçimin kılları kadardır, padişahım, demiş. Padişah da:

- Neden malum, deyince, Keloğlan da:

- Saymak size düşer padişahım, demiş. Divanda bulunanlar birbirlerine bakışmışlar, başbaşa vermişler, Keloğlanın cevabını kabul ettiklerini bildirmişler. Bunun üzerine, padişah bir soru daha sormuş:

- Dünyanın ortası neresidir?

- Şu bizim devenin sağ art ayağının bastığı yerdir, padişahım.

- Neden malum?

- Ölçmek size düşer, padişahım, deyince, divanda bulunanlar birbirlerine bakışmışlar başbaşa vermişler, Keloğlanın cevabını kabul ettiklerini bildirmişler. Bunun üzerine padişah:

- Pekâlâ oğlum, bunu da bildin, gel senin bahşişini vereyim, demiş, elini cübbesinin cebine sokmuş da:

- Aç oğlum mendilini, demiş. Keloğlan mendilini açmış, padişah "şıkır şıkır, şıkır şıkır" diye saymaya başlamış. Sonra öbür elini de öteki cebine sokmuş, bu sefer de "tıkır tıkır, tıkır tıkır" diye saymış. Keloğlan mendilini dört ucundan çemreleyip tutmuş, gözlerini de dört açmış bekliyor. Ne elde, ne de mendilde para filan yok. Lakin padişahın oyununu anlamış da:

- Sağ ol, eksik olma padişahım, ne verirsen elinle, o gitsin seninle, keremin kadar şanın şerefine artsın, hazinen çoğalsın eksilmesin, demiş. Mendilin dört ucunu içinden para taşıyormuş gibi katlayıp bohçalamış, almış göğsüne sokmuş. Padişah da kendi kendine: "Çok iyi, bu sefer oğlanı alt edeceğiz. Yutturduk hele" demiş. Keloğlan etek öpmüş, dışarı çıkmış. Çarşıya yollanmış. En büyük dükkâna girmiş. Başlamış ayıklayıp seçmeye. Yükte hafif, pahada ağır ne varsa tezgahın üstüne yığdırmış, top top kumaşlar indirtmiş, denkler yaptırmış. Yattığı hana göndermiş. Sıra hesap vermeye gelmiş. Birkaç saat uğraşmışlar, kalem kalem saymış, yekun etmişler. Çok büyük bir para tutmuş. Keloğlan hesaba başını çevirip bakmamış bile. Göğsünden mendili çıkarmış. Düğümünü çözmüş, kat kat açmış. İçinden alıp alıp tezgaha "şıkır şıkır, şıkır şıkır" diye saymaya girişmiş. Durmuş, bu sefer de "tıkır tıkır, tıkır tıkır" diye saymaya çevirmiş. Sonunda iyice yorulmuş, ama ödemeyi de bitirmiş:

- Yekundan biraz fazlaca verdim, ama artık üstünü hamama kahveye

verirsiniz, harçlık edersiniz, haydi kalın sağlıcakla, Tanrıya emanet olunuz, demiş, yürümüş çıkmış. Mağazadakiler bakmışlar ki bütün o şıkırtı ve de tıkırtılardan, Keloğlanın kurulup kurulup afur tafur etmesinden sonra ortada para falan yok. Hemen Keloğlanın peşinden seğırtip yakaladıkları gibi bağıra çağıra kadının önüne çıkarmışlar. Olup bitenlerin hepsini döküp anlatmışlar, hem de şıkırtısı tıkırtısıyla. Sonunda kadı, Keloğlana dönüp sorunca, o da:

- Vallahi kadı efendi, şaştım kaldım, sizin bu ülkenizin halkı ne kadar da asi imiş! Padişahınızın verdiği çil çil paraları bunlar kabul etmiyorlar. Dükkânda ödediğim paraları, padişahınız, vezirlerinin huzurunda, "şıkır şıkır, hem de tıkır tıkır" şu mendilin içine bir bir eliyle saydı; ben de aynen çıkarıp "şıkır şıkır ve de tıkır tıkır" bunlara ödedim. Nedir davaları anlamadım? Hem padişahın parasını kabul etmiyorlar, hem de bize iftira ediyorlar. "Şıkırı mıkırı, tıkırı mıkırı" alsınlar, kabul etsinler, deyince, kadı, sakalını bir avuçlamış, kara kaplı kitabını kapatmış:

- Bu dava ancak huzurda görülür, demiş, hepsini önüne katıp padişahın huzuruna götürmüş. Keloğlan, hemen davranmış, söze girişmiş:

- Aman padişahım, başıma neler geldi, şu adamların mağazasından öteberi aldım. Sonra sizin bana kendi elinizle "şıkır şıkır, tıkır tıkır" verdiğiniz paralarla da bir güzel ödedim, helalinden bahşiş de verdim. Bu adamlar "şıkırı mıkırı, hem de tıkırı mıkırı" kabul etmediler, iftira döşeyip beni dava ettiler, deyince, padişah vezirlerine bakmış, hepsinin başları önlerinde, sakal altından sırtıyorlar. Bu sefer de Keloğlanın üstün geldiğini anlamış!

- Hele bırakın bu oğlanı, hakkı var, borcunu ben öderim, demiş. Hepsi huzurdan çıkmışlar. Keloğlan da ertesi gün sarayın karşısında bir hallaç dükkânı açmış. Gecenin bir vakti, bir sandıkla dükkâna gelmiş. Soyunmuş, bedenini bir güzel zamklayıp pamuk yığınları üzerinde yuvarlanmış. Her yanı pamukla kaplanmış ve çıkıp doğruca saraya gitmiş. Nöbetçiler bunu görünce korkmuşlar, büzülüp yerlere eğilmişler, el kadar kalmışlar. Keloğlan doğruca padişahın odasına çıkmış. Yatağındaymış. Korkudan ödü patlamış, dili tutulmuş. İçinden "Eyvah, can alıcı geldi, vay başıma!" demiş. Yorganın içine büzülmüş. Keloğlan demiş ki:

- Ben can alıcıyım. Seni yukarıdan istiyorlar. Benimle birlikte geleceksin. Sesini çıkarırsan ümüğünü sıkar, canını alırım.

Padişah korkusundan sapır sapır titremeye başlamış. Keloğlan, bunun koluna girmiş, sürükleye sürükleye götürmüştü. Merdivenlerden iner, yollardan geçerlerken, nöbetçiler iki yanlı selama dururlarmış. Keloğlan, padişahı getirip dükkândaki sandığa koymuş, kapağını da bir güzel kilitlemiş. Doğru hana varmış, eşyalarını katırlara yüklemiş, dükkândan da sandığı almış. Daha gecedan yola çıkmış. Aylar geçmiş, yollar aşmış, kendi ülkesine günün birinde ulaşmış. Padişahın sarayına gelip denklere yıkmış, eşyaları, kumaşları, kat kat, sıra sıra tahtının önüne döküp sermiş.

- Buyurun padişahım, demiş, bunlar sana hediyem, bunlar da vezirlerine bergüzârım, bunlar da kızına çeyiz, ağırlık.

Son kalan sandığı açmış da:

- İşte bu da Hind padişahıdır, celâlli, kibirli, sorgulu sualli bir şahıdır, deyince, sandıktan iki kat, el ayak tutmaz, inliye sızlaya birisi çıkmış, padişahın tahtının basamaklarına kapanmış. Kendini öteki dünyada, Azrailin huzurunda sanıyormuş.

Padişahıdır, bunun haline acımış. Keloğlan olup bitenleri baştan sona anlatmış. Padişah emir salmış, davullar dövdürmüştü, tellâllar çıkarmış, düğün kurdurmuş. Ülkenin dört bir yanından, komşu ülkelerden konuklar çağrılmış, kırk gün kırk gece dernek olmuş, yenilmiş içilmiş. Padişahın kızını Keloğlana vermişler. Düğünden sonra da Hind padişahını kendi memleketine yolcu etmişler. Padişah, bu Keloğlanı başvezir etmiş, kaygısız kasavetsiz bir köşeye çekilmiş. Onlar muratlarına ermiş, darısı bizim başımıza denmiş.

6. Keloğlan Para Kazanıyor³⁷¹

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, yok demesi günahmış. Vakti zamanında, memleketin birinde, bir Keloğlan varmış. Anasından başka kimi kimsesi yokmuş. Sabah akşam durmadan uyur, yatakta uyur, sedirde uyur, kuru toprakta, taş üstünde, ahırda ve de sekide, nereye yaslansa dalar gider, horul horul uyurmuş. Arada bir karnı acıktıkça, anası ne verdiyse yer, ellerini koltuk altlarına sokar, yine kalkar uyurmuş. Günlerden bir gün anası çaresiz kalmış da, bunu dürtükleyip kaldırmış:

- Al eğirdiğim yün parasını da, git pazardan bir eşek al, dağdan odun taşı, bir yük bizim avluya dök, bir yük pazarda sat. Kış geliyor, odunumuzu, azığımızı hazırlayalım, evimizi düzene koyalım, demiş, sırtını sıvazlamış, öğütlemiş. Keloğlan bunun üzerine ıhlaya pıhlaya, ıkına sıkına, gerilip esneyerek yerinden kalkmış, yamalı sakosunu giymiş, parayı mendile düğümleyip koynuna yerleştirmiş, pazarın yolunu tutmuş. Aramış, taramış, orası burası, kıyısı köşesi derken, kendi haline uygun bir eşek bulmuş. Kulakları düşmüş, eneği sarkmış, ardını duman basmış. Gözleri sönük de, bacakları bükük, ayakta uyur bir eşek. Sinekleri peşinde de, gözleri arpa düşünde. Bu eşeği almış, tutmuş dağın yolunu. Ne kadar yaş odun bulduysa kesmiş de, sırtına yüklemiş. Sonra buna:

- Haydi seninle yarış tutalım. Eve kim önce varırsa, kümesteki yumurtaları o içecek, demiş. Ardına bakmadan bir koşu tutturmuş. Keselerden atlamış, derelerden sıçramış, dik aşağı seğirtmiş, soluk soluğa eve ulaşmış. Bakmış ki, eşek ortalarda yok. "Yarış kazandım, eşeği geçtim" diyerek kümesteki yumurtaları birer birer çıkarmış, kırıp kırıp içmiş. Oturup beklemiş, uyumuş da uyanmış. Eşeğin gelmediğini görünce aramaya çıkmış. Őurası burası, yamacı deresi derken yaş odunları kesip yüklediği yerde eşeğini bulmuş. Yere kapanmış da ağır yükün altında can vermiş, kuyruğunu titretmiş. Dönmüş, keselerden atlamış, derelerden sıçramış, dik aşağı seğirtmiş, soluk soluğa eve

³⁷¹ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 40-43.

ulaşmış. Olup bitenleri, eşeğin başına gelenleri anasına bir bir anlatmış. Anasının artık sabrı tükenmiş de çok kızmış:

- Şimdi buradan git, gözüme görünme, zengin olmadan da gelme, demiş. Bunun üzerine Keloğlan çıkmış gurbet yollarına. Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, tepelerden aşmış, derelerden geçmiş, sonunda bir çiftliğe ulaşmış. Çiftliğin sahibi karı kocanın yanına, boğazı tokluğuna, yanaşma durmuş. Günlerden bir gün kadının kocası, eşeğine iki tay, bir kile buğday yüklemiş, değirmene öğütmeğe gitmiş. Adamın karısı da oynak aşiftenin biri imiş. Kocasının bir yere gitmesini fırsat bilir, hovardasını içeriye almış. Kocası değirmenin yolunu tutunca, hemen işareti vermiş, hovardasını çağırması. Adam aç olduğundan, kadın ocağa yağ koymuş da, kümesten yumurta almaya gitmiş. Bu adam da yorgun olduğundan, yemek pişene kadar köşeye yaslanmış, uyuyuvermiş.

Keloğlan olup bitenleri bitişik odadan, kapının budak deliğine gözünü uydurmuş, seyredermiş. Kadının kümese gittiğini, adamın da sızıp uyduğunu görünce, hemen içeri girmiş, ocaktaki kızgın yağı, adamın açık ağzından içeriye, boğazına bir güzel aktarmış. Herif de "hak hak, hık hık" demiş, iki debelenmiş, bir dikilmiş, olduğu yerde kolları bacakları kapı çengeli gibi karman çorman olmuş da katılmış kalmış. Kadının merdivenden çıktığını duyunca, Keloğlan hemen yan odaya geçmiş. Kadın gelmiş, hovardasını o halde görünce şaşmış korkmuş da, elini eline vurup telâşından oradan oraya dönmüş, sonra durmuş düşünmüş. Keloğlanı sesleyip çağırması:

- Aman Keloğlan, sırma perçemli keleş oğlan, bak burada bir adam ölüp katılmış. Ne yapalım, ne edelim? Ne olursa senden olur, aman buna bir çare! deyince, Keloğlan da sırtmış:

- Ya, sen hem adamı öldür, hem de çaresini ara, ben de gidip ağama haber vermez miyim? diye mızıklayınca, kadın pabucun pahalı olduğunu anlamış, Keloğlana yalvarıp yakarmaya girişmiş. Ne dedi, nasıl söylediyse, kâr etmemiş. Ne kadar takısı, altını, birikmiş parası varsa getirip Keloğlana vermiş de, güçle susturmuş. Ölüyü kaldırıp bir yere saklasın diye iyice dökülüp saçılmış. Bunun üzerine Keloğlan ölüyü sırtlamış, getirip ahırdaki yemliğe

oturtmuş, kendisi de bir köşeye sinip beklemeye başlamış. Adam değirmenden dönmüş, eşeğini ahıra bağlarken, yemliğe oturmuş, sırtarıp duran hovardayı görmüş. Hemen Keloğlanı çağırmış. Keloğlan da gizlendiği köşeden çıkıp gelmiş. Adam:

- Aman Keloğlan, burada bir ölü var, sırtarıp duruyor. Şunu ne edelim, nereye atalım? demiş. Keloğlandır:

- Ya, hem zavallı adamı öldür, hem de aman Keloğlan, ne yapalım, ne edelim de, öyle he mi? Gidip muhtara haber vermez miyim, zaptiyelere haber salmaz mıyım? demiş de, direnmiş durmuş. Şaşkın adam ne etsin? Keloğlana yalvarmaya başlamış. Ne kadar parası varsa vermiş, gümüş tabakasını, tesbihini, saat kordonunu da üstelik bağışlamış.

- Aman ne yaparsan yap, şu ölüyü bir yere aşır, sakla demiş. Keloğlan adamın paralarını, işe yarar eşyalarını aldıktan sonra ölüyü eşeğine yüklemiş. Düşmüş yolların tozuna. Gide gide sonunda zengin bir çiftliğin bostan tarlasına gelmiş, eşeği de, ölüyü de sokmuş, gürültü patırtı etmeye başlamış. Çiftlik sahibi gürültüye ayılıp koşmuş ki, bostanda bir adamla bir eşeğin hıyarları ezdiğini görmüş. Elindeki sopayı fırlattığı gibi eşek ürkmüş, sırtındaki adamı yere vurmuş. Tam bu sırada bir kenarda olup bitenleri gözleyip bekleyen Keloğlan, saklandığı yerde feryatlar koparıp ağlayarak çıkmış. Yerdeki ölünün üstüne atılıp sarılmış:

- Ah babacığım, vah babacığım seni kimler öldürdü? diye yeri göğü tırmalamış, inim inim inlemiş, sızım sızım sızlamış. Çiftlik sahibi olanlara şaşmış da:

- Nedir, ne oluyor, neden sızlanırsın oğul? diye bunların yanına gelmiş. Yerde ölü yatan adamı görünce, Keloğlanın neye ağladığını anlamış. Ölümüne kendi sebep oldu sanmış. Keloğlanın yırtınmaları, bağırmaları da adamı iyice şaşırtmış.

- Aman Keloğlan, kimseye deme Keloğlan, ne istersen vereyim, demiş de, buna ne kadar parası varsa vermiş.

Keloğlan da ölüyü yine eşeğine yükletmiş, bir mezarlığın duvarı dibine bırakmış, geçip gitmiş. Topladığı parayı kemerine dizmiş, türkü çağırarak anasının evine dönmüş. Artık miskinlikten vazgeçerek, anasıyla birlikte, kömüş,

inek, at, eşek, ahır, tarla tokadı düzenine koymuş, çubuğunu yakmış da, geçmiş oturmuş.

Onlar ermiş muradına, darısı bizim başımıza.

7. Keloğlan ile Üç Cambaz³⁷²

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, çok demesi günahmış. Vaktin birinde bir Keloğlan varmış. Köyün birinde kendi halinde yaşar, çifti çubuğu peşinde koşar, uğraşır dururmuş. Tarlasından azığını, ineğinden ağartısını, katığını, dağdan odununu denkleştirir, kıt kanaat geçinir gidermiş. Günün birinde bu Keloğlanın harçlığı tükenmiş, cebi delinmiş, çaresiz kalmış. Eşeğini satmak için almış, pazara çıkarmış. Yularını koluna takmış da, öteye beriye dolaşır dururken, oralarda vurgun peşinde dönüp dolanan cambazlardan üçü, bir zaman bunu kıydan köşeden gözleyip peşinden izledikten, eşeği de haylice gözledikten sonra, yanına yaklaşmışlar. Hayvanın sırtını, ardını, döşünü ve karnını elleyip yokladıktan sonra satın alıcı olmuşlar, pey sürüp pazarlığa girişmişler. Kırk köyde, dört bucakta da kurnazlıklarıyla, düzenbazlıklarıyla ad çıkarmış, ün salmış olan bu cambazlar, eşeği kim vurdu diye getirip kelepik düşürmeye, kapatıp yürütmeye çalışmışlar. Tatlı diller döküp üstü açılmadık oyunlarını, düzenlerini indirip bindirmişler, ama bir türlü Keloğlanın inadını kırıp kandıramamışlar, pazarlıkta da uyuşamamışlar. Bir aralık denk getirip, ikisi Keloğlana binbir dereden laf söz getirip oyalarken, üçüncüsü de Keloğlana sezdirmeden eşeğin kuyruğunun ucunu kesip cebine sokuvermiş. Eşeğin değerini düşürüp Keloğlandan hınç almak istemişler. Hemen ortalıktan silinip savuşmuşlar.

Keloğlandır, öte beri dolanıp dururken, çok geçmemiş, bu cambazların ettikleri oyunu anlamış. Kel kafası iyice kızmış, gözleri gazaptan belermiş, içinden coşmuş da, dışından küfürleri basmış. Yine de yüreği soğumamış. O diyarda eşek çok para ettiğiinden zararına mı yansın, uğradığı hakarete mi döğünsün, bilememiş. Bu cambazları dar yerde kısıtıp öcünü almadan edemeyeceğini anlamış da, and içmiş, değnek atlamış, yeminler kasepler etmiş. Pazardan ayrılmış, تنها bir köşede, eşeğin kuyruğunun altına bir gümüş lira yapıştırmış. Sonra dönüp pazar yerine gelmiş. Kalabalığın orta yerinde durmuş, dört bir yana dönerek bağırmaya başlamış:

³⁷² Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 44-59.

Eşek satarım, eşek satarım,
Arpa yer, gümüş lira çıkarır.
Eşek satarım, eşek satarım,
Arpa yer, gümüş lira çıkarır.

Pazardaki cambazlar, bu Keloğlanla eşeğinin çevresini sarmışlar, aklını kaçırdı sanarak alay etmek istemişlerse de, Keloğlan, eşeğin kuyruğunu kaldırıp gümüş lirayı gösterince, hemen davranmışlar, pey sürüp pazarlığa girişmişler, fiyat yükseltip birbirleriyle itişip, "Sen almayacaksın, ben alacağım" diye çekişmeye başlamışlar. Pey, pazarlık, çekişme ve tepişmeler sonunda ortalık aralanmış, şu üç ortak cambazlar yüz lira saymışlar, eşeğin yularından tutup evlerine yollanmışlar. Eşeği ahıra çekip önüne bolca arpa dökmüşler, yanına da bakraçla suyunu koymuşlar. Ahırın üstündeki odaya çıkıp sabahı beklemişler. Ama bu cambazlardan birinin kirpikli gözlerini uyku tutmamış, çil çil liracıkları tıka basa heybelere nasıl dolduracağını düşünerek sabahı güç halle etmiş.

Keloğlanın aç eşeği yemliği dolduran arpaları tüketesiye yemiş, tek tane koymamış, yemliği yalamış. Bakraçtaki suyu da üstüne içince, şişip çatlamış, kapının ardına yığılıp yatmış, nalları dikmiş.

Güç hâl ile sabahı eden, yarı uyur, yarı uyanık çil liracıkların düşüyle kıvranıp duran cambaz, gün ışığınca davranıp ahırın kapısına gelmiş. İtelemiş, açamamış, zorlamış, mümkünü yok aralayamamış. "Her hal, şu gümüş liralara kapının dibine iyice kümelenmiş de ondan açamıyorum" diye düşünmüş. Gözünün tekini kapının deliğine uydurup içeriye baksın ki, ne görsün? Pırıl pırıl bir şeyler parlıyor, şavklanıyor. Cambaz, bunu gümüş lira yığını sanmış da, etekleri zil çalaraktan, sevincinden sırtıp sırtarak ortaklanın uyandırmaya koşmuş. Ama kapının budak deliğinden gördüğü parıltı eşeğin nalları imiş.

Arkadaşları uykudan uyanıp, üçü de merdivenlerden paldır küldür tekerlenerek inmişler. Ahırın kapısına koşmuşlar. Önce gözlerini budak deliğine uydurup parıltılara bakmışlar. Sevinçlerinden sırtıp sırtarak, el şaklatıp parmaklarıyla şıkırdım ederek kapının önünde bir süre oynamışlar. Sonra da kapıya yüklenmişler, "hay hop, hak hak!" diye diye iteleyip aramışlar, zorlaya zorlaya içeriye girmişler ki, ne görseler iyi? Eşek yemiş arpayı, içmiş suyu, şişip çatlamış da, nalları dikip sırt üstü yaslanmış. Ellerini yüzlerine vurup,

göğüslerini de güm güm yumruklayarak Keloğlana sövmüşler. Yüreklere soğumamış da, bir oyun edip öçlerini almaya kavil karar, yemin kasem etmişler.

Keloğlan, bu cambazların kendini arayıp bulacaklarını, yolunu yordamını arayıp ettiği oyunun acısını çıkaracaklarını bildiğinden, hazırlıklara girişmiş, oyuna karşı oyun düzenlemiş. İki tavşan alarak evine gelmiş, karısına demiş ki:

- Bugün evi bir güzel düzene koyar, hazırlarsın. Bir iki kap da yemek yaparsın. Kara koyunu keseceğim, bacağın tavanın mertebesine asarsın. Bu tavşanlardan birini hamur teknesinin altına kapatıyorum, sakla da kaçırma. Ben şimdi öteki tavşanı alıp tarlaya çifte gidiyorum. Üç cambaz gelecek, biri kısarak, öteki ortaca beserek, öbürü de uzunca ahmak. Beni sorarlarsa, içeri almaz, fazla laf etmez, bana tarlaya gönderirsin, diyerek, uzun uzadıya anlatmış da, birkaç kez tekrarlatmış, iyice belletmiş. Keloğlan tavşanın birini alıp tarlaya yollanmış. Aradan çok geçmemiş, bu cambazlar çarşığı dolanmışlar, sorup soruşturmuşlar, Keloğlanı bulamayınca da, evini köyünü öğrenip kapıya dayanmışlar. Keloğlanın karısı, kapının aralığından kocasının tarlada olduğunu söyleyince, üç cambaz davranıp tarlanın yolunu tutmuş. Yanaşmışlar, bakmışlar ki, Keloğlanı çift sürerken, öküz haydayıp türkü çağırırken bulmuşlar. Koşup yakasına yapışmışlar.

- Bire kuldan arlanmaz, Tanrıdan utanmaz, bize oyun edersin, dekten atarsın ha! Ya paramızı verirsin, ya da seni hemen şurada öldüresiye döveriz. Aman Müslümanlar, şu Keloğlanın bize ettikleri! diye çırpınmaya, Keloğlanı tartaklamaya başlamışlar. Keloğlan bir durmuş, hiç de telâşeye vermemiş:

- Aman ağalar, hele durun, bir soluk alın. Bir yanlışlık oldu. Gümüş lira çıkararak eşeğimi evde bırakmış, size öteki eşeğimi getirmişim. Yanlış hesap Bağdattan döner, kusura bakmayın. Hele size ötekini vereyim, eşekleri değiştirelim, demiş. Cambazlar kızmışlar, köpürmüşler de, yerlerinde duramaz olmuşlar:

- Aman bir oyun, yine de bir oyun, eşek filan senin olsun. Biz paramızı isteriz, hele paracıklarımız gelsin, yoksa seni kıyım kıyım doğrarız, ufalar

bitiririz, diye çırpınmaya, Keloğlanı sarsalamaya girişmişler. Bu Keloğlan pek durmuş, hiç de telâşeye vermemiş:

- Aman ağalar, hele tek durun, bir soluk alın. Yanımda para yok. Bu akşam bizim evde konuk kalın. Paranızı denkleştirip vereyim. Yarın sabaha hayırlısıyla kasabaya dönersiniz. Üç cambaz bakmış ki, olacak gibi değil, Keloğlanın dediğini kabul etmişler. Keloğlan da torbasından tavşanı tutup çıkarmış da, kulağına eğilmiş:

- Uzun kulaklı, tetik ayaklı, ak akçe tavşan, pak pakça tavşan, doğru bizim eve koş, akşama üç konukla geleceğimi ablana söyle. Evi düzenlesin, odayı hazırlasın, birkaç kap yemeği pişirip kotarsın. Kara koyunu da kestirip tavana assın. Gelince böleriz budarız, kebab ederiz. Haydi yallah!.. deyip, tavşanı bırakmış. Tavşandır, bir duralamış, kulaklarını oynatmış, sekip sıçrayarak seğırtmiş, göz açıp kapayasıya ortalıktan silinip gitmiş.

Üç cambaz bu işe pek şaşmış. İnanası olmamışlar. Ama bakmışlar ki, Keloğlan sıkı duruyor, önemseyerek konuşuyor, hiç de şaka edere benzemiyor. Birbirlerine bakmışlar da, "Hele bakalım, akşam olsun da bir görelim, Keloğlanın evine gidelim de anlayalım, tek duralım da oyuna gelmeyelim" diye aralarında fısıldaşmışlar.

Gün dönmüş, Keloğlanla birlikte, öküzleri önlerine katıp eve dönmüşler. İçeriye girmişler, bakmışlar ki bu Keloğlanın akça tavşana tembihlediği şeylerin hepsi yapılmış, oda düzene konulmuş, yemekler hazırlanmış. Keloğlan hamur teknesini ucundan kaldırıp akça tavşanı kulaklarından tutup çıkarınca, sırtını da okşamaya başlayınca şaşıp kalmışlar. Bu, laftan anlayan, habercilik de eden akıllı tavşana gözlerini dikmişler de, derin düşüncelere varmışlar, sakallarını sıvazlayıp başlarını kaldırmışlar ki, kara koyun da kesilip yüzölüp tavana asılmış. Bu üç cambaz olup bitenler karşısında gümüş lira çıkaran eşeği de, boş yere ödedikleri paraları da unutmuşlar. Bu söz dinler, iş görür, haber ulaştırır, marifetli tavşanı, yapıp yakıştırıp Keloğlanın elinden almaya koyulmuşlar.

- Aman Keloğlan, etme Keloğlan, bizi bağışla Keloğlan, şu akça tavşanı bize helalından satıver Keloğlan. Tutarı her ne ise, denkleştirip ödeyelim hele!

diye yalvar yakar olmuşlar. Keloğlan bir kaşıklamış, iki düşünmüş, kendini iyice naza çekip, sonunda:

- Sizi kırmak, gücendirmek istemem. İtibarlı, hem de saçlı sakallı kişilersiniz. Lakin benden bunu istemeyin ağalar. Çünkü bu tavşanı daha yavru iken almışım, büyütmüş eğitmişim. Uşağımdır, elim, kolum, kulağımdır. Tarlada, tokatta, çarşıda, pazarda bir hacetim olsa, el ulağımdır. Başıma bir hâl gelse, dar yerde sıkışıp bunalınca, bundan başka yardımcım da yoktur. Eşekten, öküzden, tavuktan, horozdan kimi beğenirseniz satayım ama ille akça tavşanıma dokunmayın! demiş.

Her ne kadar Keloğlan bu üçlü cambazları yokuşa sürdü, bin dereden su getirdiyse de, bunlar dileklerinden vazgeçmemişler, "Bu tavşanı almamış olmaz" diye direnmişler, pey sürmüşler, pazarlığı yürütmüşler, Keloğlanın eline yapışıp sallaya sallaya fiyat yükseltmişler, sonunda Keloğlan "Artık bu iş kıvamına geldi" diyerek, akça tavşanı iki yüz liraya satmaya razı olmuş. Cambazlar, "Belki Keloğlan sabaha kadar ayar da, bu işten cayar" diye akşamdan paralan denkleştirip bir bir Keloğlanın avucuna saymışlar da, geçip yatmışlar, tavşanı da torbaya koyup yanlarına almışlar.

Sabah olmuş, gün ışımış, üç cambaz erkenden birbirlerini dürtüp uyandırmışlar. Ne Keloğlana ne de karısına görünmüşler, torbayı koltuklarına alıp aceleden yürümüşler. Hem yürümüşler hem de bu iş bilir, söz dinler, haber ulaştırır, marifetli tavşanı pazarda nasıl satacaklarını, kimlere göstereceklerini, kaç para isteyeceklerini konuşup tasarlamaya girişmişler. En sonunda verdikleri paranın iki mislini bulurlarsa, satmaya sözbirliği etmişler.

Kasabaya yaklaştıkları sırada içlerinden biri demiş ki:

- Gelin arkadaşlar, şu tavşanı bir deneyelim hele...

Ötekiler de durup düşünmüşler, birbirlerine danışmışlar:

- İyi olur, hele uygun olur, demişler. Üç cambaz yol kenarına oturmuş. İçlerindeki en kısa, sakalı köse, adı da Musa olanı, bu tavşanın torbasını açmış da, kulaklarından tutup çıkarmış, kucağına almış sırtını okşayarak:

- Uzun kulaklı, tetik ayaklı, ak akça tavşan, pak pakça tavşan, hele beni dinle tavşan. Bizim ev şu yukarı mahallede, caminin altında, çeşmeye bitişik,

yeşil kapılı, sarı pırıl halkalı. Tokmağı tak tak vurursun. Ablan kapıyı açar. Akşama iki konukla geleceğimi söyle. Evi düzenlesin, odayı, sofrayı hazırlasın. Birkaç kap yemeği pişirip kotarsın. Haydi yallah!.. demiş de, tavşanı bırakmış. Tavşandır, bir duralamış, kulaklarını oynatmış, sekip sıçrayarak seğirtmiş, göz açıp kapayasıya tepeye doğru zıplaya zıplaya gitmiş, bir süre sonra silinmiş kaybolmuş. Bu üç cambaz, arkasından bakmış bakmış, içlerinden biri ötekilerine dönmüş de:

- Şimdi artık bizim eve varmıştır, kapıyı taklatmıştır. Bizim hatun açmıştır, bu tavşanın konuştuğunu görünce şaşırıp kalmıştır. Hele akça tavşan, pakça tavşan, usta yetiştirmesi, ayağına çabuk haberci, hem de gönül eğlencesi... Demiş de, hep birlikte ağırdan alarak, öteye beriye sapıp eğleşerek bir zaman sonra eve varmışlar. Adam tokmağı tak tak vurmuş, olmamış, gümü güm gümlenmiş olmamış. Cebinden anahtarını çıkarıp açmış girmiş ki, her taraf darmadağın, kadın da gaflet uykularına dalmış gitmiş. Ev darmadağınık, üstelik ocak yakılmamış, yemek de pişirilmemiş, sofraya kurulmamış. Cambaz hemen yeğini karısını dürtüp uyandırmış:

- Hele kadını, uyan kadını! Neden uyursun? Az önce sana uzun kulaklı, tetik ayaklı, ak tavşanı, akça tavşanı ulak göndermiştim. Evi düzenlememişsin, odayı, sofrayı hazırlamamışsın, birkaç kap yemeği de pişirip kotarmamışsın. Ak akça, pak pakça tavşan nerede, dolanıp kalkmamışsın! diye bağırmaya başlamış. Kadın gözlerini oğuşturup, kas kas gerinip, van van esneyerek:

- Hangi ulak, ne haberi? diye uyku sersemi, şaşkın şaşkın sorunca:

- Hanım, sana az önceden, uzun kulaklı, tetik ayaklı, ak tavşanı, akça tavşanı ulak gönderdim, haberimi sana bildirmedi mi, yoksa dediklerini anlamadın mı?

Kadın bunun dediklerine büsbütün şaşmış da:

- Aman ağam, sabahtan bu saate evdeydim, ne bir tavşan, ne de bir insan geldi! Ne bir şey diyen oldu, ne de haber ulaştıran!

O zaman olup bitenleri, hem de başlarına gelenleri bu cambaz, hemen anlayıp, kafasını yumruklayarak:

- Amanın arkadaşlar, hele cambaz yoldaşlar, vay başımıza gelenlere. Ne etti, neler eyledi, bu Keloğlan oyunlar etti. Şu kadar yılın, hem de bu dolapların binbir düzenli cambazları olalım da, bize bunları etsin, dekden atsın, dolandırсын. Aman cambaz kardaşlarım, bu Keloğlanı kısıtırıp bastırmayınca, paralarımızı söküp çıkarmayınca, bacağından tavana asıp dilim dilim doğramayınca olmayacak. Buralarda artık barınamayız, para kazanıp yaşamak şöyle dursun, oyundan düzenden baş alamayız, diye par par parlamış, yellim yellim fir dönerek dövünmüş. Ötekiler de göğüslerini güm güm yumruklayarak ortalıkta çırpınmışlar, bağırıp böğürmüşler, davranıp sövmüşler. Yürekləri soğumamış da, baş başa verip düşünmüşler, taşınmışlar, birbirlerine danışıp görüşmüşler. Bu Keloğlanı yakalamaya, baş aşağı getirip silkelemeye, paralarını almaya, sonra da yatırıp kıyım kıyım doğramaya and içmişler, yemin kassemler etmişler. Davranıp yellim yepelek, fir fir dönerek, kâh yürüyüp kâh sekerek, Keloğlanın köyüne yollanmışlar.

Onlar öteden gele dursunlar, biz gelelim Keloğlana. Bu üç cambazın koşup geleceğini, çaresini bulup da düzenini kurmazsa kendisine neler edeceğini önceden kestirmiş de, hemen bir koyun kesmiş, yüzmüş. İşkembesini çıkarmış. İçini de kızıl boyalı suyla doldurmuş. Sonra da çatı arasından eski kavalını bulup çıkarmış, bir kılıf içine sokarak duvara asmış. Karısını çağırarak demiş ki:

- Az sonra şu üç cambaz gelir. Sen şimdi şu işkembeyi entarinin altına, göbeğinin üstüne şöyle iyice bağlarsın. Onlar geldiği sıra, seninle kavga çıkarırım. Bıçağımı işkembeye saplarım. İşkembe delinip kızıl sular dışarı şorlayınca, sen de bağırarak kendini yere atarsın, bir iki çırpınır, ölmüş gibi katılır kalırsın. O zaman ben duvardaki kavalı indirir, çalmaya girişirim. Sen de aksırıp tıksırarak yavaş yavaş dirilir, ayağa kalkarsın. Aman dikkat et, oyunumu, düzenimi bozma ha! demiş, oradan çıkmış tarlasına gitmiş. Bu üç cambaz aradan çok geçmemiş, koşup sekerek, birim birim söverek gelmiş, Keloğlanı tarlada çift sürerken, öküz haydayıp türkü çağırırken bulmuşlar. Koşup yakasına yapışmışlar:

- Bre kuldan arlanmaz, Tanrıdan utanmaz, bize oyun edersin, dekten atarsın ha! Ya paramızı verirsin, ya da seni hemen şurada öldüresiye döver, bacağından asar da kıyım kıyım doğrarız. Amanın Müslümanlar, şu Keloğlanın bize ettikleri!.. diye çırpınmaya, çevresinde dönerek Keloğlanı tartaklamaya başlamışlar. Keloğlan pek durmuş, hiç de telâşeye vermemiş.

- Hele etmeyin, telâş etmeyin ağalar, ben sizi aldatmadım, ne haddime! Sizi dekten atmak, oyun etmek, aldatıp dolandırmak ne mümkün! Tavşanı kendinize, evinize, sokağınıza iyice alıştırmadan iş buyurmuşsunuz, ulak göndermişsiniz. Evinizi bulamadıysa kabahat sizde. Yoluyla, yordamıyla, Kulaklarını okşayarak tarif etseydiniz, vazifesini bir tamam yapardı. Zavallı ak akça tavşan, pak pakça tavşan evinizi hâlâ da arıyor olmalı. Ama siz madem ki paranızı istiyorsunuz, buyurun eve gidelim, bulup denkleştireyim, paranızı vereyim, demiş de, öküzlerini çiftten çözmüş, önüne katmış, cambazlarla birlikte yürüyüp eve gelmişler. Kapıdan girince, Keloğlan karısına:

- Kız, sana dün verdiğim iki yüz lirayı, çeyiz sandığına koyduğun yüz lirayı, cambazlardan aldığımız paraları topla, denkleştir, hele getir, demiş. Keloğlanın karısı bir duralamış, iki düşünmüş de:

- Hangi iki yüz lirayı, sandıktaki hangi yüz lirayı? diye sormuş. Keloğlandır kızmış, sesini yükseltmiş:

- Vay, ne demek olsun, dün gece bu üç cambazdan aldığım iki yüz lira, bir gün öncesinden getirdiğim gümüş çıkararı eşeğin pahası yüz lira, çeyiz sandığına gözümün önünde koyup kitlemedin mi, alaca bezlere sarıp yatırmadın mı?

Kadın yine bir duralamış, beş düşünmüş de:

- Aman ağam, sen bana ne yüz ne de iki yüz lira verdin. Anana mı verdin, oynaşına mı yedirdin? Vay başıma gelenler, dışarıda harcanır da, gelir burada ararsın. Aman Müslümanlar bu Keloğlanın düzenleri!.. diye şirretlenip bağırılmaya girişmiş ki, bu üç cambaz "Bakalım bu ikisi arasında neler olur?" deyip bir kenara çekilmiş. Keloğlandır, keli kızmış, gözü iyice belermiş de, belinden bıçağını çekmesiyle kadının karnına saplamış. Üç cambaz, korkudan iyice benilemiş, el ayakları tutulmuş, oracıkta dikilip kalmışlar. Zavallı kadının

karnından kanlar şorlamış, bağırap çağırarak yere devrilmiş, birkaç tepinmiş, can depreştirmiş, katılıp kalmış.

Orada dikili kalan bu üç cambaz dehşete uğrayıp sapır sapır titremeye, gek gek geçirmeye başlamışlar. Elleri kolları, ayakları dizleri tutmadığından, ne yürüyüp kaçabilmişler, ne de Keloğlandan para pul sorabilmişler. Bunlarda da ağız dil kenetlenmiş katılmış. Keloğlandır, elinde kanlı bıçak oradan oraya dönerken, bunlara:

- Hele siz meraklanmayın, hem de korkup telâşlanmayın ağalar! Hele orada durun! Bu aptal karı azdırdı, kel kafamı da kızdırdı. Elimden bir kaza çıktı. Ama merakta kalmayın, öldürmek de diriltmek de elimdedir. Her işin yolu, çaresi vardır, demiş. Cambazlar, bu işlere, hem de Keloğlanın sözlerine şaşırıp kalmışlar. Keloğlanın yalan söylediğini, korkudan şaşırıldığını, ne dediğini bilemediğini düşünmüşler. Ama bakmışlar, bu Keloğlanda ne korku, ne üzüntü. Bıçağını silip kaldırmış, gelip karısını gözden geçirmiş. Bunlar da olup bitenlere şaşmış da:

- Haydi dirilt de, biz de görelim, demişler.

Keloğlan ağırdan almış, yavaştan yürümüş, duvardaki kavalı indirip kılıfından çıkarmış. Bağdaş kurup oturmuş. "Düttürü, düttürü" çalmaya başlamış. Keloğlan kavalı öttüredursun, üç cambaz, kanlar içinde serili, eli ayağı çoktan soğuyup katılmış, kadının ölüsüne bakıyormuş. O sırada kadın yavaş yavaş kıpraşmaya, eli ayağı oynamaya başlamaz mı? Gözlerini ovalayıp ovalayıp bakarlarmış.

Keloğlan durmadan çalmış, kadın da yavaş yavaş kıpırdanmış, baştan ayağa, ayaktan başa titremeler, dalgalanmalar geçirmiş, sonunda aksırıp tıksırarak kalkıp ayaklanmış. Olup bitenleri baştan sona seyreden üç cambaz, biraz daha beklemiş, geniş soluklar almış, ferahlamış, yürek çarpıntılarını durmuş, yüzlerine kan, dizlerine güç yürümüş, ağızlarının, dillerinin kilidi çözülmüş. Baş başa verip bir süre fışlaşmışlar da, dönüp Keloğlana yalvarmışlar:

- Aman Keloğlan, yaman Keloğlan, biz alacağımızdan vazgeçtik. Seni gördük, ilmini, hünerini tasdik ettik. Ne olursun? Gel etme, bize şu kavalı sativer demişler. Keloğlandır:

- Yok, hiç olmaz. Ötekileri sattım ama, bunu satamam. Ben çok öfkeli, celâlli bir adamım, bu karı da aptalcadır. Kafam kızınca adetimdir, karıyı öldürürüm. Ama az geçer, yüreğim soğur, pişman olur acırım. Kavalı size satarsam, karıyı diriltemem, hapishanelere düşer, sonunda asılırım. Gelin etmeyin, eylemeyin, ağalar, benden bunu istemeyin, demiş de direnmiş. Keloğlan, üç cambazı yokuşa sürüp bin dereden su getirdiyse de, bunlar dileklerinden vazgeçmemişler. "Bu kavalı almamış olmaz" diye direnmişler, pey sürmüşler, pazarlığı yürütmüşler, Keloğlanın eline yapışıp sallaya sallaya fiyat yükseltmişler. Sonunda Keloğlan artık bu iş kıvamına geldi diyerek, ölü dirilten kavalı üç yüz liraya satmaya razı olmuş. Aman Keloğlan pazarlıktan caymasın diyerek, kendi aralarında üç yüz lirayı denkleştirmişler, bir bir avucuna saymışlar da, kavalı alıp hemen yola çıkmışlar.

Birim birim sekerek, keselerden geçerek, dönüp dolaşarak, sonunda cambazlardan birinin evine varmışlar. Akşam yemeği zamanı imiş. Karısının daha sofru hazırlamadığını gören cambaz, fena halde kızmış, kabarmış, laf söz ettirmeyip bıçağını çektiği gibi karnına saplamış. Zavallı kadının karnından kanlar şorlamış, bağırıp çağırarak yere devrilmiş de birkaç tepinmiş, can depreştirmiş, katılmış kalmış.

Analarının al kanlara bulanıp yuvarlandığını, cansız yattığını gören bu cambazın çocukları ağlayıp bağışarak sokağa uğramışlar. Mahallede bir gürültüdür kopmuş. Konu komşu seğırtip eve dolmuşlar. Gelip bu hali görmüşler. Bakmışlar ki, üç cambaz oturmuş sırtır, birbirlerine işaretler eder de, korku, üzüntü, telâşeye yer vermezler. Karısını öldüren cambaz komşularına dönmüş:

- Siz hiç telâşe etmeyin, şu büyülü kavalı görüyor musunuz? Şimdi çalmaya başlayınca karım dirilip kalkacaktır, demiş. Hemen büyülü kavalı kılıfından çıkarıp üfleme "düttürü düttürü" çalmaya girişmiş. Her ne kadar üfleyip çaldıysa da, avurdunu şişirip zorladıysa da, kadının dirilesi yok. Her biri soluklarını denemişler, baştan ayağa tere batıp kaval çalmışlar, arada bir kadının başına gidip elini ayağını yoklamışlar. Ne ettiyseler nafi!.. Bu kadın canlanmamak üzere gitmiş, anca o zaman bu üç cambazın akılları başlarına gelesi olmuş.

- Vay Keloğlan, aman kelli Keloğlan. Amanın bu bize ettiğin üçüncü oyundur. Paramızı almakla kalmadı, bizi kanlı katil de etti. Davranın arkadaşlar, varıp yakasına yapışalım, tek laf söyletmeden yatırıp keselim de kıyım kıyım doğrayalım, demişler. And içmişler, yemin kassem etmişler. Davranıp yellim yepelek, fir fir dönerek, kâh yürüyüp kâh sekerek, Keloğlanın köyüne yollanmışlar.

Aradan çok geçmemiş, üç cambaz koşup sekerek, birim birim sekerek gelmişler, Keloğlanı tarlada öküzlerini haydayıp çift sürerken bulmuşlar. Koşup yakasına yapışmışlar, aman zaman vermeden, gak gık dedirtmeden çuvala sokmuşlar. Ağzını da bağlayıp sırtlamışlar. Omuzlayıp sırayla taşıyarak ırmağın yolunu tutmuşlar. Yol uzak olduğundan çuvalı taşıya taşıya yorulmuşlar. Bir ağacın dibinde oturup dinlenmeye karar vermişler. Bu çuvalı da ağacın kalınca bir dalına asarak yatmışlar, yorgun düştüklerinden az sonra üçü de uykuya dalıp gitmişler.

Keloğlandır, horultularından, hırıltılarından bunların uykuya daldıklarını anlayınca, bu çuvaldan kurtulup kaçmanın bir çaresini düşünüp araştırmaya başlamış. Parmağının ucuyla çuvalda bir delik açmış da, gözünü uydurmuş, çuvalı çalkalayıp döndürerek oraları gözlemeye girişmiş. İleride bir çobanın sürüsünü otlatarak yavaş yavaş yaklaştığını görmüş. Bir süre sonra çoban ağaca yaklaşmış, çuvala bakmaya başlamış. Keloğlan da çuvalın içinden başlamış inleyip sızlamaya:

- Ben bu diyara vezir olmam. Padişahın kızını da almam. Aman, ben bu diyara vezir olmam. Padişahın kızını da almam. Aman aman, almam.

Çoban, çuvaldan gelen bu sesi duyunca, yaklaşmış durup dinlemiş, yaklaşım sormuş:

- Aman arkadaş, sen ne söylüyorsun, ne istiyorsun, anlamadım?

Keloğlan hemen cevap vermiş:

- Beni kasabaya götürüp vezir etmek, hem de padişahın kızıyla evlendirmek istiyorlar. Ama ben istemiyorum. Çoban olmak, dağlarda, kırlarda dolaşmak benim neyime yetmez. Bak padişahın adamları ağacın altında yatıyorlar. Birazdan kalkıp beni de sırtlayıp götürecekler.

Çoban, bu olup bitenlere şaşım kalmış.

- Aman arkadaş, hiç böyle bir nimet geri tepilir mi? Sen istemezsen ben isterim. Çoban olup dağda bayırda sürüneceğime, sarayda yan gelirim, deyince, Keloğlan da hemen:

- Öyle ise beni buradan indir. Bu çuvala sen gir. "Ben bu diyara vezir de olurum, padişahın kızını da alırım" diye ben gittikten sonra bağırsın, muradına erersin, deyince, çoban razı olmuş, sevinmiş. Çuvalı daldan indirip Keloğlanı çıkarmış. Çuvala kendi girmiş. Keloğlan bunu kaldırıp dala asmış. Sonra da hemen oradan savuşup sürüyü önüne katmış, sürüp yürümüş.

Bir süre sonra, çoban çuvalın içinden bağırp böğürmeye başlamış:

Ben bu diyara vezir olurum,
Padişahın kızını da alırım.
Sürümü Keloğlana bağışlarım.
Ben bu diyara vezir olurum.
Padişahın kızını da alırım.

Çobanın bağırp böğürmesi üzerine, üç cambaz uykularından sıçramışlar, bakmışlar ki çuvaldaki Keloğlan bunalmış da deliresi olmuş. Saçmalıyor:

- Hele şuna, hele şu deli Keloğlana! Öleceğini düşünmez de, gönlü vezirlikte, padişahın kızında, demişler, kalkıp çuvalı yeniden sırtlamışlar, ırmağa varmışlar. İki ucundan tutup sallayarak fırlatmışlar. İçlerinden bir oh çekip, rahat soluk almışlar. "Artık şu Keloğlandan kurtulduk, hele şükür" diyerek dönüp kasabaya yollanmışlar. Yoldan gidip keselerden dönerken, dağın öte yanına geçmişler ki, yol kenarında koca bir koyun sürüsü yayla yayla gitmekte. Bir de bakmışlar ki, kepengi sırtında, değneği elinde, şu Keloğlan çoban kılığına girmiş de, geçmiş karşılıklarına sırtmıyor mu?

Gözlerini açmışlar da şaşkın şaşkın bakınmışlar. Çuvalın içinde boğulmadıktan başka, önüne katıp götürdüğü sürü nedir? Buna sorgu sual yağdırmışlar. Keloğlandır:

- Siz beni ırmağın sığ yerine, kıyısına attınız, ancak bu kadar koyun derleyip çıkarabildim. Daha derinlere, azıcık ileriye atsaydınız, birkaç sürü derler çıkarırdım, deyince, bu üç cambazın gözleri parlamış. Dönüp ırmağa doğru soluk soluğa koşuşmaya girişmişler ki, peşlerinden yel yetişmez, tazı kavuşmaz. İrmak kıyısına varınca sözleşmişler, içlerinden birini sallayıp

sallayıp ırmağın ortasına atmışlar. Suyu atılan cambaz, bir dalıp çıkmış. "Gık gık, hık hık" demeye, boğulmaya başlayınca, kıyıda duranlar telâşlanmışlar:

- Aman arkadaş, kırk elli neymiş, bin iste bin, diye bağırmışlar. O da "hık hık, gık gık!" dedikçe, telâşlanmışlar:

- Aman, bu arkadaş işi baş edemeyecek, biz de atlayalım, demişler. Öteki ikisi de ırmağa atlamışlar, onlar da sürüklenip giderken, "hık hık, gık gık!" diyorlarmış.

Keloğlan, bu üç cambazdan yakayı sıyırıp yürümüş. Uzun yaşamış, çok oyunlar etmiş, hepsinin üstesinden gelmiş. Bize de namı nişanı kalmış.

8. Keloğlan Hiç Alıyor³⁷³

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, yok demesi günahmış. Vaktin birinde bir Keloğlan, bir de anası varmış. Bir gün anası bu Keloğlana on para vermiş:

- Haydi Keloğlan, keleş oğlan, bakkala git on paralık "hiç" al geliver, demiş. O zamanlar bizim bildiğimiz şu adi tuzun adına "hiç" derlermiş. Keloğlan anasının dediğini unutmamak için yolda giderken "hiç hiç" diye söylenir dururmuş. Gide gide deniz kenarına varmış. Balıkçılar geceden ağ atmışlar da, sabahleyin kıyıda elbirliği ile "hay hak, hay hak" diye çekerlermiş. Bu Keloğlan gelmiş, aman ananın dediğini unutmayayım diye, orada "hiç, hiç" der dururmuş. O böyle dedikçe, balıkçılar kızmışlar, "hay hak, hay hak" diyerek asıla asıla ağın sonuna gelmişler ki, bir tek balık yok. Keloğlan "hiç, hiç" dedikçe balık çıkmazmış. Ağların sonundaki torba da boş çıkınca, bunlar tutmuşlar, orada dikilip "hiç, hiç" diye söylenen Keloğlanı evire çevire bir güzel dövmüşler. Keloğlan ah demiş, of demiş, dayağı yemiş, ama anasının tembihlediğini de kel kafasından uçurmuş, unutmuş. Dayağın acısı, sızısı bir yana, telâşından sormuş:

- Peki, ben şimdi ne diyeyim neler söyleyeyim, balıkçı babalar?

Balıkçılardan biri buna:

- "Biri çıktı, ikisi daha gelsin" diyeceksin, demiş. Keloğlan da bu sözleri diline dolamış "biri çıktı, ikisi daha gelsin" diyerek giderken, bir evin önünde durmuş. Kapısından bir tabut çıkarıyorlarmış.

- Biri çıktı, ikisi daha gelsin, diye söylenirken, cemaat hemen tabutu bırakıp bunu evire çevire dövmeye girişmişler. Keloğlan, ah demiş of demiş, dayağı yemiş, ama balıkçıların sözlerini de kafasından uçurmuş, unutmuş. Dayağın acısı, sızısı bir yana, telâşından sormuş:

- Peki "ben şimdi ne diyeyim, neler söyleyeyim beyler ağalar?

İmam da buna:

³⁷³ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 60-64.

- Hak rahmet eylesin, geride kalanlara ecir sabır versin, diyeceksin diye tembihlemiş. Keloğlan yolda bu sözleri tekrarlayarak giderken, yerde bir köpek leşi görmüş. Hemen durup ona da:

- Hak rahmet eylesin, geride kalanlara ecir sabır versin, demeye başlamış. Yoldan burunlarını tıkayarak geçenler bunu duyunca, Keloğlanın başına üşüşmüşler, Keloğlanı evire çevire bir güzel dövmüşler. Keloğlan, ah demiş, of demiş, dayağı yemiş, ama beylerin, ağaların söylediklerini de kel kafasından uçurmuş, unutmuş. Dayağın sızısı, acısı bir yana, telâşından sormuş:

- Peki ben şimdi ne diyeyim, neler söyleyeyim, yolcular?

Yolcular da buna:

- "Öf ne kokuymuş, püf ne kokuymuş!" diyeceksin, demişler. Keloğlan da bu sözleri diline dolamış da: "Öf ne kokuymuş, püf ne kokuymuş!" diye söylenerek giderken, bohçaları koltuklarında hamamdan çıkan kadınlara rastlamış. Keloğlan burnunu tuta tuta kadınlara karşı:

- Öf ne kokuymuş, püf ne kokuymuş! der demez, kadınlar bohçalarını bir kenara koyup, Keloğlanın etrafını almışlar da evire çevire dövmeye, etlerini bura bura çimdiklemeye girişmişler ki, bağirtısı böğürtüsü gökyüzünü tırmalamış.

Keloğlan ah demiş, of demiş, dayağı yemiş, ama burada yolcuların sözlerini de kafasından uçurmuş, unutmuş. Dayağın acısı, sızısı bir yana, telâşından sormuş:

- Peki ben şimdi ne diyeyim, neler söyleyeyim, hanım teyzeler, ablalar?

Yolcular da buna:

- "Oh ne güzel, oh ne iyi, mis gibi mis gibi" diyeceksin, diye sıkı sıkı tembihlemişler. Keloğlan, yolda bu sözleri tekrarlayarak giderken, gırtlak gırtlak kavga eden iki kimseye rastlamış. Bu Keloğlan karşılarına geçmiş de:

- Oh ne güzel, oh ne iyi, mis gibi, mis gibi, demeye başlamış. Adamlar bu sözü duymalarıyla hemen kavgayı bırakmışlar, Keloğlanın üstüne atılıp zavallıyı çevire çevire bir güzel pataklamışlar, Allah yarattı dememişler. Oğlanın inlemesi, sızlaması azala kısıla kedi miyavlamasına dönmüş. Bu Keloğlan, ah demiş, of demiş, dayağı da yemiş. Ama kadınların dediklerini de

kel kafasından uçurmuş, unutmuş. Dayağın acısı sızısı bir yana telâşından sormuş:

- Peki ben şimdi ne diyeyim, neler söyleyeyim, ağalar?

Kavgacılar da buna:

- "Yapmayın kardeşler, etmeyin yoldaşlar!" diyeceksin, diye öğretmişler. Keloğlan, kavgacı ağaların öğrettiklerini ezberleye ezberleye giderken, bu sefer de yol üstünde hırlaşan iki köpeğe rast gelmiş. Durmuş bu köpeklerin başucunda da:

- Yapmayın kardeşler, etmeyin yoldaşlar! demeye başlamış. Yoldan geçenler bu sözleri duymalarıyla, hemen Keloğlanın üstüne atılıp zavallıyı iteleyip kakalayıp dövüp sövmeye başlamışlar. Bu Keloğlan, ah demiş, of demiş, dayağı da yemiş. Lakin kavgacı ağaların öğrettiklerini de kel kafasından uçurmuş, unutmuş. Dayağın acısı sızısı bir yana, telâşından sormuş:

- Peki, ben şimdi ne diyeyim, neler söyleyeyim beyler?

Yoldan geçen beyler de buna:

- "Hoş hoş, hoş hoş" diyeceksin, diye sıkı sıkı tembihlemişler. Keloğlan beylerin öğrettiklerini ezberleye ezberleye giderken, bir terlikçi dükkânına rastlamış. Durmuş da, kendini terlikçilerin nasıl çalıştıklarını seyre epeyce kaptırmış. Terlikçiler, kalıba oturmuş terlikleri, iki yana "gıcır, gıcır" diye diye mumlu sicimleri çeke çeke, göz açıp kapayasıya, firdolayı, çevirip dikiyorlar, sonra da kalıptan çıkarıyorlar, dişleriyle asılıp yüzünü çeviriyor, düzeltiyorlarmış. Keloğlan bunların karşısına geçmiş, hem seyrederek, hem de "hoş hoş, hoş hoş" dermiş. Terlikçiler dişlerinde terlikleri bir duralamışlar, iki dinlemişler, gözlerini devire devire bakmışlar, beklemişler. Olmamış. Hemen davranıp dükkânlarından fırlamışlar. Bu Keloğlanın yakasına yapışıp, evire çevire, yer misin yemez misin diyerek pata küte dövmüşler. Bu Keloğlan, ah demiş, of demiş, dayağı baştan ayağa sırlı sıklam yemiş. Lakin beylerin öğrettiklerini de kel kafasından uçurmuş, unutmuş, dayağın acısı sızısı bir yana, telâşından sormuş:

- Peki ben şimdi ne diyeyim, neler söyleyeyim, terlikçi dayılar?

Terlikçiler de buna:

- "Çek çek uzasın, çok çok uzasın" diyeceksin, diye bir bir öğretmişler. Keloğlan terlikçilerin öğrettiklerini söyleye söyleye giderken, oğlunun kulağını çekip azarlayan bir adama rastlamış, durmuş bakarken, onlara da:

- Çek çek uzasın, çok çok uzasın, deyince, adamın çektiği kulak kopmuş, elinde kalmış. Adam dönmüş, Keloğlanı yakalamış, sille tokat, evire çevire dövmüş. Bu Keloğlan ah demiş, of demiş, bu dayağı da baştan ayağa sırlı sıklam yemiş. Lakin terlikçilerin sözlerini de kel kafasından uçurmuş, unutmuş.

Dayağın acısı sızısı bir yana, telâşından sormuş:

- Peki, ben şimdi ne diyeyim, neler söyleyeyim bey amca?

Bu adam da kızgınlığından, hem de üzünlüğünden:

- "Hiç" diyeceksin Keloğlan, deyince, birden davranıp bu Keloğlanın akli başına gelmiş.

- "Anam bana on paralık hiç al" demişti, diyerekten koşmuş. Bakkala varmış. On paralık "hiç" tarttırmış da doğru evine koşmuş. Anasının evde bekleye bekleye sabrı tükenmiş de, başı iyice bunalmış. Keloğlan kapıdan girer girmez:

- Hınzır Keloğlan, haylaz Keloğlan, kim bilir nerelerde oyuna daldın? diyerek, bunu evire çevire dövmüş de, kel kafasına bir işkembe geçirip, bir köşeye oturtmuş.

Zaman geçmiş, devir sürmüş, bu Keloğlanın işleri oyunları tükenmemiş.

Gökten üç elma düştü: Biri bana, biri masalı anlatana, biri de bende emanet dursun, Keloğlanın soyunundan gelenlere.

9. Keloğlan ile Kırk Haramiler³⁷⁴

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok demesi de, çok yemesi de günahmış. Vaktin birinde bir Keloğlan varmış. Bu Keloğlanın şu dar dünyada bir ihtiyar anacığundan başka kimsesi yokmuş. Keloğlan boş gezmekten usanmış, bir gün anasına:

- Babamdan bana miras olarak ne kaldı? diye sormuş. Anası da dertli dertli içini çekmiş de:

- Oğlum, bizim gibilerin nesi olur ki, babandan sana kalsın? demiş. Keloğlan da:

- Hele hele, bir düşün bakalım, diye durup diretmiş. Anası da düşünmüş, taşınmış:

- Ha, evet tavan arasında bir kırık tüfekte, bir de çingiraklı keçe külah olacak. Bunlardan gayrı babandan bir şey kalmadı, demiş. Keloğlan da sevinçle tavan arasına çıkmış, külahla tüfeği alıp kırlara fırlamış. Külahı koynuna sokmuş, tüfeği de omzuna vurup ava çıkmış. Oraya, buraya derken, bir atışta kırk tane kuşu birden vurmuş. Ve bu kırk kuşu tüfeğin üzerine sıra sıra bağlamış, omzuna vurarak, türkü çağıra çağıra evine dönerken yoluna kırk haramiler çıkmış. Haramilerin başı bu Keloğlana:

- Bak biz de kırk kişiyiz, senin kuşların da kırk tane. Kuşları bize ver, demiş. Keloğlan da:

- Ne diye size verecektim. Ben onları canım için vurmuşum. Evde pişirip yiyeceğim, demiş. Kırk haramilerin başı öfkeyle Keloğlana bir tokat vurmuş, kırk kuşu da elinden almış. Bu oğlanın orada olduğunu unutmuş da, adamlarından birine:

- Al bu kuşları, eve götür, hanımlar bunu pişirip gümüş tepsiye koysunlar, üstüne sırmalı havluyu örtünler, akşam yemeğine hazır olsun, gelip alacağım dersin, diye bir bir anlatmış ve tembihlemiş.

Kırk haramilerin otuz dokuzu yollarına devam ededursunlar, bu uşak da harami başının evinin yolunu tutmuş. Adam, harami başının evinin yolunu

³⁷⁴ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 65-77.

tutadursun, biz gelelim Keloğlana. Haraminin peşine takılmış, adını adım izlemiş, köşeleri gözlemiş, harami başının evine varmışlar. Adam kapının tokmağını vurmuş da, yana çekilip durmuş. Kapı aralanmış da, ağzı maç maç sakızlı, gözleri çıldır çıldır ışıklı, kendisi nazlı bir hatun başını çıkarmış. Bu harami de:

- Bey bu kırk kuşu yolladı, tüyünü yolsunlar da suyuna pilav vursunlar, hem de kızarta koşunlar, gümüş tepsiye pilavlı kızartma döşesinler, üstüne de sırmalı havluyu örtünler, diye tembihledi. Akşam vakti gelip alacağım, demiş de bir bir anlatmış. Bu harami, arkadaşlarının yanına dönedursun, biz gelelim Keloğlana. Bütün bunları bir köşeden gözlemiş de olanları izlemiş. Akşama doğru oralarda dönüp dolaşmış da, vakti saatini beklemiş. Tepsinin alınma saati gelince, gelip harami başının kapısını çalmış. Kapıyı ağzı maç maç sakızlı, gözleri çıldır çıldır ışıklı o hatun aralamış. Keloğlan da bir yana çekilip durmuş. Kadın da üstü sırmalı havlu ile örtülü tepsiyi uzatıp kapıyı kapatmış. Keloğlan tepsiyi bir yana koymuş da, bir kağıdın üzerine iri iri şu sözleri yazmış:

Kırk kuşumu almasaydın,
Bir tokatı vurmasaydın,
Aman, bu pek azdır efendim,
Hele daha büyüğünü görelim.

Kapıya yapıştırmış, tepsiyi alıp yürümüş. Koşa koşa evine gelip:

- Ana, hele bak, bugünkü kısmetimize! demiş de, bunlar ana oğul tepsinin başına oturmuşlar, bir güzel karınlarını doyurmuşlar. Bunlar köşelerinde keyiflerine bakadursunlar, kırk haramilerin adamı akşam ezanında çıkıp harami başının evine, tepsiyi almaya gelmiş. Tak tak kapıyı çalmış. Ağzı maç maç sakızlı, kendisi çıldır çıldır bakışlı hatun kapıyı açmış da:

- Aman oğlum, az önce sizinkiler gelip tepsiyi aldılar, deyince, adam hemen uyanıp kapıdaki yazılı kağıdı görmüş ve de okumuş. Koşup kırk haramilerin başına olup bitenleri bir bir anlatmış. Kırk haramilerin başı, bu Keloğlanın ettiklerinden gayetle gazaplanıp bir durmuş, iki satır düşünmüş de:

- Hele Keloğlan, sen misin yaman, yoksa ben miyim? Bir gün elbet fendime düşersin, demiş. Gel zaman, git zaman, hayli vakit geçmiş aradan. Günün birinde Keloğlan göl kenarında oynarmış, uzaktan doğru kırk haramilerin geldiğini görmüş. Hemen davranmış da üstünü başını, yüzünü

gözünü çamurla sıvamış, bir kayaya yaslanmış, ağlamaya başlamış. Kırk haramilerin başı yanına gelmiş de:

- Oğlum, neden ağlıyorsun hele? diye buna sormuş. Keloğlandır, oyununu, düzenini, lafını, sözünü önceden hazırlamış.

- Anam gelinlik küpesini vermişti, yaptırayım diye, suya düşürdüm. Şimdi ne edeyim, anama ne cevap versem diye ağlıyorum, demiş de, höykürüp ağlamaya bir girişmiş ki, tüm haramilerin acımaları tutmuş, pınarları kurumuş gözleri yaşarmış. Haramilerin başı, bunlara:

- Haydi soyunun da, suya atlayın, şu fukara oğlanın küpesini bulmadan çıkmayın, diye buyurmuş. Adamlar kıyıda çıplanmışlar, suya girip dalıp çıkmaya, aramaya girişmişler. Ama bir türlü oğlanın küpesini bulup çıkaramamışlar. Kırk haramilerin başı da davranıp suya atlamış, orası burası demiş de dalmış, suyun dibini bir bir yoklamış. Bunlar su dibinde küpeleri arayadursunlar, bu Keloğlan ağlamasını kesmiş de sırtarmaya geçmiş, hemen oradaki kırk kat elbiseyi, pabucu sarmış sarmalamış, sırtına vurmuş da yürümüş. Bir kağıdın üzerine iri iri şu sözleri yazmış:

Kırk kuşumu almasaydın,
Bir tokatı vurmasaydın,
Aman bu pek azdır efendim,
Hele daha büyüğünü görelim.

Oraya bırakmış da koşa koşa evine gelmiş. Haramiler araya araya küpeleri bulamamışlar, dışarı çıkmışlar. Bir de ne görsünler, ne elbiseleri var orada ne de pabuçları. Üzeri yazılı koca bir kağıt bulmuşlar. Okuyunca başlarına geleni anlamışlar. Kırk haramilerin başı, bu Keloğlanın ettiklerinden gayetle gazaplanıp bir durmuş, iki satır düşünmüş de:

- Hele Keloğlan, bu düzeni kurdun, bu oyuna da ettin, sen misin yaman, yoksa ben miyim? Bir gün elbet bendime düşersin, elime geçersin, seni lokma lokma doğramamış olmaz, demiş. Oradan adamlarından birini, arka yollardan, kese yerlerden, bağ bahçe arasından evine yollamış. Kendileri orada şallak mallak, kızara bozara, sövüp sayarak, beklemişler. Evden getirttiklerini giyinmişler, bu hâl ile en yakın hamama yollanmışlar.

Onlar böyle başları buğulu, kaşları çatılı, gert gert geçirip, kas kas kabarıp hamama gidedursunlar, biz gelelim Keloğlana. Haramilerin kirlenip hem de üşüyüp hamama geleceklerini tasarlayıp hesapladığından, evden hamama koşmuş da, sahibiyile anlaşıp bir geceliğine kiralamış. Haramilerin ceplerinden derlediği paralardan bir avuç vermiş. Başına bir takke geçirip sakal bıyık takınmış, hamam sahibi olmuş da, geçmiş çekmecenin başına bağdaş kurup oturmuş. Hava kararmış, gölgeler yürümüş, ortalık loşlaşmış da, hamamın kandilleri yanmış ki, bu kırk haramiler birbiri peşine gelip hamamın kapısına dayanmışlar:

- Aç, hamamcıbaşı, aç kapıyı, biz geldik, diye bağrışıp çığrışmaya başlamışlar. Hamamcı kapıyı açıp da onları elden ayaktan düşmüş, perişan, sakır sakır titrer, sararıp bozarır hasta görünce:

- Vah evlatlarım, ne olmuş böyle sizlere?.. diye hepsini içeri almış. Harami başı da:

- Aman hamamcı baba, bize bir Keloğlan dadandı, bu hallere soktu, düzenler, oyunlar etti. Hele bir bakalım ayine-i devran ne suret gösterir, gün olur neler olur? demiş. Bunlar soyunup halvete girmişler, yıkanmaya, liflenip keselenmeye girmişler. Hamamcı baba da bunların haline yanıp yakıldıktan sonra demiş ki:

- Aman evlatlarım, vah civanlarım, hele ben size bir ilaç yapayım da, yıkanıp keselendikten sonra her yanınıza bir iyice sıvayın, hiçbir şeyciğiniz kalmaz, içinizin zehrini, acısını tüm söker de dışarı döker, pir ü pak olursunuz.

Bunlar da:

- Allah senden razı olsun hamamcı baba, getir hele şu ilacını, demişler de keselenip sabunlanmaya durmuşlar. Bu hamamcı baba çıkmış dışarı, duvarlardan biraz kireç kazıyıp içine bir avuç acı biber atmış, keskin sirkeyle hamur edip bir çömleğin içine doldurmuş, olmuş bir hasiyetli merhem. Çömleği alıp halvete, haramilerin yanına girmiş. Avuç avuç bunların sırtlarına, başlarına gözlerine sürdükçe, bunlar:

- Aman Allah, yandık, kavrulduk, diye bağırırılmış. Hamamcıbaşı da:

- Aman sıkın dişinizi, dayanın çocuklar, içinizin zehiri, hastalığınızın acısı dışarı dökülüyor. Birazcık yakar ama, hele sabredin, bir şeyiniz kalmaz, diyerek masallar okuyor, sözler çatıyor, bunları oyalıyor. Koca çanaktaki merhemi kırkının da bedenine bir iyice beleyip dışarı çıkıyor. Bunlar içeride iyi olacağız, şifa bulacağız diye inleyip sızlanadursunlar, hamamın suyunu dışarıdan kesmiş de, bir kağıdın üzerine iri iri şu sözleri yazmış:

Kırk kuşumu almasaydın,
Bir tokatı vurmasaydın,
Aman, bu pek azdır efendim,
Hele daha büyüğünü görelim.

Duvara yapıştırmış da, bunların elbiselerini, pabuçlarını derleyip tomar etmiş, doğru evine koşmuş. Keloğlan evine gidedursun, biz gelelim hamamın halvetindeki kırk haramilere. Sırtları, döşleri, başları, bacakları cayır cayır yanmış da, fas fas kabarmış, göz göz yaralar açılmış. Ah ettikçe ağızlarından alevler fişkirir, of dedikçe ofları kubbeyi güm güm öttürürmüş. Kurnalardaki suları sen alacaksın, ben alacağım diye birbirlerine girmişler de, sille tokat dövüşmüşler. Bu minval üzere hamamın içinde bir hengamedir gitmiş de, gümbürtüsü konu komşudan duyulmuş. Kimseler korkularından hamama yaklaşmamış, "Ecinnilerin, cadıların derneği var" diyerek evlerinden çıkamamışlar. Böylece sabahı bulmuşlar, ama bunlar perperişan, kıpkızıl derileri soyulmuş da, cılk yaralar içinde takattan kesilmişler, birer köşeye serilmişler.

Sabahın erinde hamam sahibi çıkagelmiş. İçeriye girmiş. Göre göre ne görsün? Halvetin içine, göbek taşlarına, kurna başlarına kırk haramiler serilmiş yatıyor. Bir inleme, bir sızlama, bir ah, bir oflamadır gidiyor. Güçlkle bunları dinlemiş de başlarına geleni öğrenmiş. Olup biteni anca anlamış. Koşup dışarıdan suyu açmış. Bunlar biraz su dökünüp dışarı çıkmışlar, bakmışlar ki, ne elbise, ne pabuç, yerlerinde yeller esiyor. Bir de duvara asılı kocaman kağıt, yazıları okumuşlar, başlarına geleni anlamışlar. Kırk haramilerin başı, bu Keloğlanın ettiklerinden gayetle gazaplanmış da, bir durmuş, iki satır düşünmüş:

- Hele Kelođlan, bu dūzeni kurdun, bu oyunu da ettin, sen misin yaman, yoksa ben miyim? Bir gūn elbet bendime dūşersin, elime geçersin, seni lokma lokma etmemiř olmaz, demiř. Hamam peřtamallarına sarınmiřlar, araba getirtip evlerine gitmiřler, ama hiçbirinde hāl kalmamıř. Yorgan dōřek hasta serilmiřler. Merhemler sūrūnmūřler de bas bas bōđūrmūřler, yara berelerinin acısından gōzleri belermiř, hem de ađızları kōpūrmūř.

Aradan bir zaman geçmiř. Bunlar merhemler sūrūnūp bas bas bōđūrūr, iyi olmaya savařır olsunlar, o ūlkenin padiřahı yılda bir gūn, kırk haramileri huzuruna davet eder de bildiklerinden, gōrdüklerinden haber sorar, hem de bacını, bađıřlarını kabul edermiř. Gūnū saati gelmiř de, bu padiřah, kırk haramiler gelsinler diye haber yollamıř. Kırk haramiler ne etsinler, yorgan dōřek yatmıřlar da, ilaca merheme belenmiřler. İnleyip sızlanıyorlar da, ahları ofları direk direk gōkyūzūne dikiliyor. Çaresiz kalmıřlar da "gelemeyegeiz, çok hastayız" diye haber yollamıřlar. Saray adamları, padiřaha bu ters haberi korka ūrke verince, padiřahtır, gazaba gelmiř, adamlarını tersyūzū bir daha gōndermiř. Ne etsin bu kırk haramiler, gelenlere bir bir hal-ū keyfiyet bōyledir diye anlatmıřlar. Saray adamları dōnūp hal-ū keyfiyet bōyle bōyle diye anlatsa da, padiřahtır, hop oturup hop kalkmıř:

- Benim emr-ū fermanım yūrūmeli. Bunların kırkı da mı hasta, bu ne iřtir? Hemen tez gelsinler, yoksa hepsini cellat ettiririm, demiř.

Sonunda padiřahın adamları gide gele yolları dūz etmiřler. Çaresiz kırk haramiler de inleye sızlaya, ahlaya oflaya yollara dōkūlūp gelmiřler, inleye sendeleye huzuruna çıkmıřlar. Lakin padiřah, bunların periřan ve dūřkūn hallerini gōrūnce řařırmıř da, gazabını, hem de tasarladıđı sōzleri unutuvermiř:

- Yahu, bu ne hal, sizlere ne oldu, nedir bu haliniz? diye sormuş. Harami başıdır, sōze başlamış da:

- Aman řevketlim, bize bir Kelođlandır dadandı, bir oyun, bir dūzen. Alicengizden bu yana gōrūlmemiř. Dōnūp dolařıp karřımıza çıkıyor, hile onda, tuzak onda. Bizi damdan ařırdı da, řu hallere dūřūrdū, diye bir bir oyunlarđ da, olanlarđ da anlatıp dōkmūř.

Bu anlatıp dururken otuz dokuz harami de ah vah çekerek inim inim inilder de, gümbür gümbür vanılar dururlarmış. Padişah'tır, hay hayla oturur, vay vayla kalkar, onu gören ondan korkar:

- Vay, ne demek olsun, böyle imiş hay... Ben şimdi onu buldururum, demiş de tellâllar bağırtmış:

Kim bu kırk haramileri bu hallere koyduysa, gelsin teslim olsun, aman verdim, dilediğini bağışlayacağım, diye buyurmuş. Bunu duyan ahali, birbiri peşine koşmuş da:

- Ben yaptım. Ben eyledim, diye sıradan geçmişler de, kırk haramiler bunlara bakıp "Hayır bu değil, o da değil" diye çevirmişler. Artık o kasabada Keloğlandan gayrı kimse kalmamış. Sonunda bu Keloğlan:

- Hele ana, bir de ben huzura çıkayım, dediyse de, bunun anası:

- Aman oğlum, yaman oğlum, seni asarlar, hem de keserler, dediyse de Keloğlandır, dinlemeyip doğru saraya gidiyor. Padişahın huzuruna çıkıyor da:

- Bütün bu oyunları, düzenleri ben yaptım şevketlim! diyor. Kırk haramiler de Keloğlanı görünce bir ağızdan:

- İşte budur, oyuncu ve düzenici Keloğlan, şevketlim, diye bir ağızdan bağıryorlar. Aman vermek, zaman vermek, dilediğini bağışlamak şöyle dursun, padişah gazaba gelip:

- Tutun şu habisi, atın zindana, kuru ekmekle sudan gayrı bir şey vermeyin, diye buyurmuş.

Bu Keloğlanı çal yaka, iteleye kakalaya zindana atıyorlar. Bir zaman oturuyor, sonra gözü karanlığa alışınca bir köşede iki fiçı görüyor. Bir de yoklayıp bakıyor ki, birinde yağ var, birinde bal. Bir de öteki köşeye baksın ki, ne görsün, kaz, hindi, tavuk tüyleri bir yığın. Keloğlanın keyfine diyecek yokmuş, kuru ekmeğin yanına katığı bulmuş, yatmış tüylerin üstüne. Aradan bu minval üzere bir zaman geçmiş. Ama sırt üstü yatıp yağ bal yemekten içi sıkılmış, başı bunalmış. Keloğlandır, oyunsuz, düzensiz, çekişmesiz, çatışmasız yaşamak yavan gelmiş. Kel kafasını kaşıyor da şöyle bir düşünüyor, aklına bir kurnazlık geliyor. Akşam oluyor, karnını doyurduktan sonra çırpıplak baştan ayağa soyunuyor. Önce yağ fiçisine, sonra bal fiçisine giriyor, ardından da

tüylerin içine dalıp bir güzelce beleniyor. Baştan ayağı her yanı tüylü şeytanlara dönüyor ki, gözleri de çıldır çıldır aradan parlıyor. Babasından kalma çingiraklı külahı da başına geçiriyor. Yerden bir çivi bulup zıندانın kilidini kurcalıyor, açıyor. Doğru çıkıp padişahın odasına doğru paf puf, çingir mıngır, gözleri çıldır çıldır yürüyor. Yollarda, kapılarda, kıyılarda, köşelerde dikilen nöbetçiler bunun sesini inceden alıp hemen kulaklarını dikeyor, gözlerini belertiyor, karşılarna çıkınca da "Deccal çıktı, şeytan yürüdü" diyerek kaçıp savuşuyorlarmış. Keloğlan, padişahın yatak odasına giriyor, ilk işi şamdanları söndürmek oluyor. Padişahdır, tatlı uykulara dalmış uyurmuş. Çıkıp göğsüne oturuyor. Başını sallıyor, çingirak çingir çingir ötüyor. Göğsü sıkışıp da soluğu tıkanan padişah uyanıyor ki, göğsü üstüne bir alâmet çökmüş, çingir çingir sesler çıkarır da, çıldır çıldır bakar,

- Aman, o da kim, aman? diye bağıyor. Bu Keloğlan da:

- Ecel geldi, vade erdi, ömür kadehin doldu. Ben Azrailim, canını almaya geldim, deyince padişahdır, nazik canı bunalmış da, soluğu iyice tıkanmış, can korkuları içine işlemiş de, Azrail de fazladan göğsüne çökmüş.

- Aman Azrail, zaman Azrail, ne istersen vereyim, canıma kıyma Azrail, diye yalvar yakar sızlanıyor. O da:

- Zındanda mahpus Keloğlanı azad edersen, şimdilik canını bağışlarım, diyor. Padişah da:

- Aman Azrail, zaman Azrail, canımı bağışla da sabah olsun. İlk işim o olsun, diye söz veriyor. Keloğlan dönüyor zıندانına. Ortalıkta kimseler yok. Kapısını kapatıyor, üstünü başını temizliyor, eski elbiselerini giyiniyor, babasından kalma çingiraklı külahını da göğsüne sokuyor, yatıp da bir güzel uyku çekiyor, sabaha uyanıyor, padişahdan buyruk bekliyor, akşamlar oluyor. Ne gelen var, ne giden. Keloğlanın kel kafası kızıyor. Karnını bir güzel doyurduktan sonra baştan ayağa çırpıplak soyunuyor. Önce yağ fiçisine, sonra da bal fiçisine giriyor, ardından tüylerin içine dalıp bir güzelce debeleniyor. Baştan ayağa her yanı tüylü şeytanlara dönüyor ki, gözleri de çıldır çıldır aradan parlıyor. Babasından kalma çingiraklı külahı da başına geçiriyor. Yerden bir de çivi bulup zıندانın kilidini kurcalıyor, açıyor. Doğru çıkıp padişahın odasına

doğru paf puf, çingir mingir, gözleri de ıldır ıldır yürüyor. Kapılarda yollarda, kıyılarda köşelerde dikilen nöbetçiler bunun sesini inceden alıp hemen kulaklarını dikiyor, gözlerini belertiyor, karşılarına çıkınca da "Deccal ıktı, Şeytan yürüdü" diyerek kaçıp savuşuyorlarmış. Keloğlan, padişahın yatak odasına giriyor, ilk işi Şamdanları söndürmek oluyor. Padişahtır, tatlı uykulara dalmış uyurmuş. ıkıp göğsüne oturuyor. Başını sallıyor, çingir çingir tyor. Göğsü sıkışıp soluğu tıkanan padişah uyanıyor ki, göğsü üstüne bir almettir kmş, çingir çingir sesler çıkarır da, ıldır ıldır bakar. Padişah uyanıyor ki, o tüylü, ingiraklı almeti görünce aklı başına geliyor.

- Aman Azrail, zaman Azrail, canımı bağışla da sabah olsun, ilk işim o olsun. Keloğlanı zındandan ıkartayım, diye söz veriyor. Keloğlan da dönüyor zındana. Ortalıkta kimseler yok. Kapısını kapatıyor, üstünü başını temizliyor. Eski elbiselerini giyiniyor, babasından kalma ingiraklı külahını da göğsüne sokuyor, yatıp bir güzel uyku çekiyor. Sabaha uyanıyor, padişahtan bir buyruk bekliyor, akşamlar oluyor, ne gelen var, ne giden. Artık bu Keloğlanın kel kafası bir iyice kızıyor. Karnını bir güzel doyurduktan sonra baştan ayağa ırplak soyunuyor. nce yağ fiısına, sonra da bal fiısına giriyor, ardından tüylerin içine dalıp bir güzelce debeleniyor. Baştan ayağa her yanı tüylü Şeytanlara dönüyor ki, gözleri de ıldır ıldır aradan parlıyor. Babasından kalma ingiraklı külahı da başına geçiriyor. Yerden bir de çivi bulup zındanın kilidini kurcalıyor, açıyor, doğru çıkıp padişahın odasına doğru paf puf, çingir mingir, gözleri de ıldır ıldır yürüyor. Kapılarda yollarda, kıyılarda köşelerde dikilen nöbetçiler bunun sesini inceden alıp hemen kulaklarını dikiyor, gözlerini belertiyor. Karşılarına çıkınca da "Deccal ıktı, Şeytan yürüdü" diyerek kaçıp savuşuyorlarmış. Keloğlan, padişahın yatak odasına giriyor, ilk işi Şamdanları söndürmek oluyor. Padişahtır, tatlı uykulara dalmış uyurmuş. ıkıp göğsüne oturuyor. Başını sallıyor, çingir çingir tyor. Göğsü sıkışıp soluğu tıkanan padişah uyanıyor ki, göğsü üstüne bir almettir kmş, pençesini boğazına atmış, çingir çingir sesler çıkarır da ıldır ıldır bakar. Padişah bir uyanıyor ki, o tüylü ingiraklı almeti görünce, aklı başına geliyor:

- Aman Azrail, zaman Azrail, canımı bağışla da, sabah olsun, ilk işim o olsun. Keloğlanı zindandan çıkartayım, azad edeyim, diyor. Keloğlandır, keli kızmış. Bu sefer artık iyice bastırıp gırtlığına çöküyor da:

- Olmaz, artık canını almamış olmaz, diye ümüğünü iyice sıkıyor bunun. Sonunda öylesine yalvarıp yakarıyor, yeminler kassemler ediyor, andlar içip sözler veriyor ki, artık padişaha bir mehil daha veriyor, kalkıp zindana gidiyor. Ortalıkta kimseler yok. Kapısını kapatıyor, üstünü başını temizliyor. Eski elbiselerini giyiniyor, babasından kalma çingiraklı külâhını da göğsüne sokuyor, yatıp bir güzel uyku çekiyor. Sabah oluyor ki, zındancı koşa koşa geliyor, kapısını açıyor:

- Haydi Keloğlan, seni padişah çağırıyor, huzuruna çıkacaksın! diyor. Keloğlan da davranıp huzura çıkıyor.

Padişah:

- Gel hele bakalım, oyunlu düzenli Keloğlan, artık seni azad ettim. Bu kadar us bahası yeter. Bundan böyle ortalığı karıştırma, ben dururken ortalığa düzen vermeye, ceza kesip oyun kurmaya da kalkma, velhasıl önüme de, yoluma da çıkmaya kalkma, buyruk verip hüküm yürütmeye de girişme, diye bir bir öğüt verip yol yordam gösteriyor. O da bir kenara çekilip kelini parlatmayacağına, kimseyle de çatışıp tepişmeyeceğine söz veriyor. Padişaktır, bu Keloğlana bir ev, birkaç kese de altın bağışlıyor. Ana oğul evlerine çekilip bolluk içinde yaşamaya başlıyorlar. Keloğlanın bu çıkışı da böylece tatlıya bağlanıyor. Biz gelelim başka oyunlarına.

10. Keloğlan ile Kardeři³⁷⁵

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok demesi de, çok yemesi de gúnahmıř. Vaktin birinde bir kocakarı ile iki oğlu varmış. Bunlardan birinin adı Hasan, ötekinin de, başı kel olduğundan, Keloğlanmış. Anaları gúñün birinde bu oğlanları çağırmış da:

- Artık yaşlandım, kocadım, çalışıp davranamaz oldum, iki kardeş, çıkın da kendinize iş arayın, duruşun, kazanın, bir baltaya sap olun, demiş. Bunların çıkınlarına birer somun ekmek, birer topalak çökelek yol azığı koymuş da, kapıdan selametleyip yola koşmuş.

Bunlar iki kardeş yolların tozuna düşmüşler, az gitmişler, uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler, iki ay bir güz gitmişler, sonunda bir kasabaya ulaşmışlar. Kapı kapı dolaşıp yoklamışlar, iş aramışlar. Sonunda adamın biri, bunları, keçilerini otlatsın diye yanına çoban almış. Ertesi sabahın erinde Keloğlanla ağası keçileri almışlar, yaymak için çıkmışlar. Bol otlu bir yere varıp keçileri yaymışlar. Azık torbalarını, kepeneklerini alıp bir ağacın dibine oturmuş, yaslanmışlar. Ağası bir aralık Keloğlana:

- Aman gel, Keloğlan, güleç oğlan, sakın deyim yukarı bakma, havada çok sinek var, gözüne kaçar! demiş. Bu Keloğlan da keçilerin başını bekler gözetirken hep önüne bakar, başını yukarı kaldırmazmış. Ağası bunu orada bırakıp biraz dolanmış gelmiş de ağacın altına kaykılıp uzanmış, uyumuş gitmiş. O orada uyuyadursun, bu Keloğlan beride, "Hazır ağam uyurken, elimi gözüme siper edeyim de, şu gökyüzüne bir bakayım" demiş. Bir de ne görsün? Havada sinek minek yok. Ağasının dibinde yattığı ağacın üstü iri iri al elmalarla pıtrak gibi yüklü. Keloğlan hemen yerinden sıçramış da tırmanmış ağaca. Elinin erdiğini koparıp dişlemiş, ermediğini de sallamış yere düşürmüş. Güm güm topuk vurdukça elmalar sapır sapır dökülür, yerlere yayılır, Keloğlan da keçilere bağırırımış:

- Sakın, bütün elmaları yemeyin ha, biraz bana da saklayın ha!

³⁷⁵ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 78-81.

Az sonra ağaçtan inmiş ki, ne görsün? Keçiler bütün elmaları dişlemiş, ayaklamış, yemişler de öte geçmişler. Yalnız içlerinden biri boynuzuna saplanmış bir elmayı Keloğlana saklarmış. Keloğlan keçilere çok kızmış, keli kızarmış, boynuzunda elma sunan keçiyi bir yana koymuş da, bıçağını çekip hepsini sıradan boğazlamış. Sonra ağasını uyandırmış. Olanı biteni bir bir anlatmış. Ağası şaşırıp kalmış da:

- Aman Keloğlan ne ettin? Şimdi bunların sahipleri olanları öğrenince, bizi ne ederler? Aman davran, buralardan kaçalım, demiş. İki kardeş, azık torbalarını, kepeneklerini sırtlamışlar, oralardan kaçıp savuşmuşlar. Az gitmiş, uz gitmişler. Dere tepe düz gitmişler, kimi koşup kimi yürümüşler. Yollar aşırp dereler geçmişler, o günün akşamını etmişler. Akşam havaları kararır, kısmet kapıları kapanırken, dere ağzında gördükleri eski bir değirmene ulaşmış, girip geceyi geçirmişler. Sabah olup yola koyulacakları sırada, Keloğlan değirmen taşını görüp:

- Ağa bak hele, anamın ağırşığı burada kalmış, alıp anama götürsem gerek, demekle hemen davranmış, ağasının çırpınıp:

- Aman Keloğlan, etme Keloğlan, olmaz Keloğlan! demesine kalmadan, koca değirmen taşını sırtlayıp boynuna almış. Bu hâl ile yola koyulmuşlar. Az gitmişler, uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler, kimi koşup, kimi yürümüşler, yollar aşmış, dereler geçmişler, o günün de akşamını etmişler. Geceyi geçirmek için koca bir çınar ağacına tırmanmaya karar vermişler. Bunun ağası sıçrayıp çıkmış, ama Keloğlan boynunda koca değirmen taşı ile davranıp çıkamamış. Ağası:

- Şu değirmen taşını aşağıda bırak, sabahleyin giderken, yine alırsın, dese de, Keloğlandır bu, dinlememiş. İnliye sızlıya, ıkına sıkına, boynundaki koca değirmen taşı ile ağaca tırmanıp çıkmış. Aradan vakit geçmiş, göz gözü görmez, iğne iplikten seçilemez olmuş. Bu sırada bir takrip ağacın dibinden sesler gelmiş, sonra da bir gök dumandır çıkıp yükselmeye başlamış. Bir de eğilip dalları aralamışlar, aşağıya bakmışlar ki, kocaman bir ateştir yanmakta, yalazaları har har dikilmekte. Ateşin çevresinde kırk tane harami, hem de birbirinden iri, bağdaş kurup oturmuşlar. O gün uğraladıkları kese kese altınları

boşaltıp, birer birer, şıkır şıkır saymaktılar. Meğerse bu koca çınarın dibi haramilerin toplanma yeriymiş.

Onlar orada, şıkır şıkır, tıklar tıklar, para saya dursunlar, bu Keloğlan ağacın tepesinde ağasına:

- Aman ağam, çok sıkıştım, çiğim geldi, şu haramilerin üstlerine salıvereyim, demiş. Ağasının da:

- Aman Keloğlan, etme Keloğlan, olmaz Keloğlan! demesine kalmadan, bu haramilerin üstlerine yukarıdan aşağıya salıvermiş. Bu haramiler aşağıda birer birer, şıkır şıkır para sayarlarken, bir de bakmışlar ki, gökyüzünden bir şeyler yağıyor. Önce "Yağmurdur yağar, serpintidir gelir geçer" demişler. Sonra da çevrelerine bakmışlar ki, yağmurun filan yağdığı yok. Yalnız koca çınardan bir şeyler süzülüp iniyor. "Aman bu koca ağaçtan nur iniyor, kudret helvası dökülüyor" diye ellerini açıp dualar ederek başlarına yüzlerine bol bol sürünüp sıvazlamışlar.

Haramiler aşağıda, Keloğlanla ağası da yukarıda, aradan bir vakit daha geçmiş. Bu Keloğlan, yine davranıp ağasına:

- Aman ağa, benim boynum, hem de sırtım çok ağrıdı tutuldu, artık dayanamayacağım, şu taşı aşağıya salıveriyorum, demiş. Ağasının telâş ile:

- Aman Keloğlan, etme Keloğlan, sakın olmaz Keloğlan! demesine kalmadan koca değirmen taşını aşağıya salıvermiş. Değirmen taşıdır, dalları haşır haşır kırıp, çatırtılar koparıp, gümbür gümbür inerken, aşağıdaki haramiler:

- Amanın, demin nur, hem de kudret helvası yağmıştı, şimdi de kıyamet kopuyor, savuşun! diye bağışarak, paralarını, eşyalarını, silahlarını orada koyup dört yana çil yavrusu gibi dağılmış, savuşup kaçmışlar.

Gece dönmüş, şafak sökmüş, ortalık iyice aydınlanmış. Bu Keloğlanla ağası, aşağısını kollaya kollaya koca çınardan inmişler. Bir de ne görsünler? Kırk haramilerin sofraları, kese kese altınları, eşyaları, hem de silahları orada yığılı duruyor. Hepsini derleyip toplamışlar. Orada otlayıp yayılan katırlara yüklemişler. Keloğlandır, değirmen taşını yüklenip yine boynuna geçirmiş. İki kardeş fukara anacıklarının yolunu tutmuşlar. Az gitmişler, uz gitmişler, dere

tepe düz gitmişler, kimi koşup kimi yürümüşler, yolları aşmış, dereleri geçmişler, o günün akşamım etmişler. Akşam kararıp kısmet kapıları kapanır, rahmet kapıları açılırken, analarının evine ulaşmışlar. Sarılıp koklaşmışlar, bir süre ağlaşmışlar, sonunda durulup oturmuşlar. Başlarından geçenleri bir bir analarına anlatmışlar, getirdiklerini ortaya dökmüşler. O günden bu yana bolluk ve rahatlık içinde yaşamışlar. Onlar ermiş muratlarına, darısı bizim başımıza.

11. Keloğlan ile Padiřah³⁷⁶

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok demesi de, çok yemesi de günahmış. Bir varmış, iki yokmuş, kten beşten hiç ses yokmuş. Keçi berber olmuş diye sakal bıraktım, deve telll olmuş diye de pazara çıkmadım. Kapı kapı dolaştım, masal dinledim. Vakti zamanında, memleketin birinde bir Keloğlanla ağası, bunların bir de kocamış anaları varmış. Geimleri dar, paraları yok, kilerleri tam takır, tencere dibi kalaysız kızıl bakır, keseleri delik, yoktur metelik, ileri açlıktan kazınır, şuradan buradan kh dilenir, kh kazanır. Üstleri başları yamadan kat kat alacalı bohça, pabuçları delik deşik parça parça. Bu perişan hl ve bu minval üzere yaşar giderken, günlerden bir gün büyük oğlan anasının hart hart kaşındığını görünce:

- Keloğlan, kele oğlan, koca anamız iyice kirlenmiş, hem de bitlenmiş, su ısıtalım da, şunu bir güzel yıkayıp paklayalım, sarıp sarmayalım, bir köşeye oturtalım. Hart hart kaşınıyor, par par çırpınıyor. Rahatlasın, soluk alsın, fukara anamız, deyince, Keloğlan da:

- Aman ağa, ben de sana bunu diyecektim. Hemen davranalım, demiş. Ağası da buna:

- Eh yleyse, ben ormana oduna gidiyorum. Getirip ocağı yakalım, bolca su ısıtıp anamızı yıkayalım. Hele bekle şurada Keloğlan, demiş de, ipini, baltasını almış, yürümüş, ormana yollanmış. Bu Keloğlan orada beklemiş, beklemiş de, iyice sabrı tükenmiş:

- şu ağam da iyice akılsız, odun getirmek için ormana mı gidilirmiş? O gelmeden ben odunu da bulur, suyu da ısıtır, anamı da yıkar paklar, köşeye oturturum, demiş de, kollarını sıvamış, eline bir balta almış, evin kaplamalarını, kirişlerini doğrayıp indirmeye girişmiş. Ocağı doldurmuş. Eskilerden kalma, kocaman bir kara kazanları varmış. Yuvarlaya yuvarlaya getirmiş, ocağa vurmuş da, içine bakraç bakraç su taşıyıp doldurmuş. Altını da ateşleyip yakmış. Eski tahtaların alevi koca kazanı sarmış, az zamanda suyunu kaynatmış. Sonra da gidip hart hart kaşınan, atır atır bitlenen anasını kucaklamış,

³⁷⁶ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 82-93.

getirmiş. Bu koca karıyı koca kazandaki kaynar suyun içine atmış. Can havliyle ne olduğunu bilemeyen, kıpkızıl haşlanan kadın, başlamış bağırıp çağırmaya, par par edip çarpınmaya, hem de çingir çingir çığışmaya girişmiş. Keloğlan, anasının karşısına geçmiş de, kel kafasını kaşıya kaşıya sırtır seyredemiş. Anasının durmadan çarpınıp çarpınmasına, çağırıp çığırmasına kızmış da:

- Bak hele şuna, pislikten kurtulacağım, bitlerden arınacağım demiyor da, çarpınıyor, çığışıyor! Şöyle iyice yaslanıp keselensene! diye söylenerek anasını tepesinden bastırıp, kaynar suyun içine sokmuş. Kadıncağız bir zaman "gluk, gluk, hır hır" ederek boğulup ölmüş. Ama Keloğlan farkında bile değil olup bitenlerin.

- Fukara anamın pek hoşuna gitti sırttı da, kazanım içine otura kodu, diye sevinmiş, geçmiş köşeye oturmuş. Beklemiş, beklemiş, bunda ses yok, kıpırtı yok, Yanaşmış, bakmış ki, iyice mest olmuş, kıpkırmızı haşlanmış da deste olmuş, kazanın içinde kaykılmış oturuyor, çoktan ölmüş gitmiş de, ağzı kulaklarına varmış, sırtarıyor, gözlerini yumurta gibi belertmiş de, çıldır çıldır bakıyor.

- Aman ana, yetti artık, iyice yıkandın, temizlendin de, üstelik iyice pembe beyaz gelinler gibi oldun. Keyfinin iyice geldiği besbelli bir şey ana, karnın da acıkmıştır, diyerek, kadıncağız kazandan çıkarmış, getirmiş, köşe minderine yaslamış, bir güzelce giydirip kuşatmış. Anası köşesinde sırtıp oturadursun, tavaya iki yumurta kırmış, ocakta pişirmiş, getirip anasının önüne koymuş. Çekilip bir köşeye de kendisi oturmuş. Ama Keloğlandır bu. Dur durak, düzen gerek nedir bilmez. Beklemekten usanmış da, ağasını yoldan karşılayıp, yapıp ettiklerini anlatmak için yola çıkmış, ormanın kıyısında karşılaşmışlar. Ağasının sırtında bir yük odun, alnından terler sızdırarak, ıhlaya, inleye geliyor. Yapıp ettiklerini ballandıra ballandıra anlatmaya girişmiş. Ağası, bunun anlattıklarını duyunca, sırtından odunları atıp, koşa koşa, düşe kalka eve gelmiş, bir de ne görsün? Anaları iyice haşlanıp kıpkızıl olmuş, sırtarıp oturmuyor mu?

- Ulan Keloğlan, kelli oğlan, ne yaptın, ne ettin, bizi bir anadan ettin sonunda, öyle mi? diye bozlamaya, ağlayıp inlemeye başlamış. Dövünmüş, yas etmiş. Ama ne fayda! Dönmüş buna da:

- Ulan Keloğlan, yolsuz, yordamsız, eli sakar, meymenetsiz, akılsız, hem de fikirsiz kelli oğlan. Sen şurada otur, cenazeyi bekle de, ben gidip bir mezar kazayım. Az sonra, cenazeyi yüklenirsin, anamızın ölüsünü kimseye göstermeden mezarlığa getirirsin. Kepçe kulaklarını aç da, iyice dinle, gizlice tenhalardan dolaşırısın, kimselere göstermeden getirirsin.

Keloğlan da:

- Peki ağam, olur ağam, getiririm, kimselere de göstermem, demiş. Oturmuş da, anasının ölüsünü beklemeye başlamış. Az oturmuş, evin içini dört dolanmış. Keloğlandır bu. Dur durak, düzen, gerek, nedir bilmez. Beklemekten usanmış, kelce cam sıkılmış:

- Eh, yeter oldu beklediğim, ağam mezarı kazmıştır, anamı sırtlayayım da, mezarlığa götüreyim, demiş. Anasını sırtlamış, daha avludan çıkmadan, soluğu kesilmiş de yorulmuş, yere uzatmış, ayaklarını birleştirep bir ip bağlamış, başlamış çekmeye, sürüte sürüte götürmeye. İpi omuzlamış, arkasındaki ölüyü yerde, toz toprak içinde sürüye sürüye götürürken, önüne bir kocakarı çıkmış. Keloğlanın bu yaptığını görünce:

- Aman oğlum, bu nasıl iş ettiğin, ayıptır, hem de günahdır. Vay benim başıma, yazıktır oğul, yazıktır, diye sızlanıp ilenmeye girişince, Keloğlan, kocakarının bu sözlerine iyice kızmış da, kel kafası zonklamış, yüreği de mavlamış:

- Hele kocakarı, el ayağı çengel karı, git yoluna, işine de, beni rahat bırak. Canım burnumdan dökülesi, yüreğimin yağı eriyesi, diye karşılık verip parlamca, bu kocakarı dikilmiş de, sopasını tak tak yere vurmuş:

- Amanın bu oğlan halktan arlanmaz, Allahtan utanmaz. Boyun eğmez, söz dinlemez. Başını diker de, köpek gibi ürür ki, hele... deyip ilenmeye girişince, Keloğlandır, yerden irice bir taş alır, kocakarıyı şavullayıp fırlatır. Taş vızlayarak gelip kocakarının kafasına vurunca, zavallı ikiye katlanıp hemen oracığa yıkılır. Keloğlan bakar ki, o da ölmüş, sırtarıp kalmış. İpin öteki ucunu

da onun ayaklarına bağlar da, ortadan terazileyip omzuna geçirir de yürür. Bu iki kocakarıyı sürükleye sürükleye mezarlığa yaklaşıncı, bakar ki ağası hâlâ mezar kazıyor, buna seslenir:

- Ağa, ağa, hele ağa, Allah rızası için bir daha kaz, iki mezar kaz! deyince, bu da belini doğrultup:

- Ulan Keloğlan, yolsuz, yordamsız, eli sakar, meymenetsiz, akılsız, hem de fikirsiz, kelli Keloğlan. Yine neler ettin? Bir mezar neyimize yetmez ki? deyince Keloğlan:

- Yetmez ağam, artmayınca yetişmez, anamız mezarında yalnız yatamaz, canı sıkılır diye yanına, haline münasip birini bulup yoldaş ettik. Hele bir daha kaz, iki mezar kaz, demiş. Ağası, kazmayı küreği bırakıp, yürümüş gelmiş. Bir de ne görsün? Bu kelli Keloğlan, bir ipin ucuna iki kocakarıyı bağlamış, ortasından terazilemiş, çeke çeke getirmiyor mu?

- Ulan Keloğlan, yolsuz yordamsız oğlan, eli sakar, meymenetsiz, akılsız, hem de fikirsiz kelli Keloğlan. Nedir senin ettiklerin, bu dertli başıma açtıkların? Amanın bu Keloğlanın elinden, vay vay! demiş de ne çare, davranıp anasının mezarına bitişik bir tane daha kazmaya girişmiş. Her iki kocakarıyı da gömüp üstlerini örtmüş. Sonra da çıkıp gider gibi yaparak mezarlık duvarının ardına saklanmış. Bu Keloğlan, yeni işler çıkarıp, başını derde sokmasın diye beklemiş. Bir süre sonra Keloğlan da çıkıp gitmiş. Ağası da çarşıya varıp bir keçi alıp gelmiş. Kocakarıyı çıkarıp anasının yanına gömmüş. Kocakarının boş kalan mezarına da keçiyi keserek gömmüş. Dönüp evine gelmiş.

Aradan birkaç gün geçmiş. Ortadan kaybolan kocakarının oğlu, kıyıyı köşeyi aramaya, konu komşuya sormaya soruşturmaya girişmiş:

- Amanın Müslümanlar, üç gün oldu, anam karı kayboldu. Aradım, taradım, döndüm dolandım, bulamadım. Gören, duyan, nereye gittiğini bilen varsa, aman bana bir haber, bir akıl versin. Allah ondan razı olsun, helalinden memnun edilecektir. Duyduk duymadık demeyin. Bilmezseniz gam yemeyin!.. diye bangır bangır tellâl bağırtmış. Bu tellâl, bağıra çağıra dolaşırken, Keloğlan çarşıdaymış. Dinlemiş dinlemiş de, sonunda anlamış. Tellâlin yanına gidip:

- Aradığınız bu kocakarıyı, taş attım da, ben öldürdüm. Nenin nesidir? diye sorunca, tellâl hemen bunun yakasına yapışıp kocakarının oğlunun yanına götürmüştü. Keloğlandan sormuşlar. Ama Keloğlandır, adama:

- Hele durun, önce bahşişimi verin, sonra yerini göstereyim, yağma yok, demiş de direnmiş. Adam bahşişini vermiş. Keloğlan da öne düşerek, kayıp kocakarının oğlu ile dükkân komşularını mezarlığa götürmüştü. Yan yana kazılmış çifte mezarları bulmuş. Kocakarının mezarını kazarak içine girmiş. Bir süre sonra dışarıya seslenmiş:

- Sizin kocakarının kuyruğu var mıydı?

Orada mezar başında bekleyenler birbirlerine işaret etmişler, "Hele durun bakalım, ardından ne çıkacak?" diye sözleşmişler de:

- Vardı, vardı, bir küçük kuyruğu vardı, diye seslenmişler. Az sonra Keloğlan yine sormuş:

- Sizin kocakarının boynuzları var mıydı? Onlar da cevap vermişler:

- Vardı, vardı, bir çift kıvrık, ince boynuzları vardı, diye seslenmişler.

Az sonra Keloğlan yine sormuş:

- Sizin kocakarının kaç ayağı vardı?

Keloğlan saçma sapan sorup durdukça, bunlar dışarıda iyice kızmışlar:

- Ulan Keloğlan, sen bizimle alay mı ediyorsun? Saçma sapan neler söylüyorsun? diyerek, Keloğlanı, yukarı çekip güzel bir dayak atmışlar. Bir de kendileri mezarın içine inip bakmışlar ki, gerçekten mezarda bir keçi var. Bütün bunları duyan ağası Keloğlana kızmış da sopayı kapmış, mezarlıktan kovalamış. Keloğlandır, çarşıda pazarda işsiz güçsüz dolaştıktan sonra, İstanbul'da hamallığın para ettiğini duymuş da, düşmüş yolların tozuna, gurbetlere yollanmış.

Gide gide giderek, birim birim sekerek tepeleri dolanıp derelerden geçerek, az gitmiş, uz gitmiş, altı ay bir güz gitmiş, sonunda İstanbul'a ulaşmış. Bir zaman çarşılarda, pazarlarda aylak aylak dolaştıktan, kulpuna yapışacak iş aradıktan sonra, sırtına uygun bir küfe bulup hamallığa başlamış. Gündüzlerin için beşin yolunu bulur, yağsız yavan bir şeyler tıktırır, geceleri de dul bir kocakarının evinde yatarmış. Bu kadın da kocasından kalan sanatı işler,

avcılardan ördek kaz alır, pişirir kızartır, çarşı pazar dolanır satarmış. Bu kadın günün birinde hastalanmış da, yorgan döşek serilmiş, yatıp kalmış. Keloğlanı akşamdan çağırıp demiş ki:

- Aman Keloğlan, hastalandım, yataklara düştüm. Yarın kalkıp dolaşamayacağım. Halim ve de takatim yoktur. Şu ördekleri götür de çarşıda satıver.

Keloğlan da:

- Aman anacığım, sen rahatına bak, ördek satmak da bir iş mi? demiş. Kızarmış ördeklerle dolu tepsiyi almış da çarşıya yollanmış:

- Nar gibi kızarmış ördekler, besili semiz ördekler, diye orası burası, kıyısı köşesi dolaşmaya başlamış. Dönüp dolanırken pazarda o ülkenin vezirine rastlamış. Vezir hiç pazarlık etmeden tepsiyi ile birlikte bu ördekleri hemen satın almış:

- Bunları sarayına götür, kethüdama teslim et, oradan elbiselerimi al, hamama getir de, paranı vereyim, deyince, bu Keloğlan, sevinerek, güvenerek, bu vezirin sarayına gitmiş. Kapıyı çalmış, ördek tepsisini kethüdaya teslim etmiş, vezirin dediklerini anlatmış, sırmalı bir bohça içindeki elbiseleri alıp hemen geriye dönmüş. Yolda giderken dayanamamış, bir kenara oturup bohçayı açmış. Bir de ne görsün? İpekten iç çamaşırları, atlastan kenarları da sıрма işlemeli şalvar, cepken, cübbe, lahuri kuşak, her şey tamam. Gözleri ışıdamış da kel kafası pırl pırl parlamış. Ördeklerin parasını şöyle bir hesaplamış, bir de sırmalı bohçadakilerin kaçta satılabileceğini tasarlamış da, hamama gitmekten vazgeçmiş, doğru çarşının yolunu tutmuş. Bunları satmış. Evine sığındığı, yatıp kalktığı ördekçi kadına yiyecek, giyecek öteberi almış. Kendine de bir kadın elbisesi alarak eve gelmiş.

-Koca nine, hele al şunları pişirirsin, şunları da diker giyinirsin. Bana dua edersin, demiş. Sonra da pazardan aldığı kadın elbiselerini giyiniş kuşanmış, yaşmak takınmış. Doğru padişahın sarayına giderek, bahçede giyiniş salınmaya başlamış. O sırada pencereden bakmakta olan vezir, bahçede salınış gezinen, eğilip kalkıp çiçekleri koklayan bu dilberi görüp âşık olmuş. Hemen minderin üzerinde duran yazı çekmecesinden bir kağıt çekmiş, kamaş kalemini

divide batırmış, kağıdı da oltadan katlayıp avucuna yatırmış, avucunu dizine yaslamış. Çızıkdıra çızıkdıra bir name yazmış ki o kadar olur. Üstüne yaldızlı rih serpmiş de, büküp bu kızın ayağı dibine fırlatmış. Bu mektupta diller döküp, maniler döşedikten sonra, gecenin bir vaktinde pencereden ip sarkıtacağını, çekip odasına alacağını, altından, mücevherden hediyelerini hazırlayıp sıraladığını sıra sıra anlatmış.

Oynak kız kılığındaki bu Keloğlan, nameyi alıp çekilmiş de geceyi beklemiş. Tam saatinde pencerenin altına gelmiş bakmış ki, vezir pencereden ipi sarkıtmış. Keloğlan da ipe tutunmuş. Vezir de asıla asıla çekip onu yukarı almış. Bir iki hoş beş, hatır keyif, sorgu sual, lingirdeyip fingirder, kırılıp dökülürken, Keloğlan sezdirmeden vezirin cebinden hazinenin anahtarlarını çekip almış. Sonra da:

- Aman vezir, canım vezir, anlı şanlı koca vezir, karnım çok acıktı. Bana kahya kadının zembilinden bir dilim ekmek alır getirirsin ya da başlarım feryada figana. Açlığa hiç tahammülüm yoktur, ikimiz de âleme kepaze oluruz, deyince, vezir telâşından, hem de korkusundan, kenarlardan süzülerek, kuytulardan sekerek soluk soluğa koşup mutfağa inmiş. Tavandan ekmek zembilini indirip, bıçağı bulup bir dilim ekmek keseyim derken, arkasından gizlice gelip sokulan Keloğlan, ayaklarından kucaklayıp, veziri baş aşağı zembile sokmuş, ipine de asılarak çekip tavana kaldırmış.

Vezir zembilin içinde boynu göğsüne yasılmış, iki kat, tortop dört köşe olmuş, inleyip böğürmekte olsun, bu Keloğlan sarayın hazinesine koşmuş, anahtarla açıp yükte hafif, pahada ağır ne bulduysa bir torba doldurup sırtına vurmuş, geldiği yoldan doğru vezirin odasına, pencereden ipten de bahçeye sıyrılıp saraydan kaçmış savuşmuş.

Sabah olmuş, saray halkı uyanmış, veziri aramışlar, kıyı köşe yoklamışlar, aççılar, yamakları, kethüda kadın mutfağa gelip, çözüp tavandan indirmişler. Vezir perişan, bir zaman yerde öylece domuz topu gibi yusyuvrak kalmış. İnleyle sızlaya, başına gelenleri, usta bir hırsızın kendisini bayılıp bu zembile nasıl astığını anlatmış. Ovalaya ovalaya, kanırta kanırta kolunu

bacağını açmışlar, getirip odasına yatırmışlar. Bu perişanlığın yarısı gerçek, yarısı da işin aslının öğrenilmesi telâşesi ve korkusundan geliyormuş.

Padişah, başvezirinin başına gelenleri duyup öğrenince, gelip halini ve ahvalini de seyredince, iyice ürkmüş, telâşeye düşmüş. Hemen o ülkenin yol yordam bilir, gün görmüş, sakal ağartmış bilginlerini toplamış. Bu usta hırsızın ettiklerini bir bir anlatmış, bunlar da bir durmuşlar, iki düşünmüşler, sonunda şu tedbir üzerinde düşünce ve söz birliğine varmışlar:

- Bu hırsızdan kurtulmak için en iyisi diri diri ele geçirmeli. Bir deveyi altınla inciyle süsleyip kırlara bırakalım. Arkasına da gözcüler koyalım. Dayanamaz, elbette gelir, bunu da çalmaya. Hemen davranır, sarar, yakalarız.

Akıldanelerin dedikleri yapılmış. Bu Keloğlansa kimselere sezdirmeden, gecenin bir vaktinde ahırında deveyi kesmiş, sırtlayıp evine getirmiş, etinden de pastırma bastırmış. Ertesi gün bakmışlar ki, hazırladıkları deve daha kıra çıkmadan ahırında kesilmiş, yüzülmüş, derisi ile kemikleri bir köşeye yığın edilmiş, etleri de sırtlanıp götürülmüş. Hemen tellâllar çıkartıp ilan ettirmişler:

- Padişah hastalandı, padişah hastalandı. Kimde deve pastırması varsa, ilaç için getirsin. Helalinden bir kese altın verilecek!..

Tellâllar sokak sokak, çarşı pazar, kıyı köşe dolanıp, naralanıp bağırırken, Keloğlan da çarşıdaymış. Durmuş dinlemiş, başının kelini kaşımış da:

- Aman, sakın bizim ev sahibi kocakarı, çıkarıp vermesin, başıma iş açar ki... demesiyle, yellem yepelek, yelken kürek, par par ederek eve koşmuş. Kapının tokmağına el atmış, bir de ne görsün? Kocakarı bir kese altına tamah edip deve pastırmasını çoktan vermiş de, kapısına kırmızı boya ile işaret koymuşlar. Keloğlan içeri girmiş.

- Aman koca nine, düğünde zurnaya, hamamda kurnaya koşuşan akılsız tedbirsiz nine, gördün mü ettiklerini? Danışmadan işler edersin, soruşmadan nişler, neler edersin? Dizdarlar, kollukçular, şimdi mahalleye doluşurlar da, ikimizi de cellada götürürler, demiş. Hemen çarşıdan kızıl boya ile bir fırça alıp mahallede ne kadar kapı varsa hepsine geceden bir bir işaret koymuş. Padişahın

dizi dizi dizdarları, kol kol kollukçuları, sabahın erinde gelmişler ki, bütün kapılara kızıl boyayla birer pençe işaret yapılmış. Elleri boş dönmüşler saraya.

Padişah doluyu boşa, boşu doluya aktaradursun, bu Keloğlanın oyunlarına karşı çare tedbir soradursun, biz gelelim beri yana. Keloğlan çarşıdan bir okka bal almış. Eve gelip bütün bedenine kat kat sürünmüş. Akşam olup gece çökünce, kapılar kapanıp kul karavaş sokaklardan çekilince, kocakarının bir köşede biriktirdiği ördek tüylerine yatıp dönenmiş. Ürkünçlü hem de korkunçlu bir alâmet olup çıkmış. Çengelli ip atıp saray duvarlarını aşmış, bahçeye sinip el ayak çekilip herkesin uykuya varmasını beklemiş. Padişahın yatak odasının balkonuna çengelli ipini atıp tırmanmış. Balkon kapısını bıçak sokup yavaşça aralamış. Yapça yapça kedi adımlarıyla padişahın yatağının başucuna gelmiş. Padişahdır. Uykusu aygın, kendisi yarı baygın yatarmış.

- Uyan bakalım, Allahın kulu, kulların şahı, vakit vade erdi, canını almaya geldim. Can alıcı buyrukçuyum, demiş. Padişah aymış uyanmış, sıçrayıp bakmış ki, ürkünçlü korkunçlu, tüylü telekli koca bir alâmet. Gözleri çıldır çıldır bakıyor da, sesi kuyulardan gelir gibi boğuk boğuk çıkıyor. Can alıcı Azrail olduğunu sanmış da yalvarmaya başlamış.

Keloğlan da:

- Can alıcıyım, ben de bir yumuş oğlanıyım, hemen davran padişahım. Senden sonra ta Bağdat'a gitmeli, Hindi dolaşıp gelmeliyim. Sabaha kadar hayli işim var, dediyse de, padişah sızım sızım yalvarıyor. Bir süre olurdu olmazdı diye çekiştikten sonra, vakit geçtiğinden sabaha yetişecek işleri olduğundan, ertesi geceye bırakıyor can alma işini. Par par, har har ederek geldiği gibi çıkıp kayboluyor. Padişahdır, tatlı canının korkusundan eli ayağı boşanmış da, altını üstünü şaşırılmış, yatağa sevinç şaşkınlığı ile serilip kalmış.

Sabah olmuş, padişah uykusunu alıp öğleye doğru uyanmış. Çubuğunu, kahvesini içmiş de aklını fikrini bir parça toparlamış. Ta başından alıp, olup bitenleri, gelmiş geçmişi, hele gecenin bir vaktinde başına gelenleri birer birer düşünmüş, ikişer üçer tartmış. Sonunda şu düzenbaz, hilebaz, oyuncu ve de

düzençi hırsız meselesine gelip dayanmış. Enini boyunu ölçüp işin aslını faslını anlamış. Hemen dört bucağa, çarşıya, hem de pazara tellâllar çıkartmış.

- Vezirimi tavana çeken, saray devesini pastırma eden, can alıcı Azrail kılığına giren, gündüzler düzenbazı, geceler hırsız her kimse, bağışladım, aman verdim. Rütbe ve mevki vereceğim, kızımın da evereceğim. Duyduk duymadık demeyin, diye ortalığa ilan ettirmiş. Tellâlar bağıırıp dolaşırlarken Keloğlan çarşıdaymış. Anlamış, dinlemiş de, durup bir düşünmüş, iki sırtarmış. Saraya gidip padişahın karşısına çıkmış. Padişah bunu görünce, hem gülmüş hem de bir kel kafada bu kadar akıl fikir, oyun düzen olmasına şaşmış şaşmış da kalmış. Hemen başvezirine yol verip Keloğlanın makam vermiş. Kızıyla da evlendirmiş. Devlet işlerini Keloğlanın aklına, tedbirine bırakmış da sarayının bir köşesine çekilmiş. Keloğlan da ördekçi kocakarıyı unutmamış. Saraya aldirmiş. Yiyip içip hoş geçmişler. Bize de adlarını, masallarını koyup göçmüşler.

12. Keloğlan ile Kötü Hasan³⁷⁷

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi de, çok demesi de günahmış. Vaktin birinde fakir, kimsesiz, dul bir kadıncağızın bir Keloğlanı varmış. Bu Keloğlan, dağda, bayırda, sığır davar güder, köylüye çobanlık eder, yağlı yavan, kıt kanaat, anacığıyla birlikte, bir kap aşları, ağrısız başları ile geçinir giderlermiş. Günlerden bir gün, anası, bu Keloğlanı çağırmış, dizinin dibine oturtmuş, sırtını okşamış da:

- A kel oğlum, keleş oğlum. Yaşın geldi, yirmiye erdi. Köydeki yaşıtların hep evlendi. Ben gibiler torun sahibi oldular da, geçip köşeye kuruldular. Ne zamandır düşünür, tasarlar, ölçer biçer dururum. Bir gelin getirsen derim. Ama düğünü neyle eder, yüz görümlüğü ne takarız, nasıl pişirir kotarırız? İşte geldim gidiyorum. Seni babasız büyüttüm yetirdim. Kukumav gibi karşılıklı oturuyoruz, demiş de bir of çekmiş derinden, hem de ciğerinin içinden. Gözlerinden yaşlar dökülmeye başlamış. Bu sözler ve de bu haller üzerine Keloğlan bir düşünmüş, iki durmuş, davranmış:

- Aman anam, hanım anam, saçları kırçıl, belceğizi bükük, canım anam. Of çekme, dert etme kendine. Yarından tezi yok davranayım, azık torbamı sırtlayayım, gurbet yollarına düşüp şehre varayım. Duruşayım, kazanayım. Dileğin yerine gelsin, gelin torun sahibi olursun, köşeye geçip kurulursun. Nasibim, kısmetim hangi kıyıda, köşede, bucakta ise, gidip alayım, bulup geleyim. Gönlünü geniş, içini ferah tut, demiş de, fakir anacığını okşamış, elini yüzünü öpmüş.

Ertesi sabah erkenden, anacığı davranmış, bu Keloğlanın azığını torbasına doldurmuş, partallarını giyinmiş, çarığını bağlamış. Torbasını sırtına, değneğini eline almış. Anasıyla helallaşmış, yürümüş. Keloğlanın bir çocukluk arkadaşı varmış. Birlikte çobanlık ederlermiş. Evine uğramış da, düşüncesini ona da açmış.

- Bu yaşa birlikte eriştik, dağda tašta koyun güttük, kazancımızı üleştik. Yaşımız geldi yetti. Evlenmek zamanı geldi. Ne elde var, ne köşede. Kalk,

³⁷⁷ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 94-102

gürbete gidelim. Duruşalım, kazanalım. Dönelim, ocaklarımızı şenlendirelim, analarımızın yüzlerini güldürelim, demiş de, Keloğlanın arkadaşı da, "doğrudur, uygundur" diye cevap vermiş. Anası bunun da torbasını hazırlamış. Birlikte yolların tozuna düşüp yürümüşler. Gün dikilip, öğle oluncaya kadar hızlıca yürüyüp, hayli yol almışlar, yorulmuşlar, acıkmışlar da, dere kenarında bir ağaç altına oturmuşlar. Hasan bu Keloğlana dönmüş:

- Hele Keloğlan, keleş oğlan, şehre varasıya çok yolumuz var. İkimizin azığı da, ekmeği de yeter, elverir. Aramızda ayrılık gayrılık yok. İkimizin torbasını birden açmayalım. Önce senin torbandaki azığa başlayalım. Tükenince de, benimkini açarız. Ortak üleş ederiz, varacağımız yere gideriz, deyince, bu Keloğlan, kelini kaşımış, bir durmuş, iki düşünmüş de razı olmuş. Aslında Hasan bu Keloğlanla arkadaşlık edermiş, ama içinden onu çekemez, ne iş olsa ters ucundan tutar, yarışır, sinsi sinsi çekişirmiş. Keloğlan azık torbasını açmış, yiyip karınlarını doyurmuşlar. Ondan sonra dibi görünüp, ters çevrilip kırıntısı silkelene kadar hep Keloğlanın torbasından öğün etmişler, yürümüşler. Geceleri bir köşeye kıvrılıp yatmışlar, sabahın erinden gün devrilene kadar gitmişler. Gün günden öteye bir hafta yol gitmişler. Sonunda bu Keloğlanın azığı tükenmiş, torbasını silkelemiş, katlayıp kuşağının arasına sokmuş. Bir öğle vakti yürüyüp, hem de acıkıp bir serince köşeye oturunca, Keloğlan, davranıp Hasan'a:

- Haydi, Hasan kardaş, sabahtan beri yürüdük. Elden ayaktan düşüp iyice acıktık. Benim torbanın dibi göründü. Katlayıp kaldırdık. Sıra senin torbana geldi. Aç bakalım da, anan ne azık etmiş, bir görelim hele. Karnımızı doyuralım da, yine yola koyulalım.

Hasan önce duymazdan gelmiş. Ama bu Keloğlan üsteleyince:

- Dur hele, seninle böyle sözleşmedik. Azığımı sana verip dağlar başında iki elim böğrümde kalamam ben. Kurda kuşa yem olamam Keloğlan. Haydi bana Allahısmarladık, kal sağlıcakla, demiş de, torbasını sırtlamış yürüyüvermiş. Keloğlan şaşmış da, oturakalmış. Sonra olup biteni anlayınca:

- Aman Hasan kardaş, gel etme, eyleme, yoldaş. Beni dağ başında yolun yansında çaresiz koma. Sana güvendim, azığımı paylaştım. Bu ettiğin Kötü bir

iş, hem de hainliğe gidiş, demiş. Daha ne diller döktüyse de dinletememiş, Hasan'ı önleyememiş. Başını çevirmeden yürümüş gitmiş. Keloğlan da dağ başında düşünkalmiş. Doluya koymuş olmamış, boşa koymuş dolmamış. Sonunda dolanmış. Yakın bir köy aramaya koyulmuş. Tepeleri dolanmış, derelerden geçmiş, dönmüş dolaşmış. Bir harap yıkıntı yere uğramış. Burası eskiden kaplıca hamamı imiş. Suyu kaçmış da bırakmışlar. Zamanla harap olmuş. Karanlık çöküp akşam olduğundan, buraya sığınıp gecelemeği düşünmüş. "Hele şurada geceyi geçireyim. Hamama yakın bir köy olsa gerek. Sabahleyin arar bulurum" demiş. Hamamın kuytu bir köşesine büzülmüş. Açlıktan barsakları guruldar, içi kazınırken karnını bastırıp yatmış.

Açlığın ezginliği, yorgunluğun bezginliği bastırmış, bir süre dalmış gitmiş. Ama gecenin bir vaktinde kulağına sesler gelmiş, uyanmış. Harabenin bir yerinden sanki gök gürlüyor, yerler depreniyormuş gibi sesler geliyormuş:

Gümbe de güm, gümbe de güm,
Dümbe de düm, dümbe de düm,
Hay hay da, hay hay,
Vay vay da, vay vay!

Davullar vuruluyor, dümbelekler tımbırıyor, arada bir de zurnalar cıyak cıyak cırlıyor. Seslerin yankısı duvarlara vuruyor, ortalık sanki hop oturup hop kalkıyor. Keloğlan uykusundan ayılmış da, bir zurnan benilemiş kalmış. Saklandığı köşeden yavaş yavaş ortalığı seçmeye başlamış. Hamamın orta yerine sofralar serilmiş. Kenarda koca kazanlar kurulmuş, kaynıyor. Bir sürü uzun külahlı, kuşağı silahlı cüce ortalıkta fır dönüyor, dolaşılıyor. Kimisi kazanların başında uğraşılıyor, kimisi de çanak çanak yemek, bakraç bakraç su taşıyor. Kebap çevirenleri ayrı, ayran dolaştıranları ayrı. Kimisi öteye beriye koşuşup sofraları donanmakta, kimisi çalgıya dümbeleğe koşulup şıkır mıkır oynamakta. Sonunda hepsi hazır sofraların çevresine oturmuş, yemeklere saldırmış, kaşıklamaya başlamışlar. Bir süre kaşık takırtısı, ağız şapırtısından başka ses duyulmamış. Bir ara duraklamışlar, yeniden çalgıya, türküye girişmişler. Yiyip içmekten, çalıp çağırmaktan yorgun düşenler de, bir kenara çekilip kahvelerini içmişler, çubuklarını yakmışlar, can sohbetine girişmişler. Sırayla her biri gördüklerinden duyduklarından, kitaplarda okuduklarından bir

şeyler çıkarıp anlatmaya girişmişler. İçlerinden yaşlıca, kara kaşlıca, koca başlıca bir tanesi sözü almış:

- Hele beni dinleyin arkadaşlar. Hepiniz gördüğünden, duyduğundan, okuduğundan bir şeyler anlattı. Benim de merakım gizli defineler üzerine. Bu memleketteki bütün gizli ve de tılsımlı definelerin yerlerini, izlerini aramış, bulmuş ve de öğrenmişim. Buraya en yakın define de, arkamızdaki dağın üstündeki koca çınarın altındadır. Koca çınarın altında dört köşeli kocaman bir taş vardır. Bu taşın altındaki küpün içi altın, elmas, zümrüt doludur. Yalnız tılsımı şudur ki, bu taşı kaldırmak, altınları almak için çınarın gölgesinin ikinci zamanı bu taşı kaplamasını beklemek lazımdır, diye bildiklerini anlatmış. Dağın, ağacın, taşın yerini bir güzel tarif etmiş. Onun ardından söz hep define üzerine açılmış. Ötekiler de bildikleri defineleri anlatmışlar. Kimisi değirmen yıkıntılarında, kimisi kuru çeşmelerin, kimisi hangi caminin merdiveninin altında, kaçar küp define, altın küpü olduğunu anlatmışlar. Birbiriyle yarışarcasına ballandıra ballandıra bildiklerini ortaya dökmüşler.

Keloğlan da büzüldüğü karanlık ve de kuytu köşede gözlerini belertmiş, kepçe kulaklarını da iyice sivriltilmiş, külahlı cüceleri hem gözeler, hem dinler, korkusundan da tir tir titremiş. Bir yandan bu saklı ve de tılsımlı definelerin yerlerini bellerken, oyandan da, in midir, cin midir, neyin nesidir iyice anlayamadığı bu sivri külahlı, yemeni pabuçlu cücelerin şerrine uğramamak için okur üflermiş.

Şafak söküp ortalık ağarmadan, bu cüceler, birer ikişer ortalıktan silinip yok olmuşlar. Az daha bekledikten, uzağı yakını seçer olduktan sonra, Keloğlan saklandığı kuytudan çıkmış. Cücelerin ötede beride bıraktıkları ekmek ve et parçalarını, yemek artıklarını toplamış. Bir yandan yiyip doymuş da, bir yandan azık torbasını doldurmuş. Sirtına vurmuş. Güneşle birlikte yola koyulmuş. Dönüp harabenin ardındaki dağa tırmanmış. Tepedeki tek çınarı, dibindeki dört köşe taşı bulmuş, ikinci vaktini beklemiş. Ağacın gölgesi taşın yüzünü örtünce, uzun bir sırığın ucuyla kanırtarak, dört köşe taşı kaldırmış. Çukurun içindeki altın ve mücevher dolu küpü bulmuş çıkarmış. Hepsini ceplerine, göğsüne, torbasına doldurmuş da, öteki gizli definelerin yerlerini de birer birer yoklamış,

yerlerinde durduklarını anlayınca, zamanında çıkarırım diyerek, dönmüş, evinin, köyünün yolunu tutmuş.

Bu Keloğlan varsın köyünün yolunu tutsun, biz gelelim şu hain kötü Hasan'a. Şehre varmış. Çalışmış, kapı kapı dolaşmış. Azından çoğundan kazandığım şurada burada harcamış. Kendini içkiye, kumara kaptırmış. Sonunda adı çıkmış, uğursuzluğu anlaşılmış da, kimse buna iş vermez olmuş. Bir zaman şurada burada sürünmüş, sonunda köyüne dönmek zorunda kalmış. Yorgun argın, elde avuçta bir şeyler yok, sefil ve hem de zebun, gelmiş bakmış ki, davullar dövülüyor, zurnalar direk direk öttürülüyor. İlk rastladığı köylüye kimin derneği olduğu sormuş. Köylü de ona:

- Ağamızın kızıyla yeni yetme Ahmet Ağanın düğünü var. Davullu zurnalı derneğin sebebi budur, diye cevap verince, bu kötü Hasan, yeni yetme Ahmet Ağanın kim olduğunu ilkten bulup çıkaramamış. Hele bir sorayım, soruşturayım demiş de, delikanlı iken çobanlık ettiğini, adını bir yana koyup "Keloğlan" dediklerini anlatmışlar. Davul zurna sesine yürümüş. Düğün evine girmiş. Avludaki aş kazanlarını, oraya buraya koşuşan, sofraya kurup konuk ağırlayan uşakları, yanaşmaları görmüş. Düğün evidir, giren çıkan, yiyip kalkan, el çırpıp oynayan, halay çekip, çubuk içenler. Ortalık kaynaşmış. Kötü Hasan avluyu, odaları dönüp dolaşmış, yeni yetme Ahmet Ağayı bulmuş. Tanınmayacak kadar bitkin, saç sakal karışmış, üstü başı dökülmüş olduğundan, kendini tanıtmış. Laf arasında bu Keloğlandan özür dilemiş. İki eski yoldaş, tenhaca bir köşeye oturmuşlar da, yeni yetme Ahmet Ağa yemek getirtmiş, sofraya açtırmış. Başından geçenleri Hasan'a bir bir, gizi saklı bırakmadan döküp saçmış, sadıkâne anlatmış. Üstelik hamamın yerini de bir güzel tarif etmiş.

Kötü Hasan, karnını doyurup, yeni yetme Ahmet Ağayı da bir güzel konuşturup dinledikten sonra, anasının evine varıp yatmış. Ertesi sabah erkenden azık torbasını sırtlamış, yola koyulmuş. Bir hafta yürümüş. Keloğlanla bozuşup ayrıldığı yerden dağa doğru sapmış, tarif edilen tepeyi ve de hamam yıkıntısını bulmuş. Keloğlanın anlattığı kuytu köşeye sinmiş de, saatlerce beklemiş. Gecenin bir yarısı geçmiş, birden ortalıkta bir gürültü, bir çalgı gümbürtüsüdür kopmuş:

Gümbe de güm, gümbe de güm,

Dümbe de düm, dümbe de düm!
Hay hay da, hay hay,
Vay vay da, vay vay!

Davullar vuruluyor, dümbelekler tımbırdıyor, arada bir de zurnalar cıyak cıyak cırlıyor. Seslerin yankısı duvarlara vuruyor, ortalık sanki hop oturup hop kalkıyor. Bu kötü Hasan uykusundan aymış da, bir zaman benilemiş kalmış. Saklandığı köşeden yavaş yavaş ortalığı seçmeye başlamış. Hamamın orta yerinde sofralar serilmiş. Kenarda koca kazanlar kurulmuş, kaynıyor. Bir sürü uzun külahlı, kuşağı silahlı cüce ortalıkta fir dönüyor, dolaşiyor. Kimisi kazanların başmda uğraşiyor, kimisi de çanak çanak yemek, bakraç bakraç su taşıyor. Kebap çevirenleri ayrı, ayran dolaştıranları ayrı. Kimisi öteye beriye koşuşup sofraları donatmakta, kimisi de çalgıya dümbeleğe koşulup şıkır mıkır oynamakta. Sonunda hepsi hazır sofraların çevresine oturmuş, yemeklere saldırmış, kaşıklamaya başlamışlar. Bir süre kaşık takırtısı, ağız şapırtısından başka ses duyulmamış. Bir ara duraklamış, yeniden çalgıya türküye girişmişler. Yiyip içmekten, çalıp çağırmaktan yorgun düşenler de bir kenara çekilip kahvelerini içmişler, çu bukklarını yakmışlar, can sohbetine girişmişler. Sırayla her biri gördüklerinden, duyduklarından, kitaplarda okuduklarından bir şeyler çıkarıp anlatmaya başlamışlar. İçlerinden yaşlıca, kara kaşlıca, koca başlıca bir tanesi sözü almış:

- Hele beni dinleyin, kulaklarınızı açın arkadaşlar. Uzun zamandır benim bildiğim, sizlere de anlattığım defineleri sanki elleriyle koymuşçasına yoklayanlar, açanlar, kaldırıp götürülenler var. Hepsini dolaştım, yokladım gördüm ki, bizim tılsımlı hazinelerimize açık gözün birisi dadanmış. Şu belli ki, adem oğlunun biri bizi dinlemiş, her şeyi öğrenmiş olmalı. Altınlarımızın, mücevherlerimizin hepsi çalınmadan davransak gerek, deyince, bir başkası da:

- Aman arkadaşlar, davranalım, kuytuda duran, bizleri dinleyen, sırlarımızı öğrenen kimdir, bulalım, yakalayalım, diye bağırınca, ortalık karışmış. Her kafadan bir ses çıkıyormuş. İlk konuşan defineci koca cüce ellerini kaldırmış, hepsini susturmuş:

- Aman arkadaşlar, durun, telâş etmeyin, ben burada insan kokusu duyuyorum. Hele bir koklayın, koklaya koklaya ortalığı yoklayın. Kenarı köşeyi, kuytuları birer birer elden geçirin, deyince, cüceler ocaklardan çıraları

yakmışlar da, sıçraya zıplaya ortalığı dönüp dolanmaya başlamışlar. Yoklamadıkları, koklamadıkları yer kalmamış. Kötü Hasan da kuytu köşesinde korkusundan bayılacak hallere gelmiş. Kaçmak istemiş. Dizlerinin bağları çözüldüğünden ayağa kalkamamış. Cüceler de yıkık hamamda cirit oynuyorlar, cırlak sesleri duvarlarda çın çın ötüyormuş:

Hazım, Kâzım, neler lâzım?

Asmak lazım, kesmek lâzım

diye bağrışıp çığırarak köşeye yaklaştıkça, bu kötü Hasan büsbütün olduğu yerde büzülüymüş. Cüceler yoklaya yoklaya gelmişler. Sonunda kötü Hasan'ı, sindiği kuytu köşesinde tortop olmuş bir haldeyken yakalamışlar. Üstüne kümelenmiş, döve döve öldürmüşler, hırslarını alamamış da paralamışlar. Her parçasını bir dağa fırlatmışlar, dağıtmışlar.

Keloğlan da köyünde yan gelmiş yatmış, karı anasını köşeye oturtmuş, muratlarına ermişler, hoş geçmişler, haberlerini ve de hediyelerini ben aldım, sizlere de selam yollamışlar.

13. Keloğlan Defineci³⁷⁸

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, çok demesi günahmış. Az yemesi, çok demesi de sevapmış. Vaktin birinde bir adamın iki oğlu varmış. Günler, aylar, yıllar geçmiş, vade ermiş, babaları ölmüş. İki oğlandan biri, hem de küçüğü Keloğlanmış. Daha babasının sağlığında ağasından çok çekmiş, çok dayaklar yemiş, gözü yılmış, sıtkı sıyrılmış olduğundan, hayvanlarını ayırmak istemiş. Ağası da buna:

- Olur Keloğlan. Eski ahır benim, yenisi de senin olsun, demiş. Keloğlan buna çok sevinmiş, hemen razı olmuş:

- Olur ağa. Ya koyunları nasıl bölüşeceğiz? deyince, ağası da:

- Kolay Keloğlan. Davarı, sığırı kıra salarız. Akşam dönüşünde yeni ahıra girenler senin, eski ahıra girenler de benim olur.

Keloğlan buna da razı olmuş. Koyunları çıkarmış, kırlara salıvermiş. Bütün gün kırdaki bayırda sığırları, koyunları yadıktan sonra, Keloğlan sürüyü önüne katıp getirmiş. "Birr, huy, huy, birrr!" diyerek sürüyü avludan içeri sokmuş, bir de ne baksın? Bütün hayvanlar birbiri peşinden ağasının eski ahırına girmişler. Keloğlan yeni ahıra girmiş, bakmış ki, kendi kısmetine bir kel tosun düşmüş. Yemliğin önünde düşünüp duruyor. Koyundan, keçiden, sığırdan hiçbiri yeni ahıra dönüp bakmamış, alıştıkları eski ahıra girmişler.

Keloğlan, bir tek hayvanı, kel tosunu ne etsin? Görüye vermekten başka çare bulamamış. Kel tosunun boynuna ip bağlamış, düşmüş yollara. Orası, burası, dağı deresi derken gide gide kocaman bir çadır çamla karşılaşmış:

- Bana bak, hele çadır çam, bu kel tosuna sana son güze kadar teslim. Yemine, suyuna, hele tımarına bir güzel mukayyet ol. Kurda, kuşa kaptırma. Sabana, arabaya koşma. Yetim malıdır diye horlama, hem de zorlama. Son güze bana teslim etmezsen, ben de seni kel tosuna döndürürüm ha!.. diye sıkı sıkı tembihlemiş de, kel tosunun ipini ağaca bağlamış. Türkü çağıra çağıra köyüne dönmüş. Keloğlanın ağasıyla mal bölüşüklerini köylü duymuş. Buna sormuşlar:

³⁷⁸ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 103-107.

- Aman Keloğlan, kel tosunu ne ettin? Böyle türkü çağıra çağıra nereden geliyorsun?

- Adam canım, benim kel tosunu son gze kadar görüye verdim. Yemine, suyuna, hele tımarına mukayyet olacaklar. Kurda kuşa kaptırmayacaklar. Sabana, arabaya koşmayacaklar. Yetim malıdır diye horlanmayacaklar, hem de zorlamayacaklar. Son gze teslim edecekler, demiş. Köylüler de bu Keloğlanın aklına, hem de tedbirlerine şaşmışlar.

Aradan bir zaman geçmiş. Bu Keloğlan eline değneğini alarak kel tosunu yoklamaya gitmiş. Orası, burası, dağı, deresi, derken gide gide koca çadır ama ulaşmış. Yanaşmış, bakmış ki, kel tosunun ipi ağaca bağlı sarkıyor da, ortada kel tosun yok.

- Hele am, koca çadır am! Kel tosunu ne ettin? Yetim malına neyledin? Hani yemine, suyuna, tımarına mukayyet olacak, kurda kuşa kaptırmayacaktın? diye bağırmış, çağırmış da, amda ses yok. Keloğlanın kel kafası kızmış, iyice kızarmış da:

- Hele koca am, seni kel tosunu döndürürüm demedim mi? demiş de, sopasıyla çamın dibini eşelemeye girişmemiş mi? Bu Keloğlanın niyeti, dibini oya oya koca çamı devirmekmiş. Uğraşa uğraşa, koca çamın dibini bir adam boyu açmış da, köklerinin arasında sıkışıp kalmış bir küp dolusu altın bulmuş. İçindekileri torbasına, koynuna, koltuğuna doldurmuş, köye yollanmış. Gün dönmüş ikindiye, gölgeler oynamış ve de uzamış. Giderken Keloğlanın gölgesi, bir önüne, bir yanına döner dolanır, sallana sallana onunla birlikte, tin tin yrrmş. Keloğlan gölgesinin çevresinde dolanmasından korkmuş da, önüne, ardına, yanına döndükçe:

- Aman, hele bana dokunmayın da, size de sarılardan vereyim, demiş. Gölgesi önüne geçtikçe, altın atıp yürümeye başlamış.

- Al sana bir sarı, hele ekil önümden, sana da bir sarı! diyerek evine kadar ulaşmış, ağasına:

- Aman ağa, hele cam gz ağa, benim kel tosunu görüye verdiğim yerde, koca çadır çamın dibini eşeledim, küpün içinde sarı sarı bir şeyler buldum. Koynuma, koltuğuma, torbama doldurdum. Yolda gelirken ardıma, yanıma bir

sürü adamlar çıktı. Uzanırlar, kısırlılar, önüme, yanıma geçerler de, tin tin benimle birlikte giderler. Bunlardan korktum da, her birine yolumu kestikçe birer sarı verdim, yürüdüm geldim. Koynumu, koltuğumu silkeleyim, hele hiç kalmış mı bakalım? demiş de, silkelenmiş, bir tane sarı düşmüş. Ağası almış, bakmış ki altın. Cam gözleri belermiş de, eli ayağı iyice dolaşmış. Kekeleye kekeleye:

- Aman Keloğlan, yaman Keloğlan, iki gözüm kardeşim keleş oğlan. Haydi davran, şu sarı kızları nerede bulduysan, bana göster hele, demiş. İki kardeş yollara düşmüşler. Orası, burası, dağı, deresi diyerek, gide gide koca çadır çamın dibine varmışlar. Sopalarıyla ağacın dibini kazmışlar, kazmışlar. Bir adam boyu çukur açmışlar. Sonunda karşılına bir kapı çıkmış. Kapının eşiği altında da bir çuval dolusu altın bulmuşlar. Keloğlan, zorlaya zorlaya kapıyı dışarıya çıkarmış.

- Hele ağa, cam göz ağa, ben bu kapıyı sırtlayıp köye götüreceğim. Yeni ahıra takacağım. Sen de şu sarı kız çuvalını sırtla da yürü. Köyde paylaşırız, demiş. Keloğlan demir kakmalı, bakır çemberli koca kapıyı sırtlamış. Ağası da altın çuvalını yüklenmiş. Köye yollanmışlar. Orası, burası, dağı, deresi diyerek gide gide köye, evlerine varmışlar. Keloğlan, inleye sızlaya, gök terlere batmış. Getirmiş kapıyı, ahıra takmış. Ağası da altın çuvalını ahlaya oflaya içeri avluya sokmuş. Keloğlan da gelmiş ağasına sormuş:

- Hele ağa, cam göz ağa, bu sarıları nasıl bölüşeceğiz? demiş. Ağası da bir düşünmüş, iki kaşınmış:

- Hocanın gödeği ile ölçer böleriz, hele telâş etme, demiş. Keloğlan da bir düşünmüş, iki kaşınmış:

- Hoca da hak ister, ne edelim? deyince, ağası da:

- Canım Keloğlan, bir gödek de ona veririz, hele. Git hoca efendiye söyle de, gödeğini alsın geliversin.

Keloğlan gitmiş de:

- Aman hoca efendi, gödeğini al da geliver. Bizim evde sarı kız bölüşeceğiz. Sana da bir gödek hak vereceğiz, davran yürü! deyince, hoca gödeğini alıp gelmiş. Çuvalı yere boşaltıp "Bir cam göz ağaya, bir Keloğlana" diye altınları pay, ikiye tay etmiş. Kendisine de bir gödekten biraz eksik kalmış.

Hoca buna razı olmamış, ille de tamam olacak demiş. Keloğlan bir duralamış, iki düşünmüş, kel kafasını kaşıyıp:

- Hele hocaefendi, gel sen şu mahzene, çuvalda da biraz altın daha kaldı. Silkeleyip toplayıver, gödeğini tamamlayalım, demiş. Hoca mahzene giderken, bu Keloğlan, ağasının kulağına:

- Aman ağa, cam göz ağa, biz ne ettik? Bu hoca bizi bütün köye dağıtır. Hırsız, uğursuz, eşkiya ve de haramiden baş edemeyiz, aman bunun çaresi? deyince, ağası da eliyle boğazını "kesiver, kesiver" diye işaret etmiş. Keloğlan, hocanın ardından seğirtip arkasından kafasına vurup düşürmüş. Sırtına basıp kellesini kesmiş de, gödeğin üstüne koymuş:

- İşte, bir eksik kalmadı, bir gödek altının tamam oldu. Hakkını bir güzelce aldın, demiş. Onlar ermiş muratlarına. Yemişler, içmişler hoş geçmişler. Bizlere adlarını ve de masallarını komuşlar göçmüşler.

14. Keloğlan ile Devler Ađası³⁷⁹

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, yok demesi günahmış. Evvel zaman içinde bir karı kocanın otuz dokuz tane çocuğu varmış. Oturmuş kırkıncıyı hayırlısıyla gelsin, tamam olsun diye beklerlermiş. İhtiyar yaşlarında bu çocukların sayısını kırka tamamlamışlar da, elden ayaktan kesilip, ocak başına oturmuşlar. Bu kırk çocuğun babası, bunları besleyip bytnceye, yetiştirip meydana çıkarıncaya kadar, yaşı yetmişe, işi bitmişe gelmiş dayanmış. Günlerden bir gün, en büyüğünden en küçüğüne kadar, kırkını da çağırmış. Karşısına sıra sıra dizilip durmuşlar:

- Hele oğullarım, sıra sıra çocuklarım, artık ihtiyarladım, elden ayaktan düştüm. Sizi bu boya getirdim, bu yaşlara yetirdim. alışacak halim, duruşup koşuşacak gücüm, takatim kalmadı. Hele davranım tosunlarım, işler bulun, uğraşın, çalışın da kazanın, biz iki ihtiyar ocak başında sizi bekleyelim. Hayırlı dualar edelim. Sonunda sizleri everelim. Ocağımızı şenlendirelim. Yürüyün, bahtınız açık, yolunuz seçik olsun, demiş de, bunların her birinin eline bir orak vermiş, harman zamanı köylere orakçı durmalarını, koca tarlaların bir ucundan girip, kırk yerden yürüyüp, biçip bağlayıp akşamına harmanı hazırlayıp dğenleri koşmalarını, buğdayı gecesinde savurup sabahına arabalara yüklemelerini, aldıkları parayı bölüp harcamadan bir torbaya biriktirip getirmelerini sıkı sıkıya tembihlemiş. İmeceyle işe girişip canavarlar gibi çalışıp, birbirlerinden ayrılmamalarını, kardeşçe kenetlenip yrrlerse, kimselerin kendilerine kötülük edemeyeceğini, rızıklarını ve haklarını kara taştan koparacaklarını bir bir bunlara anlatmış.

Bunlar sıradan gelmişler, teker teker babalarının, analarının ellerini pmşler. Azık torbalarını ve oraklarını sırtlayıp arıklarının bağlarını sıkılamışlar, arka arkaya turna katarı gibi, en başta ağaları, en arkada da kk Keloğlan, yolların tozuna bulanıp yürümüşler. Az gitmişler, uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler, tepeleri aşmışlar, derelerden geçmişler, keselerden dönmüşler, bir köyün kenarına gelmişler. Bakmışlar ki, kocaman bir tarla.

³⁷⁹ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 108-119.

Ekinleri başaklanmış, sararmış. Deniz gibi dalgalanır, sallanır, gün altında parıldarmış. "Nasıl olsa bunu sahibi biçtirecektir, vakti gelmiş, kemale ermiş" demişler de, tarlaya girmişler, biçmeye girişmişler. Kırk elden, kırk koldan, kırk köşeden har har, par par ederek biçmişler de, adım adım yürümüşler. "Hış, hış, hışır hışır" ederek yürüdükçe, üç adımda bir durur, demet bağlarlar, elli adımda bir dönüp harım eder, harman döşerlermiş. Bir çalışma, bir gayret ki, orağın kırkı birden kalkar, dönerken güneşin şevkinden hış hış eder parlar, dönüp ekine girerken hışır hışır diye sesler çıkarır, ekinler demet demet derilirken, ekinin altın sarısı şevk verir parlarmış. Bu kırk oğlan, en küçükleri de Keloğlan, orak sallayıp tarlayı adım adım biçerlerken, bir de türkü tutturmuşlar, avazları, hey beyleri gökyüzüne güm güm vurmakta.

Bunlar tarlayı biçip demetleyip, tınazlayadursunlar, bu tarlanın sahibi bir duymuş. Ertesi sabah gelmiş, uzaktan bunların hay haylarını duymuş, yakına gelmiş, bakmış ki, tarlası çoktan biçilmiş de, bunlar demetleri çözüp yapmakta, harmanı hazırlamaktalar. Yirmisi eğilip, yirmisi kalkıyor, kıvrak kıvrak çalışıyorlarmış. Gelmiş, yanaşmış, durmuş, bunları seyretmiş, çok hoşuna gitmiş:

- Aman ne iyi, hamarat oğlanlar, kırkınıza da kırk bir kere maşallah. Parasını konuşmadık, pazarlığını etmedik, ama her yıl orağına, harmanına çingenelere ne verdiysem, bu yıl da toptan pazar onu veririm. Orağım biçtiniz, harmanını döşer, savurursunuz, yemeğiniz de kapıdan çıkacak. Hele davranın yiğitler, ben de evden yemeğinizi getireyim, demiş de, evden bu kırk kişinin ekmeğini, aşını göndermiş. Akşam olunca bu kırk kardeş işlerini bırakmışlar, gelmişler de, tarlanın sınırındaki ağacın altına toplanmışlar. Ellerini yüzlerini yıkamışlar, ağanın evden yolladığı ekmeği aşı yemişler. O sırada dev gelmiş de, karşılıklarına oturmuş, karanlıkta gözleri par par ışılmış:

- Aman kırk oğlan, sonuncusu Keloğlan. Buranın geceleri ayaz olur. Yorgan döşek yok. Gelin, buyurun, bizim evde geceleyin. Yerlerinizi hazırlattım. Bir güzel rahat edin hele, demiş de, bu oğlanlar, bir duralamışlar, iki düşünmüşler, babalarının sözlerini hatırlamışlar:

- Sağol, varol ağa, biz burada ekinlerin arasında yatarız, sabahın erinde kalkar, iŒe koŒuluruz. Hele sen bize sabah çorbasını gün doğmadan yetiŒtir, demiŒler. Bu dev:

- Olur olur, hele sabah ola, hayır ola, kim le, kim kala! demiŒ de evine gitmiŒ. Gecenin bir vakti, herkes uyumuŒ. Kurtlar, kuŒlar, ağaçlar, sular uyumuŒ. Bu dev de "tam zamanıdır" diye yrmŒ gelmiŒ. "Bunların onunu yerim, otuzunu da parçalar, tuzlar, evdeki fiılara salamura eder, basarım. Besili tosunlar, körpe kuzular bunlar. Etleri gevrek olur, kemikleri de çıtır ıtır. Bu harmanı, Œu ekinin harmanına deđiŒmem" diye söylenerek gelirmiŒ. Tarlaya gelmiŒ, ağaçların altına bakmıŒ, kimseler yok. Tınazları yoklamıŒ, alt üst etmiŒ, tek kiŒi yok. Harmanı yoklamıŒ, orada da kimseler yok. KızımıŒ, kprmŒ, ortalığı fir dolanmıŒ, ama ne çare! Ansızın bastıramayınca olmaz, kimseler duymasın, anlamasın diye kendini tutmuŒ da, evine dnmŒ.

Sabah olmuŒ, ortalık iŒimadan, Œafak sökmeden, bunların çorbalarını yollamıŒ da, ardından kendisi de yrmŒ gelmiŒ. Bunlar da kollarını emrelemiŒ, sabah yelinde, Œafak serinliğinde harman dvelim de, akŒam yelinde savuralım diye hazırlanıyorlarmıŒ. Ağa da beŒ çift kzle, arabaya yüklediği dvenleri srmŒ getirmiŒ.

- Hele ağalar, kırk oğlanlar, bu akŒam nerede yattınız? Geceleyin size ayran, pestil, zm, fındık gndermiŒtim, eğlencelik. UŒaklar sizi bulamamıŒlar. Bu gece nerede yatacaksınız, söyleyin de, oraya öte beri eğlencelik göndereyim, demiŒ. En küçüğü Keloğlan, davranıp:

- Sağol ağa, varol ağa, gecenin bir vakti Œdk. Tarlanın alt ucundaki çukurda yattık. Bu gece de orada yatacağız. Ne gndereceksen oraya gönder, demiŒ de sırtımıŒ. ğleyi etmiŒ, yemeklerini yemiŒler. DnmŒ, yine alıŒmaya durmuŒlar. Gün dnmŒ, akŒam olmuŒ. Ekmekleri, aŒları gelmiŒ. İlerinde en küçüğü, en akıllısı olan Keloğlan:

- Aman ağalar, bu devin gözlerini beğenmedim. Hava kararınca iŒılıyor. Yine gece yarısı gelip, bizi arayacak, yemek isteyecektir. Bu sefer çukurda yatmayalım. Sabahleyin sorup soruŒturması boŒuna değil, demiŒ. Hava kararmıŒ, karanlık iyice kmŒ. Bunlar yolu, yöreyi, kıyıyı, kŒeyi iyice yoklamıŒ, gzlemiŒler. Bu dev, bir kŒeye siner de, bizi gözler diye

düşünüyorlarmış. Ortalıkta kimselerin bulunmadığını görünce, birer birer koca bir ağacın üstüne çıkmış, orada tünemişler.

Gecenin bir vakti, herkes uyumuş, kurtlar, kuşlar, ağaçlar, sular bile uyumuş. Ortalıktan el ayak çekildikten sonra, bu dev yavaş yavaş gelmiş. Doğruca tarlanın alt ucundaki çukura yönelmiş. Dört ayak olmuş da, içine elini uzatmış. Orayı yoklamış, burayı yoklamış. Fır dolayı dönmüş, dönenmiş de, çukurun içini iyice karıştırmış, hırsından taşı toprağı, harman etmiş, otları kökünden yolmuş. Kan ter içinde kalmış. Bakmış ki, yine kimseler yok. "Hele" demiş, "bu kadar akıl ye de tedbir bu kırk oğlanın hangisinde ola? Olsa olsa Keloğlanda ola. En küçüğü de, eti gevrek, kemikleri de çıtır körpe olanı" demiş de, ağzının suları akmış. Kızmış köpürmüş de, ortalığı fir dolanmış. Ama ne çare! Ansızın bastıramayınca olmaz. Kimseler duymasın, anlamasın diye kendini tutmuş da, dişlerini gıcırdatarak evine dönmüş.

Sabah olmuş, ortalık ışımadan, şafak sökmeden, bunların çorbasını yollamış da, ardından kendisi de yürümüş gelmiş. Bunlar da kollarını çemrelemiş, "sabahın yelinde, şafağın serinliğinde harmanı dövelim de, öğleye varmadan bu işi bitirelim. Hakkımızı alıp öğleden sonra da buradan savuşalım. Geceleri bu dev orayı burayı dolaşırken, ola ki bizi bastırır. Başımıza bir kaza gelmeden hayırlısıyla buradan savuşalım" demişler de, çorbayı içmeden hamaratça işe girişmişler.

Tarlanın sahibi kuşluk vakti çıkagelmiş, bakmış ki, harman dövülüp savrulmuş da, bitesini olmuş. Bunlar sırayla işlerini bitirip gelmişler. Sırayla ağanın önüne durup sıralanmışlar. Bu devler ağası bir bakmış, iki düşünmüş. Gözleri fir dönmüş. Çaresiz kalmış. Bunların paralarını avuçlarına bir bir saymış. Sıra en küçükleri Keloğlana gelince, parasından kesmiş de, beş kuruş eksik vermiş.

- Aman oğlan, Keloğlan, param çıkışmadı, akçem yetişmedi, yürü benimle eve kadar gel de, bahşişi ile tamam edeyim, denkleştireyim, demiş. Ama Keloğlan sırtmış da, gök gözleri çıldır çıldır ışımış. Ve de kelini kaşımış:

- Aman ağam, sağol, varol ağam. Allah kesene Halil İbrahim bereketi versin. Kapın kapanmasın, işin de aşın da eksik olmasın. Beş kuruştan ne olacakmış, bereketi içinde olsun, demiş de, kırk oğlan, sonuncusu Keloğlan,

dağarcıklarını, torbalarını sırtlamışlar da yürümüşler, gitmişler. Kasabaya varmışlar, bir hamama girip yıkanmışlar da, çarşıya çıkmışlar.

Zamanın padişahı o gün bir tellâl çıkarmış, çarşı pazar dolaşır, bağırmış:

- Ey ahali, padişahın itaatli kulları, her kim şu dağların ardındaki devler ağasının kır atını kaçıır, getirirse, kendisi hoşnut edilecek, bir kese altın bağış verilecek. Ey ahali, duyduk, duymadık, bildik, bilmedik demeyin, haaa!..

Bunu duyan Keloğlan, ağalarını hana göndermiş de, kendisi padişahın sarayına yollanmış, huzura çıkmış:

- Şu dağların ardındaki devler ağasının kır atını kaçıırıp getireceğim. Bu işi ancak ben başarırım, demiş de kasılmış. Başını dikmiş de, yiğitlenmiş. Padişah bu Keloğlanın sözlerini şaşarak dinlemiş de, bu bacaksız Keloğlanın kasılıp dikilişine, hem de yiğitlenişine iyice kızmış:

Haydi oradan Keloğlan, keleş oğlan, yerden bitme boyunla, armut sapı boynunla, kocaman devler ağasını nasıl yenersin de, kır atını zapteder, kaçıırırın? Hele bırak maskaralığı da, yıkıl karşımdan, gazaba uğrarsın, zararım dokunur, bre!.. demiş de gürül gürül gürlemiş. Keloğlandır, yerinden deprenmemiş, beklemiş. Padişah susunca, şöyle bir yekinmiş de, aşağıdan almış, yalvarıp yakarmaya geçmiş:

- Aman padişahım, adaletli ve de izzetli padişahım. Ben bu devler ağasının huyunu, suyunu, evinin yolunu, açık kapalı oyunlarını, yordamlarını, bir bir belledim de, öğrendim. Bir hafta tarlasında çalıştık da, hem paramızı, hem de canımızı kurtardık. Ben bu devler azmanının oyunlarını gördüm de, dekten attım da, buraya kadar ulaştım, şahım. Buyurduğunuz iş kuvvet işi, pehlivanlık işi değil, oyun, düzen işidir. Ben bu dizman devin kır atını kaçırıp kapınıza elbet getireceğim. Yalnız bana güvenin, ferman buyurun, ben de yerine getireyim, deyince, padişah, Keloğlanın bu uslu akıllı sözlerini, oyunlarını ve de düzenlerini dinlemiş de, yüzü gülesi olmuş, gönlü olmuş. Keloğlan da destur alıp dağların ardına yollanmış. Gide gide giderek, kâh yürüyüp, kâh sekerek, keselerden dönerek, derelerden geçerek, bu devler ağasının evine ulaşmış. Önce öteye, beriye bakınmış, kıyıyı köşeyi yoklamış. Kimseyi göremeyince, yavaşça ahıra girmiş de, kır atı çözmek istemiş. Lakin kır at, Keloğlanın gelişini sezmiş

de, şahlanmaya, kişnemeye başlamış. Keloğlan da bu atın ipini, kösteğini çözüp dışarı çıkaramamış. Devler ağasının ta uzaktan "höst höst, dur hele, geldim hele" dediğini duyunca, hemen davranıp ot balyalarının arasına girmiş, saklanmış.

Bu dev yürüyüp gelmiş. Atının sağrısına şaplaklar indirmiş de:

- Höst, höst, sen her zaman böyle kişnemez, yemlikleri tekmelemezdin. Ne oldun, ortalığı kırmış, geçirmişsin, hem de kudurmuşsun, demiş de, duvardan kamçısını almış, kır atı dövmüş, dövmüş de, kafasına kafasına vurmuş. Sayıp söverek çıkıp gittikten sonra, Keloğlan ot balyalarının arasından çıkmış, gelmiş, kır atın kolanını, kösteğini çözmüş. Sahibine gücenen kır at bu sefer ne kişnemiş, ne de şahlanmış. Keloğlanın peşinden tin tin yürümüş de, ahırdan çıkmış. Biraz uzaklaştıktan sonra, Keloğlan, kır atın sırtına atlamış da sürmüş, sabaha karşı kasabaya varmış, sarayın kapısına ulaşmış, padişaha haber salmış. Saraydan çıkıp avluya inen padişaha atı teslim etmiş. Padişah, Keloğlanın bu marifetinden memnun kalmış, bir kese altına bir kese daha katarak bağışını vermiş. Sirtını sıvazlayıp övmüş, alkışlamış.

Aradan birkaç gün daha geçmiş. Padişahın tellâlı yine çarşuyu dolaşıp, bağırmaya başlamış:

- Ey ahali, padişahın itaatli kulları, her kim şu dağların ardındaki devler ağasının zilliyeye de çingiraklı yorganını alıp getirirse, kendisi hoşnut edilecek, iki kese altın bağış verilecek, sırtına da kaftan giydirilecek. Ey ahali, duyduk, duymadık, bildik, bilmedik demeyin ha!..

Bunu duyan Keloğlan, ağalarına haber vermiş, doğru padişahın sarayına yollanmış. Kapıdan haber yollamış, doğru huzura çıkmış. Yedi yerden temenna etmiş de, karşısında edeple durmuş:

- Şu dağların ardındaki devler ağasının zilli, çingiraklı yorganını alıp getireceğim. Destur ver padişahım, deyince, padişah, Keloğlanın aklını, tedbirini, oyunlarını, düzenlerini daha önceden sınamış olduğundan, keyfinden kah kah gülmüş de, safasından kas kas kasılmış. Bu Keloğlana:

- Haydi Keloğlan, yolun açık olsun, selametle git de, başarıyla dön, gel, demiş, sırtını sıvazlamış, övmüş, alkışlamış.

Keloğlan, padişahtan destur alıp besmele çekmiş, yola çıkmış, dağların ardına yollanmış. Gide gide giderek, kâh yürüyüp kâh sekerek, keselerden dönerek, derelerden geçerek, bu devler ağasının evine yollanmış. Önce öteye beriye bakınmış, kıyıyı, köşeyi yoklamış. İlkin ahırın damına, sonra kilerin penceresine, oradan da evin damına çıkmış. Daha önceden ucu çengelli bir ip hazırlamış. Onu belinden çözmüş. Devler ağasının yattığı odanın üstüne gelmiş. Yavaş yavaş damdaki kiremitlerin birkaçını kaldırmış. Padavra tahtalarını aralamış. Aşağıdan bu devler ağasının horultusu tavanı da, damı da zangırdatıyormuş. Açılan aralıktan aşağıya bakmış ki, tam yatağın üstü. Ucu çengelli ipini sarkıtmış. Yorgana usulca taktırmış, yavaş yavaş, sezdirmeden yukarı çekmeye başlamış. Zilli ve çingiraklı yorgan hafiften şingırdayıp çingırdamaya başlamış, ama devler ağasının horultusu bunu bastırıyormuş. Ama yine de vücudu ayazlayınca, bu devler ağası, uyanır gibi olmuş. Yorganı, yanında yatan karısının çektiğini sanmış:

- Ulan karı, çekme yorganı, üşüdüüm hele!.. diye bağırıp böğürmeye başlayınca, Keloğlan duralamış. Karısı da, zilli yorganı kocasının çektiğini sanır da:

- Hele herif, devlerin dizmanı, canavarların azmanı herif, çekme yorganı, buydum, dona yazdım, hele!.. diye car car bağırmaya girişmiş. Karşılıklı bir süre çekişip kavga etmişler. Bir aralık bu devin akli başına gelmiş de, şöyle yukarıya göz ucuyla bakmış. Çengelli ipi, havada asılı duran zilli yorganı, damın aralığından çıldır çıldır bakan gök gözlü Keloğlanı görmesiyle, sıçrayıp yorganı çekmiş. Yorgan da, ipin ucundaki Keloğlan da teker meker, çingır mıngır aşağıya yuvarlanıp inmişler. Hemen bu Keloğlanı bir çuvalın içine tıkmış da, ağzını bağlamış, götürüp kilerin tavanına çekip asmış. Bu işleri yaparken, bir yandan da ağzım şapırdatırmış:

- Hele Keloğlan, körpe oğlan, kemikleri çıtır çıtır ince oğlan. Otuzdokuzunuz kaçtı, elimden kurtuldu, ama en güzeli elime geçti. Ben seni sabah kahvaltısında yemez miyim? Etini közde pişirip, kemiklerinle birlikte yalayıp yutmaz mıyım? diye söylene söylene gelmiş yatmış.

Aradan bir zaman geçmiş. Devler ağasının horultusu yine duvarları inletip sarsmaya başlamış. Keloğlan da cebinden çakısını çıkarıp çuvalın ağzını

açarak dışarı çıkmış. Yavaşça aşağı inip, ahırdan bu devin alaca buzağısını kucaklayıp getirmiş. Çuvalın içine koymuş. Ağzını da bağlayarak tavana çekmiş.

Sabah olmuş. Tanyerleri ağarmış. Bu devle karısı kalkmışlar. Dev kilere gelirken, karısı da ocağı yakıp hazırlamış. Devler ağası kilerdeki çuvala yumruğuyla bir vurmuş:

- Hele Keloğlan, Körpe oğlan, kemikleri çıtır çıtır ince, eti de gevrek oğlan, derken, çuvaldan buzağının sesi gelmiş. Dev duralamış, bu işe şaşmış:

- Ulan Keloğlan, körpe oğlan, kemikleri çıtır çıtır, eti gevrek oğlan, hele hele, oyuncu, düzenci, yaman oğlan. Benim alaca buzağımın sesine ne güzel de benzetiyorsun! demiş. Keloğlan da saklandığı yerden:

- Halt etme, devler dizmanı, benim beş kuruşumu ver, hele! diye boğuk boğuk seslenmiş. Bu devler ağası, oraya koşmuş, buraya koşmuş, avluya çıkmış, ahıra girmiş. Keloğlan da kancalı ipi ile zilli yorganı çekmiş. Bu ahırdarken, damdan atlayıp kaçmış. Bu dev, hâlâ ortalıkta dolanır, bağırmış:

- Keloğlan, körpe oğlan, kemikleri çıtır çıtır, eti de gevrek oğlan, al beş kuruşunu, bahşişini de vereyim, diyerek, ağzının suyunu akıta akıta dolanır dururken, bu Keloğlan atını sürmüş, kasabaya gelmiş de, huzura çıkıp zilli ve de çingiraklı yorganı padişahın önüne sermiş. Padişahtır, Keloğlanın bu marifetinden memnun kalmış, iki kese altına bir kese daha katarak bağışını vermiş. Sırtını da sıvazlayıp övmüş, alkışlamış.

Aradan birkaç gün daha geçmiştir. Padişahın tellâlı yine çarşuyu dolanıp bağırmaya başlamış:

- Ey ahali, padişahın sadık kulları, her kim şu dağların ardındaki devler ağasını, ölü ya da diri yakalayıp getirirse, kendisi memnun edilecek, bir çuval altın bağış verilecek, sırtına kaftan giydirilecek, kendisi vezir edilecek. Ey ahali, duyduk, duymadık, bildik, bilmedik demeyin ha!..

Bunu duyan Keloğlan, ağalarına haber vermiş, doğru padişahın sarayına yollanmış. Kapıdan haber yollamış da, doğru huzuruna çıkmış. Yedi yerden temenna etmiş de karşısında edeple durmuş:

- Şu dağların ardındaki devler ağasını, ölü ya da diri, kaldırıp padişahımın huzuruna getirmek muradımdır. Destur ver, şahım, deyince,

padişah, Keloğlanın aklını tedbirini, oyunlarını, düzenlerini daha önceden sınımış olduğundan, keyfinden kah kah gülmüş de, safasından kas kas kasılmış. Bu Keloğlana:

- Haydi Keloğlan, akli, tedbiri yüce oğlan, yolun açık olsun. Selamtle git de, başarı ile dön gel, demiş, sırtını sıvazlamış, övmüş, alkışlamış.

Bu Keloğlan padişahdan destur almış, çarşıya çıkmış. Demirden büyük bir kafes yaptırmış. Bir arabanın üstüne yerleştirmiş. İçine de dört adam ölüsü koymuş. Gecedan sürmüş, yola çıkmış, dağların ardına yollanmış. Bu devler ağasının evine sabahleyin ulaşmış. Dışarıdan buna seslenmiş, çağırılmış:

- Hey devler ağası, sana sabah kahvaltısı getirdim, hele kalk bakalım, hey!..

Kafesin kapağını açmış da, kendisi bir yana çekilmiş, saklanmış.

Devler ağası yan uyur, yarı uyanık dışarı fırlamış, bu kafesin içindekileri görünce, akli tedbiri iyice şaşmış. Karnı da iyice açmış. Koşmuş, kafesin içine dalmış. Keloğlan da, gizliden çıkıp kafesin kapısını kapamasıyla sürgüsünü sürmüş. Arabanın sekisine oturmuş, atları kamçılammış, sürmüş, dört nala kasabaya ulaşmış. Doğru sarayın avlusuna girmiş. Padişaha haber salmış. Padişah inmiş, gelmiş. Keloğlanın bu marifetinden memnun kalmış. Sırtını sıvazlamış, övmüş, alkışlamış. Sırtına kaftan giydirmiş, başına sorguç takmış, kendisine vezir etmiş. Hazineden çıkardıkları bir çuval altını getirip Keloğlanın önüne koymuşlar.

Keloğlan geçmiş, vezir konağına oturmuş. Otuz dokuz kardeşine haber salmış. Bir çuval altını onlara teslim etmiş. Ana babalarını köyden getirtmişler. Konak tutup yerleştirmişler. O güne kadar çalışıp çabalayıp derledikleri altınları paylaşıp evlenmişler. Evlerine geçip oturmuşlar.

Kafes içindeki devi de cellatlara teslim etmiş bu Keloğlan. Nice yıllar, akilla, tedbirle, olmayınca da, oyunla, düzenle hüküm sürmüş.

Yemişler, içmişler, muratlarına ermişler. Adlarını masallarını bize bırakmışlar.

15. Keloğlan'ın Nohudu³⁸⁰

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, çok demesi günahmış. Vaktin birinde bir Keloğlan varmış. Dârı dünyada kimsesi yokmuş. Yağlıdan yavandan ne bulursa yer, bulmazsa suyunu içer, kemerini sıkar, aç karnına yatarmış. Başı kel, yüzü güleç, huyu da etinden etinmiş. Günün birinde yerde bir nohut bulmuş. Elinde havaya atıp tutarken tahta aralığına kaçırmış. Elimi sokayım, demiş, sığmamış, parmaklarımı sokayım demiş, yetmemiş. Bu Keloğlan, marangoza koşmuş:

- Aman usta, etme, eyleme, yaman usta. Şurada, tahta aralığına bir nohut kaçtı. Şu tahtaları kes, arala da, nohudumu çıkarıver, demiş. Bu marangoz da direnmiş:

- Git başımdan Keloğlan. İçimi bırakıp gelemem, keleş oğlan, demiş de kovalamış. Keloğlanın keli kızmış, kızarmış:

- Dur seni beye bildireyim, gör sana neler ettireyim! demiş de, doğru gitmiş beyin kapısına:

- Aman beyim, soylu beyim, ulu yollu yaman beyim. Yolda giderken bir nohut buldum. Hop hop oynarken tahta aralığına dűşürdüm. Elimi soktum alamadım. Parmağımı kıstırdım, bulamadım. Usta marangoza gittim. Aman usta, yaman usta dedim. Őu tahtaları kes, arala da nohudumu çıkarıver, dedim. İşim var bırakamam, nohudunu çıkaramam, dedi de beni kovaladı. Aman beyim, soylu beyim, ulu yollu yaman beyim. Gel Őu marangozu döv de, o da korkup nohudumu çıkarıversin, beyim, deyince, bey de yerinden davranmış, değneğine yapışmış da:

- Haydi oradan, Keloğlan, delice keleş oğlan. Şekil karşımdan, beni rahatsız etme, hele... deyip de, bunu kovalamış. Keloğlanın keli kızmış, kızarmış:

- Dur, hanıma söyleyeyim de, sana küssün, yüzüne bakmasın, demiş de, doğru beyin hanımına gitmiş:

³⁸⁰ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 120-125.

- Aman hanım, soylu hanım, güzel huylu, ulu yollu, incili, hotuzlu güzel hanım. Yolda giderken bir nohut buldum. Hop hop oynarken tahta aralığına düşürdüm. Elimi soktum, alamadım. Parmağımı kıstırdım, bulamadım. Usta marangoza gittim. Aman usta, yaman usta dedim. Şu tahtaları kes, arala da nohudumu çıkarıver dedim. İşim var, bırakmam dedi de, beni kovaladı. Ben de kalktım beye gittim. Aman beyim, yaman beyim, şu marangozu döv de, o da korkup nohudumu çıkarıversin dedim. Sopasını kaptı da beni kovaladı. Aman hanım, soylu soplulu, güzel huylu, ulu yollu, incili, hotuzlu güzel hanım. Şu beye küs, yüzüne bakma da, marangozu dövsün, marangoz da korkup tahtaları kessin, nohudumu bulup çıkarıversin, deyince, bu hanım da:

- Aman Keloğlan, kelli keleş oğlan, neler söyler, neler anlatırsın, içimi sıkar, başımı bunaltırsın? Defol, akşam vakti karşımdan, demiş de, bunun kel kafasına terliğinin tekini fırlatmış.

Keloğlanın keli kızmış, kızarmış da:

- Dur hele, seni fındık faresine anlatayım da, deliğinden çıkıp gelsin, çeyiz sandığındaki bohçaları paralasın, nakışlarını, dikişlerini, sof kumaşlarını, ipekli atlaslarını, damaskolarını, hem de bindallı kadife entarilerini didik didik kemirsin, paralasın, demiş de, gitmiş tavan arasındaki farelerin beyine:

- Aman fare, canım fare, bıyıklı kuyruklu fare, kürkü samur, gözleri mahmur, pala bıyıklı, avazı cık cıklı bey fare. Yolda giderken bir nohut buldum. Hop hop oynarken tahta aralığına düşürdüm. Elimi soktum, alamadım. Parmağımı kıstırdım, bulamadım. Usta marangoza gittim. Aman usta, yaman usta dedim. Şu tahtaları kes, arala da nohudumu çıkarıver dedim. İşim var, bırakmam, dedi de, beni kovaladı. Ben de kalktım, beye gittim. Aman beyim, yaman beyim, şu marangozu döv de, o da korkup nohudumu çıkarıversin dedim. Sopasını kaptı da beni kovaladı. Ben de kalktım hanıma gittim. Aman hanım, soylu, hotuzlu hanım dedim. Şu beye küs de, yüzüne bakma da, marangozu dövsün, marangoz da korkup tahtaları kessin, nohudumu bulup çıkan versin diye yalvardım. Hanımdır, terliğini kel kafama attı, beni kovaladı. Aman fare, canım fare, bıyıklı kuyruklu fare, kürkü samur, gözleri mahmur, pala bıyıklı, avazı cık cıklı bey fare. Deliğinden çık gel de, hanımın çeyiz sandığındaki bohçaları parala, nakışlarını, dikişlerini, sof kumaşlarını, ipekli atlaslarını,

damaskolarını, hem de bindallı kadife entarilerini didik didik kemir de, hanım beyle küssün, bey marangozu kovalasın, marangoz da korkup tahtaları kesip aralsın. Benim nohudumu çıkarısın.

Bey fare, Keloğlanı dinlemiş, dinlemiş de:

- Cık cık, olmaz olmaz, deliğimden çıkamam, dediğini de yapamam, deyince, bu Keloğlanın keli kızmış, kızarmış:

- Dur hele kamçı kuyruklu, pala bıyıklı fareler beyi, kara kediye söyleyeyim de gelsin seni avlasın, demiş de, doğru kara kediye gitmiş.

- Aman kedi, yaman kedi, küçük kulaklı da, aslan sıfatlı. Şerefşinler ziyneti, beyler kucağının bir tanesi. Farelerin ahı, avcılarının şahı. Bilir misin neler oldu? Yolda giderken bir nohut buldum. Hop hop oynarken tahta aralığına düşürdüm. Elimi soktum, alamadım. Parmağımı kıstırdım bulamadım. Usta marangoza gittim. Aman usta, yaman usta dedim. Şu tahtaları kes, arala da, nohudumu çıkarıver dedim. İşim var, bırakamam dedi de, beni kovaladı. Ben de kalktım beye gittim. Aman beyim, yaman beyim, şu marangozu döv de, o da korkup nohudumu çıkarıversin dedim. Sopasını kaptı da beni kovaladı. Ben de kalktım hanıma gittim. Aman hanım, soylu, hotuzlu hanım dedim. Şu beye küs de, yüzüne bakma da, marangozu dövsün, marangoz da korkup tahtaları kessin, nohudumu bulup çıkarıversin diye yalvardım. Hanımdır, terliğini kel kafama attı, beni kovaladı. Oradan bey fareye gittim. Aman fare, yaman fare, kamçı kuyruklu, pala bıyıklı, cık cıklı fare, şu hanımın çeyiz sandığımdaki işlemeleri, dikişleri kemir de parala dedim. Yapamam, edemem, deliğimden çıkamam dedi. Aman kedi, yaman kedi, küçük kulaklı da, aslan sıfatlı şehnişinler ziyneti de, beyler kucağının bir tanesi. Farelerin ahi, avcılarının şahı. Gel etme, şu fareler beyini yakala da, hanımın sandığına girsin, kumaşları didiklesin, hanım da beye küssün, bey de marangozu dövsün, marangoz da tahtaları kesip aralsın, nohudumu çıkarıp, bana versin, deyince, bu kedi, sırtını kabartıp:

- Pis pis, mırnav mırnav, olmaz olmaz! demiş. Bu Keloğlanın keli kızmış, iyice kızarmış:

- Dur hele, seni arıktaki suya söyleyeyim, kapsın postunu ıslatsın da boğundersin, demiş, doğru arıktaki suya koşmuş:

- Aman su, yaman su, güldür güldür akarsın, bazı bazı çoşar taşarsın, kendi yolunu açarsın, seller olur gümbürdersin, şıkır şıkır ötersin. Bilir misin neler oldu? Yolda giderken bir nohut buldum. Hop hop oynarken tahta aralığına düşürdüm. Elimi soktum, alamadım. Parmağımı kıstırdım, bulamadım. Usta marangoza gittim. Aman usta, yaman usta dedim. Şu tahtaları kes, arala da, nohudumu çıkarıver, dedim. İşim var, bırakamam dedi de, beni kovaladı. Ben de kalktım, beye gittim. Aman beyim, yaman beyim, şu marangozu döv de, o da korkup nohudumu çıkarıversin dedim. Sopasını kaptı da beni kovaladı. Ben de kalktım hanıma gittim. Aman hanım, soylu, hotuzlu hanım dedim. Şu beye küs de, yüzüne bakma da, marangozu dövsün, marangoz da korkup tahtaları kessin, nohudumu bulup çıkarıversin diye yalvardım. Hanımdır, terliğinin tekini kel kafama attı, beni kovaladı. Oradan fareler beyine gittim. Aman fare, yaman fare, kamçı kuyruklu, pala bıyıklı, cık cıklı fare, şu hanımın çeyiz sandığındaki işlemleri, dikişleri kemir ve de parala dedim. Yapamam, edemem, deliğimden çıkamam dedi. Oradan kediler padişahına gittim. Aman kedi, yaman kedi, küçük kulaklı da, aslan sıfatlı. Şehnişinler ziyneti, beyler kucağının bir tanesi. Farelerin ahı, avcılarının şahı. Gel etme şu fareler beyini yakala da, hanımın sandığına girsin, kumaşları didiklesin, paralasın dedim. Pis pis, mırnav mırnav, olmaz olmaz, dedi. Aman su, yaman su, güldür güldür akarsın, bazı bazı da çoşar taşarsın, kendi yolunu açarsın, seller olur gümbürdersin, şıkır şıkır ötersin. Gel etme, şu kediyi kap, postunu ıslat. O da korksun, fareyi yakalasın. Fare ürksün, hanımın sandığına girsin. Hanım da telâşa düşsün, beye küssün. Bey marangozu dövsün, marangoz da tahtaları kesip aralasin, nohudumu çıkarıp bana versin, deyince, arıktaki durgun, uslu su, şıkırdamış da:

- Şurdan şuraya gidemem. Şıkır şıkır edemem. Duruldum, bulanamam, deyince, bu Keloğlanın keli kızmış, iyice kızarmış. Hemen oradan bir sırık yakalamış. Durgun, uygun suyu karıştırıp bulandırmış. Su da çaresiz kalınca başlamış gürüldeyip akmaya. Kedi bu hali görünce, sırtını kabartmış, tiksirmiş, korkmuş, fareyi kapmaya gitmiş. Fare de kedinin geldiğini görünce, hanımın sandığına koşmuş, başlamış kemirip didiklemeye. Hanım, sandığındaki tıkırtıyı duyunca, hemen telâşa düşüp beye surat asmaya ve küsmeye girişmiş. Bey bu hali görünce, yerinden davranıp marangozu dövmeye yürümüş. Marangoz,

beyin elindeki sopayla geldiğini görünce, keserini kaptığı gibi tahtaları kesip aralamış. Keloğlan'ın nohudunu bulup çıkarmış. Tam o sırada Keloğlan koşup gelmiş ve nohudunu almış. Eskiden yaptığı gibi atıp tutarak yürümeye başlamış:

Yolda bir nohut buldum.
Tahta aralığına kaçırdım.
Uzanıp alamadım.
Marangoz çıkarmadı.
Bey, marangozu dövmedi.
Hanım, beye küsmedi.
Fare, dikişleri kesmedi.
Kedi, fareyi kapmadı.
Su, kediyi ıslatmadı.
Suyu bulandırdım.
Şıkır şıkır akadurdu.
Kediyi ıslata koydu.
Kedi, fareye saldırdı.
Fare, sandığa koştu.
Hanım da beye küstü.
Bey, marangoza koştu.
Marangoz, tahtaları kesti.
Nohudumu çıkardı.
Nohudumu çıkardı.

diyerek hoplamaya sıçramaya gitmiş.

16. Keloğlan ile Kargası³⁸¹

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, çok demesi günahmış. Vaktin birinde, ücra bir köyün kıyısında bir Keloğlan varmış. Babası günün birinde ölmüş. Bu Keloğlan da ihtiyar anasına bakmak için iş aramaya çıkmış. Kapı kapı dolaşmış, kimseler buna iş vermemiş. Çaresiz kalmış da, dağarcığını sırtına vurmuş, gurbete çıkmış. Diyar diyar gezmeye başlamış. Az gitmiş, uz gitmiş, altı ay bir güz gitmiş. Derelerden geçerek, tepelerden aşarak, keselerden dönerek, lale sümbül biçerek, bazı yürüyüp, bazı sekerek, yolların tozuna bulanıp giderek yürümüş. Günün birinde türkü çağırıp sekerken, yolun kenarında bacağı kırık bir karga bulmuş. Almış torbasına koymuş da:

- Eh, kısmetim açıldı, talihim karşı çıktı. Kara karga yoldaşım oldu. Uğurunu hele bir deneyeyim, demiş de, sevine sevine sıçrayarak yürümüş. Gide gide gün dönerken bir köye ulaşmış. Gece konaklamak için evlerden birinin kapısını çalmış. Halini, ahvalini anlatmış. Göz açıp kapayasıya, nesi var, nesi yok, bir bir döküp saçmış. Karnının aç, gurbet yollarında perişan, geceleyecek yeri olmadığını, boynunu bükerek, ellerini ovalayarak söylemiş. Ev sahipleri buna acımışlar da, konuk etmişler.

Ocak başına buyur etmişler de, dereden, tepeden, dünya ahvalinden, görülenden, duyulandan sorgu sual etmişler. Keloğlan bir aralık iyice sıkılıp bunalmış. El yıkamaya dışarı çıkmış. Mutfağın önünden geçmiş. Kilerin kapısını açık bulmuş. İçeri girmiş, bir koklamış, iki bakınmış. Dolaptaki börekleri, dolmaları, kızartmaları, tatlıları ve de turşuları görmüş de, midesi guruldemiş, ağzının suyu akmış. Sevine sevine gidip acele işini görmüş, ellerini yıkayıp hemen yerine dönmüş. Yemek zamanı gelmiş de, yere bir örtü sermişler, ortasına bir elek, üstüne de bir koca sini koymuşlar. Ekmeği dilimlemişler. Kaşıkları sıralamışlar. Konuğu buyur etmişler. Ev halkı da çepçevre sininin etrafına sıralanmışlar. Keloğlan bir aralık dışarı çıkmış da, kapının dibindeki dağarcığından topal kargayı almış, gömleğinin içine sokmuş, gelmiş oturmuş. Sininin ortasına koca bir tencerede bulgur çorbası koymuşlar,

³⁸¹ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 126-131.

imansız, hem de suluca. Birer parça da çökelekle soğan dağıtmışlar. Keloğlana, "Buyur hele, bismillah" deyip şapır şupur kaşıklamaya girişmişler. Keloğlan bir kaşık almış çorbadan, yağsız, imansız, safi sudan. Ekmekle çökelek yesem demiş, şap gibi tuzdan ağız büzülmüş. Bakmış ki, olacak gibi değil. Koluyla sıkıştırmış kargayı. Topal karga da:

- Gak gak, hak, hak! diye ses verince, başını eğmiş de Keloğlan, kargayı dinler gibi yapmış. Evin ağası sormuş:

- Ne o Keloğlan, kim bağırdı öyle, kimi dinledin, ne söyledi sana? diye sorunca, bu Keloğlan:

- Efendim, benim bir topal kargam var. Can yoldaşımdır. Haldaşımdır. Benimle birlikte dolaşır da, gizliden saklıdan haber verir. Karnı çok acıkmış, canı dolma istemiş. "Kilerdeki dolapta dolma varken, bulgur çorbası içilir mi? Siz de yiyin, bir kıymık da bana verin hele" diyor. Kusura bakmayın, biraz arsızdır. Ama doğru özlüyor, tok sözlüdür, deyince, ev sahibi ile karısı bakmışlar, biraz da sıkılıp utanmışlar. Ağa başıyla işaret etmiş de, karısı ayağını sürüye sürüye gitmiş, dolmayı getirmiş. Gülüşmüşler, söylemişler, dolmayı tüketirken, Keloğlan koluyla kargayı bir daha sıkıştırmış. Topal karga da:

- Gak, gak, hak, hak! diye ses verince, başını göğsüne eğmiş de, dinler gibi yapmış. Evin ağası sormuş buna:

- Ne o Keloğlan, kim bağırdı öyle, kimi dinledin, ne söyledi sana? Diye sorunca, bu Keloğlan:

- Yine bizim şu topal kargadır. Can yoldaşımdır. Haldaşımdır. Benimle birlikte dolaşır da, gizliden, saklıdan haber verir. Dolmaya doyduk. Ya Rabbi şükür. Sofra sahibi ağamızın kesesine bereket. "Kilerdeki dolapta kızarmış tavuk varken, dolmayla öğün edilir mi? Siz de yiyin, bir parçacık da bana verin hele" demekte. Kusura bakmayın, biraz arsızdır. Ama doğru özlüdür, tok sözlüdür, deyince, ev sahibi ile karısı bakışmışlar, biraz da sıkılıp utanmışlar. Ağa başıyla işaret etmiş de, karısı ayağını sürüye sürüye gitmiş, tavuk kızartmasını almış, getirmiş. Gülüşmüşler, tekerleme söylemişler, kızarmış tavuğun kemiklerini yalayıp tüketirken, Keloğlan koluyla kargayı yine sıkıştırmış. Topal karga da:

- Gak, gak, hak hak! diye ses vermiş. Keloğlan başını göğsüne eğmiş de, dinler gibi yapmış. Evin ağası buna sormuş:

- Ne o Keloğlan, kim bağırdı öyle, kimi dinledin, ne söyledi sana? Diye sorunca, bu Keloğlan:

- Aman ağam, söylemeye utanıyorum. Yine şu bizim total kargadır. Gevezedir, çenesi durmaz. Arsızdır kanaat getirmez. Ne görürse ister, gözü doymaz. Ama ne edelim ki, can yoldaşımdır. Haldaşımdır. Benimle birlikte dolaşır bir derviştir ki, gizliden, saklıdan haber verir. "Kızırtmadan tadası olduk. Ya Rabbi şükür, veren eller dert görmesin, sofrasından konuk eksik olmasın. Oldu olacak. Kilerdeki dolapta tatlı ve de börek varken, bu ziyafet burada sona erer mi?" demektedir. Kusura bakmayın, biraz yüzüzdür. Ama doğru özlüdür, tok sözlüdür, deyince ev sahibi ile karısı bakışmışlar, biraz da sıkılıp utanmışlar. Ağa çaresiz kalmış, başıyla işaret etmiş de, karısı ayağını sürüye sürüye gitmiş, baklavayla böreği dolaptan almış, getirmiş. Gülüşmüşler, söylemişler, baklavayla börek sinisini evire çevire bitirmişler. Böylece yemeğin sonu gelmiş. Siniyi kaldırmışlar. Ocağın başına geçmişler de, bir zaman daha hikâyeler, masallar anlatıp uyku zamanını getirmişler. Keloğlan kargasını dağarcığına koymuş. Bir köşeye çekilmiş, yatmış. Ev halkı da yataklarına çekilip uykuya varmış.

Keloğlan ertesi sabah, alaca karanlıkta, daha gün doğmadan, şafak sökmeden kalkmış. Kenarı, köşeyi, dolabı, sekiyi, kuşağı, keseyi, kimselere sezdirmeden birer birer dolaşmış da yoklamış. İşe yarar ne bulduysa torbasına aktarmış. Evi süpürüp, süpürgeyi kapıya dayamış. Torbasını, dağarcığını sırtladığı gibi, tahta çıtırdatmadan, kapıları gıcırdatmadan yürümüş.

Ev halkının üstüne uyku tozu serpilmiş de, gaflet dumanı bastırmış. Kuşluk vakti güç hâl ile uyanmışlar da, ellerini nereye atsalar karışmış, eşyaları eksilmiş. Yüzlerini yıkayıp kuşaklarını yeniden sarmaya davranmışlarsa da, keseleri boşalmış. Ortalığın süpürülüp de süpürgenin kapıya dayalı durduğunu görünce de, ne olup bittiğini, kelli Keloğlanın kendilerine neler ettiğini anlamışlar.

- Aman bu Keloğlan, yaman bu Keloğlan, vay bize neler etti? Topal kargayla bir oldu, yemeklerimizi yedi, evimize konuk oldu da, baştan ayağa bizi soydu savuştu, diye par par dđnđp har har ۆteberiye koşmuşlar ki, ne fayda! Atı alan ۆskđdarı aşmış da, şaşkın olan yoldan şaşmış. Kđylđye haber salmışlar, toplanıp bu Keloğlanın peşine dđřmüřler.

Bunlar sora araya, dağı dereyi yoklaya geledursunlar. Biz gelelim Keloğlana. Gide gide giderek, keselerden dđnerek, derelerden geçerek, birim birim sekerek yđrđmüř. Hayli yol almış. Bir aralık sđrđsđnđ yayıp dolaşan bir çobana rastlamış. ۆđle vaktiymiş. Bir ağacın altına oturmuşlar. Azıklarını bđlüşmüřler. Bir aralık bu oban, Keloğlanın torbasındaki kargayı gđrmüř. "Kimdir, nedir, neden torbanda taşırsın?" diye Keloğlana sormuş. O da:

- Bu karga bana babamdan kalma mirastır. Çok değerli, hayli hđnerli ve de marifetli bir kargadır. Can yoldaşıdır, haldaşdır. Benimle birlikte dolaşır da, gizliden, saklıdan haber verir. Asıl bđyđk marifeti de her gđn bir safi altın yumurtlar, deyip de kargayı avulamış, altına bir altın sıkıştırıp birlikte çıkarmış. Çobanın gđzleri fal taşı gibi açılmış da, bu işlere şaşmış kalmış. "Ne etsem, ne eylesem de şu kargayı ele geçirsem. Dağda bayırda, yağmurda, gđneřte sđrđnmekten kurtulsam" diye dđřđnđrken, bu Keloğlan ona:

- Artık diyar diyar gezmekten, bu kargayla da yoldaşlıktan, altın toplamaktan usandım. Bir kđye çekilip yerleşmek, çoluk ocuk, bağ bahçe, mal davar sahibi olmak istiyorum. şu sđrđyle ۆstđndeki elbiseleri, kepeneğini verirsen, şu altın yumurtlayan kargayı sana vereyim. Helalinden değişelim, deyince, oban çok sevinmiş. Hemen oracıkta kđlahından arığına kadar soyunmuş. Keloğlanla elbiselerini değişmişler. Keloğlanın verdiği topal kargayı koynuna sokmuş. oban geriye dđnerken, oban kılığına giren Keloğlan da sđrđyđ almış, yamacı aşmış. Kendi de bir ağaca çıkmış da, yolun dđnemecini gđzlermiř.

Aradan az bir zaman geçmiş. Keloğlanın peşine dđřen kđy halkı gđrđnmüř. Kendilerine karşı gelen, Keloğlan kılığındaki çobanı yakalayıp sallamışlar, sallamışlar da, fırlatıp dereye atmışlar. Sđve, saya, lanetler okuya akaya kđylerine dđnmüřler.

Keloğlan o geceyi yolda geçirmiş. Ertesi sabah, kuşluk vakti, sürüyü önüne katmış da, köye dönmüş. Bunu sürüyle gelmiş gören köylüler şaşmışlar da, afallayıp kalmışlar. Sonunda toparlanıp bu Keloğlana sormuşlar:

- Aman Keloğlan, sen derede boğulmadın mı? Bu sürüyü de nerede buldun?

Bu Keloğlan sırtmış da:

-Ne boğulması, derenin içi koyun dolu, birazını sürdüm çıkardım. Siz beni dereye değil, nimetin, rızkın üzerine atmışsınız. Bu memleketin her yanı hazineyle, kısmetle doluymuş. İşiniz gücünüz, adam dövme, dereye sallayıp atmak. Hele düzenbazlar, akılsızlar hele, demiş bunlara. Köylüler bunu duyunca, ha demeden koşuşmuşlar, koyun çıkaralım, sürü toplayalım diye, kendilerini suya atmışlar. Derede boğulup gitmişler.

Keloğlan da sürüsünü katmış önüne. Türkü çağıra çağıra köyünün yolunu tutmuş. Anasının evine gelmiş de, sürü sahibi ağa olmuş. Yemiş, içmiş, hoş geçmişler. Keloğlanın adı çıkmış. Ünü dört bucağa yayılmış. Oyunlarına uğrayanlar yılmış, uğramayanlar da gülmüş. Bize de bu masal bergüzâr kalmış.

17. Keloğlan ile Köy Ağası³⁸²

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, yok demesi günahmış. Vaktin birinde, bir memleketin ücra bir köşesinde, ensesiyle sırtı gayetle kalın, eli de pek sıkı, Camgöz bir ağa varmış. Yanaşmalarını, uşaklarını boğazı tokluğuna, yağsız bulgur çorbasına çalıştırır, kara ekmeği lokma lokma bölüştürür, malın ve de davarın sütünü, yoğurdunu bile kilit kayıt altına kor, folluklardan yumurtaları eliyle toplar, pazarda satar, bahçenin armudunu, elmasını da ev halkından esirgermiş. Pintiliğini, hasisliğini, nekesliğini, gide gide o mertebeye vardırır, işleri çoğaltırken, aşları da öylesine kısarmış ki, hakkından vazgeçip kaçanlar kurtulur, yüreğine taş basıp sabredenler de tükenir, tarlada tokatta can verir, giderlermiş.

Bu köyde anadan öksüz, babadan yetim bir Keloğlan varmış. Öteki berikinin işine, köylünün malını, davarını gütmeye koşulur, suyu ekmeğe katık eder, bulunca yer, bulmayınca da babadan kalma kemerini bir delik daha sıkarmış. Bu Keloğlan, kış vakti iş bulamamış. Şuraya, buraya başvurmuş, rızkım çıkaramamış. Sonunda namı, şanı, yedi iklime, dört köşeye yayılmış olan Camgöz Ağanın kapısına yanaşmış:

- Ağam, beni boğazı tokluğuna, yanaşma alır mısınız? diye sormuş. Bunun da yanında adam dayanmadığından, geleni geri çevirmiyor:

- Alırım, Keloğlan, alırım ama, işine ve de gidişine şart koşarım. Razi olursan alırım, deyince, bu Keloğlan, ağanın huylarını ve de hünelerini, yanaşmalarına, hem de uşaklarına neler ettiklerini baştan sona bildiği halde çaresizliğinden boynunu bükmüş de, kel kafasını eğmiş:

- Ne dersen, ne buyurursan, başım üzerine. Kulun, kölen olurum, razı olurum, ağam, demiş. O zaman da bu Camgöz Ağa, gözleri fıldır fıldır dönerek:

- Aman iyi oğlan ve de has oğlan ve sıradan, töreden şaşmaz Keloğlan. Şimdi beni iyice dinle, kulağına doldur da sakla: Günde iki öğün aş, ne olduğunu sorma karıştırma. Gün doğmadan tarlada, gün batınca ahırda iki bölük iş, ne olduğunu sorma araştırma. Ambara, mutfağa dolanma, bostanda ve de

³⁸² Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 132-144.

bahçede hiç dolaşma. Oruç tut, ama namaza niyaza yanaşma. Bayramlarda davula ve de oyuna, düğünlerde de yarenliğe halaya koşulmayacaksın. İşten yılmayacaksın, yoruldu ve de usandım demeyeceksin. Kim kimi yıldırır, bezdirir, işten bıktırır, usandırır, sonunda kızdırırsa öteki onun sırtından bir çarıklık deri yüzüp çıkaracak. Düşün taşın, ölç biç, yokla tart. Bu şartlara razı olursan, alırım, demiş. Keloğlan da sığınacak bir yer aradığından, çaresizliğinden, boynunu bükmüş, kel kafasını da eğmiş:

- Olur ağa, razı oldum ağa, başüstüne ağa, demiş de, hemen işe başlamış. Camgöz Ağa ambardan bir tam somunla bir yarım somun, bir de soğan çıkarmış vermiş. Öküzleri de önüne katmış:

- Al bu öküzleri. Su altındaki tarlaya git, saban tarladadır, koşar, akşama kadar sürer, bitirirsin. Şu ekmeklerle bu soğan da azığın. Yarımı yemeyeceksin, bütünü de bölmeyeceksin, demiş. Keloğlan azığını almış. Öküzleri de önüne katmış, sürmüş, yürümüş. Camgöz Ağa, öteki yanaşmalara, uşaklara da böyle yapar, oyunlar, hünerler koşar, onların azığından, aşından kesmenin yolunu, yordamını ararmış. Ya kaçırır ya da hasta edip öldürünceye kadar zorlarmış.

Bu Keloğlan tepeyi aşmış, dereyi geçmiş. Tarlayı bulmuş, öküzleri sabana koşmuş. Öğleye kadar aşağı yukarı gitmiş gelmiş, tarlanın yarısını sürmüş, aktarmış. Karnı da acıktığından, durmuş düşünmüş, kelini kaşımış da:

- Karnım iyice acıktı. Acımdan ölecek değilim ya!. Yarımı da yerim, bütünü de yerim. Soğanı da katık ederim, demiş. Yarımı da, bütünü de soğana katık edip yemiş. Kırıntısını bile bırakmamış. Akşam olup gün dönünce, ortalık kararınca, öküzleri sabandan çözmüş de, önüne katmış. Camgöz Ağanın konağına dönmüş. Ağası kapıda beklermiş. Bunu karşılamış ve de sormuş:

- Hele Keloğlan, ekmekleri ne ettin? Ekmeğin tamamı ile yarımını ve de soğanı ne ettin?

Keloğlan hiç aldırılmamış, umursamamış, sırtmış da öyle bakmış Camgöz Ağaya.

- Acıktım da, oturdum, yedim. Kırıntısı bile kalmadı, ağa.

- Aman Keloğlan, ne ettin, ben sana ne tembihlemiştim? Bir bütün ekmeği ve de yarım ekmeği, öyle mi? Bir bütün, bir yarım... Bir bütün, bir

yarım?.. diyerek, gözleri döner de, eli ayağı bir kilitlenip bir açılırken, Keloğlan davranıp:

- Aman ağam, kavlimiz, kararımızda yılmak, bezmek, bıkmak, usanmak ve de sonunda kızmak yoktu. Kim kızarsa, öteki onun sırtından bir çarıklık deri yüzüp çıkaracaktı. Unutma ağam, aman unutma ki, bıçağım bileyli, yüreğim de hay haylı, elim kolum vay vaylı! demiş de bir güzel sırtmış. Ağa da hık demiş, hak demiş. Çaresiz susmuş. Ertesi sabah, Camgöz Ağa bu Keloğlanı çağırmış da:

- Hele Keloğlan, ben çarşıya gidiyorum, arkamdan yürü, gel! diye yürümüş. Keloğlan da:

- Başüstüne ağam, demiş. Camgöz Ağa, ellerini ardına kavuşturmuş, yola koyulmuşlar. Ağası önde, Keloğlan da peşinde, tin tin giderlerken, aşık oynayan çocuklara rastlamışlar. Ağası başını bile çevirmeden geçmiş, yürümüş de, Keloğlan takılmış, duralamış. Katılmış çocuklara, başlamış aşık oynamaya. Ağası yürümüş yürümüş de, durmuş ardını dinlemiş. Sonra da dönüp bakmış. Keloğlan yok ortalarda. Hemen dönüp yürümüş. Dönemeci dönünce de, Keloğlanın çocuklarla aşık oynadığını görmüş.

- Keloğlan, hele haylaz oğlan, yürü, yürü peşimden!.. diye seslenip bağırdıysa da bu Keloğlan aldırmamış. Yürümüş, yanına gelmiş de, kızıp kızarmaya, bağırıp böğürmeye davranırken, bu Keloğlan:

- Aman ağam, kavlimiz, kararımızda yılmak, bezmek, bıkmak, usanmak ve de sonunda kızmak yoktu. Kim kızarsa, öteki onun sırtından bir çarıklık deriyi yüzüp çıkaracaktı. Unutma ağam, aman unutma ki, bıçağım bileyli, yüreğim de hay haylı, elim kolum vay vaylı! demiş de bir güzel sırtmış. Ağa da hık demiş, hak demiş. Çaresiz susmuş.

- Hele Keloğlan, yürü ardımdan, iki arşın ardımdan geliver! diye buyurmuş. Keloğlan da:

- Başüstüne ağam, demiş de, yol kenarındaki ağaçlardan birine tırmanmış. İki arşın boyunda bir dal keserek aşağıya inmiş. Yaprakları sıyırmış da, ucunu sivirtmiş. Camgöz Ağanın ensesine ucunu dayamış da, iki arşın aralıkta yürümüş. Ağası durup dönmüş, tam ağzını açıp bağırarak olmuş, bu Keloğlan davranmış:

- Aman ağam, kavlimiz, kararımızda yılmak, bezmek, bıkmak, usanmak ve de sonunda kızmak yoktu. Kim kızarsa, öteki onun sırtından bir çarıklık deriyi yüzüp çıkaracaktı. Unutma ağam, aman unutma ki, bıçağım bileyli, yüreğim de hay haylı, elim kolum vay vaylı! demiş de bir güzel sırtmış. Camgöz Ağa da, hık demiş, hak demiş, çaresiz susmuş, yürümüş. Ağası önden, Keloğlan da iki arşınlık sopasını dürterek ardından, yürümüş, çarşıya gelmişler.

Bu ağanın kasaba çarşısında bir dükkânı varmış. Varmışlar ki, konuk gelmiş, ağayı beklemekte. İki hoş beşten sonra, Camgöz Ağa, komşu balıkçıdan iki balık almış. Keloğlana vermiş:

- Hele Keloğlan, al bu balıkları, eve götür, ablana ver de, güzelce kızartsın, sonra al da buraya getir, öğleye kavuştur, demiş. Keloğlan balıkları almış. Eve getirmiş. Ağanın karısına vermiş de, ne edeceğini, ağasının dediklerini birer birer anlatmış. Kadın da davranıp bu balıkları ayıklamış, yıkayıp güzelce kızartmış. İrice bir kayık sahana koymuş da, üstünü bir havlu ile örterek Keloğlanın eline tutuşturmuş, ağasına yollamış. Bu Keloğlan yolda giderken sahanın kapağını açmış, içine şöyle bir bakmış. Nar gibi kızarmış balıkları görünce, gök gözleri ışımış da, ağzı sulanmış. İçi de açlıktan kazanmaya, eli ayağı dolaşmaya başlamış. Bir durmuş, iki düşünmüş, kelini kaşımış:

- Hele şunun kenarından bir tadayım da, sonra başıma gelenlere bakayım, demiş de, balıkların birinden bir parça koparmış. Sonra da sahanın kapağını kapatarak yola koyulmuş. Yürümüş, yürümüş. Bir aralık yolda yine duralamış. Sahanın kapağını açmış, içine şöyle bir bakmış. Nar gibi kızarmış balıkları görünce, gök gözleri ışımış da, ağzı sulanmış. İçi de açlıktan kazanmaya, eli ayağı dolaşmaya başlamış. Bir durmuş, iki düşünmüş, kelini kaşımış. Sonra da sahanın kapağını açmış da:

- Hele şunun kenarından bir tadayım da, sonra başıma gelenlere bakayım. Balığın bir kenarı yenmiş. Ne ettiğim iyice belli oluyor. En iyisi bu balığın hepsini yiyeyim de, sonra çaresini düşüneyim, demiş de, oturup baştan kuyruğa balığı bir güzel sıyırılmış. Kılçığını da bir yana fırlatmış. Sonra sahanın

kapağını kapatıp tek balığı Camgöz Ağasının dükkânına götürmüş. Bu Camgöz Ağa kapağı açmış, bakmış ki, iki gönderdiği balık bir gelmiş.

- Aman Keloğlan, balığı iki gönderdim, biri ne oldu bunun? deyince, Keloğlan sahanın kapağını örtmüştü. Sonra da kenarından yavaşça açarak:

- İşte ağam, balığın biri budur, demiş. Sonra da sahanın öteki kenarını çevirip kenarından yavaşça açarak:

- İşte ağam, balığın ötekisi de budur, demiş de, sekiye, ağayla konuğunun arasına bırakmış. Camgöz Ağanın gözleri şaşılasmış, hem de iyice belermiş. Keloğlan, sekiden sahanı yine almış, önce bir yanını, sonra da öteki kenarını açarak, “İşte biri, işte öteki” diyerek yine bir bir göstermiş. Sekiye koymuş. Camgöz Ağa, hemen yerinden fırlamış da:

- Aman komşular, hele arkadaşlar, gelin bakıverin şuna bir söz anlatacak yok mu, Müslümanlar? Ne desem olmuyor; göz göre göre beni aldatacak. Amanın, geliverin hele, geliverin!... diye par par dönerek, çır çır çırpınarak dükkân komşularını çağırılmış, dertler yanmış, derman dilenmiş. Komşuları koşup dükkâna doluşmuşlar da, bunu dinlemişler:

- Aman komşular, yaman komşular, ben bu Keloğlana, şu balıkçıdan iki balık alıp verdim. Evde kızartılsın da, öğle yemeğine getirilsin diye yolladım. Şu sahanın kapağını açtım ki, balığın biri yok. Şu Keloğlan, sahanı eviriyor, çeviriyor da, balığın biri bu, biri şu diye gösteriyor. Bakın bakalım. Bu sahanda kaç balık var. Amanın Müslümanlar, iyice şaşırdım, hem de bunaldım. Bana bir çare, hele bir çare!... demiş de yanıp yakılmış. Camgöz Ağanın dükkân komşuları da Keloğlana dönmüşler:

- Hele Keloğlan, göster bakalım, şu iki balığı da görelim anlayalım, deyince, bu Keloğlan davranıyor, sekiden kapalı sahanı alıyor. Bir kenarını açıp:

- İşte ağalar, balığın biri budur, biri de şudur, diyerek öteki yanını açıp gösteriyor. Bunu gören komşuların gözleri fal taşı, ağızları da çuval başı gibi açılıyor:

- Hele ağa, sen bu Keloğlanla belanı bulmuşsun. Böylesine bir hesap, bir düzen görülmüş değil. Biz ne edelim, diye birer birer savuşuyorlar. Camgöz

Ağanın yüzü kızartıdan morartıya geçmiş de, başında saçları dikilmiş, bitleri de tepesine derlenmiş. Gözleri belermiş de, dişleri sıkılmış, bu Keloğlan'ın üstüne hamle edeyim de, ümüğünü sıkıvereyim, kel kafasını da duvara vurup iki şak edeyim derken, bu Keloğlan davranmış da:

- Aman ağam, yaman ağam, kavlimiz, kararımızda yılmak, bezmek, bıkmak, usanmak ve de sonunda kızmak yoktu. Kim kızarsa, öteki onun sırtından bir çarıklık deriyi yüzüp çıkaracaktı. Unutma ağam, aman unutma ki, bıçağım bileyli, yüreğim de hay haylı, elim kolum vay vaylı! demiş de bir güzel sırtıtmış. Bu ağa da ıkınmış, sıkınmış, hık demiş, hak demiş. Çaresiz susmuş.

- Hele Keloğlan, yürü, eve git de, ahırını temizle, gübreleri kürele, atı da bir güzel soyuver de tımar et, demiş.

Keloğlan:

- Başüstüne ağam, diyor da dönüp eve geliyor. Ceketini çıkarıp, gömleğinin kollarını çemreliyor. Ahıra giriyor. Yerleri temizliyor, gübreleri küreliyor. Bileyli keskin bıçağını çıkarıp atın derisini baştan kuyruğa yüzüp çıkarmaya niyet edip işe girişiyor.

Camgöz Ağanın, Keloğlanı gönderdikten sonra, içine bir ateş düşmüş de, artık dükkânda duramamış, kepenkleri indirmiş, evine gelmiş. Daha uzaktan gelip yanaşırken atının kişnemelerini duymuş da, “Aman bre, ne yapar bu Keloğlan?” diye ahıra koşmuş. Kapıdan bakar bakmaz, bir de ne görsün? Keloğlan bileyli keskin bıçağını çıkarmış da, atın boynundan başlamış, derisini yüzmeye girişmiş. Bir yandan da avaz avaz türkü çağırıyor. Ortalık al kanlara boyanmış da, at acısından şahlanıyor, durmadan kişniyor. Bu zalim Keloğlan da atın boynuna yapışmış, fır dönüyor, türkü çağırıyor, durmadan bıçak oynatıyor. Camgöz Ağanın ağzı harar gibi açılmış da, gözleri belermiş:

- Aman, Allahın belası, yedi köyün bir zalimi, ne ediyorsun, vay benim başıma gelenlere, dur hele, bırak domuz, seni dereye atsam dereler almaz, yere gömsem yerler kabul etmez. Dağların canavarı!... diye bağıyor, par par dönerek tepiniyor. Kızarıyor, morarıyor da, elleri ve ayakları bir kasılıyor, bir açılıyor. Bu Keloğlan dönmüş de, ağanın hallerini seyrediyor:

- Aman ağa, ne dediysen onu yapıyorum. Atı soy demedin mi? Aha başladım. Hele dur da, şunu kuyruğuna kadar bir güzel tamamlayayım, deyince, Camgöz Ağa, iyice şaşırıp duralıyor:

- Ulan, keli sinekli de, yüzü benekli, canavarın tohumu da, kilisenin domuzu. Ben sana ne dedim, sen neler ettin? diye ağa bunun üstüne doğru hamle edince, Keloğlan da:

- Yürü, eve git, ahırını temizle, gübreleri kürele, atı da bir güzel soyuver de, tımar et, demedin mi hele? Hepsini yaptım, şimdi de şü atın tımarını bitireyim dedim, komadın. Yoksa bana kızdın, gücendin mi ağam? Deyince, Camgöz Ağa duralamış, kalmış. Bakmış ki, Keloğlanın elinde bileyleli bıçağı, karşısında dikilmiş direniyor, gök gözleri hay haylı da, pençelenmiş eli kolu vay vaylı. Karşısına dikilmiş de, bir güzel sırtıyor. Ağadır, bir durmuş, iki düşünmüş. Hık demiş, hak demiş.

- Yok Keloğlan, kızmadım, gücenmedim, aman Keloğlan! diyor da, atını, eziyet çekmesin diye, kafasına bir kurşun sıkıp öldürüyor. İçinden lâhavle çekip okuya üfleye evine yürüyor. Ağzı mırıl mırıl oynuyor, gözleri de hiddetinden fırl fırl dönüyor, ama Tanrıya sığınıp dua mı okuyor, küfür mü ediyor, belli değil.

Akşama eve konuklar gelmiş. Selam kelam, hoş beşten sonra, sohbeta girişmeden önce, Camgöz Ağa, bu Keloğlanı yanına çağırmış:

- Hele Keloğlan, konuklara kahve pişir. Aman çokça olsun, bolca olsun. Şekeri ve de kahvesi esirgenmesin, diye sık sıkı bir güzel tembihlemiş. Keloğlan da:

- Olur ağam, başüstüne ağam, demiş de çıkmış. Odunluğa girmiş de, ne kadar odun, çalı varsa yükleyip dışarıya çıkarmış. Bahçenin ortasına bir ateş yakmış ki, har har yanıyor, yalazası gökyüzüne tırmanıyor. Sonra aş damında bir uygunca kap aramış. Eski bir aşure kazanı bulmuş da, yuvarlaya yuvarlaya dışarı çıkarmış. İteleye kakalaya ocak taşlarının üstüne bindirmiş. Bakraç bakraç su taşıyıp doldurmuş. Su ısınıp kaynayagörsün kilere gitmiş. Ne kadar şeker, kahve varsa getirip suyun içine atmış. Koca bir kürek bulup bir güzel

kariştirmiş. Oturup suyun kaynamasını beklemiş. Yukarıda ağa bekleye bekleye şişmiş, konuklar da yutkuna yutkuna boğaz olmuşlar.

Bir aralık ağa aşağıya seslenmiş:

- Hele Keloğlan, beklemekten beter olduk, hani kahvelerimiz? deyince, Keloğlan aşağıdan:

- Odunun yarısı yandı, yansı yeni alevlendi. Su ısındı, kaynayaşı oldu, diye cevap verince, bunlar yukarıda az daha beklemişler. Camgöz Ağa, bir aralık yine seslenmiş:

- Hele Keloğlan, aman Keloğlan, sabra mecal, kimsede hâl kalmadı. Hele kahveler gelsin! diye bağırınca, bu Keloğlan da:

- Aman ağam, hele bekleyin, ateş yanasıya, su kaynayaşıya, kahve pişesiye olmadı, diye cevap verince, Camgöz Ağa, şöyle bir duralamış, iki satır düşünmüş. İçine kurt düşmüş. Aşağıya inmiş, avluya çıkmış. Bakmış, bir de ne görsün? Orta yerde koca bir ateş, har har yanıyor da, yalazası da par par gökyüzüne tırmanıyor. Üstünde koca aşure kazanı. Keloğlan'ın elinde de koca bir kürek, içindeki kara suyu kariştırıp durmuyor mu? Camgöz Ağanın boynunu, yüzünü kan basmış, gözleri yuvalarından belermiş de, hiddetinden dili tutulmuş. Eli ayağı dolaşarak yürümüş de, Keloğlanın kelli kellesine bir tokat aşk etmiş. Keloğlan da geriye dönerek:

- Aman ağam, kavlimiz, kararımızda, yılmak, bezmek, bıkmak, usanmak ve de sonunda kızmak, vurmak yoktu. Kim kızarsa, öteki onun sırtından bir çarıklık deriyi yüzüp çıkaracaktı. Unutma ağam, aman unutma ki, bıçağım bileyli, yüreğim de hay haylı, elim kolum vay vaylı! Yoksa darılıp gücendin mi ağam, demiş, karşısına dikilmiş de bir güzel sırtmış. Ağadır, bir durmuş, iki düşünmüş. Hık demiş, hak demiş.

- Yok Keloğlan, kızmadım, gücenmedim, aman Keloğlan! Şu kahveyi hele bir dağıt da, konukların pabuçlarını çevir, kahvelerini içip gidecekler hele, demiş. Keloğlan da:

- Olur ağam, başüstüne ağam, demiş. Sonunda pişip köpüren kahveyi kase kase dağıttıktan sonra, bileyli keskin bıçağını çıkarıp, pabuçların altını kesip, birer birer hepsini üstüne çevirmiş. Sıraya dizip koymuş. Camgöz Ağa

da, konuklarını yolcu etmek için dışarıya çıkınca, ne görsün? Bütün çarıkların, pabuçların altları kesilmiş de, üstlerine çevrilmiş. Camgöz Ağanın boynunu, yüzünü kan basmış, gözleri yuvalarından belerip fırlamış, hiddetinden dili tutulmuş. Eli, ayağı bir kasılır, bir açılmış. Keloğlandır, onun bu halini görünce:

- Aman ağam, kavlimiz, kararımızdan yılmak, bıkmak, usanmak ve de sonunda kızmak, morarmak yoktu. Kim kızarsa, öteki onun sırtından bir çarıklık deriyi yüzüp çıkaracaktı. Unutma ağam, aman unutma ki, bıçağım bileyli, yüreğim de hay haylı, elim kolum vay vaylı! Yoksa darılıp, gücendin mi ağam? demiş, ağanın karşısına dikilmiş de, bir güzel sırtmış. Ağadır, bir durmuş, iki düşünmüş. Hık demiş, hak demiş.

- Yok Keloğlan, kızmadım, gücenmedim, aman Keloğlan! demiş. Konukların çarık, pabuç paralarını vermiş. Bunlar da lâhavle çekerek, söylenerek gecenin bir vakti evlerine yalın ayak yürümüş, gitmişler.

Camgöz Ağa, okuya üfleye odasına dönmüş. Ağzı mırıl mırıl oynuyor, gözleri de hiddetinden fırıl fırıl dönüyor, ama Tanrıya dua mı okuyor, küfür mü ediyor, belli değil. Odaya girmiş ki, ağanın küçük kızının çışı gelmiş, mızızlanıyor. Keloğlanı yanına çağırmış da:

- Hele Keloğlan, götür, şu kızın abdestini bozdur, demiş. Keloğlan el pençe divan durmuş:

- Olur ağam, başüstüne ağam, demiş de kızı almış. Bahçenin bir ucundaki helaya götürürken bu küçük kızı iyice sıkılamış da:

- Hele çişini et de göreyim yine sana içiririm, hem de döverim ha! diye korkutmuş. Kızcağız korkusundan tutulmuş, bir şey yapmadan babasının yanına dönmüş. Az sonra başlamış yine sızlanıp mızızlanmaya. Ağa yine bu Keloğlanı çağırmış da:

- Aman nedir, şu kızın mızıldanmaları! Hele götür şunu da, çatlat ve de patlat getiriver, demiş. Bu Keloğlan el pençe divan durmuş:

- Olur ağam, başüstüne ağam, demiş de, kızı almış, dışarı çıkmış. Biçare kızın ayaklarından tutmuş da, bir şu duvara, bir de öteki duvara çarpmış. Kan revan içindeki kızın ölüsünü sırtladığı gibi doğru Camgöz Ağanın odasına

götürmüş. Ayakları ucuna koymuş. Ağanın ağzı harar gibi açılmış da, gözleri yuvalarından fırlamış, iyice belermiş:

- Aman Allahın belası, yedi köyün bir zalimi. Ne ettin, ne haltlar karıştırdın? Vay benim başıma gelenlere! Hele domuz, seni dereye atsam dereler almaz. Yere gömsem yerler kabul etmez. Aman dağların canavarı! Çocuğu ezmiş bitirmişsin. Ben sana ne buyurmuştum, hele ne demiştin, sırtkan keleş? diye bağıyor da, par par dönerek tepiniyormuş. Kızarıyor, morarıyor da, elleri ve ayakları bir kasılıyor, bir açılıyormuş. Bu Keloğlan dikilip durmuş, ağanın hallerini seyretmiş de:

- Aman ağam, ne dediysen onu yaptım. Şu kızı götür, çatlat patlat, getir demedin mi? İşte çatlattım, patlattım ve de getirdim. İşte buyur. Yoksa bana kızdın, gücendin mi, Camgöz Ağam?.. demiş, karşısına dikilmiş de, bir güzel sırtmış. Ağanın boynunu, yüzünü iyice kan basmış. Kızarmış, morarmış. Saçları dimdik dikilmiş de bitleri başına derilmiş. Keloğlanla ettikleri pazarlığı, kızacak olursa, bu canavar oğlanın bileyle, keskin bıçağını çıkarıp sırtından bir çarıklık deriyi yüzüp alacağını düşünmüş. Kendini sıkmış, sıkmış ama, sonunda dayanamamış:

- Kızdım Keloğlan, kızardım Keloğlan, hem de morardım, keleş oğlan. Elim ayağım kasıldı da açılmaz oldu. Saçlarım dikildi de bitlerim başıma derildi. Amanın Müslümanlar, kızmak da neymiş, kanadım gitti!... diye bağırap böğürmeye, par par dönenip, har har harlamaya başlamış ki, kudurası olmuş. Keloğlandır, hemen davranıp bıçağını sıyırmış, tam zamanıdır, hem de tam kıvamıdır, vakti gelmiştir. Vay vaylı pençesini bu ağanın sırtına atmasıyla yere ihtirip üstüne çıkmış.

- Hele ağam, vakti geldi, vadesi erdi. Dur bakalım, sırtından bir çarıklık deri çıkarsam gerektir, demiş de, Camgöz Ağa toparlanası olmadan, bir çarıklık deriyi yüzüp çıkarmış ve de yürümüş gitmiş.

Al kanlar içinde kalmış ağanın hali ne oldu bilmem. Ama bu Keloğlanın işleri ve de oyunları bu kadarla bitmemiş. Namı yayılmış, adı duyulmuş. Bir zaman geçmiş, Keloğlan yürümüş. Bu dünya kimselere kalmamış.

18. Keloğlan ile Ali Cengiz³⁸³

Bir varmış, bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, yok demesi günahmış. Vakti zamanında bir memleketin ücra bir köyünde bir Keloğlan varmış. Bu Keloğlanın şu dar dünyada yaşlı anacığından gayrı kimseciği yokmuş. Bu Keloğlan köylünün malına, davarına çobanlık eder, sabahın erinden akşamın karanlığına kadar, günlerini, dağlarda, bayırlarda hayvanları güderek, dolanıp dolaşarak geçirirmiş. Orası, burası, dağı, deresi derken, günler yürümüş, aylar dönmüş, yıllar da birbirlerine ulanmış. Bu Keloğlan da büyüyüp yetmiş. Eli ayağı irileşmiş de, boyu uzamış. Gözleri de çıldır çıldır bakası, fıldır fıldır dönesi olmuş. Bir gün durmuş, anasına:

- Bu köyde bütün yaşlıtlarım, akranlarım evlendi. Çoluk çocuk sahibi oldu. Ana, beni evlendir hele, demiş de, sırtmış. Anası da:

- Hele oğlan, Keloğlan, keleş oğlan. Ben evde, bahçede, bu ihtiyar halimle uğraşıyorum. Yün eğiliyorum, çorap örüyorum. Tavuktu, yumurtaydı, ne denkleştirirsem pazarda satıyorum. Sen de sürüyü dolaştırıp çobanlık ediyorsun da, anca kuru yavan, doyunup gidiyoruz. Düğünü neyle edeceksin? Ağırılığı nasıl vereceksin? Aşını neyle pişirip karıştıracaksın? Gelini neyle doyuracaksın? diye engelleri bir bir sayıp, her ne kadar yorgunu yokuşa sürdüyse de, Keloğlan bu, sırtmış ve de direnmiş:

- Hele anam, ak pürçekli, hem de gayretli anam. Sen gam kasavet çekme, önünü, ardını hiç düşünme ve de dertlenme. Bu saydıklarının çaresi bulunur. Eksik gedik tıkanır. Engeli, müşkülü dağlarca olsa geçilir. Sen hele bir davran da, görücü gitmeye hazır ol, demiş. Bu kadıncağız önce biraz direnmiş, olmazlanmışsa da, sonunda bir düşünmüş, iki kaşınmış. Eve bir gelin gelirse kendisine el ulağı, can yoldaşı, işlerine de yardımcı olacağını tasarlamış da, davranıp oğluna sormuş:

³⁸³ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 145-156.

- Hele oğlan, Keloğlan, keleş oğlan, suratı gúleç oğlan. Ha diyelim çaresini bulduk. Tedarikini gördük. Kimin kızını isteyelim, hangi kapıya varalım?

Keloğlan hem sırtır durur, hem de anasının yola gelmesini beklermiş. Bunu duyunca hemen:

- Aman ana, bunda düşünecek, danışacak ne var ki? Elbette bu dolayların en has, en güzel kızını. Padişahın kızına dünür gideceksin, demiş de, kas kas kasılmış. Oğlunun kuşça gönlünün nerelerde uçup dolandığını anlayan anası şaşakalmış. Bir süre duralamış da, dönmüş oğluna:

- Hele oğlum, kel oğlum, keleş oğlum, yüzü gúleç oğlum, şaşırđın mı, tozuttun mu? Bu ülkenin bir padişahıdır. Hem devletli, saltanatlı, işi başından aşkın, gazabı da kapısından taşkındır. Ensesi yelli, kurbağa belli, hay hayla oturur, vay vayla kalkar. Onu gören ondan korkar, bir celállı, celladlı şahtır. Sana kızını verir mi? Beni sarayın kapısından kovarlar. Etme yavrurum, gel eyleme, sana şöyle kimsesiz, anadan öksüz, babadan yetim bir kızcağız bulalım, dese de, bu Keloğlan, "Olmaz" diye direnmiş. Kel kafası kızarmış da, çakır gözleri iyice belermiş.

- Hele ana, ak pürçekli, hem de gayretli ana. Dediğim dediktir, çaldığım düdüktür. Sen hiç kasavet çekme ve de üzülme. Padişahın kapısına varacaksın. Dilek taşına oturacaksın. Padişahın huzuruna çıkaracaklar, direnip kızını isteyeceksin. Ne kusurum, ne gibi özürüm var. Aslan gibi delikanlıyım. Bu padişah, kızını bana vermeyip de kime verecekmiş? Haydi davran anacığım. Yarın sabah erkenden saraya git, dilek taşına otur. Padişahın huzuruna çıkarılınca da, kızını istediğimi bir bir söyler, anlatırsın. Korkma, hem de çekinme sen, bu kızı alacağız diye Keloğlan direnince, bu kadıncağız ertesi sabah, üstünü başını biraz düzeltmiş, sandığından bir iki parça eşyasını giyinip kuşanmış da, saray kapısına gelmiş. Kapının bir yanındaki dilenci taşına bırakmış da, dilek taşına oturmuş. Kapıcılar, bostancılar, baltacılar, bunu görmüş de, ne isteyip, ne dilediğini sormuşlar. Bu da padişahı görmek istediğini, dileği olduğunu söyleyince, padişaha haber salmışlar. Padişah kendisini görmek isteyen, dilek taşına oturan bu fakir kadını merak etmiş,

yanına getirmelerini buyurmuş. Bostancılar ve de baltacılar Keloğlanın anasını koltuklayıp kapılardan geçirmişler, bahçelerden dolaştırmışlar, avluları aşırıp sofalardan ve koridorlardan yürütmüşler, merdivenlerden çıkarıp padişahın odasının önüne kadar getirmişler, bırakmışlar.

Bu kadıncağız korkudan par par titreşir, yüreği içine sığmaz, eli ayağı da bir kasılır, bir açılmış. Perdeyi açıp içeriye girse bir türlü, girmese bir türlü. Padişahın kovması, kovalaması bir yana, asıl Keloğlana gazap edip cellada vermesinden korkarmış. Ama kapıda dikilip durmanın, içinden kurup tasalanmanın bir faydası yok. Gözünü yumup kaldırmış kapı perdesini de, içeriye girmiş. Hemen yerden selamlar vererek padişahın tahtı önüne yürümüş. Padişah, bu kadıncağıza bakmış da:

- Gel bakalım, valide, çekinme ve de telâş etme, ne dilersen anlat, söyle.

Bu kadıncağız, padişahın hiddetinden, dehşetinden ürkmüş de, boynunu bükmüş, ellerini kavuşturmuş, kalakalmış. Dili çözülüp laf edememiş. Padişahtır, beklemiş, beklemiş de:

- Hele yaklaş, valide hanım, korkma ve de ürkmeme, meramın, maksadın ne ise anlat! deyince, Keloğlanın anasıdır, yaklaşmış ve de davranmış:

- Devletli, şevketli, hem de ulu yollu, izzetli padişahım. Benim bir oğulcağızım var. Bu dolaylarda adı çıkmış, Keloğlan diye nam salmıştır...

- Hele söyle, deyiver, ne olmuş bu Keloğlana, ne istersin, ne dilersin? deyince, bu kadıncağız da:

- Söyleyeceğim, dileyeyeceğim, ama kızarsın, gazaba gelirsin diye çekiniyorum, deyince, padişahtır, bunun haline acımış, yaşına başına bakmış da:

- Yok yok, kızmam, hem de sana zararım dokunmaz, destur verdim, ne dilersen, nasıl istersen söyleyiver nine! demiş buna. Kadıncağız da padişahın kendine acıdığını, destur verdiğini duyunca, ferahlamış, soluk almış da, söze başlamış:

- Oğlum köylünün davarını, malını, dağ bayır gezdirir, otlatır, çobanlık eder, ben de bahçeye bakar, tavuktur, yumurtadır satar, yün eğirir, çorap örerim. İkimiz el ele, baş başa, yağlı yavan, ne bulursak denkleştirir, geçinir gideriz. Dün akşam karşıma dikildi. Yaşıtım, akranım hep evlendiler, çoluk çocuk sahibi

oldular. Ana, beni everiver dedi durdu. Uygun birini arayalım dedimse de, padişahın kızı olacak ille, benim ne kusurum, ne eksikim varmış, dedi de direndi. Aman padişahım, beni bağışla, ne edeyim evlattır, gönlü yücelerde, akli havalarda... deyince, bu padişahı bir gülmedir almış da, bir süre gülmüş gülmüş. Sonra da:

- Bunda kızacak ne varmış? Ergen değil mi, gönlü yücelerde olur elbette. Bir kızı da kırk kişi ister, birine kısmet olur. Senin bu Keloğlana kızımı veririm, ama bir şartla: Ali Cengiz oyununu öğrenir, gelir, o zaman kızımı alır...

Kadıncağz, padişahın bu cevabı karşısında şaşırılmış, sevinmiş. Yedi yerden temenna ederek geri geri çekilmiş. Bir yandan padişahı över, dualar edermiş. Yellim yepelek, yelken kürek, eli ayağı dolaşarak, durup durup yüreğini bastırarak, evine ulaşmış da, muştulu haberi Keloğlana ulaştırmış:

- Hele oğlan, Keloğlan, keleş oğlan. İşin oldu, sana gün doğdu. Padişah kızını verir oldu da, şart koştu. Gidip Ali Cengiz'i bulacaksın, oyunu her ne ise bir tamam öğreneceksin. Bu şartla kızımı, oğluna veririm dedi. Hele davran bakalım, gönlü yüce olanın eli çabuk, hünerleri de yüceden olmalı! deyince, bu Keloğlan sırtmış da:

- Aman anam, ak pürçekli, gayretli anam. Sen hiç gam, kasavet çekme, önünü, ardını hiç düşünme ve de dertlenme. Ondan kolay ne var ki? Şimdi davranır, yola çıkarım. Ali Cengiz'i arar bulurum. Oyunları, düzenleri her neyse bir tamam öğrenir, dönerim, demiş de, anasıyla birlikte yola çıkmışlar, yürümüşler.

O diyarda Ali Cengiz adında, ünü duyulmuş, namı yayılmış, bir usta oyuncu varmış ki, oyunlar, hünerler, düzenler bilirmiş. Yedi iklim, dört köşeden, bunun yanına delikanlılar akın akın gelir, kırk gün yanında durur, bütün bildiklerini öğretir, kırkınıcı günü bunlara:

- Hele çocuklar, oyunları, düzenleri, hünerleri baştan sona öğrendiniz mi? diye sorar, bunlar da "Öğrendik, belledik usta" derlerse, hemen bunları evinin altındaki mağaraya indirir, keser, doğrar, kör kuyuya atarmış. Bunlardan birinin yol bulup kendi yerine geçmesini istemezmiş.

Keloğlanla anası az gitmişler, uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler. Yolların tozuna bulanarak, keselerden dönerek, derelerden geçerek, birim birim sekerek yürümüşler. Yorulmuşlar da, bir ağacın altına oturmuşlar, yaslanmışlar, azık torbasını açıp peynir ekmek yerlerken, karşıdan bir adamdır kopmuş, gelmiş. Keloğlanın karşısına dikilmiş:

- Nerelerden gelirsin, a Keloğlan, buralarda ne ararsın? diye buna sormuş. Bu da cevap vermiş:

- Ali Cengiz ustasını aramaya çıktım, yoluyla yordamıyla oyunlarını, düzenlerini, hem de hünerlerini bir tamam öğrensem gerek. Sorup soruşturuyor, izleyip gidiyorum işte, demiş. Meğer Keloğlanın karşısında dikilip duran adam Ali Cengiz'in kendisi imiş.

- Ali Cengiz dedikleri usta benim. Evime gelir, kapılanırsın, işime, hizmetime, kırk gün bakarsın. Her gün bir oyun, düzen, hüner öğretirim. Kırkıncı gün imtihan olur, köyüne dönersin, deyince, bu Keloğlan, torbasını, azığını toplamış, kalkmış ustasının elini öpmüş. Anasından ayrılmış, ustasının peşine takılmış. Ali Cengiz bunu almış, evine götürmüş.

Ali Cengiz'in evinde karısı ile bir de kızı varmış. Ustası getirip bu Keloğlanı boş bir odaya kapatmış da, sokağa çıkmış. Ali Cengiz gittikten sonra, ana kız, bu Keloğlanın haline acımışlar da, kapısına yanaşmışlar. Kız, anahtar deliğinden buna seslenmiş:

- Aman Keloğlan, garip keleş oğlan. Babam sana kırk gün içinde bütün oyunlarını, düzenlerini, hem de hünerlerini öğretecek. Kırkıncı günün akşamı seni imtihan edecek, sorgu sual soracak. Oyunların, düzenlerin, hünerlerin hiçbirini öğrenmemiş olacaksın. Her birinin şartını, yolunu, yordamını eksik diyeceksin. Eğer öğrendim usta der de, işin doğrusuna gidersen, kafanın kesildiği, kuyuya atıldığı gündür. O zaman yakanı kurtarır, elinden kurtulursun, diye bu Keloğlana bir bir öğretmiş. Keloğlan oturmuş, Ali Cengiz'i beklemiş. Aradan çok geçmemiş, o da çıkmış gelmiş. Daha birinci günden, bu Keloğlana, küçüğünden başlayıp büyüğüne doğru oyunlarını, düzenlerini, hem de hünerlerini öğretmeye başlamış. Keloğlandır, ne öğrettiyse bir teknil öğrenmiş de, işin cambazlığını, hokkabazlığını da kavramış, öteye geçmiş, ustalığa bile ulaşmış. Ali Cengiz kırkıncı günün akşamı, bunu sorgu sual, imtihana çekmiş.

Hangi oyunu sorsa, eksik gedik söylemiş, terslikler etmiş, hem de birbirine karıştırmış.

- Oğlum Keloğlan, keleş oğlan, gözleri çakır da kendisi bakır oğlan, şu oyunu öğrendin mi, bu oyunu öğrendin mi? dedikçe, bu Keloğlan sırtmış, sırtarmış da:

- Aman usta, yaman usta, aklım karıştı, tedbirim dolaştı. Birini ötekinden ayıramaz, bilemez oldum. Hele bir daha anlatıver, dedikçe, bu Ali Cengiz'in içi ferahlamış, gönlü açılmış:

- Hele budala oğlan, yolsuz yordamsız, salak oğlan. Vay benim emeklerime, boşa geçen günlerime!... demiş de, sevinerek, sevincinden içi hop hop ederek daha akşamdan buna izin vermiş, selametlemiş. Keloğlan da torbasını sırtlamış, değneğini almış, oğlunu almaya gelen anasıyla birlikte evlerinin yolunu tutmuşlar.

Gide gide giderek, birim birim sekerek, keselerden dönerek, derelerden geçerek giderken yolları bir ormana rastlamış. Bu Keloğlan ormanda tavşan peşinde dolaşan avcılarını görmüş. Anasına demiş ki:

- Ana, şimdi ben bir oyun edip tazı olacağım. Oraya buraya seğirtip tavşan yakalayacağım, hüner göstereceğim. Avcılar beni senden satın almak isteyecekler. Beş altına pazarlık eder satarsın. Ama sakın boynumdaki tasmayı verme. Aman ana, tasmayı verirsen, beni ölmüş bilesin!

Keloğlan sözlerini bitirince, "hop" demiş bir tazı oluvermiş. Çalılıkların içinden zıplaya sıçraya kaçan bir tavşanın peşine düşmüş, yakalamış, sırtından ağzılamış da, avcılarının önüne çıkarmış, salta durup, kaldırıp sunmuş. Bütün avcılar, uçarcasına koşan, şahin gibi ava salan, peşine düştüğünü kapıp almamacasına getiren bu tazıyı pek beğenmişler, övmüşler. Kadının önüne çıkıp alıcı olmuşlar. Pazarlığa girip beş altına uyuşmuşlar. Kadın da tasmasını çıkarıp tazıyı bunlara teslim etmiş. Başka bir tasma çıkarıp boynuna bağlamışlar. Yine tavşan peşinde, orası burası diyerek dolanmaya başlamışlar. Çalılıkların içinden bir başka tavşan parlayıp fırlayınca, bu tazıyı salıvermişler. Bu da sıçrayıp hoplayarak yokuş yukarı koşan tavşanın peşinden seğirtmiş de, dağa doğru sarmış, gözden kaybolmuş. Bir uygun yerde durup, elinde baltasıyla bir odunca baba kılığına dönmüş de, tak tak odun kesmeye girişmiş.

Avcılar da tazının peşinden, orasını burasını yoklayarak dağa çıkmış gelmişler. Bakmışlar ki, orada bir yaşlı oduncu baba, tak tak odun kesiyor. Gelmişler, buna sormuşlar:

- Rastgele, bol gele, uğurlu ola, oduncu baba. Buradan tavşan peşinde koşan bir tazı geçti mi, gördün mü hele?

Keloğlan da:

- Şimdi geçti. Şol tepeyi demin aştı. Yel gibi gidiyor, par par ediyordu, deyince, avcılar o yana doğru koşuşarak gitmişler. Oduncu baba kılığındaki Keloğlan da dağdan inip anasını bulmuş, dönüp hemen yola koyulmuşlar, yürümüşler.

Bunlar evlerine gelmişler. Aradan bir zaman geçmiş. Olup bitenleri, şundan bundan yarım yamalak duymuş ama, Ali Cengiz, işin aslını anlamış. Bu Keloğlanın kendisini dekten attığını, kellesini kurtardığını, oyunlarının hepsini öğrendiği halde, kendisini aptal gösterip kellesini kurtardığını iyice kestirmiş. "Bir postta iki şeyh oturmaz. Bir ülkede iki Ali Cengiz olmaz" demiş de, yola çıkmış, Keloğlanın peşine düşmüş.

Ali Cengiz, öteyi beriyi yoklaya araştıra geledursun. Biz gelelim Keloğlanla anasının yanına. Bir sabah anasına demiş ki:

- Hele ana, tazının parasını bitirdik. Elde avuçta para kalmadı. Üçün beşin yoluna bakalım ve de zenaatimizi yürütelim. Ben şimdi bir koç kılığına gireceğim. Şu ipi boynuzlarıma bağlar, beni pazara götürürsün. Sıkı dur, iyi pazarlık et, on altından on para aşağısına satmayacaksın. Pazarlık bitince de, bu ipi boynuzlarımdan çözersin alırsın. Bu ipi çözüp almazsan, beni bir daha göremezsin, demiş, par par edip silkinmiş, kıvrım kıvrım boynuzlu kocaman bir koç olmuş. Anası, Keloğlanın verdiği ipi bunun boynuzlarına bağlamış. Çekmiş pazara götürmüştü. Bu besili, kıvrım kıvrım boynuzlu, güzel koçu almak için birçok alıcı gelip kadının çevresine birikmiş. Ali Cengiz de o sırada pazara gelmiş, oraya buraya bakmıyormuş. Hemen kadını tanımış. Keloğlanın anası olduğunu bilmiş. Yanına gelerek, kalabalığı aralamış da, alıcı olmuş.

- Bu koçu kaç liraya satıyorsun, valide hanım? diye kibar kibar, nazikâne sormuş. Kadın da bu Ali Cengiz'i tanımamış:

- On altından metelik aşığısına vermem. Böylesi yaman bir koç pazarda görülmemiş, deyince, bu Ali Cengiz, hemen kadının eline yapışıp, köylü töresince sallayıp koçun fiyatını yükseltmiş de, başka alıcıları aralamış.

- Ben sana yirmi altın vereyim. Bu koçu beğendim. Davar sürüsünün başına kösemen edeceğim. Ama başındaki şu iple birlikte isterim, ha!... demiş. Bu kadın yirmi altını duyunca, aklı başından gideyazmış. Oğlunun tembihini unutmuş da, çil çil altınların parıltısı gözlerini kamaştırmış. Yirmi altını avcuna sayınca, koçun ipini Ali Cengiz'e uzatacağı sırada, koç, par par etmiş, bir serçe olup uçmaya başlamış. Bunu gören Ali Cengiz de hemen davranıp bir kartal olmuş. Serçenin arkasından yekinip saldırmış. Serçe uçmuş, kartal uçmuş. Serçe gitmiş, kartal gitmiş. Yetişip de tam serçeyi kapacağı sırada, önündeki Keloğlan, hemen bir demet gül olmuş, fırlayıp sarayın penceresinden girerek padişah kızının kucağına düşmüş.

Sultan hanım, gökten uçarak gelip kucağına düşen bu gül demetinden pek hoşlanmış, kana kana koklamış, göğsüne bastırıp babasının yanına koşmuş. Bu hali pencerenin önündeki bir ağacın dalına konup seyreden Ali Cengiz, hemen bir dilenci kılığına girip yere inmiş. Doğru saraya giderek padişahın huzuruna çıkmış:

- Aman padişahım, devletli, izzetli, adaletli padişahım, elimdeki gül demetini bir alıcı kuştur kaptı. Sultan hanımın penceresinden içeriye düşürdü. Aman gülümü versinler, padişahım, ferman buyurun da bu fakirin gül demetini versinler, diye ağlayıp sızlamaya, yalvarıp da yanıp yakılmaya girişmiş. O sırada sultan hanım gelmiş de, kucağındaki gül demetini babasına gösteriyormuş. Dilencinin söylediklerini duyunca, hemen babasına:

- Aman babacığım, devletli babacığım, adaletli padişahım, bu gül demeti benim kismetimdir. Kimseye vermem, benim hakkımdır, deyince, padişah bir kızına, bir de dilencinin perişan, düşkün haline bakmış da çaresiz:

- Aman nazlı kızım, iki gözüm evladım, sahibi gelmiş isterken, vermemek olmaz. Ve de benim adaletime sığmaz, demiş. Her ne kadar sultan kız, bu gülleri vermek istememişse de, babasının sabrı tükenip kaşlarını çatması üzerine, gül demetini, partial dilenciye uzatmak zorunda kalmış, daha elini

demete değdirmeden, gl demeti darı olup yerlere saçılmış. Bunu gören dilenci kılığındaki Ali Cengiz de, hemen peşindeki civcivlerle gıt gıt gıtlayarak bir anaç tavuk kılığına dönüşüp, yerdeki darıları gagalayıp, hızlı hızlı dnenmeye girmiş. Darıya dönüşüp yerlere saçılmış olan Keloğlan, bakmış ki işler kötüye gitmekte. Hemen davranıp toparlanmış. Sarı, kızıl, acar bir tilkiye dönmüş de, anaç tavuğu da toparlayıp yutuvermiş. İt oturuşuna geçmiş de yalanmaya, bıyıklarını sıvazlamaya girmiş.

Padişahla kızı bir köşede durmuşlar, bu olup bitenlere şaşıp kalmışlar, gözlerini belirtmişler de, ne olup bittiğini bir türlü anlayamamışlar. "Acaba ortalığı cinler mi bastı? Yoksa dş m görüyoruz?" diyerek birbirleriyle bakışırlar, tilkinin oturup yalanışını gzlerlerken, tilki ortalıkta par par dönenmiş de, aniden yakışıklı bir delikanlı kılığında ortaya çıkmış. Baba kız bu oğlana bakmışlar da biraz ferahlamışlar. Hem de bu delikanlıyı pek beğenmişler. Keloğlan bunlara dönmüş de:

- İşte padişahım, adaletli şahım, Keloğlan dedikleri benim. Anamı elçi göndermiş, sultan hanımla evlenmek istemiştim. Sizin Ali Cengiz oyununu öğrenmemi şart koşmuştunuz. Huzurunuzda Ali Cengiz'i yendim, oyunumu gösterdim, üstelik ustalık mevkiine bile ulaştım. şimdi şu dünyada benden başka bu oyunları, düzenleri, hünerleri bilen yoktur. Ben szmde durdum, şimdi sizi bekliyorum, padişahım, demiş de, edepli, terbiyeli, boyun kesmiş, beklemiş.

Padişah bir durmuş, iki düşünmüş. Doluya koymuş almamış, boşa koymuş dolmamış. Verdiği sözden dönmek, adını halk arasında kötüye çıkmak bir yana, bu Keloğlanın Ali Cengiz oyunlarını da hesaba almış. Kendi razı olmasa, bu oğlanla çekişip yarışması, ortalığı karıştırmadan yenip ortadan kaldırması gerekecek. O ihtiyar haliyle böylesine çetin ve de sonu tehlikeli bir işi gözüne kestirememiş. Adaletini gösterip düğün dernek kurması, bu Keloğlanı yanına alıp devlet hizmetine koşması daha uygun kestirme görünmüş.

- Aman oğlum, yaman oğlum, seni kendime damat ettim, kızımı verdim. Ve de vezir eyledim. Dört bir yana haberciler çıksın, konuklar gelsin. Davul zurna vurulsun, düğün dernek kurulsun, diye buyruklar vermiş, fermanlar salmış. Keloğlandır, davranıp padişahın elini eteğini öpmüş. O günden

başlayarak kırk gün kırk gece dgn kurulmuş, yemişler, içmişler, hoş geçmişler. Keloğlanla sultan hanımı evlendirmişler. Onlar ermiş muratlarına, biz çıkalım kerevetine.

19. Keloğlan ile Padişah Kızı³⁸⁴

Bir varmış bir yokmuş. Tanrının kulu çokmuş. Çok yemesi, yok demesi günahmış. Vaktin birinde, bir memlekette, bir Keloğlan varmış. Bu Keloğlan, anadan ksz, babadan yetim, kimi kimsesi yok, arşı pazar dolaşır, bulursa yer, bulmazsa a yatar, Tanrının garibi bir delikanlıymış. Nerede iş bulursa oraya koşar, ne verirlerse alır, gözü tok, gönlü yüce imiş. Zamanın padişahının dünya gzeli bir kızı varmış. Bu Keloğlan, sarayın önünden geçerken, bu kızın pencerede oturduğunu, kitap okuduğunu görmüş. Kuşça garip gönlünü bu kıza kaptırmış. Ne etse olamaz, bir yerde duramaz, gündüzleri çalışamaz, geceleri de uyuyamaz hale gelmiş.

Padişahın sarayının kapısında iki binek taşı varmış. Birine dilenciler oturur, sadaka ister, ötekine de elçiler oturur, huzura kabullerini beklerlermiş. Bu Keloğlan, orada, burada dolaşmış, kendini avutamaz, hangi işin kulpuna yapıştıysa sonunu getiremez olmuş da, çaresiz kalınca, her şeyi göze almış, gelmiş, sarayın kapısındaki dilek taşına oturmuş. Kapıcılar, bostancılar gelmişler, bunu alıp padişahın huzuruna çıkarmışlar. Kapının eşiğinden başlayarak yedi yerde boyun kırmış, selam vermiş, tam karşısına gelince de ellerini kavuşturmuş, başını eğmiş, beklemiş.

Padişahtır, tahtına kurulmuş, kaşlarını çatmış, bu Keloğlana bir zaman bakmış:

- Hele Keloğlan, kelli oğlan, nedir dileğin, dilenci taşına oturacağına, neden dilek taşına oturdun? İş mi istersin, aş mı istersin? diye sormuş. Ensesi yelli, kurbağa belli, hay hayla oturur, vay vayla kalkar, onu gören ondan korkar, bir heybetli, şevketli, hem de dehşetli padişahtır. Keloğlan da korkmuş, ürkmüş, beti benzi sararmış, lakin yine de durmuş, direnmiş, yerinden kıpırdamamış. Bir yutkunmuş, iki yekinmiş, hık mık demiş de sonunda gök gözlerini belertmiş, içindekileri dökmüş:

³⁸⁴ Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, İstanbul: Afa Yayınları, 1990, ss. 157-163. (Bu masal Tahir Alangu'nun notları arasında bulunup kitaba eklenmiştir.)

- Anadan öksüz, babadan yetim, kimi kimsesi yok, çarşı pazar dolaşır, duruşur, kazanır bir Keloğlanım. Dünya güzeli kızınızı cumbada oturur, kitap okurken gördüm. Kuşça gönlüm yücelerdeymiş, kaptırdım. Ne etsem olamaz, bir yerde duramaz, gündüzleri çalışamaz, geceleri uyuyamaz hale geldim. Ne olursa kereminizden, devletinizden olur. Kimim kimsem yok, göbeğimi kendim kestim. Tanrının emri peygamberin kavli ile sultan kızınıza elçi, dilekçi geldim, deyince, bu padişah, incili tahtı üzerinde hoplamış, başından tacı fırlatmış, gözleri hiddetinden belermiş de, sakalları tane tane titremiş. Bedeni kas kas kasılır, yumrukları da bir açılır, bir kapanırmış.

- Vay, ne demek olsun, böyle şevketli, şöyle saltanatlı, hem de dehşetli bir hükümdar olayım. Hükümüm Kaftan Kafa yürüsün de, malım mülküm her yanı kaplasın. Soy sop, güzellik, okuma yazma, on parmağında on marifet olsun da, Hind, Çin ve Maçın padişahlarının, İran ve Turan şahlarının oğullarını beğenmesin de, geriye çevirsin. Sonunda şu kelli Keloğlan gelsin de talip olsun. Bre kapıcılar, bre cellâtlar, alın şu sefili, vurun başını! diye gümbür gümbür gürlemiş, böğürmüş de, Keloğlandır, keli kızmış, gönlü gücenmiş. Yerinden kıpramamış, dikilmiş, gök gözlerini belirtip Şahın gözlerinin içine bakmış da:

- Sizi yaratan Tanrı, padişahım, beni de yaratmadı mı? Ben sizin kulunuzum ama ikimiz de aynı Tanrının kulları değil miyiz? Benim sizden, yaradılıştan olsun, kullukta olsun ne gibi bir eksiğim var, şevketli şahım? deyince bu padişahın tahtın üstündeki şişinmesi de, kasılması da, gazaplanması da sönmüş. Elini sakalına götürüp taraklamış da, bir süre duralamış, derin düşüncelere dalmış. Gevşemiş de Keloğlana şöyle bir gülümsemiş:

- Haklısın, Keloğlan, Tanrıdan ve de kulluktaki yoldaşlığımızdan mesel getirince, aramızda ne rütbe, ne de mevki farkı kaldı. Şimdi herkes gibi sen de kızımı isteyebilirsin. Yalnız bütün isteklilere koştığımız bir şart var. Onu yerine getirirsen, kızımı sana veririm. Şartım şudur: Git, ara, sor soruştur, danış duruş bakalım. Anamla babam cennette midir? demiş de, ellerini çırpmış. Bu işaret huzura kabulün sona erdiğini gösteriyormuş. Keloğlan yedi yerden selam vermiş, geri geri giderek huzurdan çıkmış. Yürümüş, gelmiş, bir çeşmenin başına oturmuş. Derin düşüncelere dalmış. Doluya koyup aldırılmaz, boşa

koyup dolduramazken, dalıp gitmiş, içi geçmiş, derin uykulara batıp gitmiş. Düşünde büyük, her yanı ağaçlarla dolu, yemyeşil bir bahçeye girmiş. Yerlerde diz boyu yoncaları, çayırları, arıklardan, çeşmelerden akan suları bir yana koymuş, bir inek, gelmiş de yerde sırt üstü yatan yaşlı bir adamın saçını sakalını, ot yerine çekip çekip koparıyor, yiyor, gözlerini de su yerine sömürerek içiyormuş. Keloğlan bu adamın yanında durmuş da, şaşmış kalmış:

- Hey koca baba, bu ne hal, ne hikmettir ve de bunun manası nedir? diye sormuş. Yerde sırt üstü yatan bu yaşlı adamcağız, dertli dertli içini çekmiş:

- Hele git gel, hele git gel de, söylerim oğul! demiş. Bu Keloğlan biraz daha yürümüş. Öteyi beriyi yoklayarak dolanmış. Bir ağacın yanında yatmakta olan bir köpek görmüş de, yaklaşmış. Yan gelmiş sessizce yatıyor. Soluk alıp verdikçe şişkin karnı inip kalkıyor, karnındaki yavruların horlamaları ve hırlamaları duyuluyormuş. Keloğlan orada dikilip kalmış, şaşmış afallamış da, kendi kendine:

- Bu ne hal, ne hikmettir, acaba bunun manası nedir? diye söylenmiş. Ağaçtan kısık, boğuk bir ses gelmiş:

- Hele git gel, hele git gel de söylerim oğul! demiş. Keloğlan biraz daha yürümüş. Öteyi beriyi dolanıp yoklayarak gitmiş, dolaşmış. Bir adam görmüş. Bir domuzun ipinden tutmuş, part part edip yerleri, gübreleri burunladıkça, çekip zaptetmeye çalışıyormuş. Keloğlan orada dikilip kalmış, şaşmış, afallamış da kendi kendine:

- Bu ne haldir, ne hikmettir, acaba bunun manası nedir? diye söylenmiş. Bunun üzerine nereden geldiği belli olmayan kısık, boğuk ses:

- Hele git gel, hele git gel de, söylerim oğul! demiş. Keloğlan biraz daha yürümüş. Öteyi beriyi dolanıp yoklayarak gitmiş, dolaşmış. Bir köşede üç tane kara kazan görmüş. Ortadaki kazan kaynıyor, öteki iki kazan da birbirlerine su aktarıyorlarmış. Keloğlan orada dikilip kalmış, şaşmış, afallamış da, kendi kendine:

- Bu ne haldir, ne hikmettir, acaba bunun manası nedir? diye söylenmiş. Bunun üzerine nereden geldiği belli olmayan kısık, boğuk ses:

- Hele git gel, hele git gel de, söylerim oğul! demiş. Keloğlan biraz daha yürümüş. Öteyi beriyi dolanıp yoklayarak gitmiş, dolaşmış. Tam bu sırada ağaçların altından, bir kadınla bir erkek yürüyerek gelmişler. Bunlar, padişahın anası ile babası imişler. Keloğlanı görünce, onu, oğullarının gönderdiğini anlamışlar. Padişah anası da:

- Biz hayattayken, işlediğimiz günahların, ettiğimiz kötülüklerin cezasını çok çekmiştik. Ama şimdi de kötü bir oğul yetiştirip dünyanın başına bela ettiğimiz için cezasını kat kat burada çekiyoruz. Git, bütün bunları oğluza anlat. Dünyada insanlara, burada da bize ne kötülükler ettiğini. Bizi burada gördüğünü söyleyince sana inanmayacaktır. Kendisine, oturduğu tahtın altında bir küp altın olduğunu söylersin, demiş ve parmağındaki elmas ve yüzüğü çıkarıp nişan diye Keloğlana vermiş. Karı koca ortadan kaybolmuşlar.

Keloğlan artık bahçenin sonuna geldiğinden geriye dönmüş. Dönüş yolunda ilk önce üç kazana rastlamış. Bu kazanlardan birisi dile gelip konuşmaya başlamış:

- Bir zamanlar öteki dünyada biz üç arkadaşık. Ortadaki kazan zengin idi, biz de fakirdik. Ne ettiyse bu halden kurtulamadık. Bu, hem bizimle arkadaşlık eder hem de fakirliğimizi, çaresizliğimizi görmezlikten gelir, bir iş vereyim, yardım eli uzatayım demezdi. Şimdi biz burada birbirimize su aktarıyoruz. O da tek başına fokur fokur kaynıyor. İşte böyle Keloğlan, hallerimizi öğren, demiş ve susmuş. Keloğlan şaşmış, düşünmüş, kaşınmış, sonra biraz daha yürümüş. Domuzu zaptetmeye çalışan adamı görmüş. Bu domuz öteki dünyadayken, pinti, kötü yürekli bir insanmış. Evlerine gelen konukların önünden ardından, hep: "Yine geldi domuzlar, yine gelecek domuzlar!" der dururmuş. Zavallı babası da şimdi burada domuz kılığına giren, gübreleri, çöpleri fart fart burunlayarak ortalıkta hırslı hırslı dolanan oğlunu zaptetmeye uğraşmış. Onun da çilesi buymuş. Keloğlan şaşmış, düşünmüş, kaşınmış, sonra az daha yürümüş. Karga ile o iki ağaca rastlamış. Bu ağaçlardan birinden yine o kısık ve boğuk ses gelmiş:

- Bir zamanlar, öteki dünyada biz iki ortak kuma idik. Bu karga da bizim kocamızdı. Önce benimle evlenmişti. Sonra da üstüme şu karşıdaki ağaç kılığındaki ortağımı aldı. Bana geldikçe ortağım sararır solar, kurur kavrulur,

ona gidince de ben sararır solar, kurur kavrulurdum. Böylece kinle, hasetle, kıskançlıkla, birbirimize kötülükler ederek ömür sürdük. Şimdi de burada kocamız karga, bizler de ağaç kılığına girdik. Bana gelip konuşca ben yeşillenip göneniyorum, ortağım kuruyup kavruluyor. Ona konuşca da ben burada kavrulup sararıyorum. Kocamız karga da "gak gak, vah vah" diyerek aramızda dolaşıp duruyor, demiş de susmuş. Keloğlan şaşmış, düşünmüş, kaşınmış, sonra az daha yürümüş. Uyuyan, karnındaki enikleri horuldayan, hırıldayan köpeğe rast gelmiş. O da Keloğlana:

- Hav hav, vay vay, ben bir padişah oğlu, anlı şanlı bir şehzadeydim. Ana baba nasihati dinlemez, yaş, baş, sıra saygı dinlemez, herkese pençe pençe pay verir karşı gelirdim. Önüme geleni kapar, ardıma geleni teper, yetişemediğime de pabucumu fırlatırdım. Şimdi burada bu kılığa girdim. Karnımdaki yavrularım uykumda horluyor, uyanırken de bana harlıyorlar, demiş de susmuş. Keloğlan şaşmış, düşünmüş, kaşınmış, sonra biraz daha yürümüş. Yaşlı adamın saçını sakalını yolup otlayan, gözlerinin nurunu içen ineğe rastlamış. O da Keloğlana:

- Şu yerde yatan adam, öteki dünyada çobanlık ederdi. Herkes bu çobana davarlarını, mallarını yaysın diye verirdi. Bu yalnız kendi hayvanlarını otlatır yayar, başkalarınınkini de dağa, dereye sürer aç bırakırdı. Şimdi de bu dünyada, dilsiz, ağızsız, çaresiz hayvanlara ettiklerinin hesabını ödetiyorlar. Aman adem oğlunun ettikleri, vay vay! demiş de susmuş. Keloğlan şaşmış, düşünmüş, kaşınmış, sonra da yürümüş, yürümüş, yürümüş. Elden ayaktan kesilinceye kadar yürümüş... Birdenbire uyanmış. Yanını yöresini yoklamış. Bakmış ki, hâlâ oturduğu yerde. Çeşmenin taşına yaslanmış, kalmış. Gördüğü düşü düşünmüş, enini boyunu tartmış, yoklamış. Kalkıp çeşmeden yüzünü yıkamış.

- Bak hele, Tanrının bir hikmeti, şu gördüğüm düşte ne manalar, ne gerçekler varmış! demiş de yürümüş saraya gelmiş, padişahın huzuruna çıkmış. Gördüklerini ve dinlediklerini ve de anladıklarını bir bir, padişaha da, vezirine de anlatmış. Padişah da, veziri de, bu anlatılanların hiçbirini anlamamış, inanmamışlar. Seslenip de onu cellada verecekleri sırada, bu Keloğlan davranmış, parmağındaki yüzüğü padişaha göstermiş. Oturduğu tahtın altındaki bir küp altını görünce, hepsine inanmış, ağlamış, ettiklerine pişman olup tövbe

etmiş. Hemen vezirine yol verip Keloğlanı vezir tayin etmiş. Tellal çıkarıp davul dövdürmüş, kızı ile Keloğlanın evleneceklerini ilan etmiş. Kırk gün kırk gece düğün kurmuşlar. Konukları ağırlamış, yiyip içmiş, yan gelmişler. Onlar ermiş muratlarına, bizler bakalım işimize.

20. Hızır'ı Bulan Keloğlan³⁸⁵

Bir varmış, bir yokmuş... Memleketin birinde bir padişah varmış. Bu padişah bir gün demiş ki:

“Hızır'ı bana kim bulup getirirse dünyalığını verip ahretliğine karışmayacağım. Getirmezse cellat edeceğim.”

Tellâllar çıkarmış, fakat kimse oralı olmuyor. O memlekette bir de yoksul bir Keloğlan varmış. Bir düşünmüş, taşınmış, padişaha gitmeye karar vermiş:

“Ne olursa olsun. Ben gidip karnımı doyuracağım, isterse assın.” Kalkıp padişahın huzuruna çıkmış:

“Padişahım, Hızır'ı ben bulacağım.” demiş. Bu Keloğlan'ın da bazı şartları varmış, onları da padişaha söylemiş:

“Beni kırk gün beslersiniz, ben kırk gün ibadet edeceğim. Bu kırk günün üzerine ben Hızır'ı sana tutup getireceğim.”

Padişah kırk gün bu adamın evine yemek gönderilmesini emreder.

Kırk gün bunun evine saraydan yemek gider, yer, içer, keyfine bakar. Son gün başlar düşünmeye. Karısı ne düşündüğünü sorunca:

“Hanım, otuz dokuz gün oldu, yarın beni asmaya götürecekler. Ben ne Hızır'ı buldum, ne de gördüm, ne de ibadet ettim.”

Hanımı ile helâlleşir. Sabah olur, muhafızlar kapıya dayanır:

“Haydi, Hızır'ı götüreceğiz. Haydi.”

Bunu tutup götürdüler, ne Hızır var, ne de bir şey. Elini ayağını bağlayıp doğru padişahın huzuruna götürdüler. Padişahın kapısından içeri girerken bir de baktı ki taze bir delikanlı peşine takıldı. Keloğlan onun kim olduğunu bir türlü anlayamaz. Beraberce doğru padişahın huzuruna çıkarlar:

“Keloğlan, hani sen bize Hızır' bulacaktın, niye bulamadın?”

“Padişahım, ben aç idim, beni kırk gün yedirdin. Allah senden razı olsun. Beni affet, ben karnımı doyurmak için mahsustan öyle dedim.”

“Sen koskoca padişahla oynuyorsun ha!” Padişah vezirlerini toplar:

³⁸⁵ Saim Sakaoglu, **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, ss. 328-329.

“Buna ne çeşit bir ceza verelim?”

Başvezir der ki:”Padişahım, müsaade edersen evvel keselim, sonra derisini yüzelim. Bu böyle ölsün, bir padişah oynatmak nedir, anlasın.”

İkinci vezir de: “Bunu asalım.” diye cevap verir.

Üçüncü vezir: “Bunu zindana atalım, aç susuz zindanda ölsün.” cevabını verir.

Padişah aynı şeyi dördüncü vezirine de sorar ve şu cevabı alır:

“Padişahım, bu bir Keloğlan’dır, padişahın işi aftır. Bunu affedin. Bunu öldürüp de ne olacak, kanına dokunacaksınız da elinize ne geçecek?”

Dördüncü vezir böyle der demez, kenarda oturan delikanlı ayağa kalkıp padişaha der ki:

“Padişahım, müsaade ederseniz size bir şeyler söyleyeceğim. Senin birinci vezirinin aslı kasaptır, anasından öğrendi; o, vezir çocuğu değildir, kasap çocuğudur. İkinci vezirinde çingen çocuğudur; üçüncü vezirin ise zindancıdır. Senin esas vezirin dördüncü vezirindir. Bunu başvezir yap, ötekilerini at dışarıya. Ben de Hızır’ım.” der demez, o delikanlı kaybolur.

Padişah toplantıya dağıttıktan sonra hemen vezirlerin analarını bulup sorar. Önce başvezirin anasına der ki:

“Sen bu çocuğu nereden aldın?”

“Hık mık...”

“Doğru söyle, yoksa seni öldüreceğim.”

“Ben doğruyu söyleyeyim de sen ne yaparsan yap. Ben bu çocuğu sarayın kasapbaşısından aldım, vezir oğlu değildir.”

İkinci vezirin anasına sorar, oda der ki:

“Buraya bir çingen gelmişti, ondan almıştım.”

Üçüncü vezirin anası da zindancıbaşından aldığını söyler. Sıra dördüncü vezirin anasına gelir. Padişah sorar:

“Ya sen nerden aldın bu çocuğu?”

“Esas babasından aldım, kimseden aldığım yoktur.”

Padişah, dördüncü veziri başvezir yapar, diğerlerini çıkarır, yerlerine başkalarını alır.

21. Keloğlan 1³⁸⁶

Bir varmış bir yokmuş Allah'ın kulu dağdan taştan çokmuş. Çok söylemesi günahmış. Bir memlekette bir padişah varmış; bu padişahın  tane kızı varmış. Bir de Keloğlan ile anası varmış. Keloğlan ormandan odun keser, beş kuruş on kuruş satar onunla geinirlermiş. Yine bir gün odun kesmiş geliyormuş. Bakmış ki, çocuklar bir kedi eniğini dövüp öldürüyorlar.

Keloğlan: - “Aman ocuklar etmeyin tek size para vereyim de o yavruyu öldürmeyin, bana verin.”

Çocuklar: - “Peki sen parayı ver enik senin olsun” demişler. Keloğlan on kuruş verip yavruyu kurtarmış. Alıp eve getirmiş.

Anası: - “Gel oğlum ne aldın? Ekmeğimizi getirdin mi?”

Keloğlan: - “Aman ana yolda çocuklar şu kedi yavrusunu öldürüyorlardı acıdım, dayanamadım. Bugünkü kazancımı çocuklara verip yavruyu kurtardım. Ekmek alamadım” demiş. Anası biraz kızdıysa da:

Keloğlan: - “Ne yapayım ana hiç değilse evimizdeki fareleri tutar yer diye aldım işte” demiş. Ertesi gün yine ormandan odun kesip eve gelirken bakar ki yine çocuklar bir it eniğini dve dve öldürüyorlar.

Keloğlan: - “ocuklar eniği öldürmeyin bana verin de size on kuruş veriyim.”

Çocuklar: - “Peki” deyip parayı almışlar. İtin eniğini Keloğlan'a verip, salmışlar. Keloğlan çıkıp eve gelmiş.

Anası: - “Oğlum ne aldın evimize ne getirdin?”

Keloğlan: - “Ana ocuklar şu it eniğini öldürüyorlardı. Acıdım, dayanamadım bugünkü kazancımı onlara verip, eniği kurtardım. Yine bir şey alamadım” demiş. Bu sefer de anası kızıp bağırıp çağırmış.

- “Bizim it eniği ile ne işimiz vardı ki bunu aldın da geldin? Bu ne yiyip, ne içecek?” demiş. İti de kapıya koyup, ertesı gün yine oduna gitmiş. Odunu satıp gelirken yine yolda çocukları görmüş, çocuklar da bu sefer bir yılan eniği öldürüyorlar.

³⁸⁶ Namık Aslan, “Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması: (İnceleme-Metinler)”, (Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), ss. 136-141.

Keloğlan: - “Aman çocuklar etmen, öldürmen tek size para vereyim de o yılan eniğini bana verin” demiş. Çocuklar parayı alıp yılanı Keloğlan’a vermişler. Keloğlan çıkıp eve gelmiş. Yılanı getirip duvardaki takaya koymuş. Anası bağırıp, çağırırsa da

Keloğlan: - “Ana hiç kızıp bağırma şu yavrunun bize ne zararı dokunacak. Taka da durur, toprak yalar oturur” demiş. Aradan zaman geçmiş, yılan büyümüş, kedi büyümüş, köpek büyümüş. Bir gün Keloğlan yılanla oynarken yılan lisana gelip;

- “Ey insanoğlu sen beni ölümden kurtardın, ben de sana bir iyilik edeyim. Benim filanca dağın ardında babam var. Periler padişahıdır. Beni oraya götür, babam seni dünya malıma gark ider” demiş. Yılan sürünerek Keloğlan’ın peşinden vara vara bir dağın yamacına ulaşmışlar. Orada koca bir kaya varmış.

Yılan: - “Keloğlan şu kayaya bir depik vur. Kapı açılır içeri gireriz. Yalnız oraya varınca yılanlar sana hücum eder. Sen arkamda dur ben onlarla konuşur, her şeyi anlatırım. Sen korkma” demiş. İçeri girmişler. Yılanlar buna hücum etmişler ya durumu anlayınca bir şey yapmamışlar ileri varmışlar ki üst tarafı adam, alt tarafı yılan padişah orada oturuyor.

Yılan: - “Benim oğlumu kurtardın. Dile dileğini derse sağlığını dilerim de. O, yok dile der. Sen de de ki dilin altındaki bakır mührünü dilerim de. Babam o mührü sana verince filanca suyun başına var. Abdest alıp iki rekat namaz kıl. Mühürü yala karşına kırk tane Arap çıkar. Sakın korkma canın ne isterse onlara söyle yerine getirirler” demiş.

Keloğlan: - “Tamam anladım” deyip, yılanın babasının yanına varmışlar. Bu iki yılan baba oğul sarım görüm olmuşlar.

Padişah: - “Ey insanoğlu sen bana evladımı getirdin. Dile benden ne dilersem”

Keloğlan: - “Sağlığını dilerim”

Padişah: - “Sağlığımdan sana bir fayda yok. Dileğini söyle”

Keloğlan: - “Dileğim o ki dilinin altındaki bakır mührünü bana ver. Başka bir şey dilemem”

Padişah: - “Güç buyurdun ya aha mühür senin buyur al” demiş. Keloğlan mühürü alıp, yola düşmüş. Gele gele bir çeşmenin başında durmuş. Oradan

abdest alıp, iki rekat namaz kılmış. Mührü çıkartıp diliyle yalayınca birden karşısında 40 tane Arap peydahlanmış.

Araplar: - “Dile dileğini Keloğlan. Ne istiyorsan söyle”

Keloğlan: - “Ben eve varmadan yiyecek içecek hazırlayın. Her şey tamam olsun”

Araplar: - “Emret” demiş, kaybolmuşlar. Keloğlan deh çü deh çü usul usul eve varmış. Eve varsa ki ne görsün yılanın ödü, kuşun südü ev yiyeceğinden dolup, taşıyor.

Keloğlan: - “İşte ana gördün mü? Yılanı getirdin diye kızıyordun. Bütün bunlar o yılanın hünerleri” demiş. Yemişler, içmişler. Sabah olunca Keloğlan kalkmış:

- “Ana padişahın küçük kızına dünür git”

Anası: - “Aman yavrum, sen bir Keloğlan’sın. Padişah sana kız mı verir. Aklını başına topla” dediyse de oğluna söz geçirememiş. Avrat çaresiz saraya varıp, dünür taşına oturmuş. Padişahın kızları Keloğlan’ın anasını dünür taşına oturmuş görünce gülüşmüşler.

Padişah: - “Söyle anam ne istiyorsun”

Kadın: - “Allah’ın emri, peygamberin kavli ile oğluma küçük kızını istiyorum, dünürüm”

Padişah: - “Üç şartım var. Eğer bunları yerine getirirse kızımı veririm. Yoksa olmaz”

Kadın: -“Peki şartlarını söyle”

Padişah: - “Şu zindanın ağzındaki taşı kaldırır atarsa, sabaha kadar benim konağın karşısına bundan daha iyi bir konak yaparsa, bir cansız araba iki konağın önünden gidip gidip gelirse kızımı alır. Git, oğluna söyle” demiş. Avrat çıkıp eve gelmiş.

- “Ya Keloğlum, padişah sana kız ı verir? Şu şu şartları yerine getirirse kızı alır. Yoksa alamaz dedi” demiş.

Keloğlan: - “Tamam ana ondan kolay ne var” demiş. Akşam olunca abdest alıp iki rekat namaz kılmış. Mührü yalayınca 40 tane eli deynekli Arap karşısında peydahlanmış.

Araplar: - “Emret Keloğlan”

Keloğlan: - “Emrim o ki Şu zindanın ağzındaki taşı oradan kaldıracaksınız, padişahın konağının karşısına da benim için bir konak konduracaksınız ki padişahın konağının iki katı olacak bir de cansız araba bu iki konağın arasında gidip gidip gelecek.”

Araplar: - “Emredersin Keloğlan” deyip, kaybolmuŐtur.

Sabah olunca bir de bakmışlar ki zindanın önündeki taş yerinde yok, padişahın konağının karşısına da bir konak yapılmış ki padişahın konağını karartılmıŐ bir de cansız araba iki konağın kapısına varıp varıp geliyor. Sarayın ii karanlık olunca,

Padişah: - “Hizmetilerine demiş ki varın bakın içeri niye karardı? Hemen akşam olmadı ya” demiş. Hizmetçiler dışarı çıksalar ki karşıya bir konak yapılmış ki kendi konaklarının iki katı. Cansız bir araba da konağın kapısına gelip gelip öteki konağın kapısına gidermiş. Gelip durumu padişaha bildirmişler. Padişah sözünde durup 40 gün 40 gece düğün etmiş, kk kızını Keloğlan’la evlendirmiş. Padişahın kapısında da bir gavur alıŐırmıŐ. Bu kızda gözü varmış. “Ben bunu Keloğlan’dan alırım” diye düşünürmüş. Meğer bu gavur İsak Keloğlan’ın sırrını bilirmiş. Keloğlan bir gün ava gittiğinde İsak dalına bir torba atmış, “İnci satıyorum, inci satıyorum, bir bakır mhre bir inci” diye Keloğlan’ın konağının önünden gelip geçiyormuş. Keloğlan’ın karısı bunu duyunca hemen kapıya çıkmış. İncileri bakıp beğendikten sonra “Yarın gel, Şu inciye alacağım. Kimseye satma” demiş. Akşam olup da Keloğlan avdan dönünce;

Avrat: - “İlle Şu mühürü bana ver” diye Keloğlan’a tebelles olmaya başlamış. Keloğlan etme gitme dediye de karısının hatırından geçemeyip mühürü vermiş. Sabah olup da gavur İsak gelince ne kadar inci varsa alıp, bakır mühürü buna vermiş. Akşam Keloğlan avdan gelse ki avrat mühürü verip, inci almış, mühür gitmiş.

Gavur İsak iki rekat namaz kıldıktan sonra mühürü yalamış 40 Arap çıkıp emret demişler.

İsak: - “Şu Keloğlan’ın konağını alacaksınız. Karısıyla ben içinde olmak üzere 7 denizin ortasına koyacaksınız. Keloğlanı da zindana kapatıp o 40 batmanlık taşı da zindanın kapısına getireceksiniz” demiş. Araplar hemen gidip konağı aldığı

ile 7 denizin ortasına koymuşlar. Keloğlanı da zindana atıp taşı da zindanın kapısına getirip bırakmışlar. Keloğlan, anası yine eski hallerine dönmüşler, anası itinen kediyinen kalakalmış. Keloğlan sabah kalksa baksa ki ne konak var ne avrat var. Zindana hapis edilmiş.

Keloğlanın kedisiyle iti zindanın deliğine gelmişler, öyle sahiplerine bakar üzülmüşler. Zindanın deliğinden Keloğlan'a ekmek su taşırlarmış.

Kedi: - “Gel it kardeş Keloğlan'ın bize iyiliği çok. Gidelim ben gavur İsak'tan bu mührü alırım. Sen yüze yüze beni sırtında oraya götür. Ben geceden içeri girerim. Gavur İsak'ın şarap küpü var. Ben şarap küpüne kuyruğumu sokarım. O şarabı alıp içince pıskırır, pıskırınca mühür ağzından düşer, alır kaçarım. Getirir Keloğlan'a veririz” demiş. Tamam mı tamam. Kedi itin sırtına binmiş yüze yüze konağa varmışlar kedi delikten girip düşündüklerini bir bir yapmış. İsak pıskırınca mühürü aldığı ile kaçmış. Hemen köpeğin yanına gelip “Gidelim, kaçalım” demiş.

Köpek: - “Mühürü bana ver, ben götürüyüm”

Kedi: - “Olmaz, sen düşürürsün, bir şeye yaramaz. Keloğlanı da zindandan kurtaramayız”

Köpek: - “Mühürü bana vermezsen seni götürmem” demiş. Kedi mecbur kalıp ite vermiş. İt mührü ağzına, kediyi de sırtına alıp, yüze yüze kıyıya yaklaşmışlar. Tam bu sırada bir balık gelip de itin ayağına değer değmez it “vaf” deyince mühür ağzından denizin içine düşmüş, onu da bir topal balık yutmuş. Sudan çıkmışlar.

Kedi: - “Haydi bakalım mühürü ver” deyince;

Köpek: - “Böyle böyle oldu. Ben havlayınca mühür ağzımdan düştü” demiş. Kedi ben sana demedim miydi şimdi ne yapacağız diye bağırıp çağırmışsa da ellerinden bir şey gelmemiş, üzüntülerinden oraya kıvrılıp üç gün denizin kıyısında yatmışlar. O sırada kıyıya balıkçılar yaklaşmış. Bu kediyle itin de üç gündür orada yattıklarını bilirler üzülmüşler birisi;

- “Ulan arkadaş şu kediyle it üç gündür aç susuz şu kıyıda yatarlar. Şunlara biraz balık atalım da yesinler” demiş. Önlerine birkaç balık atmışlar. Kediyle it bunları yerken bir de baksalar ki ne baksınlar balığın birinin karnından pat diye mühür düşmüş. Kedi mühürü hemen aldığı ile ite vermeden

kaç kaç gelip zindanın deliğinden Keloğlan'a atmış. Keloğlan hemen mühürü alıp iki rekat namaz kılmış, mühürü yalamış. Karşısına 40 tane Arap dikilip, emret demişler:

Keloğlan: - “Emrim o ki, şu denizin ortasındaki konağı alıp gün çıkmadan padişahın konağının karşısına dikeceksiniz. Ben de içinde olacağım” demiş. Araplar hemen ortalıktan kaybolup gitmişler. Sabah olunca ne görsün konuk gelip dediği yere konmuş, İsak'ın kız da daha uyuyorlarmış. Hemen Keloğlan padişaha haber verip;

Keloğlan: - “Gel de kızının hünerini gör” demiş. Padişah gelse baksa ki, ne bahar kızınan Gavur İsak sarmaş dolaş yatıyorlar. O zamana kadar kız ile gavuru orda kıyım kıyım kıymışlar. Yemiş içmiş has muradına geçmişler. Hikâye de böylece bitmiş.

22. Keloğlan ile Hazal³⁸⁷

Bir varmış bir yokmuş. Vakti zamanında bir adam varmış. Bu adamın dokuz on çocuğu varmış. Öyle bir zamanda yaşıyorlarmış ki iki kişilik ailede bile iki lokma yemek bulmak çok güçmüş. Adam düşünmüş taşınmış; “Oğullarımdan birinin kulağından tutup Mehmet Ağanın ayaklarının dibinde kurban ederim, o da şan ve şöhreti için, bana birkaç ölçek buğday verir. Hiç olmazsa ailemi yaza kadar geçindiririm.” demiş.

Çocuğun kafası kelmiş. Adam çocuğu alıp Ağanın evine gitmiş. Ağa akşam yemeğini yedikten sonra yatmış. Sabah kalkıp yola çıkmaya hazırlanırken, adam, oğlunu Ağanın ayaklarının dibine yatırıp bıçağı boynuna dayamış. Ağa, adamın elinden tutup; “Yahu sen ne yapıyorsun?” demiş. Adam; “Ağam biliyorsun ki dokuz on çocuk var. Yiyecek ekmek bulamıyoruz. Kendi kendime dedim ki, çocuğumu alıp ağanın ayaklarının dibine kurban ederim. O da şanı ve şerefi için bana birkaç ölçek buğday verir, bununla kışı geçiririm, dedim.” demiş. Ağa; “Akıllı ol evladım akıllı ol! Oğlunu da kesme, sana buğday da veririm.” demiş. Sonra, kölelerini çağırıp; “Gidin ambardan buğday çıkarın, bu adamın evine götürün.” demiş. Adam, ağaya; “Bu çocuk senin yanında kalsın. Hem senin hizmetini görsün hem de rahat bir ekmek yesin.” demiş. Ağa kabul etmiş. Böylece Keloğlan, ağanın yanında kalmış. Keloğlan, çok şımarık bir çocukmuş. Karnı doyunca sokağa çıkıp çocuklara bulaşmış. Çevredekiler de Keloğlan’ı sık sık ağaya şikâyet ediyormuş. Ağa; “Ben ne yapayım? Çocuğu kovarsam, ‘Mehmet Ağa bir çocuğun karnını doyuramadı’ diyecekler. Kovmazsam çevredeki çocuklara bulaşıyor.” demiş. Ağanın köleleri, haftada beş altı defa dağa, oduna gidermiş. Böylece olaylar birbirini izlerken Keloğlan büyümüş, genç bir delikanlı olmuş. Köleler her zamanki gibi dağdan odun getirdikten sonra ağanın huzuruna çıkmışlar; “Bu Keloğlan ne zaman olsa senin başına bela olur. Bizi dinlersen biz bunu, odun getirmesi için dağa gönderelim. Ya dağda ayağına baltayı vurur ölür ya da ağaçtan düşer ölür.” demişler. Bu fikir, ağanın kafasına yatmış; “Ben dışarıdan gelirken siz bana, ‘Keloğlan oduna

³⁸⁷ Abdullah Doğan, “Adıyaman Yöresi Masalları Üzerine Bir İnceleme”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), ss. 241-246

gidemez.’ dersiniz. Ben de, ‘Benim oğlum gider yahu!’ deyip Keloğlan’ı gaza getiririm.” demiş. Dedikleri gibi yapıp Keloğlan’ı dağa göndermişler. Keloğlan, katırların yemini verip bir taşın üstüne oturmuş ve düşünmeye başlamış. Böylece uzun uzun düşünürken kendi kendine; “Ya Rabbi, ben ne yapayım şimdi! Diyelim ki ağaçları kesemedim, çevredeki çalı çırpıyı topladım. Kim bana yardım edip bu çalı çırpıyı katırlara yükleyecek.” demiş. Keloğlan, taşın üstünde düşünürken yaşlı bir adam gelmiş ve yanında durmuş; “Yavrum, nedir derdin? Niye dalmışsın böyle?” demiş. Keloğlan, adama dönüp; “Ya kardeşim yoluna git, benim derdim başımdan aşkın bir de seninle uğraşamam!” demiş. Yaşlı adam; “Yavrum söyle nedir derdin? Söyle ben de bileyim derdini!” deyip ısrar etmiş. Keloğlan; “Elinden geliyorsa, bana hiç kimsede olmayan bir güç ver. Bir de ben kime kızsam onun dişleri tir tir titresin.” demiş. Meğer bu adam Hızır’mış. Hızır, ellerini açıp Allah’a; “Ya Rabbi, bu kulunun dileğini kabul et!” demiş. Ve adam kaybolmuş. Keloğlan’a öyle bir güç gelmiş ki haddi hesabı yok. Baltayı eline alıp kendi kendisine; “Vur ha vur!” demiş. Etraftaki bütün ağaçları kesmiş, katırlara yüklemiş, yola koyulmuş, ağanın evinin önüne gelmiş. Katırların yükünü indirmiş. Köleler, Keloğlan’ı görünce şaşırılmış; “Yahu biz dört beş kişi gidiyorduk, bu kadar odun getiremiyorduk!” demişler. Aralarında fısıldamaya başlamışlar. Keloğlan kime bakmışsa dişleri tir tir titremeye başlamış. Sonra köleler ağaya dönüp; “Ağam! Bu Kel ne zaman olursa olsun senin servetine konar.” demişler. Ağa; “Ne yapayım, kovsam bir dert kovmazsam bin dert.” demiş. Yine Keloğlan’ı öldürme planları yapmaya başlamışlar. Dağda bir tane mağara varmış. Mağaraya giren bir daha çıkamıyormuş. Keloğlan’ı gaza getirip mağaraya göndermeyi düşünmüşler. Köleler, Keloğlan’ın yanına gidip; “Mağaraya gidemezsin.” demişler. Ağa, dışarıdan gelip; “Yazıklar olsun size! Keloğlan mı mağaraya gidemez? Şimdi eline bir kazık alıp mağaraya gider ve kazığı mağaranın içinde diker.” demiş. Keloğlan, kazığı alıp mağaraya gitmiş. Mağarada, biri; “Hey hey!” diye bağırmış. Keloğlan çevresine bakmış, kimseyi görememiş. Yine aynı ses tekrarlanmış. Bir de bakmış ki önüne pat diye bir ceset düştü. Önemsememiş. Başka bir ceset daha düşmüş, yine aldırmadan kazığını çakmaya devam etmiş. Kazığı yere çakıp ayağa kalkmış. Mağaranın kapısından dışarı çıkarken kapının

önünü bir çalılık kapatmış. Hava bile içeri giremiyormuş. Elini mağara taşı ile çalı arasına koyup dışarı çıkmış. Bir de ne görsün: Direğin birini sağa birini sola dikmişler ve önünde bir bebekle bir kadın asılmış. Çocuk annesinin elini tutmaya çalışıyormuş. Keloğlan çocuğa acımış. Çocuğu kaldırmış. Çocuk, Keloğlan'ın omzuna öyle bir tekme vurmuş ki, onu yedi kat yerin dibine batırmış. Keloğlan, çocuğun ayağından tutmuş, çevirmiş çevirmiş tam mağaranın duvarına vuracaktı ki çocuk; “Dur, beni affet! Sana bir tek küpemi vereyim. Ne alınır ne satılır. Eğer satarsan yedi ceddine yeter. Ayrıca senin olduğun memlekette durursam Allah benim belamı versin!” demiş. Keloğlan, küpeyi alıp tekrar eve dönmüş. Ağa ve köleleri; Keloğlan korkusundan dağdaki küçük çeşmeden geri döndü.” demişler. Keloğlan; “Gidin mağaraya bakın, eğer kazık çakmadıysam korkak olduğumu kabul ederim.” demiş. Ağanın köleleri kırk günde bir, kırk katır yükü Halep'e gidip alış veriş yapıp gelirlermiş. Bir gün ağanın huzuruna çıkmışlar; “Ağam, her zaman biz gidiyoruz, bu kez de o gitsin. İnşallah yolda ya birileri öldürür ya da başına bir şeyler gelir de ölür. Sen de kurtulursun biz de, malı boş ver. Mal önemli değil.” demişler. Kırk katır yükü hazırlamışlar. Keloğlan'ın atını da gece yarısı yola çıkması için hazırlamışlar. Sabah kalkmışlar ki kırk katır ve Keloğlan'ın binmesi için hazırladıkları at bahçede, fakat Keloğlan ortalıkta yok. Ağanın köleleri ağaya; “Şimdi senin başın belaya girdi işte! Gider birinin davarını öldürür, başına bela açar.” demişler. Keloğlan, cebinde ne alınan ne satılan küpesiyle; az gitmiş, çok gitmiş bir derenin kenarına varmış. Bakmış ki kıyıda bir kayık ve hem yanında hem de karşıda yirmi tane müşteri. Kayığın sahiplerine; “Be adamlar, artık öğle vakti! Bunları karşıya, karşıdakileri de buraya getirsenize!” demiş. Kayığın sahipleri; “Hayda, bu adamın hiçbir şeyden haberi yok!” demişler. Keloğlan; “Hayırdır.” demiş. Onlar da; “Gemiye müşterileri alıp yola çıktığımız zaman derenin ortasında bir el, şu gemiyi kaldırıp kaldırıp ters çeviriyor. Geminin içindeki bütün müşteriler boğulup ölüyorlar. Gemi de tahta olduğu için dalgalar onu tekrar kıyıya getiriyor. Biz yine onu buraya getiriyoruz. Onun için biz binmekten korkuyoruz, demişler. Keloğlan; “Zaten, benim dünyadan bir beklentim yok. Kayığımız kaç para ederse vereyim parasını, alıp karşı tarafa gideyim.” demiş. Kayığa binmiş, tam nehrin ortasına gitmiş. Bir de ne görsün;

kayık yükselmeye başlamış, iyice dikkat etmiş, bakmış ki bir el alttan gemiyi devirmeye çalışıyor. Hızır, kendisine güç vermişti ya, o güç ile, eli tutup çekmiş. Bir de bakmış ki kolu baştan başa bilezikle dolu bir kadın. Kadın, Keloğlan'a; "Beni bırak, sana bir tek bilezik vereyim. Ne alınır ne satılır. Eğer satarsan yedi ceddine yeter. Ayrıca senin olduğun memlekette durursam, Allah belamı versin!" demiş. Kayık düzelmiş. Karşıya geçip yolcuları karşıya geçirmiş; "Arkadaşlar, bu kayığı önce Allah sonra da ben kurtardım. Bunun için sizden istediğim bir şey yok. Sadece bu küpenin eşi sizdeyse verin. Yoksa da Allah selamet versin." demiş. Adamlar; "Hiç birimizde bu küpenin eşi yok." demişler. Keloğlan; "Allah'a ısmarladık." demiş. Oradan uzaklaşmış. Az gitmiş uz gitmiş, öyle bir yere gitmiş ki her taraf yemyeşil, çayır çimen, güllük gülistanlık. Bir çesme başına gitmiş ki, iki üç kişi buz gibi suyun yanında ağacın gölgesinde oturmuş. Bahar sıcağının altında iki üç hayvanı anız ve samanla besliyorlar. Hayvan sahiplerine; "Ne yapıyorsunuz? Burada yemyeşil çayırlar varken, neden hayvanlarınızı yemle besliyorsunuz." demiş. Adamlar; "Bu binayı görüyor musun? Bu bina insanların kafatasıyla yapılmış. Tamamlanması için bir kafatası eksik, hayvanları bu çayırdaki otlatanın kafasını kesip binanın duvarında kullanıyorlar." demişler. Keloğlan, atlardan birini çözmüş, binmiş ve doğru çayıra sürmüştü. Keloğlan'ın karşısına bir Arap çıkmış. Kavgaya tutuşmuşlar. Akşam olmuş. Birbirlerini yenememişler. Akşam Hızır, Keloğlan'ın rüyasına girmiş; "Korkma Keloğlan, sen yarın onu yenersin." demiş. Sabah bunlar tekrar kavgaya tutuşmuş. Dönmüşler dolaşmışlar. Keloğlan, Arap'ı yenmeyi başarmış. Arap'ın üzerine çullanmış, tam boğazını keseceği sırada Arap; "Sana bir tek ayakkabı vereyim. Ne alınır ne satılır. Satarsan yedi ceddine yeter. Ayrıca senin bulunduğu memlekette kalırsam, Allah belamı versin!" demiş. Keloğlan, at sahiplerine dönmüş; "Eğer bu ayakkabının teki sizdeyse verin. Yoksa da atlarınızı çayıra sürün. Allah selâmet versin!" demiş ve yola çıkmış. Az gitmiş çok gitmiş, akşam olunca kafasının altına bir taş koyup uzanmış. Birden, gözüne çok uzaklardan bir ışık görünmüş. Kalkmış ışığın yanına gitmiş. Bakmış ki bir merdiven, bu merdiven aşağı doğru iniyormuş. Keloğlan da aşağı doğru inmiş. Bir o yana, bir bu yana gide gide bir bahçeye çıkmış. Bakmış ki karşıda bahçenin içinde tek oda, diğerlerinin hepsi

üç beş katlı bina; ne arasan bulabileceğin bir meyve bahçesi, sessiz, hiçbir insanın ve hayvanın olmadığı bir ortam. Kendi kendisine; “Bu yerin illa ki bir sahibi vardır.” demiş. Başının altına bir yastık koyarak uzanmış, epey zaman böyle geçtikten sonra üç güvercin kanat çırparak gelip bahçeye konmuş. Güvercinlerden biri; “Arkadaşlar, gelin konuşalım!” demiş. Keloğlan bakmış ki derilerini üzerlerinden sıyırdılar. Bir de ne görsün, bunlar üç kız. Kızlar; “Gelin dertlerimizi birbirimize anlatalım.” demişler. Kızların ilki; “Bizim memlekette bir mağara vardı, kaç insan geldiyse sağ çıkamadı. Son zamanlarda bir Keloğlan ortaya çıktı. Kadın kılığına girdim olmadı, çocuk kılığına girdim olmadı. Velhasıl onunla baş edemedim. Sonunda ayağımdan tutup beni mağaranın duvarına fırlatacağı sırada ‘dur’ dedim. Al sana bir tek küpe, senin olduğun memlekette de kalırsam Allah benim belamı versin dedim.” demiş. İkincisi; “Ben suyun içindeydim, kaç kişi geldiyse boğdum. Ama bu son zamanlarda biri elimden tutup yakaladı beni. Bıçağı boynuma dayamıştı ki ‘dur’ dedim. ‘Al sana bir tek bilezik. Senin bulunduğun memlekette de kalırsam Allah belamı versin!’ dedim.” demiş. Diğeri; “Çayırda Arap kılığında yaşıyordum. Kimse o çayıra giremiyordu. Son zamanlarda Keloğlan gelip çayıra girdi. Kavga ettik. Beni yenip, bıçağı boynuma dayadı. Ben; ‘Dur, al sana bir tek ayakkabım! Ne alınır ne satılır. Satarsan yedi ceddine yeter. Bulduğun memlekette de durursam, Allah belamı versin!’ dedim.” demiş. Kızlar; “Arayalım.” demişler. Biri; “Bizim memleketimizde.” demiş. Biri de; “Ya bahçenin etrafında, ya da içindedir.” demiş. Üçüncüsü de; “Bizim bahçededir.” demiş. Keloğlan üzerindeki kilimi atıp; “Buradayım!” demiş. Merhabalaşmışlar. Kızlar; “Biz derilerimizi giyip buradan uçup gideceğiz. Buradaki her yerin anahtarını da sana vereceğiz. Fakat bir odanın anahtarını vermeyiz. Bu odanın kapısını açma. Diğeri sana serbesttir.” demişler. Keloğlan; “Tamam, ama bana karşı dürüst iseniz o odanın da anahtarını bana verin.” demiş. Kızlar; “Veririz, fakat kesinlikle o odayı açma! Orası pislik yuvasıdır.” demişler. Derilerini giyip uçmuşlar. Keloğlan, direk tek göz odaya gitmiş ve kapıyı açmış. Bakmış ki yedi zincirle bağlanmış bir dev var. Bu devin özelliği, eğer bir insanoğlunu görürse zinciri kendiliğinden dağılıp gidiyormuş. Dev, Keloğlan’a; “Seni yerim.” demiş. Keloğlan; “Hakkın var, hem de fazlasıyla hakkın var!” demiş. Dev; “Hazal’ın

memleketine gidip Hazal'ı getirirsen kurtulursun. Gitmezsen seni yerim. Haydi git!" demiş. Keloğlan yola koyulmuş. Uzun bir müddet yol aldıktan sonra dev aniden önünü kesmiş; "Zannetme ki uzaklaşmakla benden kurtulursun. Nereye kaçarsan kaç seni yakalarım. İyisi mi sen git Hazal'ı getir." demiş. Az gitmiş, uz gitmiş dere tepe düz gitmiş. Üç kişi kavga ediyormuş; "Durun, etmeyin eylemeyin, neden kavga ediyorsunuz!" demiş. Adamlar; "Babamızın eşyaları için kavga ediyoruz." demişler. Keloğlan; "Neymiş bu eşyalar?" demiş. "Şu takke, değnek ve deri." demişler. Keloğlan; "Bunlar ne ise yarar?" demiş. Adamlar; "Derinin üzerine otur, takkeyi başına geçir, değneği yere vur, uçar gidersen ve Allah'tan başka kimse seni göremez." demişler. Keloğlan eline üç tane taş almış. Her birini bir tarafa atmış; "Şu taşları getirin. Hanginiz taşları getirirse bu eşyaları o alır." demiş. Onlar taşları almaya giderken, Keloğlan derinin üzerine oturmuş, takkeyi başına geçirmiş, sopayı eline alıp yere vurmuş ve uçup gitmiş. Onlar taşları getirdiğinde ortada ne eşya kalmış, ne de Keloğlan. Gelelim Hazal'a: Zamanın birinde iki kardeş varmış. Birinin oğlu, birinin kızı olmuş. Bunlardan biri diğere; "Benim oğlum, senin de kızın var. Gel bunların sözünü keselim." demiş. Diğeri de; "Tamam." demiş. Kız ile oğlan birlikte okula başlamış. Epey zaman bu böyle devam etmiş. Oğlanın babası ölmüş. Hazal'ın babası, oğlana; "Sana kızımı vermem." demiş. Oğlan; "Amca, kulun kölen olayım, sen bana kızını vermezsen kim bana kız verir!" demiş. Velhasıl amcasına söz dinletememiş. İkisi de okumuş, ilim irfan öğrenmiş kişiler olduğu için büyü yapmayı da biliyorlarmış. Bir gün okul dönüşü büyü yapmışlar ve ikisi de Hazal olmuş. Uzun zaman böylece sürdürmüşler. Bir gün evden kaçmışlar. Epey yol almışlar. Akşam olunca köpeklerden korunmak için büyü yapmışlar. Yine de köpekler onları fark etmiş. İkisini de kovalamışlar. Hazal, dereye doğru koşmuş. Bir çalı dibine saklanmış. Köpek yanına gelince; "Beni yiyecek misin?" demiş. Ve büyü yapıp ortadan kaybolmuş. Hazal, o büyüün etkisiyle kadınlardan oluşan bir şehre gitmiş. Oraya padişah olmuş. Keloğlan, derinin üzerine oturup uçtukten sonra bu şehre gelmiş ve konağın çevresinde dolaşmaya başlamış. Askerler, Keloğlan'ı yakalayıp Hazal'ın huzuruna getirmişler. Hazal; "Bu kadar askeri, bu kadar kapıyı ve bu kadar suru nasıl atlatıp buralara geldin? Ben şimdi seni asarım!" demiş. Asacakları sırada;

“Durun! Beni asın ama önce ifademi alın.” demiş. Kızın amcasının, babasının ve amcasının oğlunun meselesini anlatmış. Padişahın amcasının oğlu olduğunu söylemiş. Hazal, Keloğlan’ın bu yalanına inanmış. Aradan, beş, on, kırk gün; bir yıl geçmiş. Keloğlan bir gün Hazal’ı konağın üzerine götürmüş. Derinin üzerine oturmuş. Hazal’ı da yanına oturtmuş. Takkeyi kafasına geçirmiş. Sopayı yere vurmuş ve devin olduğu yere gitmiş. Hazal anlamış; “Sen benim amcamın oğlu değilsin. Beni deve götürüyorsun. Buna razıyım ama senden bir dileğim var: Devın toprağına gittigimizde beni dışarıda bırak. Aşağı in ve deve sor. Eğer dev, ‘Hazal’ı getir, sen de buralardan çekip git!’ derse gel beni götür. Ama ‘İkinizi de yiyeceğim.’ derse gel, derinin üstüne oturup buralardan kaçalım.” demiş. Keloğlan, devin yanına gitmiş. Dev; “Hazal’ı getir. Birinizi kahvaltıda, birinizi de öğle yemeğinde yiyeceğim.” demiş. Keloğlan gitmiş. Derinin üzerine oturmuş ve Hazal ile birlikte uçmuşlar. Dev, onları takip etmiş. Devden kurtuluş olmadığını anlamışlar. Yere inmişler. Dev, kendisini yere bırakacağı sırada, Keloğlan, okla devin bir gözünü vurmuş. Dev, yere düşerken diğer gözünü de bir okla vurmuş ve devı öldürmüş. Derinin üzerine oturup tekrar devin bahçesine gitmişler. Bu arada güvercinler de bahçeye gelmiş. Devı görmeyince telaşa kapılmışlar. Bu sırada Keloğlan görünmüş; “Dev’i ben öldürdüm.” demiş. Güvercinler; “Etme eyleme, devı nasıl öldürebilirsin!” demişler. Keloğlan, Hazal ile birlikte posta binip Mehmet Ağa’nın memleketine gitmişler. Ağa da, malını mülkünü kaybetmiş. Hapse girmiş. Keloğlan, Mehmet Ağa’yı ve kölelerini hapisten kurtarmış. Kendisi de Hazal ile evlenmiş. Onlar muratlarına erdi, siz de muradınıza eresiniz.

23. Keçelce³⁸⁸

Bir varımış bir yoğumuş
Allah'ın gulu çoğumuş
Evvel zaman içinde
Halbur saman içinde
Cinler cırtı atarken
Deve tellal iken
Pire berber iken
Ben babamın beşiğini
Tıngır mıngır sallarıken
Anam düşdü eşikden
Babam düşdü beşikden
Önüme bir gılık atdılar
Beni yola saldılar.

Az getdim, uz getdim
Dere tepe düz getdim
Altı ay bir güz getdim
Geriye döndüm bahdım
Bir çuvalduz boyu yol getdim.

Dağları tepeleri aşarken adım adım
Bir çobanla oğluna rasladım
Gıligi verdim çobana
Aldı getdi yabana
Oğlu yedi oyuna getdi
Çoban yedi goyuna getdi.

Azuhsuz yola revan oldum

³⁸⁸ Ruhi Kara, "Erzincan Masalları: Metinler ve İncelemeler", (Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), ss. 546-553.

Yolda bir çiğit buldum
Çiğidi verdim torpağa
Torpah baa ot verdi
Otu verdim gatıra
Bindim atın sırtına
Yolda duttu fırtına
Dağları yara yara
Düşdüm belürsüz bir diyara
Sağa sola bahdım ilk önce
Garşıma çıhdı Keçelce.

Hu diyenin huyu guruya
Çorbasının suyu guruya
Keçelce'yi annatacağam
Dilini dutmıyanın dili guruya!

Bir varımış bir yoğumuş, Allah'ın vahdı çoğumuş. Yolumuzun düşdüğü bu belürsüz diyarda bir sütcü ile bir de garısı varımış. Bunarın heç uşahları olmaduğu için adam, başı kel olan yiğenini gendine evlat edinmiş. Hem gendileri hem de bütün köy bu oğlana Keçelce lağabını tahmışlar. Gel zaman get zaman sorna oğlanın başındaki yaralar eyi olmuş amma başundaki saruğu heç çiharmazmış. Herkes de Keçelce diye çağururmuş. Artuh Keçelce eyice böyümüş. Dayısıynan tarla işlerinde de çalışmaya başlamış. Tarlada işleri çoh olduğu için, övle yemeklerini bazı zaman Keçelce gedip getürüymüş. Bazı zaman da dayısının hanımı getürüymüş. Bir gün beş gün derken... Keçelce bahıy ki mehle imamı bunarın gapısının ögünden heç esgük olmy. Allah Allah!.. Bu ne hal, diye günnerce düşüniy. Evdeki gidişata bahıy; bahıy ki evde her çeşit yiyecek var, gendileri de hergün çökellik, ayran, ekmek yeyiy...

Düşüniy düşüniy, birgün dayısının hanımına:

- “Dayım hatunu, oho bizim tarlanın başındaki böyük söğüt var ya, işde o söğüt çoh böyük bi ziyaret. Oraya gidenlerin bütün duvaları gabul olıy.” deyiy.

Kadın;

- “Oy seni sağolasan Keçelce. Dur ki yarın sabah namazı ben de gedim duva edim.” deyiy.

Sabah olıy, bahıy ki garı hazırlandı getmeye. Keçelce haman ondan evel gedi, söğüdün hotirigine sahlanıy. Birez sorna da dayısının hanımı geliy. Keçelce onu gollıy. Bahıy ki haman namaza durdu. Neyise, garı iki rekât namaz giliy. Ellerini galdurarah başlıy duva etmeye. “Allahım, dayısıynan Keçelce’nin gözleri kor ola. Molla baa gala. Allahım, dayısıynan Keçelce’nin gözleri kor ola. Molla baa gala...” Bu bele duva ediyken Keçelce de söğüdün hortiginden ayrı, “Amin, amin!” deyiy. Derinden derinden gelen bu amin seslerini garı duyunca sevincigünden şaşurıy. Ne edeceğini bülmiy. Sevinerek gahıy evin yolunu dutıy. Keçelce de onı gollıy. Bahıy ki epeyi uzahlaşdı. Haman söğüdün hortiginden çıhıy, ondan evvel eve gavuşıy. Soyunup yatağa giriy. Birez sorna da dayısının hanımı geliy.

Artuh sabah olduğu için dayısının hanımı sufrayı hazırlıy. Bahıy ki Keçelce de dayısı da gahmış geliyler. Dayısının hanımı haman Keçelce’yi çağırıp;

- “Ölen Keçelce, gel hele!” deyiy.

Keçelce;

- “Buyur dayım hatunu.” deyiy, garşısında el pençe divan durıy.

Dayısının hanımı,

- “Oy ağza gurban olum Keçelce. Eyi ki dedin. O nası has ziyaretmiş. Ben duva ettükçe Amin sesleri ortalığı yihıydı. Ben heç daha oranın yabasını birahtımıyam. Keçelce, “Yaaa!.. Dayım Hatunu işde anna. Amma, bütün duvaların gabul olması için en az üç gün o mübarek söğüdü ziyaret etmen lazım.” deyiy.

Sabah yemeklerini yeyiyken, garısının şen, sevinçli olduğunu gören dayısı, bu hala acayıp galıy. Neyse, garınnarını, burunnarını doyurduhdan sorna, çütünü çubuğunu alıp yola çıhıylar.

Dayısı;

- “Yahu Keçelce, böğün hanım nedense çoh neşeliydi degil mi?”

Keçelce;

- “Herhalda yarın her şey belli olur, sen de örgenürsen.” deyiy. Deyiy amma, dayısını da gara galövünler alıy. Keçelce’ye daha bişey sormıy. Ahşama gadin nasıl çalışduğunun farhında bile olmıy. Neyse, ahşam olıy, çoh yorgun olduhları için yemeklerini yer yemez yatıp uyıylar. Daha sabaha bir iki sahat gala, Keçelce dayısını uyandırıy. Yorganlarının altına da birer yasduh goıy, dayısının elinden dutıy tarlanın başındaki böyük söğüdün dibine getürıy. Dayısı şaşurıy galıy!.. Gendi gendine, “Allah, Allah, bu Keçelce nediı acap bile?” deyiy. Bunar söğüdün hortiginde duradursun, biz gelelim Hallağagilin sivinklere.

İkinci duvaya gidecek diye garı da o gece ırrahat uyımıy. Sabaha yahın gahıy, yatak odasının gapısını yavaşcana açıy, yatahları gabaruh görünce, gendi gendine “Temam. Keçelce’ynen dayısı hemin uyıy. Ben çabucah gider gelürem.” deyiy. Hamam ehramı başına alıy, söğüdün yolunu dutıy. Keçelce bir ara başını hotirikden çıhardır, “Ahan geliy!” deyiy.

Dayısı;

- “Bile nolıy Keçelce? Kimden gaçıyuh? Kimden sahlanıyuh?” deyiy.

Keçelce;

- “Sus dayı! Sakgın sesiy çıharma. Nefesiyde dut. Birezden her şey belli olur.” deyiy.

Söğüdün hortiginde sırtını dayısının sırtına veriy. Artuh hortigden ayah sesleri duyulmaya başlayınca, nefes bile almıylar. Garı haman iki rekât namaz gılıy. Ellerini eyice yoharı galdurıy, başlıy duva etmeye. “Allahım, dayısıynan Keçelce’nin gözleri kor ola. Molla baa galsın.”

Sesini de boyuna üsgeldiy. “Allahım, dayısıynan Keçelce’nin gözleri kor ola. Molla baa galsın.” dedükçe Keçelce içerden “Amin amin!..” deyiy. Dayısı daha hemin vaziyeti annıy. Artuh ses kesilince Keçelce gafasını uzatıp bahıy ki garı gediı.

Haman dayısının elinden dutıy, kestürmeden eve geliy, yatağa giriıler. Birez sorna garı geliy usulca gapıyı açıy, gafasını uzadıy bahıy ki hemin Keçelceynen dayısı uyıylar. Gendini tilki uyhusuna veren Keçelce haman başlıy. “Oy dayı, gözlerim!..” Dayısı, “Öldüm oy Keçelce! Gözlerim! Öldüm!

Oy Keçelce, gözlerim!” Keçelce, “Dayı sen ölme, ben ölüm. Oy, gözlerim!” deyip yorğanları cırmalıylar.

Garı bunarın vaziyetini görünce gendi gendine “Oh! Eyi oldu. Ben saha gurban olum Keçelce. Ne eyi ettin de o ziyereti söledin. Bah nası duvamı gabul etti. Bundan sorna artuh molla benim.” diye içinden geçüriyken, öbürleri eyice coşuy “Oy, dayı gözlerim!” “Oy Keçelce gözlerim!” diye yerleri cırmalıylar.

Birez sorna sakinler gibi olıylar. Keçelce;

- “Dayım hatunı, hele bir yumurta gayganası yap da yiyek de işe gidek. Beki gözlerimize eyi gelür.” deydi.

Garı içerden gendi gendine, “Babanın topunu yeyin. Ben mollaya yedüremiyem mi?” Haman Keçelce’ye döniy, aburda iki dene yımırta var. Ahan, biri saa, biri de daya.” deyip yumurtaları acucuh bir yağınan büşüriy. Öğlerine goyuy. Onar gayganayı yeyiken, garı;

- “Ölen Keçelce, oho mehle imamı da bizim tarlanın ötesinde çüt süriydi. Acap gurtıldı mı, yohsa hemin süriy mi?”

Keçelce,

- “Yoh dayım hatunı, biz iki gişi gurtulamaduh. O yalavuz başına nasıl gurtulıy?” deyiy, aralarında bu gönışmalar olıyken, Keçelceynen dayısı da ekmek gaşuh aramak üçün ellerini o yanı bu yanı süriy. Bu pirtik ekmek gopardıy, ellerini yımırtanın sahanına bulaşdura bulaşdura bir pirtik de yumurtadan alıp yemeklerini yeyiyley. Yemek bitince, Keçelce,

- “Dayım hatunı, biz bu halınan övleyle gelemezük. Artuh övle azuğumuzu sen getür olur mı?” deyiy.

Bunar çütünü çubuğunu alıp tarlanın yolunu dutıylar. Garı onarı yolcu ediy, haman geliy iki bohça yemek hazırlıy. Birinde etliler, südlüler, datlılar; öbüründe de her zamanki kimin çökelik, soğan, ekmek... Uzatmıyah, övle olunca garı bohçanın birini bir eline, öbürünü öbür eline alıy. Yola düşiy. Şura senin, bura benim derken tarlaya yahlaşiy. Keçelce de vahdın geldünü annayınca, köve doğru dönüp bir bahıy ki ne bahsın, garının bi elinde bir bohça, bi elinde bir bohça!.. Şaşurıy amma heç sesini de çıharmıy. Birez düşündükten sorna, “Dayı, getür birbirimizin gözlerini bağlıyah da ele çalışah.” deyiy, haman çarçabuh birbirlerinin gözlerini bağlayıp gine başlıylar. “Oy dayı, gözlerim!”

“Oy Keçelce, gözlerim!” Garı de yanarına geliy. İçinden, “Oh! Eyi oldı.”
“Anam babam, ziyaret duvalarımı nasıl gabul etdi.” deyi, çökellik ekmek olan torbayı bunarın öğüne açıy.

Bunar surfaya oturiy. Yalandan gine ellerini yerlere sürterek birer pırtık ekmek goparıp yeyiyken, Keçelce de dayısı bir pot gırmasin deyin iki de bir dayısının dizine basıy. O sırada garı gayet yumışah bir dinlen;

- “Ölen Keçelcee!.. Oho aşağı tarlada çüt süren de mehle imamı. Ölen n’olursan onu da çağır gelsin, bi lohma da o yesin.”

Keçelce;

- “Dayım hatunı, eyi düşüniyisen, çoh has düşüniyisen. Ben herifi çoh acıyam. Sabahdan belli güneşin anında yandı gavruldu. Çağırım, çağırım amma, benim sesim orıya getmez ki. Bari gözlerim de görmiy amma, yavaş yavaş gedim de çağırım.” deyi.

Dayısından dutunarah ayağa gahıy. Düşe gaha mollanın tarlasına dorğı gedi. Bir tarla boyu getdükten sorna, bağırmaya başlıy:

- “Molla, kaç dayım geliy! Molla kaç dayım geliy!” diyerek Mollaya dorğı segürdiy. Molla bu sözü duyar duymaz çölmeye başlıy. O gaçıy, Keçelce peşine... O gaçıy Keçelce peşine... Mollanın öğü yamaca düşiy. Bayır aşağı nası gedi, nası gedi!.. Keçelce de onı seyrediy. Bahıy ki Molla o hızınan Fırat’a vurdu. Bekliy bekliy, bahıy ki Molla hemin dehe Fırat’ı geçmedi. Gendi gendine, “Herhalda Mollanın ayağı bir köke, bir daşa mı tahıldı ki geçmedi. Bu mahaggah boğuldu.” deyi geri döniy. Dayısıgilin yanına gelenden, garı;

- “Nodı Keçelce! Mehle imamı nere getdi ele? Niye gelip bi lohma bişe yemedi?” Keçelce,

- “Bülmiyem dayım hatunı. Ben Molla gel yemek yiyek dedükçe o gaçtı. Ben dedükçe o gaçdı. Hanı gözlerim de görmedüğü için döndüm. Halımı görriyisiz... Neredeyse sizi bile bulamıycahdım.” deyi.

Garı mollanın gelmedüğüne çoh üzülüy. Canının sıhısından unıdiy. Yemekleri de orda goyıy gedi. Bunar da o yemekleri afiyetle yeyiyler. Artuh ahşam olıy. Eve gidecekleri zaman Keçelce,

- “Dayı sen bohçaları al eve get. Ben sorna gelürem. Eger dayım hatunı derse ki “Yemekler n’oldı?” sen de deki “Eve döniyken niye getürmedin? Az

galdı gargalar beni de yiyeler. Bele de o anar.” deyiy, dayısından evvel kestürmeden köve gedy. Haman bi dene harer alıy, Fırat’ın kenarına gedy. Haman molların ölüsünü sudan çığartıy. Harere goyıy, sıtına alıp getürüp evin bacasına goyıy. Birez sorna da eve geliy. Gapıdan girer girmez, “Oy dayı, gözlerim!” Dayısı, “Oy Keçelce gözlerim!” demeye başlıylar.

Keçelce su tökmek bahanasıynan bir ara dışarı çıhıy. Beş on dakga sorna geçdükten sorna evin gapısını çalmaya başlıy. Garı içerden, “Kim o?” Keçelce, sesini degüştürür. “Benem. Aç gapıyı!” Garı, “A şindi olur mu? Bunnar içerideler. Hem ben saa küsdüm. Yemeğe bile gelmedin. Açmıyam.” Keçelce, “Aç deyiye ! Bah yohsa bacanın penceresinden düşer ölürem.” Garı, “Düş de öl! Ben bu sehetde gapı mapı açamam.” deyiy. Keçelce haman evin bacasına çıhıy, harerin içindeki mollayı bacanın penceresinden aşığı biraıy. Çabucak eve geliy. “Oy dayı, gözlerim!” demeye başlıy. Bu sırada garı gedip bahıy ki hakgaden molla gendini bacadan aşığı atmış, ölmüş. Gendi gendine dizlerine vurarah, “Oy a şimdi ben nedim? Ben bunu nasıl saıhlıyım? Bu benim yüzümden öldü. Yarın kövlü bizim evde öldüğünü duyarsa baa ne der?” deyip odanın yüzünde fıır döniy. Artuh eyice garanluh basıy, molların ellerinden dutıy, sürükliye sürükliye bihalınan havlu gapısından dışarı çıhıy. Gelip Keçelceyi çağırıy:

- “Ölen Keçelce, ölen Keçelce!” Keçelce tilki uyhusundan uyanarah, gözlerini üfeleyerek, müfeleyerek,

- “Buyur dayım hatunı!” deyiy.

Garı,

- “Ölen Keçelce büliysen mi? Oho bizim suvah gapısında birisi ölmüş. Acaba ı kim?”

Keçelce,

- “Of, sanki gözlerim birez eyi olmuş mu ne?” Sen heç merak etme dayım hatunı. Ben a şimdi baharam. Hem bizim gapıda neye durıy? Götürür ataram arha suvağa biraıy geliy. Neyse, sabah olıy, erkenden işine gidenner Molla’yı görüy. Kövlü toplanıy, yahu acap niye öldi, nasıl öldü? Desene bundan sarna imamsuz galacayuh?” Bu gonışmaları duyan garı, suvah gapısından gafasını

uzadıy, bahıy ki bütün köv toplanmış. Keçelce, dayısının hanımını ağladuğunu görünce, hemen yanına geliy:

- “Dayım hatunı, niye ağlıysan?” Öldüyse öldü. Nedek!” Garı “Ölen Keçelce büliysen mi, oho mehle imamını de ele acıyam, ele acıyam ki!..” Keçelce,

- “Dayım hatunı, ondan golay ne var? Getür ayağının dabanının yarım, arasına duz basım. Onın acısından Mollayı unudursan.” Deyiy.

Garı,

- “Oy, ben senin ahlına gurban olım. Keçelce. Bu nası has ahıl bile?” deyiy.

Keçelce haman goşiy, evden aş bıçağını getüriy. Dayısının hanımını nası basıysa, dabanını iki şakga ediy. Ganlar hoşılıy. Derken, gedyi içerden bir avuç da duz getiriy garının dabanına basıy. Duzı basınca gan da kesiliy. Garıyı o halda bırahıy bi de gedyi ki Molla’yı köv odasına almışlar. Bir odada garılar, bir odada da herifler toplanmışlar, hep mehle imamına ağlıylar. Haman geri döniy dayısıyan, dayısının hanımını da alıp geliy. Yolda gelirken egiliy, dayısının gulağına deyiy ki, “Bah, ben ne dersem sen heç sesin çiharma.” Dayısıyan Keçelce kos kos gedyiken, garı da topallıya topallıya köv odasına geliyor.

Garı, garıların olduğı tarafa girince haman buna, “Buyur hanım, buyur hanım, göre gapa üst başa otırdırıylar. Keçelceyle dayısı da “Oy dayı, gözlerim!” “Oy Keçelce gözlerim!” diyerek bi bıcıriye sıhışıylar. Artuh mehle imamı için şivan gopmış. Garılar bi taraftan ağlıyken, herifler de öbür taraftan ağlaşıylar. Keçelce sıhışduğı bıcırükten ayrı, galın bi sesilen, “Dabanı yaruh kimise mollayı o öldürdü. Dabanı yaruh kimise mollayı o öldürdü.” Acuh durıy bi daha, “Dabanı yaruh kimise mollayı o öldürdü.” Acuh durıy bi daha... Cemaatten biri, “Bu ne demek yahu! Dabanı yaruh kimise mollayı o öldürdü! demek de n’olıy. Kimse dışarı çıhmasın. Herkesi mayene edeceyük.” deyiy. Haman garıların taraftaki hem de gişilerin bulunduğı taraftaki odaların gapılarını gapadıp, sırayınnaan hepisinin dabanlarına bahıylar. Sıra bu garıya gelenden birez hım gım ediyse de zornan açıp bahıylar ki, bı de ne bahsınar! “Aha dabanında aha bi garış yaruh.” “Vay seni namussuz! Demek ki mollayı sen öldürdün. Vula vurun! Vula çalın!” derken, gelen yapuşıdıy geçen

yapuşdırıy... Sonunda leşini mehle imamının yanına seriyler. Sonunda cenezeler yunıy, yuhanıy, kövlü de dağılıy. Keçelceynen dayısı da gendi evlerine geliyler.

Bu iki sehet oturduhdan sorna dayısını bir tasadur alıy. Keçelce haman atılıy;

- “Ne düşüniyen dayı! İşde pislighi temizledük.”

Dayısı;

- “Temizlemeye temizledük amma, oğul aha bundan sorna halımız ne olacak? Yemegimiz, çamaşurımız, her bi iş bi yanda!...”

Keçelce;

- “Hıı!.. Dayıma bah, ondan goleyi ne var? Ben saa bi garı buluram.”

Dayısı, “Haydi bahah.” deyı.

Aradan bi kaç hafda geçdükden sorna, Keçelce deyiy ki;

- “Dayı ben gidiyem. Sen evden ayrılma. Hakgaden bele olmıy. Ben böğün olmazsa, yarın saa bi dene garı alur gelürem.” deyip evden ayrılıy. Evden çıhyken, eline bi dene çini küp alıy, dayısının altunnarından iki üç dene de altun alıy. Gedy, gedy... Dev deresi kimin bir yerde otury. Birez bekledükten sorna bahıy ki, cılğa yoldan bi galabalık geliy, bi galabalık geliy ki... Atlılar, yayannar, lüverlerini ata ata, nağara ata ata geliyler. Keçelce haman derenin öbür yamacına geçiy. Elinde küpü gırıy, bayırın yüzüne seriy. Segürderek geliy yolun üsdünde durıy.

Galabalık yahlaşıy. Dügün sahabı segürderek geliy ki, düvürün ögünü kesdi diye Keçelceye bahşış vere. Ona firsant vermeden Keçelce goynına goydığı küp gırıhlarına vurarak, “Ey altuna bahın altuna!” Elini goynına sohy, ögde alduğu iki üç altunu gösteriy. Gine elini gögsüne vurıy, “Ey, altuna bahın altuna!” deyince, lüver sesleri de susıy. Daha nağaralar da atılmıy. Herkes Keçelce'nin başına toplanıy. Dügün sahabı Keçelce'ye deyiy ki, “Onarı nerden aldın?” Keçelce haman garşı yamacı gösterdiy. “Kor musuz! Bikeen gafazı galdurun da oho yamaca bi bahın. Millet gafasını galdurıy bi bahıy ki ne bahsınlar, bayırın yüzü yıldır yıldır yanıy. Millet sevüncinden nedeceğini bülmiy. Birezi hopbılıy düşiy, birezi yerlerde gındırlanıy, birezi bayıra dorğı

segürdiy. Derken düğün sahabı hevaya iki el silah atıy. Millet toplanıy. Düğün sahabı hep barabar gedip;

- “Ögde altunnarı sayacayuh. Sorna da her adama gaç dene düşiyse pay edeceyük. Bana bah Keçelce, biz gelene gadin sen de şu gelinin atının başını dut, beki at ürkerse, gelin düşüp müşmesim, emi!” deyip garşı yamaca geçmek için bulunduhları yerden bayır aşığı getmeye başlıylar.

Onar gözden gaybolunca, Keçelce gelinin terkisine atlıy, atı mahmuzlıy. Atın tivlerinden ter yerine gan damlıy. Gelini eve goyuy, dayısının enterilerinden birini geyiy. Gelinin de çarşafını alıy. Dayısına,

- “Dayı, bu gelin senin. Buna sahap ol. Ben sorna gelürem.” deyiy, gine ata biniy, atı mahmuzlıy. Bi de geliy ki, hemin ortalıhda kimse görünmiy. Orda epey bekliy. Bi de bahıy ki yamaca dırmanarah geliyler. Onnarınan barabar bi gürültü, bi hırıltıdır gopmış geliy. Keçelce, gelin gıyafetine bürünmüş, atın üsdünde durıyken, vaziyeti annıy. Annıy amma, atın üsdünde de eyice küççüliy.

Düğün sahabı gine ögde, öbürleri de arhasında geliyler. Düğün sahabı etrafa bi bahıy, “Vula Keçelce! Bizi gandurduğı yetmiy mi? Kimin gelini de burada yalavuz goydın gaçdın, degül mü? Dur bahah biz saa nederük!” Artuh oradakiler Keçelce’ye söviy sayıylar. Etrafda Keçelce’yi göremeyince, yeniden atlara binip, nağara çeke çeke lüverlerini ata ata, kövlerinin yolunu dutıylar.

Uzatmıyah, bihaylı yol getdükten sorna köve geliyler. Kövlü bunarı garşıly. Gelini odasına alıylar. Gına gecesine çöküyer, yassıya gadin içenler, nağara, lüver atanların haddi var, hesabı yoh. Neyse, yassı olıy. Damadı gelin odasının öğüne getirüyer. Damadın anası babası, yahınnarı toplanıy. Hoca geliy, gapıda duva ediy, damadı içeri veriylar. Duva edenner de dağıly.

Damad başlıy gelini gonişdurmaya. Ediy ki gelinin elinden duta, gelin biraahmıy. Damad, “Hadi artuh yatah.” deyiy. Gelin, “Yoh, gattiyen olmaz! Eh nedek? Bizim adet de gelinler ilk gece büyük görümceynen yatarlar.” deyiy. Damat, “Ene!.. O nası söz, heç ele de ola!” Gelin, “Eh nedek, bizim adet de bele!” deyiy.

Olurdu olmazdı, oğlan durumu anasına bildüriy. Anası, “Nedek oğul! Madem onnarın adeti ele, çağırın büyük gızı gelsin.” deyiy. Gelip büyük görümceyi getirüyer, içeri atıylar; oğlanı alıp gediylar.

İkinci gece oluy, oğlan gine gelini gonışdıry. Gelin gine, “Gattiyen olmaz. Bizim adetde ikinci gece ortancıl grmceynen yatarlar.” deyiy. Oğlan gine durumu anasına bildriy. Anası gine, “Eh ne yapalım! Onnarın adeti eleyse, gedin ortanca gızı getrn.” deyiy. Haman gedp ortanca gızı getriyeler. Gızı içeri veriyler. Gendileri ayrılıylar.

Uzatmıyah, nc gece oluy, gelin bu defada başlıy, “Bzm adetde üçüncü gece de küçük grmceynen yatarlar.” deyiy. Sovunda küçük grmceyi de içeri atıyken, oğlanın anası, “Haydi bahah, yarın gece nedecehsen?” deyiy, ayrılıy. Keçelce de o geceyi de kk grmceynen geiriy. Sıra geliy dördüncü grmceye. Neyse, aşsam oluy oğlanı getriyeler. İçeri veriyler, gelin bunu gle oynıya garşılıy.

“Ene! A bu nası küvöz var? He adet tre blmysiz. Ebile bah, bu gece bizim gecemiz. Bu gece barabar galacayuh. Amma bikeen abu eşya burda olmaz. Bu öbür tarafa al. Bu da burda olmaz, buu da o yanrı al.” Ne deyiye oğlan hepisini yapıy. Bütün odanın eşyalarının yerlerine oğlana degşdtdriy. Sıra geliy yatağa: “Bu yatah da bele serilmez. Onu da topla abu tarafa ser. Ben oh sıhışdım. Acuh helaya gedim de gelim.” deyiy. Oğlan, “Olmaz!” dey. Gelin, “Ena!.. Burada bele adet de mi var yohsa? Siz helaya, ayah yoluna getmez misiz? Eger baa inanmıysan belime guşağıy bağla.” deyiy. Oğlan guşağını ıhardıy, gelinin beline sıhıca bağlıy. Artuh vahit da eyce gedğ n oradan gaıy. Oğlan bir ekiy, bahıy gelür kimin oluy. İki ekiy bahıy gelür kimin oluy.  dört derken bahıy bunun geleceği yoh. “Hele ben bahım.” deyiy. Bi de bahıy ki ne bahsın, guşah dalda bağlı, gelin ortada yoh.

Keçelce de dorđu dayısının evinin yolunun dutıy. Eve geliy bi de dayısını yengesini tebrik ediy. Yeyip içip muratlarına geiyler. Gkden  alma düşdü. Biri baa. Biri bu hikyeyi annadana, birini de Keloğlan’a verim mi deyiysiz? Yoh amma yoh! Ben size bi şey sliyim mi, Keloğlan nede bi dene almayı, o isdese aşındi size bi gatır yk alma getürür. Onun n son almayı da ben siz dinniyennerime veriyem. Afiyetle yeyin. Keçelce’ye de duva edin.

24. Tembel Kelođlan³⁸⁹

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, cinler cirit oynarken eski hamam içinde, deve tellal iken, sinek berber iken, bir varmış bir yokmuş... Köyün birinde tembel mi tembel, işe güce yaramayan bir Keloğlan varmış. İki tane de abisi varmış. Abileri evlenmiş, çok çocuk sahibi olmuşlar. Bir de yaşlı anneleri varmış. Yengeleri bir gün çamaşır yıkarlarken, suları bitmiş, Keloğlan'a:

- "Haydi bize su taşıyiver."

- "Aman kendi suyunuzu kendiniz taşıyın."

- "Eh keyfine Keloğlan. Ağaların pazara fındık fıstık almaya gittiler. Suyu getirmezsen sana vermeyiz." demişler. Keloğlan da, fındık fıstığı çok severmiş. Fındık fıstık lafını duyunca suyu doldurmağa gitmiş. Dereye varıp tam suyu dolduracağı sırada bir balık suyu bulatmış. Suyun bulandığına kızan Keloğlan, paçalarını sıvamış balığı yakalamış. Tam öldürecekmiş ki balık dile gelmiş:

- "Aman Keloğlan, zaman Keloğlan, beni bırak senin her istediğin olur."

- "Bırak canım, sen bir mahluksun, ben bir insanım. Senin demenle benim her istediğim olur mu hiç."

- "Olur istersen dene. Beni sal, 'Balık dediğin olsun.' dediğin zaman her isteğin yerine gelir." demiş. Keloğlan bunun üzerine balığı bırakmış. Denemek için:

- "Balık dediğin olsun, kovalar ile su dolsun." demiş. Kovalar su dolmuş. Keloğlan:

- "Balık dediğin olsun, kovalar evin yolunu tutsun." demiş. Kovalar sallana sallana eve doğru gitmeye başlamış. Keloğlan da arkalarından elini g.. ne koymuş ıslık çala çala eve gelmiş. Yengeleri kovaların kendi halinde geldiğini görünce çok şaşırılmışlar. Keloğlan gelince:

- "Balık dediğin olsun, kovalar kazana dökülsün." demiş. Kovalar kazana dökülmüş. Akşam olunca Keloğlan, eve girmiş yatmış. Yengeleri:

³⁸⁹ Halil Altay Göde, "Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), ss. 186-189.

- “Keloğlan, yakacak odun kalmamış. Haydi odun kes gel.” demişler. Keloğlan, oflaya puflaya çıkmış. Hiç at falan koşmadan, arabaya binmiş.

- “Balık dediğin olsun araba ormanın yolunu tutsun.” demiş. Araba hızla ormana doğru ilerlemiş Keloğlan bağırıyormuş:

- “Kaçın önünden çiğnerse karışmam.” diye. Araba ormana varmış durmuş. Keloğlan:

- “Balık dediğin olsun, araba odunla dolsun. Köyün yolunu tutsun.” demiş.

Araba odunla dolmuş. Hızla köye dönerken, ihtiyar bir kadın arabanın önünden kaçamayınca çiğnemiş. Keloğlan eve gelmiş. O ihtiyar kadının da bir oğlu varmış. Anasını çiğneyen Keloğlan’ı padişaha şikayet etmiş:

- “Hünkarım, bizim köyde bir tembel Keloğlan var. Arabaya at koşmadan oduna gitmiş. Araba hızla ormandan gelirken anamı çiğnemiş. Ben bundan şikayetçiyim.” demiş. Padişah saray zaptiyesine “Keloğlan’ı alın gelin.” demiş. Zaptiye çavuşu yanına bir manga asker alıp Keloğlan’ın evine varmış:

- “Padişahın emri var seni götüreceğiz.”

- “Haydi be sen de kim oluyorsun da, ben seninle geleceğim.” deyince, zaptiye çavuşu askerlerle beraber Keloğlan’ı yakalamak istemiş. O zaman Keloğlan:

“Balık dediğin olsun, bunlar birbirlerini dövsünler.” demiş. Zaptiye erleri kendi aralarında kavga etmeye başlamışlar. Kan revan içinde kalmışlar. Saraya padişahın yanına gelince Padişah:

- “Ne oldu size böyle?”

- “Padişahım durum böyle böyle... senin bildiğin gibi bir adam değil. Ne olduğunu bilemedik, birbirimizi dövdük.”

-“Allah sizin belanızı versin. Bir Keloğlan’ı yakalayıp getiremediniz. Bana baş vezirin yardımcısını çağırın. Yanına bir bölük asker alıp şu Keloğlan’ı yakalayıp getirsin.” demiş. Baş vezirin yardımcısı, Keloğlan’ın fındık fıstığı çok sevdiğini öğrenmiş. Keloğlan’ın yanına varıp:

- “Seni götürmeye geldim. Padişahım senin fındığı fıstığı çok sevdiğini duymuş, bir sürü fındık fıstık getirtti. Onu da yiyecek kimse yok. Seni çağırıyor.”

- “Siz gidin ben arkadan gelirim.” demiş.

Vezir, askerlerle birlikte geri dönmüş. Keloğlan'ın karyolası tangır tangır, onların yanından geçmiş. Onlardan önce saraya varıp, padişahın karşısına kurulmuş. Padişah bir bakıyor kılıksız, kıyafetsiz, cılız bir çocuk. Padişah:

- “Sen böyle böyle.. Hayvan koşmadan araba sürmüşsün. Kadın çiğnemişsin. Nasıl yaptın bunu?.”

- “Orası söylenmez.”

Bu arada padişahın kızı da Keloğlan'ın namını duymuş bir köşeden bakıyormuş. Keloğlan kızı görünce âşık olmuş. Diyor ki:

- “Balık dediğin olsun, padişahın kızı benden hamile kalsın.”

Keloğlan bırakıp gittikten sonra kızın karnı büyümeye başlamış. Padişah kızını doktorlara göstermiş:

- “Bu nasıl olur benim kızım erkek yüzü görmedi.” demiş. Doktorlar:

- “Onu kızın bilir.” demişler. Padişah kızını sıkıştırmış “Bu nasıl oldu?” diye. Ama kızın hiç bir şeyden haberi yok. En sonunda kızını saraydan kovmuş. Kız saraydan çıktıktan sonra, sora sora Keloğlan'ı bulmuş:

- “Ey Keloğlan bu belayı başıma sen sardın, sen temizle.” demiş.

- “İyi o zaman ben de seni Allah'ın emriyle alırım, var mı bundan ötesi?”

Padişah kızıyla Keloğlan evlenmişler. Aradan zaman geçtikten sonra, bunların çocukları dünyaya gelmiş. Bir vakit geçtikten sonra padişah, kızını özlemiş:

- “Galiba haksızlık yaptım, gideyim de şunu bir bulayım.” deyip düşmüş yollara. Sora sora kızını Keloğlan'ın yanında bulmuş:

- “Kızım durumun nasıl?”

- “Eh işte iyi.” deyince, kızıyla Keloğlan'ı beraberinde götürüp saraya yerleştirmiş:

- “Artık burada yaşayacaksınız.” demiş.

Gel zaman git zaman, padişah iyice ihtiyarlayıp, devlet işlerini yürütemez hale gelmiş. Orada da padişah seçimle iş başına geçermiş. Bir güvercin uçururlar kimin başına konarsa, o padişah olurmuş.

Güvercini uçurmuşlar. Güvercin uçmuş, uçmuş, dönüp gelip Keloğlan'ın başına konmuş. “Hayır bu olmaz.” deyip, kuşu bir daha uçurmuşlar, yine Keloğlan'ın başına konmuş. Üçüncü de Keloğlan'ın başına konunca, Keloğlan'a

“Geç bakalım.” deyip, tahta oturtmuşlar. Keloğlan, padişahın kızıyla orada mutlu bir şekilde yaşayıp gidiyormuş.

25. Açıl Sofram Açıl³⁹⁰

Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde, cinler cirit oynarken eski hamam içinde.. Aç tavuk düşünde darı görürmüş; hastalar dersin, narı görürmüş; ben de ben olalı her gece sarı görürüm.. Yumurta sarısı mı desem, kanarya sarısı mı desem, altın sarısı mı desem, ne desem; sarı mı dedin sarı; sarıyı görünce erir dağların karı! İşte gör, düşde gör; hayalde gör, düşte gör; olur ya, olamaz mı, olup bitenler az mı? Mademki altınlar sarı, sarılar da altın olsa, ne küp kalsa, ne gülek, ağzı beraber dolsa; bununla bir şehir yaptırısam köyü beraber, seksen sekiz oda boyu beraber; içinde bahçesi, suyu beraber; vah neyleyim yürekte var, elde yok... Dört bacım olsa perde yüzünde; hiç birinin olmasa dünya gözünde; dört saray kurdursam dağ üzerinde; vah neyleyim yürekte var, elde yok... Bin kilelik tarlam olsa su basar; vergi haktır elbet, buna kim küser; otuz beş de sürüm olsa beraber, vah neyleyim yürekte var, elde yok... Dört bin devem olsa bir düz ovada; yirmi bin kuşum uça havada; beş on batman yağ eritsem tavada; vah neyleyim, yürekte var, elde yok... Bin beş yüz ineğim, körpe danalı; iki yüz cariyem, eli kınalı; doksan da çobanım, beli kamalı; vah neyleyim yürekte var, elde yok... Her sene verirdim, on yük iane; el avuç açmazdım hana, çobana; on iki bin atlı döksem meydana; vah neyleyim yürekte var, elde yok... Böyle olsa ile bulsa bir araya gelse, görmemişin bir oğlu, kör Memiş'in bir kızı doğsa, seyreyle sen gümbürtüyü, ama velâkin lafla peynir gemisi yürümez ki koca koca sal yürüsün; yürüse yürüse yine masal yürür! İyisi mi köşkü, sarayı bir yana, kurmayı, kuruntuyu öbür yana bırakalım da; biz kendi ocağımızın başına oturup kendi keyfimize bakalım:

Bir varmış, bir yokmuş; Allah'ın kulu çokmuş, develer dellâl iken, pireler berber iken ben anamın beşiğini tıngır mıngır salları iken bir Keloğlan varmış..

Günlerden bir gün o Keloğlan bu sokak benim, şu sokak senin dolaşırken iki taş arasında bir on para bulur; ama ne alsam, ne alsam diye düşünüp durur: “Üzüm alsam, çöpü çıkar! Erik alsam, çekirdeği çıkar! Et alsam,

³⁹⁰ Eflâton Cem Güney, **Açıl Susam Açıl ve Congoloz Baba**, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1955, ss. 5-14.

hani ocak? Ot alsam, hani bıçak? İyisi mi, kaygısız başım, ağrısız dişim; leblebi alırım da kütür kütür yerim; artanını da götürür anama veririm!” der, alır leblebiyi, düşer yola.. Yine şura senin, bura benim derken varır bir kuyu başına. “Acep ne kuyudur bu kuyu, içilir mi ki suyu?” diye eğilir bakar; amma derinmiş kuyu, görünmez suyu; daha daha eğileyim derken yarım leblebisi suya düşmesin mi? Keloğlan'ın da aklı başından gider:

“A kara kuyu, kara kuyu! Sen esirge benden bir yudum suyu... Sonra dönüp elsiz, ayaksız gel de, al elimden leblebiyi; hoppala yavrum, hoppala! Nerdeymiş bu yağ bu yağma? De hadi, verirsen ver leblebimi, yoksa taşını kırar, başını yararım senin!” der, bir söyler ses çıkmaz, iki söyler ses çıkmaz; üçüncüsünde bir arap bacı çıkar kuyudan: “Ne istiyorsun Keloğlan?” diye sorar.. Keloğlan da: “Ne isteyeceğim, leblebimi istiyorum!” der. Arap bacı da: “A Keloğlan, yarım leblebin, su perisinin düğününe çerez oldu; koca bir düğün halkı yedi yedi, bitmedi, hâlâ da yiyip duruyorlar; eksik, artık helâl et! Onun yerine sana öyle bir sofraya getirdim, öyle bir sofraya getirdim ki, “Açıl Sofram açıl!” dersin, açılır; yersin, içersin; sana da yeter; ona da yeter; ne tükenir, ne biter. Sonra “Kapan Sofram, kapan!” dersin kapanır.” der, demesile kaybolması da bir olur arabın.. Keloğlan, “Bak hele şu kismete, insanın kaşığına nasıl da çıkıyor!” diye düşünür; sofrayı omzuna vurup eve döner.

Çındılpıt deyip kapıdan girince, anası onu şöyle bir tepeden turnağa süzer, sonra ağız, dilden söz açıp: “Ne o yine Keloğlan, ağzın kulağına varıyor?” diye sorar. Keloğlan anasının sözünü ağzında kor: “Açıl Sofram açıl!” der demez, önlerine öyle bir sofraya açılır, öyle bir sofraya açılır ki.. Çeşit çeşit yemekler; baklavalar, börekler.. Bu defa da anasının ağzı kulaklarına varır; yerler yerler bitmez; içerler, içerler tükenmez; sonra “Kapan Sofram, kapan!” der Keloğlan, kapanır sofraya!

Bir gün böyle, beş gün böyle, Açıl sofram açıl! Kapan sofram kapan! Ne od istiyor, ne ocak; ne kaşık istiyor, ne çanak...

Günlerden bir gün Keloğlan, anasının karşısına dikilir:

“Ana ana, canım ana! Şu konu komşuyu bir yemeğe çağırsak nasıl olur?” diye sorar.

Anası da:

“Aman deyim oğul, herkesin gözü götürmez, ya şu halimize göz değerse? Gene de sen bilirsin.. Sen kendi başını kayır, öyle de olur, böyle de olur, ben yarım ekmeğin aç, yarım ekmeğin tokuyum!” der, der ama Keloğlan bu söze omuz silker:

“Bak hele, şu düşünüp kurduğun şeye!” der; gidip yedi mahalleye birden haber eyler ki, “nimetimi yesinler, devletimi görsünler de kadir kıymetimi bilsinler!”

Akşama varmaz, bu haber koca memlekete dağılır.

Aklı başındakiler:

“Keloğlan ne ocağın yanıyor, ne bacan tütüyor; elin adamlarını ne ile doyuracaksın?” diye biraz kulağını bükme isterler ama, o bu söze başını kaşır: “Misafir, umduğunu yemez, bulduğunu yer, herkesin kısmetinde ne varsa, kaşığına o çıkar; elbet de tok oturanlar, aç kalmaz ya?” diye savuşturur onları. Gelgelelim, ilde ne cingöz adamlar var! Öyle her akıntıya pabuç bırakırlar mı? “Keloğlan, daha bir baltaya sap olamadı, kendi karnını doyurdu da bizimki mi kaldı?” diye düşünür, çağırılıya kulak asmazlar. Ancak, işin alayında olanlar:

“Keloğlan’ın gene bir oyunu var ama, gidip de görsek mi ki?” diye düşünür. Karınlarını tıka basa doyurup yollarını o yana doğrulturlar; bir de, gelip görürler ki, görülmedik, işitilmedik bir sofradır. Keloğlan “Açıl Sofram, açıl!” diyor, açılıyor; gelen yiyor, giden yiyor, oğlan yiyip oyuna, çoban yiyip koyuna gidiyor, ne bitiyor, ne tükeniyor; misafirlerin ardı arası alındıkça “Kapan sofram, kapan!” diyor, kapanıyor.. Gelenler, görenler şaşırıp kalır buna.. Hepsi de içinden “kanaat sofrası mı desem, keramet sofrası mı desem, ne desem, ne tükenmez bir sofradır bu, Keloğlan’ın sofrası!” diye geçirir, yedisinden yetmişine kadar herkes imrenir ve karınlarını, burunlarını doyurduktan sonra hep bir ağızdan:

“Neler yedi bu diş, ne altın oldu, ne gümüş; şimdiden geri, bize de böyle bir kanaat sofrası ihsan et; hey yeri, göğü yaratan!” diye bir sofradır duası yaparlar.

Gelgelelim, sür sürelim; bu davet günü, Keloğlan’ın başına gelen, pişmiş tavuğun başına gelmez. Ne olur, nasıl olur? O gün, bu sofracık (sırta kadem) basar! İşte o zaman Keloğlan’ın gözleri fal taşı gibi açılır. Anası başını bir sallar, iki sallar da:

“Demedim mi oğul herkesin gözü götürmez diye? Korktuğumuza uğradık işte! Şimdi yerde ara ki gökte bulasın.. Ana sözü dinlemedikten geri, ben gayrı işine, aşına karışmam; ne halin varsa gör” der ve gene kendi yününü eğirmeye başlar.

Keloğlan “hele bir sorup soruşturayım” diye; önüne gelen kapıyı çalar; her gördüğüne sorar. Kabahati gün etmişler de kim oğluna almış! Kimsecikler oralı olmaz; herkes, birbirinin üstüne atar: “Kim ne yapacak; çalsa, çalsa, eskici baba çalmıştır” derler; bu, dünyasına küsmüş de: “Çok şükür, ben kendi elimle, emeğimle geçinip gidiyorum, elin sofrasında, tasında gözüm yok benim. Alsa alsa Emeti ana almıştır” der; ona gider, o da: “Kudret helvası desen bende, sabır meyvesi desen ben de; elin balında, malında gözüm yok benim” der. Sözüün kısası, yer demir, gök bakır; bu sofracığı kaşla göz arasında kimin aldığı bir türlü anlaşılamaz. O zaman Keloğlan kel başını kaşımaya başlar:

“Hımmm, bildim, bildim, ne bu almıştır; ne şu çalmıştır; gene onlar yapmıştır bunu” der ve sihirli kuyunun yolunu tutar...

Keloğlan, sihirli kuyunun yolunu tutar, tutar ama, o gider, yol gider; o.gider, yol gider, gölgesi de peşi sıra tin, tin eder, derken akşamın bir saatinde kuyunun başına varır:

“A kara kuyu, kara kuyu! Bir verip, bir almak Allah’a yakışır, sen kimden öğrendin bu huyu? Perileri mi gönderdin? Pirleri mi gönderdin? Nettin, neyledin? Ben uyur, anam uyanıkken sofrayı aldırдың evimden? Döne döne pazarlık olacaksa, ver sen de benim leblebiyi!” der. Bir söyler, kuyudan ses çıkmaz, iki söyler ses çıkmaz, üçüncüsünde bir arap bacı çıkar:

“Gene ne istiyorsun Keloğlan” der. Keloğlan da:

“Ne isteyecek mişim, ya aldığın leblebiyi, ya verdiğin sofrayı. Öyle ya o gün, bugün doyduğum, doyacağım yok; anamın el kadar ekmeği de bana yetmiyor. İmdi elim boş yüzüm kara dönemem!” der. Arap bacı da: “Kem küm etme Keloğlan! Senin yarım leblebi düğüne, derneğe harcandı; artanı da su perisine çerez oldu; bu defa da sana öyle bir değirmen getirdim, öyle bir değirmen getirdim ki.. Sağa çevirirsen, altın öğütür; sola çevirirsen, gümüş öğütür, bugüne de yeter, yarına da yeter, düğüne de yeter bayrama da yeter!

Bileğine kuvvet; çek çekebildiğin, çevir çevirebildiğin kadar!” der, demesi ile kaybolması da bir olur.

Keloğlan, “Demek, kısmette bu da varmış” der, değirmeni yüklenip eve döner. Keloğlan, kapıdan girince anası baştan ayağa bir daha süzer onu: “Ne o Keloğlan, gene ne dolap çevirdin, gözlerinin içi gülüyor?” der. Keloğlan da: “Ne çevirdiğimi, ne çevireceğimi şimdi görürsün! Sen hele kalk, iki torba bul, getir bana” der.

Anası kalkar, kıyıyı, köşeyi arayıp tarar; kırk yıldan kalma, iki torba bulup buluşturur; birinin kırk yerinde kırk deliği, ötekinin kırk yerinde kırk yamalığı var ama ne ise..

Keloğlan soyunup dökünür; değirmenin başına geçer! Sağa çevirir, altın akar; sola çevirir, gümüş akar, Keloğlan’ın anası bakar da, bakar, bakar da, bakar; bir türlü gözlerine inanamaz; sonra “peh peh peh maşallah! Bu defa bu kaybolmaz inşallah!” diye, bir maşallah, iki maşallah ile şeytanın elini, kolunu bağlar.

Keloğlan bir gün böyle, beş gün böyle.. Gece demez, gündüz demez; ne durur, ne dinlenir, sağ eli yorulsa, sol elini atar; sol eli yorulsa, sağ elini atar; kâh şu yana, kâh bu yana çevirir; çevirdikçe de altın akar, gümüş akar; anası da dökülenleri devşirir toplar, sandık, sepet, küp, külek demez, doldurur..

Ama gelgelelim, Keloğlan, gelgeç akıllının biri.. Bir gün olup kel başından yine kavak yelleri esmeye başlar; gece gezip, gündüz tozar; böylece haftalar, aylar geçer; bir sabah anası bakar ki, ne baksın, küpteki altınlar eriyip akmış; gümüşler de suyunu çekmiş... Ak bürçekli hatuncağız neye uğradığını bilmez; hemen oğlunun yanına seğirtir; bir de görür ki ne görsün! Keloğlan uyuz uykusuna yatmış, horul horul uyuyor; üç defa (lahavle..) çeker; dördüncüsünde burnuna bir kıl tütürüp uyandırır: “Keloğlan Keloğlan beğendin mi ettiğin işi..” diye olup biteni yana yakıla anlatır. Keloğlan yine başını kaşımaya başlar:

“Hay ana, bak hele şu hayıflandığın şeye! Şimdi seni altına boğar, gümüşe gark ederim, getir şu değirmeni!” der, der ama anası rafı dolabı altüst eder, yok! Bereket versin, aklına düşer de, üç defa: “Estane, mestane! Gel kapıma, gir evime; yitirdiğimi ver elime!” der, demesiyle değirmenin ayaklarına

dolaşması da bir olur: “Vah vah, keşke sofraya için de vaktiyle bunu okuyup üfleseydim!” diye dövünür. Ne ise değirmeni götürüp Keloğlan'ın karşısına diker. Keloğlan da “yâ Allah” der keçesinden doğrulur, “yâ Pir!” der, değirmenin koluna yapışır; ama sağa çevirmek ister, çevrilmez; sola çevirmek ister çevrilmez! Paslı, pasaklı değirmen çevrilir mi ya, çevrilmez vesselam!

Anası ağzını açıp da he, yok demez ama, Keloğlan neye uğradığını bilmez; kel başını bir, bir daha kaşdıktan sonra: “Hımm! Bildim bildim.. Bu ne cin işi, ne şeytan işi; bu gene onların işi! Bunu onların yanına bırakır mıyım sanki?” der, bir daha sihirli kuyunun yolunu tutar.

Keloğlan az gider, uz gider; dere, tepe, düz gider, bir de dönüp ardına bakar ki, bir arpa boyu yol gitmiş. Hele bir mola verip biraz kestireyim şunun şurasında der; bir dulda yer bulup uzanır; nice sonra gözünü açıp bakar ki kuyunun başında.. Bir taş üstünde dinlenmeden, mendilini çıkarıp terini kurulamadan seslenir:

“A kara kuyu, kara kuyu, bir değirmen verdin ama hani ya bunun suyu? Sağa çeviriyorum, çevrilmem diyor; sola çeviriyorum, çevrilmem diyor, ya terkettir bana bu huyu, ya da geri ver leblebimi!” der. Bir durur, iki söyler; kuyudan ses çıkmaz; üçüncüsünde bir arap hacı çıkar; bir dudağı yerde, bir dudağı gökte.. Keloğlan'ın beti benzi atar; dili, dişi tutulur, ne “leb” diyebilir, ne “leblebi”, ne “kuyu” diyebilir, ne “suyu?” Amma velâkin arap hacı:

“Hamhum etme Keloğlan, sana öyle bir tokmak getirdim, öyle bir tokmak getirdim ki, kim haksızlık ederse “Kudur tokmağım kudur” dersin, kudurur! Vurur da vurur, vurur da vurur... Sonra “Dur tokmağım dur” dersin, durur” der; demesiyle kaybolması da bir olur.

Keloğlan “Demek kismette bu da varmış. Her başa yazılan gelir!” der. Tokmağı yüklenip eve gelir. Kapıdan girince anası:

“Ne o gene Keloğlan, yüzünden düşen bin parça oluyor” der; Keloğlan da:

“Görürsün şimdi gününü!” der ve “Kudur tokmağım kudur” diye bağırır. Vay sen misin diyen! Kara tokmak Keloğlan'ın başına inip kalkmaya başlar. Keloğlan, “Dur tokmağım, dur” der, tokmak duymaz! Gene kel başın üstüne bir inip bir kalkar; Keloğlan iki göz iki pınar bir daha “Dur tokmağım, dur” der; bu

defa da tokmak bu “vay, vuy” arasında “dur” u “vur” anlar; daha daha vurur, vurur da vurur, vurdukça vurur, Keloğlan’ın kel başı alkanlar içinde kalır. Son encamı, can acısıyla avaz avaz bağırır da tokmak duyar ve durur.

Anası ocak başında oğlunun bu akıbetini görür; “gülsem mi ki, ağlasam mı ki!” diye düşünür; ama ne güler, ne ağlar, sadece “bu akılsız başa bu tokmak bile az!” diye söylenir. Bu söz üstüne Keloğlan köpürür, küplere biner ve anasının üstüne yürüyüp: “Kudur tokmağım kudur! Şu anam olacağı bir, bir daha vur!” der, der ama tokmak kılını bile kıpırdatmaz. O zaman Keloğlan hanyayı Konya’yı anlar ama, iş işten geçmiş olur. Öyle ya, suçun büyüğü kendinde.. O sofracığı çaldıran da kendi, el değirmenini paslandıran da. Ettiğine, edeceğine bin pişman olup anasının eline, eteğine varır:

“Ana ana, canım ana, hanımlardan hanım ana; ben ettim, sen eyleme!” diye yalvarıp yakarır.

Neye derler ki ana gibi yâr, vatan gibi diyar olmaz. Kel olsun, kötürüm olsun; ciğer paresini atar, atar ama başı darda kalınca da koşup tutar.

Bundan ötürü Keloğlan’ın anası da kuzucuğunun garip garip meleyişine dayanamaz; suçunu, günahını bağışlar; sonra dizi dibine oturup bir güzel de öğüt eyler:

“A kel oğlum, keleş oğlum; yılan yılan iken toprağı bile kanaatle yalar. Bundan örnek alacak yerde gösterişe düşüp de elâlemi başına toplamasaydın, o sofracık ne yiter, ne biterdi; o güne de yeter, bugüne de yeterdi.

Haydi o sofracıktan oldun, ya şu değirmene ne demeli? Allah yine yüzüne bakıp haline acıdı da bari bu işe koşulup sebeplensin diye bir de tutup bunu gönderdi. Dört ayağını uzatıp tembel Ahmet gibi yatacağına bu değirmenin kulpuna yapışılacağı gibi yapışsaydın; sağ elin durursa sol elinle; sol elin yorulursa sağ elinle çevirseydin; ne paslanır, ne küflenir; altın, gümüş dediğin evimize oluk gibi akardı.

İmdi, son pişmanlık para etmez ama oğul, başına böyle bir felâket tokmağı indikten geri, belki aklın başına gelir de bundan sonra, ya Allah’ın verdiği ile kıt kanaat geçinir gidersin; ya da tuttuğun, tutacağın işe koşulacağın gibi koşulursun. Günün birinde önü söğütlü değirmen olamazsan bile, gözümün bebeği, evimin direği olursun inşallah” der.

Öğüt olur da kim tutmaz ki, Keloğlan tutmasın! Ana öğüdü, öğütlerin anasıdır

der; ekmeğini tuza batırıp oturacak yerde varır, bir zorlu işe koşulur; gece demez, gündüz demez yorulur mu yorulur; evlerine altın, oluk gibi akmaz ama, alın terinden öyle bir pırlanta yapar, öyle bir pırlanta yapar ki, görenler parmağını ısırır. Gerçi sofralarını, ne arap bacı kurar, ne kum hacı kaldırır; ille velâkin eli kolu dert görmesin, iki cihanda yüzü ak olsun, yine anacığı serer, anacığı derler; yerler, içerler, öte yana geçerler. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine...

26. Aycemal ile Kel³⁹¹

Bir varmış, bir yokmuş, eski zamanlarda bir padişah varmış. Padişahın çok güzel, dünyada eşi yok Aycemal isimli bir kızı varmış. Günler, aylar geçmiş. Aycemal büyümüş, birçok yerden dünürçüler gelmeye başlamış.

Aycemal gelen her dünürçüye; “Bir şartım var, onu kim yerine getirirse, o günden itibaren ben onunum.” diye şart öne sürmüştü.

Kızın şartı öyle zormuş ki bütün memleketlerden “Bahtımızı sınavalım” diye gelen şehzadelerin hepsi Aycemal’in sorduğu bilmeceyi çözemeyip başlarını gövdelerinden ayırtmışlar. Padişahın ülkesinin uzak bir köşesinde bir sığırtmaç kel yaşarmış. O da Aycemal’in şartını işitip “Bahtımı bir sınavayım” diye şehre gelmiş. Görenler, “Bu padişahın kızının şartını becerebilir mi, boş yere telef olacak” diye alay edip gülerlermiş. Kel yol yürüyüp, yürüyünce de bol yürüyüp padişahın sarayına kadar ulaşmış. Muhafızlar, askerler kelin yolunu kesip;

- Heykel, nereye? diye sormuşlar.

- Padişahın kızı Aycemal’in şartını becerip, onu hanımlığa almaya geldim, demiş kel askerlerden çekinmeden.

- Melikenin şartını becermek sana yol olsun. Misafir gelen şehzadeler beceremedi. Toz toprakta belenip yatan sen becerebilir misin, demiş muhafızlar.

- Bırakınız, ben de bahtımı bir sınavayım, demiş kel.

Sonunda muhafızlar keli içeriye göndermişler. Kel saraya girip, ondaki zenginlikleri, duvardaki süsleri görüp bir müddet kendinden geçtikten sonra kendine gelip doğruca Aycemal’in yanına girmiş:

- Sizinle şartta yarışmaya geldim, demiş. Aycemal kahkahayla gülüp, eceli koşup gelmiş, istiyorsan ben razıyım, demiş.

- “Göreceğiz, demiş kel içinden, kim kimi öldürürmüş.”

Aycemal kele, otur diye kilimi göstermiş. Kel gösterilen yere gidip çömelip oturmuş.

³⁹¹ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Özbek Edebiyatı 14, 15, 16. Ciltler, Özbek Halk Edebiyatı/Masallar)

Aycemal kendisinin beş tane bilmediden ibaret şartını söylemeye başlamış.

Aycemal:

- Uzun uzun cüzdan, ondan uzun cüzdan, onu bilin dilberim? demiş.

Kel:

- Uzun uzun cüzdan duman alev değil mi, ondan uzun cüzdan bulut değil mi? Bildim mi dilberim, bilmedim mi dilberim? diye cevap vermiş.

Aycemal:

- İkinci şartım budur: Kamış ucu titrek, iğne ucu parlak, bunu bilin, dilberim? demiş.

Kel:

- Kamış ucu titrek, rüzgâr onun değil mi, iğne ucu parlak, ışık onun değil mi? Bildim mi dilberim, bilmedim mi dilberim? demiş.

Aycemal:

- Bildiniz! Üçüncü şartım budur: Takır tukur takırdak, içi dolu sevgi, bunu bilin dilberim, demiş.

Kel:

- Takur tukur takırdak, beşik onun değil mi, içi dolu sevgi, çocuk onun değil mi? Bildim mi dilberim, bilmedim mi dilberim? demiş.

Aycemal:

- Bildiniz! Dördüncü şartım budur: Acı gölde it ürür, bunu bilin, dilberim, demiş. Kel:

- Acı gölde it ürür, kurbağa onun değil mi? Bildim mi dilberim, bilmedim mi dilberim, demiş.

Aycemal:

- Bildiniz! Beşinci şartım budur: Dağın tepesi şırlak, bunu bilin dilberim, demiş. Kel:

- Dağın tepesi şırlak, kel oğlan değil mi? Bildim mi dilberim, bilmedim mi dilberim? demiş. Aycemal:

-Bildiniz. Şartlarımı tam yerine getirdiniz. Şimdi ben sizinim. Nereye dersiniz, oraya gideceğim, demiş.

Böylece sığırtmaç kel, Aycemal'in bütün bulmacalarını bilip, ona kavuşmuş. Padişah ahali arasında laf olmasından korkup, kırk gece kırk gündüz düğün dernek kurup, kızını sığırtmaç kele nikahlamış.

Düğünden sonra kel, Aycemal'i alıp kendi memleketine dönüp, sığırını güdüp, mutluca muradına ermiş.

27. Keloğlan 2 ³⁹²

Eski zamanda Keloğlan'ın anne ve babası ölmüş, o da yetim kalmış. Günlerden bir gün Keloğlan pazarı dolaşırken üzgün halde oturan bir yaşlıya rast gelmiş. Keloğlan yaşlı adamın yanına gelip oturmuş. Yaşlı, “Neden dolaşıyorsun çocuk?” diye sormuş. Keloğlan da; “Çocuğu olmayana çocuk olmak için dolaşıyorum.” diye cevap vermiş. Yaşlı, “Öyleyse, benim çocuğum yoktur, bana evlat ol.” diyerek evine getirmiş.

Bir gün yaşlı, Keloğlan'a; “Şu gördüğün ağacın tepesinde ak sarı diye bilinen kuşun yuvası var. İşte o yuvada o kuşun yumurtası var. Sen gidip kuşa fark ettirmeden kuşun altından bir yumurtasını getirir misin?” demiş.

Keloğlan; “Tamam.” diye koşarak gidip ağacın dallarını kıpırdatmadan tepesine çıkmış ve kuşa fark ettirmeden yumurtasını alıp ihtiyar babasına getirmiş. Yaşlı babası; “Şimdi yumurtayı alıp kuşa fark ettirmeden geri yuvasına koyar mısın?” demiş. Keloğlan da; “Tamam” demiş ve yumurtayı götürüp kuşa fark ettirmeden yuvasına geri koymuş. O zaman yaşlı; “İşe yaradın çocuğum, elinden iş geliyormuş.” demiş.

Günlerden bir gün Keloğlan'a üvey anne ve babası; “Şurada gördüğün evde kendileri zengin olan, ancak çok cimri bir yaşlı karı koca vardır. Evlerindeki bol yemekten kendileri de pek yemezler ve diğer insanlara da yedirtmezler. Gece uykuya yatarken ikisi torbadaki kurutlarını (kurutulmuş peynirlerini) yastık altına koyup karınlarına bastırdıkları yağlarını koyunlarına alıp yatarlar. Onların işini ölesiye kadar yorulup yaptıysam da doğru dürüst emeğimin karşılığını ve karın doyuracak kadar yemek de vermediler. Onlarda emeğimin karşılığı kaldı. Eğer beni baban olarak biliyorsan, onlardaki ödenmeyen emeğim için o cimri, hilekâr ihtiyarın koynuna sakladığı yağını getirir misin?” demiş.

³⁹² Ali Berat Alptekin, **Kazak Masallarından Seçmeler**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, ss. 169-177.

“Tamam.” demiş ve Keloğlan gece halkın uyuduğu zaman gidip yaşlı karı-kocanın evine girip ikisinin arasına yatmış ve Keloğlan, kocanın karısının sesine uydurup; “Öte yat.” diyerek yaşlıya dirseğiyle bir vurmuş, sonra yaşlının sesine uydurup; “Öte yat.” diyerek karısının dirseğiyle iki vurup sonunda yağı alıp götürmüş. Arkasından da çok zaman geçmeden yaşlı yağını yoklamaya başlamış. Yaşlının kendisi de gençliğinde hilekâr bir Keloğlan’mış. Filan ihtiyarın evlat edindiği bir Keloğlan’ı vardır. Büyük ihtimal o götürmüş olabilir.” diye düşünerek yerinden hemen kalkıp koşmaya başlamış ve Keloğlan'a gözükmeden başka bir yolla oğlandan önce eve ulaşıp eline bir kova almış, sonra Keloğlan tam evine giderken, karının sesine uydurup kovayı Keloğlan'ın eline tutuştururken; “Evladım, yağı bana ver de, bu kovayla bir su getiriver.” demiş.

Saf Keloğlan yabancı birisi olduğunu fark etmeden yağı verip kovayı aldığı gibi suya doğru koşmuş. Kovayla suyu getirip anasına; “İşte suyun.” diye vermiş. Anası da ona; “Ben sana su getirmeni söylemedim ki, yağ getirmeni istedim.” demiş. Keloğlan kandırıldığını anlayıp; “Yağ sahibi hilekâr birisiymiş. Yağını kendisi götürmüş. Ben de arkasından gideyim. Görelim hangimiz üstün gelirmişiz?” deyip peşinden gitmiş.

Yaşlının gözüne gözükmeden en kısa yoldan gidip önce ulaşmış başına bir beyaz örtü örtüp yaşlı adamın önüne çıkıp bağırıp çağırmış; “Kökün kurusun, yaşlı adam, nereye gittin sen? Bir ahır dolusu koyunu kurt götürdü. Koşarak gidip çabucak geri getir. Öyle yapmazsan kurt hepsini yer, bitirir.” demiş.

Keloğlan'ın, yaşlı sesine uydurup söylediği sözüne inanan yaşlı adam elindeki yağı; “Al şunu.” diyerek Keloğlan'ın eline verip, koyunlarını aramaya koyulmuş. Keloğlan yaşlı adamı kandırıp yağı alıp evine gelmiş.

Yaşlı adam bir o tarafa, bir bu tarafa bakınıp koyunlardan iz bulamamış, yorulmuş. Boşu boşuna dolaşıp evine dönmüş ve bakmış ki, koyunları sağ salim ahırda duruyormuş. Zavallı yaşlı, o zaman kandırıldığını anlayarak; “Eyvah, ben de gençliğimde, onun kadar hilekârlığı çok yapmışım. Yaşlandığımda demek ki

başına geldi.” demiş erkenden kalkıp Keloğlan'ın babasının yanına varmış; “Senin Keloğlanın benim bir karın yağımı götürdü. Yağımı geri ver. Vermezsen kel oğlunu Hiçbir şeye bakmadan öldürürüm.” demiş.

O zaman Keloğlan'ın babası yaşlı adama; “Ben senin yağını görmedim. Eğer kesin Keloğlan'ın aldığını hissettiysen ne yapmak istersen onu yap, ben işinize karışmam.” demiş.

Yağını kaybeden yaşlı, eline bir keskin balta alıp, halka gözükmeyen, gizlenerek mezarların bulunduğu bir yere gitmiş, açık bir kabrin içerisine saklanmış. Bu yaşlının karısı hiçbir şey görmemiş ve bilmiyormuş gibi Keloğlan'ı çağırıp; “Evladım, mezarlıkta babamın kabri vardı. Oraya şu ekmeği götürür, Kur'an okuyup, yiyip gelir misin? Ben senden başka çocuklara güvenmem.” demiş.

Keloğlan o an hiçbir kötü şey düşünmeyip; “Tamam.” deyip ekmeği alıp gitmiş. Kabre gelip Kur'an okuyup, ekmeği yiyip dururken kabrin deliğinden bir yaşlı adam çıkagelmiş. Elin de baltası varmış. Onun kendisini takip eden yaşlı adam olduğunu hemen anlamış Keloğlan. Keloğlan kolayca ölsün mü? Yaşlıdan daha atik davranıp elindeki baltayı alıp, yaşlıyı tehdit etmiş. Yaşlı, yalvarıp yakarıp zor kurtulmuş.

Onların yaşadığı şehrin hanı, halkına çok sert davranıyormuş. Halka vergiyi çok ödetip yoksulları çeşitli zorluklarla inletiyormuş. Bunlarla birlikte Keloğlan'ın babasına da vergiyi çok ödettirince yaşlı çok zorlanmış. Bu durumdan haberdar olan Keloğlan babasına; “Siz zorlanmayın: hanın kendi altını kendisine verelim.” demiş.

Bundan sonra Keloğlan hanın hazinesine girip, bir çömlek altını alıp götürmüş. Ertesi gün, han altının kaybolduğunu öğrenmiş, bütün vezirlerini toplamış ve “Hırsız nasıl bulup yakalayabiliriz?” diye görüş alışverişinde bulunmuş.

Vezirlerinden birisi; “Hazinenin kapısının önüne çukur kazıp beline kadar batabilecek şekilde tutkal dökelim. Karanlıkta bunu bilmeyen adam düşerse oradan çıkamayacak şekilde olsun. Böyle bir hile ile yakalayalım.” demiş. Han bu hileyi uygun bulup söylendiği gibi yapıştırmayı hazırlamış. Hilekâr Keloğlan bu çareyi de nasıl olduysa öğrenmiş ve bir daha hazinenin kapısına yaklaşmamış.

Han böyle bir çareyle de hazineye girip çıkanın kim olduğunu öğrenemeyince çok düşünüp ikinci bir çare bulmuş. Hanın çok bağırgan bir devesi varmış. Onu yakalamak, tutmak bir yana, birisi yanına yaklaşırsa hemen tüm sesiyle bağırmağa başlayormuş. İşte o deveyi hazinenin yanına yatırıp, bir de birkaç gözcü koymuş. Eğer deve bağırırsa hırsız yakalayacaktı. Keloğlan bunları da öğrenmiş ve gece eline devenin sevdiği bitkiden bir demet alıp gitmiş. Uzakta durup onu deveye gösterdiğinde deve otu yiyeceğim diye yerinden kalkıp, peşinden gitmiş. Keloğlan yavaşça oradan uzaklaşınca deve de onu takip etmiş. Sesi duyulamayan yere yaklaştığında deveyi yakalayıp bir ormanın sık yerine götürüp bağlamış.

Ertesi gün hanın adamları deveyi bulamayıp şaşkın vaziyette hana gelip haber vermişler. Han, bu hilesi de tutmadığından düşünmüş taşınmış ve aklınca gene bir çare bulmuş. Dışarıya bir otağ diktirip içerisine iyi, yumuşak döşekler döşeyip oraya kendi kızını oturtmuş ve “Kızıyla kim konuşup gönlünü alırsa, ona kızımı vereceğim.” diye halka bildirmiş. Bunu yapmadaki amacı ise;

“Eğer o hırsız hilesine güvenip gelirse, kızım elmas kılıçla elini kesip alsın ve ertesi günü bütün şehrin adamlarına teker teker bakayım, kimin eli kesilmişse onu yakalayıp idam ettireyim.” şeklindeki düşüncesiymiş.

Akıllı, hilekâr Keloğlan bunu da öğrenmiş. Şehirde zengin bir kasap varmış. Geceleyin uyuyan kasabın evine giden Keloğlan ona; “Kasap, hana bir koyunun karnı lazımdı, hemen pencereden acele veriver.” diye seslenmiş.

“Hana lazım.” denildikten sonra çare var mı? Kasabın “Hemen bir işkembeyi pencereden çıkarıp “al” demesiyle birlikte Keloğlan elindeki elmas

kılıçla kasabın elini kesmiş. Böylece karın ile kesilen eli aldığı gibi oradan uzaklaşmış. O karını suyla doldurup ağzını bağlayıp ayrı duran otağda yatan padişahın kızının yanına gelmiş. Oradan buradan konuştuğundan sonra Keloğlan dışarı çıkmak için izin istemiş. Ancak kız onu göndermemiş. Keloğlan;

“Gider ve geri gelmez diye düşünüyorsanız, benim elimi tutun.” demiş. Kasabın kesilen kolunu kıza vermiş. İşkembenin bir tarafını delip suyunu akıtıp çıkıp gitmiş. Bir süre geçince kız; “Bu neden sessiz yatıyor?” diye bir de baksa ki kendisinin tuttuğu kesilen bir el imiş.

Kız, sabah olur olmaz kalkar ve babasına; “Hırsız yakalamıştım, ancak o kendi elini kesip kaçmış gitmiş.” demiş. Han emredip şehirdeki adamların teker ellerine bakmış ve kolu kesilen kasabı bulmuş. Onu hanın önüne getirip sorguya çektiklerinde, o başından geçenleri bir bir anlatmış. Han da bu adamın günahsız olduğuna inanıp onu serbest bırakmış.

Han, bu hilesi de işe yaramayınca, düşünmüş taşınmış ve dördüncü hileyi bulmuş. Günlerden bir gün: “Eğer hırsız gelirse kendim yakalayayım.” deyip kurulan otağa kendisi yatmış. Keloğlan bunu da öğrenip hanımının güzel elbiselerini giyip, genç bir kadın şekline girip, otağa girmiş ve hanın yanına oturmuş.

Han; “Sen niçin dolaşıyorsun?” diye sormuş. Kadın (yani Keloğlan); “Kocam ölmüştü, kayınbiraderimle evlenmek istemiyorum. Bu sebepten size geldim. Sevdiğimle evlenmem için bana yardımcı olur musunuz?” demiş. Hanın güzel genç kadına gönlü gitmiş ve “Öyleyse benimle evlen” demiş. Genç kadın da (Keloğlan da) “Uygun efendim. Siz söyledikten sonra benim başka dileğim yok. Ben sizinle evleneyim.” demiş.

Böylece otururken genç kadın (Keloğlan) sarayın önündeki idam sehpalarnı gösterip; “Efendim bu idam sehpalarnı neye lazım?” diye sormuş. Han; “Suç işleyen adamlarnı asıp öldüren idam ağacı işte bu ağacdır.” demiş.

O zaman genç kadın (Keloğlan) sanki daha önce idam sehparlarını görmemiş gibi şaşırıp; “Çok ilginç, bununla insanları nasıl öldürüyorsunuz. Beni asıp gösterir misiniz?” demiş. Han, genç kadını idam ipinin halkasını kendi boynuna geçirip genç kadına izah etmek için; “İpin öbür ucunu sen bütün gücünle çek. Benim ayaklarım yerden kesilip ben boğulmaya başladığımda sen ipi bırak. Eğer öyle yapmazsan ben ölebilirim.” demiş.

Genç kadın ipin bir ucunu eline alıp çekmeye başlamış. Ta ki hanın ayağı yerden kesilmeye başladığında (ayakların ucu yere biraz değer değmez şekilde bırakıp) ipin ucunu bir ağaca sıkıca bağlayıp; kendisi de hanın hazinesine gidip gene bir çömlek altını götürmüş. Ertesi gün hanın adamları yarı ölü vaziyetteki hanı kurtarıp onu saraya götürmüşler ve tedavi ettirmişler. Çok geçmeden de bu haber bütün yurda yayılmış.

Bu hanın yurduyla sınır olan ülkenin hanı; “Güçsüzlüğü ve akılsızlığından dolayı iki defa hazinesini, bir defa devesini çaldırıp, üçüncü defa kızını pazara çıkarıp, hatta onunla da koymayıp, kendisini ağaca astırıp halka maskara rezil olmaktansa han olmayıp çoban olup birisinin koyunlarını otlatırsa daha iyidir.” diyerek alay etmiş.

Bunu duyan han öfkelenip; “Allah'a yemin ederim ki, bu işleri yapan kim olursa olsun suçunu affederim. Yeter ki bana gelip teslim olsun. Ona verecek çok şeyim var, onu yerine getirirse, önceki suçlarını affedip, kızımın baş göz edip, kendime damat yapacağım.” diye halka ilan etmiş.

Bunu duyan Keloğlan; “Hayırlısı, ne olursa olsun şansımı deneyeyim, bir göreyim.” diyerek gelip hana teslim olmuş. O zaman han; “Filan hanı bir yolunu bularak bana getirirsen bütün suçlarını bağışlarım, kızımı da veririm.” demiş.

Keloğlan hanın bu isteklerini hiç yüksünmeden kabul edip, şehirdeki tüm ustaları toplayıp, evvela bunlara demirden bir araba (fayton) yaptırmış. Onun içine ve dışına ziller bağlatmış. Kendisine de demirden bir sopa yaptırmış ve eline almış. Bir gök keçiyi kestirip derisinin yün kısmı dışarı gelecek şekilde üzerine giyip derinin kıllarına birkaç zil daha bağlatmış. Böylece bir acayip şeye

benzeyen arabasına binip sopasını eline alıp hanın şehrine varmış ve teke gibi meleyerek, zil öttürüp bağırıp çağırılmış.

“Ben Tanrı'nın gönderdiği meleğim. Bu şehrin hanı zalim imiş. Ey halk, Tanrı sizlere, zalim hanları kendi ellerinizle yakalayıp, bağlayıp benim şu arabama yüklemeniz için emir verdi. Eğer bunu yaparsanız Tanrı sizden razı olur. Eğer bunları yapmayıp hanın tarafını tutarsanız bana emir verdi. Hiç birinizi sağ bırakmadan, elimdeki ağır demir sopayla şehrinizin taşını bile toprağa çevirip toz gibi savururum.” demiş.

O zaman şehir halkı Keloğlan'ın heybetinden korkup; “Bırakın, bize kendi başımızın sağlığı esenliği lazım. Bu Tanrı'nın gönderdiği felakete karşı durmak iyi olmaz demişler ve hanı yakalayıp bağlamış ve arabaya koymuşlar. Onun yanına meleği (Keloğlan'ı) gönderirler.

Keloğlan da, hanı eli kolu bağlı bir vaziyette kendi padişahına teslim etmiş. O anda bu han, esir hana; “Evet bana çok gülerdin, kendin niçin bu hale düştün? Bundan böyle bana gülme. Benim halkımın arasında Keloğlan gibi hünerli insanlar var.” demiş. Sonunda ger iki han da Keloğlan'ın hünerine razı olup, ikisi de ona kızlarını vermiş, Keloğlan'ı kendilerine damat ve danışman yapmışlar.

28. Kirnik Kuşu³⁹³

Eskiden bir Çuvaş'la hanımı yaşarmış. Onların üç oğlu varmış. Üç oğullarının en küçüğü kelmiş. O kelin adı İvan'mış.

O Çuvaş ölüme yaklaşmış. Ölmeden önce oğullarına, ölünce mezarının başına tuzlu başlık dikmelerini vasiyet etmiş. Oğulları, gerçekten, babaları ölünce, onun mezarına tuzlu başlık dikmişler.

Babaları ölünce üzölmüşler, ama yapılacak bir şey yok. Zaman aynen akıyor. Babalarının mezarına arada bir gidip bakıyorlarmış. Bir keresinde onlar babalarının mezarının üstündeki başlığın küçölmeye başladığını görmüşler. Ne yapmak lazım? Bir şey yiyor olmalı tuzlu başlığı. Tamam bekleyelim, demişler. Her akşam büyükten başlayarak sırayla gidelim, demişler.

İlk gece büyük oğlu gitmiş. Babasının mezarına varmış ve oturmuş yıldızları sayarak. Gece yarısı geçince uykusu gelmeye başlamış. Etraf aydınlanmak üzere dayanamayıp uyumuş. O uyuyunca, tan ağarırken bir kuş uçup gelmiş ve tuzlu direği doyana kadar yalamış. Bizim bekçi kalkmış, tuzlu direği yiyip gitmiş, direk tekrar küçölmüş. Yapılacak bir şey yok. Yakalayamamış.

Başını eğmiş ve zavallı eve gitmiş.

- Ne oldu yakaladın mı? diye sormuşlar buna.
- Yok demiş bizim bekçi.
- Ah, şunu da yakalayamıyorlar, demiş kel İvan.
- Sen yakalarsın, diye susturmuşlar Kel Oğlan'ı.

Diğer gece ortancası gitmiş. Kendisiyle birlikte bir dilim ekmek götürmüş. Babasının mezarına varıp yatmış. Biraz zaman geçince ekmek yiyip şarkı söylemeye, yıldızları seyretmeye başlamış. Kendi de anlamamış gün ağarmak üzereyken o da uyuya kalmış. O uyuyunca kuş gelip direği yalayıp gitmiş. Bizin bekçi uyandığında hava tamamen aydınlanmış. Hiçbir şey yapamadan eve gitmiş.

- Abi hırsız yakaladın mı? demiş Kel Oğlan, abisine.

³⁹³ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Çuvaş Edebiyatı 26.Cilt, Çuvaş Halk Edebiyatı/Masallar ve Masalsı Anlatılar).

- Konuşup durma, Ke-el! Kendin git bakalım, yakalayabilecek misin? diye kızmış Kel Oğlan'a ortanca abisi.

Ertesi gün sıra Kel Oğlan'a gelmiş. Hiçbir şey düşünmeden, hiçbir şey yapmadan, çıkıp gitmiş babasının mezarına bizim Kel Oğlan.

Oy, Kel Oğlan diye gülmüşler abileri Kel Oğlan'a.

Kel Oğlan babasının mezarına varmış ve yatıp uyumuş hiçbir şey düşünmeden. Gece yarısı olunca uykusunu almış olarak uyanmış bizim Kel Oğlan. Başını bir, iki, üç katırdatmış ve babasının mezarının arkasına gizlenmiş.

Tan ağarmaya başlayınca, doğudan malum kuş kanat çırparak geliyormuş. Tuzlu direğin başına konup hiç korkmadan başlamış direği yalamaya. Kel Oğlan gizlice yaklaşmış ve yakalamış kuşu kuyruğundan. Kuş kendini ondan kurtaramamış.

- A-a-a, sen misin her gece tuzlu direği yalamaya gelen? demiş Kel Oğlan kuşa sertçe yumurarak.

Ah, Kel Oğlan dostum, lütfen beni bırak, demiş kuş. Ben uzaktan, doğudan uçup geliyorum her gece. Benim orada sevgili civcimlerim var, onlara sonra kim bakıp yetiştirecek, lütfen bırak beni, ben sana onun için bir iyilik yapayım demiş kuş. Ben sana iki kanadımdan ikişer tüy, kuyruğumdan iki tüy çıkarıp vereceğim. Sana ne zaman gerekirse, bir tüyü yakarsın, sonra ne istemişsen hepsi o an senin önünde hazır olur, demiş.

Kel Oğlan düşünmüş. Eh, demiş, bana hiç merhamet eden yok, fakat bu kuş acıyor, bırakayım demiş.

Kuş Kel Oğlan'a altı tüy koparıp vermiş. Sonra Kel Oğlan kuşu bırakmış.

- Bana Kirnik kuşu derler, demiş kuş ve doğuya doğru şimşek gibi uçarak gözden kaybolmuş. Kel Oğlan onun güzelliğine bakıp sevinmiş. Sonra Kirnik kuşun kopartıp verdiği tüyleri koynuna koymuş ve eve doğru aceleyle gitmiş, hiçbir şey görmemiş, duymamış gibi. Abileri Kel Oğlan'ın boş geldiğini görmüşler ve:

- Ah, zavallı Kel Oğlan, sen yakalayabilir misin, sen de yakalasaydın, Kel Oğlan olmazdın. Evde kafanı kaşıyıp yatmalıydın, diyerek Kel Oğlan'ı azarlamışlar.

Kel Oğlan içinden güle güle nohut tarlasına nohut beklemeye gitmiş.

Hayat yavaş yavaş geçiyor. Bizim Çuvaşların ölü ayini vakti yaklaşıyor. Fakat bunlar çok fakirmiştir. Ölü ayini yapmak için hiçbir şeyleri yokmuş. Onun için ölü ayini vakti yaklaşınca, anneleri çocuklarına:

- Çocuklar, pazardan ölü ayini için öte beri alırsınız besbelli, demiştir.

Büyük oğlu pazara gitmek için hazırlanıyordu. Kel Oğlan da pazara gitmek istiyordu.

- Abi ben de pazara geleyim mi? demiştir abisine.

- Seninle utanarak mı gezeceğim pazarda. Gizle kendi kelinin diye azarlamış Kel Oğlan'ı abisi.

Abisi pazara çıkıp gitmiş. Kel Oğlan da nohut tarlasına nohut beklemeye yollanmış. Küçük bir baraka yapmışlar ona. Tarladaki küle nohut seriyorlarmış ve o da nohutu ayıklıyordu.

Bugün abisi onu pazara götürmediği için çok kızmış. Ne yapayım, keşke bir kere gidip görseydim o pazarı demiştir. Aniden Kirnik kuşun tüyünü hatırlamış. Aceleyle bir tüyü çıkarmış ve yakmış.

- Benim önümde şu an çok büyük arabalı üçlü at olsun, çizme ve giyecekler tamam olsun demiştir Kel Oğlan.

Derhal bir yerlerden bizim İvan'ın önüne istediklerinin hepsi tamam gelmiş. Kel Oğlan, derhal arabaya binmiş ve pazara doğru yol almış. Pazar sokağına bütün yıldırım ve şimşekler giriyor, atları yılan gibi kıvrılıp, başlarını kişneyerek kaldırıp yürüyorlarmış. Pazar halkı ağızları bir karış havada onları seyrediyorlarmış. Tüccarlar satacakları malı satamıyor, alıcılar alacakları malı alamıyorlarmış. Bizim Kel Oğlan, bütün ağalardan daha büyük ağa gibi, arabanın üstüne oturup, pazar sokağında atlarıyla caka satıyordu. Bir satış yapmadan, Kel Oğlan'ı seyrederek dağılmış pazar. Kel Oğlan'ın abisi de hiçbir şey almadan eve dönmüş. Eve varınca evdekilere:

- Ah, Tanrım, anne bugün pazara bir kişi geldi. Dalgaların oğlu Humtter diye söylüyorlar ona, atları, at koşumları, arabaları çok güzel. Elbiselerine bakmaya kıyamıyorsun. Öylesini şimdiye kadar hiç kimse görmemiş, bütün herkes onu seyretti, alacak malını da alamadı, satacak malını da satamadı, demiştir.

Kel Oğlan, tam o anda eve dönmüş, hiçbir şey bilmez gibi abisine:

- Abi ne getirdin pazardan, diye sormuş.

- Konuşma, aptal, anlatılanı dinle demiş Kel Oğlan'a annesi. Hiçbir şey almamış bugün pazardan. Pazara çok meşhur bir adam gelmiş, satacak malı da satamamış, alacak malı da alamamış bugün, diyerek üzülmüş annesi.

Kel Oğlan içinden gizlice gülüyormuş: Kel Oğlan, aptal ya o, zavallı Kel Oğlan diyormuş.

Bu pazar hiçbir şey yapamadan geçmiş. Diğer pazara gitmek için ortanca oğlan hazırlanıyormuş. Kel Oğlan tekrar abisine yalvarmış, fakat diğeri onu yanına sokmuyormuş. "Dur gösteririm şimdi sana pazarı" demiş. Gidiyormuş Kel Oğlan nohut tarlasına.

Hızla varmış ve Kirnik kuşun diğer tüyünü yakmış. "Geçen günkünden üç kat daha görkemli olsun hepsi" demiş. Sözü nü bitirir bitirmez ne istediye hepsi önüne serilmiş. Atları ve arabaları öncekinden üç kat daha görkemliymiş. Kel Oğlan giyinmiş ve hemen pazara varmış.

Bu sefer pazar da çok kalabalık toplanmış. Bütün halk tekrar ağızlarını açıp, sadece Kel Oğlan'ı seyrediyormuş. Kel Oğlan atlarını durdurarak arabadan inip, gacır gucur o yana bu yana yürüyormuş. Herkes bunun yanına gelmeye utanıp onu uzaktan seyrediyormuş. O gün de hiç bir satış olmadan, satacak malı satamadan, alacak malı alamadan pazar dağılmış. Dalgaların oğlu Humtter'i seyrederek, iki pazarı boşuna geçirmişler.

Kel Oğlan nohut tarlasına varmış ve atları göndermiş. Hiçbir şey görmemiş duymamış gibi eve dönmüş.

- Abi ne aldın bugün pazardan? diye sormuş.

- Ah, çocuğum, niçin bu kadar salaksın sen, görüyorsun işte hiçbir şey alamadığını, sorulacak ne var burada? demiş annesi. Ölü ayinini hiçbir şeyimiz olmadan yapacağız. Gelecek pazar seni göndereceğiz, sen alabilecek misin bakalım, demiş annesi ağlaya ağlaya. Ne lazımdı ki o dalgaların oğlu Humtter'e, ne alıyor ki Çuvaş pazarından, demiş çekişe çekişe.

Kel Oğlan lıkır lıkır gülüyormuş içinden.

Vakit geçmiş. Diğer pazar da gelip çatmış. Kel Oğlan erkenden kalkmış ve pazara gitmiş. Pazara gitme sevinciyle şaşırılmış. Önce masa, sonra et, yağ, tuz ve yedi sekiz kaşık almış. Sonunda pazarda sağa sola geziyormuş. İnsanlar eve

dönmeye başlayınca o da eve dönmeye başlamış. İnsanlar atlarına binerek evlerine gidiyorlarmış. Bizim Kel Oğlan'ın yükü de fazla yolu da uzunmuş. Düşünmüş bu: Ne yapayım? demiş. “İnsanların atları dört ayaklı, insanlar biniyorlar ve sürüyorlar. Benim masam da dört ayaklı ya, tamam ben de çıkıp oturayım, bakayım gidiyor mu” demiş. Masayı omuzundan indirip aceleyle üzerine çıkmış. Oturmuş oturmuş masa hareket etmiyormuş. “Yürü niye yürümüyorsun? Sen de dört ayaklısın ya!” demiş. Masa hâlâ öylece duruyormuş.

Sonra Kel Oğlan inip yerden sopa almış ve masaya vurmuş. Masa yerinden oynamıyormuş. Bizim Kel Oğlan sinirlenmiş. Sallanmış sallanmış ve masayı dağıtıp bırakmış. Aldığı şeyleri heybesine koymuş ve sırtına asıp yayan eve gitmeye başlamış. Heybedeki kaşıklar yürüdükçe şangır şungur ediyorlarmış. Kel Oğlan'a kaşıkların şangırtısı “Kel Oğlan, Kel Oğlan, Kel Oğlan” diyor gibi geliyormuş. Kaşıkların şangırtısını durdurmak için epeyce uğraşmış fakat başaramamış. Sonunda sinirlenmiş Kel Oğlan. Sadece siz değil insanlar da çok dalga geçiyor benimle, demiş. Benim aldığım kaşıklar da benimle dalga geçmeye başlamışlar, demiş. Kaşıkları çıkartmış ve fırlatıp atmış.

Sonra biraz sakinleşip yürümüş, bir pınarın başına varmış. Su içesi gelmiş. “Tuzsuz galiba biraz tuz atayım ha” demiş. Biraz tuz atmış tadını alamamış, biraz daha atmış yine tadını alamamış, aldığı tuzu suya döküp bitirmiş Kel Oğlan. Tuzun tadını anlamamış.

Biraz dinlenince yoluna devam etmiş. Yolun kenarında bir meşe direği görmüş. Meşe direğinin başı tamamen çatlamış. Kel Oğlan direğin yanına varmış ve düşünüyor: “Oy, oy, oy, bunun başı da benimki gibi, hiç kimse acıyıp da bir parça yağ sürmemiş zavallıya, yağ sürülmüş olsaydı böyle yarılmazdı, demiş. Benim başıma da yağ sürülmüş olsaydı ben de böyle kel olmazdım, demiş. Bu meşe direğinin başına bari ben acıyarak yağ süreyim, demiş.

Yağını çıkarmış ve hepsini sürüp bitirmiş. Belki bir gün düzelir, demiş, seyretmiş, seyretmiş ve sonra yola devam etmiş.

Gitmiş, gitmiş ve bir köpeğe rastlamış Kel Oğlan. Köpek miskin miskin bakıp salınarak yürüyormuş. Kel Oğlan tekrar: “Bu köpek de benim gibi zavallı,

onun da acıyanı yokmuş, demiş. Ah, miskin al da ye şu eti” diyerek, eti almış ve hepsini köpeğe vermiş. Kendi kendine “İyi iş yaptım ha” diyerek hafifleyerek eve gidip girmiş.

- Başkalarına gülüyordun, sen çok şey alıp geldin mi? demiş Kel Oğlan’a evdekiler.

- Aldım, demiş Kel Oğlan, sizin gibi pazara gidip de hiçbir şey almadan dönmedim.

- Nerede aldığın şeyler, oğlum? demiş annesi.

- Masa almıştım, demiş Kel Oğlan, masa da dört ayaklı, insanların atları da dört ayaklı. İnsanların atları sahiplerini sırtlarına alıp koşuyorlar eve, benim masam var yerinden de kıpırdamıyor. Onun için vurup parçalayıp bıraktım onu, demiş. Bir de kaşıklar almıştım. Onlar “Kel Oğlan, Kel Oğlan, Kel Oğlan” diye alay ediyorlardı benimle onun için onları çıkarıp fırlatarak attım, demiş.

- Ah, salak demiş abileri.

Kel Oğlan onların söylediklerini işitmiyormuş da.

Su içesim gelmişti yolda, suyun tuzu yoktu, tuz almıştım pazardan, tuzu suya döküp bitirdim, demiş Kel Oğlan dosdoğru anlatıyormuş. Yağ almıştım, yağı meşe direğine sürüp bıraktım, başı benimki gibi yarılmıştı da. Et almıştım, eti benim gibi miskin köpeğe, ona acıyan olmaz diye, verip bıraktım, demiş.

Oy, oy, oy! Bu ahmak pazara gönderilir mi? Babanın ölüm ayinini neyle yapacağız şimdi? Neden var yok parayı suya atıyorsun? diye ağlaya ağlaya kızıyor Kel Oğlan’a annesi.

Kel Oğlan yavaşça çıkıp gitmiş nohut tarlasındaki barakasına...

Kıt kanaat yaşadıkları hayatla, zar zor yapmış, Kel Oğlan’ın ailesi, babasının ölüm ayinini. Vakit yavaş yavaş geçiyormuş.

Kel Oğlanların annesi büyük oğluna:

Oğlum baban da öldü, çalışanın eksildiği yere senin için bir hanım bulalım mı? demiş.

Gayet tabi oğlu razı olmuş. Çok mu durmuşlar, az mı durmuşlar, bunun için bir yakın köyden kız bulup nişanlamışlar onu. Şimdi bizim dostların düğüne gitmesi gerekiyormuş. Düğüne bizim Kel Oğlan da gitmek istiyormuş.

- Anne ben de geleyim mi abimin düğününe? diye yalvarıyormuş Kel Oğlan annesine.

- Ay, Tanrım! Seni gönderip de yeni dünürlerin önünde seninle utanayım mı? Seç barakandaki nohutunu, demiş Kel Oğlan'a annesi.

Düğün alayı toplanmış, çıkıp gidiyormuş. Bizim Kel Oğlan da gidiyormuş nohut tarlasına. Düşünmüş: "Oturamazsın Kel Oğlan'ı nohut tarlasında, küllü nohut yedirerek." demiş. Çabucak yakmış Kirnek kuşunun tüyünü.

- Olsun benim önümde üçlü at arabasıyla, giyinmek için görkemli elbise! demiş.

Bir anda ne istemişse hepsi olmuş. Hemen çıkıp binmiş arabaya da uçarak gitmiş düğün alayının gittiği köye. Varmış o köye. Köydeki insanlara:

- Bu köyde Çuvaş düğünü var diye söylüyorlar, yerini bana gösterin, bugüne kadar Çuvaş düğünü görmedim. Düğünü çok enteresan yaptıklarını işitmiştim Çuvaşların, onun için görmek istiyorum Çuvaşların düğününü, demiş.

Çiftçiler memnuniyetle, düğün yapılan eve götürmüşler onu. Kel Oğlan eve girmiş, düğün yapılan eve Çuvaş düğünü görmek için.

- Girebilir miyim, demiş, Çuvaş düğününü görmek istiyorum. Kızmazsınız ya, iyi ev sahipleri, demiş.

Ev sahipleri büyük misafir gelmiş diye, sevinçten uçuyorlarmış:

- Haydi, gel, iyi insan! Haydi gel! diyorlarmış.

Bizim iyi insan, Kel Oğlan ağa, yiyip içiyormuş düğün alayıyla birlikte. Düğün alayının eve gitme vakti gelmiş. Kızı alıp çıkmaları lazım ya bunların. Avlu dolusu düğün arabaları sırayla duruyorlarmış. En öndeki arabanın üstüne Kel Oğlan'ın abisiyle yeni gelini oturtturmuşlar. Kel Oğlan:

- İyi insanlar, benim atlarım da iyi, arabam da sizinkinden görkemli, kızı benim yanıma bindirmez misiniz, ben sizi köyünüze kadar güzel bir şekilde götürüp bırakayım, demiş.

- Bindirelim, bindirelim, demiş düğün alayı.

Kızı Kel Oğlan'ın yanına bindirmişler. Kel Oğlan en öne arabaların başında durmuş. Köyden yavaş yavaş ve vakarlı bir şekilde çıkmışlar.

Köyden çıkınca, Kel Oğlan sağa sola bakmış, atlarını kırt kart çekmiş, ters tarafa dönmüş ve yolsuz yerlerden tüy gibi uçurmuş gelini nohut tarlasına. Düğün alayı hiçbir şey anlamadan kalakalmış. O tarafa bu tarafa bakıyorlarmış.

Bizim Kel Oğlan gülererek oturuyormuş barakasında abisinin yeni hanımıyla.

Düğün alayı geri dönünce eve gitmiş bizimki.

- Anne yengemi alıp geldiniz mi? diye sormuş.

- Konuşma, sen de insanın içini doldurma. Ne yengesi, yolda alıp kaçırdılar ya onu. Ah Tanrım, Tanrım, Tanrı-ım, diye üzülyormuş annesi.

Fakat yapacak bir şey yok hanımsız kalmış Kel Oğlan'ın abisi.

- Böyle olmaz, başkasını bulmamız lazım demişler.

Diğer köyden ondan güzelini nişanlamışlar Kel Oğlan'ın abisi için. Düğüne gidilirken, yine bizim Kel Oğlan, düğüne gitmek için yalvarıyormuş. Tekrar azarlayıp bırakmışlar onu. Fakat Kel Oğlan için farketmez. Kirnik kuşun diğer tüyünü yakmış ve üçlü atları hazır olmuş. Binmiş ve gitmiş düğün alayının gittiği köye. Arayıp bulmuş düğün yapılan yeri ve girmiş Çuvaş düğünü görmeye.

- Girebilir miyim? demiş, Çuvaş düğünü görmeyeli çok oldu. Geçerken rastladım da girip göreyim dedim. Kızmazsınız ya düğün sahipleri düğün sahipleri? demiş.

Eh, ev sahipleri sevinmişler. Ne kızması, neredeyse omuzlarına alıp peykeye oturacaklar. Tekrar izzet ve ikramla karşılanıyor bizim Kel Oğlan. Abilerinin yüreği hopluyor ama hiçbir şey söyleyemiyorlarmış.

Eve dönerken Kel Oğlan tekrar kızı kendi arabasına, yanına bindirmiş. O anda kızı alıp gitmesin diye, düğün alayı Kel Oğlan'ı öne geçirmemiş, arabaların ortasına koymuşlar. Avludan çıkıp bir iki tarla boyu gidince, bizim Kel Oğlan, tekrar atlarını diğer tarafa çevirmiş ve bir anda gözden kaybolmuş. Düğün alayı tekrar çaldırmış kızı. Sadece ağız açıp bakmışlar. Boşuna ağzını aşıp dur. Eve aynı şekilde kız olmadan gitmek zorunda kalmışlar.

Ağzı kulaklarında bizim Kel Oğlan bir kuruş vermeden iki hanım almış. Hanımlarını biraz sakinleştirince eve gitmiş. İçinden güle güle annesine:

- Anne, yengem nerede, yeni yengem? diye sormuş. Görmek istiyorum, demiş.

- Ah, bu Kel Oğlan'ın derdine bak! Lütfen, başımı ağrıtmama, git nohut beklemeye. Kaderimiz geçenki gibi oldu, yine çalıp gitti yengen olacağı, diye ağlıyormuş Kel Oğlan'ın annesi.

Kel Oğlan da nohut tarlasından dönmek istemiyormuş ya, yalandan geliyormuş

Büyük oğlunu iki defa düğüne gitmelerine rağmen evlendirememiş bizim miskinler. Zaman bizi beklemez öylece akıp gidiyor. İşe başlamak için de çok vakit kalmamış. Çalışmak için adam lazım.

- Abinin şansı yokmuş oğlum, senin için hanım bulmamız lazım galiba, demiş, Kel Oğlan'ın annesi ortanca oğluna.

Diğer oğlu da bunu bekliyormuş. Zaman çok mu geçmiş, az mı? Bunun için de bir köye gidip kız isteyip nişanlamışlar. Uzak bir köyden nişanlamışlar. Düğüne kız almaya gittiklerinde, annesi onlara çıkışıyormuş:

Tanımadığımız insanlarla muhatap olmayın. Bir daha başımıza sıkıntı gelmesin, diyor.

- Abi düğüne ben de geleyim mi? demiş Kel Oğlan abisine.

- Ağzını kapat! Senin yüzünden kendimi utandırayım mı? demiş abisi. Bu kimin çocuğu diye sorduklarında işte şunun kardeşi diyecekler. Otur nohut tarlasında, demiş.

Kel Oğlan kendisini düğüne götürmedikleri için aldırış etmemiş. Hemen Kirnik kuşunun tüyünü yakmış da her şeyi hazır olmuş onun.

Bu sefer Kel Oğlan tekrar, görkemli mi görkemli ağa gibi olmuş ve seğirtmiş diğine. Her seferinde onun atları elbiseleri farklı farklı oluyormuş. Hiç kimse ona aynı insan demiyormuş.

Düğün yapılan yere gitmiş ve kapının yanında durmuş.

- Ey iyi insan, niye kapının yanında duruyorsun? Baş köşeye geç, demiş ev sahipleri, kızın annesi, babası.

Burada da olur. Çuvaş düğününü epey zamandır görmemiştim, onun için biraz girip seyreydim dedim, demiş Kel Oğlan. Sizin Çuvaşlar düğünleri çok

güzel yapıyorlar diye duymuştum, onun için girdim, oturmaya vaktim yok, demiş.

Ev sahipleri bunu kaldırıp baş köşeye oturtmuşlar.

- Teşekkürler sana bizi adam yerine koyup görmeye geldiğin için, demişler.

- Eh, buna iyi bakıyorlar, yedirip içiriyorlarmış. Kel Oğlan eve gitmek istiyor gibi yapıyormuş ama bırakmıyorlarmış.

Bizim miskin düğün alayının yürekleri yarılmış, yemek içmek de istemiyorlar, tir tir titriyorlarmış.

Düğünden dönme vakti gelmiş. Bizim ağa, konuşa konuşa kızı tekrar kendi yanına oturtmuş. Düğün alayı kızı oraya oturtmak istemiyor ama kız da oraya oturmak, annesi babası da oraya oturtmak istiyormuş. Orada görkemli ya. Diğerlerinin at arabası yokmuş. O zaman Kel Oğlan'ı tekrar ortaya alıp, önde de arkada da at arabası gidiyor, iki yanından iki at gidiyormuş, oraya buraya kaçmasın diye. Bizim Kel Oğlan, bunun için hiç korkmuyormuş. Yarı yola varınca, atlarını kırt kart çekmiş ve önündeki at arabalarını fişt diye ileri fırlatmış. Eh, düğün alayının şimdi gözyaşları da kurumuş.

- İşte eğlence, üç düğüne gittik bir kız alıp dönemedik, diyorlarmış. Üzülmüşler üzülmüşler de eve elleri tıngır mıngır dönmüşler.

Bizim Kel Oğlan'ın üç hanımı olmuş. Hepsi birbirinden güzel en küçüğü hepsinden güzelmiş. Güzelleşiyor hayat. Düğün alayı geldiğinde yeni yengesini görmek için yeniden gitmiş.

- Abi yengemi alıp geldiniz mi? diye sormuş.

İçleri dolduğu için fırtına gibi azarlamışlar onu. Onu azarlamak için o neden suçlu? Ata yetişemeyince okuna, demiş bizim Çuvaşlar, onun gibi bir şey. Fakat okuna da yapacak bir şey yok.

Üç kız nişanlamışlar masraf etmişler bizim zavallılar, hiç faydası olmamış. İşe de başlamak gerek, çalışan lazım ama çalışan da bulamamışlar, sonra o konuda düşünmeyi de bırakmışlar.

Kel Oğlan'ın üç hanımı olmuş. Ne yapayım üç hanımla? demiş. Düşündüğü olmuş Kirnik kuşun son tüyünü yakmış. Üçlü at, binilecek arabalar hazır olmuşlar. Büyük abisinin iki hanımını dibe oturtmuş, kendisi ortanca

abisinin hanımıyla eğere binmiş, eh seğirterek varıp girmiş eve. Büyük abisinin ilk hanımını büyük abisine vermiş:

- İşte sana hanım, demiş. İkincisini ortanca abisinin önüne getirmiş: bu da senin için demiş. Ortanca abisine nişanlanmış olanı: bu benim demiş ve kucaklayıp öpmüş. İşte böyle demiş sizin salak Kel Oğlan, nohut tarlasında hiçbir şey bilmeden kül üstündeki nohutu seçen Kel Oğlan, demiş. Şaşkınlıktan kaskatı olmuş kardeşleri.

İşe çıkmışlar. Bizim üç çift nohutu yolmaya gitmişler. Kel Oğlan'la hanımı ikişer çit yoluyorlar, diğerleri birer çit de bitiremiyorlarmış. Fakat nohut tarlası bir anda bitti. Beni masalım da bitti.

29. Samed'in Nağılı³⁹⁴

Biri vardı, bir yohdu, bir padşah vardı, adına Gaffar Şah deyerdiler. Gaffar Şah'ın pulunun gızılının sayı hesabı yoh idi. İki gızı vardı, böyük gızın adı Nergiz Hatın, kiçik gızın adı Frengiz Hatın. Nergiz Hatın ağıldan biraz yüngül, hem de çirkin idi. Frengiz Hatın ise ağıllı, kamallı, özü de dünya gözeli idi. Aya deyirdi sen çihma, men çiharam, güne deyirdi sen çihma, men çiharam.

Şah bütün ömrünü kefe demagda keçirmişdi. Amma indi onu gocalıg yahalamışdı. Oğlunun olmaması yadına düşende, ah çekib gan tükürürdi. Feleyin elinden şikayetlenirdi. Öz özüne deyirdi: "Göresen, men ölenden sonra, benim tac tahtıma kim sahib olacag? Hezinelerim kime galacag?"

Şahın bele hallarım başvezir görende, o da özünü bikef gösterirdi. Eslinde onun şadlığı yere göye sığmırdı. Çünkü vezirin bir oğlu vardı. O isteyirdi ki, şahın kiçik gızı Frengiz Hatın'ı oğluna alsın, tac tahta, vara dövlete sahib olsun. Ancag böyük gız onu düşündürürdü. Eğer gedib şaha dese idi ki, gızını oğluma ver, şah o saat deyirdi "verdim." Elbette şah evvelce böyük gızını yerirdi. Vezir dese idi; "Men böyük gızı istemirem, kiçik gızını ver." Onda şahın açığı tutar, vezirin oğlunun boynunu vurdurardı. Ona göre vezir helelik bir söz açıb demirdi. Günlerin bir günü şah, vezire dedi:

- Vezir, uzun illerden beri mene can başla gullug eleyirsen. Senden heç bir heyamet görmemişem. Öz derdimi sene demeyib, kime deyecem? Özün bilirsen, benim oğlum yohdur. Şahzade gızlarımın her ikisi hedd-i buluğa çatıb. Gerek onları ere verem. Sonra yeznelerimin birini yerimde padişah goyam. Gerek bu işi sene tapşırım. Evvel böyük gıza, sonra da kiçik gıza nişanlı seçesen.

Vezir "baş üste!" deyib, şahın hüzurundan çıhib getdi. Vezir çoh sevinirdi. Ancag böyük gıza er tapmagda çetinlik çekirdi. Eğer onu yahşi oğlana verse, şah belke onun erini beyendi, özüne va'ris te'yineledi. Yoh eğer pis adama verse, şahın açığı tutar. İsteyirdi böyük gız şahın razılığı ile ere getsin. Odur ki, çoh fikirleşdi. Birden yadına düşdü ki, şah yalanı çoh sevirdi. Gece bele gelib

³⁹⁴ Elif Berrak Hafizoğlu, "Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Araştırma", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), ss. 136-145.

geçti. Seher tezden özün şahın yanına yetirdi, baş eydi, edeb magamında, elleri sinesinde dayandı, dedi:

- Şahım, teseddüğün olum! Men seçeçeyim oğlanlar bekle de senin hoşuna gelmedi. Eğer benim tedbirime razı olsan, ölkeye bele bir heber veririz ki, padşaha, bir yahşi yalan danışan lazımdır. Herkes gelib şaha bir yahşi yalan danışsa, padşah öz büyük gızı şahzede Nergiz Hatın'ı ona verecek.

Şah dedi:

- Aferin vezir, razıyam ölkeye heber ver!

Ele hemen gün kendlere çapar getdi, seherlerde car çekildi, ancag şahın yanına yalan demeye gelen olmadı. Çünkü hamı şahın hesisliyini bilirdi. Bir de, ahı ömrünün hamısını yalançılarla geçiren şaha indi, kim teze bir yalan düzeldebilerdi?

Burada şahla vezir yalancı adam gözlemekde olsun, size kimden heber verim, boyagçı Ehmed'den. Ehmed çoh kasıb idi. Onun ümidi bir büyük küpe gelirdi. Ehmed o küpde camaata ipden, sapdan boyayar, evezinde yından, çörekden, zaddan alıb goca arvadını, Semed adlı keçel oğlunu dolandırardı. Günlerin birinde Ehmed öldü. Şeherin ganun gaydasına göre arvadını da diri diri aparıb Ehmed'le beraber basdırdılar. Semed ata ve anasını itirdikten sonra bir müddet tek تنها yaşadı. Birgün gördü ki, bazarda carçı car çekib deyir:

- Padşaha yalan danışan lazımdır. Kim gelib yahşi bir yalan dese, şah büyük gızını ona verecek.

Semed öz özüne dedi: "Saraya gedim, görüm bu ne ehvalatdı." Bir yalan fikirleşe fikirleşe şahlıg imaretinin gapısına çatdı. Bu zaman şah, vezire deyirdi:

- Vezir, sen ölkeye heber verdin mi? Vezir deyirdi:

- Beli, gıble-yi alem.

Padşah deyirdi:

- Bes niye gelen geden yohdur?

Vezir cavab vermeye hazırlaşırđı, gapıçı dahil olub baş eydi, dedi:

- Şahım, bir keçel deyir ki, yalan demeye gelmişem. Şah vezirin özüne bahdı. Vezir dedi:

- Gıble-yi alem, biz heberi umumi vermişik, ona göre de herkes isteyen gelebilir.

Şah gapıçıya dedi:

- Goy gelsin. Sonra vezire dedi:

- Sen de benim e'yanlarıma heber ver, gelib gulag assınlar.

Semed içeri girdi. Onun başından bir çanag darı tökseydiler biri yere düşmezdi. Hamısı cır cıdanın itib batardı. Selam verdi, edeble elleri sinesinde dayandı. Hamı gözünü Semed'e dikmişti.

Vezir dedi:

- Oğlum adın nedir?

Semed dedi:

- Semed.

Vezir soruşdu:

- Neye gelibsen?

Semed dedi:

- Yalan demeye.

Şah dedi:

- Danış görek.

Semed dedi:

- Gible-yi alem, görürsen mi, indi men ne geder kasıbam, ancag bir vaht benim de atam sizin kimi, dövletli idi. Bir defe yaylağa gedirdik. Ele ki şehere yahnlaşdığ, gördük topal cücemiz o geder yumurtladı ki, şehir etrafındaki kendler yumurta altında galıb. Dağdan da bahanda gördüğümüz hemin yumurtalar imiş.

Söz bu yere çatanda vezirler, vekiller dediler:

- Şah sağ olsun, dünya yaranan günden indiye geder bele bir yalan ne olmuşdu, ne de eşideni. Şah dedi:

- Semed, eğer sabah da gelib bele bir yalan deyebilisen, sözüm sözdür, gızı sene vereceyem.

O gün geldi geçdi. Semed sabah şahın imaretine gelende şah vezirlere, vekillere deyirdi:

- Herkes Semed'in deyeceyi yalanı doğruya ohşatsa menden en'am alacag.

Gapıçı gelib Semed'in geldiğini bildirdi. Şah icaze verdi. Semed gelib salamdan sonra söze başladı:

- Gible-yi alem, siz dünən eşitdiniz ki, ne geder bizim yumurtamız var idi. Atam ölkede galan iş heyvanlarının hamısını kiraye tutdu. Yumurtaları çatdıg, apardıg deyirmanı üyütdük, deyirman damı her defe herlenende altından milyonlarca horuz, milyonlarca da toyug çıhırdı.

Söz bu yere gelende şahın vezir, vekilleri dediler:

- Şah sağ olsun, Semed'in yalanlarını doğruya ohşatmaq mümkün deyil Yahşisi odur ki, gızı ona veresen, vesselam.

Şah çaresiz galıb, dedi:

- Oğlum sabah ahırncı gündür, eğer bir yalan daha deyebilsen, gız senindir ki, senindir.

Semed çıhib getdi. Şah üzünü vezirlere, vekillere tutub dedi:

- Menim ne'metlerim size haram olsun. Adınızı goyubsunuz vezir, vekil, hamınız keçel bir uşağa cavab verebilmirsiniz. Gızımı da ona layıg görürsünüz. Herkes sabah Semed'in ağzından çıhan sözlere yalandır dese, derisine saman tepdireceyem. Ne danışırsa danışsın, siz deyin ki, doğrudur. Hamı "başüste" deyib, şaha te'zim elediler.

Sabah tezden Semed gonşularından iki çağırtdırdı, hahiş eledi, atasından galan boyaghana küpünü onun dalına goysunlar, möhgem sarısınlar. Küpü onun dalına goydular. Küp dalında şahın huzuruna geldi. Hamı ona teccüble bahırdı.

Şah soruşdu:

- Bu küp ne üçündür?

- Semed dedi:

- Yalanları desdig elemek için.

Şah bir şey başadüşmedi, soruşdu:

- Yene yalanın var mı? Semed dedi:

- Şahım icaze verse, danışaram.

Şah dedi:

- Danış.

Semed dedi:

- Gible-yi alem, dünən işitdiniz ki, bizim ne geder horuzumuz ne geder toyugumuz vardı. Atam dünyada olan padşahların ölkelerine heber gönderdi. Ucuz giymete horuz, toyug satdığını bilirdi. Bütün ölkelerden tacirler, atlara,

gatırlara gızıl çatıb getirdiler. Evezinde horuz, toyug alıb apardılar. Atam hemin gızılardan senin atana bah bu küple gırh küp gızıl borç verdi. O da tökdü hezinesine. İndi hahiş edirem, rehmetlik atanın borcunu veresen.

Söz bu yere çatanda hamı bir ağızdan dedi:

- Doğrudur.

Şah berkden bağırdı:

- Yalandır, yalandır tamamile yalandır.

Semed dedi:

- Yalandır gızı ver, doğrudur gızılı.

Şah başvezire dedi:

- Dur, get o gızı getir ver buna, goy hara isteyir aparsın, getsin.

Vezir iki ayag da satın aldı, haremhanaya gaçdı. Gızın golundan tutdu. Pal paltarmı da götürmeye goymadı, getirib şahın huzurunda elini Semed'in eline verdi, dedi:

- Bu oğlan senin erindir. Hara isterse aparabilir.

Semed daha bir söz demedi. Gızın elinden tutub, küp de dalında şahın sarayından çıhdı. Semed goçag, ağıllı oğlan idi, hardan olsa bir parça çörek tapır, şahın gızını aç goymurdu. Ancag gız atasının bu geder adaletsizliyiine davam getirmirdi, tez tez hestelenirdi. Vezirin tapşırığına göre, ora hekimi derman evezine zehir verib gızı öldürdü. Şeherin adeti üzere gızın cenazesini tabuta goyub, Semed'i de tabutun gabağında getirib, ölü mağarasına atmalı idiler. Semed de ölüb arvadının yanında galmalı idi. Ele de elediler. El adeti üzre, Semed'i ve gızın cenazesini aparıb ölü mağarasına atdılar. Yeddi deyirman daşını zencirle birbirine bağlayıb mağaranın ağızına goydular. Camaat mağaranın ağızını örten kimi, Semed ona getirilmiş on günlük azugeni, şahın gızının tabutunu sürüye sürüye mağaranın lap içine apardı Zulmet garanıg idi. Göz gözü görmürdü. Hem de ele pis iyli hava vardı ki, ele bil Semed'in boğazından tutub berk berk boğurdular. Semed canını dişine tutdu, eline bir neçe şam götürdü. Mağaranın içi ile başladı getmeye. Evvel meyitlerin üstü ile gedirdi. Ancag getdikce mağara, genişlenir, insan cesedi azalır, hava da temizlenirdi. Ahırda bir yere çatdı ki, orada birce meyit de yoh idi. Hava da temiz idi, nefes almag mümkün olurdu. Bir geder dinceldikden sonra, münasib

bir yer seçti, şamın birini yana yana orada koydu yol aç aç mağaranın gapısına gayıtdı. Çöreğini, suyunu, bir yerde bir tabut gotürüb şamın ışığına doğru getdi. Şamın yanına çatan kimi, tabutu ağzı üste koyub üstüne oturdu. Semed bundan sonra günde mağaranın bir tarafını gezib yene oraya gayıtdı. Heç beş, on günden bir mağaranın gapısına yaklaşib özüne azuge getirirdi.

Demek olar ki, Semed yemek içmekden korlug çekmirdi. Çünkü büyük şehirde her gün ölen olurdu. Ölen adamla beraber diri adam da getirirdiler. Mağaraya giren kimi onun bağı çatlayıb ölüdü. Semed istediği geder azuge elde edebilirdi.

Semed burada yaşamagda olsun. İndi bir neçe kemle de vezirden danışag. Vezir Nergiz Hatın'ı Semed'e tapşırandan sonra biraz arhayın oldu. Ancag yene öz üreyinde deyirdi:

“Keçel bir olar, bis lap bicden de bicdi. Gorhurası bela olub, gelecekte keçsin benim boğazıma. İndiden onun geleceğini kesmeliyim”

Ele ki, Semed'i Nergiz Hatın'ın cenazesi ile beraber dağın altına mağaraya koydular. Vezirin daha heç yerden gorhusu galmadı. Şaha elçi düşdü, Frengiz Hatın'ı oğluna aldı. Toy tedarükü gördü. Şam'dan düyü çekildi. Kürdüstan'dan yağ, Mugon'dan sürüler getirildi. Büyük bir temteragla gonaglar geldi, erkekler kesildi. Şulan çekildi. Gırh gün gırh gece toy çalındı. Gelin getirilen zaman özüne bey bir deste genç oğlanla pişvaza çıhdı. Gelinin gabağında oh atan kim, at oynadan kim... Vezirin oğlunun atı hürkdü, onu yere vurdu. Günlükleri hırd haşıl oldu.

Toy yasa döndü. Gelinin toy otağı gara bezendi, vezir saggalında tük gomadı, hamısını yoldu. Üç gün üç gece yas sahladıgından sonra, vezirin oğlunun le'l cavahiratla bezenmiş tabutunun gabağında dünya gözeli Frengiz Hatın'ı dağın dibindeki mağaranın gapısına getirdiler.

El adetine göre o, erinin meyidi ile birlikte mağaraya atılmalı idi. Bu zaman Semed'de mağaranın gapısına, yaklaşırđı. Beli, külünk sesi eşinden kimi, kenara çekilib gözledi. Gördü bir cenaze ile bir gız getiribler, yeme içme hetti halına, gül cemaına tamaşa ele. Çöhresi ondörd gecelik ay kimi ışık salır.

Semed'in çoh güzel sesi vardı. Ağzın açıb ohuyanda göyden geçen guşler ganad ganada verib dayanar onun sesine gulag asardı. Semed gözledi, camaat

mağaranın gapısını bağlayan kimi asta asta ohumağa başladı. Bu ses gızın gulağına çatan gibi ele bil, onu dünyaya gaytardılar. Gız berkdən seslendi:

- Ohuyan kimsen, necisen? Yahın gel ölüsen ya dirisen?

Semed dedi:

- Hanım ben çohdandı bu mezarda yaşayıram. Yoldaşım ölülerdi.

Sene yahın gelsem menden gorharsan.

Gız dedi:

- Yoh, men senden gorhmayacağam. Yahına gel. Onsuz da ölmeyime az galıb.

Semed hemişe elinde gezdirdiyi tahtanın bir ucunu ona verib, dedi:

- Hanım bu ağacdan tut, dalımca gel, ayağına dolşan meyidlerden gorhma.

Seni ölülerden, iy gohudan ciharım.

Gız ağacdan tutdu. Bir saatden sonra Semed'in menziline yetişdiler. Tabut tahtalarından gurulmuş evde bir neçe şam yandırdı. Semed yer gösterib:

- Eylesin, dincelin hanım- dedi

Şahzade eyleşib, derinden nefes aldı, dedi:

- Bura haradır, meğer biz ölmemişik?

Semed dedi:

- Bura, gebiristanın bir terefidir. Hanım, biz o dünyadayıg,

Gız dedi:

- Bes sen kimsen?

Semed dedi:

- Men günahsız öldürülenlerin biriyem. Bes siz kimsiniz?

- Men padşah gızıyam, vezirin de gelini. Erim öldü, meni de onunla birlikte atdılar.

Semed dedi:

- Aha, benim baldızımsan!

Gız dedi:

- Aha, Semed'siniz? Bes ne cür olub ki, yaşayırsınız? Mezanstanda sizden başka da yaşayan var mı?

Semed dedi:

- Hanım çoh gezmişem, menden başka bir nefer de diri galan görmemişem. Camaat mağaranın ağzını örten kimi, hamının bağı çatlayıb ölü. Görünür ki, men hele ölmemişem. Hanım, ölülere getirilen çöreyi höreyi yeyib dolanıram. O yazıqların payına şerik oluram. El adetine göre, gerek men ölem. Camaat bilse ki, men sağam o saat öldürerler. Gel ölülerin boğazına şerik olag, görek ahırı ne olacag.

Beli, indi mağarada Semed Frengiz Hatın'la yaşayırdı. Ancag azuge getirmeye tek gedirdi. Frengiz Hatın da tabutlardan gurulmuş evde oturub onu gözleyirdi. Üfunetli, ölülerin gohusundan bir yana getmirdi. Gece gündüz şam ışığında yaşayırlardı. Şamları da ölülerin yanından götürürdüler. Bir defe Semed yine mağaranın gapısına teref gedirdi. Bir henirti duydu. Dayanıb fikir verdi, gördü ki, ite benzer bir hayvan ölü yeyir. Çoh gözledi, hayvan yedi doydu. O gedende Semed onun dalınca düşdü. Ahırda heyvanın ayag sesi kesildi. Semed elini sürte süite çoh gezenden sonra heyvan çıhib getdiyi deşiyi tapdı. Deşigden soyug, meşe havası gelirdi. Semed orada nişane goyub şahzadenin yanına geldi, ehvalatı ona danışdı. Onlar durub, hemin yere geldiler. Gabagda Semed, onun dalınca da şahzade gız deşiyi girdiler. Garımlan üste sürüne sürüne mağaradan kenara çıhdılar. Ancag birdenbire açıg havaya çıhdıqları üçün dayanabilmediler. Hem de uzun süre garanlıgda yaşadıklarına göre gözleri heç yeri görmedi. Özlerini ölü, o dünya adamı hesab edib, yine gayıdıb dağın altına, ölülerin yanına girdiler. Frengiz Hatın vezirin oğlunun tabutunda giymetli le'l cevahirat olduğunu Semed'e söyledi.

Semed gelib tabutdan giymetli şeyleri getirdi. Onlar geceler meşeye çıhib dua eleyirdiler ki, dirilsinler. Her çıhanda da meşede heyli gezirdiler. Ancag onlar gorhurdular ki, şehir ehalisinden biri onları görer, şehere heber verer ki, ölü hortlamışdır. Şehir ehali de geder, onları tapıb öldürer, yeniden mağaraya atarlar.

Bir gece yine meşeye çıhdılar, daha mağaraya o dünyaya gayıtmadılar. Onlar temiz, açıg havaya öyrenmişdiler, gözleri de ışığda görürdü. Gündüzleri meşede gizlenir, geceler denizin gırağı ile yol gedirdiler. Hara getdiklerini özleri de bilmirdiler. Uzun müddet meşede yaşadılar, heyvan kimi tek tük gedirdiler.

Birgün uzagda bir gemi gördüler. Çoh gözlediler ki, gemi sahile geler, bunlar da gemiye minib başga bir ölkeye gederler. Ancag gemi ne sahile yahınlaşır, ne de uzaklaşır gözden itirdi. Ele bir yerde dayanmışdı. Onlar bir neçe gün gözledikten sonra meşeden gubug gırdılar, böyük sal hördüler. Her ikisi sala otürub gemiye teref küreklediler. Gemi bir yerde herlenirdi. Me'lum oldu ki, gemi burulgana düşübdür. Onu oradan çiharmag mümkün değıl. Onlar gemiye çıhdılar. Gemide dünya malı çoh idi, ancag ne insan var idi, ne de yemeye bir şey. Cür be cır dillerde yazılmışdı ki, “gemimiz girdaba düşdü. Gırh nefer Misir taciri, gemi hizmetçileri açından gırıldılar.” Frengiz Hatın'la Semed gemini gezdiler, orada olan var dövletin hamısını siyahıya aldılar. Misir tecirlerinin libaslarından geyindiler. Üzerine de rübend saldılar. Vezire yüngül, gıymetde ağır şeylerden, götürüb yine sala oturdular. Düz şehere teref küreklediler. Ele ki, şehere yetişdiler, siyahını bir kağızla şaha gönderdiler. Kağızda yazmışdılar:

“Gible-yi alem men Misir ehliyem, özüm de gırh tecirin böyüyü idim. Derya seferine ticarete çılmışdım. Gemim girdaba düşdü, yoldaşlarım helak oldu. Bir arvadım, bir de ben hilas oldug. İndi sene penah getirmişik. Menim var, dövletimi denizden hilas etsen, yarısını senin hezinene bağışlarım.”

Şah kağızın mezmununu bilen kimi, emr verdi, gemide olan var dövleti sehere taşıdılar.

Bir neçe günden sonra Semed şaha bir kağız da gönderdi. Şah mirzesine kağızı ohumağı emreledi, kağızda yazılmışdı.

“Gible-yi alem, bu günlerde vetenime gelmek isteyirem. Öz arvadımla seni ziyaret elemeye geleceyik. Ancag heçkes benim arvadımm üzünü görmemelidir, şah gapıçıya, emr verdi ki, bu gece onun yanına heçkesi burahmasın, özü de çağrılmamış gelmesin.”

Şah gonagları sebirsizlikle gözleyirdi. Ahırda geldiler. Frengiz Hatın atasının gabağına bir honça goydu. Şah honçanın üstünü açdı. Honçadaki le'ller şaha tanış idi. Hezineden yeznesine bağışladığı, sonra da onun tabutunu bezeyen le'llerden idi. Şah honçanın üstünü açana geder, Frengiz Hatın'la Semed üzerindeki rübendi götürmüşdüler, şah Misirli tecir Semed evezinde keçel Semed'i, tacir arvadı evezinde de öz gızı Frengiz Hatın'ı gördü.

Semed dedi:

- Şah, günahsız öldürdüğün adamların hamısı dirilib gelmişlerdir. Söyle görek onlara ne cavab vereceksen?

Şah müneccimlerden şehrkarlardan eşitmişdi ki, insan ölede gabagça ölenlerle danışır. Şah bunları ölü hesab eledi, ele bildi gebirden gelibler. Gorhudan bağı çatlayıb öldü. Semed'in gözü Frengiz Hatın'da idi. İsteyirdi ki, görsün atasının ölümü ona neçe te' sir eleyir.

Gız Semed'e dedi:

- Bele olmağı yahşidir. O bizim dirilmemize inansaydı, bizi öldürtdürerdi.

Semed şahın libasını geyindi, tacını başına goydu, gılcını beline bağıladı. Evvel evvel goca gapıçını içeri çağırdı. Ona ehvalatı danışdı.

Eğer bu gece bize sedagetle kömek elesen, sabahdan öz evinde oturacagsan. İndi aldığın maaşdan üç defe artıg maaş alacagsan. Eğer hain çıhsan boynun vurulacag. Goca “baş üste” deyib elleri sinesinde dayandı.

Semed celladları çağırıp, onlara da gapıçıya dediyi sözleri dedi. Veziri çağırttırıp, çatan kimi boynunu vurdurdu. Mirzeni çağırıp dedi, “Emr yaz ki, bundan sonra ölenlerle onun arvadı ve eri basdırılmayacag.” Bu zaman mirzenin elinden gelem düşüb geşş eledi. Su sepib onu ayıldılar, özünden getmesinin sebebini heber aldılar. Mirze dedi: “Sevindiymden.” Ne için sevinçliyim soruşdular, dedi:

- Dünyaya teze geldiyim için. Arvadım ölür, sabah meni de avradımla birlikde diri diri basdıracagdılar, Semed bu el adetini lağv edib, edaletli padşah oldu. Padşahın gızı Firengiz Hatın'la özüne gırh gün gırh gece toy eledi. Onlar ömür sürüb dövren keçirdiler.

Biri vardı, biri yohdu, keçmiş eyyamda bir padşah vardı, Oldugça zalım idi. Onun bir zülmkar veziri vardı. Zalım şahla zülmkar vezir, ölkeni çapır talayırdı. Yeddi ev bir gazana möhdaç edi.

Padşahın adını Zalım vezirin de adını Zülüm goymuşdular. Zalım'la Zülüm'ün adamları vardı. Bu adamlar, her yeri gezib dolanırdılar. Her kimde bir yahşi şey görseydiler gelib Zalım'la Zülüm'e heber vererdiler.

Bir gün vezirin adamları gelib vezire heber verdiler ki, filan yerde bir nefer gılncı var, onda bir gılinc var, heç padişahın hezinesinde bele gılinc olabilmez. Vezir tez ayağa durdu, gılincın dükânına getdi. Gördü doğrudan da o, bir polad gılinc hazırlayıb ki, iki göz gerekdi tamaşa eleye. Vezir öz özüne dedi;

“Yeğın o usta meni tanıyır. Eğer desem ki, usta, ne yahşi gılındır, deyecek peşkeşdir. Ancag gerek şaha göstermeyem. Görse alacag, şahdan ayrı gezende onu gurşayaram, hamı da görer ki, benim gılincım şahın gılincından yahşıdı.” Bu heyalla gılincsızın dükânına geldi. Gılincsız ayağa durub ona te'zimeledi.

Vezir gılınca bahıb dedi:

- Çoh yahşi gılındır.

Gılincsız dedi:

- Beli, vezir sağ olsun, yahşi gılındır.

Usta, “peşkeşdir”, demedi. Vezir kor peşman gayıtdı. O, açığından dil dodağını kemirirdi. Ahşam olan kimi adamlarına dedi;

- Bu gece şehere gerek bir talan salasınız ki, daş daş üstünde galmaya. Seher açılarda evi dağılan, malı geden hamısı şahın gapısına tökülsün.

Vezirin adamları ele etdiler. Geceni saldılar, guldur kimi evlere dolub, talan elemeye başladılar. Bir ev salamat goymadılar. Seher açıldı. Adamlar her terefdən tökülüb padşahın yanına şikayete getdiler. Padşah veziri çağırıp dedi,

- Vezir, bu ne işdi?

³⁹⁵ Elif Berrak Hafizoğlu, “Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Araştırma”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), ss. 186-197.

Vezir dedi:

- Gible-yi alem filan yerde bir gılncsaz var, gündüzler gılnc gayırır, geceler başına adem yığır, çıhib şehri talayır.

Şah emr eledi, gılncsazın evini, dükânını dağıtdılar. Özünü de getirib diri diri divarın arasına goyub hördüler. Hamı gılncsazın halına yanırdı. Onun yeddi yaşında bir oğlu küçülerde galdı. O, çoh ağıllı kamallı, göyçek bir uşag idi. Natemizlikden başına keçel düşdü. Onu Keçel Eloğlu adlandırdılar. O, töylelerde yatar, herkesin göylesinde at olsa, sabaha geder o atı tumarlardı, yemlerdi. Atı çoh severdi. At sahibleri de ona hörmet eleyirdiler. Belelikle onun ata bahmağı ağızdan ağıza yayıldı. Keçel Eloğlu'nun te'rifini vezir de eşitmişdi. Onu atlarına mehter te'yin eledi. Vezirin atları günü günden yahşılaşırđı. Her yerde te'riflenirdi. Ona göre de Keçel Eloğlu'nun hatirini vezir çoh isteyirdi. Herden bir onu evine de çağırır, bir iş dalınca gönderirdi.

Padşahın bir oğlu, vezirin de bir gızı vardı. Vezirin gönlünden keçen o idi ki, gızını şahın oğluna versin. Birgün şahın oğlu gırh gulamla ora çılmışdı. Bir deste keklik galhdı, şahzade terlanını burahdı. Ancag terlan kekliklere bahmayıb başga terefe getdi. Şahzade guşun dalınca at saldı. Guş getdi, o getdi, ahırda bir köçe çatdı. Köçde gızıl kecavenin içinde bir gız oturmuşdu. Terlan gızın gucağına düşdü. Gız terlanı elinin üstüne götürüb başını sıgalladı. Şahzade gördü onun terlanı bir gızın elinin üstündedir. Amma gız ne gız! Çöhresi hilaldi, gözleri ülduz.

Gızın alınından bir mehebbet ohu gurtarıb deydi oğlanın üreyinden.

Gızadedi;

- Yıhdır atamın evini, tez ol, benim guşumu ver.

Gız dedi.

- Oğlan, men senin guşunu çağırmadım. Özü geldi. Al bu da senin guşun;

Oğlan guşu aldı, ancag gözünü gızın üzünden çekebilirdi. Gız elindeki ağ ipek yaylığının bir ucuna biraz saman, bir ucuna da biraz gend bağlayıb oğlana atdı. Şahzade yaylığı göyde tutub öpdü, iyledi. Bu zaman kecape yola düşüb gözden itdi. Gulamlar da gelib çıhdı. Şahzadenin halı özünde deyildi. Deli divane olmuşdu. Bir teher evlerine gayıtdı. Heçkesle bir kelme de olsun

danışmışdı. Günü günden saralırdı. Anası onun yanına gelib ehvalını soruşdu. Şahzade anasına dedi.

- Ana köçde gızıl kecavenin içinde bir gız sevmişem. Eğer atam o gızı mene almasa, menden size oğul olmayacağı. Bah bu desmalı o veribdir. Men ölerde bu desmalı menden ayırmazsınız. İçindeki samanla gendi de gız öz eliyen bağlamışdır.

Padşahm arvadı ehvalatı oğlundan eşitdiyü kimi erine danışdı. Şah veziri huzuruna çağırıp dedi;

- Vezir sen bilirsen ki, benim gözümün ağı garası bir tek oğlum var. Eğer köçteki gızıl kecavenin içinde olan gızın kim olduğunu, verdiyi yaylığa samanla gendi bağlamakla ne demek istediğini bilmesen, boynunu vurduracağam. Var dövletine de od vurub yandıracağam.

Vezir ağladı yalvardı gırh gün möhlet aldı. Her gün de öz nökerleri ile bir şehere bir kende gedib ehvalatı danışır, gızıl kecavede geden gızın kim olduğunu, samanla gendin me'nasını soruşurdu, ancag heç bir şey öyrenebilmirdi.

Otuz yeddi gün keçmişdi. Üç gün galırdı. Keçel Eloğlu yine bir iş için vezirin evine getdi. Gördü vezirin arvadı bir terefde, gızı bir terefde gözyaşı tökürler. Dedi:

- Hanım ne olub ki, bele ağlayırsınız? Vezirin arvadı dedi:

- Ay keçel, sen ki, bizim derdimize elac eleyebilmeyeceksen, barı dedimizi tezeleme!

Eloğlu dedi:

- Hanım, vallah keçel baş dolu olar, sen söyle görüm ne olub, belke çare tapdım.

Hanım ehvalatı keçele danışdı, sonra da ağlaya ağlaya dedi:

- Keçel, üç günden sonra şah bizim hamımızın başını kesdirecek. Sonra da ev eşiyimize od vuracağı, meyidimizi de yandıracağı.

Eloğlu dedi:

- Hanım, eğer bunu men bilsem, o ağlayan gızınızı mene verersiniz mi?

Hanım evvel keçelin sözünü zarafat hesab eleyib dedi:

- Eh keçel, keçi can bayında, gessab da piy hayındadı. Eloğlu and içib, dedi:

- Gızın kim olduğunu, samanla gendin me'nasını bilirem. Ancag gızınızı vermeseniz tike tike doğrasanız da demerem. Vezir eve gelen kimi arvadı ona keçelin dediklerini tamam kamal danışdı. Vezir keçeli çağırtdırdı. Eloğlu arvadla danışdığı kimi vezirle de açığ danışdı. Vezir her ne geder dil tökdüse mümkün olmadı. Vezir ahırda dedi:

- Bu saat seni öldürerem.

Eloğlu dedi:

- Men ölmeye hazırım, onda üç günden sonra seninde neslin yer üzünden kesilecek.

Vezir iki günde çalışdı. Eloğlu'nu yola getiremedi. Çaresi kesilib "Gızı verdim" dedi.

Eloğlu dedi:

- Bah, sabah gırhıncı gündür, eğer bu gece gızını çağırıp elini benim elime vermesen, sabah menden heç bir şey gözleme.

Vezirin elacı kesildi, gızını çağırıp, gızın kebinini Eloğlu'na kesdirdi. Gızının elini onun eline verib, her ikisini gızın otağına yola saldı.

Eloğlu seher tezden durub hamama getdi. Vezir hele yerinde durmamış, şahın ferraşları gapısını kesdi. Vezir durub, gızının otağına keçdi. Keçeli heber aldı. Gız hamama getdiyini bildir di. Vezir özü hamama geçdi. Ne geder çığır bağır saldısa da, keçel tez çıkmadı. Tertemiz çıhmadı. Bu zaman ferraşlar gelib çıhdılar.

Vezir ferraşlara dedi:

- Şahın oğlnun elacı bundadır. Bu her şeyi bilir. Bunu şahın yanına aparın.

Keçel ferraşların gabağına düşüb, şahın yanına gelmekde olsun, indi size hardan heber verim? Semergend padşahmdan! Semergend padşahının bir gızı vardı. Ondan başka evladı yoh idi. Vezirinin de bir oğlu var idi. Şah isteyirdi, gızı vezin oğluna versin. Gızın gönlü yoh idi. Gız atasına kağız yazıb gönderdi. Şah kağızı ohuyub gördü, gızı yazır:

“Mehriban ata! Men dünyaya gelenden büllur otağda oturmuşam amma dünyanın güzelliklerini görmemişem. Acı şirinini dadmamışam. Yahşı yamanı tanımıram. İndi de ere verirsen. Mene icaze ver, bir il dünyanın her terefini gezim sonra gelim, kime isteyirsense ver. Yohsa men hele ere getmeyeceyem.”

Odu ki, Semergend padşahı tedarik gördü. Gızıldan kecase düzeltirdi. Gul garavaşla gızını sefere yola saldı ki, getsin dünyanın her terefini gezsın. Gız tamam bir il gezib dolandıgdan sonra Semergend’e gayıdırdı ki, bizim şahzadeye rast gelmiş samanla gendi bir yaylığa bağlayıb ona vermişdi. İndi, yine gelek metleb üstüne. Keçel Eloğlu’nu şahın yanına apardılar. O şaha te’zim edib, dedi:

- Gible-yi alem, heç gorhma. Oğlunun aşığı olduğu gız Semergend padşahının gızıdır. Saman, gend; Semergend demektir. O ki, galdı gelib, alıb getirmek, o da benim boynuma. Bu şertle ki, oğlunu ihtiyarı burdan çıhan günden bura gayıdan güne geder mende olsun.

Padşah fikirleşdi, gördü Semergend padşahı bunda güçlü, dövletli bir padşahdır. Aralarında çoh uzagdı, elçi gönderse boş gayıdacag. Ancag keçel hiyle işledib bir iş görebiler. Ona göre de razı oldu. Oğlunu çağırıp onun elini verdi keçel Eloğlu’nun eline, dedi:

- Oğul seni sevgiline bu, yetirecek. Odur ki senin ihtiyarını verirem bu Eloğluna, öldürse de ihtiyarı var. Sonra hezinedarı çağınb dedi:

- Keçel Eloğlu yol tedariki için hezineden istediği geder götürübiler. Ahırda da Eloğluna dedi:

O hezinem, o oğlum, o da sen. Get, ne geder isteyirsın götür.

Keçel Eloğlu gırh cüt bir boyda sandığı hazırlatdı. Her sandığı bir renk boyatdırdı. Şah gulanlarından gırh nefer seçdi, her birine de güzel at verdi. Sandıkların her cütünü gızıl sinebendil bir gatıra çatdı..Gatırı da bir gulam tapşırđı. Güzeli bir kenize hanım paltarı geyindirib, eyleşdirdi kecase. Bir gulam hanım kimi ona hidmet eleyirdi. Sandıkların birce cütünü hezineden gızıla doldurmuşdu, galanları boş idi. Özü de tacir paltarı geyindi. Şahzadeye mirze paltarı geyindirdi. Düşdüler yola, hansı şherden, hansı kendden keçende bu gafilenin tamaşasına çıhırdılar. Nağılçıların dili yügren olar. Bir müddetden sonra Semergend'e yetişdiler. Ancag gefilenin heberi Semergend şherine

çohdan çatmışdı. Bir neçe gün idi ki, yol gözleyirdiler. Gefile büyük bir kervansanı kireye tutdu. Sandıglar hücrelere daşınırdı. Eloğlu'nun tapşırığı ile boş sandıglarını her birini dört nefer gulam götürürdü. Gulamlar özlerini ele gösterirdiler ki, güya sandıglar ağır olduğundan aparabilmirdiler. Ahıra dolu sandıglar galmışdı.

Tacirbaşı dedi:

- Mirze, o yarımçığ sandıgları aç, gulamlara herclik ver.

Mirze açarı götürüb sandıgları açdı, her gulama, bir avuç gızıl verdi. Sonra sandıgların heresini iki gulam götürüb hücreye apardı. Güya bunlar gabağdaki sandıglardan çoh yüngül idi.

İndi Semergend şehrinin her yerinde tacirbaşı Eloğlu'nun sandıglarından, gulamlarından, gatırlarından, mirzenin sehavetinden kecavedeki gözelden danışılırdı. Bu ses Semergend padşahının da gulağına gedib çatmışdı. Şah sebirsizlikle gözleyirdi ki, görüm tacirbaşı benim görüşüme ne getirecek?

Sabah tacirbaşı Eloğlu şaha bir honça düzeltdi. Honça bir gızıl sini dolusu elması, yagut, yemen zebercelden, zümrüden ibaret idi. O, honcanı goymuşdu mirzesinin başına. Özü gabagca, mirze de onun dalınca gedirdi. Gırh nefer gulam, elleri gılınclarının destesinde mirzenin dalınca gedirdiler. Tacirbaşının geldiğini şaha heber verdiler. Şah icaze verdi. Gulamlar gapıda dayandılar. Tacirbaşı mirzesi ile şahın huzuruna dahil oldu. Görüşenden sonra honçanın örtüyünü açdılar. Şahın gözleri kellesine çıhdı. Ömründe bele bir sovgat görmemişdi. Tacirbaşı altı ay Semergend şehrinde galacağını bildirdi. Şahdan razılığ alandan sonra, yene öz menzillerine gayıtdılar. Eloğlu her gece teğyir libas olub şahzade ile beraber şeheri gezirdi. Şeherin kenarındaki küçük bir dahmada, tek bir garı yaşayırdı. Eloğlu gapısına gedib, dedi:

- Garı nene, Allah gonağıyığ.

Garı dedi:

- Menim yerim yohdu.

Eloğlu cibinden bir ovuc gızıl çıkarıb garının gabağına tökdü, garının gözleri basdırma yemiş pişik gözü kimi ışıldadı, dedi:

- Gadan balan alım, Allah'a da gurban olum, gonağına da. Gelin oturun. Allah verenden yeyib içersiniz. Sabah da çıhib gedersiniz.

Eloğlu garı ile o yandan, bu yandan sohbet ede ede ahırda metleb üstüne geldi, dedi:

- Garı nene, padşahınızın yanına gedebilirsen mi?

Garı aldığı gızılları Eloğlu'nun gabağına toküb dedi:

- Senin göz gaşın gaynayır. Senden adama heyir gelmez! Pullarını da götür, dur get.

Eloğlu onun gabağına yine iki ovuc kızıl töküb dedi:

- Garı nene, sene istediysin geder kızıl vereceyem, ancag gerek o gızın yanına gedesen, bu desmalı ona veresen. Her ne dese, onu gelib, mene deyesen.

Garı yumşaldı, yaylığı götürüb gızın yanına getdi. Yaylığı gızın gabağına goydu. Gız gördü öz elile bağladığı saman, gend yaylığının ucundadır, dedi:

- Gızlar gül bağından çubug getirin, garını o geder vurun ki, geldiye yolu itirsin.

Gül bağından çubug geldi. Havayı yeyib, yatmış gızlar garını o geder döydüler ki, öz adını özgeden heber aldı. Gonaglan söye söye durub, evine geldi. Gonaglar onun yolunu gözleyirdiler. Garı dedi:

- Geldiyiniz yollara gara tikan döşene idi. Siz haranın merdimazarı idiniz mene rast geldiniz?

Eloğlu onun gabağına dörd sıhma da kızıl tökdü, dedi:

- Garı nene, dost dostun yolunda cefa çeker, de görüm ne oldu?

- Ne olacag, gül bağından çubug getirtti. Meni o geder döydürdü ki, gelib çıhabilmirdim.

Eloğlu yine iki sıhma kızıl verib dedi:

- Huda hafız garı nene, yine görüşerik! Onlar öz menzillerine geldiler.

Eloğlu şahzadeye dedi:

- Gız bu gece gül bağında olacag. İki nefer gulam götürüb, gül bağının yerini öyrenersen. Garanlığ düşen kimi, bandan aşıb düşersen gül bağına. Gızı orada gözle, ancag yatma ha....

Gulamlara da tapşırđı ki, çoh ehtiyatlı olsunlar, oğlanı gül bağına salandan sonra tez gaydıb gelsinler. Eloğlu deyen kimi, şahzade bir deste gulam götürüb getdi. Gül bağının yerini öyrendi. Gedib barıdan bağın içine aşdı.

Gulamalar da gayıdıb geldiler. Şahzade, gül bağıını gezib dolandı, ahırda bir gül ağacının dibinde oturdu. Onu yuhu tutdu. Bir de gözünü açıb gördü ki, az galıb gün çıhsın. Gözlerini ova ova gaçıb divandan aşdı. Eloğlu'nun yanına çatanda Eloğlu ondan soruşdu:

- Gızı gördün mü?

Şahzade dedi:

- Yoh, yuhuya getmişem.

Eloğlu dedi:

- Cibini yohla.

Şahzade cibini yohlayanda gördü hemin yaylıg cibindedir, ancag indi içinde samanla gend yohdur, samanın yerine bir aşıg, gendin yerine de bir goz bağlamışdır.

Eloğlu dedi;

- Gız deyir ki, hele sen get, aşıg goz oynamağıının dalıncan, sene evlenmek yaraşmaz.

Eloğlu gördü, şahzade işi korladı, dedi:

- Yene garının yanına getmeli olacağıg, ancag bir iki gün gözlemek lazımdır ki, çubugların ağrısı garının canından çıhsın.

Beli, bir neçe gündən sonra yine bir gece garıya gonag oldular. Bu defa Eloğlu garının gabağıına altı sıhma gızıl töküb dedi:

- Garı nene, bah bu geder de gayıdandan sonra veremem. Gerek yine gızın yanına gedib, bu desmalı da ona veresen.

Garının gözü yine basdırma yemiş pişik kimi parıldadı, dedi:

- Oğul, bir baş dost yolunda kesilmese çiyinine ağır yüküdü. Ölse de gederem.

Yaylığı götürüb yola düşdü, aparıb gıza verdi. Gız gul garabaşa dedi:

- Gedin alma bağıından çubug getirin, bu garını yihılınca dövün!

Gız bu defa alma bağıından çubug getirdib garını döydürdü. Garı yihıla yihıla gargıya gargıya gedib ehvalatı Eloğlu'na danışdı.

Eloğlu dedi:

- Gız seni bu gece alma bağıında gözleyecek. Gedersen, amma yatmazsan ha!.....

Oğlan bu defe de alma bağına getdi, ancag yine de yatdı. Bu defe gız yaylığa heç ne bağlamamışdı. Eloğlu bunun me'nasım şahzadeye bildirmedi.

Eloğlu dedi:

- şahzade yine yatmışan, grek garını bir de gnderek.

Bir neçe gün geçdi. Garıya çohlu gızıl verib, yine hanımın yanına gönderdiler. Garını bu defe har çubuğu ile dydler. Eloğlu şahzadeye dedi:

- Gız har bağına gelecek. Bu gece, ahırını gecedir. Gızla görüşe bilmesen gçb gedeceyik. Men z zym senin barmağına tahıram. Eğer benim zym itirsen seni ldreceyem. zn bilersen ki, atan senin ihtiyarını mene verib.

Sonra onu bağa apararı gulamlara gizli tapşırdı ki, onu bağa keçirende zyn barmağından oğurlasınlar. şahzade har bağını gezib gördü, yuhusu gelir. Çar horuzda elini zn yudu. Barmağına bahanda gördü, zk yohdur. Soyunub düşdü horuza, başladı suyun içindeki gumları gırağa tkb ahtarmağa. Gece yarısından sonra gız gelib gördü ki, oğlanın dişi dişine deyir soğugdan az galib ki, dili tutulsun. Dedi:

- Çıh paltarını geyin.

şahzade dedi:

- Yoh, zy tapmasam, keçel meni öldürecek. Gız dedi:

- zk keçelin zndedir. Boş yaylığı ondan tr goşmuşdum ki, o bele bir iş görsün.

şahzade çıhib paltarını geyindi, bir geder bağı gezdiler. Ahırda bir ağacın altında sarmaşıg kimi birbirine sarmaşdılar. Her ikisini yuhu tutdu. İndi size kimden heber verim, vezirin oğlundan.

Vezirin oğlu bilirdi ki, gız ona getmek istemir. Ona göre de gızın dalına gdkç goymuşdu ki, gızın bir işini bilib şaha heber elesin, ona ceza verdirsin. Gdkçler vezirin oğluna dediler:

- Gızın bağına bir oğlan gelir, sabaha geder bağda galır, sabah çıhib gedir.

Vezirin oğlu öz adamları ile helvetce bağa keçib, bağda gezirdiler. Har bağına yetişende gördüler ki, padşahın gızı bir oğlanla sarmaşıb yatıblar. Her ikisini birbirine sardılar. Getirib bazar dargasının ortasına goydular. Vezirin

oğlu bazar dargasına tapşırđı ki, bunları seher açılarda senden isteyeceyem. Eğer özüm sandığım kimi olmasa, başının derisine saman tepdireceyem. Yoh bele sahlarsan, sene en'am vereceyem. Öz adamlarından birini de orada goyub geldi.

Bir vaht gız oyandı, gördü onları biribirine sarıyıblar özözüne dedi. Bu vezirin oğlunun işidir, eğer seher açılssa bu oğlanı da, meni de atama öldürdecekdir. Ancag bu oğlanı getiren adam çoh ağıllı adama ohşayır. Eğer onun heberi olsa, bir iş görer. Başga heç elac yohdur. Ona göre de bazar dargasını yanına çağırıp dedi:

- Bah benim boynumdakı bu boyunbağının gıymeti, yüz min tümendir. Eğer gedib şeherin bir neçe yerinde berkten desen ki, "İki bülbül bir gefesde!" onda bu boyunbağını sene vererem.

Bazar dargası, vezirin oğlu goyduğu adamın üzüne bahdı. Vezirin oğlu goyduğu adam ona dedi:

- Vezirin oğlu çoh hesisdir. Sen ondan heç bir şey gözleme. Her ikimiz ölünce, o boyunbağını herclecek gurtarmaz. Men gedib şeherin lap yüz yerinde deyim ki, "İki bülbül bir gefesde!", onda mene ne olar? Ancag gerek yarısını mene veresen.

Bazar dargası razı oldu. Hemin adam gedib bir neçe yerde gışgırdı, "İki bülbül bir gefesde!"

Eloğlu bu sözü eşidib durdu ayağa, golunu çırmayıb bir gazan halva bişirdi. İçine bihuşdarı tökdü. Özünü saldı bir goca kişi süretine, halva gazanını da verdi.

Kenizin başına, gıza dedi:

- Ağla!

Özü de ağlaya ağlaya bazar dargasının yanına çatdılar. Bazar dargası onlara dedi:

- Kimsen?

Eloğlu dedi:

- Menem, evi yıhılmış! Menem, gözümün ağı garası olan bir oğlunu itirmiş! Bah bu da, benim gelinimdir. Oğlum ölende vesiyet eleyib ki, benim halvamı bazar dargasına verin. Onlar çoh zehmet çekibler.

Eloğlu gazanı gızın başından alıb, onların gabağına goydu, dedi:

- Yeyin, balalarım yeyin!

Heresi bir iki tike götüren kimi, kelle mayallag getdiler. Gızı alıb, kenizin de üstden geyindiridiyi köhne libasını soyundurdu. Onu şahzade ile garın garına sarıdı. Padşahın gızını, halva gazanını götürüb gızın bağına geldiler. Gız yine öz bağına oturdu, halvanın nişanesini itirmeyi ona tapşırđı. Öz menziline gayıtdı. Gulamlara emir verdi, arhayın cüt sandığın hamısını töküb heyetde parça parça elediler.

Gulamlara dedi:

- Şahın oğlunu tutub aparıblar. Eğer onu öldürseler, hamımızı gıracag. Yahşisi odu ki, biribirinize ağır ya yüngül bir yara vurun. Sabah deyin ki, guldur tökülüb bizi yaraladı. Şahzadeni de tutub apardılar. Var dövletimizi de garet elediler.

Gulamlar biribirini doğradılar. Gan dünyanı götürdü. Sabah oldu, sabah üzünüze heyirlikle açılın.

Semergend padşahının yanına birinci növbede vezirin oğlu geldi, dedi:

- Gible-yi alem! Bil, agah ol ki, senin gızın bir name'lum adamla bir yerde yatdığı halda tutulub garın garına sarınmışdır.

Şah dedi:

- Bes, indi onlar haradadır?

Vezirin oğlu dedi:

- Bazar dargasının otağındadır. Bazar dargasına, benim gulamlarımdan birine tapşırımışam.

Vezirin oğlu hele sözünü gurtarmamış tacirbaşı Eloğlu gelib, dedi:

- Ey padşah tahtın tarac olsun! Men bütün dünya padşahlarının torpaglarını gezmişdim, mene tohunan olmamışdı. İndi senin şeherinde benim mal dövletimi garet elediler. Gırh nefer gulamımı doğradılar. Mirzemi öz avradı ile yatdığı yerde garın garına sarıyıp apardılar.

Padşah evvel haceni çağırıp dedi:

- Görün, benim gızım öz otağındadır mı? Eğer otağındadırsa, deyin yanıma gelsin!

Çoh çekmeden şahın gızı hace ile beraber şahın huzuruna geldi. Sonra emr verdi, vezirin oğlu deyen adamları getirdiler. Açanda şah tacirbaşının mirzesini tanıdı. “Bes, o gadın kimdir?” dedikde; tacirbaşı, o da mirzenin arvadı olduğunu bildirdi. Cellad çağırıp o saat vezirin oğlunun başını bedeninden götürdü.

Şah, veziri çağırıp dedi:

- Tacirbaşuya deyen zereri ödemesen bütün neslini yer üzünden keseceyem.

Dülgerler işe başladılar. Sandıklar hazır oldu. Gulamların yaralarını hekimler sağaltdı. Ancag vezirin var dövleti sandıkların on cütünü de doldurmadı. Şah, tacirbaşuya dedi:

- Menim hezinemden de yıgsalar, senin sandıkların dolmayacak.

Tacirbaşı Eloğlu şahın sözünü kesib dedi:

- Gible-yi alem, bura getirdiyim benim dövletimin az bir hissesi idi, galanı öz yerinde galır. Menim buraya gelmekde megsedim, pul gazanmag deyil Senin gızın dünya seyahetine çıhanda benim oğlumla sevişmişdir. Hele bir geçe gün de bir yerde yaşamışlar. Eğer dediklerimi gızın da tesdig elese, gızını benim oğluma ver, gohum olag. Ne geder gızıl istesen vererem. Eğer gızın benim dediklerimi tesdig elemese, sen de benimle gohum olmag istemesen, gerek zererimi ödeyesen. Şah gızını çağırıp danışdırdı. Eloğlu gızı öyretmişdi. O idi ki, o da Eloğlu'nun sözlerini tesdigeledi. Şah razılıg verdi. Eloğlu bir neçe gün galandan, toy edenden sonra gızı da götürüb, öz vilayetlerine yola düşdü.

Şaha heber çatdı, oğlunun, gelninin pişvazına çıhdı. Gırh gün gırh gece toy çalındı. Şah tacını götürüb oğlunun başına goydu.

Eloğlu'nu da şahzadenin veziri goydular. Ancag şahzade yene Eloğlu'nun sözünden çıhmırdı. Şahzade edaletli bir padşah oldu, camaatın da canı dinceldi.

31. ımbek³⁹⁶

Bir varmış, bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, Minbay ile Cüzbay varmış. Minbay'ın bin koyunu, bir oğlu; Cüzbay'ın yüz koyunu, bir oğlu varmış. Minbay'ın oğlu bir gün koyunları yaylaya çıkarınca uyur kalır. Kurt gelip koyunları sabahtan oğleye kadar rahatlıkla kırar. ocuk hl uyanmaz. Cüzbay'ın oğlu ise koyun güderken, Minbay'ın koyunlarını kurdun kırdığını görüp: “Allah kahretsin, koyunları kurt kırdı gitti.” diye çocuğu uyandırdı.

Minbay'ın oğlu kalkarak: “Sen yüz koyun ile bana mı denkleşeceksin? Benim bin koyunum var, niçin beni uyandırıyorusun? En ilginç rüyamı görüyordum, rüyamı bul getir” diye Cüzbay'ın oğlunun yanağına bir tokat atar. Cüzbay'ın oğlu bakıp durur mu hiç. O da ona tokat vurdu. Böylece ikisi oğleden akşama kadar kavga ettiler ve çok yoruldu. Sonunda Cüzbay'ın oğlu: “Ne rüya gördün? Söyle değerli ryanı dinleyelim” dedi. Minbay'ın oğlu: “Değerli rüya diyor. Başıma güneş doğmuş, ayağıma ay doğmuş, orta yerime olpan yıldızı büyük doğmuş. Bu mu değerli, yoksa kurdun kırdığı koyun mu değerli?” dedi.

Cüzbay'ın oğlu: “Ryanı satar mısın?” dedi. Minbay'ın oğlu: “Satarım, kurdun kırdığı koyun kadar koyun ver al” diye sözleştiler. Cüzbay'ın oğlu: “Kurt kaç koyununu kırdı” diye saydırınca, Minbay'ın oğlunun tam yüz koyununu kırmış. “Yüz koyunumu öldürmüş, yüz koyuna verir misin?” dedi. İkiisi “Aldım, sattım, bereket” diye el sıkışarak, akşam evlerine döndüler.

Cüzbay'ın oğlu el uyumak üzereyken evine gitti. Babası kalkarak: “Vay oğlum, koyun hani?” dedi. ocuğu: “Babacığım, rüyaya sattım” dedi. Cüzbay “Oğlum, o nasıl bir rüyaymış, yüz koyunun hepsini sattın mı?” dedi. O zaman oğlu gülerek: “Başıma güneş doğdu, ayağıma ay doğmuş, orta yerime olpan

³⁹⁶ Sadullah Karayanık, “Kırgız El Comoktoru (Kırgız Halk Masalları) Metni Esasında Kırgızcada Fiil”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), ss. 337-346.

yıldızı büyük doğdu” rüyasına sattım babacığım, dedi. Babası yerinden kalkarak, ulaştığı yerde dayakla, ulaşamadığı yerde tezek ile vurup, oğlunu kovaladı. “Eğer koyunları bulup gelmezsen, içini yarıp, başını ite salmazsam Cüzbay adım silinsin” diye sinirlendi.

Çocuk günlerce, aylarca yürüdü. Baş kel oldu, karnı aç oldu, o zaman gökyüzünde uçarak giden kargaya dönerek: “Karga ağa, barışa geldim, bir tabaktan yiyelim, açlıktan ölmek üzereyim, yardım ediniz” diye elini kargaya uzatınca, karga “Öyle ol kel oğlum, koyununu saldığın ottan yiyeyim diye gidince, yatarak taş alıp, kalkarak taş alıp vurmuştum, daha sana az olmuş” diye geçti gitti. Ondan sonra üstünden bir güvercin uçup geçti. Çocuk buna da dönüp: “Güvercin ağa, barışa gelemim, bir tabaktan yiyelim, açlıktan ölmek üzereyim, yardım ediniz” diye elini uzattı. Güvercin “Öyle ol kel oğlum, kar yağıp, fırtına olunca, avlundan yemek yiyelim diye gidince, tuzak kurup babaannemi, çoluk çocuğumu yakalamıştın, annen baban: ‘Bırak, yazık olur’ dese de ‘Yazık olsa, Allah’ım adam yapmasaydı’ diye şiş kebab yapmıştın. Şimdi sadakacı mı oldun” diye geçip gitti.

Kanatlılardan fayda alamadıktan sonra çocuk: “Ölsem bile insanın ulaşmadığı tepeye ulaşıp öleyim, etimi kargalar ak babalar yesin” diye çaresiz yürüyüp gitti. Sonunda adımını atamaz hale gelince, tepeye gelip, başına dayağı yaslayarak, gözü şiş, beli bükülmüş, yatıp uyuyakaldı. Şafak sökerken bir adam gelip: “Hey çocuk, kalk, ata bin” diyerek onu ata bindirip götürdü, öğle vakti o adam arkasına dönüp bakınca, çelimsiz bir kel oğlanın atına binip geldiğini görüp, onu vurmak için tüfeğini çıkarttı. Fakat tekrar düşünerek, “buyruk şu olsa, bu biçârenin kanına sabin olayım” diye, kız sabretti. Giderken bir dağa geldiler.

Şimdiki söz kızın kele nasıl rastladığı hakkında olsun. Kız kendisi Gülgaaki adlı sihirbaz icadının kızı imiş. O seyit ihtiyarın Ömüraalı adlı oğluna kaçmak için sözleşmişler. Şu gece adam ulaşmaz tepeye Ömüraalı gelip kızını götürmekmiş. Yiğit o gün tepeye ulaşamayıp buyruk ile (Allah’ın inayetiyle, Allah’ın emriyle) kız kele denk oldu. Kız kelin başına ilaç sürünce, yedi günde

kunduz gibi kara saç çıktı. Böylece Ayım Güzel “Allah’ın, emri” diye kel oğlanla evlendi. Oğlanın ismi Çımbek idi.

Günlerden bir gün Ayım Güzel rüya görüp, sabahleyin Çımbek’e söyledi: “Gece rüyamda Ömüraalı kırk yiğidi ile Çımbek’i öldürüp, karımı bulurum diye yola çıkmış” dedi. Çımbek: “Ondan korkma, rüyan iyi rüya imiş, ben onu öldürecekmişim” diye, kötü ayakkabı giyip, kötü sarı kemer takarak yürüyüp gitti. Gidip Ömüraalı’nın geleceği yola büyük beyaz çadır alarak döndü. Kırk kulaklı kazanın içinde dolu et kaynadı durdu. Oradan Ömüraalı kırk yiğidi ile gelip: “Aman, kelin işidir bu, kurcalayarak dövün” deyince, yiğitleri: “Efendim, keliniz adam mı?” diye sordular, Ömüraalı: “Evet, adam” dedi. O zaman yiğitler: “Adam ise dikilmiş çadır, yanan ateş, kaynayan et kalsın, yoldaki cennetin pişen yemeğinden yemeden gitsek, yolumuz olmaz” diye, inerek kırk kulaktan tutarak çıkartalım derken, kazan patlayıverdi. Ömüraalı başta olmak üzere kırk bir kişi yandı, öldü. Çımbek kel onları nasıl yolla öldürdüğünü Ayım Güzel’e anlatır.

Aradan bir hafta geçti. Cuma gecesinde Ayım Güzel rüyasını görür, sabahleyin kalkarak: “Gece rüyamda Seyit ihtiyar oğlumu diriltip, gelinimi bulurum, Çımbek’i öldürürüm diye geliyormuş” dedi. Çımbek kel bunu duyunca, “İkinci evini görmez yapayım” diye kemerini bağlayıp yürüyüp gitti. Gidip Seyit ihtiyar’ın geleceği yolda ak deve olarak böğürüp yürüdü. Seyit ihtiyar görür görmez kel olduğunu bilip, yakaladı.

Evine gidip oturarak, demir kazığı hörgücüne batırarak: “Gelinimi bul, oğlumu dirilt” diye ağlatarak işkence yapmaya başladı. Taz deve yavrusu olarak gözyaşını boncuk gibi dökmeye başladı. Seyit ihtiyarın Aşımkan, Kişimkan adlı iki kızı gelip: “Yani babacığım, insanoğlu nasıl deve olsun, boşuna canını yakıyorsunuz, bu da Allah’ın mahlukudur” dediler.

Seyit ihtiyar: “Hayır, oğlumu öldüren kahpe budur” diye durmadan vurmaya başladı. Kel deve yavrusu daha beter gözyaşını boncuk boncuk dökünce, iki kız: “Babacığım, şu deveyi bize veriniz, İt İçmez Ala Gölü’ne

götürelim, eğer sudan içmezse, insanoğlu tam kelin kendisi, eğer sudan içerse deve olduğu anlaşılır. Ondan sonra ne yapacaksınız, kendiniz bilirsiniz. Vermezseniz boynumuza ip bağlayıp boğularak ölürüz” diye korkuttular. İhtiyar: “Çocuğumun üstüne kızlarımdan ayrılmayım” diye korkarak verdi. İki kız göle dönerek yürüdüler. Deve yavrusu zıplayarak, oynayarak şaka yaptı. Kızlar gülüşerek kumara bayıldılar. Böylece İt İçmezin Ala Gölü’ne ulaştılar. Deveyi suya götördüklerinde, kel kurşuna dönüşerek suyun dibine çöktü gitti. İki kız dilleri tutuşarak, gövdeleri titreyerek, avuçlarına bir vurarak, yere tak oturup, babasına: “O tam kel imiş, suyun dibine kurşun oldu, çöktü gitti” diye ağlayıverdiler. Seyit ihtiyar: “Daha önce söylememiş miydim, kahpe kızlar, ikiniz birlikte şu işi yapacaktınız, hangi yere düştüğünü gösterin” diye, iki kızını suya getirdi. Suyun hepsini yudumlayıp, kurşunu dişleyeyim derken, Çınıbek kel örümceğe dönüşüp, bir ağacın başına çıktı. Seyit ihtiyar, kuş olarak örümceği şimdi ısırarak üzereyken Çınıbek gökyüzünde şahin olup uçup, serçeyi basarak beynini oyarak öldürüp, uçup gitti. Çınıbek gelip, Seyit ihtiyarı nasıl öldürdüğünü anlatınca, Ayım Güzel sevinerek: “En iyisini yapmışsın, şimdi eli-yurdu olan yere gidip yaşayalım” dedi.

Bunlar giderken, Kara Hanın yerine gelip, hanın köyünün yanına ottan çadır kurup kaldılar. Bir gün han kırk yiğidini alarak, kuş salmaya çıktı. Kuşu bir tilkiye salınca, kuş dolaşarak uçup, kelin ottan çadırına gidip konar ve orada oturur kalır. Han gelip: “Oy, evde adam varsa, çıkıp kuşumu versenize” dedi. Ayım Güzel kele bakarak: “Han geldi, çabuk çıkıp kuşunu ver” dedi. Kel: “Kendin versene, han yutar mı sanki” diye kızdı. Ayım Güzel kuşu vereyim diye çıkınca han hanımın güzelliğinden bayılarak attan yere düştü. Ayım Güzel: “Bu kadar han olmuşsunuz, ama hiç insan görmemişsiniz” diye, altın eşarp ile selperek, koluna kurşu kondurarak hanı uğurladı.

Han Ayım Güzel’i görünce âşık oldu. Ayım Güzel’i nasıl alacağını bulamayıp, bir gün keli çağırttı: “Çınıbek bahadır, sana bir şaka (yarışma) yapayım, yalnız yatarak sıkılmışsındır. Çoktandır yata yata ben de sıkıldım” dedi. Çınıbek kel: “Nasıl bir yarışma yapacaksınız da beni kaçar diye düşünmeyiniz” dedi. Kara Han: “Kadın koydum, saklambaç oynayalım” dedi.

Kel: “Olur, kaç gün saklanalım, kimden başlasın?” dedi. Han: “Üç gün olsun, benden başlasın” dedi. İlk olarak han saklandı. Kelin oraya buraya koşuşturduğunu gören Ayım Güzel: “Ne diye koşuşturuyorsun?” deyince, “Hana bakıyorum” dedi. “Nereye bakıyorsun?”, “Nerede arayacaktım, buralara bakıyorum, bulurum” dedi. O zaman Ayım Güzel: “Buralarda bulamazsın, at bağlanan sarayda büyük beyaz deve duruyor. Ona vurunca saklandığı yerden kendisi kalkar, çıkar” dedi. Çınıbek gelip deveye vurunca, Han: “Yarış seninki (yarışı sen kazandın) Çınıbek bahadır” diye kalktı geldi.

İkinci gün bir daha saklandı. Kelin oraya buraya koşuşturduğunu görünce, Ayım Güzel keli çağırdı: “Yarın dibindeki ağacı köküne kadar kessen, han kendisi kalkar gelir” dedi. Kel koşarak gidip, ağacı köküne kadar kesince: “Yarış seninki (yarışı sen kazandın) Çınıbek bahadır” diye, han yerinden kalktı geldi. Üçüncü gün han yine saklandı. Ayım Güzel yine bulamayan kocasını çağırıp: “Ne yapıyorsun?” dedi. Kel: “Hanı bulamıyorum” dedi. O zaman Ayım Güzel: “Hanın eşiğinin altında büyüyen yalnız gülü koparırsan, kendisi kalkar gelir” dedi. Kel, hanın eşiğinin altına gidip: “Yalnız sana burada ne iş var?” diye gülü koparınca, Han: “Kel yarış seninki (yarışı sen kazandın)” diye kalktı geldi.

Han üç kez saklanıp, üçünde de bulunduktan sonra: “Şimdi bir daha saklanayım, benimki dört olsun” dedi. Kel kabul etti. Han dördüncü defa saklandı. Kelin yine oraya buraya koşuşturduğunu gören Ayım Güzel: “Nasıl bulursun?” dedi. Kel: “Onu niye soruyorsun? Saraydaki ak deveye vurursam, yarın altındaki ağacı kesersem, eşiğinin altında çıkan gülü koparırsam, kalkıp gelmez mi?” dedi. Ayım Güzel: “Ay, Allah alsın, Han bugün orada yok, Sasık Göl’ün adasında kara deve olup yatıyor. On iki çetin (sağlam bir ağaç çeşidi) sopayı kuru olanından, on iki kayın sopayı yaşından kesip alıp, o yirmi dört sopayla kırılana kadar vurursan han kendisi kalkar gelir. Olmazsa hanı arasan da bulamazsın” dedi. Kel, Ayım Güzel’in söylediği gibi on iki çetin, on iki kayın sopayı kıyarak, aralda yatan kara deveye, bağırtarak, kırılana kadar yirmi dört sopa vurdu: “Çınıbek bahadır, yarışı sen kazandın” diye yerinden kalktı geldi.

Han: “Şimdi, Çınbek bahadır, sen saklan” dedi. Kel kabul edip koşarak gitti. Karısı baksa ki, kel bir han ile kulunu kaldırarak koşarak geziniyor. Ayım Güzel: “Ne yapıyorsun?” dedi. “Handan saklanıyorum.” “Nereye saklanacaksın?” “Aba ile bir yere yatırırım” dedi. O zaman Ayım Güzel: “Bugünleri de mi görecektik, buraya gel, kurutmak mı istiyorsun” diye çağırdı, oymak yaptı parmağına taktı, kelin minderine nakış yaparak durdu. Han oraya baktı buraya baktı, bulamayıp çaresi tükendi, sonunda “yarışı sen kazandın, buraya gel” diye çağırdı. O zaman Çınbek: “Hanım, nasıl bunun güzel karısını alırım diye gözünüz boz ala olmuş ya? Ben şu yerde karımın yanında otursam görmüyorsunuz” diye yerinden kalktı geldi. İkinci günü saklandığında Ayım Güzel keli elindeki iğneye geçirdiği ipliğin ucundaki düğüme beraber düğümleyip sakladı. Han oraya buraya baktı bulamadı, çaresi kalmayıp, “Çınbek bahadır yarış sen kazandın” diye çağırdı. Kel “Ben kadınının yanında otursam bile beni görmedi diyorsunuz” diye kalkıverdi. Üçüncü gün saklandığında, Ayım Güzel keli iğne yaptı yakasına iğneledi. Han oraya buraya bakıp bulamadı, çaresi kalmadı: “Yarışı sen kazandın, Çınbek bahadır, gel” dedi. Kel yine: “Ben kadının ile kucaklaşarak otursam görmüyorsunuz” diye yerinden kalktı. Böylece han yenilip, karısını oyunda kaybetti, fakat hanlık gücüne sığınarak vermedi.

Han, Ayım Güzel’de bir marifet olduğunu bilip daha beter aşk ateşinde yanarak dayanamadı, eli yurdu toplayıp: “Kim şu kelin karısını alıp verir?” diye ferman verdi. O zaman ağzında dişi olmayan altmış yaşındaki cadı karı: “Efendim, hanım, beni on beş yaşındaki çocukla evlendirirsen, ben seni Ayım Güzel’e ulaştırırım” dedi. Han: “Nasıl getirirsin?” dedi. O zaman cadı: “Onu İt-İçmezin Ala Gölü’ne su getir, han hastalandı, o ilaç olurmuş, üç gün geçmeden gel, üç günden sonra gelirsen, karın hanın olur, deriz. O suya gidecek olursa, üç gün değil, üç yılda da gelemez” dedi.

Han kabul ederek, keli çağırttı, eline bir kap verip: “İt İçmezin Ala Gölü’nden bununla bir su getir, üç günden fazla geç kalma, yoksa karın benim olur” diye buyurdu. Kel kabul etti, kabı alıp koşarak giderken Ayım Güzel gördü! “Nereye gidiyorsun?” dedi. Kel: “Hanım sert geldi, kara canım tatlı

geldi. İt İçmezin Ala Gölü'nden hana su getireceğim” dedi. Ayım Güzel “üç güne kadar kaba dolu hayvan sidiğini doldur, sonra hana götür de İt İçmezin Ala Gölü'nden doldurdum, suyu sarı olurmuş diye söyle” dedi. Kel, Ayım'ın anlattıklarını yaptı, üç gün sonra kabı hana götürdü ve: “İt İçmezin Ala Gölü'nün suyu sarı olurmuş” dedi. Han “İt İçmezin Ala Gölü'nün suyu” diye içip, sağ tarafını hastalandırdı.

Böylece yatakta yatan han halkına ferman saldı: “kim kelin karısını getirirse, ne isterse istediğini yaparım” dedi. O zaman bir ihtiyar: “Hanım bana on beş yaşındaki kızı alırsanız, ben getiririm” dedi. Han: “Nasıl yapar da alırsın? Eğer söylediğimi gerçekleştirirsen, senin istediğini yaparım, sözüm iki olmaz” dedi. İhtiyar: “Çımibek'i cayan balığa gönderelim balığın kaburgasını altın yay yaparak bir tarafını söküp yedi günde gel, yedi günde gelmezsen, karın hanın olur deriz. O cayan balığa gitse, yedi günde değil, yedi yılda bile ulaşamaz. Ulaşsa bile cayan balık onu yutar” dedi.

Han keli çağırıp: “Cayan balığın bir taraf kaburgasını getir, yedi günden fazla geç kalma, yoksa karın bizim olur” dedi. Kel bu sözü karısına gidip söyleyince, Ayım Güzel doru atı, kısa kara kılıcı, altın çanı, altın yüzüğü Çımibek'e verdi, gökyüzü ile uçurarak gönderdi. O uçarak yedi günde ulaştı. Cayan balık kuğu gibi suda oynuyormuş. Ayım Güzel bir süre cayan balığın total doru atına bakmış. O zaman doru asil at dile gelmiş: “Ben, cayan balık, total atını al diye çağırayım, çıkıp geldiğinde başını kılıç ile yarıver” dedi. Kel kabul etti, kılıcı kabından çıkarınca, yedi kulaç olarak uzadı. O zaman doru at: “Cayan balık, total doru atını al” diye seslendi. Cayan balık “doru atımı alayım” diye çıkıp gelirken kel kılıç ile kafasını yarıverdi. Doru at balığı alıp çıkmak üzere suya girer. Bir süre sonra balığı boynundan ısırıp sudan dışarı alıp çıktı, kendisi yattı kaldı. Kelin çaresi kalmadı, oraya, koşarak ağlayıp, buraya koşarak ağlayıp, sonra bir koltuk et kopararak gelip, atın ağızına tıktıverdi, doru at canavar gibi zıplayıp kalkıverdi: “Atın değerini bilmeyen kel, yedi gün içinde gökyüzünden uçup gelerek ve cayan balığı dağ gibi sudan çıkarıp otursam, acıkmıştır, canavar” diye bir demet ot, bir yudum su vermeden, balığın bir tarafını ağızıma sokuyorsun, ölmüştüm geri kalkmam diye yatmışım, ne de olsa

Ayım Güzel'in hatırı" diye otu yedi, suyu içti. Doru at şöyle - böyle doyana kadar kel balığı keserek bir kaburgasını ata kırk büklüm olarak yükledi, gökyüzü ile uçup, yedi günde geri geldi.

Kel gideli yedi gün geçmişti ki Han Ayım Güzel'i alacağım diye halkını toplayıp, nikah kıymak üzereyken Ayım Güzel yedi katlı demir ev olarak yattı kaldı. Han'ın çaresi kalmadı, attı, kesti fakat alamadı, sonunda ateş ile çıkar diye etrafa ağaçları topladı demiri ısıttı. Kel geldiği zaman yedi katlı evin altı katı yanmış, yedinci katı ısınmaya başlamış. Aynı anda altın çanın sesi çıkar. Ayım Güzel kelin geldiğini bilip, sihrini çözünce, demir ev ve ateş yok oldu, kadın kel ile beraber oturup kaldı.

Han kelin karısını hangi yolla alacağını bilmeden sinirlenerek deli olayazdı. Yine akıl sorarak halkına ferman saldı, o zaman biri: "Şu tarafta arkası gümüş başı altın geyik var, onu getir diye göndersek, Allah canını almazsa da ölür, yolda ejderhalar çok" dedi. Çınıbek kelin karısı onların sözünün anlamını bilip kocasını çağırıp: "Han seni arkası gümüş, göğsü altın geyiği getir diye yollayacak. Kaç günde gelirsin derse, on gün on gecede gelirim de, at alırsan, atın ardına sürüklenen kulun var, onu al" dedi. O sırada hanın yiğidi gelip, Çınıbek bahadırı götürdü. Çınıbek bahadır yanına girer girmez han ona: "Şu tarafta arkası gümüş, göğsü altın geyik varmış, onu getir, senden başka işe yarayacak kimse yok, kaç günde gelirsin?" diye sordu. Çınıbek bahadır: "Geceli gündüzlü on günde gelirim" dedi. Han: "at al" dedi Çınıbek bahadır o dediği sürü arkasında sürüklenen kötü kulunu alıp, karısına getirdi. O görüldüğü gibi kötü değildi, yarış atıydı. Ayım Güzel besleyerek, güzel hale getirdi "Ata binerek yola çık. Akşam git dinlen, Sabahleyin boynuna kemeri as, geyiğin durduğu çınar ağacının dibine git. Bu halatı üç kez dolayarak at, geri hızla gel, geyik ise arkandan kendisi gelir" dedi. Bahadır atna binip, gitti. Kaç ejderha atın ayağını soktu, fakat ata bir şey olmadı. Akşam geceledi, ertesi gün geyiğe gitse ki, o çınar ağacının dibinde yatıyormuş. Çınıbek, Ayım Güzel'in anlattığını yaptı; halatı üç kez dolayıp attı, geri koşturttu. Geyik kendisi arkasından beraber yol aldı. Çınıbek'in evine gelmesine bir gün, bir gece kalınca Ayım Güzel'e hanın veziri gelip : "Yürüyün, bahadırın helvasını

verelim” dedi. Ayım Güzel: “Gidedurunuz, yarın gelmezse, kendim gelirim” dedi. Ertesi gün Çınıbek geyiği getirince, han şimdi ne yapacağını bilmeden şaşırıldı.

O zaman hanın bir veziri; “Siz hastaymış gibi yatınız, Çınıbek bahadırı Gülgaaki’nın gülünü getirmek için gönderelim, oraya giderse Allah canını almazsa da kendisi ölür” dedi. Ayım Güzel bunu da bilerek eşini çağırıp: “Hanınız hastaymış gibi yatıyor, seni Gülgaaki’nın gülü ilaç” diye oraya gönderecek. Sen “gitmeyeceğim” deme “giderim de” dedi. O zamana kadar hanın yiğidi, gelip, Çınıbek’i götürdü.

Gitse ki, han hastaymış gibi yatakta yatıyor. “Ben hastalandım. Bu hastalığa Gülgaaki’nın gülü ilaç dediler, onu gidip getir, senden başka işe yarayacak yiğit yokmuş” deyince, Çınıbek “kabul” diye, eski doru atı alıp, evine geldi. Ertesi gün Ayım Güzel mektup yazıp cebine koydu ve: “Birkaç gün, birkaç gece yürüyünce yamacın kenarında bir çukur görünür. Orda bir kadın yaşıyor. Gir de selam ver, o sana kâseye ayran koyar verir. Sağ elinle ayranı al, sol elinle mektubu ona ver” dedi. Çınıbek tamam diye gitti. Yürüyerek o çadıra gelince, bir yaşlı nine ayran koydu verdi. Ayranı sağ eliyle alıp, sol eliyle mektubu uzattı, kadın mektubu okuyup; “Ayım’ın söylediğini vermemeye niyetim yok. Senin almamaya niyetin yokmuş; saklanarak yat. O zamana kadar üç kızım üç güvercin olup uçup gelirler, küçüğü hepsinden daha becerikli, o küçüğünün giysisini saklayıp, “evleneceğim” diye söz verinceye kadar verme” dedi. Bu sırada kadın güneşin perdesini çekince, söylediği gibi üç güvercin uçup geldi. Küçüğü sonra geldi. O zaman saklanan Çınıbek küçüğünün giysisini sakladı, ne kadar yalvarsa da vermedi.

“Bana varırsan veririm, evlenmezsen vermem” dedi. Sonunda kız “varırım” diye sözünü verince, kadın geldi ve dört yüzüğü dört tarafa atıp, öbür tarafa, bu tarafa “düğün olacakmış” diye seslenip insanlar gelmeye başladı. Kadın büyük düğün yaptı, Gülgaaki’nın çiçeğini verdi. Çınıbek ile kızını yolladı. Yolun yarısına gelince kız: “Yürü, geri dönelim, anneme o dört

yüzüğünü almadan ben gitmeyeceğim diyeceğim, sen de almayınca gitmiyoruz de. Çaresi kalmayınca yüzüklerini verir.” dedi. Böylece geri evine geldiler.

Kız annesine: “Yüzüğünü vermeyince, gitmem” dedi. Bahadır da “Almayınca gitmem” dedi. Kadın öbür tarafa bakıp ağladı, beriye bakıp güldü, dört yüzüğünü verdi. İkisi yüzükleri alıp gittiler. Çınıbek’in evine gelmesine bir gün kalınca hanın veziri Ayım Güzel’e gelip: “Yürüyünüz, bahadırın helvasını verelim” dedi.

O zaman bahadırın karısı: “Yarın gelmezse, kendim gelirim” dedi. Ertesi gün bahadır eşini alıp geldi. Sonraki gün gülü alıp, suyu çalkalayarak hana verince, han içmiş oldu, iyileşiverdi. Fakat kelin güzel eşini görüp, ondan beter aklını yitirdi, hastalığı gerçeğe dönüştü.

Çınıbek o dört yüzüğü dört köşeye atınca, önceki gibi insanlar toplanarak gelmeye başladı. Onları görünce, hanın huzuru kaçtı: “Bu ne biçim insanlar, şehri alırsız diye mi geldiler?” dedi. O zaman Çınıbek bahadır: “Milletine millet, yurduna yurt ekledim, zararı olmaz” dedi. Han cevap veremedi. Fakat “kelin karılarını nasıl alırım” diye vezirine akıl sordu. O zaman vezir “sen ölmüş babamdan mektup getir diye gönder, Allah onun canını almasa da kendisi ölür.” dedi. Bunu bahadırın karısı daha önceden bilip, eşine anlattı: “Han ölmüş babamdan mektup getir diye yollayacak. Sen gitmeyeceğim deme, gideceğim de” dedi. O zaman hanın veziri gelip, Çınıbek’i götürdü. “Babam cennette miymiş, cehennemde mi, gidip haberini al, mektup getir” dedi. Çınıbek kabul etti. “Kaç günde gelirsin” dedi. “Geceli gündüzlü on günde gelirim” dedi ve, “Bir kütük, on halat hazırlattırdı, geri evine geldi. Kadını kendisi gibi Çınıbek’in resmini yaptı, kütüğe bağlayıp, karanlıkta halat ile uçuruverdi, gün bitene kaçlar eşini göstermeden sakladı. Dokuz gün olunca hanın veziri, gelip: Yürüyünüz, Çınıbek bahadırın helvasını verelim” dedi. Vezir gittikten sonra Çınıbek’in eşi hanın babasının ardından: “Oğlum, ben cennetteyim? gel bir ziyaret et”, diye mektup yazdı hazırladı koydu. Ertesi gün bahadır yazılı mektubu alıp hana verdi.

Han mektubu okuyup ağlayıp: “Bana babam gelip gitsin demiş, Çımbek, beni de kendin gibi uçur” dedi. Çımbek kendisi gibi, halkından halat toplayıp, hanın kaburgasından kan damlayana kadar bağlayıp, dağın başından aşağıya doğru yuvarlattı uçurdu. Bir iki gün geçtikten sonra, Çımbek bahadır hanın eşine gidip: “Yürüyünüz, hanın helvasını verelim” dedi. Eşi, Çımbek bahadırın Ayım Güzel’ini taklit ederek: “Yarın gelmezse, kendim gelirim” dedi.

Han dağdan uçarak avcıya düştükten sonra, halkına dönmedi. Çımbek, Han’a aş verdi, karısını aldı, onun yerine han oldu, halk başkanlığı yaptı. Eli yurdunu toplayıp o Cüzbay babasının huzuruna varıp, “Baba, başıma Güneş, ayağıma Ay, orta yerime Çolpan yıldızı büyük doğdu, rüyam şudur” dedi. Babası sevinerek, çok razı oldu. Anne babası, çocukları ve kadınları ile o günden bugüne dek mutluluk içinde yaşamışlar.

32. Keloğlan 3³⁹⁷

Keloğlan, kelliğine kelmiş, hem bu yetmezmiş gibi, bir de tembelmiş. Verileni kenara koymaz, yer içer, yan gelip yatarımış. alışmasını diledikleri zaman da: “Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım” dermiş. Abasını atmış, istediği gibi yatmış, seneler geçmiş, anası, babası bu koskoca oğlanı doyuramaz hale gelmişler ve bir gün ona:

- Ah oğul, vah oğul, bakarsan başının çaresine bakarsın, bakmazsan yüreğimizi yakarsın. İşte kapı, işte sokak, bizden bu kadar derler.

Keloğlan az gider, uz gider, dere tepe düz gider, bir memleketin başkentine varır.

Bu başkentte oturan padişahın, gülünce dudaklarında gller açan, bir kızı varmış, kız evlenme çağına geldiği halde, padişah kıyıp da, biricik kızından bir türlü aynlamazmış. Gl yüzlü, bülbül sözlü kıza kismet mi ıkmazmış? ıkmamış ama, padişah kimine anan yahşi, kimine baban yahşi deyip, her birine birer kulp

Günler günleri, aylar ayları, yıllar yılları kovalamış. Padişahın gl yüzlü kıızı kh gülmüş, kh ağlamış, yirmisine merdiven dayamış. O sene, o seneyi de takip eden sene ve daha sonraki sene kendisine tek talip çıkmamış. Kız sararıp solmuş, padişahın ise gözüne uyku girmez olmuş. Bir gün vezirini çağırtıp, derdini anlatmış, sonra da:

- Ah vezirim, vah vezirim, gece gündüz gözüme uyku girmez, gezerim. Ne yap, ne eyle, başını al savul, buna bir çare bul, demiş.

Vezir de vezirmiş ha! Deveyi dizinden, pıreyi gözünden vururmuş.

Bir düşünmüş, iki düşünmüş; dş görmüş zlmş; dilin cirmi küçük, cürmü büyüktür, deyip susmuş. Bir gün sultanı bahçede görünce, yememiş içmemiş, hemen padişaha koşmuş:

Padişahım, ne yedim, ne içtim, ne de göz yumdum; uçan kuştan derman umdum, hem galiba derdinize çare buldum. Bugün sultanın yanından geçerken

³⁹⁷ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Bulgaristan Türk Edebiyatı 8.Cilt, Bulgaristan Sözlü Halk Edebiyatı/Masallar)

bir de baktım, ne görsem beğenirsiniz? Sultan oturmuş üç gül arasına: birine bakıp düşünüyor, ikincisine bakıp ağlıyor, üçüncüsüne bakıp gülüyor. Akıl var, yakın var, bunda anlamayacak ne var? Akıl yaşta değil, baştadır. Topladım aklımı başıma, bakın ne düşündüm; göz görür gönül ister, her gönül bir aslan besler. Bir kere sultana soralım, gönlüne koyduğu var mıdır? Gördüm ki, önündeki güle bakar düşünür.

Padişah:

- Pekâlâ vezirim, hemen sultanın dadısına git, dilince hâli anlat. İnşallah gönlü bir padişah çocuğuna düşmüştür. Yerin altını üstüne getirir, bu delikanlıyı damat edinirim der. Daha da çok söyler.

Vezir padişahтан ayrılır. Ayrılır da durur mu. konağın altını üstüne getirir. Aşağı yukarı, yukarı aşağı derken, dadıyı kör kâhyanın odasında bulur.

- Aman dadı, canım dadı, konuş sultanla bakalım derdi neymiş. Derdini dökmeyen derman bulamazmış. Ona şöyle anlat, böyle anlat, sor soruştur, ne et, ne eyle, onu konuşur. Dün kendisini bahçede üç gül arasında gördüm, koştum padişaha olan biteni anlattım. Padişahımız: “Ne olursa sizden olur, dadıyla senden olur. Alsın kızımı karşısına, önünden yuvarlansın, tekerlensin, gönlünün tahtına kurulanın kim olduğunu öğrensin. Kim olursa olsun, gelip bana hakikati söyleyin” buyurdu. Yarın akşama kadar ben de senden haber bekliyorum. Ne yap, ne et, sultanı bülbül gibi söylet!

Dadı:

- A vezirim, insanlar konuşa konuşa, hayvanlar koklaşa koklaşa anlaşılırlarmış. ben onu öyle bir söyletir, öyle bir söyletirim ki, sen de şaşarsın, demiş.

Demiş, demiş ama, biraz düşünmüş: “Söyletirim, söyletirim dedim ya, bir de dut yemiş bülbül gibi susarsa, ne olur benim hâlim? Eee, bunca yıl dizimde büyüdü, huyunu suyunu bildikten sonra düşünecek ne var? Alırım dizime, bir yandan saçını örer, bir yandan başlarım masala. Masal masal derken, deşerim derdini, söyler mi söyler. Haydi, haydi ne düşünüp duruyorum, hemen koşayım yanına.”

Dadı, sultanı bulmuş, kızın başını dizine koymuş:

- Ah sultanım, saçını örerken bir masala başlarız ya demiş.

- Ama dadıcığım, sonra masal yarım kalmasın, artık geç oldu. Fakat canım da öyle bir sıkılıyor, öyle bir sıkılıyor ki, ne yapsak bilmem ki?

Dadı:

- Dağların yücesi var, gündüzün gecesi var, gece de olsa ne işimiz var, anlatır dururuz, demiş.

Böyle derken de bir taraftan kendi kendine:

“Aşk ağlatır, dert söyletirmiş. Sultanım âşık değil ama, dertli” diye düşünmüş ve başlamış masala:

“Koca bir memleketin namlı padişahı, namlı padişahın da gamlı bir kızı varmış. Yel eser, sel geçer, gül gülecek olur ama, namlı padişahın gamlı kızı gülmezmiş. Adını “Gülmez Sultan” koymuşlar. Padişah da: “Kızımı kim güldürürse, ona vereceğim” diye ferman çıkarmış.

“Acaba niçin gülmezmiş?” diye aklını hiç yorma, evlâdım. Ben deyiveriyim: Bu sultan dertlinin dertlisiymiş; rüyasına her gece bir yiğit girermiş. Yiğitliğine yiğitmiş ya, in mi desem, cin mi desem, dev mi, belli değilmiş.

Sultan, dilini yutmuş gibi, ne konuşur, ne gülermiş. Almış mı padişahı bir düşünce, gözüne uyku girmemiş birkaç gece. “Bu hayat bana haram olsun kızımı güler görmeyince” der dururmuş.

Sultan ise göğe bakar, gök ağlarmış, yere bakar, yer ağlarmış; “Ah, kim kime, tın tına. Benim derdim kendime. Ne gören var, ne anlayan. Düşümdeki karşıma çıkacak olsa, ona diller dökerdim, her şeyden vazgeçerdim. Lâkin neyleyim ki, düş başka, gerçek başka!” dermiş.

Ah dadıcığım, masalın sultanı sonra ne etmiş?

- Ne edecek, evlâdım. Sultan, derdini söylemeyenin derman bulamayacağını biliyormuş, oturmuş dadısına derdini dökmüş. Dadısıyla sultan başbaşa vermişler, esen yelle, akan selle konuşmuşlar, dağa taşa danışmışlar, bir çare bulur gibi olmuşlar. Neyse, uzatmayalım, gelelim masalımıza:

“Bir gün sultanla dadısı kalkıp mahalle hamamına gitmişler. Sultan yellim yellim soyunmuş. Ne sıcak, ne sıcak, buram buram ter, buram buram buğu. Hamam sağır, insanlar sağır. Her kapıdan geçtikçe tokmaklar “güm güm öter, içerde bir curcunadır gidermiş. Sultan tam göbekteşine oturmuş ki, göbekteşinin

altından, kuyruğunda kırk arşın uzunluğunda testere bağlı bir tilki çıkmış. Sultan tilkiye bakmış, bakmış da, gözleri kamaş kamaş kamaşmış. Sonra basmış kahkahayı. Ama ne kahkaha, ne kahkaha! Yer de duymuş, yerin altı da. Artık bunu dadı duymaz mı?

“Sultan güldü, gülmeyen sultan güldü!” diye başlamış bağırıp çağırmaya.”

-Aman dadıcığım, sonu başka zamana kalsın, fena oluyorum.

-Dur, dur sultanım! Kıpırdama! Sana gelen fenalık masaldan değil, sırma saçlarının arasında pıtır pıtır ge zinen şu bittin, diyerek, kocaman biti alıp sultana göstermiş.

Sultanda bir sevinç, bir sevinç:

- Canım dadıcığım, sakın öldürme, demiş. Benim biricik tesellim o olacak. Bir elimle onu besleyeceğim, öbür elimle her yerine mis süreceğim, ömrü oldukça yaşasın.

Altın bir kutuya pamuk, pamuk üstüne, biti de pamukların üstüne koyarlar. Kutuyu kaparlar. Dadı koşup gider, vezire şöyle der:

- Ah vezirim, can cefadan da usanır, sefadan da. Sultanım yalnızlıktan sıkılıyor, başka şeyden değil. Efendimize söyle de, ne yapsın, ne etsin sultana bir eş bulsun. Biraz evvel başında bir bit bulduk, şimdilik onunla haşır neşir oluyor.

Dadı sultandan, vezir dadıdan, padişah vezirden alınca haberi, başlar düşünmeye. Padişahın düşüneceği ne olur? Ertesi gün tekrar çağırır veziri: “Yarına kadar buna bir çare bul!” deyip çıkar işin içinden.

Öğle olur, akşam olur, gece geçer, ertesi gün olur. Gün doğar, güneş ışıklarım saçar, güller güneşe gülerek açar. Püfür püfür bir de rüzgâr esmez mi sana? Rüzgârla şaka olur mu, katar ulam ulam kuşları önüne, şu dağ senin, bu dağ benim, şu bahçe senin, bu ağaç benim, uğramadığı yer bırakmaz. Kuşlar da ona uyar, uçar da uçar. Derken süt gibi bir güvercin süzülür, vezirin penceresine konar. “Hu” der, “Hu hu” der. Der ama, vezir bundan bir şey anlamaz. Anlamasına anlamaz ama, boş da durmaz.

- Bu güvercin beyhude yere gelmedi buraya, der. Sonra yavaşça pencereyi açar ve dört tarafa yem saçar. Pencerenin açılması, yemin saçılması sürse ne kadar sürer? Güvercin ele geçer.

Vezir güvercini allar pullar, padişahın huzuruna çıkar:

- Haşmetim, kullarımızın en âdzi bendeniz, şu âciz kafacığım la naçiz bir fikir beyan edeceğim, inşallah kabul ola! der.

Bunun üzerine padişah:

- Söyle sadık kulum, söyleyeceğin her şey kabulüm, cevabını verir.

- Efendimiz, bu sabah odamın camına bir güvercin kondu. Pencereye konar konmaz “Hu hu” dedi. Bir şey anlamadım. Lâkin bunda bir hikmet olmalı. Cenab-ı Hak bize elini uzatıyor, diye düşündüm ve şu karara vardım: Enine boyuna, bütün memlekete haber salalım ki, padişahın kızı evlendirilecek. Padişahın kızına talip olanlar er meydanına buyursun. Taliplerin yanı sıra meydana halk da gelir, bu ise sultana üzüntü verir. Bunu önlemek için delikanlıları, meydanın ortasında, etrafı telle çevrili bir yere toplarız, halkı biraz uzakta tutarız. Önce güreşler, cirit oyunları tertipleriz, sonra da: “Şimdi ak güvercin uçacak, kimin başına konarsa, padişahın kızını o alacak!” deriz. Böylece, sultanın kaderini Cenab-ı Hakk’ın emrine teslimeyleriz. Tanrı elbette elâ gözlü, hilâl kaşlı, sırma saçlı sevgili kulunu mesut kılacaktır. İrade padişahımızın!

Üç gün, durmadan, tokmak davulu döver, dere tepe inler. Haberi duymayan kalmaz. İşin aslını bilen de gelir, bilmeyen de. Meydan hınca hınç dolar. Gelenlerin arasında bizim Keloğlan’da var.

Sultanın içi içine sığmaz olur. Kolay mı bu, bir yastıkta kocayacaklar. Ağlar mı, güler mi, anlaşılmaz.

Derken efendim, atı eşkin, kılıcı keskin olanlar çıkarlar koşu meydanına. Etraftan yel mi geçer, sel mi geçer, bilinmez. Sonra yiğit yiğit pehlivanlar sökün eder. Vıcık cıvık yağlanırlar mı sana. Kimi galip, kimi mağlûp, yarışlar sona erer.

Sıra ak güvercine gelir. Salarlar güvercini. Ak güvercin uçar, uçar, bir kanat, bir kanat daha çarpar, gelir Keloğlan’ın başı üzerinde döner. Keloğlan’ın eli ayağı tutulur, kalbi güp güp vurur, benzi mum gibi olur. İçinden: “Bir

lokma, bir hırka bana yeter de artar bile; zaten tuz ekmek de bir, börek baklava da bir yiyene, çal çaput da bir, şal şayak da bir giyene. Bundan böyle altın kakmalı tahta kurulacak değilim ya. Neden nereye ak güvercin benim başıma kona!” diye düşünür durur.

Bu sırada, dadı sultana:

- Bülbül geçti, gül geçti, güvercin seçeceğini seçti. Şimdi ister ağla, ister gül. Artık olan oldu, der.

Padişah, vezire:

- Sen şu keleşe bak, başındaki yağlı fese bak. Böylesi bize damat olur mu? derken, ak güvercin Keloğlan’ın başına konar.

Bir alkış, bir kıyamet! Keloğlan ne sağa bakar, ne sola, zangır zangır titrer, dokunsan devrilecek! Sanki başına bir deve yükü ağırlık çöker. Bu ağırlık başlar vücuduna yayılmaya. Eli varıp da güvercini yakalayamaz ki, ne yapsın!

Güvercin ise bir kanadını çırpar o kanadı düşer,

öbür kanadını çırpar, öbür kanadı düşer, silkine silkine Keloğlan’a karışır.

Boyu boyuna yaraşır. Padişah yerinde duramaz olur, vezirin kulağına:

- Sultana en azdan civan gibi bir delikanlı lâzım, der. Emret vezirim, dağılsın halk!

Vezir alt dudağını oynatır, üst dudağını oynatır, istediğini söyleyemez, nihayet:

- Efendimiz, sultan ağlar, ağladıkça bağrımı dağlar, amma emriniz başım üstüne! der.

Gülleri hatırlar, sonra: “Düşündü, ağladı, elbet gülecek” diye kendim tescili eder. Ve derhal halka dönerek:

- Ey ahali! diye söze başlar.

Dağılmalarını söyleyeceği sırada, bakar ki güvercin meydanda yok. Eh, dünyada neler olmaz ki, der ve sözüne devam eder:

- Güvercin kimin başındaysa alıp padişahın huzuruna gelsin:

Etrafa “şeytan geçti” dedirtecek kadar sessizlik çöker, fakat ne gelen var, ne giden, ne de ak güvercin... Vezir tekrar bağırır:

- Duyduk duymadık demeyin, ak güvercini kim getirirse, sultan onunla evlenecek! Tekrar ediyorum: “Ak güvercini kim getirirse sultan onunla evlenecek!”

Vezirin her sözü Keloğlan’ın kalbine bıçak gibi işler. Delikanlı durmadan dudaklarını dişler. Kan mı akar, irin mi? Ne siz sorun, ne ben söyleyeyim. Lakin Keloğlan kendinde öyle bir kuvvet, öyle bir kuvvet hisseder ki, sanki elini sallasa elli dağı devirecek! Neylersin ki, ak güvercin meydanda yok, tutsun kanadından da: “Alın ak güvercini, verin sultanı!” desin.

Ne sağdan, ne soldan, ne şurdan, ne de burdan kimse çıkmayınca halk dağılır. Sultan da ahlar vahlar çeker, Keloğlan’da... Ağızları var, dilleri yok, sazları var, telleri yok, dertlerini nasıl anlatsınlar Padişah ne isterse o olacak, var mı ona karşı duracak?

Gel zaman, git zaman, su uyur, vezir uyumaz olur. Fakat her şeye rağmen, padişahın kıymetli bir hediye koparmayı aklına koyar.

Bir gün sarayı dolaşmaya çıkar. Haremi selâmlığı dolaşırken, sultanın odasında büyük bir altın kutu gözüne çarpar. Kutunun üzerinde pencere şeklinde dört köşe bir delik kararır durur. Amanın, vezirin bir küçük dilini yutmadığı kalır. Aslan mı desem, kaplan mı, yılan mı desem, çiyen mi! Bit büyümüş de büyümüş. Gör de inanma! Vezir bakmış bakmış, baktıkça bakacağı gelmiş. Kafasını binbir fikir delmiş. Tir tir titremeye başlamış: “Ya bu işin altından da çıkamazsam. Kellem kelekten ucuza gidecek, etimi budumu belki kurtlar, kuşlar yiyecek!”

Bunun üzerine vezir ne olursa olsun der ve padişahı aramaya gider. Aşağıda arar yok, çıkar kırk ayak merdiveni, açar kırk kapıyı, bakar yok. Ne yapsın? Çıkar kırk ayak merdiven daha, kırk kapıyı açmadan, selâmlık kapısı açılır. Bir kolunda sırmalı bir kaftan, diğerinde inci kılaptan, padişah giyinmiş kuşanmış olarak çıkar vezirin karşısına. Vezir:

- Allah ömürler versin efendimiz, der. Gül güzel, gün güzel, sultanımız hepsinden güzel. Bu gece rüyamda, güzel sultanımızı, çimenler arasında, pembe bir gülü koklarken gördüm. Gözlerim hoppadak açıldı, sabahı zor ettim. Müjdeyi iletmek için padişahımızı ararken haremde bit sandığını gördüm. O

anda aklıma gelenleri bilseniz, hepsini Şu anda önünüzde sayıp dökmeme müsaade eder misiniz?

- Konuşmana müsaade edildi vezirim, fakat bu sefer de düşüncelerin bir netice vermezse kafanı uçur turum, bunu iyi bil!

Vezir titrer titrer, sonra Şöyle der:

- Efendimiz, sultanın biti, nasıl söyleyeyim, alâmet olmuş. Öyle pıt deyip atılmayacak, çıt deyip kı rılmayacak gibi olmuş. Koca bir balta lâzım. Yüzdürürüz biti, gerdiririz derisini duvara, çaldırırız davulları ve: “Bu derinin ne derisi olduğunu kim bilirse, padişah kızımı ona verecek” deriz. Elbette bunu bilecek delikanlı, sultana lâyük olacaktır.

Padişah biraz düşünür, biraz daha düşünür, düşünö düşünö konuşur:

- Eğer kızımın kısmetini bulup çıkaracak olursan, kara kayalığın ötesindeki kara çam ormanını sana hediye edeceğim, der.

Üç gün sonra, sultan gözyaşları dökerken bit yüzölür, derisi duvara gerilir, davullar çalar, haber kuş kanadından yedi dağ öteye ulaştırılır.

Yedi dağ ötesindeki talipler gidelim mi, gitmeyelim mi derken, yetmiş fersah ötesindekiler: “Geçen sefer gittik de ne oldu? Bu defa gitmesek de olur?” diye kestirip atarlar.

Gelen gelir, gelmeyen gelmez, amma Keloğlan gelmemelik etmez.

İlk gün padişah çıkar tahtına, küser bahtına, çatar kaşlarını eğer başını, bekler.

Akyurt padişahının büyük oğlu geçer:

- Manda derisi, der.

Uzakyurt padişahının küçük oğlu geçer:

- Yılan derisi, der.

Şu şah geçer, bu padişah geçer; kimisi buzağı derisi der, kimisi kurbağa derisi. O gün, güneş kavuşur, akşam olur, deri olduğu yerde durur.

Ertesi gün Keloğlan bir uyanış uyanır ki, ne görsün! Başındaki saçlar büklüm büklüm, Güvercin gözlü, bülbül sözlü, civan gibi delikanlıdır. Düşer yola. Tam meydana doğru giderken, sarayın binek taşından mı, köşe başından mı dolaşayım derken, bıyıklarını çalımla burarken, kendisini sultanın penceresinin altında bulur.

Şimdi bırakalım onu bir yana, biz gelelim sultana...

Bit derisinin bilinemediği ilk gün, haremdekiler, selâmlıktakiler toplanıp sultanı avutmaya çalışırlar. Oyunlar, bilmeceler birbirini takip eder. Gece biter, sabah olur. Karanlık bastı mı bastı, sultan çıkar bahçeye gezinmeye. Sultan önde, dadı arkada, kuru havuzu, sulu havuzu dolaşırlar, tek lâf etmezler. Cennet kuşlarının bulunduğu yere gelirler.

Sultan:

- Cennet kuşları, cennet kuşları, seversiniz, sevilirsiniz, ne mutlu sizlere! der, içini çeker.

Dadı:

- A sultanım, sev seni seveni, hâk ile yeksan ise de, sevme seni sevmeyeni Mısır'a sultan ise de. ak güvercinin başına konduğu o delikanlıya baktım baktım da, yüreğimin yağı eridi. Ben senin yerinde olsam, ne yapar, ne eder, bir kolayını bulur, camdan bacadan, kuş olur öter, bit derisini bu delikanlıya duyururdum, der.

Sultan:

- Nasıl olur dadıcığım, ben bir yere çıkmıyorum ki diye cevap verir.

Dadı gülümser:

- Yavrucuğum, sev seni seveni, dedim ya! Eğer o delikanlı seni sevmişse, mutlaka pencerelerin etrafında dönüp dolaşıyordun Otur camın önüne, geçerken “Bit derisi, bit derisi!” deyiver.

Üçüncü gün, sultan camın dibinde akşam eder. Ne gelen var, ne haber! Bekleme yorgunluğu içinde bitkin, dadının ninnileriyle uyur. Sabahleyin erken erken, henüz horozlar öterken, uzun kirpiklerini aralar, güneşi kollar. Bakar ki, etraf turunç rengine boyanmış, sevinçle yatağından fırlar: “Acaba beni seviyor mu? Acaba pencerenin altından geçti de ben farketmedim mi? Sokağa bir bekçi koysam mı?” sualleri kafasını kemirip durur. Derken yanağına bir ben kondurur, beğenmeyip siler. Kaşına rastık, güzüne sürme çeker. Mor canfeslerini giyer, geçer pencerenin önüne. Atlı da geçer, atsız da. kürkünü giyen de geçer, tüyünü döken de... Geçenler geçe dursun, Keloğlan sarayın binek taşından mı, köye başından mı dolaşayım derken, kendini pencerenin altında bulur.

Sultan bakar, gözlerine inanamaz ve çabuk çabuk fısıldar:

- Bit derisi, bit derisi, yürü git, düşünmeye değmez ötesi!

Keloğlan fısıltıyla söylenen bu sözleri duymaz. Sultanın yüreğine şüphe düşer. “Duydu da duymamazlıktan mı geldi? Yoksa sesim çıkmadı da bana mı öyle geldi? Ne olursa olsun, bir daha sesleneceğim” der. Sesini yükseltiverir:

- Hey benim eşsiz civanım, kalmadı artık dermanım. Buldun mu bir koyun, ye doyun doyun, nene lâzım senin oyun. Kimsin, nesin, nedir soyun beni alâkadar etmez, eğer beni seviyorsan: “Bit derisi, bit de risi” deyiver!

Keloğlan, bu sözleri işitir işitmez, irkilir. “Acaba ben ben miyim?” diye ötesini berisini yoklar, gözleri ayakkaplarına dikilir ve Keloğlan olduğuna kanaat getirir. Bir de başını kaldırır, ay yüzlü, ahu gözlü sultanı görür. Bakışları birbirine örülür. Sultan hemen ondan kaçır. Keloğlan ise, yel gibi meydana koşar.

Meydan yine hıncahınç. Gelip geçenler deriye bir uzaktan bir yakından bakarlar, fakat ne olduğunu anlamazlar. Geçen geçer, artık meydan yavaş yavaş boşalmaya yüz tutar, bu sırada Keloğlan göğsünü gere gere derinin karşısına dikilir:

- Dağların yücesi var, gündüzün gecesi var. Bit derisini bilmeyecek ne var? diye bağırır.

Vezir kıkır kıkır güler, padişahın yanına gider ve:

- Tam sultana göre delikanlı, tam sultana göre delikanlı bulduk! der.

Padişah ümitlenir:

- Hayırdır inşallah, vezirim! diye seslenir.

Vezir padişahın huzurunda diz çöker ve şöylece dil döker:

- Ak güvercinle kanmadık, denemekten usanmadık, ama yine Keloğlan geldi, bit derisini de bildi. Bana öyle gelir efendimiz, bu işte bir hile ola. Lâkin Keloğlan deyip geçmeyelim ha! Keli meli olmadığı gibi, kırk delikanlıya kırk dereden kırk kova su getirtecek kadar yiğit. O ne aslan dinliyor, ne bit. Yedi düvelin delikanlısı geçti de onun gibi yakışıklısını görmedim. Sultana göre biçilmiş kaftan. Fakat her şeye rağmen bir kere sultana sorsak daha iyi olur...

Padişah:

- Keloğlan'ı da, sultanı da huzuruma getirsin, onlara soracaklarım var, emrini verir.

Keloğlan'ı tutarlar bir hamama kaparlar, yıkanır paklanır, tıraş olur, taranır. Terziler yeni yeni elbiseler yaparlar, sonra Keloğlan'ı padişahın huzuruna salarlar. Sultan alı al, moru mor, kırk yelpazeli kız arasında oturur durur. Keloğlan'ı görünce bir ona, bir babasına bakar, sonra ortaya bir lâf atar:

- Söylersen söz olur, söylemezsen dert olur. Söyleyene bakma söyletene bak. Gelmesi Keloğlan'ın elinde gitmesi efendimizin!

Padişah Keloğlan'a dönerek:

- Ağzında dilin var, dilinde sözün var. Sen ne diyeceksin, delikanlı, diye sorar.

Keloğlan'ın cevabı hazır:

- İyilik de, kötülük de felekten, koskoca deve geçer ufacık bir elekten. İyi düzen bu düzen ama, olmasa bir bozan. Ak güvercin geldi, beni buldu, bit derisi de bana malûm oldu. Başka ne diyebilirim, efendimiz?

Söz alıp söz verildikten sonra, düğün hazırlığına geçilir. Vezire verilmek için kırk dönüm kara çam seçilir. Sevinen sevinene. Davul sesleri zurnaya, zurna sesleri davula karışır, dolmalar doldurulur, pilavlar, zerdeler pişer yedi dağ ötesinden misafir üşer. Kırk gün kırk gece düğün edilir. Çağrılan da çağrılmayan da gelir.

Biz de çağrılmayanlar arasındaydık. Misafirler yedi, biz baktık, misafirler güldü, biz ağladık. Kırkınıcı gün biz de tadalım dedik. Yiyemediğimizi yedik, yiyemediğimizi alıp evlerimize götürdük. Ben bir çanak zerde ile bir tabak pilâv almış, eve gidiyordum. Tam köşedeki çeşmenin yanından geçiyordum, mahallenin köpekleri, elimdeki etli pilavın kokusunu alıp, başlamasınlar mı havlamaya! Ne koşmaya, ne durmaya, üstüme üstüme geliyorlar. Baktım olacak gibi değil, açtım ağzımı:

- Alın siz de yiyn! deyip çanağı fırlattım köpeklere.

Öfkeden mi olacak, korkudan mı, öyle bir fırlatmışım ki, çanak yuvarlana yuvarlana, çarpmaz mı çeşmede su dolduran bizim komşu Ayşe Abla'nın ayağına? İşte o gün bu gündür, kadıncağız hâlâ topaldır, ağır aksak yürür.

33. Dazlağın Macerası³⁹⁸

Bir vakit varmış bir padişahın kırk oolu. Otuz dokuz demiş: “Yevleneceez”. “Gidip tavladan, tutun birär at, gelin, da vereyim birär hazna”. Aldılar haznelerni, da gittilär üülen sıcā açan oldu. Hen küçük oolu Kelcä’ydi. Üülen sıcāydı, onun da kızdı keli. Da dedi: “Bän da yevlenecäm.” Ona da dedi bobası: “Git tavladan, tut bir at.” Gitti tavlaya buldu bir topal katır. Geldi yevä, bobası ona da verdi bir haznä. Yerledi katır, çeketti gitmää, yetiştı agalarını, kurmuşlar sezanilerni. O da açan yetiştı agalara, selâm verdi alekim agalara. Agaları da demiş “alekim selâm”. Kelcä mahna buldu onnara, da dedi: “Bunun bekçisi olmasa böölä çayır çimen yetişmäs. Da agaları güldülär, da dedilär: “Çok annayorsun sän Kelcä.” O da dedi onnara: “Sizä bişey olmasa bana hiç ta olmas.” O da yindirdi katırdan sezanisini, da kurdu çadırını, koydu kafesini ateşä, işti kafesini, yan geldi çadır içindä. Agalarisa uyuydu, peeda oldu bayırdan bir Devbabusu. Geleer çıtıpıt, dineciini kaçarak, lala zümbül biçeräk, kafe tütün içeräk, dayıl oldu onara: “selam alekim çocükler!” dedi. Onnar da dedi: “alekim selam, kocä ana, babu!” dedi: “Nereyi gidersiniz oolum?” Kelcä da dedi babuya: “seferä gideeris.” dedi babu: “Benim da vardı kırk oolum, kırkı da seferä gitti. Şindi bän da bayırdan bayıra urulayorum, hem başımı düveyorum”. Babu dedi kelceya: “içmä misiniz bir şarap? getireyim”. Agaları da uyandı, onnarın arasında vardı, pek sarfoşluk yedärdi, da därdilär “hadi, olsa bir şarap”. Gitmiş babu, almış kırk vedrä şarap. Getirdi babu onnarın yanına o şarabı. Başladılar içmää. Şindi geldi sıra vermää şarap Kelce’ya. Kelca da dedi: “Bän içmeerim şarap, kelim, dedi, azayor”. Otuz dokuzu da sarfoş olup, ta yıkıldılar. Kelcäynän babu oturdu lafa. Kelcä da dedi babuya: “Babo, uykum geldi”. Babu, da dedi: “Yat oolum, da dinnen, zerem siz yoldan geldiniz”. Kelcä yan gelincä, çekti çulu üstünä. Babu kalktı, da kaçarak, gitti. Kelcä da kalktı çul altından, da aldı kılıcı, da çeketti babunun aardına. O da hızlandı şuracik buracik yetiştämedi babuya. Babu yindi merdivendän içeri. Babusa Kelcisa

³⁹⁸ Rabia Kocaaslan Uçkun, “Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi”, (Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), ss. 549-554.

görmedi, ani aardına geldi. Babununsa oolları yevdäydi. Babu dedi oollarna: “Ne durayorsunuz? Falan armut aacinın altında kırk kurban var. Her hepsinin birdän salvercäm, düşüp çiinärsiniz biri birinizi”. dedi: “Birär birär kesti, kırkını da merdivenin iki tarafı da leş oldu. Şindi Kelcä girdi içeri, tuttu babuyu, astı onu memelerindän çeñgelä, da girdi içeri. İçerdä da otuz dokuz kız. Kelcä da dedi kızlara: “Mari kızlar, biz da otuz dokuz kardaşız, gelmämisiniz bizä?” Kızlar da dedi Kelce’ya: “Her kurtarısan agalarmızdan, ozaman gidäris”. Kelcä da dedi. “Onnarlan iş kolay”. Köndü Kelcä, da geldi agaları yanına, da hepsini urdu birär tepmä. Agaları da kalktılar, gözlerini uvarak, hepsi sarfoş, getirdilər beegirlerni, da yerledilər, da çektilär yola. Da agaları itti ileri, Kelce’yi da topal katırlan braadılar geri. Agaları gittilər bir çöşmenin yanına, aldılar beegirlerdän yerleri, kurdular cezanilerini, koydular kafelerini kaynatma. Onnar içärkan kafelerini, kelcä da yetişti onnarna, da verdi selam. Kelcä dedi agalara: “Neyçin kolverdiniz burada? Bunun bekçisi olmasa, böölä çayır çimen yetişmäs? Da fena mıydı dün bizim kefirmiz?” Agaları da dedilər: “Çok annayorsun sän”. Kelcä da dedi agalara: “her sizä bişey olmasa, bana hiç-ta olmas”. Kelcä da yindirdi katırdan sezanisini, da kurdu çadırını, da kaydattı kafesini, da oturdu yiçmää. Agaları da uyudu. Kelcä da işti kafesini, da yandığı geldi. Peeda oldu bayırdan genä bir babu, çıt-pıt dineciini kaçarak, lala zümbül biçeräk, kafe tütün içeräk, dayıl oldu onnarna: “Selam alekim çocuklar” dedi. Çocuklar uyandı babunun sesinä, da dedilər: “alekim selam, babo!” Babu sordu çocuklara: “nereyi gideersiniz bä çocuklara? Çocuklar dedi: “seferä gideeris babo”. Babu-da dedi: “Benim da vardı kırk oolum, onnar da seferä gittilər, bän-da kaldım”. Babu biraz da attı çocuklarnan, da teklif-etti: “Getireyim sizä biraz şarap, içmämisiniz?” Çocuklar da dedi: “hadi olsa şarap, biz şinsi mahmuruz içäris”. Babu da gitti, da sırtında getirdi bir fiçi şarap kırk vedrelik. Hepsi içti, Kelceye sıra geldiynän içmää, dedi: “bän içmeerim kelim azacak.” Hepsi sarfoş olup, ta yıkıldılar. Kaldı Kelcä, da babu oturdu Kelcäynän lafa. Kelcä dedi babuya: “Uykum geldi”. Babu da dedi: “Yat oolum, uyu, zerem yoldan geldiniz, yorgunsunuz. Kelcä da çekti çulu başına, da yattı. Babu da, süpürüp kaçarak, gitti. Kelcä da kalktı çul altından, aldı kılıcı, ta kaçtı babunun aardına şuracik-buracik. Kelcä babuya yetişämedi. Babu attı kendini merdivendän içeri, ama

kelceyi görmedi. Babunun da vardı kırk oolu, da babu dedi oollarna: “Ne durayorsunuz oollarım? Falan çöşmenin yanında var kırk kurban”. Babu dedi oollarna: “Her ben sizi birdän kolversäm, çinärsiniz biri birinizi”. Babu kolverdi birär birär, Kelcä da hep kesti, babuyu da memelerindän çeñgelä astı, da girdi içeri, da içerdä buldu bir kız. O kız taa da gözäl yöbürlerindän. Da Kelcä dedi o kıza: “Mari kız, gelmämisin bana?” Kız da dedi: “Gidärim, her kurtarısan agalarımından beni, ozaman gidärim”. Kelcä da dedi: “Onnarlan kolaydır iş”. Da geldi agaların yanına, da urdu onnara birär tepmää. Agaları da kalmışlar, gözlerni uvarak gittilər, yerledilər beegirlerni da gittirdilər yola, inkinat oldular. Kelcäsa genä geri kaldı topal katırlan. Agaları yetiştı bir binaya, da kolverdilär beegirlerni, girdilər bina içinä, da oturdular orda. Kelcä da yetiştı, geldi, da mahna buldu, onnara, da dedi: “Neiçin kolverdiniz burada, bunun bekçisi olmasa, bu kadar tertiptä durmas?” “Ne fena mıydı iki gün bizim kefirmiz?” Kelcä da dedi: “Sizä bişey olma-saydı, bana hiç ta olmaz”. Kelcä da kolverdi atını, o da girdi bina-içinä. Bir nedän sora, baksalar, bir dev geleer, aldı bir büyük kanara, da koydu kapuya. Dev da dedi: “Bän sizi kolverecäm, ama verisanız kelceyi bana. Agaları da dedi: “biz otuz dokuzumuz ta kaybeliriz, ama Kelce’yi vermeyiz”. O zaman annadı agaları, kelcä-da ne kuvet var. Kelcä da dedi agalara: “Brakın beni agalar, bän istesäm, şindi-da kurtulurum”. Kelcä dedi agalara: “Gidesiniz o çöşmeyä, nerdä yattık, da gidäsiniz o yoldan, ani babu yindi, da bulaceenız bir merdiven, da o merdivenin iki tarafı leş ama korkmayasınız, açan içeri gireceeniz, bulaceenız bir babu memelerindän asılı. Ondan da giräsiniz odaya. Var orda bir kız, da onu alasınız, ama o kıza dokunmayasınız. Her dokunursanız otuzdokuzunu da yattırıp ta düvärim. Ordan çekettiynän, gidäsiniz o armut aacinın yanına, da alasınız o yolu, nerdän o babu geldi, da yetißeceeniz bir binaya. Da o binada var bir merdiven, da o merdivenin iki tarafı-da leş. Ama korkmayasınız, da giräsiniz içeri, da içerdä bulaceenız bir babu memelärdän asılı. Ama korkmayasınız, da sora giräsiniz odaya. Odada vardır otuz dokuz kız. Alasınız, da yevlenäsiniz, ama beni düşünmeyäsiniz, nezamansa bän da gidecäm”. Şindi agaları gittilər, Kelcä da kaldı yevlän, da oldular ikisi kardaşlık. Şindi dev dedi kelceya: “Acäba sän getiräme misin fes-padişahının kızını bana?” Kelcä da dedi: “getirim”. Kelce’nin keli kızdı. Sardı

başına bir sargı. Üç çocuk ta düşünürmüş. Açan kelceyi gördü çocuklar, da dedilər biri birinä: “durun kardaşlar, tä geleer kocä, biyä bir dava kessin”. Kelcä-da işitti onnarın laflarını. O saatta kelcä dedi: “ne o sizdä?” Dedi: “ne olacak? Bıbamızdan kaldı biraz mal, onu pay-edämeeriz”. Kelcä da dedi: “ne mal kaldı bobanızdan?” Onnar da dedi: “Te bu külaf, hem bu kamçı, hem bir da pala”. Kelcä da dedi: “Ne marfetleri var onnarın? Onnar da dedi: “bu külafı, açan koyeersın başına, kimsey görmeer seni, bu palayı da yerä döşersin, da pineersin üstünä, bu kamçıyı da patladayorsun, nereyi isteersin, orayı da gidersin”. Kelcenin da oku yelindäydi, diredi ayaklarını da basetti, düştü dokuz daa aşırı, dokuz su aşırı. Da dedi onnara: “Nereyi düştü bu ok, gidin da getirin; ileri gelenä külafı verecäm, aardına gelenä kamçıyı, sora gelenä palayı.” Kelcä da döşedi o palayı, koydu kamçıyı, neetetti Fes padişahın dolabına, orayı da düştü. Avşam oldu, slugalar getirdi padişahın kızına yimä. Padişahın kızı yidi, da kaldı biraz. Da kız dedi slugalara: “Kalan mancäyı koyun dolaba. Yaarın sabaa bütün altı olsun.” Slugalar koydu, Kelcä yidi onnarı. Padişahın kızı yatmış uyumaa, ayakları ucunda bir şamdallı gümüşän yanardı, başı ucunda o da altın. Kelcä da gitti, şamdalları diıştirdi, altın şamdallı koydu ayakları ucuna, gümüş şamdallı da koydu başı ucunä. Padişahın kızı görmedi. Çok çekişti padişahın kızı slugalara, hem da düüdü, da dedi: “Mari orospular, siz burayı kolvereersiniz yinsan. Slugalar da hem aaladılar, hem sızladılar. Padişahın kızı dedi slugalara: “Her yaarın avşama bulursan yölä, sorarım sizä.” Slugalar da yertesı günü avşam yapayolar taa çok mancä. Padişahın kızı yiyeer, kalan mancälarını koyeerlar dolaba. Kelcä hepsini iyeer. Padişahın kızı yatıyor uyumaa. Kelcä genä diıştیرهer şamdalları. Sabaa olayor kız baksa şamdallar diıştirilmiş, dolap mancäları yinmiş, çırıyor slugaları, da deer: “Her yaarın avşama bulursam yölä, sorarım sizä.” Aaladı kızlar, sızladı. Üçüncü avşam slugalar taa çok mancä yapmışlar. Padişahın kızı yidi, kalan mancäyı slugalar koydular dolaba. Kelcä genä yidi. Padişahın kızı yattı uyumaa. Kelcä genä yidi. Padişahın kızı yattı uyumaa. Kelcä genä yidi. Padişahın kızı yattı uyumaa. Kelcä yindi yerä diıştirmä şamdalları, padişahın kızına geldi bir sinek sakına yetti. O sinek ordaykan Kelcä da bulundu kızın başı ucunda, da kız urdu Kelce'nin külafına. Külaf ta düştü yerä da kız dedi: “Ne Kelcä arayorsun sän burada?” kelcä da dedi

kıza: “Geldim seni almaa.” Kız da dedi Kelce’ya: “Her beni burdan çıkara bilirsan olur gideyim sana.” Kelcä dedi kıza: “Al mari iş kendinä, salt yincir al.” Kız aldı yincir. Kelcä da döşedi palayı, yindirdi kızı pala üstünä, koydu külaflı kızın başına, hem kendi başına, patlattı kamçıyı, ne neettetti, bir kıra düşsün. Açan düştü orayı, Kelcä lafetti kızlan, da dedi kıza: “Biler misiniz sän, bän seni nereyi götürerim?” Kız da dedi: “Nereyi?” Kelcä da dedi: “Devä götürerim.” Kız çok aaladı. Kelcä da dedi kıza: “Aalama, korkma, kalmaycäm sän ona. Ko dev da sevinsin sana biraz. O senin üstünä hızlanacaktır, sän deyasın: “Dur, hızlanma dev.” Da deecek: “Ne için?” Sän da deyvsin: “Kırk gün yasım var, bobam yöldü. Kırk gündän sora bän senin, sän da benim. Da sorasın yevä, nedir onun tılsımı. Bän bileerim onun tılsımını, ama bilmeerim aņgısı.” Da gittilär yevä ikisi. Gitmesinnän dev hızlandı kızın üstünä. Kız ta büyük seslän baardı, da dedi: “Dur, yaklaşma bana.” Dev da sordu: “Ne için?” Kız ta dedi: “Bobam yöldü.” Dev da Kelce’yi kapadı zindana. Kelcä yaydı palayı, koydu külaflı başına, patlattı kamçıyı, çıktı zindandan, girdi içeri kızın yanına. Dev da gitti aulanmaa. Dev da bir keredä irdi bir yökü, hem içardı bir fiçı su. Kız ta sordu: “Nedir senin tılsımın?” Dev da demiş: “Te bu direk.” Dev gittiynän aulanmaa, kızlan Kelcä donatmış dirää. Kelcä dedi kıza: “Dev geldiynän yevä, sän oynayasın bu diren dolayanında hem deyasın: “Devimin tılsımı.” Avşam oldu, dev geldi, kız oynarmış dirään dolayanında, da därmış: “Devimin tılsımı.” Dev da gülümsedi, kız da başladı aalamaa. Kız dedi devä: “Ne gülersin?” Da urdu kız kendini yerä. Dev da dedi kıza: “Karı, darsın, saçı uzun, da akli kısa, devin tılsımı ne zaman olur direktän? Söolesin, da bän da iileneyim.” Dev da dedi: “Benim tılsımım bu yevin süpürgesi.” Kelcä dedi kıza: “Donadasın süpürgeyi türlü türlü parçaynan.” Dev da gitti aulanmaa. Kız da hazırladı ona bir yökü bir da fiçı su, sora donadayorlar süpürgeyi. Şindi dev döndü geri. Kelcä da dedi: “Dev geleer, alasın süpürgeyi, da çıkasın karşı oyneerak.” O da aldı, da çıktı ona karşı, da hem oynardı, da dardı: “Devimin tılsımı.” Dev da gene gülümsedi. Kız da kendini yerä urdu, da başladı aalamaa. Dev da güldü, da dedi: “Karı, darsın, akli kısa, da saçı uzun hiç devin tılsımı olur mu yevin dirää yakisa süpürgä. Benim tılsımım faydası yoktur sana sööleycäm ama pek yırak vardır bir Kaz-daa, daayın içindä var bir göl, gölün içindä var üç yödek. İleri

gideer bir yerkek yördek. O yördään katısında var bir oka taşı. O taşın içindä var üç sinek. Onnar benim tılsımım. Kelcä yaydı palayı, koydu külafı başına, neetetti Kaz-daayın içinä, patlattı kamçıyı, düştü göl başına, urdu ilerki yördää yardı onu, çıkardı katısını, kırdı o üç oka taşı. Taşını çıkardı üç sinek, birinin başını kopardı, ikisini da koydu şişä içinä. Dev da hastalandı. Kelcä da geri geldi, da dedi kıza: “Sän da gör, bän nası yöldürecäm devi.” Dev yarı yola geldi, Kelcä kopardı ikinci sinään kafasını. Dev da pek hastalanıyor, savaşayor gitmää, ama pek hastalanıyor. Açan kalayor on stincin yevä, Kelcä koparayor üçüncü sinään kafasını. Dev da yöleer. Alayor Kelcä kıızı, da çekedeerlär gitmää, bulayorlar agalarını. Agaları almışlar o kıızları, da yevlenmişlär. Kelcä da gitti, da o kıızı yeverdi, bunu da aldı kendinä. kökädan haydadı.

34. Ki Keçel Matalı³⁹⁹

Qamçıya quvvət, Muhammed'e salavat. Varıdı, yoxuydu, darın dünyasında ki keçel varıydı. Bu ki keçel her ne senete qoyulurdu başa aparmadılar. He bele xoru xoru gezdiler. Bir gün biri geldi dedi: Nene bu xoruzu menimçi, kes, qaynat, qavurginen, aparım patışahçı beke mene bir hediye veri. E, dedi nene. Xoruzu kesti, verdi neneye. Nene de qaxtı ütledi, bişirdi, qavırdı. Bir qonşudan bir bele sini getirdi bir peştemaldan barabar, üstüne çekti verdi keçelin başına. Keçel yetişti qesre, qesrın yanına... "babam yol verin gedirem patışah yanına işim var". Le dedi, pis keçel siktir ol, o terefe seni patışah neynesin? dedi. Gedin özne selevın bir keçel gelip senivçi hediye getirip; baxın ne diyer. Qavdı meni giderem, qavmadı gellem, girerem içeriye. Dediler: Eyitti. Gettiler dediler: "patışahım bir keçel gelip inad olup, bunca edırix getmiri, diri illa girem patışahı görüm". Dedi: "keçeler keyf olu, gidin salın içeriye gelsin". Geldi içeriye girdi. Baxdı sağvezir, solvezir, patışah otırıptı. Apardı xoruzı qapıda, qapıydan peştemalıydan qoydı mezin üstüne. Dedi: Keçel bu nedi? Dedi vallah patışahım Allah ömürler versin, gögde imanım, yerde gümanım bu xoruz varıdı. Bunı qavırdım senivçi hediye getirdim. Ey dedi "keçel bunı, üç biziğ bir de sen, dörde taqsim ele yağın". Dedi: eyyidi. Xoruzun başını qaldırdı verdi patışahın eline, sağ qanatın qaldırdı verdi sağvezirin eline, sol qanatın qaldırdı verdi solvezirin eline gevdeni de çekti özü yemeğe. "ey, dedi, keçel bu nece hediye bizimçi getiripsen? Kelleni verdiv patışahıydım mene, sağ qanadı ona verdiv, sol qanadı ona verdiv gevdanı bir tav etiyden özüv yediv!" dedi patışahım Allah ömürler versin, qilinciv keskin olsun. Sen başsan, baş ye, o da sağ vezirdı sağ qanadı yesin, bu da solvezirdı sol qanadı yesin. Men de yetimçeyem gevdeni yerem. Hapsı başladılar gülmeğe. Yüz altun buna verdiler yola saldılar. Qaça qaça geldi nene yanına. Keyften dedi "Nene xarab ettim bir xoruz apardım yüz altuna verdim patışaha!!" O keçel eşiti, girdi düştü canına. Geldi evde congalar varıdı, dedi nene. Dedi: ha. Dedi bu conanı kesim, derisini soyum, bunı eyyi qaynet, eyyi bişir, bele gözel qızart, qavur qoy siniye. Bir peştimal çek üstüne

³⁹⁹ Najdat Y. Murad, "Irak Türkmenlerinin Masallarında Motif ve Tip İncelemesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), ss. 276-278.

aparım patışahçı hediye. O bir xoruz apardı yüz altun aldı, men bir conga aparsam indi ki yüz altun alam!! Dedi: Eyyidi nene. Qaxtı nene ecele ecele kestiler, qaynattılar, qavurdılar.. qoydı bir siniye, bir peştamal çekti verdi keçelin başına. Keçel geldi yetişti patışahın qasrı yanna. Duran harslar qoymırı öznü. Dedi: Babam gidin selevin bir keçel gelib senıv yanıva. Gettiler dediler patışahım Allah ümürler versin, bir keçel gelipti, bilmiriğ başında ne getiripti. Bunca edırığ.. diyiri, illa girem patışahı görrem. Dedi keçeler keyf olı, ne var salın öznü girsin içeriye. Geldi girdi içeriye. Baxdı sağvezir, solvezir ve patışah otırıptılar. Ha keçel nişi geldi dediler. Dedi: Vallah patışahım göğde imanım, yerde gümanım bu congaya varıdı. Bir tapmadım sene layiq getirim. Bunu kestim qavırdım sene hediye getirdim. Ey dedi. Keçel bunu taqsim et dördümüze, biz üç sen de bir dört. Bir beyyük küme qoydı patışahın öğüne. Onan bir kuççığ küme eti qoydı sağvezirin öğüne, onan bir kuççığ küme eti qoydı solvezirin öğüne. Dediler: Be sen? Dedi ben istemirem. Çağırdı kavvas ge buna yüz şaq çek, yüz şaq çektiler özne atıllar yazıya yığlıya yığlıya sinniyden peştemalı aldı qoltuğuna geldi. Nene dedi neydi? Dedi ölünce de küteğ yedim, bu sebebçi dur oğlım indi gedirem arvadının canına. Qarı abanı örtürü, getti xanımın yana. Allah qabletmesin peygamber qabletmesin; o keçel bir xoruz apardı yüz altun verdi. Menim oğlım bir conga qavırdı apardı yüz şeq yedi. Bunu Allah nece qableder? Buna da patışahın arvadı çox hidetlendi. Dedi: Qoy günorta ğadaya geli eve, men heqqinnen gellem. Günorta oldu patışah eve geldi. Dedi: Allah bunu qableder, peygamber bunu qableder? Sen patışahsan edelet iş etmisen. Allah seni taxtudan, tacuvdan atar. Bir keçel gessin. Nişi xanım dedi: Bir keçel gessin bir yavuğ getirsin yüz altun veresen, bir keçel gessin bir conga getirsin yüz şaq ta çalasan. Dedi: Xanım hiddetme yüzümüze. Yollarıx ki keçel gessin; sevıv öğüvde buları sınaram. Bax sen de benim verdiğim yüz altun vermesen, yüz şaq çaldığıma yüz şaq çalmasan? Dedi: Eyyidi. Yolladılar ki keçel de geldi. Evvelen patışah çağırdı xoruz keçelini... Girdi içeriye. Beş yımırta qoydı öğüne patışah dedi: Keçel: dedi: ha. Menem, sense, arvadımdı bunu üçümüze taqsim ele. Birbirimizden ziyat essük olmasın. Dedi: Eyyidi. Bir dene qoydı patışahın öğüne, bir dene qoydı öz öğüne üç dene de qoydı xanımın öğüne. Üle kerete sen bunu nece taqsim ettiv? Dedi. Patışahım demisen taqsim

eyle? Seniv ki yumurtav var üç. Menim ki yumurtam var, bu ki üç. Xanımda yoxtı, xanım da üç. Çıxartı yüz altun keçel xoruza verdi. Dedi: sen get. Çağırdılar conga keçelini. Beş yumurtanı patışah qoydı öğüne. Dedi: Bunı haq habib Allah üçümüze taqsim ele. Dedi: Eyyidi. Yımırmanın üçü qoydı patışahın öğüne, kisin qoydı xanımın öğüne. Özü qaldı açuxta. Dediler: Be sen? Dedi: men istemirem. Xanım dedi: Qaxın buna yüz şaq çalın. Daha nişi disen haqqıvda var işte. Havadan üç alma düştü biri matala, biri matal diyene, biri de oturan cemete! Men de gettim men de bir şey vermediler.

35. İsfahan Keçeli⁴⁰⁰

Biri var idi, biri yox idi, bir qarı var idi. Bu qarının da bir keçel oğlu var idi. Bunların dörd toyuğu, bir eşşeyi, bir de smıq bir cehreleri var idi.

Bir gün Keçel dedi:

- Ana, burada korluq çekirik, gelsene İsfahan'a köçek?

Anası dedi:

- Ay Keçel, İsfahan'da ele lotular var ki, seni kişmiş yerine ciblerine doldurub yeyerler. Orada biz baş cardabilmerik, yerinde rahat otur.

Keçel dedi:

- Ana, sen razı ol, köçek. Men İsfahan lotularma bir toy tutum ki, sesi aleme yayılsın.

Qarı razı oldu. Dörd toyuğu, bir de smıq cehreni eşşeye yükleyib İsfahan'a köçdüler. Bir gün qarı dedi:

- Ay oğul, öz yerimizde hamı bizi tanıyırdı, yene bize qonum-qonşu kömek eleyirdi, dolanırdıq. İndi burada kim bize el tutacaq? Apar toyuqları sat, çörek al getir yeyek, görek axırımız ne olacaq.

Keçel toyuqları götürüb bazara apardı. Keçel ele tezece bazara çatmışdı, darğa geldi onun yanma:

- Keçel, toyuqları neçeye deyirsən?

Keçel dedi:

- Dördü elli tümen.

Darğa toyuqları götürdü.

Keçel pul isteyende darğa bir şapalaq da onun üzüne vurub yola düşdü. Keçel heç bir söz demeyib, xelvetce onun dalınca yola düzeldi. Darğa düz evine getdi. Keçel de qapıda durup onu pusdu. Darğa toyuqları avradma verdi. Avradı dedi:

- A kişi, bunlar ne yaxşı kök toyuxdu, neçeye aldın?

Darğa dedi:

- Bir şaplağa. Bunları bişir, qonaqlarım bağa gelecek. Men gedirem.

Keçel nökerimi göndereyecem, ne istese ver, qonaqlar üçün getirsin.

⁴⁰⁰ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Türk Edebiyatı, Azerbaycan Türklerinin Halk Yaraticılığı, Qaravelliler), erişim tarihi: 25. 02. 2009

Darğa bunu deyib getdi.

Keçel darğanın dediklerini eşidirdi. Gözlerdi darğa getdi. Bir az keçdi, Keçel darğanın evine girip dedi:

- Xanım meni ağa gönderib. Ağam iki xalı, iki gebe, iki de xalca isteyir bağa salmağa, qonaqlar gelecek.

Xanım keçelin dediklerini verib yola saldı. Keçel gebeleri götürüb öz evlerine getdi. Anası dedi:

- Oğlum, bunları ne ile aldm?

- Toyuqlarm bahasına.

Keçel yene darğanın evine gedib gözledi, toyuqlar bişdi. Xanım dedi:

- Keçel, indi neye gelibsen?

Keçel dedi:

- Ağam dedi toyuqları versin.

Xanım toyuqları bir qaba qoyub, üstüne de örtük çekib, keçe verdi.

Keçel toyuqları götürüb evlerine geldi. Anası dedi:

- Ay oğul, bunları ne ile aldın?

- Ay ana, bunları da toyuqlarm bahasına. Gel otur yeyek.

Oturdular, ana bala toyuqları şirin şirin yediler. O terefdən darğa keçel nökerini gönderdi ki, get xalı gebeni getir, bağı döşeyek, qonaqlar gelecek.

Keçel nöker gelib dedi:

- Xanım, meni ağa gönderib, xalıları, gebeleri, toyuqları ver aparım, qonaqlar gelir.

Xanım dedi:

- Ay Keçel, meni ele salıbsan, nedi? Bir az bundan qabaq gelib aparmadm? Keçel dedi:

- Ay xanım, ne deyirsen?

Xanım başını qaldınb gördü ki, bu lap noxudu keçeldi, dedi:

- Get ağana söyle ki, bir keçel geldi, senin adını verdi, xalıları, gebeleri, toyuqları apardı.

Nöker ağasının yanına gelib nedi:

- Xanım deyir, bayaq bir keçel geldi, gebeleri, xalıları, toyuqları apardı.

Darğa bildi ki, bu keçel toyuq yiyesü keçeldi. Onun dalma düşdü, soraq eleye eleye gelib evlerini tapdı. Keçel uzaqdan darğanı görüb ölen bacısının patlarını geyindi, heyete çıxdı, başladı dörd bir yanı süpürmeye. Darğa gördü bir qız heyet süpürür dedi:

- Ay qız kimsen?

Keçel dedi:

- Çarının qızıyam.

Darğa dedi:

- Mene gellersen mi?

Keçel dedi:

- Gelerem, eğer alsan.

Darğa qız patları geymiş keçeli götürüb evine apardı. Axşam oldu, yediler, içdiler, sohbete başladılar. Keçel darğanın evine göz gezdirib gördü, evde mengene var, dedi:

- Darğa, o nedi?

Darğa dedi:

- Bu mengenedi. Men seherde oğru dutanda buna sahb tenbeh eleyirem.

Keçel qalxdı, mengeneye girib dedi:

- Bur görüm, ne eleyir?

Darğa mengeneneni bir az burdu.

Keçel dedi:

- Ay, qabırğalarım qınlıdı, aç.

Darğa tez mengeneneni açdı, keçel çıxıb dedi:

- İndi de sen gir, men burum.

Darğa dedi:

- Gözle ha, berk burma, qabırğalanmı qırarsan.

Keçel dedi:

- Qorxma, berk burmaram.

Darğa mengeneye girdi. Keçel mengeneneni ele burdu ki, darğanın qabırğaları birbirine keçdi. Darğa dedi:

- Ay qız, öldüm aç!

Keçel dedi:

- Ne qız, toyuqları zorla alabilerdin mi? Mene şapalaq vurardın mı?

Darğa baxıb gördü qız ne gezir, bu hemin keçeldi, dedi:

- Ay Keçel meni öldürme, atam sene qurban, her ne isteyirsən verim.

Keçel qulaq asmadı. Mengeneni daha da berk burdu. Darğanın sesi kesildi.

Darğanın kim terefinden mengeneğe saimdiğindən heç kesin xeberi olmadı.

SONUÇ

Anadolu'da, Türk dünyasında, Kıbrıs'ta ve Balkanlar, Irak, Suriye gibi Türkçenin yaşadığı bölgelerde anlatılan Keloğlan masalları, bazı farklılıklar gösterse de temelde kel tipin kahramanlaşma sürecinde yaşadığı maceralar üzerine kurgulanmıştır. Bu maceralar, çözüme yönelik bazı çıkışlarla yol hikâyesine dönüşür. Keloğlan, ait olduğu toplumsal sınıf içerisinde durumundan hoşnut olmayan ve bu durumu sorgulayan bir tipi temsil eder.

Masallarda çoğu kez adı olmayan kahraman, başında saç olmadığı için Keloğlan olarak anılır. Türk dünyasından derlenen bazı masallarda özel bir adı varsa da bunlar sınırlı sayıda örneklerdir. Ancak Keloğlan, kel olduğu için adı konulmuş ya da kelliği ile şöhret bulmuş ve o gösterge ile tanınan bir tip değildir. Onu tipleştiren, değişmeyen karakter özellikleri ile olaylar ve durumlar karşısındaki tavrıdır. O mantıksal bir kurgulama ile oluşturduğu alanda kendi meşru idealini hayata geçirir. Halk, bu mücadele formunda kendisi gibi isimsiz ve iddiasız kahramanını yaratmıştır. Adı ve sanı krallar ve firavunlar kadar şöhretli olmayan ama kendisi için bir o kadar değerli kahramanını ortaya koymuştur.

Bazı masallarda kel ya da keçel oğlan adı geçmemesine rağmen kahraman, kel tipin özelliklerini taşır; bu masallar da Keloğlan masalı olarak kabul edilmelidir. Eğer bir kültür muhiti kel oğlan tipi ile bir metin aktarıyorsa bu tipi biliyor ve tanıyor demektir. Bazı yörelerde kel tipe ait hiçbir anlatı yer almazken bazı yörelerde de Keloğlan adındaki tipten habersiz kel oğlan masalları anlatılmaktadır. Bugün özel bir adla Keloğlanlaştırdığımız tip, adsız ve namsız şöhreti ifade eden bir tiptir. Yani onun şöhreti adında ve saçsızlığında değildir. Böyle olduğu takdirde ona tip diyemeyiz. Keloğlan, kendisinde topladığı ruhsal ve fiziksel özellikleri ile, adı her ne olursa olsun aynı kalan anonim bir karakterdir.

Masalların başında, çoğunlukla annesinden başka bir yakını olmayan Keloğlan'ın bazı masalarda babası vardır, ancak baba herhangi bir fonksiyon

yerine getirmeden masalın başında ölür. Masallarda genellikle tek çocuk olan Keloğlan, kardeşlerinin olduğu masallarda da en küçük çocuktur. Bu küçük kardeş, sahip olduğu donanımlarla diğerlerinden ayrılır. Zekâsıyla, bilgisiyle, gücüyle, şansıyla, yaptığı hile ve oyunlarla kardeşlerinin başaramadığı işleri başarır, sorunları çözer.

Birçok masalın başında bekâr bir delikanlı olan Keloğlan, masalların sonunda istediği kızla -bu çoğunlukla padişahın kızıdır- evlenir. Bu evlilik ile Keloğlan'ın elde ettiği şey sevdiği kızdan çok, padişahın en değerli varlıklarından biridir. Bu masallarda aşk ana tema olarak işlenmediği için sevgiliye duyulan özlem hisli sözcüklerle ifade edilmez. Padişahın kızı, tıpkı çoğu masalın sonunda elde ettiği başvezirlik payesi gibi, kahramanın padişaha gücünü kabul ettirmesini sembolize eden bir figürdür. Masallarda aşktan ziyade evlenme isteği ön plandadır, bu istek Keloğlan'ı aşama kaydetmek için gurbete gönderen sebeplerden biridir.

Masallarda Keloğlan'ın memleketi olarak çoğu kez ücra bir köy karşımıza çıkar. Keloğlan masallarında bulunan pek çok unsurda olduğu gibi mekân da gösterişsiz ve iddiasız bir tip olan Keloğlan'a uyum sağlar. Masalların sonunda onun kat ettiği yolculuğun daha somut ve belki daha belirgin kılınması adına da köy önemli bir mihenk niteliği taşır. Kel kahraman, ait olduğu en vasat zeminden hareket ederek aşamalar kaydeder ve her zaman daha da yükseğe erişir.

Masallarda çoğunlukla mesleksiz ve işsiz olan Keloğlan bazı masallarda da çobanlık, çiftçilik, yanaşmalık, amelelik gibi pek beceri gerektirmeyen işleri yapar. İşsizlik ve para kazanma isteği de onu evinden ayıran gerekçelerdendir.

Masallarda Keloğlan'ın dış görünüşüne ait ayrıntılı ifadeler rastlamayız. En önemli fiziksel özelliği saçsız olmasıdır. Bazı masallarda yirmi yaşında olduğu ifade edilse de çoğunlukla bir delikanlı olarak temsil edilir.

Keloğlan pek çok masalın başında tembel, aptal, fakir, zavallı görünümlü bir genç olarak şekillendirilmiştir. Fakat masalların devamında önüne çıkan

engelleri aşan, tabiatüstü yaratıklardan, kötü kişilerden korkmayan, kötüler ve kötülüklerle savaşı, bazen de bu savaşı kazanmak için hilebazlık ve oyunculuktan çekinmeyen; iyi kalpli, cesur, masum, akıllı, becerikli, sabırlı, çalışkan ve uyanık bir delikanlı olarak karşımıza çıkarılır.

Keloğlan yoksulluk, yoksunluk, mevcut sosyal ya da ekonomik duruma itiraz, evlenme veya iş bulma isteği gibi sepeplerden dolayı evinden ayrılmaya karar verir. Kel kahraman, bu çağrıya yöneldiğinde karşısında ilk önce annesini bulur. Annesi, temsil ettiği sosyal statünün ona yüklediği bilinçle, oğlunu bu güçlü değişim isteğinden geri çevirmek ister. Daha çok toplumsal normların kılavuzluğunda onun alışlagelmiş sınırlarını hatırlatır, fakirliğine ve yoksunluğuna vurgu yaparak kahramanı yıldırmaya çalışır. Kahramanın yoluna çıkan bu muhafızlar; devletliler, zalim güç ve servet sahipleri, vicdansız tüccarlar, şöhretli rakipler, devler, yılanlar, kırk haramiler, güzel padişah kızları ve benzer kılıklara bürünerek onu mücadeleden alıkoymak isterler.

Keloğlan, kolektif bilinçdışının kendisine yüklediği aşamayı gerçekleştirmek için bu yolculuğa çıkmalıdır. Köydeki fakir, saf ve tembel Keloğlan evden ayrıldıktan sonra değişime uğrar; uyanık, gayretli ve külyutmaz oluverir. Ancak bu yükseliş, mitolojik kahramanda olduğu gibi serüvenin başında tescillenen bir başarı olarak ortaya çıkmaz. Tersine, halk kahramanı sıradan, vasat ve sade bir serüvende eğreti durur.

Bu iddiasız tip, masalların sonuna doğru aşamalar silsilesi ile yükselerek sessizce kahramanlaşır. Her masalda bu değişimi tetikleyecek faktörler bulunur ve imkânsız başarıma şartı, masalsı bir olağan dışılıkla karşısına çıkarılır. Abartılı sıfatlar ve olağanüstü davranışlar yerine, değerleri vurgulayarak ve sosyal statüler kazanarak yükselir. Onun manevi yükselişi, maddi yükselmeyi de beraberinde getirir.

Kel kahraman, güç bile kullanmadan mücadelesini sürdürür. Bu misyon, büyük ölçüde onun akıllı ve şanslı üzerinden yürütülür. Keloğlan, destan kahramanlarında olduğu gibi sivriltilmiş bir akılla hareket etmez. O, bu mitosu

da tersi ile temsil eder. İlk bakışta aptal ve saf görünse de onun aklından hiç şüphe duyulmaz. Keloğlan'ın Koroğlu gibi ya da başkaca alp kahramanlar gibi meydan cengine ihtiyacı yoktur. Onun silahı aklıdır. Düşmanını sonu belli savaşta eğlenceli bir şekilde dize getirir.

Masalın başındaki uyuşuk ve aptal görünümü ise Keloğlan'ın en iyi kullandığı silahlardan birisidir. İnsanlar onun saf, kolay kandırılır, zavallı ve garip görünüşünden yararlanmak isterler. Keloğlan, bu görüntüsü ile kötülerin kendisine kolayca yaklaşıp hemen kendilerini belli etmelerini sağlar. Bu durum masalın devamındaki zekice buluşları ve üstün başarıları vurgulu kılmak için de kullanılır.

Kendi donanımını ve fiziksel gücünü bilmesine rağmen kahraman edasının arkasında hince gülümseyen bu tip, ironik davranmakla birlikte örtülü bir kahramanlığı da barındırmaktadır. Kendi gücünün farkında olmakla birlikte, eğlendirmek, iğnelemek ve muzaffer olmanın sahte hazzı ile eğlenmekte ve başkaca bireysel veya toplumsal faydaları yerine getirmektedir.

Keloğlan, kötü güçlülere tek başına dize getirir. Masallara göre, bu onun ilk kez yaptığı bir şeydir. Keloğlan boyunu aşacak düzeyde olan bir başarı elde etmiştir. Sade ve iddiasız bir hayat yaşayan halk, uzunca süre biriktirdiği tecrübelerini Keloğlan üzerinde birleştirip ortak tehditlere karşı yumuşak bir gladyatör yaratmıştır.

Keloğlan rakipleri ile mücadele ederken hile yapmaktan ve oyun kurmaktan geri durmaz. Onun zaferlerinin arkasında ince zekâ ürünü hile ve oyunlar vardır. Ancak Keloğlan'ın hilekârlığı maruz kaldığı haksızlıklara karşı rakiplerine vereceği cezaları hayata geçirmek için kullandığı kolaycı yöntem olarak anlaşılmalıdır. Kötülük, güç ve zulüm sembolleri hangi yöntemi kullanıyorsa, Keloğlan onlardan daha işlevsel ve kıvrak bir değişkenlikle o figürlere üstün gelecek yeteneklerle donanır. Farklı hile ve tuzaklara karşı Keloğlan, hızlı bir manevra ile daha üstün taktik geliştirir.

Şaşırtıcı ve gülünesi pek çok tesadüf onun önünde yürür ve başarılı yolculuğu için zemin hazırlar. Zaman zaman mantık sınırlarını zorlayan bu zaferler biraz da tipin ironik donanımı ile ilişkilendirilir. Çünkü tarihsel sürecin büyük ritmi, hem toplumsal değerleri hem de güç sahiplerini yıpratmadan, konjonktüre uygun olarak kazanırken eğlenmeyi de yeğlemektedir.

Keloğlan, destanlaşan Koroğlu anlatısından beslenerek zaman içerisinde daha farklı bir tip olan Keloğlan tipini hazırlamış olmalıdır. Keloğlan, gerek kendisi gerek sosyal donanımları bakımından adsız ve iddiasız bir tipi karşılar. O, hesabını görmek istediği güçlere karşı mücadelesini, intikam duygusunu gizleyerek, üstü örtülü bir şekilde sessizce icra eder. Koroğlu, destanlaşan macerasında kahramanlığın nam salan bütün özelliklerini ortaya çıkarırken, Keloğlan düşmanını uyandırmadan, kaba güç kullanarak gürültü patırtı ile sesini duyurmadan destan kahramanının elde edeceği ideali sessiz bir zaferle dillendirir.

Keloğlan, kolektif bilincin kendisine yüklediği misyon ile birtakım toplumsal roller alırken evrensel ya da millî değerleri de yüceltmış olur. Masalarda gücünü kötüye kullanan zenginler, devletliler eleştirilmiş ve halk onlarla mücadele etmek için kendisi gibi isimsiz ve iddiasız kahramanını yaratmıştır.

Keloğlan, bu bayrak yarışında toplumu ve bireyi tehdit eden güçlere karşı gizli bir alp tipini icra eder. Keloğlan'ın şanssızlığı renksiz ve iddiasız oluşudur. Keloğlan, halk gibi gösterişsiz ve biçare ama halk kadar özgüvenli ve kararlıdır. Onun gücü ve kararlılığındaki esrar onu Keloğlan yapmaktadır. O, üzerine kahramanlık yakıştırılmayan bir halk kahramanıdır. Bu metinler sessiz kalabalıkların sessiz çılgınlığını işler.

Masalı dinlerken eğlenen, eğlenirken öğrenen, öğrenirken değişimi sorgulayan masal dinleyicisi, toplumsal terapi ile zaman içerisinde bilinçaltında rahatsızlık uyandıran şeylerden kurtulmaya çalışmıştır. Bu profesyonel tedavi yönteminin dikkat çeken tarafı ise uygulamayı yapacak hekimin, hırçın hastaya

her zaman palyaço kıyafetinin arkasından sempatik yaklaşmasıdır. Kelođlan bu kıyafeti yadsımayan ve kompleksiz bir şekilde gizlenen bir tip olduğu için, kahramanlaşarak dikkat çekmemekle kıskançlığa ve karşı tepkiye zemin hazırlamadan mağdur ve mazlum adına hareket eder. Kamuoyunun desteğini arkasına aldığı ve en önemlisi sūrpriz değişimle aynı zamanda halkı eğlendirdiğinden bu rol için oldukça uygun bir tip olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aarne, Antti ve Thompson S., *The Types of The Folktale*, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1961.
- Aça, Mehmet, “Tıva Destan ve Masallarının Araştırılmasında Tür Sorunu”, *Millî Folklor*, sayı 72, (Kış 2006).
- Aça, Mehmet, “Türk Kahramanlık Destanlarında İç Mücadele ve Yakın Akrabaları Tarafından İhanete Uğrayan Kahramanlar”, *Millî Folklor*, sayı 44, (Kış 1999).
- Aça, Mehmet, “Türk Kahramanlık Destanlarının Öksüz Yetim Bahadırları”, *Millî Folklor*, sayı 58, (Yaz 2003).
- Adler, Alfred, *İnsanı Tanıma Sanatı*, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Say Yayınları, 2004.
- Adler, Alfred, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Say Yayınları, 2002.
- Aksu, Emin, *Keloğlan*, İstanbul: Aksu Yayınevi, 1972.
- Aksu, M. Cumhuriyet, *Keloğlan*, İstanbul: Selahattin Yayın Dağıtım, 1990.
- Alangu, Tahir, “Keloğlan Masalları Mitostan Kurtuluş-Gerçeğe Yöneliş”, *Türk Dili Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, sayı 207, (Aralık 1968).
- Alangu, Tahir, *Keloğlan Masalları*, İstanbul: Afa Yayınları, 1990.
- Alangu, Tahir, *Keloğlan Masalları*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1967.
- Alptekin, Ali Berat, *Kazak Masallarından Seçmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Alptekin, Ali Berat, *Taşeli Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Alsan, Nebil Fazıl, *Kel Oğlan*, İstanbul: Gül Matbaası, 1977.
- Apte, Mahadev L., *Humor and Laughter*, London: Cornell University Press, 1985.
- Arslan, Ahmet Ali, “‘Keloğlan ve Anası’ adlı Masalın Sibirya’daki ‘Ostyak’ Varyantı Üzerine”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 120, 1996.
- Arslan, Ahmet Ali, *Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar*, 2. cilt, Ankara: AKM Yayınları, 2000.

- Aslan, Namık, “Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması: İnceleme-Metinler”, (Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994).
- Aydın, Ergin, Keloğlan Masalları, Ankara: Gaye Matbaacılık, 1988.
- Azim, Mehmet, Keloğlan ve Sihirli Değnek, İstanbul: Zambak Yayınları, 2000.
- Babacan, Bahtiyar, Keloğlan ile Köse, İstanbul: Danışman Yayınları, 1982.
- Babacan, Bahtiyar, Keloğlan Masalları I: Ali Cengiz Oyunu, İstanbul: Erdem Yayınları, 1985.
- Babacan, Bahtiyar, Keloğlan Masalları II: Keloğlan ile Kırk Haramiler, İstanbul: Erdem Yayınları, 1993.
- Babacan, Bahtiyar, Keloğlan Masalları III: Altın Heybe, İstanbul: Erdem Yayınları, 1993.
- Bakı, Ayşe, Keloğlan’ın Meraklı Masalları, İstanbul: Renk Yayınevi, 1966.
- Bakırcı, Nedim, “Niğde Masalları,” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2000).
- Bang, W. ve Arat, Reşit Rahmeti, Oğuz Kağan Destanı, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970.
- Başaran, Mehmet, Keloğlan, İstanbul: Papirüs Yayınları, 2004.
- Bayat, Fuzuli, Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Bayat, Fuzuli, Köroğlu: Şamandan Âşık, Alptan Erene, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Bergson, Henri, Gülme, Komığın Anlamı Üstüne Deneme, çev. Yaşar Avunç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Beydili, Celal, Türk Mitolojisi, Ankara: Yurt Yayınları, 2005.
- Birkalan, Hande, “Gelenek, Halk Kahramanları, Popüler Medya ve İnek Şaban”, Folklor/Edebiyat, cilt 6, sayı 23, 2000.
- Boratav, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973.
- Boratav, Pertev Naili, Az Gittik Uz Gittik, Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Boratav, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, İstanbul: Adam Yayınları, 1984.

- Boratav, Pertev Naili, Zaman Zaman İçinde, Ankara: İmge Kitabevi, 2009.
- Bostan, Merve, Keloğlan Masalları, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2002.
- Bozkurt, Kenan, “Kıyâfet İlmî Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Şa‘bân-ı Sivrihisârî’nin Kıyâfet-nâmesi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2008).
- Burdurlu, İbrahim Zeki, Keloğlan Masalları, İzmir: Karınca Matbaacılık, 1966.
- Burdurlu, İbrahim Zeki, Keloğlan, Burdur: Yeni Burdur Basımevi, 1949.
- Burul, Kıdırbayeva ve Abdikerim Muratov, “Alplara Mahsus Evlilik”, Aktaran: Mehmet Aça, Millî Folklor, sayı 37, (Bahar 1998).
- Campbell, Joseph, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, çev. Sabri Gürses, İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2000.
- Cıbroğlu, Yıldız, “Keloğlan’ın ‘Saçsız’ Başı ve Tanrıçalar”, Evrensel Kültür, sayı 101, 2000.
- Cin, Halil ve Akgündüz, A., Türk-İslam Hukuk Tarihi, cilt III, İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.
- Comte-Sponville, Andr e, Büyük Erdemler Risalesi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Coşkun, Bahaettin, Keloğlan Oyuncu, İstanbul: Yüksel Yayınevi, 1986.
- Cüceloğlu, Doğan, İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
- Çakıroğlu, Atila, Keloğlan: Şiir Diliyle Masallar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Çavuşoğlu, Ali, Kıyâfet-nâmeler, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Çelebioğlu, Âmil, “Kıyafe(t) İlmî ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdi ile Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Kıyafetnâmeleri”, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Çobanoğlu, Özkul, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Çobanoğlu, Özkul, Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

- Çoruhlu, Yaşar, “Uygur Sanatında Saçın İkonografik Tertibi”, Saç Kitabı, haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, 2004.
- Danışman, Bedrettin, Keloğlan Masalları, İstanbul: Danışman Yayınları, 1969.
- Demirbaş, Seher, “Sütçüler Masalları”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006).
- Dilibal, Hilmi, Keloğlan Kuyumcu Çırağı, İstanbul: Renk Yayınevi, 1970.
- Doğan, Abdullah, “Adıyaman Yöresi Masalları Üzerine Bir İnceleme”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).
- Dundes, Alan, “Halk Nedir?”, çev. Metin Ekici, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1, haz. Gülin Öğüt Eker vd., Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003.
- Dursun, Aysun, “Keloğlan Masallarının Tespiti ve Tasnifi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
- Duymaz, Ali, “Dede Korkut Kitabı’nda Alplarin Eğitim ve Geçiş Törenleri”, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Duymaz, Ali, “Oğuz Kağan Destanı’ndan Dede Korkut Kitabı’na Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler”, Millî Folklor, sayı 76 (Kış 2007).
- Eberhard, W. ve Boratav, P. N., Typen Turkischer Volksmärchen, Wiesbaden 1953.
- Eco, Umberto, Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can Yayınları, 2009.
- Egeli, Münir Hayri, Keloğlan Masalları, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1977.
- Ekici, Metin, “Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler”, Millî Folklor, sayı 44, (Kış 1999).
- Ekici, Metin, “Halk Hikâyelerinde Ad Verme Geleneği”, Palandöken Dergisi, İzmir, sayı 4, 1989.
- Ekici, Metin, “Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış”, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, haz. G. Gülsevin vd., İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2005.

- Ekici, Metin, Türk Dünyasında Koroğlu: İlk Kol (İnceleme ve Metinler), Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Ekman, Paul, Telling Lies, New York: W. W. Norton & Company, Inc., 1985.
- Eliade, Mircea, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi /Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Eliade, Mircea, İmgeler ve Simgeler, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul: Gece Yayınları, 1992.
- Eliade, Mircea, Mitlerin Özellikleri, çev. Sema Rifat, İstanbul: Om Yayınevi, 2001.
- Eliade, Mircea, Şamanizm, çev. İsmet Birkan, Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- Eliuz, Ülkü, "Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler", Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Elmas, Yılmaz, Bizim Keloğlan, İstanbul: Cem Yayınevi, 1990.
- Erdem, Kerim Aydın, Keloğlan ile Anası, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Erdemli, Atilla, "Homo Absconditus", Felsefelogos, sayı 6, İstanbul, 1999.
- Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
- Ergun, Melih, Keloğlan Deve Karşı, Ankara: Ergun Yayınları, 1987.
- Ergun, Melih, Keloğlan İle Dev Anası, Ankara: Ergun Yayınları, 1984.
- Ergun, Pervin, "Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay Keloğlan", Millî Folklor, sayı 68, (Kış 2005).
- Eröz, Mehmet, Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1992.
- Esin, Emel, İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâmiyete Giriş, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- Ewig, Ursula, "Masal, Masal Araştırması ve Masal Derlemesi Üzerine", çev. Zeki C. Arda, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2, haz. Gülin Öğüt Eker vd., Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005.
- Fikri, Hülya, Keloğlan Koca Dev'inin, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevi, 1984.

- Fordham, Fride, Jung Psikolojisinin Ana Hatları, çev. Aslan Yalçiner, İstanbul: Say Yayınları, 2008.
- Foucault Michel, İktidar ve Direnme Odakları, çev. Ali Akay, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.
- Foucault, Michel, Gutman, Huck ve Hutton, Patrick H., Kendini Bilmek, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Om Yayınevi, 1999.
- Franz, M. L. Von, “Bireyleşme Süreci”, İnsan ve Sembolleri, Carl G. Jung, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2007.
- Frazer, James G., Altın Dal-Dinin ve Folklorun Kökleri II, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Payel Yayınları, 1991.
- Fromm, Erich, İtaatsizlik Üzerine Denemeler, çev. Ayşe Sayın, İstanbul: Yaprak Yayınları, 1987.
- Fromm, Erich, Özgürlükten Kaçış, çev. Selçuk Budak, İstanbul: Ezgi Matbaası, 2006.
- Fromm, Erich, Rüyalar Masallar Mitoslar, İstanbul: Arıtan Yayınevi, 2003.
- Gezgin, İsmail, İlkay Gezgin ve Nazım Çokişler, Mitoloji: Mitos ve Logos, Hayatımıza Yön Veren Söylenceler, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2004.
- Göçmen, Olcay, Keloğlan Masalları, İstanbul: Oda Yayınları, 1981.
- Göde, Halil Altay, “Yalvaç Masalları Üzerine Bir İnceleme”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997).
- Gökalp, Ziya, Altın Işık, Ankara: Maarif Vekaleti Neşriyatı, 1924.
- Göktulğa, F. Celâliddin, Keloğlan Çanakkale Muharebelerinde, İstanbul: Ülkü Basımevi, 1939.
- Görkem, İsmail, “Tahir Alangu’nun Folklor Anlayışı”, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2005.
- Görkem, İsmail, “Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağıtlar”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı 77, (Nisan 1992).
- Güler, Mehmet, Keloğlan Keleşoğlan, İstanbul: Özyürek Yayınevi, 1986.
- Günay, Umay, “Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili”, Millî Folklor, sayı 37, (Bahar 1997).

- Günay, Umay, “Masal”, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992.
- Güney, Eflâtun Cem, Açıl Sofram Açıl ve Congoloz Baba, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1953.
- Güney, Eflâtun Cem, Akıl Kutusu, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1955.
- Güney, Eflatun Cem, Keloğlan Masalları, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1969.
- Gürsoy-Naskali, Emine, Manas, Kırgız Türkçesi Metin - Türkiye Türkçesi Çeviri, Ankara: TÜRKSOY, 1995.
- Hafizoğlu, Elif Berrak, “Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Araştırma”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).
- Harmanlı, M. Esat, “Klasik Türk Şiirinde Âşığın Delice Görünümü”, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, cilt 13, sayı 1, (2007).
- Henderson, Joseph L., “Modern İnsan ve Mitler”, İnsan ve Sembolleri, Carl G. Jung, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2007.
- Hobsbawm, Eric, Sosyal İsyancılar, çev. Necati Doğru, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.
- Indiana University Press, 1955-1958.
- İbn Ebi'd-Dünyâ, Rızık Anahtarları ve Tevekkül, çev. Mustafa Utku, Bursa: Uludağ Yayınları, 2001.
- İbrayev, Şakir, Destanın Yapısı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1998.
- İnan, Abdülkadir, Makaleler ve İncelemeler I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968.
- İnan, Abdülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- İşankul, Cabbar, “Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı'ndaki Mitolojik Motifler”, aktaran Selami Fedakar, Millî Folklor, sayı 52, (Kış 2001).
- Jacobi, Jolande, C. G. Jung Psikolojisi, çev. Mehmet Arap, İstanbul: İlhan Yayınevi, 2002.

- Jaffe, Aniela, “Görsel Sanatlarda Sembol”, İnsan ve Sembolleri, Carl G. Jung, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2007.
- Jung, Carl Gustav, Dört Arketip, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Jung, Carl Gustav, İnsan ve Semboller, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2007.
- Jung, Carl Gustav, Keşfedilmemiş Benlik, İstanbul: İlhan Yayınevi, 1999.
- Kalafat, Yaşar, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Kaplan, Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.
- Kara Düzgün, Ülkü, “Başkurt Destanlarının Tipolojisi”, (Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007).
- Kara, Ruhi, “Erzincan Masalları: Metinler ve İncelemeler”, (Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996).
- Karabaş, Seyfi, Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru, Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru, Ankara: OTDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.
- Karadavut, Zekeriya, “Koroğlu’nun Zuhuru Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma”, (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996).
- Karaman, Fikret, “Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme”, Fırat Üniversitesi Dergisi, sayı 1, Elazığ, 1996.
- Karayanık, Sadullah, “Kırgız El Comoktoru (Kırgız Halk Masalları) Metni Esasında Kırgızcada Fiil”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).
- Kartal, Numan, Aslan Keloğlan, İstanbul: Yuva Yayınları, 1987.
- Kartal, Numan, Keloğlan Geldi, İstanbul: Koza Yayınları, 1978.
- Kartal, Numan, Keloğlan’ın Allı Gelini, İstanbul: Çeltüt Matbaa, 1976.
- Kaşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugâti’t-Türk I, trc. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

- Kırmızı, Nazlı, Geleneksel Anlatılar ve Söylen: Türk Güldürü Filmleri Üzerine Yapısalcı Bir Çözümleme, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Kocaaslan Uçkun, Rabia, “Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi”, (Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003).
- Koçak, Aynur, “Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler”, Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Merkezi Yayını, 2006.
- Korkmaz, Yalçın, “Besni Masallarının Sözlü Kompozisyon Teorisine Göre İncelenmesi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005).
- Köksal, Hasan, “Halk Masalları ve Hikâyelerinin Değişmez İki Karakteri: ‘Keloğlan’ ve ‘Köse’”, Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, sayı 4, 1991.
- Kumartaşlıoğlu, Satı, “Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).
- Kunos, Ignacz, Keloğlan Masalları, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1968.
- Kutub, Seyyid, Fî Zilâli'l-Kur'ân, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, İstanbul: Dünya Yayınları, 1991.
- Luthi, Max, “Avrupa Masal Tipleri ve Kişileri”, çev. Sevgül Sönmez, Millî Folklor, sayı 36, (Kış 1997).
- Mengi, Mine, “Kıyafetnameler Üzerine”, Türk Dünyası Araştırmaları Yıllığı Belleten, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1977.
- Morreall, John, “Gülmede Yeni Bir Teori”, çev. Metin Ekici, Millî Folklor, sayı 38, (Yaz 1998).
- Morreall, John, Gülmeyi Ciddiye Almak, çev. Kubilay Aysevener ve Şenay Soyer, İstanbul: İris Yayınları, 1998.
- Murad, Najdat Y., “Irak Türkmenlerinin Masallarında Motif ve Tip İncelemesi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).
- Mülâyim, Selçuk, “Selçuklu İkonografisinde Saç”, Saç Kitabı, haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, 2004.
- Oğuz, Öcal, Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

- Ourakova, Lazzat, “Anadolu`daki Keloğlan Masalları ile Kazakistan`daki Tazşa Bala Masallarının Mukayesesi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).
- Öcal, Ahmet, “Karakuyu Köyü (Boğazlıyan-Yozgat) Çevresi Masalları”, (Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999).
- Ögel, Bahaeddin, “Keloğlan Masal Motifinin Eski Türk Kökenleri”, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II, Halk Edebiyatı, Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1976.
- Ögel, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş V, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1978.
- Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.
- Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Ölçer Özünel, Evrim, “Hoca Nasrettin, Kahraman mı, Anti-kahraman mı, Hilebaz mı, Bilge mi?”, Millî Folklor, sayı 78, (Yaz 2008).
- Ölçer Özünel, Evrim, “Kel Ata`dan Keloğlan`a ‘Hilebaz’ Dönüşüm”, Millî Folklor, sayı 67, (Güz 2005).
- Önalp, Ertuğrul, “Pikaresk Edebiyat ve Keloğlan Masalları”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt 5, sayı 2, 1988.
- Önay, Yılmaz, “Van Masalları Üzerine Bir Araştırma”, (Basılmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995).
- Öz Özcan, Aynur, “Alpamış Destanındaki Mizahî Unsurlar”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, cilt 3, sayı 3, 2006.
- Özakkaş, Tahir, Bütüncül Psikoterapi, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- Özcan, Akgül, “Eine Vergleichende studie der ausgewählten original türkischen ‘Keloğlan Masalları’ von T. Alangu mit den neuen deutschen Versionen ‘Keloğlan in der Bundesrepublik’ und ‘Keloğlan ile Silvia’ von Y. Feyzioglu”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991).
- Özkan, Hakkı, Keloğlan Masalları, İstanbul: Nil Yayınevi, 1979.
- Özkan, Hakkı, Keloğlan Masalları: Altın Kuş, İstanbul: May Yayınları, 1981.

- Özkan, Hakkı, Keloğlan'ın Talihi, İstanbul: Nil Yayınevi, 1980.
- Pospelov, Gennadiy N., Edebiyat Bilimi II, çev. Yılmaz Onay, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 1985.
- Propp, Viladimir, Masalın Biçimbilimi, çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Bilim Felsefe Sanat Yayınları, 1985.
- Rank, Otto, Doğum Travması ve Psikanalizdeki Anlamı, çev. Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Reynolds, G.S., Edimsel (Operant) Şartlanmaya Giriş, Ankara: Hacettepe Yayınları, 1977.
- Roux, Jean Paul, Altay Türklerinde Ölüm, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1999.
- Roux, Jean-Poul, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.
- Sakaoğlu, Saim ve diğerleri, Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri I, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997.
- Sakaoğlu, Saim, "Bey Böyrek Hikâyesindeki Kıyafet Değişirme Motifi ile Diğer Bazı Motiflerin Anadolu Masallarında Görülmesi", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Sakaoğlu, Saim, Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Sakaoğlu, Saim, Masal Araştırmaları, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Sarıyüce, Hasan Lâtif, Keloğlan Deliler Ülkesinde, Ankara: Anadol Matbaacılık, 1987.
- Sarıyüce, Hasan Lâtif, Keloğlan Masalları: Büyülü Sofra, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001.
- Sarıyüce, Hasan Lâtif, Keloğlan: Tabla Kavuk, Ankara: Anadol Matbaacılık, 1982.
- Sarıyüce, Hasan Lâtif, Keloğlan'ın Seçme Hikâyeleri, Ankara: Anadol Matbaacılık, 1987.
- Saydam, Bilgin, Deli Dumrul'un Bilinci, Konya: Metis Yayınları, 1997.
- Segal, Robert A., "Joseph Campbell'in Mit Teorisi", çev. Kürşat Öncül, Millî Folklor, Sayı 70, (Yaz 2006).

- Seyidoğlu, Bilge, “Manas Destanında Giriş Merasimleri”, Bozkırdan Bağımsızlığa Manas, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Seyidoğlu, Bilge, “Masal”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 6, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.
- Seyidoğlu, Bilge, “Mitolojik Dönemde At”, Umay Günay Armağanı, Ankara: Feryal Matbaacılık, 1996.
- Soykan, Ömer Naci, “Ne ve Kim Soruları Karşısında İnsanın Halleri: Kimlik-Kişilik Sorununa Felsefi Bir Bakış”, Gelenekten Geleceğe Antropoloji, haz. Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, İstanbul: Epsilon Yayınları, 2005.
- Sümer, Faruk, Oğuzlar (Türkmenler), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1972.
- Şen, Mesut, “Tarihî Metinlerde Saç ve Sakal Kültürü”, Saç Kitabı, haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, 2004.
- Şenocak, Ebru, “İbn Sînâ Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma”, (Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005).
- Şenocak, Ebru, İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca, Konya: Mozaik Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 2007.
- Şimşek, Esmâ ve Ebru Şenocak, “İbn Sînâ Hikâyelerinin Arketipsel Tahlili”, Millî Folklor, sayı 82, (Yaz 2009).
- Şimşek, Esmâ, “Masalların Sembolik Dili Bağlamında Keloğlan Tipi Üzerine Bir Değerlendirme”, İtâki, sayı 2, Ankara, 2007.
- Şimşek, Esmâ, “Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I-II”, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990).
- Taner, Nuri, “Türk Masallarında Anlatım Biçimlerine Göre Köse Tipi ve Keloğlan ile Köse Tipinin Karşılaştırılması”, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi / Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri II, Ankara, 1997.
- Tecimer, Ömer, Sinema Modern Mitoloji, İstanbul: Plan B Yayınları, 2005.
- Tekin, Mehmet, Roman Sanatı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004.
- Tekin, Talat, Orhun Yazıtları, İstanbul: Yıldız Yayınları, 2003.
- Tezcan, Semih, Boeschoten H., Dede Korkut Oğuznâmeleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

- Tezel, Naki, “Keloğlan Masalları”, Halk Bilgisi Haberleri, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1936.
- Tezel, Naki, Keloğlan Masalları, İstanbul: Eminönü Halkevi, 1936.
- Tezel, Naki, Keloğlan Masalları, İstanbul: Kenan Matbaası, 1945.
- Tezel, Naki, Türk Masalları 1-2, İstanbul: Mill  Eğitim Basımevi, 1971.
- Thompson, Stith, The Motif Index of Folk Literature, Bloomington, Indiana:
- Togan, A. Zeki Velid , Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuzn mesi, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982.
- Tokmak oğlu, Erdoğan, Keloğlan Masalları: Ali Cengiz Oyunu, İstanbul: Cem Yayınevi, 1982.
- Türk, Gökhan, “Anadolu Sahasına Ait Bir Kıy fet-n me  rneği  zerine İnceleme”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).
- Türkmen, Fikret, “Manas Destanı ve Anadolu Halk Hik yeleri”, Manas 1000 Bişkek Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997.
- Türkmen, Fikret,  şık Garip Hik yesi, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Türkmen, Fikret, Tahir ile Zühre, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Uysal, Ahmet Edib, “Keloğlan Masalları  zerine”, e-kutuphane.egitimsen.org.tr, erişim tarihi: 24.11.2009.
- Yetkili, S. Metin, Bütün En Güzel Masalları ile Keloğlan, İstanbul: şenyıldız Yayınevi, 1973.
- Yıldırım, Dursun, Türk Edebiyatında Bektaşi Fıkraları, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Yılmaz, Ayfer, “Türk Kültüründe Kadın”, Mill  Folklor, sayı 61, (Bahar 2004).
- Zekiyan, Bogos, Hümanizm D şs nel İ lem ve Tarihsel Kökenleri, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1982.
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi,  zbek Edebiyatı 14, 15, 16. Ciltler,  zbek Halk Edebiyatı/Masallar), erişim tarihi: 18. 02. 2009.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Bulgaristan Türk Edebiyatı 8.Cilt, Bulgaristan Sözlü Halk Edebiyatı/Masallar), erişim tarihi: 25. 02. 2009.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Çuvaş Edebiyatı 26.Cilt, Çuvaş Halk Edebiyatı/Masallar ve Masalsı Anlatılar) erişim tarihi: 26. 02. 2009.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Türk Edebiyatı, Azerbaycan Türklerinin Halk Yaratıcılığı, Qaravelliler), erişim tarihi: 25. 02. 2009.

<http://onlineturkfilmleri.blogcu.com/keloglan-filmleri>, erişim tarihi: 21.04.2010.

<http://www.devtiyatro.gov.tr/web/dramaturgi.html>, erişim tarihi: 21.04.2010.

<http://www.devtiyatro.gov.tr/web/dramaturgi.html>, erişim tarihi: 21.04.2010.

<http://www.tdkterim.gov.tr>, erişim tarihi: 24.01.2010.

<http://blog.milliyet.com.tr>, erişim tarihi: 17.02.2010.

<http://www.xyesilcam.com/keloglan-is-pesinde>, erişim tarihi: 21.04.2010.

<http://www.tiyatrodunyasi.com/haberdetay>, erişim tarihi: 21.04.2010.

ÖZGEÇMİŞ

1971 yılında Ankara'nın Şereflikoçhisar ilçesinde doğdum. 1988 yılında başladığım Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1992 yılında mezun oldum. 1992-1998 yılları arasında İzmit'te Türkçe ve edebiyat öğretmeni olarak görev yaptım.

1997 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında başladığım yüksek lisans öğrenimimi 2000 yılında tamamladım. 2006 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalına doktora yapmaya başladım.

1998 yılında Kocaeli Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümünde okutman olarak başladığım görevime devam etmekteyim. Evli ve iki kız çocuğu annesiyim.